

Rbl. 11,85

A. KITZBERG

VALITUD
TEOSED

I

A. KITZBERG

VALITUD TEOSED

AUGUST KITZBERG

★
VALITUD
TEOSED

» I «

Festi Riiklik Kirjastus

Tallinn 1956

AUGUST KITZBERG

★
NÄIDENDID

PUNGA MART JA UBA-KAAREL
PILA-PEETRI TESTAMENT
RÄTSEP ÕRK
TUULTE PÖÖRISES
PÜVE TALUS
LIBAUNTS
KAUKA JUMAL
KOSJASÕIT
ENNE KUKKE JA KOITU
LAURITS
NEETUD TALU

Festi Riiklik Kirjastus

Tallinn 1956

Illustreerinud
A. Viidalepp.

Kunstiliselt kujundanud
A. Koemets.

Autori portree ümbrispaberil
M. Laarmani puugravüür.

P. H. Hertzberg

PUNGA MART JA UBA-KAAREL

Rahvatükk viies vaatuses

OSALISED:

MART PUNG, Punga talu omanik ja peakohtumees

EEVA }
MAALI } tema tütred

HENDRIK (INTS) }
ANTS, 15-aastane jõmpsikas } tema pojad

KAAREL PÄRN (UBA-KAAREL), põllurentnik Punga talus

REET, tema naine

PEETER, nende poeg

PIBU-KADRI

KOHTUPRISTAV

KAKS POISSI Punga talus

VAHIMEES

KAKS KULAMEEST

TÜDRUKUD

Näitelava:

I, III ja IV vaatus: tuba Punga Mardi talus, kahe ukse ja lihtsate majariistadega.

II vaatus: tuba Kaarel Pärna juures, lihtne, aga puhas.

V vaatus: tuba Kasemäel, Peeter Pärna talus.

ESIMENE VAATUS.

Tuba PUNGA MARDI talus, kahe uksega ja lihtsate majariistadega. Kevadeõhtu.

Esimene etendus.

MAALI lööb laua juures võid; pärast EEVA.

MAALI. Mis ime tal ometi on, et ta sugugi kokku ei lähe! Mölla ja mölla, uta ja uta, — ei lähe ega lähe. Tea, mis mina talle pean tegema? (*Lööb kõigest jõust.*) Mina ei saa! — Eeva kah, jahib lauda juures oma lehmadega, nagu ei tea mis! (*Pahaselt.*) Köstriemand niisama, lubas juba täna lõunaks meie uued kleidid ära saata... kus nad nüüd on? (*Heal meelel.*) Küll aga külarahvas teevad silmad — ega niisuguseid kleite ometi kellelgi teisel üle kihelkonna ei ole kui meil! Eeva ei teagi, et mina salamahti köstriemandale aidast seakintsu viisin, et hästi palju «strichisid»¹ peale peab õmblema. Emand lubas veel oma raha eest atlast ka osta, päris siidiatlast ja «besatzid»² peale panna. Minu kleit peabki ka uhkem olema kui kellelgi muul, seda ma ütlen. Ja hästi pika «schlepega»³, nagu linnapreilidel, — kui ma siis lähen!... Kõikide silmad vaatavad minu peale ja Malleri noorhärja silmad kah. Oli teine Intsile hiljuti ütelnud:

¹ Nöörvolte. ² Volangid. ³ Vedikuga, kleidisabaga (moonutatud saksa k.).

«Vii oma ilusale õele palju terviseid.» «Ilusale õele», Maali! See «ilus õde» oled sina. Ta on kolme valla kirjutaja, kolm valda käivad tema juurde kokku, ja kolme valla kirjutaja proua... (*Silmab läbi akna EEVAT, võtab nõu jälle sülle.*) Ja nüüd uta siin võid, mis ometi kokku ei lähe!

EEVA (*tuleb, lööb käega riideid siledaks*). Soo, nüüd oleks väliste talituste poolest õhtu. Oi, oi, näe, kuidas sa koort oled laiali pillanud! (*Pühib põllega pinki.*) Vaata ometi ette, sa rikud ju nõnda oma riided ka ära. — Kas või valmis?

MAALI. Jaah, valmis — sinul hea rääkida. Peksa, et hulluks jääd, ei lähe ega lähe kokku.

EEVA. Nonoh, kes siis kohe kärsitu tohib olla? Mis tal siis on, vaatame ometi järele. (*Silmab koorekirnu.*) Jaa — Maali — ega nõnda küll ei lähe. Sa ei ole ju vett koore alt välja lasknud ja koor on lusikaga liigutamisel kõik veega segamini läinud.

MAALI. Soo, nüüd jälle minu süü! Ise tõid mulle koorekirnu kätte ja ütlesid: löö või kokku! Kas sa ei võinud ütelda: vesi lase kirnust välja kah!

EEVA. Aga Maali, ega sa ometi enam mõni tillukene titakene ei ole, kellele kõik nime järgi peab ette seletama ja kätte juhutama. Kes siis mind käsib või juhatab?

MAALI. Või mina sind ennast käskima ja juhutama olen palunud. Katsu kus mul käskija ja juhataja! Mina olen kaks aastat õmbluskoolis käinud ja olnud, millal ma sind olen näägutama tulnud? Löö ise oma või kokku, kui sa tark oled.

EEVA. Juba pahane? Mine ikka! Ma ju halba ei soovi. (*Meelitates.*) Näe, oleme ju mõlemad ema õpetuseta üles kasvanud ja eluealiseks saanud. Ega meil ei ole ju, kes meid juhatab ja käsib, ise peame õppima ja olema. Mina olen vanem sinust, minu ütlusi ei tohi sa pahaks panna. Mina olingi ju, kes seda soovis ja sind õmbluskooli pani... (*Tuleb kirnuga ettepoole, laseb piima pealt ära.*)

MAALI (*akna all seistes*). Sina olid, kes pani? Isa pani.

EEVA. Muidugi, isa pani, aga minu soovi ja sündimise peale. Tead küll, et isa koole ei salli ja kuidas ma

palusin ja nurusin ja perenaiseameti üksi enda peale võtta lubasin. Ja — mis ma lubasin, seda olen ma ka pidanud. Kus oma nõu ei hakanud, jooksin ma sulastetare juurde — Ala-tädi aitas.

MAALI. Jaah, nõu küsima läksid sa Ala-tädi juurde; ma tean küll, mis asi sind Ala-tädi juurde ajas. Seal oli teine magnet, mis sind külge tõmbas — Peeter...

EEVA. Aga Maali! Mis sa nüüd jälle räägid! Häbene kah! Mõttele ka selle peale, et meil alles esimene nädal leerikoolis ära oldud on ja et leeritamata tüdruk, nagu ma olin, ma ometi veel poiste peale ei mõtelnud.

MAALI. Jaah, tule sa mind õpetama. Või ei mõtelnud? Sa oled ime-ilmsüüta! Juba kahe aasta eest oleksid sa võinud leeritatud ja mehel ka juba olla.

EEVA. Muidugi jah, Maali, aga — kas sa ennast ei rõõmusta, et ma sind ootasid ja et me nüüd kahekesi ühel hoobil altari ette astuda tohime?

MAALI. Katsu kus mul rõõm! Tea, mis sina mulle ei anna?

EEVA. Aga Maali, mis sul täna ometi on? Sa oled nii pahur ja kärsitu...

MAALI. Mis igavene lori see siis ikka on! Alati oled sa targem ja tuled mind manitsema ja mina — nagu ei oleks midagi! Mis imet sina siis oma tarkusega oled ära teinud? Mitte midagi. Sigu sööta ja lehma lüpsata oskab igaüks — see on kõik su tarkus.

EEVA. Soo! (*Võtab nõu, istub maha ja hakkab koort kokku lööma.*) Sigade söötmise ja lehmade lüpsmisega on veel üks väike kunst ühendatud, mida ka peab mõistma... võilöömine.

MAALI (*selga pöörates*). Löö ise oma võid, mul ei ole vajagi seda mõista.

EEVA. Tohoh! Kuidas sina siis arvad läbi saavat? Ju sa ometi ka selle peale mõtled, et korra külapoiss tuleb ja sind enesele perenaiseks pärib — külapoiss, kes loodab, et sa tema lehmad lüpsad, loomad talitad ja — koore ka kokku lööd.

MAALI. No seda küll ei ole!

EEVA. Kuidas nii?

MAALI. No niisugusele ma küll ei lähe, kes mind sigu söötma ja võid lööma paneb.

EEVA. Taluperenaine ei saa ilma selleta läbi. Mis pere-
naine see on, kes sigu sööta ei oska! —

MAALI. Talumatsile? Siis ma parem mehele ei lähegi!

EEVA. Õde tahab saksale? «Saksa mees taht kohvi juua,
tilka vett ei viitsi tuua.» Missugune saks see siis on,
kes sind võtma tuleb? Kas on ka juba valmis vaada-
tud, kui küsida tohin?

MAALI. See on minu asi.

EEVA. Minu asi kah, mina olen sinu õde.

MAALI. Ah sina arvad, et mina ei saa, keda ma tahan?

EEVA. Saksa võih?

MAALI. Olgu ka saksa.

EEVA. Miks ei saa, mõne rätsepa või kingsepa ikka võid
saada.

MAALI. Hahahaha! Sa ei tea mitte midagi!

EEVA. See võib küll olla, aga seda ma tean, et saks sind
tahtma ei tule.

MAALI. Aga kui ta juba vast tulnud ongi?

EEVA. Ei või olla, siis oleksin mina sellest ka kuulnud
ja näinud.

MAALI. Noh, siis ma ütlen sulle päris ära: alles üleeile
oli kirjutaja mulle Intsi läbi palju terviseid saatnud...

EEVA. Missugune kirjutaja?

MAALI. Vallakirjutaja, ja — sa ei tea veel, kuidas ta oli
ütelnud...

EEVA. Kuidas ta siis oli ütelnud?

MAALI. Ma ei ütle sulle.

EEVA. Ja kui see sind peaks võtta tahtma, kas sa siis
sellele lähaksid?

MAALI. Kuidas, sellele?

EEVA. Sellele joodikule.

MAALI. Kuidas ta joodik on? Ta on kolme valla kirju-
taja.

EEVA. Ja joob kolmes vallas. Kõik kolm valda teavad
seda! Laps, laps...

MAALI. Mina ei ole sinu laps! Sina vaata, kus su Uba-
Kaarli poeg on, see ei joo tilkagi.

EEVA. Aga Maali!

MAALI. (lallitades). Aga Eeva!

EEVA. Mis sulle ometi meelde tuleb?

MAALI. Vait ole! (Läheb tahakambri ja lööb ukse
prauhti kinni.)

EEVA. Maali, Maali... (Paneb kooreõu käest.)

MAALI (pistab pea ukse vahelt sisse). Uba-Kaarli poja
armuke, Uba-Kaarli poja armuke! (Lööb ukse jälle
kinni. Ära.)

EEVA (tahab temale järele minna, kuuleb kärkimist ja
jääb seisma.)

Teine etendus.

EEVA ja MART.

MART (teda kuulukse eeskambris paukuvat). Näru! Mis
sa logeled siin, välja kasi kambrist ja võta mu hobune
lahti! Kas sa ei tea, et sa väljas pead ootama, kui ma
tulen, väljas värava ees! (Astub sisse, räägib üle läve
tagasi.) Rubla palgast maha! Ma ütlen sulle, värisema
pead sa mu ees! Küll ma sulle jalad alla teen! Palka
maksa sulle, aga tegijat ei saa sinust midagi, käsi
alati. Hakka liikuma!

MAALI (eeskambris). Silmapilk, peremees, silmapilk! Ma
lähengi juba.

MART. Silmapilk? Mis silmapilk? (Jalga pörutades.)
Sedamaid! Ah, sa laotad veel lõugu? Ootama pidid sa,
ootama väljas läve ees, mõistad? Ma ütlen sulle: väri-
sema pead sa, värisema mu ees! Rubla maha, rubla
palgast maha! Tead, mis mees ma olen?

EEVA. Isa, mis sul on? Ega Aadu süüdlane ei ole, ta ei
võinud ometi teada, millal sa tuled. Mõtle ometi, ta on
ju kõige päeva põllul olnud ja väsinud!

MART. Mis väsinud? Mis eest ma temale palka maksan,
kas vedelemise eest? Sa oled niisamasugune! Või jul-
ged ka lõugu laotada! Ma ütlen sulle: te peate väri-
sema mu ees, te kõik! — Välja kasi kambrist oma pan-
nidega ja tonnidega! Küll ma teile näitan! (Urisedes.)
Leivajürajad!

EEVA (võtab vagusi nõud kokku ja tahab minna).

MART (vagusamini). Eeva!

EEVA. Mis on, isa?

MART. Siia tule!

EEVA. Silmapilk, isa, oota, ma aitan su pealisriided ära võtta.

MART. Võta. Kus Intsi-Antsu on?

EEVA. Ma ei tea.

MART. Sa ei tea, — midagi sa ei tea, küsi, mis iganes tahad?

EEVA (*nukralt*). Küllap Ints oli sealsamas, kus sinagi, Kutsiku kõrtsis...

MART. Suu pea! Ah sa arvad, mul on aega kõrtse mööda vedeleda? Mul on paremaid asju teha. Ma ei tulnudki kõrtsist, ma tulin kohtumajast! Mõistad?

EEVA. Sul ei ole ju seda viisigi — kohtumajast otsekohe koju tulla. Te ametimehed ju ikka kõrtsi kaudu tulete. Ega mul ju ei ole õigust midagi ütelda — aga isa, sul on ju kange viinalõhn juures.

MART. Viinalõhn? Lori! See on sibulalõhn, me võtsime kirjutaja juures sibulaga heeringat sakuskaks. Mõistad? — Süüa too lauale — ja ruttu.

EEVA. Silmapilk. (*Võtab kapist laudlina ja laotab isa ette lauale.*)

MART (*pühib käega lina laualt maha*). Süüa too lauale, mitte närusid. Ega ma närusid ei söö!

EEVA (*pane lina tagasi*). Luba nüüd, isa, katmata laua pealt ei maitse ometi toit. (*Toob toitu lauale.*)

MART (*süües*). Sind oma pruukidega! Ma olen siia maale ära elanud, millal mul närusid vaja oli? Kas ma ei ole mees ilma närudeta? Kas mul ei ole raha või vara, au või ametit, ütle? Ja sina tood mulle närusid! — Kus Maali on?

EEVA. Kas ma kutsun teda?

MART. Muidugi. (*Eeva piimanõudega ära.*)

Kolmas etendus.

MART, ANTS.

ANTS (*tuleb lävest sisse, müts peas, käed püksitaskus, jääb isa ette seisma ja hakkab suure häälega naerma.*)

MART. Mis sa naerad, poiss?

ANTS. Hahahaha! Isa, sul on habe koõrega!

MART. Mis sa lorad, poiss? (*Pühib käega suud ja vaatab kätt.*) See on hapu piima pära.

ANTS. Hahahaha! Või hapu piima pära? Koor või piim, ükstapuha. Sa oled nüüd päris piimahabe, isa!

MART. Mis sa... On sel poisil aga sõnad, sest saab mees. Siia tule, poiss! Säh, siin on sul kimp kaarte, ma võtsin nad kirjutaja juurest laualt, seal oli neid küll. Mitu kimpu! Õpi kaarte lööma, mis mees sa muldu oled?

ANTS. Nüüd sa alles käsid! Sa arvad, et ma nii rumal olen! Ma oskan juba ammugi.

MART. Soo, või oskad? Mis mängu sa siis oskad?

ANTS (*lorutades*). Mis mängu? Anna raha kah, ma oskan kõik mängud. (*Meelitades.*) Isa, anna mulle kümme kopikat konni seemet, ma löön nad puhtaks kui luuaga.

MART. Sest saab mees! Kellega sa siis mängid?

ANTS. Poistega. Oi, mina võtan «parta» ja «val'ka» alt ära kui niuhti! Mul ikka kluust.

MART. Soo? Kuradi mees! Säh, siin on sulle kakskümme kopikat — ja — Ants! Ole mees ja löö nad puhtaks, nagu sa ütled. Kuule, ma maksan sulle omalt poolt veel igale kopikale kopika juurde, kui sa nad puhtaks teed! Ole vahva!

ANTS. See on tühi asi! — Kas tead, isa, Aadu on kange konnimees. Ta on niisugune konnimees, et üksik konni paneb. Eile jättis ta äestamise juures hobused põllule seisma ja ajas kaardid äkke peale välja.

MART. Kuule tonti. Kuidas ta seda tegi? (*Läheb kapi juurde, võtab napsipudeli ja joob.*)

ANTS. See oli pime nali. Mina nägin, et ta äkete juures ukerdas, hiilisin lähemale ja kuulatasin. Siis ma kuulsin, kuidas Aadu kaarte välja andes üksi rääkis: «Ruunale, kõrvile, endale; ruunale, kõrvile, endale! — Ruuna võit!» Hahahaha!

MART. Kas sa kuule! Säh, siin on sulle veel kümme kopikat nalja eest, aga — kui sa seda näed, anna mulle üles. Ta naru viidab talu aja ära: ma võtan tal rubla palgast maha! Kui rubla tuleb, ega sa ka ilma ei jää. Ohtuti ja pühapäeval, siis löö ta puhtaks.

ANTS. Küll sa näed, mis mees ma olen. Selle —

Eevale, sellele anna valu. Ta ei anna mulle hingerahu enam sugugi. Mõnitab mind alati ja ütleb: ma ei olla muud, kui raiskuläinud poiss! Kuidas ma raisku läinud olen? Kuidas ta mind tohib teotada? Keda ta laimab!

MART. Kas sa teda lõkatsit hakkad kartma! Katsu asja! Las ta lõuata, kui ta ei või jätta. Kas sa arvad, et ta mulle hingerahu annab? Jürab niisamuti. Tal on niisugune jüramise amet. — Ole aga vahva, tema ei tohi sulle midagi ütelda. (*Ants ära.*)

Neljas etendus.

MART, MAALI.

MAALI (*sisse astudes*). Tere, isakene! (*Paneb käe isa kaela ümber.*) Sa olid mind kutsunud, mis on, isakene?

MART (*lukkab Maali käe ära*). Mis sa nüüd jändad, ära ole alp! Muidugi lasksin ma sind kutsuda. Eevaga ju ei saa mõistlikku sõna rääkida. Tema ainult nirab.

MAALI. Muidugi ei saa, sellega on sul sula õigus, isa. See niramine on temale kui külge nõiutud. Jumal teab, minul on temaga ka küllalt kannatada! Mis ta jälle ütles?

MART. Mis ta tohib ütelda? Katsu mul lõkatsit! Ta ütles, mul olla viinalõhn juures. Mis see temasse puutub, mis temal sellega asja on? Kas ma ei või juua, kui ma tahan? Kes võib mind keelata? Kas ma ei ole suur ja vägev? Kas mul vara puudub või au, asja või ametit? Mina?

MAALI. Muidugi, isa, muidugi. Või viinalõhn? Mina ei tunne midagi. See on Eeva lori. Tead sa, isa, — anna mulle rublat kaks raha.

MART. Raha? Mis sa rahaga teed? Raha ei ole raisata.

MAALI. Isakene, ma tahan endale midagi osta, millest sinule ka au peab olema.

MART. Mis siis?

MAALI. Vaata, isa, mina olen kõige ilusam üle kõige leerikooli tüdrukute, ja kleit saab mul ka kõige ilusam. Sinna juurde oleks paar nahkindaid kätte vaja, nagu

rikastel ja suurtel alati on. Seemisnahkseid kindaid, niisugusest peenikesest nahast, mis nii õhukene ja sile on kui siid. Kui me siis leeritamispäeval kirikusse läheme, pasunamedhed kõige ees, siis õpetaja ja köster, siis mina..., igaüks näitab näpuga: «Näe, kus rikka Punga Mardi tütar läheb! Ta on kõige ilusam ja kõige uhkemi riides... Mis tal viga uhke olla, isal on raha nagu raba.»

MART. See on õige, Maali, pea mu au üleval. Säh, siin on sul kolm rubla, — aga Eeval peavad ka niisamasugused kindad olema.

MAALI. Eeval? Kas tead, isa, — Eevale ei oleks neid sugugi vaja.

MART. Kuidas nii, te olete ju õed? Ei, Eeval peavad ka kindad olema.

MAALI. Eeval on vanad suured käed, need ei mahugi niisuguste kinnaste sisse. Vaata, mis väikesed valged käed mul on! (*Näitab.*)

MART. Kas neid kindaid siis nii suuri ei ole, et Eevale ka kätte lähevad?

MAALI. Küllap ehk on, — aga küll sa näed, Eeva ei ajagi neid kätte. Tema on niisugune vanamoodi inimene.

MART. Ta peab! Ma ütlen, ta peab. Ma tahan näha, kas ma temal ta õndsas ema vigurid seest välja ajada jõuan või ei jõua! See oli ka niisugune vanaaja inimene.

MAALI. Kas tead, isa, aja tal Uba-Kaarli poja mõtted peast välja!

MART. Mis sa ütled! Uba-K...

MAALI. Uba-Kaarli jah. Küll sa näed, kuidas Uba-Kaarli poeg su raha ja vara ükskord irvitades mokka paneb.

MART. Tuhat ja tuline! Tont! Maali, kas see õige on?

MAALI. Mis mina tean, aga mina arvan nõnda. Ega ta Peetrit muidu igal ajal ei kiida?

MART. No enne peab taevast ja maa lõhki minema, seda ma ütlen! Niisugune igavene naru! Mina! Kas tead, mis mees ma olen? Mis mina teen, on tehtud!

Viies etendus.

Endised, EEVA.

EEVA (*üle läve*). Isa, Pibu-tädi on karjapoissi kauplema tulnud.

MART (*karjudes*). Ise oled sa Pibu-tädi! Sisse tule!

EEVA. Mis siis jälle on?

MART. Mis siis jälle on! Mis Uba-Kaarli pojaga on? Vasta!

EEVA. Uba-K... Ala-Peetriga? Jumal hoidku, mis temaga siis peab olema?

MART. Ära tee ennast rumalaks, ma tahan teada, kas on õige, mis Maali ütleb, et sa temaga sõprust pead?

MAALI. Ega ma seda ei ütelnud. Mina ütlesin ainult, et Eeva Ala-Peetrit kiidab.

EEVA. Seda on Maali unes näinud, ilmsi ei ole mul Peetriga vähematki asja. (*MAALI parastades ära.*)

MART. Värise mu ees, tüdruk, ma ütlen, värise! Hoia sa ennast. Kiita sa ka ei tohi niisugust naru! Kas sa mõistad?

EEVA. Miks ei või kiita seda, mis kiiduväärt on? Peeter on viks mees, teeb tööd kahe eest ja — ei võta viina-ega õlletilkagi suhu.

MART. Viinatilkagi suhu! Hobusevaras on ta! Nagu kõik koolitatud mehed! Küll sa näed! Tule sa mind õpetama! Niisugune naru! Ma ütlen sulle: tüdruk, värise mu ees. Vaata sa ette!

EEVA. Ära karda, isa. Pole katki midagi.

MART. Ma ütlen sulle: hoia sa ennast! Seda ma ütlen! — Välja kasi lävest nüüd ja — lase Pibu-Kadri sisse tulla. (*EEVA ära.*) Niisugune ilmarigu!

Kuues etendus.

MART, PIBU-KADRI.

KADRI. Tere, peremeheke, oh sa jumaluke küll, illi-kuku peremeheke, tere, terekest kah.

MART. Tere jumaleme! Kuhu sa's nüüd lähed?

KADRI. Kõnelege kõvemini, peremeheke, mina ei kuule hästi!

MART. Olgu siis, kõneleme kõvemini. (*Valjusti.*) Kuhu sa's nüüd lähed?

KADRI. Oh, jumaluke, illi-kuku peremeheke, käin ikka ja koperdan niisama. Või minust vanast inimesest enam kedagi saab või on! Tulin ikka niisamuti.

MART. Soo! Nojah. Miks sa's tulid?

KADRI. Aah, illi-kuku peremeheke, või te ise ei tea! Tulin ikka, te olite ju ise käsu saatnud ja käskinud tulla! Pojakese pärast ikka. Või mina vana inimene nüüd tean või olen. Ala-tädi — va Uba-Kaarli Reet ep mulle ikka ütles — tema va ilusakene jah, me oleme ikka vanast tuttavad —, et teil olevat karjast vaja? Te olevat ikka ise käskinud tulla, või tede tütar — või mina nüüd tean?

MART. Soo! Jaa — vaata tädi, või mul üks või kaks asja on meeles pidada! Tead ju isegi, mis mees ma olen. Kõik maailma asjad ja värgid on minu kaelas meeles pidada. Igamees ütleb ikka ja loodab: küll tema teab, küll tema toimetab. Kõik suured saksad ja kohtuhärrad loodavad minu peale — mis mina teen, on tehtud! Selle juures oli mul tühi karjaseasi koguni meelest ära ununud. Vana su poiss on?

KADRI. Ära ikka ka mõne kaheksama-üheksama aastane, illi-kuku peremeheke.

MART. See on noor, liiaks noor!

KADRI. Oah, kulla-kuku peremeheke, tema ikka saab varsti ju ka pearaha aruliseks! Nõutigi juba. Kooli ikka nõuti teist ka juba kõvasti.

MART. Mis? Kooli? Hobusevargaks õppima? Pane poiss minu juurde, tädi, küll ma neile näitan, keda nad siis veel kooli nõuavad. Mis kooli tal vaja? Kus koolis mina olen käinud? Mitte kuskil. Ja kas ma ei ole rikas, suur ja vägev? — Kas ma oma poegi koolitasin? Mitte maiku! Paar talvet lasin külakoolis jõlkuda — muidu moodi pärast. Kes mind targaks tegi, nagu ma olen? Ilm tegi targaks. — Mina lasen oma pojad ka ilma-koolis käia, kõik tükid läbi teha — küll ilm nad ka targaks teeb. Ilm teeb kõik targaks! — Pane oma poeg

ka ilmakooli, tädi, pane ta minu juurde, küll sa näed, mis mees tast välja tuleb!

KADRI. Õige jah! Minu pojal ka niisugune kõva pea, mis raamatut vastu ei võta. Ei taha teine ka sugugi kooli minna. Nutab ja palub vastu! Mineval talvel nõuti teist, näe, poiss jooksis ära metsa, oli nädal aega kadunud, enne kui jälle koju tuli! Muidu on ikka targa peaga poiss teine küll.

MART. Soo, noh, niisugust poissi ma tarvitan. Kus ta mineval suvel oli?

KADRI. Või te ise ei tea, illi-kuku peremeheke. Näe, olime ju talvel kohtus, vana peremehega. Peremees oli poissi karja juures peksnud, päris ilmaaegu, poiss oli magama jäänud, või mis seal oli, või lammas oli metsa ära kadunud. Näe, siis üteldi: poiss löönud lamba kiviga maha. Vale puhas, illi-kuku peremeheke, vale puhas, — siis ma tõin poisi ära. Setusama silmäterakest ep mul on, kui seesama pojake, tühjake, või tast nüüd kedagi on! Vaese kehva lesenaise lapseke ikka. Kuidas mu süda jõuab välja kannatada, kui nad mu last peksavad!

MART. (*piipu seadides*). Noh, kui poiss koera teeb, siis on ikka natuke hirmu vaja.

KADRI. Ei tee koera, ei tee. Tema ikka hea laps küll, või ma ise ei tea?

MART. Noh, hea küll, hea küll, — mis sa siis temale palka nõuad?

KADRI. Ei tea nüüd, kulla peremeheke, ära ikka ka kuluks — mis te ise annate.

MART. Muidugi, muidugi, palju siis tuleb?

KADRI. Ei tea nüüd. Mis mina tohin küsida? Villase kuue raksikese ja püksikesed ehk ikka teete?

MART. Nojah.

KADRI. Ja pastlakesed —

MART. Seda ikka.

KADRI. Ja kindapäkakesed ja sukakapukakesed —

MART. Iseenesestki mõista.

KADRI. Kübaralotikese ehk ostate ikka ka laadalt?

MART. Noh, võib ka.

KADRI. Ei tea nüüd, peremeheke, poiss ikka tahab saapaid...

MART. Mis? Saapaid? See läheb liiale. Olgu siis, ma ostan paari vene saapaid.

KADRI. Võileiba ikka ka poisile hommikuti karja kaasa —

MART. Noh, kui poiss usin on lõuna ajal lehmaheinu otsima, eks siis perenaised anna.

KADRI. Seda jah. Oleksin veel peremeest palunud poisile mõnikord paar lehte tubakukest anda...

MART. Mis? Tubakat? Hahahaha!

KADRI. Tubakukest jah, pai peremeheke, vahel mõni paar lehte.

MART. Kas siis poiss juba piibumees on?

KADRI. Temal ikka piibuke jah, paar aastat juba. Õige tilluke tobike, ega ta midagi asi ei ole!

MART. Soo? Või nõnda. See on isegi mees!

KADRI. Tema kehva lesenaise pojake, kust ta muidu saab või on?

MART. Noh, olgu! Paneme käed kokku, kaup on valmis.

KADRI. (*ruttu vahele*). Illi-kuku peremeheke, vaadake — poisi rahapalk.

MART. Mis? Rahapalka ka veel? Palju siis seda?

KADRI. Ei tea nüüd, peremeheke, ära ikka üks kakskümmend viis või kakskümmend rubla.

MART. Kas sa hull oled?

KADRI. Mis ta nüüd hull või! Te olete ju rikas peremees ja peakohtumees, tema kehva lesenaise pojakene...

MART. No jaa, noo jaa, aga sa küsid ju hullu palka. Kes seda enne on kuulnud? Ma annan kümme rubla ja — kui poiss minu juurde jääb, ei tule tal niipea pearaha maksta. Kui viks mees on, päästan edespidi nekrutihirmust ka läbi. Sa tead ju, mis mina teen, on tehtud! Kõik suured saksad on mu sõbrad. Küll ma õiendan kirjutajaga ja vallavanemaga lood läbi.

KADRI. (*ruttu vahele*). Illi peremeheke, tema ju üksik, üksik teine jah. Setusama poega mul on, või temal nekrutihirmu ongi?

MART. Noh olgu siis viisteistkümmend rubla, kui nekrutihirmu ei ole. Siin on kakskümmend viis kopikat käsiraha.

KADRI. Olgu siis peale, kulla-kuku peremeheke, olgu

siis peale! Tubakukest ehk annate ka peoga, poisile kodu viia!

MART. Saab, saab, võta põll üles! (*Raputab tubakakoti põlle sisse tühjaks.*) Mine nüüd kööki, seal saad süüa kah.

KADRI. Nojah, nojah illi-kuku peremeheke, nõnda jah! Jumalaga siis nüüd! (*Tikub käele suud andma.*)

MART. Hea küll, hea küll, mine aga peale.

KADRI (*minnes.*) Jumalaga jah, peremeheke, jumalaga! Jäämekst jumalaga jah!

Seitsmes etendus.

MART, pärast ANTS.

MART. Mine, mine minema, vana noid. Päril naha ajas palavaks oma kauplemisega. (*Võtab pudeli kapist.*) Võib ka isegi täis mees olla, see poiss, et tal juba piip on. (*Hüüab.*) Ants! Ants! — Kus sa oled, kui sa ei kuule?

ANTS (*väljast*). Siin olen. Mis tahad?

MART (*valab viina klaasi*). Mis tahad?! Siia tule!

ANTS (*niisama*). Minul ei ole aega.

MART. Mis? Sinul ei ole aega, kui mina kutsun? Silma-pilk siia! (*Joob.*)

ANTS (*ilmub mõne aja pärast*). Mis tahad?

MART (*pahaselt*). Miks sa kohe ei tule, kui ma hüüan?

ANTS (*jääb vait*).

MART. Kas sa ei mõista, mis ma küsin?

ANTS. Mõistan küll.

MART. Siis vasta!

ANTS. Mina — mina tulin ju kohe.

MART. Sa pead jalapealt tulema! Mõistad nüüd! — Kas sul piip ka juba on?

ANTS. Piip? Minul ei ole midagi piipu.

MART. Pibu-Kadri poeg on sinust mitu aastat noorem ja temal on juba kaks aastat piip.

ANTS. Isa!

MART. Noh?

ANTS (*võtab piibu taskust välja*). Mul on piip, ma kartsin, et sa peksad.

MART. Mine metsa. Oled viks mees, kui sul piip on. Tule, võta pits viina selle peale.

ANTS. Vahest on mõru.

MART. Mis mõru, ega sa ära ei sure? Ole mees mis mees. Võta pitsi ja pea aru. See on mehe viis. Joo!

ANTS (*joob ja jõllitab silmi, sülitab siis*). Ptüi!

MART. Oo loru. Piip sul on, ja viina järele sülitad. Mine!

Kahesas etendus.

MART üksi.

MART. Sest poisist saab mees, see on õige, seda olen ma alati ütelnud. Kooli? Mis kooli? Või kooli! Kus koolis mina olen olnud? Ma ütlesin Pibu-Kadrile: pane poeg ilma kooli, ilma kooli, nõnda kui mina teen! Ja minu pojad — kas ei ole mehed, või mis? Seal on Ints, mees kui mürgitükk! Kas on, kes teda peab? Purujutt taga igal pool, kas või mis! Mees mis mees, niisugune, kui mees peab olema! — Seal on Uba-Kaarli poeg — vana Kaarli koolitas poja välja —, mis mees ta nüüd on? Kihelkonnakoolis veel ja kõik! Mis taga nüüd tehakse? Pane adra taha ikka, muud ühti? Näe, nüüd käivad suured seitungid ja asjad — katsu kus mul seitungilugeja! Kus veel ei ole asjamees! Kuradi näljanel! Võta raha kokku rahva käest, ja mitte ära loe seitungi! Või mis imerikkust, vara sealt loetakse! Näed, minu Ants-poeg, maast madalast juba, — tal on omad mehekombed juures, võtab raha kokku. Ikka mees mis mees, kes ei nosise ega pead ei noruta! Sihukesed peavad mehed olema — nagu ma ise olen. Tulgu nüüd mõni vastu mulle, kas varaga või tarkusega! Raha võtta kokku, see on tarkus! Kui seda mõistust ei ole, siis ei tehta ka inimesega ilmas midagi! See on õige. Jaah, see on õige.

Üheksas etendus.

MART, PEETER, pärast EEVA.

(Ukse taga koputatakse, esiti tasa, siis natuke valjemini.)

MART. Mis sa lõhud seal?

PEETER (ukse lävel). Ma koputan. Kas tohib sisse astuda?

MART. Eeh! Uba-Kaarli poeg ongi. (Paneb pudeli kappi. Valjusti.) Sisse tule! Kas sa ei näe, et seal lävi on? Mis vigurit sa pead, kui sa tulla tahad? (Tasakesi.) Näru! (Pöörab tulejale selja.)

PEETER (sisse astudes). Tere õhtast, peremees! (Mart ei vasta.)

PEETER (vähe aja pärast, valjemini). Tere õhtast, peremees, ütlesin ma.

MART (urisedes). Tere! Mis see Uba-Kaarli poeg otsib? (Vahib aknast välja.)

PEETER (ei vasta midagi).

MART (endist viisi). Ma küsin, mis sa otsid?

PEETER. Kas te minuga räägite?

MART. No kellega siis?

PEETER. Siis paluksin ma teisiti rääkida. Minu isa nimi on Kaarel Pärn ja minu nimi Peeter Pärn...

MART (jääb vait).

PEETER. Mina ei ole ka mitte nõnda alatu, et te minuga — selg minu poole pööratud — peaksite rääkima...

MART (ennast äkki ümber pöörates, vihaselt). Mis sa siis õieti tahad?

PEETER. Mul oli teiega ühe tõsise asja pärast rääkida.

MART. Soo! Noh, tee siis suu lahti.

PEETER. Ma tulin praegu väljastpoolt käigult koju ja — Kutsiku kõrtsist mööda —

MART. Soo, miks sa siis mööda tulid, eks läinud ka sisse? (Iseenesele.) Mõduvasikas!

EEVA (sisse astudes). Tere, Peeter!

PEETER. Tere, tere, Eeva.

EEVA. Istu ometi, Peeter! (Toob tooli.)

PEETER. Täna väga, pole vajagi, saab niisama läbi.

EEVA (koristab söögilaua ära, võtab sukavardad näpu vahele ja istub akna alla.)

MART. Tee lühemalt, mis sa päris tahad?

PEETER. Kõrtsi juures sündis inetu lugu —

MART. See on mõisapolitse'i asi ja ei puutu minusse.

PEETER. Puutub küll. Laudi perepoja hobuseriistad lõigati kõrtsi ees noaga puruks —

MART. Kaeba mõisavalitsejale ehk vallavanemale — kui sa Laudi mehe hobuse hoidja või tema eestkostja oled? Minu asi see ei ole.

PEETER. On küll. Juhtumise kombel tean mina, kes selle inetu tüki tegija on.

MART. Siis mine ja paku ennast tunnistajaks, või lase kirikust maha ütelda.

PEETER. Palun küll väga mitte pilgata. Temp on kõlvatu ja mul on hale, et mina tema tegijaga suguluse poolest ühenduses seisan. Teie pilkamine ei ole sugugi õlge koha peal. Teie oma poeg Hendrik on tüki tegija.

EEVA. Issand jumal!

MART (lähemale astudes). Mis sa ütlesid! Ints? Sa valetad.

PEETER. Kahju küll, ma juhtusin parajasti ümbert kõrtsi nurga tulema ja nägin seda oma silmaga.

EEVA (nuttes). Seda teeb kõik kõrts! Jumal, jumal küll! Intsil oli Laudi poja peale ammugi vihavaen.

PEETER. Siis õiendagu ta seda mehega, aga mitte mehe varandusega. See on nii inetu ja häbemata, kui veel midagi olla võib.

MART. Ja kas peale sinu veel teisi seda teavad, et Ints...?

PEETER. Ma ei usu mitte.

MART. Soo, ja sina — sina tahad siis oma liha- ja vere-sugulase vastu — nagu sa ise ütled — kui tunnistusmees üles astuda? Väga ilus! Muidugi, mis sinusugusest mõduvasikast ka paremat oodata on? (Pöörab jälle selja ja vahib aknast välja.)

PEETER. Teie olete ärritatud, sellepärast ei pane ma teie sõnu pahaks. Et ma viina ja õlle asemel — kui teisiti ei lähe — korra pudeli mõdu ostan, sellepärast ei ole ma veel mõduvasikas. — Näete, mis viin ja õlu teevad!

MART. Oled tark jah, see on õige!
 PEETER. Ma ei tule ka mitte, et ennast Hendriku vastu tunnistajaks pakkuda...
 MART. Mis sa siis tahad?
 PEETER. Minu suu jääb lukku, kui mitte — vahest kohus tunnistust ei küsi, kus ma salata ei tohiks; aga ma palun: pange Hendriku priiskamisele ja joomisele piiri, ta on kõige pahema tee peal — hukka minemas! Head otsa sel viisil ei tule. — Laudi rahvale võite kahju isekeskis ära tasuda. Ehk tuleb sellest halvast ka midagi head välja ja hakkab Laudi poeg ka järele mõtlema ja ennast kõrtsi eest hoidma.
 MART (*ennast ümber pöörates*). Ma ütlen, sa valetad!
 PEETER. Ärge ärritage ennast! Mis tõsi, on tõsi.
 MART (*karjudes*). Näru! Mis on tõsi? Sa oled laimaja! Kas sul tunnistusi on? Vale, sul ei ole tunnistusi. Tee oma suu lahti ja küll sa näed. Kas sa ei tea, kes ma olen ja et kohus ja õigus mu enese käes on! mis mina teen, on tehtud. Katsu kord minu vastu üles astuda!
 PEETER. Seda ei tule mulle meeldegi, aga ähvardada ma ennast ka ei lase. Kohus ei ole õigetele hirmuks, vaid ülekohtustele karistuseks.
 MART (*viihaselt*). Suu pea! Ehk — muidu ma näitan sulle, mis õigus ja ülekohus on. Kui sul mõni koht kipitab, küll sa siis tead! Ausaid inimesi laimata...
 PEETER. Ma palun teid, peremees: — Ähvardage oma poega, aga mitte mind. Sellele on seda vaja, mis minule soovite. Mina ei ole poisike.
 MART. Mis sa siis oled?
 PEETER. Mis teie siis olete? Ju ma ka inimene olen.
 MART (*põlastades*). Oled mees jah!
 EEVA (*kätt Peetrile õlale pannes*). Peeter, ära mine isaga tülli. Oled sa seni head meiega mõtelnud — tee seda veel. Mina palun sind, Peeter, ära saada meie peale häbi ja teotust. Hoiä asi oma teada, vähemalt esiotsa. Ehk laseb kõik ennast veel heaga õiendada...
 MART (*tõmbab karmilt Eeva Peetri juurest eemale*). Nurka kasi ja pea oma suu. Sa oled niisamasugune! (*Peetrile*.) Ja seda ma ütlen sulle: kurat, kui sa oma suu lahti teed, ma sulle...

Kümnnes etendus.

Üks kukub prauhti lahti ja sisse tuigerdab HENDRIK, purjus, püüab sirgelt üle toa minna, silmab isa ja Peetrit, tõmbab enda küüru ja tahab ära minna.

MART (*viihaselt*). Paigal seisa, loru!
 HENDRIK. Ke-kes on lo-ru?
 MART. Sina oled! Kuula, mis Peeter sinust ütleb: sina olla Laudi poja hobuseriistad katki lõiganud. (*Põlastades*.) Sa ei oska aega ka valida, millal sa midagi teed.
 HENDRIK. Keda ta t-teotab. Kas tal tunnistusmehi on? (*Peetrile*.) L-laimaja, küll ma sulle näitan, mis h-hobuseriistad on.
 PEETER. Ära salga! Mis ma nägin, seda ma nägin. Minu silmad olid selged.
 HENDRIK. Saatan! (*Tahab Peetrile kallale tormata*.)
 MART. Lõika talle, lõika, lõika!
(HENDRIK tormab PEETRI poole, see tõstab tooli ette ja taganeb tagasi. (See peab kõik ruttu ja loomulikult sündima.) HENDRIK komistab tooli üle maha.)
 HENDRIK. Appi, appi, ära tappis, appi!
 MART. Appi, appi, ära tappis! Hei, poisid, hei! Ära tappis! Kas te ei kuule. Siia! Tooge ohjad, silmapilk! Ära tappis! Seome kinni, hei...
 EEVA. Oh jumal, jumal!

Üheteistkümnnes etendus.

Endised, MAALI, ANTS ja KAKS POISSI.

KAKS POISSI (*sisse karates*). Mis on, peremees, mis on? Kes see tappis?
 MART (*ähkides*). Siduge kinni! See seal! Ära tappis poja —
 HENDRIK. Ära tappis jah, appi, appi! (*Ajab ennast üles*.)

POISID. Kes see? Kes see? See seal? Uba-Kaarli poeg?
MART ja HENDRIK. Jah, Uba-Kaarli poeg jah, ära tap-
pis! Siduge kinni!

POISID. Meie käest ta ei pääse. (*Tahavad Peetrile
kallale asuda.*)

PEETER. Hoidke ennast. Ma olen ilma süüta. Ta kuk-
kus ise tooli selga.

MART. Suu kinni! Vale! Vale puhas! Kas te ei kuule,
poisid? Kinni! Käed selja peale! Ohjad siia!

POISID. Oodake, oodake, peremees, silmapilk. Meie
käest ta ei pääse, me toome kohe ohjad. (*Kargavad
lävest välja.*)

Kaheteistkümnes etendus.

Endised.

PEETER. Peremees, ma tuletan teile meelde, vaadake
ette, mis te teete.

MART. Ah ähvardad? Poisid, kuradid, hei! Ohjadega,
silmapilk...

MART (*tõukab Eeva eest nurka*). Eest kasi, ja suu pea!
(*Maali naeratab.*)

PEETER. Ärge ahastage, Eeva, minu pärast ärge ahas-
tage! Mulle ei või midagi sündida. (*Poisid tulevad oh-
jadega.*)

MART. Kinni! Käed selja peale! (*Tahavad Peetrile
kallale asuda.*)

EEVA (*laiali kätega, astub poiste ja Peetri vahele,
teda kaitstes*). Peeter on ilma süüta! (*Poisid jäävad
kogeleva.*)

MART. Tüdruk, mis sa teed? Värise!

EEVA. Ei, ma ei värise. Peeter, ära kardal!

MAALI. Isa, näe nüüd, kas ma ei ütelnud: Uba-Kaarli
poja armuke.

HENDRIK, ANTS, MAALI. Uba-Kaarli poja armuke,
Uba-Kaarli poja armuke!

(*Eesriie.*)

TEINE VAATUS.

*Tuba KAAREL PÄRNA juures, lihtne, aga puhas.
Pühapäevahommik.*

Esimene etendus.

KAAREL, REET, PEETER istuvad.

REET (*loeb lauluraamatust*).

Oh anna seda tarkust mul,
mis ikka olnud armas sul,
mis su ees on ja antakse
neil, keda armsaks peetakse.

KAAREL. Pane raamat ära, ema, mul on midagi
rääkida.

REET (*vaatab Kaarli otsa, annab siis raamatule —
seda käest ära pannes — suud*). Aamen! — Mis on
siis, Kaarel?

KAAREL. Ma panin kõige see aja, kui sa lugesid, tähele,
et Peeter imerahutu ja kärsitu on. — Mis sul on, poeg,
kas midagi sinu südant vaevab?

PEETER. Kuidas nii, isa, ma ei tea mitte?

KAAREL. Ma arvasin nõnda. Su mõtted ei olnud mitte
pühakirja juures, ma nägin, et su silmad rahutult
ringi käisid. — Muidu ei olnud sa mitte nii kärsitu.

REET. Kui sul midagi südamel on, siis räägi aga jul-
gesti ära. Kes siis paremad on sinu südame mõtteid
teadma, kui sinu isa ja ema? Sul ei ole ju seniajani
midagi oma vanemate eest varjata olnud?

PEETER. Ei ole mitte midagi iseäralikku. Muidugi, elu

on ju imelik, igale inimesele toob tema juhtumisi ette, mis teda mõtlema panevad ja rahutuks teevad. Võib ju õigus olla, et mu mõtted koos ei olnud...

REET. Kas sa ei või siis meile ütelda, poeg, mis sind vaevab? Ehk teame meie nõu.

PEETER. Oh, ei ole midagi.

REET. Sa oled ju meie ainus. — Kas ehk vahest mõni külaneiu su mõtteid segab?

PEETER. Oh ei. Kuidas sa selle peale tuled?

REET. Ma mõtlesin muidu nõnda, sest et igale noorele mehele korra niisugused mõtted tuska toovad.

PEETER. Ei, ei, ema. Sa tead ju, see on meie vahel ammu maha tehtud, et sina esimene pead olema, kes teada saab, kui ma kellegi külatüdruku peale peaks mõtlema.

KAAREL. Jätame ta rahule. Tema käest ei saa täna midagi kätte. Võib ju ka olla, et ma eksisin.

PEETER. Ei mitte, isa, sinu terav silm on õieti näinud. Vaadake — ma olen kogemata ühe inetu saladuse kaasteadjaks saanud ja see vaevab mind.

REET. Jutusta. Räägi meile asi ära. Sa tead, kui see salaja peab jääma, — meie suust ei tule sõnagi. Ehk teame meie head nõu.

PEETER. Ma tean, ma tean, ema, aga —

KAAREL. Kas sul põhjust on vaikida?

PEETER. Jah ja ei. Aga ma ei sooviks mitte selle üle rääkida, vähemalt esialgu veel mitte.

KAAREL. Sündigu siis sinu tahtmine, poeg, meie ei taha sind kiusata.

REET. Olgu nõnda. Jumala ristike olgu meie kõikide juures, täna ja igavesti. Mul vaja välja oma talitusi vaatama minna. (*Vaatab aknast.*) Punga peremees nähikse allapoole astuvat, tea, mis imeasja see peaks tähendama. Võib küll ka olla, et ta mööda läheb.

PEETER. Ta ei lähe mööda. Kui ta siia peaks tulema, siis saate vististi kohe minu saladuse jälile.

REET. Kas midagi õige halba asja on?

PEETER. Jah on, aga mitte meie poolt. Ära karda midagi, ema.

Teine etendus.

Endised, MART.

MART (*sisse astudes*). Heheh! Seda ma arvasin, vapskupere kõik ninapidi koos. Keda te nüüd ära süüa tahate? Minu poega või?

PEETER. Ma lähen parem ära, siis ei pruugi mul teie sõlmusõnu kuulata. (*Tahab minna.*)

MART. Paigale jää! Ega ma sind kohe ära ei söö!

REET. Mis on, peremees? Miks te nii kuri olete? Mis see Peeter teile on teinud?

MART. Nojah, nojah, — nagu te ei teakski!

KAAREL. Jumala eest, peremees, meie ei tea midagi!

PEETER (*Mardile*). Ma ütlesin teile juba eile: minu suu jääb lukku.

MART. Ah sa arvad, et ma sind vist palun? Selle mõttega sa vist eile tulidki? Seda ära looda, et ma sind kardan!

KAAREL. Mis asi see siis on, peremees, mispärast teie kallil pühapäevahommikul nii suurt kära teete?

REET. Ja kirikuajal veel...

MART. Mis mul teie kirikuajaga tegemist on? Ma ütlen teile: valitsege oma poega paremini!

REET. Mis see Peeter siis tegi ometigi? Ta ei ole ju jalgagi mäele saanud.

MART. Nojah, andke teie aga veel kurja nõu tagajärele!

KAAREL. Jumal hoidku meid selle eest, meie ei anna kellelegi kurja nõu.

MART. Jaah, jumal teil alati suus, aga kurat südames.

KAAREL. Nüüd ei mõista ma enam midagi ütelda!

REET. Räägi siis ometi, Peeter!

PEETER. Noh, mis ma pean rääkima? Hendrik lõi kas salaja kõrtsi juures Laudi poja hobuseriistad katki.

REET. Püha ristike!

KAAREL. No kas ei ole temp!

MART. Seda ma teile ütlen! Kui te oma suud ei pea ja Peeter oma valejuttu edasi ajab, teen ma teid paljaks kui kirikuvaresed ja ajan teid kohast välja jalapealt! Pidage nüüd meeles, et te teate!

REET. Issand jumal!

PEETER. Jääge rahule; ema, ära muretse! Ma olen teile juba ütelnud, peremees, seni kui vahest kohus ei küsi, jääb minu suu lukku.

MART. Seda nõu ma sulle ka annan, su enese pärast, poiss! — Siin on sulle kolm rubla — suule paigaks, et ta paremini vait seisaks.

PEETER. Kas teie arvate, et ma raha eest osta olen?

MART. Võta, mis sulle antakse! Ega ma teist korda enam pakkuma ei tule.

PEETER. Minge jumala nimel, peremees, mina teie raha ei tarvita, kui seda ka tuhat või sada oleks.

MART. Näru, sa ei tunne raha väärtust! Aga mis ma annan — seda ma annan. Ma ei võta oma sõna tagasi. Säh, Reet, pane raha oma üleannetu poisi jaoks paigale.

REET. Jumal hoidku! Minu poeg ei ole üleannetu ja — kui tema teie raha vastu ei võta, meie saame ilma selletagi päevast päeva.

MART (*vihase*). Näru! Näru! Olete te kõik. Ma ütlen: värisema peate mu ees, värisema kõik. Mõistate nüüd? Kui poiss oma suu lahti teeb, hoidku ta ennast. Seda ma ütlen, hoidku ta! (*Urisedes.*) Kuradi näljased! Ubasööjad mul! (*Ära.*)

REET. Püha taevast, kuidas ta ometi nii ähvardab?

MART (*tagasi tulles, üle läve*). Hoidke te ennast, seda ma ütlen! Tehke te oma suu lahti ja — ma ajan teid kohast välja jalapealt! Ma lasen teil katuse pea kohal kokku kiskuda. (*Ära.*)

Kolmas etendus.

Endised ilma MARDITA.

PEETER. Ärge kartke midagi, kui muud suuremat ei ole. Tema ähvardamist ei ole meil karta. Ma pean suu, kui nad aga ise suu peavad ehk asi teisiti ilmsiks ei tule.

REET. Küll on hirmus, vaata, mis kõrts teeb.

KAAREL. Jah, inetu on küll. Kas siis sina ka kõrtsis olid, poeg?

PEETER. Ei, isa. Sa tead ju, et ma kõrtsi ei lähe.

KAAREL. Jää selle juurde, jää selle juurde, poeg. Näe, mina olen juba vana hall mees, kolmkümmend aastat ei ole viina tilka enam mu suhu saanud. Kui rahulik elu mul on! Kõrts ei too kellelegi õnne, vaid kogub kõrtsmikule raha. Ja mis veel see pairis¹ on, mida minu ajal ei olnud, see on see päris hulluks tegija.

REET. Noor-kurat ikka on, viin on see vana! — Aga kust sa kõrtsi juurde said, poeg?

PEETER. Ma tuln koolimaja juurest. Tee tuleb ju just kõrtsi läve eest mööda. Parajasti kui ma ümbert nurga tuln, siis see lugu sündis.

KAAREL. Siis on parem suud pidada, — mis meil ilmaga asjal! Ja seda ma ka ütlen, Peeter, ega meil teda nii väga tarvis karta ei ole. Ega me nii vaesed ei olegi, et meie tema armu tarvitame. Las ta ajab meid kohast välja. Meie oleme oma eluaeg emaga kopikat kopika kõrvale kogunud, ikka sinule, poeg, kui sa korra ise asumad hakkad. Sa leiad väikese summa eest, kui meie kord silmad kinni paneme. Las ta ähvardab pealegi.

PEETER. Mis ta ähvardab? Keset aastat ei või ta meile midagi teha. Kohut ja õigust on veel ilmas; ega valla-kohus ainuke ei ole, kus küll tema teha võib, mis ta ise tahab! — Ja kui ka, mina olen mees küllalt, et teie oma vanade päevade sees nälga ei pruugi näha. Mul on kaks tervet kätt ja tööd tegema olete mind aegsasti õpetanud.

REET. Mis sa nüüd, laps, meie eest muretsed, paljaks päevi nüüd meile veel võib jagatud olla!

KAAREL. Nõnda jah, poeg, nõnda jah! Tee tööd ja palu jumalat, siis ei ole ilmas karta midagi. — Õiglane olla ja natuke hoolas, see aitab juba.

REET. Nõnda mina ka arvan.

KAAREL. Teda oma käraga, päris südame ajas kohkuma!

REET. Jah, minul ka süda väriseb!

KAAREL. Lähme õige välja põllule kõndima, jumala lahke tuule käes läheb süda rõõmsamaks.

REET. Jah, lähme küll. Tule, Peeter!

PEETER. Minge pealegi. Ma võtan raamatu ja loen. (*Võtab raamatu, istub laua äärde.*)

REET. Olgu siis, lähme meie pealegi. (*KAARLIGA ära.*)

¹ Pairis — õlu (sõnast *baieri* [õlu]).

Neljas etendus.

EEVA, PEETER.

EEVA (*sisse astudes*). Tere!

PEETER. Ohoh, Eeva! Tere!

EEVA. Ära pane pahaks, et tülitan, aga mul oli hirm. Nägin, et isa siia poole tuli. Ta ähvardas nii kurjasti! Kartsin, et kes teab, mis ta jälle teeb või on!

PEETER. Mitte midagi ta ei tee, küll sa näed. Aga — mina olen sinule, Eeva, alles tänu võlgu sinu eelse julge vaheleastumise eest, kui su isa mulle küll liiga teha tahtis. Ole südamest tänatud!

EEVA. Mis sa nüüd räägid, Peeter, see ei ole ju tänu sõna väärtki. See oli ju mu kohus teha. Armas Peeter, ära kannu mitte isa vastu viha sellepärast.

PEETER. Mis viha! Ma tean ju, sinu isa oli — ära pane pahaks —

EEVA. Ta oli joobnud!

PEETER. No jaa, ta ei olnud mitte päris tark, ja mis hullu peaga tehakse, kuidas ma nüüd sellepärast hakan viha pidama?

EEVA. Oh, sa oled hea, Peeter, sa oled hea. Aga — isa käis täna ju ka siin, kas sa teda nägid?

PEETER. Jah käis.

EEVA. Ja — ja ...?

PEETER. Ja pakkus mulle raha, et ma suu peaksin pidama.

EEVA. Oh jumal, Peeter, ega sa ei saanud vihaseks?

PEETER. Ei, ei. Sinu isal näib, nagu kõigil rikastel ülbel, see mõte olevat, et raha eest kõik saada on — aga Uba-Kaarel õpetas oma pojale teisiti.

EEVA. Mis sa nüüd räägid, Peeter, ma tean. Mis sa nimetad seda sõimunime, ega ju keegi õige inimene ei nimeta sind nõnda ...

PEETER (*võtab neiu kae pihku*). Vaata — vaata nüüd, kui mina mitte Uba-Kaarli poeg ei oleks, vaid keegi muu teine — «See tütarlapse tõesti ma kosiks endale». Mis sa arvad, Eeva?

EEVA. Mis sa nüüd räägid, Peeter, mis sa nüüd räägid? Kas sul häbi ei ole niisugust nalja heita ... (*nutab*).

Viies etendus

Endised, REET.

REET (*sisse astudes*). Ohoh, külaline! Aga — mis on? Silmad vett täis. Mis nüüd?

PEETER. Tahtsin Eevat tänada, et ta mulle eile nii vahvasti appi tuli ...

EEVA. Jäta nüüd!

PEETER. Mis sina nüüd räägid, Eeva, lase mina räägin. Vaata, ema, asi oli nii, seda sa veel ei tea. Selle eelse juhtumise juures mäel tahtis Ints mulle kallale tormata ja mind lüüa, kukkus aga ise tooli üle pikali. Siis tahtis vana Mart mind siduda lasta — poisid olid ohjadega juba seal. Eeva aga astus, kui päris mehine mees vahele!

REET. Kas õige, poeg?

PEETER. Päris sula õige.

REET. Ja nüüd?

PEETER. Nüüd? Nüüd on minu süü, et Eeva nutab. Ema, sinu eest ma ei salga ühtegi. Mina ütlesin Eevale: Kui ma mitte Uba-Kaarli poeg ei oleks, mul oleks julgust tahta ja «see tütarlapse tõesti ma kosiks endale».

REET. Oh, sina vallatu, kas sa ei kasi, poiss! Välja mine toast.

PEETER. Ma lähen, lähengi juba. (*Ära.*)

REET. Mis sest siis nüüd on, et tema nõnda ütles, see ei olegi ju suur asi. Tahta võib ju paljugi. Ega ta ju sellepärast sind ometi vägisi ei saa, kui sa ei taha.

EEVA (*häbelikult*). Tädi, mis sa nüüd räägid, ega ma ju nõnda ei mõtelnud ...

REET. Kuidas sa siis mõtlesid? Minule ära karda midagi ütelda, oled mind ju senini ikka ema asemel pidanud.

EEVA. Jaa, aga ... ma ei tohi ju niisuguseid sõnu sugugi veel kuulda, ma olen ju veel ... nädal alles leeriaega mööda.

REET. Ah see, tütrekene, see kaks nädalat veel, siis oledki mehelemineja. Sellepärast ei maksa nutta.

Mõned talutütred ei lähegi enne peakooli, kui peiu-
kaubad koos ei ole. Mis me nüüd teeme talle.

EEVA (*pead Reeda rinnale peites*). Oh, ema, ega ma
ju enam ei nuta, aga mul läks süda haledaks, et
nad... eilsest juhtumisest saadik kodus kõik mind
Uba-Kaarli poja — armukeseks nimetavad.

REET. Oh, laps, seda ei maksa südamesse võtta. Ega
see Peeter ju nii kõlvatu poiss ei olegi, et sa peaksid
häbenema, kui sinu ja tema nime üheskoos nimeta-
takse. Ja — kui meie temale ka päriskohta osta ei
jõua, rendikoha jõuame temale ikka võtta.

EEVA. Mis sa nüüd jälle räägid, ema, seda võib ikka
iga tüdruk enesele suureks õnneks arvata, kui juba
Peetri-sugune mees teda tahtma tuleb! Ega see päris-
koht kedagi õnnelikuks ei tee, kui meest juures ei ole.

REET. See on õige sõna. — Mina olen, õieti ütelda,
ööd kui päeva alati sellele mõtelnud, et sinust, Eeva-
kene, ükskord minu minia pidi saama. Aga kui sa
nüüd sugugi ei taha...

EEVA. Mis sa nüüd räägid...?

REET. Ja kas nüüd hüüame Peetri jälle tagasi tuppa?

EEVA. Ei, ei, mitte. Ma pean minema. Ma jooksin ju
paljalt silmapilguks üle õue. Vahest leitakse mind
juba ammugi kodus vaja.

REET. Olgu siis, mine, mine, laps, kui sa jääda ei või.
Jumala õnnistus sinuga, oled ikka mu armas tütre-
kene. (*Saadab EEVA üle läve välja.*)

K u u e s e t e n d u s .

REET, PEETER, pärast KAAREL.

REET (*tagasi tulles*). Peeter! Kus sa oled? (*Uks jääb
lahti.*)

PEETER (*sisse astudes*). Siin! Eeva juba ära läinud?

REET. Jah, ära küll. Ta pidi minema. (*Naljatades.*) Aga
kuule sa, poiss, kui sa seda neiut mulle miniaks tuua
ei oska, siis hoia sa!

PEETER. Kuidas see nüüd võib sündida, ema? Mõt-
letti, Uba-Kaarli poeg ja rikka Punga Mardi ja pea-

kohtumehe tütar! Ei see lähe, kui ma ka tuhat korda
tahaksin ja oskaksin.

REET. Nonoh? Minu poeg nõnda ilma julguseta? (*Silub
poja pead, KAAREL astub lävest sisse, kumbki ei kuule
teda tulevat.*)

PEETER. Küll ikka, ema, küll ikka. Julgust küll, aga —
kui meil ka leib majas ja mõni kulukopikas mustade
päevade jaoks on, — nendega ei saa ikka veel rikka
Punga peremehe ilusat tüdart kätte. Mart ajab koerad
peale, kui Uba-Kaarli poeg tüdart kosima läheb.

KAAREL. Kuule, poeg...

PEETER. Sina oled, isa?

KAAREL. Sinu jutust on kaks asja minule vastumeelt.
Kõigepealt — et sa alati ennast Uba-Kaarli pojaks
nimetad. Mis sa sellega tahad? Uba-Kaarel on aus
mees, sõimatagu teda ka. Ega nimi meest ei riku, kui
mees nime ei riku. — Ja teine asi, — et sa arvad, raha
ükski ilmas aitab. — Kui Eeva sinu jaoks on loodud,
siis saab teist paar. Ei ole ta sinu jaoks loodud, siis sa
teda ei saa, või olgu sul raha ja kaks päriskohta.

PEETER. Vaata, isa, sinul on õigus ja minul on ka
õigus. Seni kui mul raha ja päriskohta ei ole, saadab
Mart mind ikka koertega minema, kui tüdart küsima
lähen. Ja mispärast? Sellepärast, et ma kehva Kaarel
Pärna poeg olen, keda teised veelgi Uba-Kaarliks sõi-
mavad. Kõige selle juures võin ma kuitahes aus mees
olla, see kõik ei aita midagi.

KAAREL (*naeratades*). Hm! Või nõnda. Noh, siis kogu
raha, poeg, kogu raha, kui sa arvad, et raha ükski kõik
teerajad siledaks teeb. Kogu raha ja rendi või osta ene-
sele koht!

PEETER. Hahaha! Muidugi, isa, muidugi.

KAAREL. Nagu ma tean, on sul juba oma palgalinadest
kakssada rubla kogutud.

PEETER. Ja seni kui see summakene kahevõrdseks kas-
vanud, on Eeva juba ammu teise mehe oma.

KAAREL. Noh, kui sa ei läbe oodata, poeg, laena raha.
Sehviti peale võib ju laenata.

PEETER. Kelle käest küll? Kas sinu enese käest? Teised
keegi mulle krossigi ei laenaks.

KAAREL. Mina ehk mõni muu. Kas sa, poeg, juba korra laenata oled katsunud?

PEETER. Mis sa pilkad, isa!

KAAREL. Ei tea, kas ma pilkan?

PEETER. Siis laena mulle, isa, laena mulle tuhat ehk kaks. Kasemäe rendikoht on tuleval kevadel saada, tuhande rublaga võib juba parajasti peale hakata.

(Tumm mäng KAARLI ja REEDA vahel.)

PEETER. Mis teil on, isa ja ema?

KAAREL. Seda pead sa varsti teada saama. Too mulle kambrist laudi pealt meie vana piibel ja sina, ema, too kirstukapist minu tähekesed ja mis sul muidu veel südame taga on. *(Istub laua juurde ja seab endale prillid ette.)* *(REET ja PEETER lähevad.)*

Seitsmes etendus.

Endised.

PEETER *(piibliga)*. Siin, isa.

KAAREL. Hea, mu poeg, istu.

REET *(midagi põlle sees kandes)*. Käes.

KAAREL. Istu, ema. *(Peetrile.)* Löö mulle lahti «Õpetuse sõnad», kümnes peatükk ja loe, mis seal kirjutatud seisab.

PEETER *(vaatab isa otsa, lööb siis vagusi raamatu lahti ja loeb)*. «Tark poeg rõõmustab isa, aga alp poeg on oma emale meelehärmiks.

Õeluse varandused ei saada kasu; aga õigus päästab surma käest.

Jehoova ei lase mitte õiget hinge näljas olla; aga õelate kahjutegemise lükkab ta ära.

Kehvaks läheb see, kes petmise viisil tööd teeb; aga kärmete käsi saab rikkaks.»

KAAREL. Küll, mu poeg, loe veel kahekümne neljas peatükk, kaks viimast salmi.

PEETER *(loeb)*. «Tahad sa natukese veel magada, natukese veel tukkuda, natukese käsi kokku panna maas seistes? Siis tuleb vaesus sinu kätte kui jalamees ja sinu tühi kui kilbiga mees.»

KAAREL. Ja veel kahekümnes peatükk, esimene salm.

PEETER. «Viin teeb pilkama, kange joomaaeg teeb mõllama; seepärast ükski mees, kes sääal sees eksib, ei saa targaks.»

KAAREL. Aamen! *(Pühalikult.)* Vaata, mu poeg, mis sina täna teada saad, see oli sinu kahekümne viienda sündimise päeva jaoks sulle ilmutada arvatud. Siis pidi sinule väike kingitus meie poolt osaks saama. Sa võid aga ka juba täna selle osaliseks saada. Vaata, Peeter *(REET valab põlle seest hulga kõvu rublalisi lauale)*, see on sulle sinu ema kingitus. Iga üksik rahatükk nendest on üksikute armastuse soovidega sinu õnne kohta meie pikal abielu ajal sinu jaoks üksikult tallele pandud. Nende hulgas on kolm kõva hõberubla, mis sinu vaderid sinu ristimise vee sisse panid, neile on märgid peale lõigatud. — See väike varandus olgu sinule puutumata põhikapital, mille külge sina ainult kõige suuremas hädas oma kätt panna tohid. Hoia seda au sees kui oma ausa ema mälestust, kui teda enam ei ole.

PEETER. Ema, armas kallis emakene! *(Annab tema kätele suud.)*

REET *(nuttes)*. Jumal õnnistagu sind! Jää heaks pojaks meile, kuis sa senini oled olnud!

KAAREL. Ja kuule veel, Peeter! Ma tahan sulle ütelda, mispärast mind «Uba-Kaarliks» hüütakse. — Sa tead, et mina noores põlves kirikumõisas kutsarina teenisin —

REET. Ja mina olin sealsamas tüdruk, kust ma siis su isale sain.

KAAREL. Minu vana härra, õpetaja Bergen, — oh, ta oli üks auväärt vanake ja pidas minust suurt lugu. Ühekorra astus ta ootamata kirikukõrtsi sisse ja leidis mind klaasi viina juures istumas. Ta ei lausunud midagi. Aga teisel päeval ütles ta mulle: «Miks sa jood viina, Kaarel? Need kopikad, mis sa joomise peale ära raiskad, nendest saavad ruttu rublad — kui sul neid on, kergitavad nad sinu vanade päevade viletsust ja neid võid sa oma lastele pärida jätta, kes sind veel hauapõhja õnnistama saavad, kui sa neid töö ja jumalakartuse sees üles kasvatad. Viin aga rikub ihu ja

hinge.» — Sest päevast saadik ma enam ei võtnud viina tilka suhu. — Teine kord leidis ta mind piibuga. «Miks sa jood piipu, Kaarel,» ütles ta. «Tubaka ving viib ainult raha tuulde, kasu ei ole sest midagi. Vaata, mina ei joo piipu.» — Ma jätsin ka piibu maha. — Et ma aga kange piibumees olin, siis kandsin ma soolaga kupatatud ube taskus ja sõin neid, kui mulle piibuhimu peale tuli. Siis hakkasid teised mind Uba-Kaarliks hüüdma ja see nimi jäi mulle tänapäevani.

PEETER. Või see on selle nime põhjus! See ei olegi naeruväärt põhjus.

KAAREL. Ei, vististi mitte. Ja nüüd võta, poeg, mis Uba-Kaarel sinule anda võib. (*Võtab pungast tähti ja annab neid üksikult Peetrile*). Kingumäe Andrese võlatäht viiesaja rubla üle. Pargi Peetri täht kahe- ja Murasoo Mardi täht kaheksaja rubla üle. Ja siin veel üks kirju katariina¹. Ja selle pangapaberi number on ju ka viissada...

PEETER. Isa, sa oled ju rikas mees!

KAAREL. Mitte mina, vaid sina!

PEETER. See hulk raha peab kõik minu oma olema? Minu oma, isa?

KAAREL. Jah. Pruugi seda ausasti, aga ära pane oma südant tema külge kinni. Rikkus üksi ei tee õnnelikuks. — Nüüd võid sa endale Kasemäe kohta kuulata.

PEETER. Isa, mul ei ole sõnu sind tänada.

KAAREL. Ei ole tarvis tänada, poeg, ei ole tarvis. — Kas sa nüüd veel arvad, et imetegused ei või sündida?

PEETER. Oh ei, ei, see raha siin on ju ise imede ime.

KAAREL. Ei mitte, see ei ole pisemgi ime. Ta on ühe karske mehe pikal eluajal kogutud tagavarakopikas. Mittegi minu teenistus ta ei ole, kui ta ka mu enese vaevaga kogutud on. See on õndsas õpetaja Bergeni pärandus, kes mind juhatas: Ära joo, Kaarel, ja ära suitseta piipu!

PEETER. Ja siiski on ta ime, ootamata ime. Aga — miks sa, isa, kui sul nii palju raha oli, juba ammugi ei ole suuremat kohta võtnud?

KAAREL. Noh, seda teha jätsin ma meelega sinu jaoks.

¹ Sajarublane rahatäht.

Mis meil siis nõndagi puudus? Suur koht, suured mured.

PEETER. Minu noored õlad suudavad suuremaid mureid kanda.

KAAREL. Muidugi, poeg. Jumal õnnistagu sind! — Nüüd ka enam Uba-Kaarli nimi sind ei pahanda? Kas?

PEETER. Ei, isa, uhkusega tahan ma kinnitada, et ma Uba-Kaarli poeg olen!

(*Eesriie.*)

KOLMAS VAATUS.

Endine tuba PUNGA MARDI talus.

Esimene etendus.

MART.

MART. Või siis eile jälle tubli kakelus kõrtsi juures olnud. Seda näen ma Intsi muhkudest ja sinistest paikadest näo peal. Ime küll, et tema-mees ennast peksa laskis, muidu said ikka teised tema käest! Tõesti ime! Ju neid hulk oli ja tema neile üksi kätte jäi? Et ma ka ise just eile enne teda kõrtsist juhtusin ära tulema, oleksin ometi näinud, mis mehed need olid? Muidu saab seal vahest ööd läbi istunud, aga kui sind korra vaja on, saab ära tulnud. Mine tea! Kes mind sealt nii ruttu ära ajas! Ptüi! Ma oleks neile näidanud! Küll saab kuulda! Noh, küllap nad oma sauna jälle saavad, ega Ints neile seda ei jäta. Seda ma ei usugi, et ta jätab. Omal ajal saavad jälle elu eest, ma ei taha oma nime kanda, kui Ints neile jätab!

Teine etendus.

MART. EEVA tuleb sisse ja teeb toas tegemist.

MART. No mis sa otsid?

EEVA. Mis ma nüüd otsin, isa, otsin parajat aega sinuga rääkida! Kas sul on minu jaoks aega?

MART. No räägi! Mis sa siis jälle tahad?

EEVA. Ma tahaksin sinuga pika jutu ära ajada, kas sul peaks aega olema mind kuulata, aega ja head tuju? Kärstuks sa ei tohiks mitte saada, muidu ei tule minu rääkimisest midagi välja.

MART. Soo? Hakka aga peale! Saab jälle mõni nutulaul olema! Mis sa siis tahad?

EEVA. Vaata, isa, kas sa oled tähele pannud, et meie juures kõik asi hakkab tagurpidi minema? Töö põllul ei saa enam õigel ajal ühes teistega ära tehtud, katuseharjadest hakkab jumala loodus sisse vahtima, hobused jäävad konti...

MART. Soo? Kui sina kõik oma lehmade nahka topid, ei pea hobused selle juures konti jääma? Sinu lehmad on lihavad küllalt.

EEVA. Ei, isa, mina ei topi lehmadele sugugi rohkem kui õigus, aga — hobused jäävad konti, et keegi nende eest õigel viisil ei hoolitse ja — et nad liiga sagedasti kõrtsi uste ees nälgima peavad. See on see põhjus.

MART (*viihase*). Suu pea! Sinu igavene lori!

EEVA. Mina peaksin küll suu, aga kui kõik asi meie juures vastuoksa läheb, siis ei või ma enam suud pidada.

MART. Noh, siis aja sina jälle joonde!

EEVA. Muidugi, mina teen, mis võimalik, aga paljuks naisterahvas võib ja — kes minu sõnast hoolib? Poisid ei lase mind suudki lahti teha.

MART. Küll ma neile närudele näitan! Palgast maha, kui nad ei viitsi teenida ja käsku kuulda. Palgast maha! Seda ma tahan ometi näha!

EEVA. Ei, isa, see üksi ei aita. Meil on peremehe silma igale poole vaja. Sina ise peaksid enam talupidamise eest muret kandma ja Intsi ei tohi sa sugugi nõnda ula elada lasta. Mis sest viimaks välja tuleb? Ta on juba valmis kaabakas, kes enam midagi muud ei tee, kui kõrtsides joob ja kakleb. Tööst ei tea ta enam midagi. — Ja kust ta ometi selle raha välja võtab, millega ta alati joob ja priiskab? Kirjutajaga näikse ta suur sõber olevat; see ometi nende meestega ei seltsi, kellel raha ei ole?

MART. Mis see sinusse puutub? Ega ta minu ega sinu raha ei joo! Minu käest ei ole ta punast krossigi saanud.

EEVA. Kust see raha siis ometi tuleb? Kuskilt peab teda välja voolama. Kui ta sinu käest saanud ei ole, peab ta varastanud olema...

MART. Tüdruk! Vaata ette, mis sa räägid!

EEVA. Ära saa vihaseks, isa, aga see on ju päris loomulik...

MART. Mis on loomulik? Sa ei tea pooli asjugi. Kes tark on, laseb teiste kukil liugu ja Ints on tark! Ints laseb teisi osta, see on kõik.

EEVA. Seda on raske uskuda, et alati teised teda joodavad, see ei või olla. Mis asjamees see Ints siis on, et teised teda ülal peavad?

MART. Sa ei saa sellest aru, tüdruk, mõistad? See käib sinu silmaringist üle! Ometi on see nõnda.

EEVA. Võib olla, isa, olgu! Aga ma saan ka sellest aru, et kui sina ja nimelt Ints, kellest ometi sinu talu tulevane pärija peab saama, talupidamisest enam sugugi ei hooli, siis viimaks asjal halb lõpp saab tulema. Siis on kohtuhaamer viimane, mis meil oma lugu laulab.

MART (*vihaselt üles karates*). Noh, kas ei ole! Suu pea! Välja kambrist! Või oma lapsi lase ka ennast näägutama hakata! Mis sinul sellega asja on, mis see sinusse puutub? Mis sina sellest tead?

EEVA (*meelitades*). Ma ütlesin juba, isa, sa ei pea vihaseks saama! Sel viisil ei saa meie ühegi asja üle rääkida...

MART. Suu pea ja ära tule mind õpetama! Sina mine vaata, kas kanadel juua ees on, see on sinu asi! Muu asi jäta julgesti minu hooleks. Küllap ma ise tean, mis ma teen.

EEVA. Jah, isa, küllap sa ise tead, mis sa teed. Ma lähen pealegi, kui ka kurva meelega. Aga kui sul jälle lahkem tuju on, isa, siis lubad mind küll veel korra selle asja üle rääkida.

MART (*urisedes*). Jah, jah, jäta mind vahel rahule! Mul on parematki teha, kui sinu lori kuulata. (*Astub kapi juurde minema. EEVA ära.*)

Kolmas etendus.

MART, ANTS.

ANTS (*käed püksitaskutes, kübar peas, juuksed silmade ees — astub sisse, võtab taskust tüki kriiti ja maalib suure number kaheksa seinale. Käsi puusa pannes*).
Isa, kurat, kas tead, mis see on?

MART. Kust mina seda tean, mis see võib olla? Või ma mõni koolitatud mees olen?

ANTS. See on number kaheksa.

MART. Poiss, ära sa mind rumalaks tee! Ju ma numbreid ikka tunnen, kui ma ka kirjutada ei oska. Mul on parema käe põial ära, muidu ma oleksin ise ka tähti tegema õppinud.

ANTS. Kas sa tead, mis see kaheksa tähendab?

MART. Kust mina seda võin teada?

ANTS. See tähendab: anna mulle kaheksa kopikat kätte!

MART. Mis kaheksa kopikat?

ANTS. Sa lubasid mulle ju iga võidetud kopikale kopika juurde maksta. Ma lõin eile jälle Aadu käest kaheksa kopikat sisse. (*Põlastades.*) Tal rohkem raha ei olnudki.

MART. Soo? Vahva mees; kaheksa kopikat pead sa saama. Aga — kuule, mina saan ju selle sehvti juures nliisamuti kahju kui Aadu! Nüüd oled sa juba kolm nädalat minu lubamisest peale, pea iga üle päeva minu käest seda kasuraha välja saanud. Mul läheb maks juba liiale. — Pane sa raha paigale, ära sa ära pilli, poiss, seda ma ütlen! (*Ohates.*) Ei maksaks küll raha raisata, aga sõna peab pidama! (*Võtab kapist rahakoti.*)

ANTS. Küll ma paigale panen, (*isale selja taga keelt näidates*)!

MART. No säh (*annab raha*), mine nüüd, mul ei ole aega sinuga lorada. Aga see on viimane kord veel! Nüüd sa enam punast tengagi minu käest ei saa. Kaup on otsas!

ANTS. Ohoo! (*Naerdes ära.*)

Neljas etendus.

MART, rahakott alles näppude vahel.

MART. Küll seda raha ka igale poole läheb ja peale ei tule kusagiltki. Pagana vaheaeg ka, mitte kohtugi juures ei ole enam midagi teenida. Poole naela viina saad küll, aga et sulle ka keegi peo punaseks teeks, võta näpust! Enne oli ikka mis ta oli, aga sest saadik, kui see avalik kohus tuli, ei maksaks enam sugugi seda ametit pidada. Mis sealt muud saab kui kahju. (*Istub laua juurde ja loeb raha.*) Üks, kaks, kolm, neli, viis ja kuus kümnelist, see on kuuskümmend, kaks, kolm, neli viielist, on kaheksakümmend — mis see on? ja veel kõigest kolm, neli rubla, see on ju kõigest kaheksakümmend neli rubla! Kus siis muist raha on? Kas ma olen mujale pannud või? (*Otsib pungast.*) Siin ei ole, siin ka ei ole. Mis lugu see on? Kas ma lugemisega eksisin? (*Loeb uuesti.*) Ei ole, ikka kaheksakümmend neli. No, pagan, kuhu ta siis jäi, mul pidi ju ainult üks rubla vähem olema kui sada rubla! Üleeile ma ta alles vahetasin. (*Hüüab.*) Eeva, Eeva! Maali!

Viies etendus.

MART, EEVA ja MAALI tulevad.

EEVA. Mis on, isa?

MART. Kas sa mu raha oled näinud?

EEVA. Rahakott on ju kapis.

MART. Mis kapis? Rahakott on mul käes, aga raha puudub.

EEVA. Ohoh!

MART. Kas sa ei ole raha võtnud?

EEVA. Mine ikka, isa, mis mina rahaga tegin. Ma veel peitsin eile rahakoti kappi riiete alla ära. Ta oli sul lahtiselt sinna sisse visatud, arvasin, et vahest teeb mõnele himu.

MART. Kas sina ei ole näinud, Maali?

MAALI. Mina? Kas ma su rahakoti vaht olen?

MART. Näeh, kas ma rumalasti küsisin, et sul suu viltu peas on?

MAALI. Mis sul siis teha on, kui sa oma rahakotti ei löua hoida.

MART. Tüdruk, ära ole häbemata! No ime küll ka, mitte suudki ei tohi enam lahti teha, kohe nina otsas kinni! — Kes siin kapi juures siis muu veel käib, kui teie?

EEVA. Mitte keegi, isa, olgu siis et Ints vahest käib vaatamas, kas sul viina järel ei ole. Ma olen küll iga kord pudeli eest ära peitnud, aga ta nuhib ikka üles.

MART. Soo, sellepärast mul viin vastu ei pea. Mitu korda tuli mulle veider ette, et viin nii ruttu lõppes.

EEVA. Kas sul siis tõesti raha kadunud on, isa?

MART. Muidugi, viisteistkümmend rubla kohe!

EEVA. Ehk oled ise mujale ära pannud või välja andnud ja ei mäleta enam. Et meil majavargaid oleks, see on ometi hirmus uskuda.

MAALI. Jaah, võta kinni, kuhu isa ise raha pani.

EEVA. Ega ometi mitte Ants? See sööb juba mitu nädalat kompvekke.

MART. Mis see? Kompvekke ta sööb? Ja minule ütleb ta, ta panevat raha paigale. Kus ta on, kus ta näru on? (*Vihaselt ära.*)

Kuues etendus.

MAALI, EEVA.

EEVA. Kas see rahakadumise lugu ikka õige on või? ...

Küll oleks hirmus, kui oma lapsed juba isa tagant varastama hakkavad. Aga Antsu peale ma asja ometi ei arvaks, palju enam Intsi peale. Millega tema muidu alati joob? Ega võõras ju siia ei saanud? Mis sina arvad, Maali?

MAALI. Mina ei arva midagi. Mis minul nende rahaga tegemist?

EEVA. Kuule Maali, et sa minu vastu alati nii pahur oled, sinna ma ei või parata — võib olla, et ma ise süüdi olen, et ma su armastust ja usaldust enesele võita ei oska, aga — isa vastu peaksid sa küll teisiti olema. Kas see on mõne noore tütarlapse viis oma

isale nii viisi vastata, kui sina seda praegu tegid? Vanemaid peab austama, mitte neile peni viisil vastu haukuma. Ole vähemalt isa vastu mõistlikum, Maali!

MAALI. Soo! Olgu isa minu vastu ka mõistlikum, küll siis ma ka mõistlik olen.

EEVA. Mis siis isa sulle üle kohut tegi?

MAALI. Jaah, ei teinud jah? Sain vähe aja eest alles nii-suguse peataie, et las aga olla. Kas mina tema lõkats olen? Ütelgu ta seda muile, aga mitte minule. Mina ei ole tema lõkats ega leivajüraja ka mitte.

EEVA. Miks siis isa pahaseks sai?

MAALI. Päril ilmaagu. Mina heegeldasin parajasti, alles võtsin niidi ja heegelnõela kätte, juba tema tuli ja ajas mind aida juurde kotti hoidma, kus teri veskile saadeti. Nagu teisi kotihoidjaid ei ole! Kas mina olen tolmuga harjunud? Mul oli isegi töö käes! Ei tea, miks mind siis koolitati, kui nüüd tolmusisse pean minema.

EEVA. Ja sa ei läinud?

MAALI. Mul hammas valutab, ma ei võinudki minna.

EEVA. Maali, Maali, mis sest loost viimati peab välja tulema? Mis sinust ometigi saab? Kuidas sina ometi oma elu tahad ära elada? Ei, ei, Maali. Nõndaviisi ei lähe. Mina olen sind ka juba üleliia ära hellitanud, et majatalituse üksi enese peale võtsin. Täna sa pead talitama teine teine nädal. Muidu ei õpi sa ju lillegi liigutama.

MAALI. Mis veel. Talita aga ise ja käi ise oma lauda juures. Ei tule mina ühti sinna sõnniku sisse.

EEVA (tõsiselt). Sa pead!

MAALI. No saab näha, kes mulle selle peale paneb?

Seitsmes etendus.

Endised, MART ja ANTS.

MART (veab vastupuikejat Antsu väevõimul kraed-pidi tupp). Soo, näita nüüd poiss, kus su rahakott on. Ma tahan näha, kui palju sul raha on. Sul peab minu rehnungi järgi vähemalt neli rubla olema, kaks rubla Aadu käest võidetud ja kaks rubla minu käest saadud.

Kaks rubla vähemalt oled sa viimase kolme nädala sees minu käest välja petnud. Näita nüüd, kus ta on?

ANTS (pomiseb vastu, sõnu ei ole kuulda).

MART. Kas sa ei kuule, poiss? Vasta! Näita raha välja silmapilk. Või pean ma sulle jalad alla muretsema? (Võtab kantsiku laudilt.)

ANTS (karjub). Isa, ära löö!

MART. Raha näita välja!

ANTS. Rahakott kadus ära.

MART. Sa valetad! Sa oled raha kompvekkidega ära raisanud.

ANTS. Mul ei olnud kompvekke.

MART. Ära valeta, Ants.

ANTS. Ära valeta jah, need olid Maali kompvekid.

MAALI. Ah sina olidki see kompvekkide varas. Mul olid küll kompvekid kummutist ära kadunud.

MART. Ja kust sina need kompvekid said?

MAALI. See on minu asi.

MART (vihaseks). Sinu asi? Oot, oot, tüdruk, küll ma sinuga pärast õiendan, kui ma sellega siin valmis olen. (Antsule.) Siis sul ei ole raha?

ANTS. Minul ei ole midagi.

MART. Aadu käest mängitud raha ära raisatud ja minu raha ka veel? (Võtab ukse lahti ja hüüab ettetuppa.) Aadu, kas sa seal oled, Aadu!

HAAL (teisest toast). Siin jah, peremees.

MART. Kas sa oled Antsuga konni mänginud, raha peale konni mänginud?

HAAL. Minge ikka, peremees, kust ma selle raha võtsin.

MART. Siis sa ei ole viimase kahe-kolme nädala sees Antsule umbes kahe rubla ümber raha ära mänginud.

HAAL. Kuula nüüd! Kas peremees ise ei tea, et mul raha ei ole. Nelja nädala eest oli mul viimast korda raha näppude vahel! Siis ise andsite suure nurumise peale kõrtsi juures ühe rubla, seegi sinna jäi! Ei saa past-laidki osta. Kontsad praegu paljad, topin lupardeid alla. — Kui peremees õige annaks ühe rubla.

MART (lööb ukse kinni). Seda ma arvasin ja usun seda kah, et Aadul kopikatki ei võinud olla. See mees ju raha ei pea. (Antsule.) Näe nüüd, poiss, kuidas su

valed ilmsiks tulevad. Sa oled varas, sa oled pettuse kombel minu käest kaks rubla raha välja varastanud. ANTS (*jääb vait*). MART. Sa ei vasta? (*Kõigutab kantsikut.*) Sa oled mu kapist kotist ka raha ära varastanud. (*Tahab lüüa.*) ANTS (*karjub*). Ära löö! Ints võttis kapist raha välja, ma ise nägin. (*Paneb jooksuma — läve peal.*) Ega see esimest korda ei olnud. (*Ära.*) MART (*ähkides*). Või Ints, või Ints, kus ta on? EEVA. Küllap ta magab laudil heinte sees. MART. Või magab, või magab alles! Ma tahan talle näidata! (*Tormab lävest välja.*)

K a h e k s a s e t e n d u s.

EEVA, MAALI; pärast MART ja HENDRIK.

EEVA. Jumal hoidku, terve perekond on hukka minemas. Taevas kaitsku, mis sellest loost viimaks peab saama! MAALI. Ja sina üksi oled see püha, õige ja vaga... EEVA. Maali, Maali, ära pilka. Ehk saad ükskord oma sõnu veel kibedasti kahetsema. MAALI. Vaata aga, et sa ise kibedasti ei kahetse. — MART (*ilmub*). Soo, sisse tule! (*HENDRIK ilmub.*) Näe, missugune ta on, pea põhku täis, riided sopased. Häbi võiks sul ka olla ometi! — Kus mu raha on? HENDRIK. Mis raha? MART. Minu viisteistkümmend rubla anna heaga kätte, muidu... HENDRIK. Minul ei ole sinu viieteistkümmne rublaga midagi tegemist. MART (*põrutades*). Kätte anna raha, mis sa kapist rahakotist oled ära võtnud. Ants nägi. HENDRIK. Las ta näha! MART. Salgad ka veel? HENDRIK. Mida ma salgan? MART. Raha võtmist? HENDRIK. Nõ kust ma siis kopika pean saama, kui mitte oma käega võtma? Sina mulle ju krossigi ei anna.

suurt meest pean ma mängima, seda sa nõuad, — ei tea millega? MART. Mis sa ütled? HENDRIK. Iga sinu poiss saab palka, millega ta võib elada, — kust mina pean elama ja meeste keskel mees olema? MART. Või palka? Mis eest? Vedelemise eest? Teeni! HENDRIK. Teeni! Ei tea, mis eest? MAALI (*edevalt*). Ints ütleb: töö olevat rumalate inimeste ja vanade hobuste jaoks. HENDRIK (*Maalile*). Hööh! EEVA (*Hendrikule*). Kas rahast on muist alles või kõik juba ära raisatud, Ints? Kui alles on, anna kätte. HENDRIK. Alles, kust ta alles on? Ma maksin oma rehungi ära. Kõrtsmik ähvardas juba ammugi kaevata. MART. Välja kasi lävest! Välja! Kao mu õue pealt, rahavaras! Kui sa veel oma jalga mu majas näitad... HENDRIK. Küll, isa, ma lähen, olen seda ju ammugi mõelnud. Siin ma ometi midagi ei ole. Anna mu päranduseosa kätte, ma lähen ja hakkan mujal elama. Kaks peremeest ometi majasse ei sünni. MART. Kaks peremeest! Mis kaks peremeest? Või päranduseosa sinule! Teivast, see on sinu päranduseosa, rahavaras! Kasi minu majast, kasi! Kui sa veel oma nagu näitad... Kasi! HENDRIK (*ümber vaadates*). Lähen jah, lähengi juba, ei tulegi enam tagasi! Ei tulegi enam. Küll ma ka tean, mis ma teen! Kas mul õige vaja on sinu sõnu kuulda, nagu ma ei teaks, mis mul teha on? Lähen jah! Küll sa näed ja — ja kahetsed. (*Longib lävest välja.*) EEVA. Oh jumal, jumal küll! (*Hakkab nutma, ka ära.*) MART (*ähkides*). Välja võtavad hinge seest, välja võtavad. Hendrik! Hendrik!... (*Ka ära.*)

U h e k s a s e t e n d u s.

MAALI.

MAALI. See on kõik nii vastik, nii toores ja harimata, et... (*haigutab ja istub akna alla*) ja nii igav on, et ei tea, mis teeksin! Kui ometi keegi mu siit viiks! Mal-

ler ka, saadab mulle Intsiga kirja, nagu ei tea, mis ma tühipalja kirjaga teen või mis hingeõnnistus kiri ei ole. Aga ilusasti ta kirjutab, ikka preili ees ja taga ja kuidas ta meelitada oskab. (*Võtab kirja taskust, loeb.*) «Armas Fräulein!¹» «Teie gefallide² mulle küll väga, ma ei või Teie ilusaid silmi sugugi ära unustada. Ööd ja päeva mõtlen ma Teie peale, kallid preili. Tuule tiivul lendaksin ma Teie juurde, aga see ei ole mitte võimalik. Meie ei saa ka iialgi nelja silma all olla. Oh, ma armastan Teid väga, preili Amalie, Teie ilu on alati mu silmade ees! Kui Teie üksi tulete, siis ei tea seda keegi. Igatsusega jään Teie tulekut ootama. Teie alandlik — Maller.» — Ma tulen, härra Maller, ma tulen! Tuleval pühapäeval ma vististi tulen. Ehk jääb Eeva koju. — Ja kui ilusa kuldsõrmuse ta mulle veel andis! (*Pistab sõrmuse sõrme.*) Oh kui ilus, kuidas ta läigib ja särab ja mis ilus kivi veel sees! Ta ütles: niisama ilus kui mu enese silmad. Oh kui ilus! (*Viimaste sõnade ajal on EEVA sisse tulnud.*)

Kümnes etendus.

MAALI, EEVA.

EEVA (*lähemale astudes*). Mis üle sa nüüd nii väga rõõmustad? Mis see on — sõrmus? Kust sa selle said?
MAALI. Sõrmus jah, sinul ei ole! Ilus kuldsõrmus, näe!
EEVA. Sooh, näita ometi mulle ka.
MAALI. Vaata, näe!
EEVA. Anna ometi näppude vahele, siis ma vaatan lähemalt. Nõnda ei näe ma ju midagi.
MAALI (*annab sõrmuse*). Vaata, aga ära sa maha poeta.
EEVA (*silmitsemise järel*). Kuule, Maali, see tühi nüüd küll kuld ei ole, see on paljalt kullasuutsuga üle lastud.
MAALI. See on kuld, kust ta üle on lastud.
EEVA. Või tombak...
MAALI. Räägi pealegi. Kas sina ka tead, mis kuld on või tombak?

¹ Preili (saksa k.). ² Meeldite (moonutatud saksa k.).

EEVA. Miks ei tea, tombak on võltskuld. Kes sulle siis selle sõrmuse andis? Mõni külapoiss või?

MAALI. Mine oma külapoistega, kas mina hakkan külapoiste käest sõrmuseid vastu võtma?

EEVA. See on õige, seda ära tee, enne kui see päris õige tuleb, kes su päriselt enesele pärib! — Siis võta sõrmus vastu ja külapoiss ise ka.

MAALI. See ongi selle päris õige käest, kes mind armastab ja keda mina armastan.

EEVA. Ohoh? Nii kaugel juba? Ja mina ei tea kõigest sellest veel midagi. Kes ta siis on?

MAALI. Tead küll, ma ütlesin sulle juba ammu, aga sa ei uskunud.

EEVA (*kohkunult*). Ega ometi mitte — Maller?

MAALI. Muidugi tema. Näed, Eeva, mis õnn mul on? Alles paar nädalat leerikoolist väljas ja juba pruut!

EEVA (*viskab sõrmuse nurka*). Siis ei taha ma seda tühja mitte näha ka, veel vähem näppude vahel hoida! (*Ara.*)

MAALI (*jalga põrutades tagajärele*). Eeva! (*Hakkab põrandalt sõrmust otsima, leiab viimaks kapi alt.*)

Üheteistkümnes etendus.

MAALI, MART (*tuleb*).

MART. Noh, mis sina seal teed, hiiri püüad või?

MAALI. Ei püüa ühti, mul veeres midagi näppude vahelt.

MART. See sõrmus või? (*Teeb, nagu leiaks ta sõrmuse maast.*)

MAALI. Sõrmus jah, anna siia.

MART. Nonoh, aega on. Enne ütle, kelle oma niisugune tühipaljas on.

MAALI. Minu.

MART. Sinu küll, aga — kust sa ta said? (*Maali ei vasta, uuesti.*) Ma küsin, kust sa ta said?

MAALI. Kust ma sain? Peigmehe käest sain.

MART. Või peigmehe käest? Kas sul siis juba peigmees on? Kosilasi ei ole veel käinud ühti?

MAALI. Kosjaskäimine on vana talupojamood. Suurema-

tel inimestel on teine pruuk. Seal ei käida ühtegi kos-
 jas, vaid avaldatakse enne armastust.
 MART. Soo? Kuidas seda armastust siis avaldatakse?
 MAALI. Kuidas? Kuidas ma nüüd seda sulle oskan sele-
 tada? Sa ei saagi sellest aru.
 MART. Tüdruk, ära tee mind vihaseks! Olen täna juba
 küllalt ennast vihastanud. Mina saan kõige maailma
 keerulistest protsessiasjadest aru, siis sellest tühjast
 asjast ma ei saa aru?
 MAALI. Jah, mina ei oska sulle tõesti mitte ära sele-
 tada...
 MART. Siis sa oled ise rumal tüdruk, aga mitte minat
 Lõkats!
 MAALI. Aga papa!
 MART. No mis siis muud? Kes see peigmees sul siis on?
 MAALI. Sa tunned teda küll.
 MART. Soo, või tunnen? Kes ta siis on?
 MAALI. Ta on...
 MART. No kui kaua ma pean ootama? Tee vahest suu
 lahti!
 MAALI. Kirjutaja Maller.
 MART (*vihaselt*). Mis? Maller? See hilpharakas!
 MAALI. Aga papa! Kuidas ta hilpharakas on? Ta on
 kolme valla kirjutaja.
 MART. Mis tühja, kolme valla kirjutaja! Täna siin,
 homme seal! Niisuguseid tuleb nüüd vene keele pärast
 linnast välja kui rahet. Võta kinni, mis kabajantsikud
 nad kõik on. — Parem läinud tublile taluperemehele,
 kellel oma koht ja kõik, oleks ikka asi olnud. Seesugu-
 sed maailma jooksid...
 MAALI. Tal on linnas kaks maja.
 MART. Lori!
 MAALI. On, on, isa!
 MART. Võta tema maju kinni! Tühi teab, mis putkad
 need võivad olla, kui ülepea on.
 MAALI. Ei, kaks suurt kivimaja. Ja päris priiks makse-
 tud. —
 MART. Ime küll, ei ole sellest sugugi kuulnud. Kas see
 nüüd õige peaks olema?
 MAALI. Õige jah, päris õige, ta ise ütles.

MART. Ise võib palju ütelda ja suud-silmad täis vale-
 tada —
 MAALI. Ega ta muidu ei julge avalikult ütelda. Õige on
 küll.
 MART. Võib olla ka. Mis ilmaime pärast ta siis just sind
 võtta tahab, kui ta niisugune mees on, kellel kaks
 maja on.
 MAALI. Ta ütleb, ma gefallivat¹ temale väga.
 MART. Mis see on?
 MAALI. See on nõnda meele järgi, või kuidas... Maa-
 keeli ei saa nõnda selgesti ära seletada.
 MART. Hm! Kui tal kaks maja on, siis on ikka asi küll.
 Kui ei ole, küll ma temale teed näitan. Sa oled ikka,
 Maali, mu armsam laps; tule siia (*silub tütre pead*),
 neist teistest ei ole mul rõõmu ühtigi.

Kaheteistkümmes etendus.

Endised, EEVA tuleb.

MART. Tule, tule, Eeva, siin on uudist. Meie väikesel
 Maalil olla peigmees. Kirjutaja tahtvat meile väi-
 meheks tulla. Tal olevat linnas kaks maja. Ma küll ei
 taha uskuda.
 EEVA. Jajah, ma kuulsin juba. Mina veel sugugi seda ei
 usu. See nüüd ka mõni väimees on.
 MART. Aga kui tal kaks maja on?
 EEVA. Ah mis? Linnahulguste majad on juba teada, neil
 igaühel kaks maja: vangimaja ja laatsaret.
 MART. Võib aga olla, et on omal majad.
 EEVA. Kui ka on — ta on ju igavene joodik!
 MART (*pahaselt*). Kui tal kaks maja on, ega ta neid
 ikka ei jõua ära juua.
 EEVA. Ei ühtigi, kes ikka joodik, on joodik. Niisuguse
 väimehega ei tehta muud kui: «Tee luuda, too luuda,
 pühi väimees välja.»
 MAALI. Eh! Sina oled see kõige targem! Vaata, kus su
 Uba-Peeter.

¹ Meeldivat (moonutatud saksa k.).

EEVA (*tõsiselt*). Maali!
 MAALI (*õpitades*). Jah, Eeva!
 MART (*Eevale*). Kas ikka seesama lori. Tüdruk, sa tead, mis ma sulle olen ütelnud.
 EEVA. Ah, need on ju ühed ja needsamad lapsikud jutud.
 MAALI. Kuidas nad lapsikud jutud on? Kas Uba-Peeter ei laula iga päev: «Mu mõttes on üks ainuke.» Kas mina ei tea, et sina see «ainuke» oled? Arvad, et ma ei näe ega kuule.
 EEVA. Siis mine ometi keela teda laulmast.
 MART. Mis? Mis ta laulab? Mis seesugune naru tohib laulda? Tema laulab. Soo sees ta laulgu, soo sees, mitte siin minu õue peal, seda ma ütlen. Näljavares!
 MAALI. Küll sa näed, isa, küll sa näed...
 MART. Mis ma näen?
 MAALI. Et Eeva sulle selle häbi ära teeb...
 MART. Missuguse häbi?
 EEVA (*tõsiselt*). Missuguse häbi?
 MAALI. Ja Uba-Peetrile läheb.
 MART. Ah, see on ju tühi lori.
 EEVA. Muidugi on see tühi lori, mille taga midagi ei ole. Aga sinule, Maali, ütlen ma: Ala-Peeter ei saada kellelegi inimese peale häbi; seda tea. Ja häbiks ei ole see ka kellelegi, kes temale läheb. (*Ära.*)

Kolmeteistkümmes etendus.

MART, MAALI.

MART. Mis ta ütles?
 MAALI. Või sa ei kuulnud?
 MART. Siis olgu ka tuhat ja tuline veel! Niisugune naru! No oota, oota, poiss, küll sa korra ikka mu pihku puutud! Küll ma su ükskord sisse piiran! Või nüüd muud ei kuulegi enam kui alati Ala-Peeter hommikul, Ala-Peeter õhtul. Nonoh, poiss, oot, oot, ei sa mu käest pääse. Oasööja mul!

Neljateistkümmes etendus.

Endised, EEVA.

EEVA (*sisse astudes*). Isa, Ints pani oma asjad kokku, nagu valmistaks ta ennast — ei tea, mis asja peale. Praegu läheb ta ähvardades õueväravast välja. Te lahkusite vihaga teineteisest... Kas sa ei tahaks teda tagasi kutsuda? Kes teab, mis ta veel teeb või teha mõtleb? Hüüa teda ometi tagasi!
 MART. Mis? Või palu niisugust veel! Sind palu Uba-Kaarli poja pärast ja Intsi ette heida ka veel põlvili. Seda ma arvan! Mitte maa peal! Mingu! Jooksku, kui tahab!
 EEVA. Aga, isa, mõtle ometi, ta on ju su oma lihane laps. Kuhu ta siis peab minema, kui ta enam koju tagasi ei tohi tulla? Mõtle ometi! Siis ta läheb vargile ja saab päris kaabakaks. Tööd tegema sa teda ju ometi ei ole sundinud, seda ta ei oska. Ei, isa, nõnda ta ei tohi minna — nõnda mitte!
 MART. Mis? Mine sina teda paluma, kui tahad, mine sina! Mina ei palu kedagi inimest, mina mitte. Oma isa tagant vargile! Mingu! Küll ta tagasi tuleb, kui tal vesi ahjus on, küll ta tagasi tuleb.
 EEVA. Ei, isa, seda ma ei usu, Ints on kange ja vali südamega, ta ei tule tagasi! Kes teab, mis ta vihaga teeb?
 MART. Tehku ta või saadanat, see on mul üks puhas! Lori otsas ja asi sellega! Mõistad?
 EEVA (*ohates*). Ma pean mõistma!

Viieteistkümmes etendus.

Endised, PIBU-KADRI.

Väljas on kära ja nutmist kuulda.

MART. No mis seal siis jälle on?
 KADRI (*südametäiega nuttes*). Ära tappis lapse nüüd! Ai-ai-ai! Setusama pojakest ja silmatera mul oligi, ära tappis nüüd!

MART. Mis seal on? Mis sa karjud?

KADRI. Ära tappis lapsel! Näe, sellesama malgaga tappis lapse ära. (*Näitab parajat karjavitsa.*) Setusama last mul oligi!

MART. Mis sa kisendad, kes see tappis? Kas selle karjavitsaga nüüd keegi kedagi ära saab tappa?

KADRI. Jaa, ei saa jah, — palju sellele lapsele vaja on? Poiss tuli kisendades koju, nüüd on haige maas. Kas tema minu last toidab, kui tema ta ära tapab, kas tema temale midagi annab, kui tema minu last tohib peksta?

MART. Räägi ometi mõistlikult ja ära lärmitse tühja. Kes su poega peksis? Nii palju saan ma su kõnest aru.

KADRI. Uba-Kaarli poeg, Uba-Kaarli poeg jah. Ära tappis poisikese. Oli hea poiss, nüüd on haige maas, kas saab veel asja või ei saa?

EEVA. Peeter?

MAALI. Paras, paras.

MART. Mis? Uba-Kaarli poeg? No see on hea!

KADRI. Kuidas ta hea on, peremeheke, poiss ei teinud kellelegi kurja? Te annate ka niisugusele õigust!

MART. Sa ei saa aru. See on hea, et Uba-Kaarli poeg mulle ometi korra näppu puutub. Ma juba ootasin ammu parajat aega.

EEVA (*hirmul*). Isa, mis sa mõtled teha?

MART. Küll sa näed, mis ma mõtlen teha. Hagu!

MAALI. Paras, paras!

KADRI. Kehva lesenaise pojake, setusama tuge mul oli, nüüd tuleb tema ja tapab lapse ära!

MART. Ära karju! Las mina õiendan. Tema tohib poisikest peksta, minu karjapoissi! Küll ma näitan! Kas poiss haige on?

KADRI. Haige jah, peremeheke, poiss ei võta iva rõõmigi suhu, küll pakkusin. Ei tea, kas tuleb veel maast üles või ei tule?

EEVA. Tädi, mis sa nüüd räägid? Ega selle vitsaga ometi poisile suuremat häda ei võinud sündida.

MART. Miks ei võinud? Kuidas tema tohib peksta? Mis asjamees ta on, et ta peksta tohib? Oasööja! Nüüd on ta mulle ometi korra kätte langenud. See on hea, see on tõesti hea. Küll ta peab näha saama, mis asi on.

KADRI. Õige jah, illi-kuku peakohtumeheke, õige jah! Kui teie ei kuula, kes siis vaestelaste ja lesknaiste eest peab kostma?

MART. Sul on õigus. Küll sa näed, mis ma teen? Kui poiss viga on saanud, ma saadan ta vangi ja raudu. Vangi ja raudu! Niisugune närukael! Tule siia, Kadri. (*Isekeskis.*) Kas tead, selle vitsa viskame ära. Otsi väljast üks hea malakas ja too mu kätte, siis ütleme, et ta sellega poissi peksnud on. Mõistad?

KADRI. Jah, jah, peremeheke, jah. Ma lähen ja toon. (*Ära.*)

Kuuteistkümmes etendus.

Endised ilma Kadrita, PEETER.

PEETER. Tere!

EEVA. Tere, tere, Peeter!

MART (*peale karates*). Kuidas sa mu karjapoissi tohid peksta? Narukael, küll ma sulle näitan!

PEETER. Soo, või juba teadagi! Sellepärast ma just tulin, et teie ei pea võõriti mõtteid minu üle saama, peremees. Pibu-Kadri poeg läks teise väiksema poisiga karja juures tülli ja tegi sellele liiga. Ma kündsin seal lähedal põllul ja sain veel parajal ajal appi, muidu oleks ta või teise ära kägistanud. Siis ma tõmbasin poisile ta oma karjavitsaga paar rapsu, kuni ta teise lahti laskis. See on kõik.

MART. Ära tapnud oled sa poisi, poiss on haige maas, ei tea, kas saab veel elulooma või ei saa! Nüüd on su lõõg ometi kord täis! Sa oled mind küll juba vihastanud. Kannata, kannata, mees.

PEETER. Ei ole ju asi nii hull, ainult vitsaga ma paar korda rapsasin.

MART. Mis vitsaga? Malgaga oled sa poissi peksnud! Vana Kadri läks praegu malga järele, malk on tunnistus.

EEVA. Aga isa...

MART. Suu pea! Vana Kadri tuleb kohe malgaga.

PEETER. See on ju hull jutt.

Seitsmeteistkümmes etendus.

Endised, KADRI.

KADRI (*tuleb suure teibaga*). Soo, peremeheke, kas see mõjub? (*Näeb Peetrit.*) O mu pojake, o mu silmaterake!

MART. Näe, narukael, selle puuga siin oled sa poisikest peksnud; siis ei ole ime, kui poisil luud-kondid katki on. Nüüd sa enam ei pääse!

KADRI. Setusama pojakest mul oligi...

PEETER. Kas te hulluks olete jäänud või?

EEVA. Näe, Peeter, vits on siin, mis Pibu-tädi esiti kaasa tõi. (*Toob vitsa.*)

MART (*jalga põrutades*). Lõkats!

PEETER (*Eevale*). Ma tänan sind!

MART (*võtab Eeva kinni ja tiirutab ta üle läve kambri, ust tema taga kinni tõmmates, Peetrile*). Kui sa veel korra oma jala üle mu toa läve tood, ma ässitan sulle koerad peale. Seda ma ütlen! Või päris mu silma all peab sehvti! Kevadel kohast välja, välja kui koerad! Pidage siis veel sehvti!

PEETER. See ei olegi uudis, peremees. Te olete mitu puhku ähvardanud meid kohast välja ajada, — me oleme teile ette jõudnud. Mul on Kasemäe koha ostukontraht taskus, kevadel läheme juba iseenesestki oma päriskoha peale.

MART. Heheh! Narukael, kes su suurustamist usub? Ostukontraht, sinul? Millega sa ostad? Näru!

PEETER. Sõimake niipalju kui tahate, me oleme kaks tuhat rubla sisse maksnud.

MART. Siis olete raha varastanud!

KADRI. O mu pojake, mu silmaterake. Kuidas ma sind kasvasin ja olin!

PEETER. Sinu pojal ei ole viga midagi. Ta sai ainult, mis tal hädasti vaja ja kuhjaga ära teenitud oli. Poiss on ju esimene võrukael.

MART. Siin oled võrukael ja — näru! Oasööja mul, või tema ostab talu! Osta sa või kümme talu, minu silmas oled sa oasööja! Kas mõistad? Tule sa veel sehvtima! Ja seda ma ütlen: kontraht ei kaitse sind veel kolme

kümne eest, kolmkümmend sa saad. Tule siis veel sehvtima! Ma ütlen: kui sa ilma jääd, ei taha ma enam mehe nimegi kanda!

Kaheksateistkümmes etendus.

Endised, VAHIMEES.

VAHIMEES (*lõõtsutades*). Oh, oh, peremees, oh, ma jooksin, jah, ma jooksin... miravoi...

MART. Mis miravoi?

VAHIMEES. Miravoi, miravoi tuli sinna, ma jooksin!

MART (*kohkudes*). Kes? Rahukohtuhärra? Kuhu?

VAHIMEES. Jah, sinna jah, kohtumaja juurde. Kolme hobuse troskaga.

MART. Räägi mõistlikult! Mis ta tahtis?

VAHIMEES. Nõudis teid taga. Kaevatud olla, et vaestelaste kassas on raha puudus...

MART. Kurat! (*Kukub ehmunult istmele.*)

VAHIMEES. Siis pani kassale pitserid peale ja ütles, et homme tuleb tagasi. Homseks kõik kohtuliikmed kokku, kassa revideerimine...

PEETER. Siis on kolmekümne aega küll!

(*Eesriie.*)

NELJAS VAATUS.

Endine tuba PUNGA MARDI talus.

Esimene etendus.

EEVA.

EEVA. Jah, armuline jumal küll, missugused muudatused, missugused muudatused! Kes nüüd poole aasta eest seda kõik isale ette oleks ütelnud, kas ta seda unes oleks uskunud! Mina aimasin seda ette ja mõistsin, et see kõik ei võinud tulemata jääda. Varem ehk hiljem, ükskord pidi kõik kokku sadama ja kaela langema. Ja seda kõik tegi kõrts, see kõik on viina vili. Kui isa ei oleks jooma hakanud, ei iial ei oleks neid õnnetusi meie peale tulnud, ei iial. Ei oleks vaja olnud võlga teha ega võõra vara külge näppu pista. Kaheksasada rubla vaestelaste raha! Ametist lahti ja kohtu alla! Kas seda kõik tarvis oli? See on viina vanne! Ja Ints — seda ei tea keegi, kus see ümber hulgub. Oh jumal, jumal küll! Ja nüüd Ants ka veel uurivaras! Uurivaras!

Teine etendus.

EEVA, PEETER.

(Akna pihta koputatakse.)

EEVA. Sina oled, Peeter? Miks sa sisse ei tule?

PEETER *(pakub lilli tuppa)*. Siin, Eeva. Viimased sügis-
lilled.

EEVA. Sina tood mulle lilli, Peeter; minule veel lilli?

PEETER. Näib nagu nii olema!

EEVA. Sina võid veel naljatada; mina olen juba ammugi naljatamise ära unustanud.

PEETER. Jaa, Eeva, — kui sina ikka kõike, mis mina ütlen, naljaks võtad, siis meie ei saa sammugi kauge-
male, kui me oleme.

EEVA. Mis sa nüüd räägid, Peeter!

PEETER. No kui mina ei räägi, siis — siis...

EEVA. Mis siis, Peeter?

PEETER. Siis ma pean vähemalt kisendama. Anna kõrv siia, ma kisendan sinna sisse, nõnda et teised ei kuule.
(Tõmbab Eeva pea läbi akna lähemale.) Minu oma sa oled, Eeva, ja minu omaks sa jääd ja — sellest ei jäta ma kriipsu väärt järele.

EEVA *(tagasi taganedes)*. Mis sa teed, Peeter? Kas sa siis uurivarga õega veel tegemist teha tahad? Mõtle —
uurivaras!

PEETER. Mis? Uurivaras? Mis uus jutt see jälle on? Ma ei mõista põrmugi.

EEVA. Kas sa siis veel ei tea, et Antsu käest varastatud uur kätte saadi? Ants ütleb küll, et ta uuri teise käest on saanud, aga — kes teab ja usub, kuigi on õige! Poiss viidi eile vangi!

PEETER. Ma ei tea sellest midagi ja mul ei ole ka sellega midagi asja. Peaasi on, et sinul sellega asja ei ole.

EEVA. Jah, sina võid naerda, aga mina — ma nutan silmad peast! *(Pühib silmi.)*

PEETER. Jaa — vaata, Eeva. Kui ma ka sinu venda südamest kahetsen, mina ei või sinna juurde ometi midagi parata ja — igal halval asjal on ka oma hea külg. Ehk saab raiskuläinud poisikesest veel asja, kui ta — koltuhirmu on maitsta saanud.

EEVA. Seda minagi loodan ja sellega minagi ennast trööstin. Valus on küll kanda, aga mis teha? Mis ütleb ilm!

PEETER. Jah, ilm! Kes nüüd ilma suud jõuab kinni sulgeda? Ütelgu, mis tahab, mis sinna võib parata?

EEVA. Jah, see on küll. *(Naljatada katsudes.)* Nüüd on mul ka oma sõimunimi käes — uurivarga õdel!

PEETER. Mis? Kes seda tohib ütelda!

EEVA. Ilm, Peeter. Ilm ütleb: paras, paras!

PEETER (*mõttes*). Soo. Küllap vist! Jaa! Aga kuule, Eeva, see tükk on hästi! — Uba-Kaarli poeg ja uuri... — tule, Eeva, anna pea siia, ma annan sulle ühe musu kohe. Kaup on valmis, tuleval kevadel teeme pulmad. Kas tahad, Eeva? (*Sirutab kaks kätt aknast sisse.*)

EEVA (*eemale taganedes*). Ei mitte, Peeter! Mitte nõnda. See on ohver, mida sa hädas meeles minu õnnetuse üle tuua tahad.

PEETER. Aga, Eeva, kuidas sa nüüd selle peale tuled? Kas ma veel sulle alles ütlema pean, et poisikese põlvest siinamaale mul muud mõtet südames ei ole olnud, kui sina. Sa ei taha mind, Eeva?

EEVA (*ohates*). Peeter, Peeter. Sa tead ju, et ma su oma olen, iga mõttega sinu oma, aga... (*katab silmad kinni*).

PEETER. Mis siis veel, Eeva, mis siis veel? Ükskord peab meie vahe ometi kindlaks saama. Anna selle peale käsi siia!

EEVA. Oh ei, ei, Peeter! Ootame veel. Vahest sa kahetset, mis sa nüüd teed?

PEETER. Ei, Eeva, mina ei kahetse iialgi. Siin, Eeva (*võtab Eeva käe*), panen ma oma sõrmuse sulle sõrme, täheks, et sa nüüd minu oled, minu oma, Eeva. Soo.

EEVA (*vahele*). Peeter, Peeter, mis sa teed!

PEETER. Mis õige ja kohus. Nüüd oled sa minu mõrsja.

EEVA. Sa oled hea, Peeter, sa oled hea!

PEETER. Ja sa jääd truuks mulle, truuks mulle lõpuni, Eeva?

EEVA. Igavesti, Peeter, igavesti!

PEETER. Noh, siis võib ainult surm meid lahutada, inimesed mitte. (*Ukse poole kuulatades*.) Jumalaga, Eeva, ma lähen! Lähen selle rõõmsa ja kindla teadmisega, et sa minu oled. Minu! (*Pigistab neiu kätt.*) Jumalaga, Eeva! (*Läheb, Eeva istub jälle voki taha.*)

Kolmas etendus.

EEVA, MART.

MART (*tahab kapi juurde minna, silmab Eevat, teeb, nagu otsiks ta midagi*). Kas sa, tütar, mu kübarat oled näinud? Ma otsin teda igalt poolt, aga ei leia.

EEVA. Olen küll näinud, isa. Ma panin ta ise paigale. Ega sa ometi kodunt ei taha minna?

MART. Ma lähen küll, Eeva. Ma kõnnin väljapoole, saab näha ja kuulda, mis ilma rahvas teevad.

EEVA. Ära mine, isa, ära mine. Ma palun!

MART (*pahaselt*). Ah, mis! Kas ma ei ole kui koertega peletatud loom, ühest kohtust tule ja teise mine. Igaüks parastab. Kas sa arvad, et mu meel hapuks ei lähe kõige selle peale? Sa kardad, et ma kõrtsi lähen? Just sinna ma lähen. Ma pean endale meelelahutust otsima. Kõrtsimees on mu sõber, ma lähen tema jutule.

EEVA. Ära mine, isa, ära mine. Kõrtsimees on kõrtsimees ja sellepärast sinu sõber. Kõrtsimees ei ole kellegi sõber, sinu kopikate sõber on ta.

MART. Ei tea.

EEVA. Just nimelt on see nõnda. Kõrtsimehel on nüüd uued sõbrad, uus peakohtumees on tema uus sõber, kes temale jälle uusi sõpru kõrtsi peab tooma. Ära mine mitte tema juurde, isa.

MART. Jäta mind rahule, ma tean ise, mis ma teen.

EEVA. Isa, kui sul igatsus on klaasi viina järele, ma lasksin pudeli marjaviina tuua, joo üks klaasikene, aga — jää koju.

MART. No too siis. (*EEVA toob, MART joob.*) See maitseb. Vala mulle veel klaasikene.

EEVA. Siin, isa. (*Valab ja viib pudeli kappi.*) Joo ja saa rõõmsamaks. Minul ei ole midagi selle vastu, kui sa kodus klaasi viina võtad, sa oled sellega harjunud ja äkitselt võõrdumine oleks sulle raske.

MART. Mul ei olegi ju himu tema peale, aga — õpitud amet, mis seal teha.

EEVA. Jah, isa, seda ta on. Aga niisama, kui amet külge harjutatud, niisama võib ta ju ka ära võõrutatud saada. Kui sa aga tahaksid, isa.

MART. Mis ma siis oma joomisega juba kellelegi ära olen teinud?

EEVA. Oh — isa, kes nüüd seda hakkab arutama. Sellest ei maksa sugugi rääkida. Tule, isa, lähme välja, saad lahkemaks. Rehe juures tuulatakse teri, lähme sinna.

MART. Ah, mis! Las nad teevad, saab valmis ilma meietagi.

EEVA. Sa ei lusti tulla? Mitte kuskile?

MART. Mine pealegi, ma sean enne piipu. (*Hakkab seadma.*)

EEVA (*nukralt*). Olgu siis pealegi! (*Ära minnes.*) Aga pärast me lähme põllule? Jah?

MART (*kärsitult*). Jah, jah!

Neljas etendus.

MART.

MART (*seab piipu, vaatab ümber, kuulatab; äkitselt kargab üles, läheb kapi juurde, võtab pudeli ja joob lonksu, maigutab suud, joob jälle ja logistab siis pudeli tühjaks*). Soo, solk, nüüd on ta otsas! (*Istub vagusi toolile piipu seadma.*)

Viies etendus.

MART, EEVA.

EEVA. Isa, üks saks sõidab kahe hobusega meie poole; näitab kohtusaks olevat.

MART (*kohkub, piip kukub käest*). Kohtusaks! Tont! Mis jälle peaks tahetama. (*Kargab üles.*) Kuhu ma lähen? Kas juba lähedal on?

EEVA. Isa, isa, mis sa kardad. Eks sind kätte saada igalt poolt. Ei maksa ennast peita. Kanname rahuliku meelega, mis tuleb.

MART. Ei tea? Õige jah, mis ta mulle ikka võib teha. Raha, mis kassas puudus, on sisse makstud, kinni-

minek on ka teada — mis ma veel kardan. Tulgu, mis tuleb. Ma neid ei karda. Mina!

EEVA (*halelikult naeratades*). Ah, isa, sa katsud veel asjata suurustada. Sul ei ole ju enam suurustamise aimugi südames. Vaene isa!

MART. Õige jah, ole mulle nõuks, tütar, ole mulle nõuks. Mis nad mulle ikka teevad!

EEVA. Ei maksa ju karta, ei maksa. Tuleb, mis tuleb.

Kuues etendus.

Endised, PRISTAV.

PRISTAV. Здравствуйте. Вы хозяин? А?¹

MART (*nagu ära küpsenud, kummardab*).

EEVA. Tere, tere.

PRISTAV. По-русски знаете?²

EEVA. Ei mõista.

MART (*julgenedes*). Kõnelge eesti keelt, härra, meie ei oska vene keelt.

PRISTAV. Ei moista? Ax? Vene keel ei moista?

MART. Ei mõista meie.

PRISTAV. Peremees kodus?

MART. Kodus jah?

PRISTAV. Вы? Теie? Kas teie peremees?

MART. Mina jah.

PRISTAV. Teie Gendrik Pung?

MART. Ei, mina olen Mart Pung.

PRISTAV. Her, minul vaja Gendrik Pung, peremees — Gendrik Pung, Mart ei ole peremees.

MART. Kuidas? Mart ei ole peremees, — kuidas, ma ei ole peremees?

PRISTAV. Her, Gendrik peremees.

MART. Mis hull jutt see on, mina olen peremees — see on minu talu.

EEVA (*hirmul*). Mis Hendrikuga on, kohtuhärra?

PRISTAV. Mina ei tea, mis on; старик³ ütleb: tema on peremees.

¹ Tere. Kas teie olete peremees? Mis? ² Vene keelt oskate? ³ Vanamees.

MART. Muidugi olen mina peremees. Ma olen ju talu ise ostnud.

PRISTAV. A kontrakt?

MART. Kontraht? Kontraht on Hendriku nime peal. Ma lasin muidu moodu pärast poja nime kontrahti sisse panna.

PRISTAV. Вот, видите,¹ siis Gendrik peremees.

MART. See on hull jutt. Hendrik ei ole mitte peremees; Hendrik on — Hendrik ei ole midagi.

PRISTAV. Какже,² temal kontrakt — tema peremees.

MART. No kas nüüd ei ole pagan lahti! Ära tahavad talu ka veel käest võtta.

PRISTAV. A Gendrik, kus on?

EEVA. Mis teie nõuate Hendrikust? Teda ei ole kodus.

PRISTAV. Ei ole kodu? Bor minul kiri, okružnoikohtu³ kiri. Kolm tuhat rubli vaja maksta, kolm tuhat rubli (*näitab kirja*). A, teie annate kirja temale kätte?

MART. Mis? Kolm tuhat rubla? Mis kolme tuhande rubla lori see on? Saada kuskilt või?

PRISTAV. Saada? Her, maksta on. Maksta on. (*Loeb kirjast.*) Корчмарю Касперу Корьку три тысячи рублей. Кортсimees Kaspar Korgile kolm tuhat rubli, obligatsiooni võlga.

EEVA. Issand jumal!

MART. See on hull jutt. Hahha! Hull jutt!

PRISTAV. Kahekümnele selle kuu päeval vaja okružnoikohtu ette minna. Kirjutage povestkale alla.

MART. Mina ei kirjuta, see on hull jutt.

PRISTAV. Peate kirjutama, статья⁴ 282. Peate kirjutama ja Gendrikule kätte andma. Ärakiri mina löön kohtumaja seina peale. Siin kiri on.

EEVA. Alla kirjutama me peame, isa; tõrkuda me ei tohi. Muidu tuleb vahest jälle suur vastutamine. (*Toob kirjutamisriistad.*)

PRISTAV. Какже.

MART. No mis tont siis neis kirjades seisab? Ma ei oska neid ju lugeda.

PRISTAV. Mis seisab? Seisab, et laenas Gendrik Pung, Punga talu obligatsiooni vastu Kaspar Korgi käest

¹ No näete. ² Kuidas siis. ³ Ringkonnakohus. ⁴ Paragraaf.

kolm tuhat rubli. Bor, siin obligatsiooni ärakiri. Kork oma raha kätte tahab. A, Gendrikul ei ole raha?

EEVA (*alla kirjutades*). Hendrikul ei ole raha kopikatki.

PRISTAV. Плохо. Paha lugu.

MART. Kas ikka õige on või?

PRISTAV. Miks ei ole õige? On õige.

MART. Noh, saab siis näha, mis sest naljast välja tuleb.

See on Malleri vigur. Saab näha, kes minu talu peale obligatsiooni julges teha. Minu talu peale! Kurat!

PRISTAV. Ei ole teie talu, Gendriku talu on.

MART. Ah mis! Kontraht on Hendriku.

PRISTAV. Вот какая беда,¹ kontrakt Gendriku — talu Gendriku! (*Võtab kviitungi.*) Прощайте.² (*Tahab minna.*)

EEVA. Kannatage, härra, kas ma tohin teile klaas veini pakkuda.

PRISTAV. Viina? Благодарю, можно.³

EEVA (*toob taldriku ja klaasi lauale ja läheb kapist pudelit võtma, kohkudes*). Isa! Kuhu viin on jäänud?

MART (*silmi maha lüües*). Tont!

PRISTAV. Ну. Что?⁴

EEVA. Härra, andke andeks, meil ei ole viina.

PRISTAV. Ei ole? Ничего. Ei ole viga. Прощайте. (*Ära.*)

Seitsmes etendus.

MART, EEVA.

EEVA (*käsi ringutades*). Oh jumal, nüüd on kõik otsas!

MART. Mis sa kardad. Kas nüüd seda mõni enne on kuulnud, et teine teise talule obligatsiooni peale võib teha.

EEVA. Ei, viin on otsas. Sa oled viina ära joonud!

MART. Ah see, sellest tühjast ei maksa ju rääkidagi.

EEVA. Ei, isa. Sel ajal on suurem tähtsus kui kõik muu. Sul on viina järele h i m u. Ma lootsin, et sa joo-

¹ Näete, milline häda. ² Head aega. ³ Tänan, võib. ⁴ Noh, mis on?

mise järele jäta. Kõik lootus asja paranemise peale on otsas!

MART (*sorib pristavist mahajäetud pabereid, siis*). Eeva! EEVA. Jah, isa!

MART. Loe siit, siin on ühel kirjal pool eesti keeli.

EEVA (*lugemise järel*). Asi on nõnda, kuidas kohtusaks ütles. Siin on obligatsiooni ära kiri meie talu peale kolme tuhande rubla üle. Ints on kolm tuhat rubla vastu saanud.

MART. Sel tulisel seenel, kõrtsmikul, ei olnud kolme sadagi rubla Intsile anda, veel vähem kolme tuhandet. See on vale.

EEVA. Kui asi juba kohtu käes on, siis on tõsi taga; seda ma usun, et siin enam midagi vale ei ole. See on, nõnda kuidas sa ütlesid, Malleri nõu; seda tükk Ints ise ei osanud. Ma vaatan (*sorib pabereid*). Jah, obligatsioon on kohe peale selle tehtud, kui Ints meie juurest minema läks. Ints tegi vihaga ja joobnud peaga kõik, milleks teised nõu andsid. Nüüd selgub ka, kust Ints raha sai, millega ta ümber sõitis ja priiskas. — Küll näed, isa, meile ei jää muud, kui valge sandikepp.

MART (*vangub ohates istmele*). Siis on küll meie ilus talu läinud. Oeh!

(*Väike vaheaeg. MART käsipõsekil norus, EEVA vahib aknast õue.*)

K a h e k s a s , e t e n d u s .

Endised, AADU.

AADU. Siin on üks kiri, peremees, mis teie tütar eile minu kätte andis ja alles täna teile ära anda käskis. — Oli mul päris meelest ära läinud. (*Ära.*)

MART. Kiri? Mis kiri see võib olla. Maali läks ometi ainult paariks päevaks tädimehe juurde — mis kirja ta siis veel maha jättis.

EEVA (*eluta*). Kes teab.

MART. Loe ometi!

EEVA. Ma olen juba tuimaks jäänud täna! Ma aiman, ega head seal sees ei seisa. (*Võtab kirja lahti, loeb,*

*karjatab, rabab kätega õhku ja langeb kui eluta too-
lile.*)

MART (*appi karates*). Mis on? Eeva, mis on? Sa oled nii kahvatanud!

EEVA (*nõrga häälega*). Oh — et ma — surra võiksin — ma — ei suuda enam — kanda.

MART (*ahastades*). Laps, Eeva, jumal hoidku, mis on? Mis siis veel on?

EEVA. Seal on — paberilipakas põrandal.

MART. Laps, sa tead, ma ei oska lugeda! Ma kutsun Aadu, et tema loeb?

EEVA (*üles karates ja kahe käega vastu kaitstes*). Ei, ei, jumala pärast, ei! Mittel! (*Langeb istmele tagasi, väsinud häälega.*) Maali kirjutab: ta läheb ja ei tule enam tagasi, ta läheb oma petjat Mallerit otsima, lapsele isa, keda ta oma südame all kannab. (*Purskab valjusti nutma.*)

MART. Püha jumal! Ka see veel! Ka see veel! Maali, tütar, miks sa seda mulle tegid?! Kus see võis sündida? Kus? Kus?

EEVA (*nuttes*). Maali kirjutab: ta olevat pühapäeviti kirikus käimise nime all ise petja juures käinud.

MART. Armuline jumal!

EEVA. Jah, nüüd on kõik kahetsus hilja. See on viina vanne, isa. Et sa jõid, ei suutnud sa enam oma laste kasvatamise üle valvata; nüüd on... ma ei suuda enam mõelda. Anna andeks, isa, et ma räägin. Oh, et ma surnud oleksin! (*Jääb istmele ja nutab.*)

MART (*paneab käed kokku, ägab*). (*Väike vaheaeg.*)

Ü h e k s a s , e t e n d u s .

Endised (jäävad tuimalt istmele); KAKS KULAMEEST.

KULAMEHED (*vaikselt ja ettevaatlikult*). Tere, küla-
rahvas!

MART (*tuimalt*). Tere.

1. KULAMEES (*nagu enne*). Teie olete nii mures, vahest ehk teategi juba?

MART. Mina ei tea enam midagi!

EEVA (*silmi üles lüües*). Kas veel uusi hiiobi sõnumeid?

2. KÜLAMEES. Kes teab? Ints tuleb.

MART. Mis? Ints? Mingu ta, kust ta tuli. Ma teda sisse ei lase.

1. KÜLAMEES. Ta ei saa minna.

2. KÜLAMEES. Ärge kohkuge, Ints ei või minna.

EEVA. Ta on surnud?

1. KÜLAMEES. Jah! Ärge kurvastage üleliia. Mis on, see on!

EEVA (*tuimalt*). Jah, mis on, see on!

MART (*pöörab selja ja hakkab sõrmedega vastu akna-ruutu koputama, nagu ei oleks tal kellegagi asja*).

EEVA (*vaikselt*). Isa, kuuled sa? Ints on surnud!

MART. Jah, ma kuulen.

EEVA. Vaja on temale vastu minna!

MART (*ei vasta, koputab edasi*).

EEVA. Kus tema — suri? Ja kuidas?

1. KÜLAMEES. Ta suri õnnetut surma, kõrtsis. Ta juhtus kakelusse ja kukkus nii õnnetult peaga vastu teravat ahjunurka, et midagi enam parata ei olnud.

2. KÜLAMEES. Tema viimne sõna oli teie nimi, Eeva. «Anna andeks, Eeva,» ütles ta veel, siis ta suri!

EEVA. Vaene õnnetu vend!

1. KÜLAMEES. Politseiülem urjadnikuga juhtus parajasti mööda sõitma, kes asjaloo üle kohe protokollis tegid. Vallavanem laskis surnu siia saata.

2. KÜLAMEES. See on kõik, mis me ütelda teame.

K ü m n e s e t e n d u s .

Endised; KAAREL, REET ja PEETER tulevad.

PEETER (*Eeva juurde tõtates*). Vaene Eeva, ära nuta, ära kurvasta. Näe, mina olen ju ka, kellest sul hea meel peab olema. Jäta surnud surnutele ja ela elavaile. Mina olen ju, — ära heida meelt.

REET (*võtab Eeva hõlma*). Las voolata pisarad, nuta ennast lahedaks! Ilma jumala tahtmata ei sünni midagi.

EEVA (*käed Reeda kaela ümber heites*). Ema, oh ema! (*Jääb Reeda hõlma*).

(Vahepeal on Peeter ruumi teinud, külamehed puusärgi sisse kandnud ja toolidele üles seadnud.)

MART (*ägades*). Jah, jumal olgu mulle armuline! (*Puusärgi ette astudes*.) See on viina vanne! (*Südantlõhestavalt*.) See on viina vanne! Viin võtab mu lapsed, viin võtab mu vara, selle mädamülkasse upub kõik, ihu ja hing. Mina ja minu lapsed, meie vajume ja vajume ja upume, ja — ei ole pääsmist, oh halasta, jumal!

(Langeb istmele ja rappub sisemise nutu pärast.)

(Eesrüie.)

VIIES VAATUS.

Tuba Kasemäel, PEETER PÄRNA talus.

Esimene etendus.

PEETER, ANTS.

PEETER (*võtab Antsu sülest hulga rohelisi vanikuid vastu*). Soo, Ants, tänan. Seda oled sa hästi toimetanud. Täna on minu vana isa sünnipäev, esimest korda pühitseme seda oma uue päriskoha peal. Mis ma olen ja mis meil on, selle eest on mul oma vana isa tänada. Nüüd katsume ka vanamehele tänase päeva nii rõõmsaks teha kui võimalik. — Aita mul need vanikud üles lüüa. Aga teeme nii vähe kolinat kui võimalik, vanamees puhkab alles. Enne kui ta ärkab, peab kõik valmis olema.

ANTS. Jah, sinu isa tunneb sinust rõõmu ja tema vanad päevad saavad kullased. Mis olen mina ja mis rõõmu võin mina oma isale valmistada! Ta ei ole minust muud näinud kui meelepaha.

PEETER. Ära ole nukker, Ants! Sinust saab veel mees. Kui sa jääd, nagu sa ennast nüüd minu majas oled üleval pidanud — siis on kõik hea. Sa oled töömees ja peaasi on, mis sa teed, teed sa juba rõõmuga. Nõnda peab ka olema. Töömees võib alati hõisata: «Maailmast läbi auruga.» — Pea püsti, Ants, küll sinu õnn tuleb ka ootamata.

ANTS. Jah, Peeter, sina oskad mees olla. Sind ei pea keegi kinni. Oleks mind ka keegi hea poole juhatanud...

PEETER. Aga Eeva? Kas tema ei juhatanud?

ANTS. Eeva on naisterahvas ja isa — ütles: sul ei ole tarvis teda kuulda.

PEETER. Kahju küll, aga sa ei tohi oma isa üle kohut mõista. Püüa nüüd ise hea poole, siis saab sust siiski mees. — (*Hakkavad vanikuid uste ja akende ümber panema.*)

ANTS. Soo, nüüd on valmis.

PEETER. Valmis ja vaata, mis kena! Kohe toal pühapäevanägu. Seame kõik korda; kui Eeva lauda juurest tuleb, siis on tal kergem. Laua tõstame siia (*teeb*), laotame temale valge lina peale (*toob kapist*), siis paneme temale peale, mis me leiame. Soo, «Vürst Taa-veti kojast», see raamat saab vanamehele rõõmu tegema, uued prillid ja see kepp. See olgu vanamehele toeks, ta on seda ära teeninud, et kepiga võib kõndida. Künslajalad paneme ka, pärast süütame künslad põlema. (*Paneb asjad lauale.*)

ANTS. Küll saab tore!

PEETER. Muidugi, peabki saama. Sinu isa tuleb ka, ma olen teda palunud. Ta oleks juba ammugi meie juurde elama asuda võinud, aga ei taha.

ANTS. Ah, temal ei ole ju õemehe juures ka sugugi halb. Mõni kopikas temale talust ka ikka veel järele jäi. Parema, kui ta võõras nurgas vagusi omad päevad ära elada saab.

PEETER. See on omast kohast ka õige, aga laste juures oleks ikka lõbusam.

ANTS. Sina oled ju ka võõras.

PEETER. Kuidas? Eeva ja sina, ja mina, meie oleme nüüd kõik ühte viisi tema lapsed, seda sa pead ometi teadma.

ANTS. Ma tean, aga...

Teine etendus.

Endised, KADRI.

KADRI (*sisse astudes, kaks noort kaske käes*). Terekest, peremees. Mina tõin ka kaks haljast kasekest. Ärge

pange pahaks, vanaisa käib ikka vahest ära sauna juures mind vaatamas, mis ma seal teen.

PEETER. Soo, ole terve. Paneme kased siia laua taha püsti.

KADRI. Küll on ilus. Jah, teie isa näeb teist aina rõõmu. Kuidas ma oma pojakest hoidsin ja kasvatasin, näe nüüd läks ära talu juurde poisiks, suurt palka saama. Ei hooli enam minust midagi. Läksin ka mõnda kopi-kakest paluma, sain veel peksta koguni. Kui te mind oma saunanurka ei oleks lubanud, tea, kuhu ma oleks jäänud.

PEETER. Ma olin ju poja peksmise pärast sinu võlgnik.

KADRI. Kuula nüüd, oleksite ikka rohkem andnud. Kas mina teadsin, et ta niisugune oli.

PEETER. Hea nüüd küll, mine kööki, kui perenaine tuleb, ehk juhtud midagi põlle peale saama.

KADRI. Jah, olekst terve, illi-kuku peremeheke, olekst terve. (Ära.)

Kolmas etendus.

PEETER, ANTS, EEVA.

EEVA (asjadega). Ohoh! Nii kaugel juba. Kõik valmis.

PEETER. Jah, Eeva, kõik valmis. Aga — sul on ju terve sületäis kraami. Sa vaevad ennast ju liiga palju. (Paneb käe Eeva piha ümber.)

EEVA. Ära tee nii palju sõnu. Mis mul siis suuremat on, ei ole ju midagi.

PEETER. Siin on ju terve sületäis.

EEVA. Paar tühja asja. Kook siin, pane keset lauda (PEETER paneb järjest); siin mõni paar sooje sukki ja siin kaks uut särki. Ongi kõik!

PEETER. Vanamees saab rikkaks kohe.

EEVA. Ja klaasid lilledega, siis on laud kirjum. (Toob.)

PEETER. Tänan! Tänan isa nimel. (Annab Eevale suud.) — Ja nüüd paneme selle roheline vaniku ümber laua — soo. Nüüd on kõik valmis ja vanamees võib tulla.

ANTS. Ja minul ei ole muud tuua kui need kaks omatehtud lusikat — vanapaari jaoks (pane lauale).

PEETER. Aga Ants! See teeb mulle rõõmu, jumala eest, see teeb mulle rõõmu! (Silmitseb lusikaid.) Ja kui ilusti veel välja tehtud. Sa oled viks mees, Ants, viks mees; tõesti.

EEVA. Ära tee poissi oma kiitusega uhkeks.

PEETER. Selle töö peale võib uhke olla; tõesti, selle peale võib uhke olla! Viks mees!

EEVA. Küllalt nüüd! Ma kutsun tüdrukud sisse, siis laulame vanamehele salmikese ära.

PEETER. Jah, olgu.

EEVA. Oota, ma panen enne enesele veel valge põlle ette. (Ära.) (ANTS süütab küünlad põlema.)

Neljas etendus.

Endised, EEVA kahe tüdrukuga.

EEVA. Nüüd võime hakata.

PEETER. Jah, hakkame.

(Koguvad endid ukse ette ja laulavad.)

(Viis: Hermannii Eesti Kannel, II vihk, nr. 34.)

Sind teretame, kallist tundi,
sind teretame rõõmu sees,
ja laulus lahutame sundi,
mis täna mölgub mõtetes.
Oh tere, oh tere, sa kiidetud tund;
oh tere, oh tere, nii ütleb see sund.

Veel mitme, mitme aasta pärast
sa meie keskel kõndigu,
ja vaevast ja maailma kärast
sul üksi headust sündigu.
Oh tere, oh tere, sa kiidetud tund;
oh tere, oh tere, nii ütleb see sund.

(Laulu lõpul astub MART sisse, jääb liigutatult — taha poole seisma. Tüdrukud ära.)

Viies etendus.

Endised. KAAREL ja REET.

KAAREL (*välja astudes*). Jumala õnnistus teiega, lapsed. Olge südamest tänatud. Te teete, lapsed, mulle vanamehele küll palju rõõmu; ma ei oska ütelda ega olla. (*Näeb kingilauda ja hakkab silmi pühkima.*)

REET (*kaht kätt kokku lüües*). Mis nüüd!

PEETER (*vanamehe kätt raputades*). Jumal andku, isa, et sa veel palju, palju aastaid ja päevi meie keskel võiksid olla ja rahulist elu maitsta.

EEVA (*Reeda kaela ümber hakates*). Jumal andku teile mõlemale kallist rahu, tervist! (*Suudleb.*)

REET (*nuttes*). Lapsed, lapsed, võiks taevas teid küllalt õnnistada. Mina vana inimene ei oska midagi rääkida.

MART (*lähemale astudes*). Tere, ka minu poolt.

PEETER. Ohoo! Äiapapa, tere!

EEVA. Tere, isa, tere!

MART (*liigutatult*). Mina küll teie puhta rõõmu hulka ei sünni.

KAAREL (*kätt vastu sirutades*). Tere, vana lang! See rõõmustab mind, et sina siin oled. Ilma sinuta oleks tänane päev poolik olnud. Sinu tütar, minu armas, kallid minia (*tõmbab teise käega Eeva lähemale*) teeb mulle vanamehele küll nii palju rõõmu, et ei oska ära ütelda.

EEVA. Mis sa nüüd räägid, isa!

MART. Jah, sina oskaid poega kasvatada. Ei minul vanamehel... see on minu oma süü!

KAAREL. Mis me nüüd, Mart, täna vanu haavu lahti kisume. Sul on ju veel teine poeg, küll saad sellest rõõmu. Ants on esimene viks mees.

ANTS. Tere, isa.

MART. Annaks jumal. Kui ta jooma ei hakka...

PEETER. Seda ära karda. Mis sa arvad, Ants?

ANTS. Seda ei pea olema!

MART. Nii on õige, poeg, nii on õige! Oleksin ma seda ka varem ära tundnud! Nüüd on kõik hilja!

PEETER. Midagi ei ole hilja, isa. Sa võid veel rahulikke päevi näha saada. Tule ära meie juurde elama!

KAAREL. Jah, Mart, tule ära oma laste juurde! Paljuks meil kahel vanal mehel vaja on! Siit saab leiba meile kõigile, kui jumal õnnistust jagab.

MART (*kahe käega vastu kaitstes*). Laske olla, laske olla, laske mind jääda, kus ma olen.

REET. Nüüd puudub veel Maali, siis oleksime kõik üheskoos.

MART. Maali saadab teile kõigile palju terviseid.

EEVA (*häbelikult*). Mis Maali teeb, isa?

MART. Maali elab sest saadik, kui jumal tema pisukese ära enese juurde võttis, vaikset elu tädi juures. Temal ei ole praegu viga midagi.

KAAREL. Jäägu ta vagusi sinna. Aga sina, vana Mart, koli ära oma laste juurde.

MART. Jumal õnnistagu teid. Kui te lubate, ma tulen. Ja et teie mind mitte kui kerjajat ei pruugiks vastu võtta (*kraamib põuest*) — mulle maksti kohtust välja, mis oksjonist veel mulle enesele järele jäi — kolmsada rubla sai Maalile; siin väimees, siin on tuhat rubla (*annab*), pool sinule, pool Eevale. Muud mul ei ole.

PEETER. Ei, mina ei võta. Jäägu see sulle su enese kulkopikateks. Mina ei võta.

MART. Mulle jääb ka veel sada rubla. Kauaks mina enam elan. Sa pead võtma! (*Paneb rahapaki lauale.*)

KAAREL. Noh, kui keegi ei taha (*võtab raha*), tule siia, Ants. Olgu see sinu tulevase õnne põhikapital.

PEETER. Jah, nii on õige! Võta julgesti, Ants. (*Mar-dile.*) Ehk kasvavad veel puruks langenud varemetest uued õnnelilled üles.

KAAREL (*Antsule*). Aga jää karskeks, poeg. Karskeks ja kasinaks, siis saad minu kombel vanal eal õnnepäevi näha.

MART. Jah, jää karskeks! Viina vande vilja oled sa näinud — karskuse kasu on sul silmade ees. See maja ja õnn selles majas — on karskuse õnnistus.

(*Eesriie langeb.*)

PILA-PEETRI TESTAMENT

Nali kahes vaatuses

OSALISED:

MARET MÄLK, Lohuaru perenaine, Pila-Peetri õde.

PART PIIR, Pila-Peetri vend.

OTT KÜNNAP, kirikuvöörmünder, Pila-Peetri onu.

FEODOR KÜNNAP, kohtusaks linnast, Oti poeg.

MART ELLERHEIN, liianimega Saks-Mart.

MADE, ümmardaja Pila-Peetri talus.

PALU, vallakooliõpetaja.

HANS NUGIS, vallakohtu esimees.

KAKS KOHTUMEESEST.

KOHTUKIRJUTAJA.

RAHVAS.

Mängukoht esimeses järgus Pila-Peetri talus: tuba kahe ukse, akna
ja lihtsa majariistadega; teises järgus vallakohtu istumisruum.

ESIMENE VAATUS.

Tuba kahe ukse, akna ja lihtsate majariistadega.

Esimene etendus.

*(Kui eesriie üles läheb, on näitelava esiti tühi, aga taga-
loast, kinnise ukse tagant kostab tasa laul, mis varsti
raugeb:)*

«Mu ihu mulla põue,
su sülle hingeke,
kus maru ega kõue
ei puutu temasse.»

*(Kohe tuleb sealt ka inimesi, mehi ja naisi, kes vaikselt
ja rõhutult teise ukse kaudu ära lähevad.)*

Teine etendus.

*Kooliõpetaja PALU, raamatud kaenla all, ja MADE,
tulevad tagatoast.*

MADE. Soo, kulla kooliõpetaja, suur tänu teile. Nüüd on
tema kadunu ära seatud ja oma aseme peal, ei küsi
enam sooja ega külma, — ülendagu jumal tema hinge
ja alandagu pattu. Olge tänatud, et te tulite, meile
nõuks ja abiks olite. Istuge nüüd kah ja puhake vähe
jalgu. *(Toob istme.)*

PALU. Tänan, armas Made, küllap saab. *(Istub.)* Istuge
ise kah, teie jalad võivad enam väsinud olla kui minu
omad.

MADE. Oh ei, mina olen talitamisega harjunud, või mul esimene surnu seadida ja ära saata on. Kui mu oma mees suri (*hakkab põllenurgaga silmi pühkima*), seda on nüüd juba kakskümmend kolm aastat — jumal rõõmustagu hingekest ja kergitagu mulda rinde peal —, siis ma küll ei saanud paigast ära ja mõtlesin, et ka sinnasamasse pidin surema; sest ajast aga — nagu lesknaiste osa ikka on, olen ma mõndagi surnut puusärki pannud ja ära saatnud. Seda teed peame minema kõik.

PALU. Jah, armas Made, seda teed peame minema, üks varem, teine hiljem. — Teie teate, mina olen alles kolmat aastat siit valla koolikoha peal, — kas teie juba kaua aega tema-vanamehe juures siin (*näitab käega tagatoa ukse poole*) — teenisite ja olite? Meie olime Peetriga muidu küll head tuttavad, aga — mina ei ole tema kadunu eluloo järele pärinud; mulle näis ikka, nagu ei oleks tema õnnis sellest juttu teha tahtnud.

MADE. Jah, see oli tema kadunu viis küll. Tema oli ilmas palju kurbust ja südamevalu näinud; üksikut ja mahajäetud elu ta ju elas! Mis seal imeks panna, kui ta teisi inimesi oma südamesse vaadata ei lasknud.

PALU. Hm! Kas temal siis sugulasi ja omakseid ka ei olnud? Ma ei tea sedagi, kas teie ka suguluse poolest temale lähedal seisite või ei.

MADE. Mina? Mina olin temale ikka võhivõõras — vere poolest, aga muidu sündisime me kaks vana inimest hästi kokku. Temal — oli ikka suuri sugulasi, õed ja vennad elavad kõik alles. Kõik suured ja rikkad inimesed.

PALU. Kuidas see siis tuleb, et tema õnnis seal (*näitab jälle käega ukse poole*), nagu te ütlesite, elus mahajäetud ja üksinda oli? Kas siis omaksed temast ei hoolinud või, — ja mispärast mitte? Minu arvates oli tema ju kõigiti aus ja lugupeetav inimene, rikas veel pealegi. Rikast sugulast ometi kõik austavad, pealegi säärast, kellel — nagu temal õndsas — lihaseid pärijaid ei ole.

MADE (*naerab*). Õige küll. Küllap sugulased temast lugu oleksid pidanud, aga tema õnnis ei pidanud neist lugu. Kes teab, mis nad temale olid teinud, ta ei

sallinud neid silma otsas ega lasknud enda lähedalegi. — Kui ta haigeks jäi ja haigusejutt laiali läks, va Lohuaru perenaine, kadunu õde — tuli ikka mitu korda nii mesise moega siia, vanameest põetama ja olema; ei vanamees lasknud teist ligigi. Käskis mind uksest eest lukku panna, kui näen jälle tulevat.

PALU. Soo? Jah, kes ilma asju teab!

MADE. Teada ei või, aga arvata võib. Vaadake, mina arvan nõnda: ju kadunu vennad, õed ja sugulased tema kehvad põlvel tema vastu õelad ja armuta olid, ja sellepärast tema nüüd, kus jumal teda ajaliku varanduse poolest õnnistanud oli, neid ei sallinud.

PALU. Jajah, võib olla. Jutustage mulle vähe rohkem enese ja tema elust. Ma ei küsi tühja uudishimu, vaid südamliku osavõtmise pärast. Mispärast teda õnnist Pila-Peetriks hüüti? Tema nimi oli ju Peeter Piir, aga rahvas hüüdis teda alati tagaselja Pila-Peetriks. Alp ja kerglane ju Peeter sugugi ei olnud. Kust see «pila» nimi temale tuli?

MADE. Jah, selle nimega oli ka nõnda, nagu sõimunime-dega alati on: Peetril oli see nimi ka juba noorest peast; kes ta temale pani, ei teadnud ta ise, ega tea vist keegi enam. Tema oma lihased sugulased hüüdsid teda nõnda. Onupoeg linnas, suur kohtusaks ja koolitatud inimene, seegi oleks võinud targem olla, — ei ühti, sai minuga korra uulitsal kokku, küsis kohe pilgates: «Noh vana Made, mis su Pila-Peeter teeb?» — Mis siis veel teisi rääkida!

PALU. Toores inimene siisugune, ja ise veel koolitatud mees!

MADE. Peetri onu siin — Künnapu Ott —, vana rikas lhnus-auk ja kirikuvöörmünder, kellel alati jumala nimi suus ja kes siiski oma ahnusega kirikusandi käest ka veel kopika ära kisuks, — näe, tuli ka ühel päeval peremehe haiguse ajal siia, ennast armsaks tegema ja vaatama, kas peale surma mõni kopikas tema taskusse ei kuku, — küsis ka kohe: «Noh, Made, kuidas Pila-Peetri tervisega lugu on?» Ise lisas irvitades juurde: «No küll sina ennast siin nuumata saad!?» — Ja ometi, jumal taevas teab, et mina ennast siin nuumanud ei ole. Õnnis peremees teadis ja tundis ise, mis

ma tema majapidamisele olin, ja muu järele ma ei küsi.

PALU. Kas teie juba kaua aastaid õndsale Peetrile pere-naist tegite?

MADE. Jah, üle kahekümne aasta süön ma tema leiba. Umbes kahekümne viie aasta eest, kui Peeter kadunud selle talu mõisa käest ostis ja niisama kehva jõuga peremeheks hakkas, — hakkas minu mees tema juures sulaseks. Ei meil olnud kummalgi perekonnal siin majas õnne. Peremees võitles kehvuse ja võlgadega ja minu mees põdes tiisikust. Kui minu mees siit ilmast ära võeti (*hakkab silmi pühkima*), jäin ma niisamuti lesenaise eest teenima. Perenaine kadunud, tema oli küll üks kullakallis inimene, aga ka põdelik ja — teise lapse sündimise järel pani ta ka silmad igavesele unele kinni. Kaks last, kes maha jäid, ei neist saanud ka elulooma. Rõugehaigus tuli ja võttis mõlemad ära. — Perenaise surma järel olin mina niisamuti talutoa juures lastetalitajaks ja siia ma pärast jäingi pere-naise asemele, sest teist korda Peeter õnnis enam abielusse heita ei tahtnud. — Kuidas ta oma naist ja lapsi taga leinas! Nüüd on nad teises ilmas jälle ühendatud.

PALU. Või nõnda siis? Tjah!

MADE (*silmi kuivatades*). Nõnda jah! Esiotsa oli Peetril ikka kaua võitlemist, ta oli kehva jõuga talu ostnud ja veel kehvema tüdruku endale naiseks kosinud — isa poolt ei olnud ta pärandust saanud, isa pärandusest olid vend ja õde teda ilma mängida osanud — vend on nüüd suur rikas mitme koha omanik. Peeter oli niisama teise teenri põlves kogutud kopikatega peale hakanud. Koht oli ka halb ja laokile jäänud, ei andnud midagi sisse. — Noh, aegamööda, hoolsa tööga hakkas asi paranema ja varandus kasvama. Siis hakkasid küll sugulased ja omaksed tema sõprust otsima, enne oli ta nende meelest ikka päris Pila-Peeter.

PALU. Või nõnda. Ja nüüd, kes nüüd Peetri pärijaks saab ja — kuhu teie oma vanade päevade sees jääte?

MADE. Oh, selle eest on muretsenud, et varandus sellele jääb, kellele õnnis peremees seda jätta soovis, — testament on kohtu juures maha kirjutatud. Ja mina

(*hakkab nutma*), minu eest on peremees paremini muretsenud, kui mina seda iial tahta oleks mõistnud. Mul ei olnud ju siin majas millestki puudust, aga peremees — jumal tasugu temale teises ilmas — maksis iga aasta veel minu palga nime peale summakese raha panka. Seda on nüüd minu jaoks enam, kui mina ära tarvitada jõuan.

PALU (*raputab Made kätt*). See rõõmustab mind, Made. Ma pean nüüd minema. Lähme õige veel Peetri juurest läbi, ma jätan temaga uuesti jumalaga. Ma pääsen sealt ju tagalävest ka välja. (*Võtab oma raamatud kokku.*)

MADE. Jah, lähme, armas kooliõpetaja! (*Mõlemad tahutupa tagasi ära.*)

Kolmas etendus.

MARET üksi, pärast MADE.

MARET. Sooh! Kuidas ma tulín, kuidas ma ajasin, hobune oli valges vahus! Pole viga, küll poiss teda käitab. Soo! Ükskord ometi on vana Pila-Peeter surnud; mis temaga ka ilmas tehti? Isemeelne inimesekänd, istus ja haudus oma varanduse peal. Jah, lollikestele antakse unes! — Oota sa nüüd, vana Made, vana häbemata hernehirmutis, oota sa nüüd! Nüüd on su head päevad otsas. Tema julgeb mulle ukse nina eest kinni lüüa, kui mina oma venda vaatama tulén! Jah, mis teha, vana Pila-Peeter oli temale ju valitsuse majas kätte andnud! Aga see valitsus on nüüd lõppenud, välja majast! Nüüd tuleme meie! — Kui aga Peeter hull veel viimase lõpu peal mõne rumala tembu ära ei teinud, va pila ta ju oli oma terve eluaja. Vaja vaadata — õnn, et ma esimene olen siia saama —, vaja vaadata ja otsida, kus ta raha ja paberid on. (*Hakkab kappe ja suhvlaekaid lahti tõmbama ja läbi nuuskima.*) Siin ei ole, siin ka ei ole midagi. Kui vana Made midagi kõrvale ei ole saatnud. Kohtu kätte anname ta siis! (*Jääb keset tuba seisma.*) Mis ma nüüd kõigepealt teen ja kust otsast ma peale hakkan?

MADE (*tagasi tulles*). Tere ka Lohuaru perenaine! Või juba siin! Ei ole veel teatuseviija tagasigi, — küll teie aga oma kadunud venda võisite armastada, et nii jalapealt olete tõtanud.

MARET (*püüab silmi pühkida*). Jah! Oh sa armuline issand küll! Kes seda oleks mõistnud arvata! Peetrikene surnud ja mind — mind ei olnud siin, kes ka tema silmakesed kinni oleks vajutanud! (*Tigedalt.*) Made! Miks sa mulle kohe järele ei saatnud!

MADE. Kuula nüüd! Millal ma's veel pidin saatma? Täna hommiku oli peremees nagu parem, küsis veel süüagi. Siis hakkas südamevalu üle kaebama ja — kellu üksteistkümmend oli ta surnud. Sa oled ju ruttu küllalt siin, mine katsu, ta keha on alles soe. Praegu pesime ta ära ja tõmbasime temale surnuriided selga.

MARET. Noh, see on vähemasti hea, et sa minule kõigepealt teatuse saatsid. Teistele pole sul ka vaja saata, neile ma saadan isegi.

MADE. Ma olen ikka kõigile saatnud, kellele õnnis peremees saata käskis. Linna sai koguni telegramm saadetud.

MARET. Linna? Kellele siis sinna?

MADE. Eks onupojale kohtusaksale, ja —

MARET. Kohtusaksale? Mis siis temaga siin tehakse? Kas mina siis kõige lähem sugulane ja pärija ei ole? — Ja kellele veel?

MADE. Ja Saks-Mardile —

MARET (*naerab*). Hahaha! Saks-Mardile, sellele narrile. Mis imet siis temaga siin tehakse? Kas vana Peeter talu temale tahtis jätta või?

MADE. Mis mina tean, eks ta olnud ikka kadunule sugulane ka.

MARET. Sugulane? Kuula, kus veel sugulane. Niisama-sugune narr, nagu mõni teine ise ka oli. Oleks võinud isa talu pärida ja rikas mees olla, aga — kus poisist sai! Poiss tahtis tühje loriraamatuid lugeda ja ajalehele värsikesi teha. Paremini teinud saapaid, kui põllutööd teha ei viitsinud. Poiss tahtis saks olla. Noh, Saks-Mardi nime ta enesele sai, saksa tust ei saanud, imeb linnas näljakäppa! — Isa häbenes ennast niisugusest pojast ja ei jätnud temale krossigi pärida —

teine vend kodus nüüd rikas mees. Kas sa arvad, et ta saksast venda vennaks peab? Vale puhas, ei taha teda tundagi, veel vähem temaga tegemist teha.

MADE. Mis te nüüd teda ilmaaegu hukka mõistate, Lohuaru perenaine, — temast ei võinudki põllutöö tegijat saada. Ta oli ju nii peenikese, nõrga kondiga ja lödva kehaga, siniste silmadega ja käharpeaga, nagu kunagi saksaks ja kergema elu peale sündinud. Isa oleks pidanud teda koolitama. Põllutööd — tema? Ta oleks esimese hangutäie sõnniku all kokku langenud.

MARET. Kuula nüüd, küllap ta oleks vilunud, kui ta oleks viitsinud. Ta ei viitsinud, see oli see asi. Seda tean mina paremini. (*Hakkab jälle kappe ja laekaid läbi sorima.*) Made, sa oled aga küll vanamehe asjodega korratumalt ümber käinud, ma vaatan ja näen igal pool, siin pole korda kusagil. (*Kraamib edasi.*)

MADE (*salaja irvitades*). Õnnis peremees oli ikka minuga rahul küllalt. Tegin ka, niipalju kui mõistsin. — Te ajate ju ise kõik segamini, ei tea, mis te õige taga otsite, perenaine? Ehk tean mina juhatada?

MARET. Mis ma otsin? Kas sa siis ei mõista, et ma vaatama pean, mis siin on ja mis ei ole. Sa vist ei teagi, et mina nüüd siin peremees ja perenaine olen?

MADE. Soo, siis on iseasi. Ma mõtlesin, et te midagi otsite, ja arvasin, vahest otsite — testamenti.

MARET (*lahkesti*). Testamenti? Kas siis sina tead, kus testament on? Vahest ongi sinu enese käes?

MADE. Kuula nüüd veel! Testament on surnul päitsis.

MARET. Päitsis? Kus surnu on? Oh sa heldeke, mul ei tulnud selle kurvastusega teda meeldegi!

MADE (*põlastusega, näitab käega ukse poole*). Seal teises toas ta on.

MARET (*lipsti tahatuppa*).

MADE. Otsi aga otsi, sa ahne inimene. Või nüüd alles tuli sul surnu meelde. Kaarnaõde, mis sa oled! Otsi aga otsi!

MARET (*tagasi tulles*). Seal ei olnud midagi testamenti!

MADE. Miks ei ole, oodake, ma toon ära! (*Läheb ja tuleb raamatuga tagasi.*) Siin on.

MARET (*viha pärast sisisedes*). Ega ma seda testamenti ei küsinud, ma küsisin varandusetestamenti!
 MADE. Ah soo, ma mõtlesin, et otsite jumalasõna ja tahate surnu juures lugeda.
 MARET. Nonoh, oot', oot', küll sinu terav nina nüüd ka varsti lühendatakse. Oota aga oota!
 MADE (*aknast välja vaadates*). Küll ma ootan, pere-naine. Sealt tulevad uued külalised, ma parem lähen neile vastu. (*Ära.*)

Neljas etendus.

MARET, PÄRT.

PÄRT (*sisse astudes*). Tere, õde! Näen, oled mulle ette jõudnud. Madis võtku sind, ma ütlen. Kui sa midagi kõrvale saatnud oled...?
 MARET. Jaah, kõrvale saatnud! Sina ootad, kuni mina kõrvale saadan! Paar minutit saingi enne sind siia.
 PÄRT. Soo? Või paar minutit. Kas raha ja paberid on leitud?
 MARET. Midagi ei ole leitud. Kes teab, kus need seisavad. Või ongi vana Made nad juba kõrvale toimetanud.
 PÄRT. Ah mis — vana Made! Peetril oli raha pangas, mina tean. Ma lasksin kohe, kui surmasõnumi sain, poisi telegraafikontorisse sõita ja telegrafeerida, et raha ei pea muule välja antama, kui mulle.
 MARET. Või sulle? Kas sina siis selle raha peremees oled? Mis mina siis olen?
 PÄRT. Mina olen Peetri lihane vend!
 MARET (*käsi puusa pannes*). Ja mina lihane õde. Mind armastas Peeter enam kui sind. Punast kopikat ei pea sa saama, raha on minu!
 PÄRT (*naerdes*). Ei, minu! Mina olen sellele juba käpa peale pannud! Või armastas sind enam? Jää aga rahule, ega ma sind ka päris ilma ei jäta.
 MARET (*vihaselt*). Või ilma ei jäta? Katsu mul asja-meest. Ma ütlen sulle: Mind armastas Peeter enam!
 (*Vaheajal on OTT sisse astunud.*)

PART. Mul ei ole sinu armastamisega tegemist, igaüks teab, et meessoost pärijatel on eesõigus. Ma ajan sulle protsessi kaela, kui sa oma rumalat jonni ei jäta.
 MARET (*jalga põrutades*). Ja mina kratsin sul —
 PART. Katsu aga puutuda.

Viies etendus.

Endised, OTT. (MARET hakkab jälle mööda tuba nuuskima.)

OTT (*lähemale astudes*). Mis te riidlete isekeskis! Parema keet kapsaid rahuga, kui nuumhärg vihaga. Pidage kui õiged ristiinimesed üksteisega rahu! Kiri ütleb —
 PART. Jäta oma kiri. Meil ei ole aega sinu pikka juttu kuulata. — Tere, onu! Kuhu sa siis nüüd lähed?
 OTT. Kuhu ma nüüd lähen või olen, tulin siiasamasse. Kiri käsib ka: nutke nutjatega ja leinake leinajatega, tulin teid trööstima ja kinnitama teie kurvastuse sees.
 PART (*silmi jõllitades*). Jah, kurvad me oleme, kõik tuli nii ilma ootamata ja —
 OTT. Kiri ütleb: Ilma tema tahtmata ei lange varblanegi katuselt. Aga — seesama, kes meid kurvastanud, võib pea jälle rõõmusta, kui mure tund on mööda läinud —
 MARET (*silmi jõllitades*). Jah, siis tuleb tema abiga. See oli hea küll, et teie ka tulite, armas onu. Ehk tahate surnut näha? Ta vaeseke puhkab siinsamas teises toas, ei kuule enam meie armusõnu. Hommiku oli ta alles parem olnud ja nüüd juba — külm!
 PART (*hakkab mööda tuba nuuskima.*)
 OTT (*silmi jõllitades*). Nii läheb jälle tõeks, mis kiri ütleb: Inimene on kui lillekene väljal, mis õitseb, ja teda lõigatakse ära ning tema aset pole enam teps!
 PART (*iseeneses*). Vana narr!
 MARET. Jah, nii läheb see tõeks küll!
 OTT. Ärges kurvastage liialt, armas ristiõde! (*Toob Mareti kättpidi ettepoole.*) Kas rahapaberid on juba leitud? Palju on?
 MARET. Midagi ei ole veel leitud! Pärt ütleb, raha olla pangas.

OTT. Jaa, jaa, pangas! See on hea! Ja muidugi pangas. (*Halelikult.*) Kas teil on siin lauluraamatut või midagi? Ma laulaks surnu juures salmikesel!

MARET. Lauluraamatut ei ole, aga — siin on uus testament. Lugege siitsamast.

OTT. Pole viga, armas ristiõde, ma laulan ka peast. (*Toob Mareti jälle ettepoole.*) Kas minu poeg linnas ka sellest teab?

MARET. Jah teab. Peeter oli enne surma temale ka sõna saata käskinud.

OTT (*kelle lootus tõuseb*). Soo? No siis on hästi, siis on hästi! Kas sa kuule, või ikka ka kõiki meeles pidanud.

MARET (*umbusklikult*). Mina küll ei mõista, mistarvis seda siia vaja on, aga —

OTT (*meelitades*). Tema ikka seaduse tundja, tema seaduse tundja, kui peaks tarvis tulema. (*Läheb tahatuppa ära, kust varsti virisevat, halelikku laulmist hakkab kuulduma.*)

PÄRT (*temale rusikat järele näidates*). Hahaha! Vana salakoi: Ei aita siin sinu pühakiri ega su poja seaduse tundmine midagi. Seaduse järgi on vend kõige lähem pärija, seda tean mina ka ja advokaadi vigurid ega kunsttükid ei maksa midagi. Tulgu aga katsuma!

MARET (*kes aknast välja oli vaadanud*). Ahaa! Sealt tuleb veel üks varapärija päris tõllaga sõites.

PÄRT. Vist onupoeg kohtusaks?

MARET. No tema jah!

PÄRT. Tule, lähme temale sügavas leinas vastu. Tema on koolitatud inimene ja need nõuavad peenikesi kombeid. Teeme ruttu nutused näod.

Kuues etendus.

Endised, FEODOR.

FEODOR (*sisse astudes, on väga kuiv ja eraldatud*). Tere, tere! (*Paneb pealisriided ära.*)

MARET (*silmi pühkides*). Tere, tere, onupoeg. Küll on ilus ja armas, et teie kõigi oma suurte talituste tõttu veel mahti olete leidnud meid meie kurvastuses trööstima tulla.

PÄRT (*kätt pakkudes*). Tere, onupoeg!

FEODOR (*ikka käe roojastamist kartes*). Tere, tere! See asi on siis ikka õige?

PÄRT. Mis asi?

FEODOR (*närviliselt*). Muidugi mõista, see asi, et vana Peeter surnud on?

PÄRT. Jaa, meie vaene vend on surnud jah.

FEODOR. Vend? Soo! Jaa, jaa, see on õige, et ta teie vend on. Aga igakord sellel tähtsust ei ole. Kas testament on leitud?

PÄRT (*kihvtiselt*). Mis teil siis testamendiga asja on?

FEODOR. Testament on peaasi.

PÄRT (*vihaset*). Seadus on peaasi!

FEODOR. Muidugi, muidugi, teie ei pruugi ägedaks saada. Esiti testament, siis seadus!

MARET (*tõukab Pärti eest kõrvale*). Oota, Pärt, lase mina räägin saksaga. (*Käed puusa pannes.*) Saks nõuab testamenti?

FEODOR. Muidugi, muidugi.

MARET. Uut või vana?

FEODOR (*tuliselt*). On neid kaks? Uus teeb vana tühjaks, ehk — me saame näha. Kus nad on?

MARET. Vana meil ei ole, aga uuega läks praegu teie isa surnu juurde ja lubas seal lugeda.

FEODOR (*kanna peal tiiru lüües*). Гусь лапчатый.¹

Seitsmes etendus.

Endised, OTT raamatuga, pärast MADE.

OTT (*tulles*). Mis ma näen? Minu poeg? Õnnistatud olgu sinu sisseastumine ja väljaminek, mu armas laps! (*Pakub kätt.*)

MARET. Andke, onu, raamat oma pojale, tema soovib ka surnu juures lugeda.

OTT (*raamatut pakkudes*). Võta, mu poeg! Nõnda on õige. Jumal armastab kõik vagad, hukka saavad need, kes —

¹ Va lappardhani.

FEODOR (*Maretile*). Teie olete nii rumal, et ei oska vahet teha testamendi ja testamendi vahel. Iga teine oleks mõistnud, mis testamenti ma nõuan, — teie mitte!

(*Made on tuppa tulnud.*)

PÄRT. Mis imet siis teie seda testamenti nii kibedasti taga nõuate? Ega testament, kui ta on, teie kasuks ikkagi ei ole.

FEODOR. See ei ole teie asi, seda näitab testament. Testament on peaasi.

OTT. Õige, mu poeg! (*Pärdile.*) Tema tunneb seadust.

PÄRT (*tantsib nagu herneste peal*).

MADE. Ma kuulen, teil on vaidlus ees? Ehk tean mina midagi ütelda.

FEODOR. Muidugi, Made. Sina võid seda kõige paremini teada. Kas sa võid meile ütelda, kas vana Peeter on ühe päranduse jagamise testamendi järele jätnud?

MADE (*pikkamisi; kõik kogunevad uudishimulikult tema ümber*). Seda ma ei tea. Aga mis ma tean, on see, et vanamees juba mitu aastat väikest nahkkotikest ihupõues nõoriga kaelas kandis. «Seal sees on üks sedel,» ütles ta, «mis alles pärast minu surma välja võetagu.» Enam mina ka ei tea.

MARET (*läheb kui välg teise kambri ja tuleb väikese nahkkotikesega tagasi. Kõik kogunevad nüüd tema ümber*). Paberilipakas, muud midagi! (*Kõik püüavad lehekest oma kätte saada; Maret ei anna.*)

FEODOR. Andke siia, mina loen!

PÄRT. Ei, mina loen!

MARET. Mina ise loen.

FEODOR (*saab lehe ära tõmmata ja loeb*). «Mina tahan, et minu jäme kepp mulle puusärki kaasa pannakse.»

MARET. Kus see kepp on, kus ta on? (*Hakkab toas otsima.*)

FEODOR. Hm! Keppi tahab ta hauda kaasa võtta? Kus siis see kallis kepp on?

(*Kõik otsivad keppi.*)

MADE. Kepp on surnu juures. Ta ei jätnud teda eluajal ka kuhugile, päeval oli ta temal järjest pihus ja öösel võttis ta kepi ühes voodisse. Ma panin ta temale nüüd ka kõrvale.

(*Kõik jooksevad — Maret kõige ees — keppi ära tooma. Tagasi tulles:*)

MARET (*keppi igalt poolt vaadates, silmi jõllitades*).

Jah, see on seesama vana jäme tookam, millega mu õnnis vend eluajal alati käis!

PÄRT. Anna siia, ma vaatan!

MARET (*ikka veel keppi vaadeldes*). Üks armas mälestus! Ei mina seda käest ei anna!

PÄRT (*on kepi enda kätte kiskunud*). Jah, see on küll tema kepp.

OTT. Oota, lase ma ka ometi vaatan ja katsun veel korra käegagi tema va õndsas kauaaegist tuge. Vaata sina ka, poeg!

FEODOR (*keppi ühe käe pealt teise peale kaaludes*). Hm! Mulle näib, et kepp raskem on, kui ta õieti olla võiks —

KOIK LÄBISEGI. Anna siia! Andke siia! Mina tahan ka katsuda! Ei, mina tahan! (*Püüavad igitiks keppi enda kätte kiskuda. Maret saab kepi enda kätte, teised püüavad seda tema käest ära võtta.*)

MARET (*kiljatades*). Uih! Ai taevakene! (*Kepp murdub nupu alt katki ja tema seest veerevad kuldrahad põrandale. Kõik jäävad kohkunult seisma.*)

PÄRT. Mis see siis on?

OTT. Kuldrahad?

FEODOR. Mis? Kadunu kepp katki? Otse nupu alt katki murtud? No seda ma arvasin — seest õõnes, kuldrahasid täis ja veelgi kukub rahasid seest välja. See on ju koguni uutmoodi tengelpung! Jaa, aga — kes siis kepi katki murdis?

PÄRT. Jaa, kes? Kes?

MARET. Kes? Ja — kes siis? Mina ei murdnud!

PÄRT. Mina ka mitte.

OTT. Minu kätte ta ei saanudki.

FEODOR. Minu kätte veel sugugi mitte.

MARET. Ta läks iseenesest katki.

PÄRT ja TEISED. Jaah, iseenesest! Hahaha!

MARET (*Pärdile*). Sina mürdsid kepi katki!

PÄRT (*Maretile*). Ei, sina! Sina, sina, sina!

OTT (*õaigistades*). Mis te nüüd, ristiinimesed, riidlete, ega see enam keppi terveks ei tee. Mis katki, see katki.

PÄRT. Jaa, mis katki, see katki. Ja ega's selle kepiga ka midagi enam ei tehta, keegi terve aruga inimene ometi enam raha kepi sees hoidma ei hakka!

OTT. Tea, kust Peeter, kadunu, nii palju kuldrahasid sai?

FEODOR. See on ükstakõik, kust ta nad sai, — peaasi on nüüd, kellele nad saavad.

MARET. Muidugi mõista, minule!

PÄRT. Ei, minule! (*Tahavad mõlemad Maretiga õhinalahasid üles korjama hakata.*)

FEODOR (*keelab mõlemat kinni hoides hasid korjamast.*) Pidage! Keegi ei tohi rahadesse puutuda, keegi ei tohi paigast liikuda! Vaja on ametmeeste järele saata. Made, saatke kohe kohtumeeste järele.

MADE. Kui kästakse! Kohtumees kohe üle õue naabruses. (*Tahab minna.*)

PÄRT. Pea! Mis kohtumehe järele? Mis kohtumeest siia vaja on? Mina olen kadunu vend ja kõige lähem pärija, rahad on mõistagi minu!

MARET (*jalga põrutades*). Ei, minu! Saab siis ka näha. Mine aga mine, Made, kohtumehe järele, näha on, et muidu toime ei saa!

FEODOR. Jaa, Made, mine silmapilk!

MADE. Siis ma ikka lähen. (*Ära.*)

(*Vaheaeg. Üks ei lase üht ega teine teist asemelt liikuda.*)

K a h e k s a s e t e n d u s.

Endised. Ukse taga koputatakse. SAKS-MART.

FEODOR (*koputamise peale*). Sisse!

SAKS-MART (*alandlikult*). Tere! (*Jääb imeks pannes vaatama.*)

PÄRT. Hahaha! Saks-Mart! Mis see tahab?

OTT. Sa tuled parajal jaoajal, armas ligimene.

FEODOR. Hea, et tulite. Võite kui võõras inimene meie vahel tunnistusmeheks olla.

MART. Ma ei mõista ikka veel — mis lugu sin on? (*Tahab lähemale astuda.*)

MARET (*karjudes*). Ära tule! Ära tule! Sa tallad rahade peale! Rahad jäävad taldade külge kinni!

MART. Seletage mulle ometi...?

FEODOR. Mina seletan teile. Need rahad seal on Pila-Petri päranduse hulgast. Et pärijad alles teadmata on —

PÄRT ja MARET (*vahele karjudes*). Kuidas nad teadmata on! Kuidas nad teadmata on!

FEODOR. Olge vagusi! (*Mardile.*) Et pärijad alles teadmata on ja vana Peeter ehk testamendi võib järele jät nud olla, peavad rahad põrandale jääma, kuni kohus tuleb, asja protokoll ja rahad hoiu alla võtab. Nüüd te teate ja võite — kui tarvis peaks olema — kohtu ees tunnistada, mis te näinud olete.

MART (*põlgavalt*). Ma mõistan. Te riidlete juba päranduse kallal. Häbi teile, õndsas Peetri põrm võib vaevalt ära hangunud olla, ja — juba riid! Mina ei taha teie tunnistusmees olla.

MARET (*pilgates*). Muidugi, muidugi, sa tahaksid ka osasaaja olla, aga sellest ei tule välja midagi.

MART. Osasaaja? Oh ei! Ma tahaksin ainult oma õndsas sõbra surnukeha juures issameiet lugeda, kui te lubate. Muud ei taha ma midagi ja — teiesugustega ei ole mul midagi tegemist.

PÄRT. Hehehe! Näljavares!

OTT. Tulge, armas ligimene! Ma näitan, kus Peeter on. Siinsamas kõrval, teises toas.

MART. Ma tänan teid! (*Teise tuppa ära.*)

PÄRT. Vaata, kus mul palvevend! Ei oleks uskunudki, et Saks-Mart nii vaga oskab olla.

MARET. See vagadus ei maksa midagi. Sellega ei peta ta koeragi ahju tagant välja, veel vähem minu käest punast kopikat.

Ü h e k s a s e t e n d u s.

Endised. MADE ja NUGIS.

MADE (*sisse astudes*). Kohtumees on siin! Ta oli nii lahke ja tuli jalapealt.

NUGIS. Tere õhtust! Mis ma näen (*naerab iseeneses*), siin on ju kuldvihma sadanud.

MARET (*vastu joostes*). Tere, aulik kohtumees! Olge nii hea, astuge lähemale! Kaitske mind, nõtra naisterahvast, mulle sünnib ülekohut. Neid on hulk mehi ja mina olen üks —

NUGIS. Ärge kartke, teile ei pea mingit ülekohut sündima.

FEODOR (*suurelise moega*). Minu nimi on Könnap, Feodor Ottonovitš Könnap. Ma nõuan, et te toimetate, mis ja kuidas seadus juhatab.

NUGIS (*vähe pilkavalt*). Ja mina olen kõigest valla-kohtu esimees Hans Nugis ning palun tähele panna, et mina nüüd ametlikku toimetust algan. (*Paneb ametimärgi rinda ja seab kaasatoodud kirjutuseriistad korda. Laua juurde istudes.*) Made, palun lugege rahad pörandalt üles!

MADE. Kohe! (*Korjab rahad laua peale.*)

NUGIS. Neid peab viiskümmend tükki olema.

MADE. Jah on.

NUGIS. Hea küll. (*Loeb rahad üle ja hakkab neid taskusse panema.*)

MARET (*hädaldades*). Pai kohtumees, mis te teete?

NUGIS. Te näete ju.

MARET. Jaa, aga — te panete ju rahad taskusse!

NUGIS. Muidugi! Kuhu ma nad siis pean panema? (*Hakkab kirjutama.*)

MARET. Aga —

NUGIS. Palun rahule jääda. Te näete, ma kirjutan. (*Kirjutab edasi.*)

MARET (*nutuselt*). Pärt, vend, kohtumees võtab rahad ära!

PÄRT (*ette astudes*). Aga, aulik kohtumees —

NUGIS. Palun rahu pidada, kuni ma protokolliga valmis olen!

MARET (*nutuselt*). Kus mu ilusad rahad!

NUGIS. Ma küsin kõigi juuresolijate käest ja palun tingimata õiget vastust anda: Kes murdis õndsas Peeter Piiri kepi katki, kus rahad sees olid? (*Kõik jäävad kohkunult üksteise otsa vahtima.*) Kas kepp oli enne katki, kui teie leinamajasse jõudsite, või sai ta teie siinolemisel katki tehtud.

MARET. Ta läks iseenesest katki.

PÄRT. Vale, sina murdsid ta katki!

MARET. Siis murdis onu Ott ta katki. Tema käes kepp oli, kui ta katki läks.

OTT. Mis? Kuulge, kohtumees, Pärt ja Maret kiskusid keppi teine teise käest, siis murdus kepp katki. See on õige. Enne oli kepp terve. Minu kätte ta ei saanudki. Mina olen kirikuteener ja ustav inimene, mind võite uskuda.

NUGIS. Siis — kepp oli terve ja sai teie juuresolekul katki tehtud. Kes katkitegija on, ei ole teada?

FEODOR. Tõele peab au andma, nõnda asi oli.

OTT. Jah, nõnda asi oli.

NUGIS. Noh, hea küll. (*Kirjutab, vähe aja pärast*). Ma loen nüüd protokolli ette:

«1893. aastal juunikuu 13. päeval, mina N. N. valla-kohtu esimees Hans Nugis N. N. vallas, Liiusi talus, surnud Peeter Piiri päranduse asja õiendamisel, mille juures olid kadunu sugulased: vend Pärt Piir, õde Maret Mälk, sündinud Piir, Ott Könnap ja tema poeg Feodor Ottonovitš — leidsin, et Peeter Piiri pilliroogne kepp, mis ülemal nimetatud inimeste eneste ütlemise järgi nende leinamajasse jõudmisel terve oli olnud, tänapäev nendesamade inimeste läbi katki oli murtud, nõnda et kuldrahad, mis enne kepi õõnsuse sees olid, pörandale olid langenud. Kes kepi katki murdis, selle kohta ei olnud võimalik selgust saada. Rahad, 50 pool-imperiaali, võtsin mina enesega kohtu hoiu alla.»

Soo, palun protokollile alla kirjutada.

FEODOR. Õigel! (*Kirjutab.*)

OTT. Ei tea poeg, kas on õige. Mina paneksin ette — meid on siin viis sugulast ja viis pärijat —, jaotame rahad siinsamas kohe ära, igaüks saab kümme raha, ongi tehtud.

NUGIS (*naeratades*). Jaa, kui seda asja nii omavoliliselt toimetada võiks!

OTT. Kuidas? Oma asjaga ei tohi omavoliliselt toimetada? Meie oma ju kõik on. (*Mahedasti.*) Eks me või igaüks kohtumehele ju ka ühe raha anda, kui ta meie nõus on.

MARET (*Otile rusikat näidates*). Mitte punast krossigi ei pea sa saama.

NUGIS (*pahaselt*). Palun alla kirjutada.

FEODOR (*isale*). Kirjuta alla, isa.

OTT. Kui sa arvad, poeg! (*Kirjutab.*)

PÄRT (*kirjutab*). Mina kirjutan siis ka, kui kohtumees oma jonni ei jäta. Õiguse pärast peaksid küll rahad mulle kohe kätte antama, aga — eks neid pärast saa muidugi.

NUGIS. Mul ei ole midagi jonni, ma täidan ainult oma kohust. Palun, perenaine, ka alla kirjutada!

MARET (*nutuselt*). Mina kirjutan siis küll ka, kui kohtumees töötab, et me ikka tõesti jälle rahad kätte saame.

NUGIS. Selle juures ei ole kartust. Midagi ei jää laokile, küllap rahad õigel ajal ja kohal õigele pärijale välja makstakse.

MARET (*nutuselt, kirjutab*). Mina olen õige pärija!

NUGIS (*pabereid kokku võttes*). Õndsa Peeter Piiri testament on kohtu hoiu all. Teid kutsutakse kohtu ette seda kuulama. Jumalaga ja — head jällenägemist. Katkise kepi võtan ma kaasa. (*Ära.*)

K ü m n e s e t e n d u s .

Endised. SAKS-MART ka jälle teisest toast.

MARET. Mis see nüüd oli?

FEODOR. See oli kõik väga hästi talitatud. Ei oleks uskunudki, et talupoja-ametnikud nii osavasti asju ajada oskavad.

OTT. Ojaa.

MARET (*viihaselt rusikaga vastu lauda põrutades*). Aga seda ma ütlen, mina siit enne jalagagi ei liigu, kui rahad mulle tagasi kätte antud ei ole.

PÄRT. Ja mina ka mitte!

KÕIK (*läbisegi*). Meie siit keegi ei liigu!

FEODOR (*naeratab põlgavalt*).

MART. Mina liigun küll. Jumalaga (*põlgusega*) — sugulased! (*Astub läve poole.*)

(*Eesriie.*)

TEINE VAATUS.

Kohtusaal. Näitelava on võre läbi kaheks jaotatud. Ühel pool punase kaleviga kaetud laud kohtukulliga, teisel pool pealtvaatajate jaoks pingid. Pealtvaatajad sosistavad üksteisele, näitavad näpuga jne.

E s i m e n e e t e n d u s .

PART, MARET, OTT, FEODOR ja SAKS-MART, istuvad esimeses pingis. Kohtuistung ei ole veel alanud. KOHTUTEENER, PEALTVAATAJAD.

ÜKS PEALTVAATAJA. Tea, mis asjad siin täna õige ette tulevad?

TEINE. Täna loetakse vana Pila-Peetri testament pärijatele ette, näe, seal nad kõik esimeses reas istuvad.

KOLMAS. Ilma ime! Vanal Peetril peale surma sugulasi terve kari. Elu ajal ei kuulnud ega näinud neist midagi. Ei tahtnud üksteist tundagi. Nüüd on nad kõik siin.

TEINE. Vanal Peetril olla ju ilus varandus järele jäänud, eks see sugulasi kokku aja.

KOLMAS. Seda on näha jah!

ESIMENE. Näe meie kirikuvöörmünder ka teiste hulgas. Ega's tema ometi maapealse varanduse järele maias ole? Hahaha?

TEINE. Tema just nimelt. (*Kõik naeravad.*)

OTT (*ennast ümber pöörates*). Armas ligimene, ma küsin: mis teil siis sellega tegu on, mis see's teisse puutub?

PEALTVAATAJA. Kes siis teid seda käsib küsida. Mina räägin oma sõpradega, mis ma tahan, jätke mind rahule!

TEINE (*deklameerib*).

«Jääb ehk kabi, küljekonti,
nahatükk ehk sabaotski
mulle hamba puretavaks,
lõualuude lõugutavaks...»

(*Naer.*)

OTT (*nagu enne*). Armas ristivend, mis teie sellega ütelda tahate? Kas see minu kohta käib?

PEALTVAATAJA. Ei käi see teie kohta. See on muidu üks salmike «Viru laulikust» ja käib saagipüüdjate kohta ülepea. (*Naer.*)

OTT. Paluksin küll väga mind mitte teotada, ma —

KOHTUTEENER. Palun rahu pidada ja vagusi olla.

PÄRT (*vähe aja pärast Maretile*). Mis on, õde, lepime õige kahekesi kokku, mis me muidu protsessime.

MARET. Ei mina ei lepi, kas või mis! Ma ütlen: rahad on minu!

PÄRT. Lepime niiviisi kokku, ma jätan rahad sinule, jäägu koht minule.

MARET. Kas sa hull oled? Koht sinule! Koht saab minu nooremale pojale. Sul isegi iga lapse jaoks koht.

PÄRT. Sinuga ei maksa rääkida. Noh, protsessime siis edasi.

PEALTVAATAJA. Muidugi, muidugi, kas või silm sinine!

(*Naer.*)

OTT (*vähe aja pärast pojale*). Mis sa arvad, poeg, kas meie jaoks peaks ka midagi langema või? (*Küsitav kehitab õlgu.*)

MART (*liigutab ennast, temale on kõik see asi piinlik ja igav*).

MARET (*Mardile*). Mis see Saks-Mart siin hiilib?

MART (*alandlikult*). Ma ei või ju parata! Kohus on mind kutsunud.

MARET (*vihase*lt). Või kohus?! Ei ole sind kohtul ega kellelgi muul vaja. Sa muudkui ise tikud! Leinamajasse sa juba tikkusid, siia jälle —

MART (*kehitab õlgu*).

KOHTUTEENER. Palun vagusi olla!

MARET. Mina ei lausu kellelegi midagi, aga kui nii-
sugune siia vägisi hulka tikub, siis ma ei või vait olla.

(*Kuljus kõliseb.*)

KOHTUTEENER. Palun istmelt tõusta! (*Kõik tõusevad püsti.*)

Teine etendus.

*Endised. NUGIS, KAKS KOHTUMEEST ja KIRJUTA-
TAJA (tulevad ja võtavad aset).*

NUGIS. Kohtuistumine on avatud! (*Istub.*)

KOHTUTEENER (*rahva poole*). Palun istuda!

NUGIS. Õiendamisele tuleb surnud Peeter Piiri paran-
duseasi ja on tänaseks, vallakohtu seaduse aastast 1889
II jao § 236 juhatusel, koosolek määratud Peeter Piiri
testamendi avaldamiseks. Ette on kutsutud niihästi
testamendi- kui seadusejärjelised pärijad. Ule selle on
koosolekust kuulutus välja pandud olnud kohaliku
kiriku, kohaliku ja naabrivallamajade juures. — Ma
nimetan nüüd asjas ettekutsutud inimeste nimesid ja
palun vastata, kes neist ilmunud on: Pärt Piir — siin?
(*Üleshüütavad vastavad üksikult «siin».*) Maret Mälk?
Ott Künnap? Feodor Ottonovitš Künnap? Mart Eller-
hein? — Kõik on ilmunud. — On veel kellelgi teisel
pärimiseõigusi avaldada, siis palun seda teha.

OTT. Aulik kohus, minul on.

NUGIS. Teie olete juba nimetatud.

OTT. Ah soo. (*Istub jälle.*)

NUGIS. Surnud Peeter Piir on omal ajal vallakohtule
oma viimase tahtmise ehk testamendi kirjalikult sisse
andnud, vallakohus seda ustavaks tunnistanud, aktide
raamatusse üles võtnud, allkirjade ja pitseriga kinni-
tanud. Ma loen nüüd selle testamendi ette. (*Pealtvaa-
tajate hulgas kihin, kahin.*) Palun vagusi olla! — Pee-
ter Piiri testament, mis tema ise oma käega kirjuta-
nud, on järgmine. (*Loeb.*)

«Täna sel päeval, millal mina terve meele ja mõis-
tuse juures seda oma viimast tahtmist maha kirjutan,

on minul varandust: 1) Minu päriseks ostetud ja tasamakstud talu, mille väärtust ma 10 000 rubla peale arvan. 2) Liikuv omandus ja raudvara talu sees, mille väärtust ma 1000 rubla peale arvan. 3) Pangas seismas 5000 rubla. Selle raha paberid on minu sõbra, kohtueesistuja Hans Nugise käes.»

(Kihin, kahin pealtvaatajate hulgas.)

OTT (lööb kaht kätt kokku). Viis tuhat rubla! Viis tuhat rubla — kes seda oleks uskunud!

NUGIS. Palun mitte eksitada!

OTT. Jaa, aga — viis tuhat rubla —

FEODOR (isale). Ole vait!

NUGIS (loeb edasi).

«4) Lõpuks on mul veel mu jämeda kepi sees 50 kuldraha. Kepp on ülevalt kuni alla õõnes. Ülemise otsa sees on raha, alumise otsa sees mõned asjad.»

MARET. Aulik kohus, ma palun tähele panna, neid asju ei ole meie veel näinud.

NUGIS. Kannatage, mina ka mitte. Aga me saame neid varsti näha. (Loeb edasi.)

«Selle varanduse olen ma enesele usinuse ja kokkuhoidmise läbi ise korjanud. — Kellele ma pean ta pärida jätma? Minu naine ja lapsed — nad on enne mind surnud ja — kui palju õigust minu sugulastel minu päranduse peale on, seda arvaku iga mees ise sellest, mis ma siia üles panen:

Nüüd on paarkümmend aastat sest ajast mööda, kui ma korra tulises hädas olin. Talu oli ostetud, muidugi suure võlaga; mõisa protsenti oli 75 rubla maksta, tähtaeg mööda ja raha ei olnud. Mulle taheti oksjonit teha. Kaks päeva oli veel aega. Mu naine ja lapsed olid haiged, ma ise ka mitte päris terve. Kust raha võtta? «Sul on rikas vend ja õde,» ütlesid teised, «eks vend või aidata.» Ma läksin siis kõigepealt õe juurde Lohuarule.

Tuline külm oli, ma läksin jala, hobused vedasid puid. — Kui ma õele asja ära olin rääkinud, ütles see: «Meil ei ole krossigi, heldeke, kas me keelaks!» Ometi teadsin ma selgesti, et õemehel raha seismas oli. — Ma tahtsin minna. — «Ilma söömata ei lase ma sind

minnal!» ütles õde. Läks kööki ja kõrvetas panni peal mulle seavägevat, aga muna ta peale ei löönud.»

MARET (pahaselt). Kust neid mune siis talve ajal pidi võetama?

NUGIS (pilgates). Muidugi talvel on nad kallid. Aga — palun mitte eksitada. (Loeb.)

«Ma läksin venna juurde. See aitab vististi, mõtlesin ma. «Oi,» ütles see, «praegu ma ei saa anda, pean just ise mõisa minema oma protsenti maksma ja — ommannil on vedruvanker müüa. Naine tahab teist vägisi saada, viska muidugi oma paarsada rubla välja, aga — teinekord nii head kaupa ei saa.» — «Sa siis ikka altad mind läbi?» küsisin ma.

«Mina? Ja kust siis mina ikka ja alati selle raha välja pean võtma?»

«Ikka ja alati? Ega mina ju veel iial sinu abi tarvitanud ei ole!»

«Sina küll mitte, aga teised. Täna ma ei saa mitte anda. Ma pean minema, muidu jään hiljaks... Säh, söö! Söö tublisti. Hapud kapsad ja liha, vihu, vend! See tuleb heast südamest. Seni kui mul on, ei lase ma kedagi tühja kõhuga oma katuse alt minema.»

PART. See ei ole õige!

NUGIS. See ei puutu siia. Jääge rahule. (Loeb edasi.)

«Kui mures ma olin, kui venna juurest ära tulin! Mis nüüd peale hakata? Noh, sul on ju veel teisi sugulasi, ehk on mõnel ristiinimese veri südames, mõtlesin ma.

Läksin onu juurde minema. Tema on koguduse eest hoolekandja. Tuli mulle teel vana sant-Tiiu vastu. — «Selle juurde lähed sa abi otsima?» naeris see suure häälega. «See sind ei aita, kas või sure. Sõdib käte ja jalgadega vastu, et volikogu mulle, nüüd kus ma rüugete läbi silmavalguse kaotanud, moonu ei pea andma. Ometi olime meie, tema ja mina, noores eas suured sõbrad, oi kui suured, ja mina ei ole tema keelu peale tänapäevani veel kellelegi ütelnud, et minu Mari tema tütar niisama hästi on kui minu oma.»»

OTT (kihvotiselt). Pange mitte pahaks, aulik kohus, ma palun teada saada, kas inimesel on luba teist veel peale surma teotada.

NUGIS. Jaa — mis, kohtusse kaevata teda ikka ei saa. Aga nüüd — ärge eksitage. (*Pealtvaatajate poole, kes valjusti naeravad.*) Palun vagusi olla! (*Loeb edasi.*)

«Sellegipärast läksin ma onu juurde. Aga palutud abi asemel andis ta mulle ühe kiriku laululehekese, käskis mind aga jumalat paluda ja mitte ilmaliku vara peale mõelda. «Mis jumal teeb, on hästi kõik, ilma tema tahtmiseta ei sünni midagi,» ütles ta. Jajah, sedasama olin ma enne tuhat korda kuulnud, uskusin seda ka, aga — 75 rubla olid ikka maksta.

Nõnda käisin ma kõik sugulased läbi, keegi ei aidanud. —

Teisel hommikul sõitsin ma linna. Onupoeg oli seal suur härra, tema ikka mind aitab, mõtlesin ma. Kohe lasti mind ka tema kirjutustuppa. Kui lahkesti ta mind vastu võttis, ei oleks seda uskuda võinud! Käsi kätte ja tool alla!»

FEODOR (*tõuseb pool tähtsamaks*). See oli iseenesestki mõista —

NUGIS. Palun ka teid mitte eksitada.

FEODOR. Tehke lühemalt, aus kohus. Onu on varanduse mulle jätnud?

OTT. Soovin õnne, poeg!

NUGIS. Palun — ma loen edasi. (*Loeb.*)

«Ma arvasin enesel raha juba niihästi kui taskus olevat. Kui ma aga sellest rääkima hakkasin, kõhatas onupoeg, kehtas õlgu ja ütles siis: «Jaa, oleksid sa enne tulnud, nõnda paar kuud varem, seda tühja raha — kõigest 75 rubla —, ma oleksin ta sulle andnud sedamaid, aga praegu — kahju küll —»

FEODOR. Seda ma ei mäleta.

NUGIS (*loeb edasi*).

«Ma tahtsin jälle minna. Onupoeg aga ajas mulle vägisi klaas viina peale. «Ei ole paremat napsi kui see jamaika rumm,» ütles ta. Minule maitstes naps kui juuda s....

Mis ma nüüd veel pidin tegema? Ma olin meeleheitmisel. Siis tuli mulle Sakš-Mart meelde. Tema nimi oli küll Mart Ellerhein, aga sugulased hüüdsid teda Sakš-Mardi, sellepärast, et ta talutööd ei suutnud teha. Noh, kui ma nüüd temale oma häda kaebama läksin —

heldene aeg! Kuidas me kahekesi nutsime, et süda oleks lõhkema pidanud. Aga Mardil ei olnud niisamuti punast kopikat, nagu minul.

«Tead sa,» ütles ta, «mina olen vahel mitu päeva ilma söömata...»

Kirjakandja tuli parajasti sisse ja tõi Mardile ühe trükitud sedeli. Mart vaatas ja läks näost valgeks nagu lubjatud sein. Siis langes ta minule ümber kaela ja hüüdis: «Tead sa, missugune õnn, missugune õnn!» Siis jooksis ta toast välja kui narrilane ja mina jäin vaatama ja mõtlema, mis see kõik tähendab. Natukese aja pärast tuli Mart tagasi, neli kahekümne viie rubla list näpu vahel. «Mõtle ometi,» ütles ta, «mina kirjutasin ühe raamatu, niisama tühje loriutukesi ja saatsin ta trükkija kätte. — Nüüd — missugune õnn — saadab trükkija mulle sada rubla. Nüüd oleme mõlemad aidatud — sina maksa oma võlg ja mina saan süüa ja võin endale saapad osta. Säh, säh,» ütles ta ja loppis mulle kolm kahekümneviielist pihku. (*Mart pühib liigutatult silmi, teised pärijad vaatavad kohkunult üksteise otsa.*) Põlvili langesin ma maha, tänu palve huulte peal selle ootamata abi eest. Mina, naine, lapsed, mu varandus, kõik olid oksjonihäbi alt päästetud — ja kelle läbi? Sakš-Mardi läbi! —

Aastad läksid mööda, ma jäin üksi, üksi oma kasvava varanduse juurde. Kellele ma ta jätan? Sagedasti olen ma selle üle järele mõtelnud ja järgmisele otsusele tulnud:

Oma talu, oma kapitali, oma õõnsa kepi sees olevad kuldrahad, ülepea kõik, mis suremisetunnil minu oma on, jätan ma oma tublile sugulasele ja sõbrale Mart Ellerheinale pärida, kes sugulaste seas Sakš-Mardi nime all tuttav on.»

PART ja MARET (*käratsedes*). Sellega ei ole meie rahul, meie ei ole sellega rahul! See ei ole terve meelega inimene, see on hullu testament!

NUGIS. Palun wait olla. Pärast võite teha, mis tahate.

MARET. Meie kaebame, meie ei jäta, meie —

PART. Meie protsessime kas senatini!

NUGIS. Selleks on pärast aega. Nüüd — kuulake edasi. (*Loeb.*)

«Saks-Mardile annan ma aga järgmise käsu: Tema, Mart Ellerhein, maksu minu õele ja vennale kummalegi 200 rubla, minu onule ja onupojale kummalegi 100 rubla välja, aga ainult siis, kui sel silmapilgul, kui pärast surma seda minu testamenti ette loetakse, minu jäme kepp terve ja rikkumata on. Peaksid aga minu omaksed — nõnda kui mina neid tunnen — minu viimast soovi kepi poolest mitte pühaks pidanud olema, on nemad keppi tema raskuse järgi takseerinud, läbi uurinud, vigastanud või koguni katki teinud ja raha tema seest välja võtnud, siis keelan mina Mart Ellerheinale nimelt ära neile krossigi andmast. Ka ei tohi tema ühtegi neist pärast oma surma enese pärijaks nimetada.

Lõpuks, nõnda kui mina mitte ühelegi inimesele midagi võlgu jääda ei taha, palun ma kohalikku vallakohut minu kepi alumist otsa läbi vaadata ja seda, mis seal sees, neile kätte anda, kelle nimed seal nimetatud on.

Peeter Piir.»

MARET. Mina ei ole testamendiga rahul, mina kaeban — mina...

PÄRT (*Maretile*). Maksa mu kakssada rubla välja, et sa kepi katki mürdsid!

NUGIS. Palun rahu pidada. Kes testamendi vastu kaevata tahab, võib seda aasta ja kuue nädala sees teha. Eeskätt saab varandus vallakohtu seaduse § 237 juhatusel testamendijärgelisele pärijale kätte antud. — Kirjutaja, ma palun, andke Peeter Piiri kepi killud. (*Kirjutaja toob.*)

MARET (*nutuselt*). Aga mina ei luba varandust ära anda!

NUGIS. Kus seadus käsib, seal teie luba ei küsita. Ma teen nüüd kepi alumise otsa lahti. (*Kruvib otsa ära, kepi seest kukub väike pakike välja, teeb paki lahti, uus kümnekopikaline tuleb nähtavale. Loeb.*)

«Minu õele, Lohuaru perenaisele. Panni peal kõrvetatud sealiha eest.» — Palun, perenaine, õndsas venna kingituse vastu võtta: kümme kopikat!

MARET. Võtke see ka veel endale! (*Läheb vihaselt lävest välja.*)

NUGIS (*raputab keppi, uus pakike tuleb nähtavale*).

«Minu vennale, hapukapsaste ja sealiha eest!» (*Pär-dile.*) Võtke, peremees: viisteistkümmend kopikat!

PÄRT. Keda siin narritakse. Jumalaga! (*Ära.*)

NUGIS (*uut pakikest kepi seest välja võttes*).

«Onupojale kohtusaksale, rummi napsi eest.» Kaks-kümmend kopikat! (*Feodorile.*) Palun!

FEODOR (*suuremoeliselt*). Andke see vallavaestele! (*Isale.*) Lähme!

OTT. Oota, poeg, lase, ma vaatan —

HAAL (*pealtvaatajate hulgast, kus seni alati naeru on kihistatud*). Ega tema ei jäta!

NUGIS (*pealtvaatajate poole*). Palun vagusi olla! (*Võtab kepi seest midagi ja loeb.*) «Onule kirikuvõõrmündri-le: laululehekene, temale tagasi anda.» Palun vastu võtta!

OTT (*võtab lehekese vastu ja jääb ootama*).

NUGIS. Võite minna.

OTT (*kaela pikale sirutades ja vaadates*). Muud — midagi ei ole —?

NUGIS. Ei, muud ei ole.

(*PEALTVAATAJATE hulgast kihin ja kahin ja naer*).
Paras, paras!

NUGIS (*ametimärki kaelast võttes*). Kohtuistumine on lõpetatud. (*Mardi juurde astudes.*) Lubage, härra Ellerhein, et ma teile südamest õnne soovin!

(*Eesriie.*)

RÄTSEP ÕRK

Jant viies vaatuses

OSALISED:

HATSEP OHK (30 aastane, natuke lonkur, muidu mehine)
ANTS, tema õpilane (16 aastane, vallatu, naljakas)
TOISTRE TOOMAS (vanaldane mees, kõhukas, uhke)
MARIE, Tooma tütar
SILK, kaupmees (upsakas, lakeeritud ahv)
VESKIMAE PERENAINE (kaval, iseseisev)
HENN, tema poeg
TIINA, tema tütar
VARIK, valla vahimees (räägib ametlikul häälel ja kõnepidamise
kujul)
KIILASPEA, Öhu õemees (külakaupmees)
EVA, Kiilaspea naine
KOHTUMEE (vanamoodi mees, kõhatab, enne kui räägib)
JUHAN JOOVIKAS, isa (näsu vanamees, hädise häälega)
JUHAN JOOVIKAS, poeg (joodik, pudrutab, kui sagaks sõnu)
HEITSE RÄTSEPAT (lonkrud ja küürakad, edevasti riides)
LATLANE
KULATADI
KOLARAHVAS, tüdrukud, poisid
MUUSIKAKOOR

Mängukoht:

I vaatus: Tõistre Tooma talus.
II, III ja IV vaatus: 2 nädalat hiljem, Veskimäe talus.
V vaatus: kolm kuud hiljem, sealsamas.

ESIMENE VAATUS.

Tuba TOISTRE TOOMA talus. Üks uks viib tuppa, teine tahakambri. Ees, keset tuba rätsepa töölaud masinaga, paremat kätt akna all teine laud. Lihtne, igapäine toakraam.

Esimene etendus.

OHK ja tema õpilane ANTS istuvad töölaua juures. Ohk õmbleb kiiresti masinaga ja vilistab selle juures lustilist lugu. Ants, töö süles, püüab kärbseid. MARIE akna all laua juures, valge õmblustöö näppude vahel.

OHK (silmi üles lüües). Poiss! Sina ilmarigu, kas sel viisil peab sinust tubli rätsep saama? Oota sa! (Kahmab vinkli ja tahab Antsu üle laua lüüa, see hoiab eest kõrvale, vinkel kolksatab vastu lauda. Marie naerab.)

ANTS. No-no, peremees!

OHK. Mis «no-no, peremees!» Küll ma sind õpetan! Oled töö juures, siis pane pihta, — paned töö käest, siis löö lulli. Igal asjal oma aeg.

ANTS (naerdes). Ega's töö jänes ei ole, et ta eest ära jookseb, ega inimene puu ega luu...

OHK (tõsiselt). Ants, Ants, ei sinust küll saa õiget rätsepat, kellest meie seisusele au loota, sa oled ju päris see viimane laisk! Inimene ei pea töö armastaja olema, vaid töö vihkaja, aga sina armastad tööd.

ANTS. Siis on ju hästi, meister.

ÕHK. Mis hästi, ma ütlen: sa oled töö armastaja, sa armastad, et sul tööd on! Aga sa pead töö vihkaja olema, teda ära hävitama, ära tegema, et teda enam ei ole. Siis oled sa mees! — Näita, missugused su nõopaugud on saanud (*vaatab üle laua Antsu tööd*). Näe, näe, need nüüd mõne nõopaugud, konarlikud nagu sea songermaa! Siledad peavad nad olema nagu... (*Kahmab jälle vinkli järele; Ants on aga karmem, tõmbab vinkli eest ära ja hoiab selja taha. Marie naerab.*)

ÕHK (*ümber laua longates ja Antsu poolnaljaga, poolpahaga õlast raputades*). Sina! Sinust ei saa õiget rätsepat. Töö on sul kõrvaline asi; sa mõtled kummikraede ja siidilipsude peale. See on edevus! Katsu, mis saks sa mul veel ei ole. Vaat, mis saksa hilpude asi on: hilbud küll, aga kui sul raha taskus ei ole, oled hilpharakas. — Mis, sul on uurikett? Kas sul uur ka on? (*Tõmbab keti otsa taskust välja, uuri asemel tuleb sibul nähtavale. Marie naerab kas või katki.*)

ANTS (*kahmab keti järele*). Meister!

ÕHK. Hahaha! Sibul! Kuulnud olin, näinud ei olnud säärast lugu, hahaha! Oi-oi poissi, no-no poissi, küll ma räägin su emaga. (*Viskab keti nurka.*) Pressraud vii tulle, pärast räägime edasi. — Niisugune ilmarigu!

ANTS (*häbelikult, otsib nurgast oma ketti, siis pressrauaga ära*).

Teine etendus.

ÕHK ja MARIE. Pärast ANTS.

ÕHK. Näete nüüd, neiu Marie, missugune see meieaegne noorsugu on, ajab aina edevust taga, vedelat elu ja lõbu! Sa heldene aeg, kui mina õppisin ja olin, kus oli siis lõbu, kus olid maniskad, lipsud, kamassid ja kalossid! Nüüd juba tõmbavad säärsaabastele kalossid otsa! Kas nad sellepärast paremad on? Võta näpust! Või õnnelikumad? Vale! — Teil käis eile kosilane, ise taluperemees, aga — kolm särki üksteise üle seljas: öösärk, villane särk ja triiksärk; kaks paari saapaid jalas.

Ujuuh! Jäta pagan kolm särki ometi linna untsakatele, kes kasukat selga ei jõua saada! Ei sinu pisikene talukong anna sulle kolme särki välja!

MARIE (*naerab*). Tea, kas ei anna?

ÕHK. No muidugi ei anna, kust see ikka peab tulema! — Küll ikka teil neid kosilasi ka käib, neiu Marie! Iga õhtu, iga õhtu, kõik aiateibad juba valgeks jüratud. Kehv peremees saaks sellega oma kesapõllukese ära väetada, mis kosilaste täkud siia sõnnikut kokku kannavad.

MARIE. Tea, kas saaks?

ÕHK. Muidugi saaks! No tore, ilus neiu te ju ka olete ja oma tuhat või paar paneb isa teile põlle peale muidugi ka. Jaa, jaa! (*Õhkab.*)

MARIE. Tea, kas paneb?

ÕHK. No miks ta ei pane! Paarist tuhandest on ilm nüüd juba kuus ja kaheksa teinud...

MARIE (*tõsiselt*). Sellepärast need maailma kehvad siia kõik kokku jooksevad.

ÕHK. Tõsi, selge tõsi! (*Nukralt.*) Jah, eks see rikkus ole üks hea asi...!

MARIE (*naerdes*). Tea, kas on?

ÕHK. No kuripatt, neiu Marie, miks ta's ei ole! — Jah, mina ka ei tea, miks see maailmas õige nõnda peab olema, et inimene enesele sündides ise isa valida ei või! Tont, kui see vaba oleks olnud, mina oleksin endale ka mõne rikka abjaka isaks valinud, kes — (*näitab*) kaks põialt vöö vahel, vöö üle paksu keha alla vajutatud, rahulise meelega pealt vaatab, mis maailm teeb. Siis oleksin nüüd ka täkkhobuse aisade vahele pista ja teile kosja tulla võinud ja...

MARIE (*naerdes*). Tõesti või?

ÕHK. No muidugi! Kas te, neiu Marie, arvate, et mul, kui mul ka üks jalg teisest natuke lühem on, kivikild rinnus tuksub? Seda ei ole. (*Võtab viiuli, mängib ja laulab.*)

Ka mulle põuepõhja pannud,
on looja armastuse tuld,
ka mulle õnnetundmüst annud —
ma sulle, — Manni, truu kui kuld.

MARIE. Mulle?

OHK. Miks mitte ka? Teid armastavad ju nii paljud! Teate, neiu Marie, kui mul ka oma tubli talukoht ja mõni tuhat taskus oleks, küllap siis ka mõnigi külaneiu vaataks minu kõverast jalast mööda, ainult terve jala peale, ja ei paneks teotuseks sugugi, kui ma üle tema toa läve sisse lompaksin, — nõnda aga...

ANTS (*pressrauaga, tuleb lahtisest uksest ja jääb kuulata*).

MARIE. Ärge rääkige patujuttu, meister, nõndagi, nagu te olete, vaatab teile mõnigi armsasti risti otsa. Teie ei ole ju sugugi oma ameti järgi, ma ei mõista nõnda ütelda, nagu ma mõtlen, aga...

OHK. Teie ei taha ütelda! Aga mulle ei ole see sugugi valu. Tean juba, et rätsepat kerglaseks inimeseks loetakse. Enamasti annavad nad seks ka ise asja. Aga, või mina siis selle juures süüdlane olen!

ANTS (*teeb tagaselja järjest vigureid*).

MARIE. Muidugi mitte, meister, muidugi mitte. Aga — mis ma tahtsin ütelda...

OHK. Mis siis, neiu Marie, mis siis?

MARIE. Teie võtke rikas naine, meister, kes tuhat või paar kaasa toob. Niisugune laitmatu inimene nagu teie! Mina tean kindlasti, et teil on, mis kellelgi teisel rätsepal ei ole, oma tuhat rubla või enam, enese kogutud raha taskus. Siis ehitage kahekesi kusagile maja ja hakake kauplema, või võtke midagi muud ette.

OHK. Hahaha, kui kena nõu teie annate.

MARIE. Ei ole sugugi hull nõu!

ANTS (*torkab näpuga näidates Marie poole*).

OHK. Hahaha! Kust niisugune rahaline leida peaks olema, ja — rätsepale! Ei saa vaestki tüdrukut kätte. Näete, kui palju teid tahtmas käivad. Miks te mõnele ära ei lähe? Ootate ikka veel seda kõige rikkamat, kõige kuulsamat, kõige suurema koha omanikku!

MARIE (*tõsiselt*). Ei ole õige. Rikkal tüdrukul on raske meest leida. Kes need minu tahtmas käijad siis on? Kas nad mind tahavad? Isa raha nad tahavad! Mina olen kõrvaline asi. Võlad on neil kaelas, võib-olla mõnel oksjonihäamer upakile. Minu kaasavara peab need kinni maksma. Õige mees, kellele minna mak-

saks, ei tulegi mulle kosja, ta häbeneb niisuguste pardi-
ajajatega ühe ree peal istuda.

OHK. Oigus teil on.

MARIE. Teie ütlete — kohaomanikule? Kas talupere-
naise põli kerge on? Igavene pere riidepalga tegija ja
algade söötja. Tõmba õlpad õlale ja vii perele sööki
põllule järele...

OHK (*erutatult*). Neiu Marie...

ANTS (*laseb pressraua põrandale kukkuda ja raputab
kätt, nagu oleks ta näpud ära kõrvetanud*). Ai, ai, ai!

MARIE. Hahaha!

OHK (*pahaselt*). Poiss, sina ilmarigu, kuidas sa tohid
luurata ja kuulutada?

ANTS (*tõsiselt ja aegamööda, käega näidates*). Meister,
tõuse üles, tapa ja söö!

OHK (*vihaselt, tõmbab vinkli*). Poiss! Niisugused sõnad
jätta puutumata!

ANTS. Teised ütlevad alati nõnda.

OHK. Teised! Teistele ei ole midagi püha. Aga sinust
peab õige ristiinimene saama! (*Tõstab vinklit, astub
Antsu poole.*)

ANTS. Aih! (*Sügab selga, nagu oleks ta laksu pihta
saanud. Lävest välja.*)

OHK (*võtab pressraua üles, katsub märja näpuga*). Nii-
sugune ilmarigu! Nüüd on pressraud ka külm. Külm
nagu rikka tüdruku süda. Kehv pistku kümme korda
näpuga külge, ei susise! Teie, neiu Marie, teie olete
küll teisest puust ja luust. Kui õiged mõtted teil on.
Mina ikka mõtlesin ja mõtlesin, mispärast teie neid
kosilasi nii palju läbi lasete. Kõige selle pahna seas
pole ju ka õiget ivatera leida. Näljavaresed kõik, kes
silia kokku käivad. Mida, uhkem saan, seda suurem
võlg.

MARIE. Päris õige, meister.

OHK (*nukralt*). Jaa, aga — mis see mulle kõik aitab!
Kui saaks ka kuidagi rikkaks! Ühe lahmaku korraga
kuskilt lüüa, või kui loosiga võidaks! Suurt loosi ei
täidi osta, ja neid väikesi, mis nüüd on, neid ei ole
kusagilt saada. Tont ka, kui seal sisemaal neid nälja-
hädalisi nii palju oli, oleks võinud ka neid õnneloose
nii palju teha, et igamees ühe oleks saanud. (*Paha-*

selt.) Nüüd tee või tõrva, loosi saada ei ole. (*Hakkab tööle.*) Muudkui lase aga masinaga ja vaata, kuidas kopikakaupa rahva käest saad. — Kuhu see Ants siis jäi? (*Hüüab.*) Ants! Ants! (*Õmbleb edasi.*)
ANTS (*tuleb ettevaatlikult ja istub ka töö juurde*).

Kolmas etendus.

Endised. TOOMAS ja SILK tulevad.

SILK (*piitsa käest pannes*). Tere, rätsepmeister! Aa, tere, preili Marie, kuidas käsi käib? Tere, tere! Kas jääb siis nõnda, peremees: 10 kaalu takuprakki, 26 rubla ja 10 kaalu dreibanti, 30 rubla kaal? Ma kirjutan tähe valmis?

TOOMAS (*naerab*). Takuprakki! Tõistre talu põllud ei ole veel eluilmast takuprakki kannud. Miti kuntru sell pakkus läbisegi 32 rubla kaalust.

SILK. Schmidti kontori sell? See oli kahe nädala eest. Miks te ära ei andnud? Nüüd on hinnad langenud.

TOOMAS (*põlgavalt*). Hinnad langenud? Kes kaupmeeste konkusi ei tunne. Preilandi sell pakkus üleile alles ka 30 rubla kaalust.

SILK. Ma võin teile kontori kirja näidata. Iga päev langevad hinnad! Meri on kinni, laevasõit otsas, hinnad maas.

TOOMAS. Pange 30 rubla täis, 20 kaalu läbisegi ja võtke peale.

SILK. Hahaha! — 28? Olgu 29!

TOOMAS. Ei.

SILK. 29 ja pool!

TOOMAS. Mitte üks ting alla selle.

SILK (*õhates*). *Is gehandelt*¹, olgu! Tõistre Toomaga ma ei tingi. Kõige rikkam mees üle kihelkonna.

TOOMAS. Kui linakaal 30 rubla maksab, ole siis rikas!

SILK. Eks te ole teda enne kõrtsiga kokku ajanud küllalt. (*Kirjutab rätsepate laua juures tähte.*)

TOOMAS. Või kõrtsiga? Tea, mida selle kõrtsiga? Või mina mõnda oma kõrtsi kutsusin. Kes tuli, hea mees,

¹ Kaup koos (on kaubeldud, saksa k.).

kes ei tulnud, ka hea mees. Ostis keegi, hea küll, ei ostnud, eks ta ise teadnud, mis ta tegi.

SILK. No noh, Tõistre! Kurjad keeled teavad ütelda, et teie nii hea ja õiglane mees olla olnud, et keegi teie läve eest mööda ei ole saanud. Naabrid ümberringi olla iga päev ainult teie juures istunud ja — kiratsema jäänud, paaril olla koguni talud ära müüdud. Teie taskus nad on.

OHK. Ei seda või ütelda. Paar meest ju tegid oma talud vedelaks küll, aga või siis nüüd Tooma juures üksi.

SILK (*teravalt*). Rätsepmeister ka, tema ikka kõige targem. Tema ka rahamees. Mis temal viga, kõik paremad suutäied, lamba küljeluud ja kanakintsud, ikka kõik rätsepa päralt. Sealte see tarkus tuleb.

OHK. Mis te, saks, vaest rätsepat pilkate. Rätsepal raha? Hea, kui ennast ära toita jõuab. Kaupmehe-sakstel on raha. Nende kätte ta kokku läheb.

TOOMAS. Ja kui nad mõni aeg kaubelnud ja raha kokku ajanud on, siis nad pankrotti teevad ja rahva üle lõovad. Mis heaga kätte ei saanud, see siis kurjaga nende kätte jääb.

SILK. Mis me, sõbrad, vaidleme, (*suurustades, võtab rahapunga*) — siin on raha. Võtke, peremees, täht ja käsiraha. (*Annab.*)

OHK. On ikka pumask küll. Kas need sinised ka rahad on?

SILK. Ei, need on näljahädaliste võiduloosid.

OHK (*heal meelel*). Oi kui palju! Kaupmehe-saks, müüge üks mulle ära.

SILK. Hahaha, müüge ära! Missuguse ma ära pean müüma? Kas ma tean, missuguse peale võit langeb?

OHK. Andke peale üks ära. Las rätsep saab ka rikkaks. Ehk leiab pime kana tera.

TOOMAS. Marie, tule õnneloose vaatama, tahtsid ikka teisi näha.

MARIE (*on lähemale tulnud, loosi vaadates*). Ilusad sinised küll, nagu viierublalised rahad.

SILK. Kas teil ei ole loosi?

MARIE. Ei ole meil kellelgi.

TOOMAS (*targalt*). Mina ei ostnud. Kas mõni on loosiga midagi võitnud? Mine tuult taga ajama! Loosiga

ei ole keegi rikkaks saanud, kui ise rublale rublat juurde koguda ei oska. Raha raisk kõik, niisugune looside ostmine.

ÕHK (*õhates*). Ja-jah! Ikka «rublale rubla juurde!»

SILK. Lubage, preili, ma kingin teile ühe loosi. Ma tähendan numbri üles. Soo. Seeria 343, number 32. Kui võit tuleb, siis on teie õnn. Teie võite küllalt kaupmehe prouaks saada. Palun!

MARIE. Tänan, ma ei võta. Isa võib mulle ise osta, kui ma tahan.

SILK. Võtke aga, preili, võtke!

MARIE. Tänan, mina ei taha.

TOOMAS. Mis sa jonnid, ära ole rumal. Võta vastu, mis sulle antakse. Ega saks enam ei kingi, kui ta kinkida ei jõua. Saks on rikas. See rubla on tal kümnevõrra meie käest teenitud, ega ta ilmaaegu ei kingi.

MARIE (*võtab loosi ja annab Õhule*). Olgu! Ja mina kingin loosi edasi, rätsepmeistrile. Tema tahab loosi.

TOOMAS. Pea, mina...

SILK (*teravalt*). Lubage, preili, mina kinkisin loosi teile, mitte rätsepale. Kui teie teda ei taha, palun ma loosi tagasi.

MARIE. Kas mina siis teadsin, et ma temaga teha ei võinud, mis tahan.

ÕHK (*elavalt*). Mis kingitud, on kingitud, mina loosi tagasi ei anna, ja — muidu mina teda ka ei taha. Rubla, mis ta maksab, annan ma vaesele lesenaisele sauna-Liisule.

SILK (*pahaselt*). Tehke igaüks, mis te tahate. Armas peremees, ma imestan ainult selle suure sõpruse üle — hm, hm — ja rätsepa vahel! Jumalaga!

TOOMAS. Oodake, ma tulen saatma. (*Põlgavalt*.) Sõprus nüüd! Mis sõprus! Tühi lori! (*SILK, TOOMAS ja MARIE ära*.)

Neljas etendus.

ÕHK ja ANTS.

ÕHK (*rõõmsalt*). Ants! Ilmarigu! Õnneloos käes ja kahe käe läbi kingitud! Kui sel õnne ei ole, siis ei ole

õigustki, ja sauna-Liisu, kui too rubla saab, palub ka jumalat. Kuripatt, kui mõni tuhat tuleks, vot siis: Mats, puhu sarve, rubla kuus ja peremehe leib! Siis tõukame ka söögipauna ette õieli, nagu Toomas seda oskab. Nõnda (*näitab*). Säh, vii pressraud tulle.

ANTS (*pressrauaga ära*).

ÕHK (*võtab viiuli, mängib ja laulab*).

Südamest armastan,
neiuke, sind!
Tuhat kord tervitan,
neiuke, sind!
Olen nii mitu ööd
uneta õmmelnud,
sinu peal' mõtelnud,
oh, kus ma jään!
Teised on pulmad teind,
tpru, tpru, tpru, tpruu!
Mind pole keegi näind.
Nnju, nnju, nnju, nnjuu!
Oh, oi, oi, oi-ja-ja,
muudkui lase lennata...

(*Läheb lustilise lehepilliloo peale üle*.)

Viies etendus.

ÕHK, ANTS (*pressrauaga tagasi*), TOOMAS.

TOOMAS. Kuhu see loos jäi?

ÕHK. Loos minu taskus.

TOOMAS. Ega siis sedaviisi...

ÕHK (*imeks pannes, jätab mängimise järele*). Kuidas?

Ma ei saa aru... Mis siis veel?

TOOMAS. Noo, ega siis loos nõndasamuti sinu kätte ei või jääda?

ÕHK. Ma ei mõista? Marie ju kinkis loosi minule ära.

TOOMAS. Ah mis! Kinkis! Kinkija on Riia linna värava kõrvale kivi sisse kinni müüritud. Mariel ei ole midagi kinkida. Sa pead loosi eest ikka midagi maksma ka.

ÕHK. Soo? Palju te siis nõuate?

TOOMAS. No, ega alla kahte rublat neid nüüd keegi enam ära ei anna.
 ÕHK. Küll teie ka olete. — Ise ju ütlesite, et loosiga ei ole keegi veel midagi võitnud.
 TOOMAS (*elavalt*). Miks ei võida. Märjalohu Peetri poeg oli Riistast loosi pealt püssi võitnud. Viljandi rae-härra olla kaks korda 75 tuhat võitnud. (*Aeglase-malt*.) Siin oli korra kiriku oreli heaks loosimine, loos maksis 10 kopikat. Kirikuhärra ajas vägisi peale, siis ma ostsin ka ühe ära. Sigaripitsi sain. (*Kõvasti*.) Võidab ikka küll, miks ei võida.
 ANTS. Meister, ära anna kahte rublat ära. Peremees pilkab neid, kes ei oska raha hoida.
 ÕHK. Sul on õigus.
 TOOMAS. Võe, väike-rätsep, kui tark tema veel ei ole, või pilkab. Keda ma juba olen pilganud?
 ÕHK. Olgu, ma annan 10 kopikat pealisraha.
 TOOMAS. Olgu poolteist rubla.
 ÕHK (*otsib raha*). Siin on rubla ja 18 kopikat. Enam mul peenikest ei ole ja enam ma ei anna kah.
 TOOMAS (*võtab raha, käed värisevad*). Kitsipung sa ikka oled. Väike-rätsep hirmutas su ära. No olgu peale. Kust igakord seda viimast kätte saab! (*Ära*.)
 ÕHK (*õmbleb vähe aega, siis suure hooga*). Väike-rätsep, tont! Kui ma kümme tuhat võidan, siis on kõik sinu, käärid sinu, pressraud sinu, käärikott ka sinu! Masin sinu, amet sinu, viiul ka sinu. Ilmarigu — (*vai-mustuses, poolkarjudes*) hoia alt, ma viskan! (*Viskab pressraua kolinal läve poole põrandale*). Raud vii tulle!
 ANTS (*ära*).

Kuues etendus.

ÕHK, MARIE, pärast TOOMAS.

MARIE (*kohkunult tulles*). Mis kolin-mürin siin oli?
 ÕHK. Vabandage, mina viskasin pressrauaga.
 TOOMAS (*ilmub läve peale, jääb kuulatama*).
 MARIE. Mispärast?
 ÕHK. Niisamuti suure kuraasiga...
 MARIE. Mis heameel teil siis oli?

ÕHK. Mõtlesin, mis ma siis tegema hakkan, kui teie piletiga — suure summa raha võidan.
 MARIE (*naeratades*). Mis teie siis teeksite, meister?
 ÕHK. Mina — mina tuleksin teile kosja.
 MARIE. Soo? Või küll.
 ÕHK. Ilma naljata, mina tulen kosja, mis sest, kui teie mulle koerad peale ajate. Teiesarnast armast ja mõistlikku tütarlast ma ei tea, ja...
 TOOMAS (*vahеле astudes, kärgib*). Mis? Mis sa ütlesid? Kosja? Minu tütrele! Sina? Näljane rätsep...? Välja! Välja lävest sellesama korraga! (*Karjudes*.) Korista ennast siit, et ma su nägu enam ei näe!
 MARIE. Isa! Mis nüüd?
 ÕHK (*vaigistades*). See oli ju muidu nali!
 TOOMAS. Või nali? Minu tütar ei ole rätsepa naljatada!
 ÕHK. Kuidas, peremees, selle tühja sõna pärast?
 TOOMAS. Kas sa veel siin oled? Näljane, vigane rätsep! Hei, poisid!
 ÕHK (*vihaseelt*). Siis sundku ka sind veel! (*Karjub ka*.) Väike-rätsep! Käärid kotti! Masin kasti ja — lähme! (*Toomale*.) Minul ei ole sind ega sinu rikkust vaja, mõistad seda! Ah sina oled rikas! Sa oled oma rikkuse ori! Näe, rätsep on vaba mees, ja kui sul mind vaja on, siis tule ja palu alles! Väike-rätsep, hei! Tule! (*Hakab tööriistu kokku korjama*.)

(*Eesriie*.)

TEINE VAATUS.

Tuba VESKIMÄE talus. Keset tuba rätsepa töölaud masinaga. Pahemat kätt seina ääres voodi, paremat kätt vakk. Keskuks viib tahakambri, külguks õue.

Esimene etendus.

ANTS, nokitseb töölaua juures. PERENAINE ketrab. OHK voodis pikali. TIINA talitab edasi-tagasi. Pärast HENN. Kell lööb kaheksa.

OHK (*haigutades.*). Oeeh! Mis kell on?

ANTS. No-noh! Meister nüüd seda ise ei tea?

OHK (*pahaselt*). Rigu! Palju kell on?

ANTS. Kaheksa! Tulge üles, meister.

OHK (*kargab üles*). Kaheksa! Tont, nii palju juba! (*Jääb uniselt voodi ääre peale istuma. Vahel pühib käega üle näo, nagu peletaks kärkseid ära.*) Mis päev täna on?

ANTS. Ilus, selge päev, meister.

OHK (*viihaselt*). Susi söögu sind! Mis tänase päeva nimi on, küsin ma.

ANTS. Neljaspäev.

OHK. Sina! Sina tee oma nalja mujal ja mitte minuga.

Sa oled mul kui rist jalus? Kus sind vaja ei ole, seal sa oled alati, aga kus sind vaja on, sealt sind ei leia.

TIINA. Mis see väike-rätsep teile tegi, meister, et te nii pahur olete?

OHK. Mina? Pahur? Ära hellitan oma poisi. Sa heldene aeg, kui mina õppisin ja olin, vana meister oli kui

selge kurivaim. Küll tema mind juukseidpidi sarjas ja kõrvupidi tuuseldas, ma usun (*katsub käega oma kõrvu*), mu kõrvad on sest ajast veel praegugi pealuust natuke kaugemal kui teistel inimestel (*püüab silmadega ümber pea vaadata*) — ei saa neid ise näha.

ANTS. Jah, teil on ikka suured kõrvad küll.

OHK (*kargab üles*). Suured kõrvad? Sinu omad on sinu jaoks liiga suured, aga eesli jaoks ikka veel väikesed. Küll nad sul veel kasvavad kah...

PERENAINE. Sa oled ikka küll, meister, halvasti maganud või halba und näinud, muidu sa nõnda pahane ei ole. Kes käsib ka riietega maha heita...

OHK. Ah, mis! (*Lööb käega.*)

PERENAINE. Sa ikka midagi nägid, mõtle järele. Muidu sa nii tige ei ole.

OHK (*mõteldes*). Jah, nägin küll. Ja päris veidrat und. Kõik mu ihu oli söödikuid täis, nii et käpuga maha sai pühkida. Küll ma pühkisin ja pühkisin, midagi ei mõjunud. Ikka uusi ja uusi tuli asemele.

PERENAINE. See on hea uni. See tähendab raha.

OHK (*umbusklikult*). Tea, kas tähendab raha?

PERENAINE. Tähendab jah. Mina olen alati kuulnud, et kui söödikutest und näeb, siis raha või vara tuleb.

ANTS. Meistril ju õnneloos on ja eile Peterburis see võitude tõmbamise päev oli. Võib-olla on paarkümmend tuhat võitnud.

PERENAINE (*ehib ära minema*). Ohule ikka tuleb küll, tulgu, mis temale tuleb. Ega uni ei valeta. (*Ära.*)

HENN (*tuleb teisest toast*). Mis selle Ohule tuleb?

ANTS. Kaksikümmend tuhat, näljahädaliste loosiga.

HENN. Hahaha!

OHK (*pahaselt*). Sina ära naera! Ilmvõimata ei ole midagi. Üks ometi võidab...

HENN. Katsu aga katsu, et mu uus kasukas täna valmis saab. Ma tahan õhtul naisemõisa sõita.

OHK (*urisedes*). Vist ka Tõistrele? Seal te kõik käite — saaki hiilimas.

HENN. Nojah, Tõistrele.

OHK. Marie näitab sulle pikka nina ja vana Toomas ajab koerad peale.

HENN. Toomas laseb täku talli viia ja kaeru ette anda kah. Seda ta teeb.

ÕHK (*urisedes*). Vana Toomas teab liiga selgesti, et täkkhobune on talu lagedaks sööja, kes teda uhkuse pärast peab, nagu sina. (*Antsule.*) Säh, pressraud vii tulle!

ANTS (*viibib, nagu tahaks ta midagi ütelda*).

ÕHK. No mis on? Käi minekit!

ANTS. Meister, kui teie nüüd võitnud olete — ega mina ennast üle lüüa küll ei lase. Masin ja riistad on minu.

ÕHK (*urisedes*). Kuula kurjavaimu! No jah, sinu! (*Tõstab pressraua koltsatades Antsu nina alla.*) Ilmarigul Säh, vii!

HENN. Mitmes seeria ja pileti number sul on? Mul on kohtumaja juurde minek, täna tulid uued ajalehed, ma vaatan, kas sa võitnud oled.

ÕHK (*üles karates*). Kas sõidad? Ma tulen kaasa.

HENN. Ei. Sina tee kasukas valmis. Ega ta eest ära ei jookse, see võit, kui on. (*Ära.*)

ÕHK (*istub õhates töö juurde*). Jah, ega ta eest ära ei jookse!

Teine etendus.

ÕHK, TOOMAS.

TOOMAS. Tere, meister!

ÕHK. Tere, tere!

TOOMAS. Päris üksi? Seda parem. Mul oligi teie juurde asja.

ÕHK (*külmalt*). Soo?

TOOMAS. Ma tõin teie raha tagasi ja tahan oma loosi kätte.

ÕHK (*erutatult*). Mis? No nüüd on lugu lahti. Mis loosi?

TOOMAS. Mis minu tütar teile kinkis.

ÕHK. Kinkis? Teie ei lasknud kinkida. Sularaha eest müüsite.

TOOMAS. See oli nali. Kingitud asja ei tohigi müüa, ma tõin raha tagasi.

ÕHK. Või nali? Teil oli kahju rublast, mis sauna-Liisule

pildi saama. Ma andsin Liisule sellegipärast rubla. Võib-olla palus jumalat ja loos võitiski.

TOOMAS. Kes nüüd küll seda võitu teab või on...

ÕHK. Teil ikka midagi haisu ninas on, ega teil muidu nii suur himu loosi tagasi tahta ei ole. Aga seda ärge lootke.

TOOMAS. Igast kaubast on luba taganeda. Siis lasete mind küll kohtuga nõuda?

ÕHK. Nõudke! Mina ei karda.

TOOMAS (*meelitades*). Andke nüüd, väimees-poeg, mulle peale loos heaga tagasi.

ÕHK. Loosiga nüüd ikka tõesti midagi on, kas suur võit või väike kaotus. Ei!

TOOMAS. Te olete kuri selle tüli pärast, mis meil ees oli? Minul ei ole viha midagi. Kui see asi õige on, siis võlte ikka mulle väimeheks tulla ka.

ÕHK. Soo? Ka teiste kombel? Täna.

TOOMAS. Kui see asi õige on? Miks mitte.

ÕHK. Kuulen küll.

TOOMAS. Siis — te ei anna mulle loosi tagasi?

ÕHK. Sellesama hea jutu, kõne ja — loa eest?

TOOMAS. Raha maksan ka tagasi.

ÕHK. Minge jumala nimel. Kui loos võitnud on, siis on see minu ja sauna-Liisu õnn. Teie pühkige suu puhaks.

TOOMAS. Siis te ei anna kätte?

ÕHK. Jätke mind rahule. (*Tõuseb üles, võtab viiuli.*)

TOOMAS (*ähvardades*). No kohtu ees saame kokku! (*Ära.*)

ÕHK. No saagu! (*Hakkab ärritatult viiulit mängima.*)

Kolmas etendus.

ÕHK, VARIK, PERENAINE, TIINA, HENN.

VARIK (*kolina ja mürinaga ja kepi põrutamisega juba näitelava taga kuulda*). Peremees! Majarahvas! Heil — Ei ole inimese hingegi. Valla vahimees tuleb! (*Tuppa astudes.*) Peremees! Nõo, tere rätsepmeister. Kus peremees?

PERENAINE (*sisse tulles*). Mis sa nüüd kolad?

VARIK. Tere, aulik taluvalitsus. Kus peremees? Hoo, Tinsi ka seal. Tere, preili!

TIINA. Ega see Varik, kui ta tuleb, muud ei oska teha, kui pilgata.

ÕHK. Tema ju see valla poliitika-laevukese juhtija ongi. Kas vallavanem ja kirjutaja saavad mõne asjaga valmis, kui Varikut abiks aitamas ei ole.

VARIK (*kepiga põrutades*). Kogudus wait! Käskude ettelugemine hakkab peale. Kolmaspäev keiserliku valla kohtu ette peremees Henn Änilane ja talusulane Hans Piir. Reede auliku vallavalitsuse ette pearaha maksma kõik oma valla maksuealised liikmed. Teisipäev Turandi metsa Jussi silla talasid vedama Veskimäe talust kaks hobust...

PERENAINE. Talasid vedama? Juba jälle? Kariste silla talad vedasime meie, siis teisi ei saadeti raske töö peale?

VARIK. Kes käskis Henu valimise juures vana vallavanemat ametist lahti ütelda? (*Loeb edasi.*) Laupäev Takepera metsa koolipuid vedama kaks hobust, esmaspäev vangiküüti üks hobune. Laupäev kirikukümnnise kokkuvõtmine ja suitsuraha maksmine...

PERENAINE (*kahte kätt kokku lüües*). Helde taevast! Kõik ühe korraga! Seda ei jõua meeski pidada, veel vähem kõik ära täita.

VARIK. Kogudus wait! Nüüd tuleb mõisa suurherra käsk: «Esmaspehv olgu keik velguset protsendirahat ja kapitalivelat moisan era makstut, kui tulep riisomen.»

PERENAINE. Kas nüüd on läbi?

VARIK. Läbi, aulik taluvalitsus. Nüüd muudkui vahimehele suutäis viina veel ja veidi pruukosti kah.

TIINA. No tulge, tulge pruukostile. Rätsepmeister, olge head. Tea, kus see väike-rätsep on?

VARIK. Tinsi, teie olete ikka hea laps. Teid ma kiidan tühjas kirikus ja täies kõrtsis.

ÕHK (*Varikule*). Kas uusi ajalehti ka kaasas on?

VARIK (*võtab lehe*). On, ja näljahädaliste loterii võidud ka sees. Kaupmees Silk, temal oli 26 loosi, on võitnud 20 000. Veskimäe Hennul oli 10 loosi, tema on võitnud

10 000. Rätsepmeister Õhul, tema on kokkuhoidlik mees, tal oli üks loos ja tema ei võitnud midagi. Kellel on, sellele peab antama, kellel ei ole, selle käest peab võetama.

ÕHK. Jäta siisugused sõnad, läilaks lähevad juba. Anna leht siia, ma vaatan ise.

VARIK. Näe, siin, siin. (*Näitab näpuga.*)

ÕHK (*vaatab, kohkub*). 334, number 32! Tohoo tont! 334! Ehk on trükiviga? Tohoo...

VARIK (*erutatult*). Kas sinul siis on 334? «Postimehes» on 343, number 32.

ÕHK (*kui arust ära, jookseb mööda tuba ümber*). 334, ei 343! 334, number 32. Tohoh!

VARIK (*Õhku õlast pidades*). Mis sa jaburdad, kas sinul siis on siisugune number?

ÕHK (*ei kuule ega näe enam, tõmbab kübara ja tahab lävest välja tormata*). 334, number 332, ei 343... (*Põrkab läve peal Hennuga kokku.*)

HENN. No! Pea! Mis on?

ÕHK (*hingetult*). Henn, veli! Võtame hobuse ja laseme nüüd!

HENN (*ka erutatult*). Mis on?

ÕHK. 334, number 32, 343...

HENN. Hulluks oled läinud või?

ÕHK. Trükiviga 334, ei 343! Kargame peale ja laseme nüüd! Laseme, mis hobune võtab!

HENN (*hakkab aimama*). Mis? Kas tõesti? Kuhu me laseme?

ÕHK. Mina ei tea! Laseme koolihärra juurde, sel käivad venekeelsed lehed. Kui õige on, siis valjaj vaksali ja raudtee peale!

HENN. No siis ruttu! (*Mõlemad õhinal ära.*)

Neljas etendus.

VARIK, PERENAINE, TIINA, ANTS, tuleb ja tahab töölauda asuda.

TIINA. Sa heldene aeg, just kui arust ära. Rätsep läks ilma ivata minema.

PERENAINE. Õhule ikka tuleb, tulgu, mis temale tuleb, ega uni ei valeta.

TIINA (*Varikule*). Tulge nüüd teiegi ometi pruukostile! Väike-rätsep, tule!

VARIK. Madis võtku Õhku ja tema õnneloosi. Mina ütlen ikka ja alati: Veskimäe Tiina on kõige ette tüduruk üle valla. Tema peab ometi valla vahimehe eest ka hoolt.

(*VARIK, ANTS ja TIINA tahakambri ära, uks jääb vahelt lahti.*)

Viies etendus.

PERENAINE ja TIINA, VARIK ja ANTS tagakambrist.

PERENAINE (*voki ette istudes*). Saab nüüd ikka näha, saab näha, kas ongi Õhule võit tulnud või? Imeasju ju ikka sünnib ilmas ka veel alati. Meie Hennul oli ikka ka mitu loosi, kas temale siis mitte midagi võitu ei tulnud?

TIINA (*tuleb tagasi*). Mis sina sellest loost arvad, ema?

PERENAINE. Mis mina oskan arvata. Kui õige on, siis on küll ikka vaja mõistlik olla!

TIINA. Kuidas — mõistlik?

PERENAINE. Ise nüüd ei saa aru? Siis on Õhk rikas mees ja vaja kinni püüda.

VARIK (*teises toas sõõgilauas*). Noormees, mina ütlen sulle: rätsepaid on kahte tõugu, ühed on, kes pilli lüüa ei oska, ainult pükse ja simmani teha mõistavad; neid otsitakse taga ainult siis, kui kuuevarrukad läbi on kulunud. Teised aga on, keda läbi mitme valla kui tulega taga otsitakse, küll kasukaid tegema, küll pidudel pilli lööma. — Kas oled juba mõnda pidu näinud, kus rätsep pilli löömas ei olnud?

TIINA (*emale*). Kuule, kui Varik peab jälle kõnet. Küll sellel on aga suu! — Õige jah, et ilma rätsepata küll pidusid pidada ei saa. Mine, kuhu tahad, ikka rätsepes. See on kui maha tehtud.

PERENAINE. Kui rätsep rikas, siis on ikka talutütrel suur õnn, kui rätsepa kätte saab. Sa katsi Õhu ümber mahe olla...

VARIK (*teises toas*). Aga tervet aru ei ole ühelgi rätsepal. See tuleb sellest, et rätsepa jaoks alati need tallekesed maha tapetakse, kellel kopsulutikate pärast pea ümber käib. See haigus on külgehakkav. Igal rätsepal on mõni kruvi peas lahti.

TIINA. Õhk ei vaatagi minu peale...

PERENAINE. Siis sa ise ei oska. Iga meesterahvas läheb mõrda, kui naisterahvas püüda oskab.

VARIK (*teises toas*). Kuidas sina, noormees, rätsepate sumpti sekka oled sattunud? Sinna ju kahe jalaga poisse ei võeta. Ainult lonkrud on otsitud. Nüüd on sul juba kahe aasta vallamaksud maksmata...

PERENAINE. Kui see asi õige on, siis sina Õhku lahti ära lase...

ANTS (*nutuste silmadega, tuleb*).

TIINA. No, väike-rätsep, mis nüüd? Oi heldeke, või nutab!

ANTS (*hästi kõverate mokaadega*). Ja-ah, vahimees ei lase süüa, pilkab peale...

TIINA. Kuula nüüd! Sinul ikka muidu ka suu paraja koha peal; sina pilka vastu. Tule, tule tagasi sööma. (*Viib Antsu kättpidi tagasi ja tõmbab ukse enese järel kinni.*)

PERENAINE. Kui õige on, siis Õhust minu väimees peab saama. Mis sest, et tal üks jalg teisest natuke lühem on? See ei tee midagi. Raha teeb ikka teise jala ka palju pikemaks.

Kuues etendus.

Endised. ÕHK ja HENN tulevad.

HENN (*kuraasiga*). Vot kus tükk! Kus võit ja varandus! Kümme tuhat rubla!

PERENAINE (*Õhule*). Kas ikka tõesti õige on või? Mina ütlesin, ega uni ei valeta.

ÕHK. Mina ei tea midagi, mina ei saa enam maast ega ilmast aru. Mul on juba kõigest pea segi. (*Kisub enda voodisse maha ja tõmbab kasuka üle pea.*)

HENN. Õige on küll. Vene lehës seisis seesama number mis «Postimehes», see number, mis Õhul on.

TIINA (*tulles, Ohule, mesiselt*). Ärge nüüd minge magama, meister. Tulge sööma, toit on laual.

OHK. Täna, mina ei taha.

TIINA (*kummardab ennast Ohu üle, armsasti*). Tulge nüüd, tulge, meister, muidu jääte veel haigeks.

OHK. Vaese rätsepa haigusest! Mõni asi! Ei ole temast enne keegi hoolinud ega hooli pärastki!

Seitsmes etendus.

Endised. SILK ja KOHTUMEEES.

SILK ja KOHTUMEEES. Tere, külahavas!

HENN. Tere! Saab kaupmehe-saksa ka meie pool näha. (*Kohtumehele.*) Tere, piirimees!

PERENAINE (*vähe kohkunult*). Tiina, paku külalistele istet. Ei tea, mis nüüd on, et kaupmehe-saks kohtumehega tuleb?

SILK. Ärge kartke midagi, meil ei ole teiega asja. Kas rätsep Ohk on teil õmblemas?

HENN. Mis kaupmehe-saksal siis on? Ohk on meil küll.

OHK (*ajab ennast istukile*). Noh, mis siis? Siin ma olen.

SILK (*kohtumehele*). Palun, kohtumees, õiendage.

KOHTUMEEES. Rääkige ise oma asi ära.

SILK. Asi on see. Mina olen renteist näljahädaliste võiduloosi — seeria 343, number 32 ostnud ja selle omanik. Selle loosi kinkisin mina Tõistre Tooma tütrele. See pilet on nüüd kümme tuhat rubla võitnud. Talurahva seadus ütleb, et iga kingitus, mis üle 20 rubla suur, kui see kinkimine kohtu juures maha kirjutatud ei ole, on luba tagasi võtta. Tõistre Tooma tütar kinkis loosi rätsep Ohule edasi ja loos on praegu Ohu käes. Mina võtan oma kingituse tagasi ja nõuan, et Ohk mulle loosi kätte annab. — Küsige, kohtumees, ma palun, kas loos, seeria 343, number 32 on Ohu käes?

KOHTUMEEES (*pane ametiraha kaela, köhib, rehitseb rindu*). Rätsepmeister, kas kaupmehe-saksa jutt on õige ja loos teie käes?

HENN (*Ohule*). Kas nüüd ei ole pagan lahti!

OHK. Ei ole õige, mina olen loosi Tõistre Tooma käest ostnud ja selle eest sularaha maksnud.

SILK. See ei ole õige, teie saite loosi kingitud.

OHK. Tõistre Toomas võttis pärast omalt poolt veel loosi eest rubla ja 18 kopikat minu käest välja. Küsige ta käest, kui te ei usu.

SILK. See ei ole minu asi. Kas mina olen selle loosi Tooma tütrele kinkinud või ei? Utelge!

OHK. No olete.

SILK. Kohtumees kuuleb, mina võtan oma kingituse tagasi. Palun, võtke loos Ohu käest ära ja andke mulle kätte.

OHK (*vihaselt*). Loosi mina ei anna, kas või mis!

KOHTUMEEES. Ja, aga kaupmees ütleb, tema võtab oma kingituse tagasi, ja nii kui asi üle 20 rubla väärt on ja kohtu juures maha kirjutatud ei ole...

VARIK (*kes seda asja läve peal pealt oli kuulanud, ette astudes*). Tere, aulik kohtumees, tere, kaupmehe-saks! Isand Ohk, kas lubate, et ma teie eest räägin?

SILK (*pahaselt*). Meie vahele advokaati vaja ei ole.

OHK (*teravalt*). Mina luban, et isand Varik minu eest rääkida võib.

VARIK. Täna. Kaupmehe-saks, mis see loos maksis, mis teie Tõistre Tooma tütrele kinkisite?

SILK. Ja siis...?

VARIK. See loos maksis üks rubla. Kas on õige? Aulik kohtumees, ma palun, küsige.

KOHTUMEEES (*rehitseb rindu*). Kas loos maksis üks rubla?

SILK. No jaa, maksis. Aga ta on nüüd kümme tuhat võitnud. Ma olen Peeterburist telegrahvi teel järele küsinud, asi on õige.

(*Perenaine ja Tiina löövad kahte kätt kokku.*)

VARIK. Palju aega sest on, kui teie loosi ära kinkisite?

OHK. Kaks nädalat. Seda võib Tõistre Toomas tunnistada.

VARIK. Kas on õige?

SILK. See ei puutu siia.

VARIK. Palun, aulik kohtumees, küsige, kas kinkimine oli kahe nädala eest?

SILK. No jaa, oli. Aga see on ükskõik.

VARIK. See ei ole sugugi ükskõik. Loos maksis sel ajal, kui teie tema ära kinkisite, ühe rubla. Võitude loosimine oli alles olemata, keegi ei võinud teada, et selle loosi peale võit langeb. Loosimine oli alles mõne päeva eest. Nõnda olete teie kõigest rublalise asja ära kinkinud, ja niisugust kingitust ei ole kusagil seaduses lubatud tagasi võtta. Aus kohtumees, kas pole õige?

KOHTUMEES. Kaupmehe-saks, mulle näitab ka Variku seletus õige olevat. Mina ei või siin midagi teha. (*Võtab ametiraha kaelast.*)

ÕHK (*Varikule ümber kaela hakates*). Sõber! Kui raha käes, sind ja sauna-Liisut ei unusta ma ära!

SILK (*tusaselt*). No nõnda mina seda asja ei jäta. On veel teistsuguseid advokaate kui valla vahimees!

VARIK. Saks, ärge pahandage. Õhk on teie poodi küllalt raha kokku kandnud, sealt küll rankanahka, voodriiet ja nõöpe välja vedanud. Ja kui Õhk rahameheks saab, võite edaspidi üheskoos veel suuremat sehviti pidada. Sehvistik ilm elab. — Teie muretsege Õhule Peeterburist raha välja, muidugi maksu ja tasu eest, vaat, siis olete mees! (*Õhule.*) Ega sa ise ometi Peeterburki raha järele minna ei taha?

ÕHK (*aralt*). Peeterburki? Mina? Kust mina Peeterburki saan, suur linn, võõras keel; nad panevad mu kinni, kui sinna raha nõudma lähen! Karmantsikud tapavad mu tee peal ära.

SILK (*kavalalt*). No mina ka kohut käia ei taha, ja Õhule on võitu rohkem vaja kui mulle. Palju protsenti te mulle vaevapalgaks maksate, kui raha teile Peeterburist kätte muretsen?

ÕHK (*rõõmsalt*). Kas tõesti?

SILK. Makske viis protsenti, siis on kolme kuu pärast raha käes.

ÕHK. Kolme kuu pärast! Võtke kümme, võtke kakskümmend protsenti, aga makske raha kohe välja! Teie olete rikas mees, võite seda teha.

SILK (*tõsiselt*). Kas jääte oma pakkumise juurde? Homme päev ma võin raha muretseda, kui kakskümmend protsenti annate?

ÕHK. Jaa, jaa, mina ei tagane, makske aga raha välja.

SILK. Kui asi nõnda on, siis palun teid, aulik kohtumees, seda asja pealt kuulatada, et pärast vaidlust ei tule.

KOHTUMEES. Majarahvas, minu kohus on küsida, kas Õhk on terve aruga? Kas te ei ole temast midagi võõrilt asja märganud?

ÕHK (*pahaselt*). Kuidas nii?

KOHTUMEES. Mina pean seda teadma, vahest on pärast tarvis kohtu ees tunnistust anda.

ÕHK (*nukralt*). Aulik kohtumees, teie olete ka selle veega rüstitud ja arvate, et rätsepal täit aru peas ei ole. Aga mina olen terve.

KOHTUMEES. No mis ilma ime pärast te siis nii palju protsente ära lubate?

SILK. Ega mina ei sunni, kui Õhk ei taha.

ÕHK. Tahan, tahan! Mis palju see on? Nad pakuvad mulle mu oma raha eest, palja laenu eest kaheksa protsenti. Saks maksab mulle homme raha välja, see on ka midagi väärt.

SILK. Mees ja sõna! Ja see on ometi ka suur raha äkki kokku muretseda. Lööme käed kokku.

ÕHK (*kätt andes*). Mees ja sõna! Teie maksate mulle homme võidu laua peale ja saate selle eest kakskümmend protsenti.

SILK. *Is gehandelt!* Palun, kohtumees, lööge kauba kinnituseks käed lahti.

KOHTUMEES (*õlgu kehitades*). Kaup on kaup ja iga-mehe vaba asi. (*Lööb käed lahti.*)

SILK. Sool! Läki, aulik kohtumees, ma viin teid koju. Mul on nüüd mure, kuidas ma raha kokku saan. Jumalaga, härra Õhk, nüüd olete rikas mees, homme toon teile raha! Jumalaga, peremees!

VARIK. Mina tulen ka ühes. Jumalaga!

ÕHK (*tagant järele*). Kaupmehe-saks!

SILK. Mis on?

ÕHK. Tõistre Toomale saatke kuus pudelit konjakit minu rehnungi peale koju kätte. Aga seda kõige paremat, mis teil enda jaoks on. Las joob minu terviseks, et ta mulle õnneloosi müüs.

SILK. *Is gehandelt!* Olgu.

(*Kõik kolm ära.*)

Kaheksas etendus.

ÕHK, HENN, ANTS istub töölauda.

HENN. Kui sa kaupmehe-sunnikule palju kasu ära elubanud — kakskümmend protsenti on palju.

ÕHK. Mis ma hakkan närutama. Kui palju see ikka võib olla, on mõni paarkümmend rubla. Mul oli raha sõbra käes, sain viis protsenti, see tegi viis rubla. Kakskümmend protsenti, see ehk on kakskümmend rubla. Või on enam, eks me kuule. Mina ei hakka täna oma pead vaevama. Kurivaim, tahtis loosi käest ära võtta, sai veel Varik õigel ajal vahele.

ANTS. Meister, ega mina ennast tüssata küll ei lase. Lubasite küll masina ja riistad minule ja ameti ka, aga amet ei ole veel selgeks õpitud. Teate, meil on kolme aasta peale kaup. Aasta on veel ees, teine pool — mina teid lahti ei lase!

ÕHK. Ilmarigu! (Tõmbab vinkli ja hakkab Antsu taga ajama.)

(Eesriie.)

KOLMAS VAATUS.

*Mängukoht endine. Nurgas kolme jalaga leiva-astja.
Töölaud — lage.*

Esimene etendus.

ÕHK istub laua ääres ja vaatab oma õnneloo si. PERENAINE tuleb õuest, paneb jahuga täidetud külimitu leiva-astja peale. Pärast HENN ja ANTS.

ÕHK. No vaadake nüüd, perenaine, pisike sinine lehekene, aga — kümme tuhat rubla pidavat ta väärt olema! Kümme tuhat ja korraga! See on nagu unenägu! Kas ei ole või?

PERENAINE. No miks ei ole. Muudkui — niisuguse suure varanduse juures peab ikka inimene küll...

ÕHK. Ja muidugi, meelemõistuse kokku võtma, et ta narriks ei lähe! Teadagi, suurtele, rikastele ei tähenda niisugune summa ju veel midagi, aga — minule, kehvale lesenaise pojale...! Ütlevad: loosiga raha võita olevat niisama raske, kui pimedast peast käsi kotti pista ja vaka herneste seast kuldhernes kätte leida, ju vist mina ikka üks õnneseen olen?

PERENAINE. Olete ikka küll!

ÕHK. No vana sauna-Liisule annan ma sada rubla, tema õnn see on, ta on mul ka alati ema asemel olnud ja mu sukad ära kohendanud. Varikule niisama, tema oli, kes mulle õigel ajal appi tuli. Jaa, seda ma teen...

PERENAINE. Kas siis minu lastele mitte midagi? Meil see õnn teile ikka tuli...

OHK. No olgu Hennule ka sada rubla, on muile ikka va sõbramees olnud. Sugulasi mul ei ole, olgu siis veel õe lastele väike kingitus, nad on ise rikkad inimesed. Ha! Oemees sai kõrtsimehe ametiga rikkaks ja hakkas kauplema, ei tahtnud enam minust midagi lugu pidada, luges ennast paremaks. Noh, ja nüüd? Nüüd olen mina rikkam kui tema kõige oma kraamiga kokku. Hoidku, ei mina ennast ei muuda!

HENN (*tulles*). Mis sa arvad, millal kaupmees rahaga tuleb?

OHK (*mures*). Tuleb ta või ei tule. Kes seda teab!

PERENAINE (*ära*).

HENN. Kus ta pääseb! Aga ime küll, kuidas see jutt juba laiali on, nagu kulutuli on ta jooksnud. Ega nüüd muud juttu enam kuskil ei kuule, kui sinu võidust. Minu sõprust otsitakse ka juba. Paar head meest on juba ääri-veeri mööda juttu teinud, kas sinu käest ei peaks raha laenata saama?

OHK. Ega küll. Seda ma juba arvasin, et nüüd rahanäljalised kokku jooksmas hakkavad.

ANTS (*üle läve*). Meister! Meister! Rahalaev all!

OHK. Mis sa...?

ANTS. On jah! Kaupmees! Rinna ümbert kõik nii jäme, nagu paistetatud.

OHK (*erutatult*). Sind oma loriga! No saame nüüd näha.

Teine etendus.

Endised. SILK ja ANTS.

SILK. Tere, härra Ohk, soovin õnne! Otsige pilet välja, raha on siin. Tere, peremees! Mul on vähe aega. (*Istub ja hakkab raha pakke lugema.*) Lugege raha üle.

OHK. Pilet on siin. (*Istub kaupmehele vastu.*)

SILK (*silmitseb piletit ja annab siis raha*). Esimene tuhat. Lugege!

OHK (*hakkab raha lugema, mis kähku peab sündima*). Tuhat! Säh, Henn, sinule sada rubla, sa oled selle asja juures ka vaeva näinud.

HENN. Sada nüüd! Kümnest oreks küllalt olnud.

OHK. Võta ja tarvita rõõmuga. Siin on teda ju küllalt. Ja et ma lubatud asja pärast kahetsema ei hakka, väike-rätsep! Säh, siin on sada rubla, vii sauna-Lii-
sule, ja — siin teine sada, vii vahimees Varikule ja ütle neile palju tervit.

SILK (*irvitab salakesi*).

ANTS. Kas kohe?

OHK. Ja muidugi. Vaata, et sa raha ära ei kaota.

HENN (*Antsule*). Pane hobusele sadul selga ja lase.
(*ANTS ära.*)

SILK (*annab*). Teine tuhat!

OHK (*loeb*). Teine.

HENN (*Ohule*). Sinu käed ei värise sugugi nii suurt rahasummat lugedes?

OHK. Pea's inimene õnnega ära ei paneta.

SILK. Kolmas tuhat! (*Nõnda loeb ta Ohule kaheksa hunnikut raha ette.*)

OHK (*kui Silk temale viimase paki kätte on andnud ja enam ei anna, paneb käe raha kihi peale*). Siin on siis kaheksa tuhat... (*Ootab, et veel antakse.*)

SILK (*tõsiselt*). Muidugi kaheksa tuhat. Tervelt kaheksa tuhat.

OHK. Kuhu siis kaks tuhat jäävad?

SILK. Kaks tuhat lähevad ometi maha, kas te oma kaupa ei mäleta? Kakskümmend protsenti jäävad minule.

OHK (*kohkudes*). Ega siis kakskümmend protsenti ometi kaks tuhat rubla välja ei tee?

SILK. Kas te siis rehkendada sugugi ei oska?

OHK. See ei või olla!

SILK. Kui teil sada rubla on ja kakskümmend sellest ära võtate, palju jääb? Kaheksakümmend! Kakskümmend protsenti ära, jääb tuhandest kaheksasada ja kümnest tuhandest kaheksa tuhat.

OHK (*järsult*). Te olete mind petnud!

SILK. Petnud? Tuletage meelde, te olete mulle seda ise pakkunud.

OHK. No-jaa, aga kaks tuhat rubla! See on ju häbemata. Te oleksite seda mulle pidanud ütlema!

SILK. Ütlema? Teadsin siis mina, et te nii rumal olete. (*Meelitades.*) Mõtlesin, teie olete aus mees, kes ker-

gesti saadud raha juures ka soovib, et teised vahel peavad teenima. Mees, kes ise elab ja teisi elada laseb. Ja kelle pilet see õige on, mis teile raha tõi? Seda pidage ka meeles. Kaheksa tuhat olen ma muidugi ära kinkinud.

ÕHK (*kukalt sügades*). Henn, meie oleme sisse kukkunud, koera kombel sisse kukkunud. Kellel raha on, peab rehkendada oskama, ja seda meie ei mõistnud. Et Varik ka nii pea peale kukkunud oli. Kohtumehel oli õigus, kui ta vastu seisis. Vana aus mees, tema sai asjast aru küll. — Aga — (*lööb käega*) las ilm elab, siin on teda minu jaoks küll! (*Topib raha põue.*)

SILK. See on mehe kõne. Ah, Tõistre Tooma kuus pudelit konjakit, need unustasin ma maha võtmata. Ma saatsin talle eile kätte.

ÕHK. See unus mul ka selle valuga meelest. Palju maksta on?

SILK. 36 rubla.

ÕHK. Mis? 36 rubla? Kuue pudeli konjaki eest? Kas te hull olete?

SILK. Te käskisite ju kõige paremat saata. Kuus rubla pudel, kallimat mul ei olnud.

ÕHK. Kuus rubla pudel? Kus pagan! Seda ma ei ole enne kuulnudki.

SILK (*kavalalt*). Nii rikas mees, kui teie! Kas pean tagasi tuua laskma ja halvemat saatma?

ÕHK (*käega lüües*). On ta läinud, mingi veel. Las laula. Mees ja sõna. Siin on raha.

SILK. Tänan! Siis jumalaga! Soovin teile rõõmsat ja õnnelikku elu. Kui mul raha vaja, tulen härra Õhu juurde laenama. (*Ära.*)

ÕHK ja HENN (*saadavad läveni*). Jumalaga, jumalaga, kaupmehe-saks!

Kolmas etendus.

Endised. PERENAINE ja TIINA.

HENN (*hüüab teise tuppa*). Ema ja Tiina! Tulge nüüd Õhu õnne vaatama. Õhul raha käes.

PERENAINE (*kahte kätt kokku lüües*). Kas ikka õige on või?

ÕHK (*õhates, istub töölaua juurde*). Õige on seekord küll!

PERENAINE. Sõge, näita ometi ka. Mina ei ole oma elu sees veel nii palju raha korraga koos näinud. Kui minu õnnis mees alles elas ja me talu ostsime, siis sai küll ka korraga tuhat rubla mõisa viidud, aga — kus Õhu raha ots!

ÕHK (*lahkemalt, laob raha laua peale*). Palju on teda minu jaoks küll.

TIINA (*imelahkesti*). Oi, meister! Soovin nüüd ka tuhat korda õnne!

ÕHK. Tänan väga, tänan!

TIINA. Kui ilusad sajarublatükid ja kui palju! Kui sealt saaks korra käpuga vahelt tõmmata!

ÕHK (*neiu käest kinni võttes*). Mis musu maksab, Tiina?

TIINA (*lahti kiskudes*). Vuih! Meister! (*Nurka joostes.*) Õhk on hulluks läinud, päris päise päeva ajal tahab musu. (*Piilub aga siiski heal meelel raha poole.*)

PERENAINE. Mina mõtlen ikka, mina mõtlen, nüüd ostad minu tütrele ka mõne siidirätiku või sõrmuse...

ÕHK. No eks pärast saa.

TIINA (*nurgast*). Mina ei tahagi tema sõrmust!

PERENAINE. Küll sa tahad, kui antakse.

HENN. Mis te sõrmusest või siidirätikust räägite, näete siin on Õhu kingitus! (*Näitab raha.*)

PERENAINE. Oi heldeke, või ikka tõesti sada rubla minu lastele! Tiina, lähme nüüd süüa tegema, vaatame, mis me selle heameele peale kätte saame! (*Tiinaga koos ära.*)

Neljäs etendus.

ÕHK, HENN, ANTS tuleb, PERENAINE ja TIINA tulevad lauda katma.

ANTS (*lõõtsutades*). Küll mina lasksin, et vana punane valges vahus oli.

ÕHK. No mis nad ütlesid?

ANTS. Vahimeest ei olnud kodus, jätsin raha naise kätte ja vana Liisu on oma saunas praegu veel põlvili maas.

Tänab suure häälega jumalat. Lubas endale kohe laadalt lehma osta.

ÕHK. Soo, või nii? (*Murelikult Hennule.*) Kuhu me nüüd selle hulga raha paneme. Kas sul kindlat kohta on, Henn? Kui karmantsikud kuulda saavad, et meil palju raha kodus on, võtavad nad meie hinge seest välja.

HENN. Küll me nõu leiame. Esiotsa ei tea seda ju veel keegi.

ANTS. Meister! Pugege reheahju, see on kõige kindlam koht. Jätke jalad välja, keegi ei pääse kallale.

ÕHK (*Antsu juukseist sarjates*). Poiss, sina! Võllaroog mul.

ANTS (*vingus mokaadega*). Aih! See on ju päris õige nõu. Sambla Veermann oli nõnda teinud. Temal ei ole küll raha olnud, vaid palju kohtuaktide ärakirju.

HENN. No tema oli kange kohtuskäija, ega temal lõpuks ka muud vara enam ei olnud, kui paljalt veel kohtuaktid.

ANTS (*endise vingus näoga*). Meister, kas nüüd tööd ka annate või?

ÕHK (*paukudes*). Või sa ilmarigu, või tööd! Kas sa veel ei tea, et nüüd kõik sinu on, masin sinu, pressraud sinu ja käärikott sinu! Võta kõik! Muudkui — viiul jäta mulle veel esiotsa mängida, kuni ma endale uue muretsen.

TIINA (*lähemale astudes ja Õhule pai tehes*). Meister, tehke ikka minu poolik jakk enne valmis. Kes ta muidu valmis teeb. Teiesarnast meistrit ju enam ei ole.

ÕHK. Olgu siis, Tiina (*paneב käe neiule ümber piha*), aga siis peab see küsitud musu ka tulema.

TIINA (*Õhku eemale tõugates*). Ohk! Hull kurivaim! Kas ta nüüd käest ära ei ole!

PERENAINE (*pahaselt*). Va kergats! Tea, mis see meister sulle veel ära ei tee. Ohk teeb muidu nalja, ega ta sind kohe ära ei söö!

(*Vaheseina taga on kardpillide muusikat kuulda. Kõik kohkuvad.*)

HENN. No-noh, mis nüüd!

Viies etendus.

Endised. SEITSE RÄTSEPAT (lompavad muusika ajal üdamööda sisse ja seavad endid ringi. Tuppa tuleb ka muusikakoor. Rätsepad, küüarakad ja lonkrud, hästi edevalt riides).

ESIMENE RÄTSEP. Aulik ametivend, härra Ohk! Teie olete üks kuulus mees enne olnud ja nüüd veel kuulsamaks saanud. Ei ole teist teie sarnast. Meie, rätsepad, oleme tulnud teid teretama ja teile õnne soovima, sest teie olete meie seisuse au ja ilu. Rätsepate seisus on üks väljavalitud seisus, see on ammust ajast kindel. Juba muinasjutt teab rätsepatest rääkida, kes vanal ajal Türgi sõtta läksid ja kelle karutükkidest karjalapsedki teineteisele pajatavad. Ajalugu teab rääkida rätsepatest, ühest, kes Ameerika Ühisriikide trooni peal istus ja kelle valitsuse küünarpuu alla endid maailma rahvad kummardasid, ja teisest kui kuulsast kindralist, kes oma suure nõelaga terved sõjaväed enese ees põgenema ajas. Laulikud on meist laulnud ja vürstidele oleme meie — püksimöötu võtnud! Aga kuulsamat ei ole meie sumptist üles tõusnud kui teie, sest teie olete kümme tuhat rubla võitnud. Raha on, mis kuulsaks teeb, ja raha peab võtma rahva käest, aga teie olete seda ka veel loosiga võitnud. Ja nüüd lõpetan ma selle salmikesega:

Need meistrid meie oleme,
kes targasti tööd teevad,
kui lõikame ehk paikame,
siis käärid käes tuld löövad.

Härra Ohk elagu, hurraa!

SEITSE RÄTSEPAT (*kirgavad*). Hurraa, hurraa, hurraa!

(*Külarahvast, tüdrukuid ja poisse koguneb tahapoole.*)

ÕHK. Armsad ametivennad! See on teist väga ilus, et niisuguse nalja olete teinud, aga — moosekandid maksavad raha, see oleks pidanud teile tasku jääma. Ma tänan teid — (*Hennule*) peremees, olge heaks, saatke poiss kõrtsi juurde ja laske neli korvi õlut tuua. — Mina ei ole ju mingi kuulus mees ja ei ole ka rätsepa-

seisusele midagi iseäralikku au teinud — perenaine, olge heaks, pange üks pool siga keema, mina maksan — ja palju inimesi ei ole mind õieti täieks rätsepaks pidanudki. Ah, hakkame siin pikki kõnesid pidama, saab seitsamastki. Täna kõige eest!
SEITSE RÄTSEPAT (*läbisegi*). Härra Õhk elagu, elagu!
(*Muusika hakkab mängima.*)

Kuues etendus.

Endised. VARIK.

VARIK (*tormab sisse ja Õhule ümber kaela, tänab, raputab kätt, annab kirja ära, mille see tasku paneb. Pöörab siis valjusti rahva poole, nõnda, et kõne muusikast üle käib*). Mis avalik raturikkumine siin on? Pasun plärtsub, tuuba turtsub, vilespill lööb tirilitti. Väljas kaagutavad kanad, hauguvad koerad, rõhivad harjasloomad — külarahvas koguneb kokku! Kelle loaga? Vallavalitsuse nimel küsin ma! (*Muusika raugab aralt.*)

SEITSE RÄTSEPAT (*Variku ümber läbisegi*). Meie, meie tulime Õhule õnne soovima.

VARIK. Õhule õnne soovima? Teie? Mis on Õhul tegu teiesugustega? (*Rätsepad jäävad norgu, külarahvas kõhistab naerda. Külarahva poole.*) Ja mida siis teie kokku olete jooksnud vaatama? Kas rätsepat, keda talust talusse veetakse, või meest, kes üle öö rikkaks on saanud? Teil on õigus, ei ole rätsepate seas rikkamat kui härra Õhk. Temal oli ja temale anti. — Aga kelle sarnaseks tulevad needsinatsed siin, tema ametivennad arvata? — Nemad on kehkenpükside sarnased, kes pilli löövad ja simmanit teevad, ja neil pole raha teps pearaha võlga ära maksta. Vaid Õhk oli mees mis mees, täitis valla punktid ja inimesed ütlesid: Tema pole mitte kerge aruga kui needsinatsed...

HÄALED KÜLARAHA KESKELT. Õige! Õige jah! Varikul on õigus.

VARIK. Kellel on, sellele peab antama, aga kellel ei ole, nagu neilsinastel teistel rätsepatel, nende käest peab,

mis neil on, ära võetama. Häda teile, jakimeistrid, vallavalitsus tuleb teie peale kui paine öösel ja võtab pearaha võla ette ära teie kummikraed ja uuriketid, ja neid ei pea teps teie juures leitama. (*Naer.*) Teie kõik, kes te rätsepad ei ole, palun mu lähemale astuda ja tõstame selle tooliga isand Õhu üles, täheks, et tema tänase päevaga rätsepate sumptist välja on astunud ja erainimeste kilda üles võetud.

(*Kisa ja kära, Õhk tõstetakse hurraa hüüdmisel lae alla üles.*)

VARIK (*toob jahunõu nurgast ette laua peale*). Kogudus vait! — Et meie nüüd sellesinatse, meie sõbra Õhu rätsepat lahti ja sellesse seisusesse oleme tõstnud, kes rätsepat tarvitab, siis lahutagem nüüd ära talled sikkudest ja rätsepad rahva seast ja tehkem vahet rätsepate ja mitterätsepate vahel. Ma palun teid, ausad rätsepa-isandad, kes te tuulise ilmaga käärikotti kaenlas ja pressrauda kalitsas kannate, astuge lähemale ja pistke, et mutimulla-hunnikut saadaval ei ole, ninaga auk alla jahu sisse, et meie teie arvu teada saaksime ja ära arvata võiksime, palju teid täna siia kokku on tulnud...

ÕHK. Aulik vahimees, palun sõna.

VARIK. Härra Õhu käes on sõna! Kogudus vait.

ÕHK. Teie nali läheb liiale. Rätsepaseisus on aus seisus, sest «kes tunneks saksa santidest, kui rätsepaid ei oleks». Või «kes tõstaks mütsi vürsti ees, kui nende nõel ei õmbleks!...»

VARIK (*naerdes*). Sest mähähhä, mäk, mäk, mäk!

ÕHK. Palun mitte eksitada. Teie, kes teie iial ei ole rätsep olnud, ei või mitte ühe rätsepa hingeelu saladuse sisse tungida ega või mõista, kas rätsepa süda sees nutab või naerab selle üle, et ta rätsep on...

VARIK. Mis üle kääri langeb seal, on tarvis mütsi, vesti peal...

ÕHK. Kui teie eksitate, siis ma ei saa rääkida. Teie olete mind küll rätsepaseisusest lahti tõstnud, mina aga ütlen, võib olla, ei tea veel! (*Rätsepad on rõõmsamini elevil.*)

Rätsep ma olen ja rätsepaks jään,
kuni ma elan ja hauda lään,

rätsepaks taevast mul elu on annud,
rätsepaks ema mind õppima pannud.
Rätsep ma olen ja rätsepaks jään,
kuni ma elan ja hauda läen!

Pillimehed, laske üks lustiline lugu, külaneiu tahavad
tantsida. Laske tubli talupojajant, talupojajant on alati
kõige ette.

*(Muusika hakkab mängima, rätsepad tõttavad tantsima.
Tants on rätsepate lompamise pärast hästi veider.)*

(Eesriie.)

NELJAS VAATUS.

Mängukoht endine!

Esimene etendus.

ÕHK ja HENN.

ÕHK *(unine, istub laua ääres ja rehkendab, laseb ennast
tooli seljatoe najale)*. Oeh!

HENN *(teisest toast tulles)*. Noh? Mis? Pea valutab?

ÕHK. No kus ta jääb, niisuguse jandi järel! Juudas võtku
neid, kas mul seda joomist vaja oli! Enese raha eest
ostan endale haigust kaela. Aga nüüd ma ka astun
karskuse liikmeks, et sest sunniviisil joomisest korra
lahti saab. Seni ma ikka hoidsin ennast kõrvalt ja mõt-
lesin: inimene jõuab ise enese üle valitseda. Tühja ka.
Mis sa vastad neile, kui vägise peale ajavad, nagu eile.
Aga oled karskus, siis — «vabandage! Au asi, mees
peab sõna pidama!» Oeh!

HENN. Jaa, eile läks ikka tükk raha lendu.

ÕHK *(tusaselt)*. Rehkendan siin praegu, palju mul teda
veel õige järel on. Just kui sulab käes kokku! Kaks
tuhat rubla läks muidugi rumaluse pärast mokka —
neljas jagu juba võidust ära! *(Pistab käe tasku.)* Mis
kirjad need siin on? Kolm tükki korraga? Varik eile
tõi — ei mõista sugugi arvata. *(Kisub ühe lahti, loeb.)*
«Kõrgeauline härra! Suur õnn, mis inimesele ootamata
jagatakse, teeb südamed heldeks viletsate vastu, keda
saatus põrmu sisse rõhunud. Üks haletsemisvääriline

inimene ja lesknaine võtab enesele julgust teid paluda...»

HENN. Kes see niisugune haletsemisvääriline inimene ja lesknaine siis õige on?

ÕHK (*allkirja vaadates*). «Emilie Sipelgas»... Ei tunne ega tea.

HENN (*üle öla vaadates*). Mis ta's tahab?

ÕHK (*loeb*). «... üks paarsada rubla laenata, mis ma tänuga jälle ära maksan, kui meheleminekukaubad, mis mul pooleli on, joonde saan...» Sundku ka sind veel! (*Viskab kirja laua alla.*)

HENN. Vana Kaali-Juhan oli ka juba hommiku vara siin, tahtis raha laenata, lubas obligatsiooni vastu anda. Kõht ette paksuks joodud, palged ripnevad. Ma ütlesin, et sind kodus ei ole. Tea, mille peale ta veel obligatsiooni teeb, talu polegi enam muud, kui obligatsioonide hunnik. Oma paksu keha peale võiks ta veel obligatsiooni lüüa, see oleks aga ka kõik.

ÕHK (*on teise kirja lahti kiskunud*). Ega nüüd keegi enam muud ei mõistagi, kui raha laenata. Kuula siin — hahaha! (*Loeb*). «Austatud härra. Mul on suur perekond, kaheksa last, kaheksa poega ja kaheksa tütart. Tahtsin linna kolida ja voorimeheks hakata, millega hea teenistus pidavat olema, aga hobune ja troska puuduvad. Palun teid jumala pärast mulle omast suurest rikkusest üks sada rubla laenata, et ma oma kaheksa lapse ja laulatatud kolmanda naisega linna võiksin kolida. Ma maksan tänuga ära, kui head sehvti saab...»

HENN. Kes see siis jälle on?

ÕHK (*loeb*). «Teie sõber ja handvärk Peeter Pintsol.»

HENN. Hahaha! Vana Pintsol! Vaata, mis tema välja arvanud.

ÕHK. Jää aga, vana vennas ja handvärk, omale maale ja toida ennast auga. Minu käest ei saa sa krossigi. — Ega see kolmas kiri ka parem ei ole. (*Kisub lahti, loeb ja satub enam ja enam ärevusse.*) «Austatud suguvend! Häda ajab härja kaevu. Mis mina teid palun, kui see täide läheb, oleks see küll üks ootamata ime, aga imetegusid sünnib maa peal iga päev. Ma palun alandlikult, laenake mulle nelikümmend rubla

õmblusmasina ostmiseks. Jumal saab teid heateo eest õnnistama ja aegapidi tahan ma teile laenu tänuga ära tasuda.

Minu isa oli eluaegne mõisa aidamees. Kui palav külvatamise rehi ja külm ait temale lõpuks jooksjahalguse liikmete sisse tõid, lasti ta lahti. Nüüd meie elame aplaagris. Mis meil oli, on isa põetamise peale ära kulunud. Isa käis küll ka härra juures abi palumas, aga seal öeldi, seda ei olla veel keegi kuulnud, et eluaegne aidamees ennast rikkaks varastada ei olla osanud. Ometi on see nõnda ja meil ei ole muud, kui mis mina kümne küünega teenin, ja isa ei saa veel ikka toast välja. Kui mul masin oleks, küllap ma siis kergesti endale ja isale jõuaksin peatoidust muretseda, aga — kust võtame masina! — Laenake mulle see raha. Kaks inimest saaksid teie eest alati jumalat paluma. — Tiiu Ellerhein.»

(*Üles karates.*) Sa sitikas, päris südame teeb haledaks! Raske küll uskuda, et vanal aidamehel midagi ei ole, aga — õige võib see ka olla. Masina pead sa saama, sa väikene vint, kui ma järele kuulan ja õige on, mis sa laulad. Et ma pärast ei kahetse, panen ma raha kohe ümbriku sisse ja kirjutan aadressi peale. (*Teeb seda.*)

HENN (*akna alt*). Keegi sõidab kurinate ja kelladega õue, ilus poleeritud ja polsterdatud saan, aga hobune alsade vahel kui roots.

ÕHK. Siis on mõni lätlane. Neil on alati vedruvanker, aga hobust ei ole ees ega sedelgat peal. Eestlasel on hobune ja tugevad riistad, kas tal regi või töövanker järel, see on tal ükstakõik.

(*HENN ära.*)

Teine etendus.

ÕHK. LATLANE.

LATLANE. Labriit!¹ Tere hommungus ka!

ÕHK. Tere, tere!

LATLANE. Kas ta Ehku, rattsepp Ehku maaja² om?

¹ Tere hommikust (läti k.). ² Kodus (läti k.).

ÕHK. Ei ole kodus. Mis teie temast siis tahate?

LÄTLANE. Ma ta'a natuks kokku saama.

ÕHK. Rääkige asi minule ära, ma võin temale edasi ütelda.

LÄTLANE. Ma kuule, kus teme om nuid paillu ra'a. Mina om ra'a vajaa. Mina om naabur, teine lätlan, teme tee oplikats un¹ vota igaun-pus² ra'a vellgu. Siis ma ka tee oplikats, un ta'a ka ra'a vellgu votamen. Ma ei saa maakjiel niantis sellge, bet eee...

ÕHK. Mis te rahaga tahate tegema hakata?

LÄTLANE. Ma ta'a nain' votamen un tee eerban. Vet eee... nu ei om jouud, permand ei om valmis.

ÕHK. Mis «permand»?

LÄTLANE. Sisama permand. (*Näitab pöranda peale.*)

ÕHK. Ahaa!

(*PERENAINE on sisse astunud ja teeb seal asja.*)

LÄTLANE. Slikt, gauž slikt,³ kus ta Ehku ei om maaja. Ma juba varemb om siia, bet eee... kjulm ilm om välla, kjää las ta kjulmete ninda mis! Sis ma läits kjertsi sisse ja vota suu täis vii-in, un sis... Ei kje-dagi, sis ma era läits un tule teine kord. Ar dievin!⁴

(*Ära.*)

ÕHK. Ar dievin, ar dievin! Küll on aga ka jutt juba laialil!

Kolmas etendus.

ÕHK. PERENAINE.

PERENAINE (*imelahkelt ja emalikult*). Kas nüüd aega saate lõunale tulla või!

ÕHK. Saan ikka, perenaine, miks ei saa.

PERENAINE. Minge siis tahakambri, Henn juba seal.

ÕHK. Mina tahtsingi teiega kõnelda, perenaine, kuidas nüüd minuga saab või on. Teate ju, et rätsepal, poiss-inimesel, korterit ei ole. Kas ma ei võiks esiotsa teile korterisse jääda? Söögi ja kõige eest tahan ma ausasti tasuda.

¹ Ja (läti k.). ² Eestlaste pool (läti k.). ³ Halb, väga halb (läti k.). ⁴ Jumalaga (läti k.).

PERENAINE. Kuula nüüd, või veel tasuda! Kas küll juba tasutud ei ole? Meil tilluke tagakamber ju päris lühi seisab. Tiina voodi sees. Selle võime välja viia.

ÕHK. Ega siis minu pärast ei ole vaja tütre voodit välja viia!

PERENAINE (*heal meelel, toksib Õhku nalja pärast*). Kuule nüüd! Kas siis ruttu küll jälle voodit sisse tagasi ei saa, kui lood nõnda lähevad. Nüüd viime ikka välja.

ÕHK. Pai perenaine, ega's ma nõnda ei mõtelnud. Mina tahtsin ütelda, et ma Tiinat tülitada ja tema voodit ära võtta ei taha.

PERENAINE. Tulge, no tulge lõunale! (*Ära.*)

ÕHK (*ennast kühma tõmmates*). Vaata, kuidas inimene mõnikord sisse ei kuku!

Neljas etendus.

ÕHK. KIILASPEA.

KIILASPEA (*sisse astudes*). Terre, naisevend, terrel! (*Hakkab väga soojalt Õhul ümber kaela.*)

ÕHK (*natuke külmalt*). Tere, õemees.

KIILASPEA. Ma tulen sulle õnne soovima, naisevend, palju õnne. Kus selle raha ots, mis sina korraga oled saanud! Naine ja lapsed saadavad ka tuhat tervist.

ÕHK (*kibedalt*). Tänan. Õnne mul on, õemees, kaup-mehe-saks hakkab ka juba rätsepat sugulaseks lugema.

KIILASPEA. Mis sa viha pead! Mõttele, kuidas me enne ühes karjas käisime ja olime. Kas me ei olnud üks süda ja üks hing? Mis sa minu vastu nukker oled?

ÕHK. Üks süda ja hing olime me küll, aga ainult seni, kui sina ootamata kombel ristiisa käest nelisada rubla pärisid ja kõrtsimeheks hakkasid. Kui sul siis varandus kasvama hakkas, ei hoolinud sa enam rätsepast. Ja veel, kui sa kõrtsimeheameti maha panid ja kaup-
lema hakkasid...

KIILASPEA. Mis sa vanu asju ette tood, südames olen ma sind alati sugulaseks lugenud. Ära jonna, unustame ära ja oleme jälle vennad.

ÕHK. Istu, õemees.

KIILASPEA. Mis sa siis nüüd selle hulga rahaga tegema hakkad? Ka minu viisil kauplema või?

ÕHK. Ei ole veel aega olnud seda plaani teha.

KIILASPEA. Kas tead, meie pidasime kodus naisega nõu. Sul seisab raha ilmaaegu kodus, mis ta hallitab! Raha vaja teenima panna.

ÕHK (*natuke pilgates*). Ma viin raha pankka.

KIILASPEA. Aga kui pank pankrotti jääb? Ja mis sa seal oma raha eest saad? Vaevalt neli protsenti. Ja mina võiksin nii kenasti, kui sa paar tuhat kuue protsenti peale — ega ma ju ilma ei taha, mulle laenad, kevadeni, mõni hea sada kaalu linu osta ja mõni sada teenida. Ja mis veel poekaup linakauba läbi jookseks! Ja raha oleks ometi minu käes täitsa julge, ega ma ju võõras ei ole.

ÕHK (*nukralt*). Sa ju ei tunnegi linade sehvti.

KIILASPEA. Mis? Iga kolmas tühi taluperemees ostab meie ajal linu, ja siis mina ei peaks oskama, kuna mul ometi kõik kaupmeeste vigurid juba tuttavad on!

ÕHK. Iga teine-kolmas neist on aga ka pükste peale saanud luieni.

KIILASPEA. Ütle parem otsekohe välja, et sa anda ei taha.

ÕHK. Mis nüüd küll seda. Õige on küll ka see, sest et ma endale talu osta mõtlen, kui sündsa leian.

KIILASPEA. Talu osta! Ega sul ju talu eest raha kohe välja maksta ei tule. Kevadeks, kui linade sehvt läbi on, saad sa raha jälle kätte. Mina veel kirjutasin kodus hea lootuse peale, et sa oma õele ja õemehele raha ei keela, veksligi valmis — nüüd on tempelpoogen ka ära raisatud.

ÕHK (*pahaselt*). Vaata nüüd! Sa nopid juba sulgi, kui lind alles oksa peal on!

Viies etendus.

Endised. JOOVIKAS (*noor*) (*joobnud*).

JOOVIKAS. Tere! Terekest kah, jah! Istume kah, jah! (*Langeb istmele*).

ÕHK. Tere, härra Joovikas! Kust teie siis tulete? (*Esitleb.*) Vallavanema abi, härra Joovikas, minu õemees, kaupmees Kiilaspea.

KIILASPEA. Meie juba tunneme teineteist. Tere, vallavalitsus!

JOOVIKAS. Tunneme kah, jah! No võtame väike tilgake ära kah, jah! (*Kisub pudeli taskust ja pakub Õhule.*) Tilgake ikka jah! (*Kui Õhk kohe pudelit ei võta, peale ajades.*) Nononoh!

ÕHK. Tänan. Mina olen karsk.

JOOVIKAS (*rüüpab ise*). Ja-jah, karskeid peab ikka olema kah, jah! (*Pakub Kiilaspeale.*) Võtame ise kahekesi jah! (*Õhule.*) Sa tule mulle nüüd appi kah, appi jah!

ÕHK. Nonoh?

JOOVIKAS. Appi, appi, muud nüüd enam ei ole jah! Rüüpame kah!

ÕHK. Tänan, ega mina ei rüüpa.

JOOVIKAS (*kaarditoru põuest välja kiskudes*). Ma tõin kontrahi ja kaardi ära sinu kätte sisse kah! Pane ära jah!

ÕHK. Mis jutt see on? Mina ei saa aru!

JOOVIKAS. Meelimäe Märt tikub mulle liiga tegema, liiga tegema jah. Ära võtab kurivaim talu käest, ära võtab jah! — Pane kaarditoru ära jah!

ÕHK. Mis see Meelimäe Märt teeb?

JOOVIKAS. Sa maksa talle raha ära jah, ja võta obligatsioon enda kätte kah! Nõnda jah!

ÕHK. Mina ei saa ikka veel aru...?

KIILASPEA. Oota, ma seletan sulle, vallavalitsus on täna natuke riipsus.

JOOVIKAS (*Kiilaspeale*). Ole hea mees jah, aita kah, jah! Rüüpame kah!

KIILASPEA. Tänan, pärast! (*Õhule.*) Vallavalitsusel on Meelimäe Märdi käes kahe tuhande rublaline obligatsioon. Märt on selle üles ütelnud ja tahab raha kätte. (*Joovika poole.*) Nõnda vist on?

JOOVIKAS. Jajajah, nõnda jah! Rüüpame kah! Nononoh!

KIILASPEA. Seletame enne asja ära. (*Õhule.*) Vallavalitsus tahab vist siis nüüd, et sina Meelimäe Mär-

dile raha ära maksad ja obligatsiooni enda kätte võtad. (*Joovikale.*) Nõnda vist on?

JOOVIKAS. Jajajah, nõnda jah! (*Paitab Õhku.*) Tule'nd mulle appi kah, jah! Võtame tilgake kah!

KIILASPEA (*pudelit tagasi lükates*). Mis sa nüüd tüh- jaga... (*Toob Õhu ettepoole, isekeskis.*) Sina küsi talu osta. Vot kus on koht. Esimese numbri põllud, heinamaa jõe ääres, kasemetsa on. Temast ikka selle pidajat ei saa.

ÕHK. Kes nüüd joodikuga hakkab jahtima!

KIILASPEA. Mis? Joodikuga on kõige parem sehvli teha. Tema ei jõua oma kohta hoida. Kohus on juba paar korda varandust kirjutamas käinud, siis maksis isa oksjoni kinni. Meelimäe Märt on sellepärast obli- gatsiooni üles ütelnud, et talu haamri alt oma pojale osta tahab.

JOOVIKAS (*ulatab pudelit*). Võtame tilgake kah, nono- noh! (*Jääb tukkuma.*)

ÕHK. Joovika koht mulle meeldiks, aga — või teda kätte saab!

KIILASPEA. Sina maksa Meelimäe Märdile raha ära ja võta obligatsioon enda kätte. Siis aja ise koht haamri alla.

ÕHK. Ei, seda mina ei taha. Kui heaga osta saaks, oleks teine lugu.

JOOVIKAS (*temal kukub pudel käest, ajab korra silmad lahti*). Vah! (*Jääb jälle tukkuma.*)

KIILASPEA (*naerab põlgavalt, siis Õhule*). Kuule, mina kauplen sulle talu kätte, kas tahad?

ÕHK. Kui sa selle tüki läbi teed, pead sa kevadeni ilma protsendita minu käest kaks tuhat rubla kaubelda saama.

KIILASPEA (*annab kätt*). Asi tops! (*Raputab Joovikat õlast.*) Vallavalitsus! Härä Joovikas!

JOOVIKAS. Jajajah! (*Silmi avades.*) Noh? (*Silmab pudeli tükke maas, tõstab pudeli kaela üles, halelikult.*) Katki läinud!

KIILASPEA. Las tühi läheb! Kuida see meie jutt-kõne jäi?

JOOVIKAS. Jutt-kõne jah? Kuidas jäi ah? (*Hõõrub silmi.*) Siis Õhk ikka tuleb mulle appi kah, jah?

KIILASPEA. Ei! Aga mina annan paremat nõu. Sa müü talu Õhule ära, siis oled korraga kõigest murest vaba. Saad veel sularaha pihku kah. Meelimäe Märt ajab ta sul ikka haamri alla. Palju sa talust tahad?

JOOVIKAS. Ega see halb nõu ei ole kah, ei ole jah! (*Vaatab pudeli kaela.*) Sõidame alla kõrtsi juurde jah, sinna jah, seal võime selle üle ikka rääkida kah! (*Ajab ennast üles.*) Seal jah!

ÕHK. Ei. Kaupleme siinsamas.

Kuues etendus.

Endised. TÕISTRE TOOMAS.

TOOMAS. Tere, väimees!

ÕHK. O-o! Tere, tere!

TOOMAS. Tee viis mööda, tulid sisse vaatama ja tänama ka konjaki eest. Mis te ilmaaegu ennast kulutasite!

JOOVIKAS (*Toomale*). Sõidame alla kõrtsi juurde jah!

KIILASPEA. Tõistre peremees, teie tulete just kui kutsu- tud. Meil on kaubad pooleli, naisevend tahab valla- valitsuse talu ära osta. Aidake ka kaubelda, teil on niisugused asjad enam tuttavad.

TOOMAS. Soo? Miks ei või.

ÕHK (*toob Tooma ettepoole, isekeskis*). Kas talu on ka tema? Võib-olla on isa ostetud?

TOOMAS. Ükskõik, kelle ostetud, kui aga koht poja nime peal on. Siis võib ta kohaga teha, mis ta ise tahab. Ja koht on poja nime peal! Ega ta muidu ei või valla ametit pidada, kui koht tema ei ole. (*Joovikale.*) Kas siis kaup hakkab kokku minema ka või?

JOOVIKAS. Alla kõrtsi juurde jah, seal võime edasi kõnelda jah, kah!

KIILASPEA. No lähme siis. Tõistre peremees, tulge teie ka kaasa.

TOOMAS. Võib ka. Minge teie ees. Meil on Õhuga veel paar sõna rääkida, me tuleme kohe järele.

KIILASPEA. Noh, vallavalitsus, lähme peale, nemad tulevad järele.

JOOVIKAS. No jah, järele ikka kah, jah! (*Kiilaspeaga ära.*)

Seitsmes etendus.

ÕHK ja TOOMAS.

(Kumbki ei taha juttu alata.)

TOOMAS. Kas veel kuri olete minuga?

ÕHK. Ei. Mispärast?

TOOMAS. Teie ei pista ju enam jalgaga meie poole. Töö on ka veel pooleli — seda te nüüd muidugi enam ära ei tee.

ÕHK. Ei olnud mahti tulla ja — kuidas ma võisingi tulla.

TOOMAS. Mari ütles veel eile õhtul: Õhk on nüüd rikas ja uhke...

ÕHK. Kuidas te nõnda võite rääkida!

TOOMAS. Siis on hästi. Ja mis sellesse asjasse puutub, ega minul ei ole vastu midagi.

ÕHK. Oh, kust mina nüüd seda tohin mõelda...

TOOMAS. Mis? Raha paneb kõik rattad käima ja teeb pastlakandjast paruni. Lähme talu kauplema. See talu on väärt osta, katsu, et selle kätte saad.

ÕHK. Joovikas on täna joobnud...

TOOMAS. Seda parem! Kas kaine inimesega nõnda kaupa teha saab? Joodiku läbi tark inimene elada saab. Joodikul ei ole oma armas.

ÕHK. Jaa, aga...

TOOMAS. Kui sina ei võta, teine ikka võtab. Lähme!

(Eesriie.)

VIIES VAATUS.

Mängukoht endine.

Esimene etendus.

ÕHK (*rahutult kõndides ja enese ette kõneldes*). Seal ta nüüd on! Vana «Eesti laulik» ütleb ikka õieti: «Sakste voodis on ka kirbud, mis ei lase magada.» Mina himustasin rikas olla. Kas ma õnnelikum olen kui enne? Enne käisin talust talusse, laulsin ja lõin pilli, mure oli tundmata. Ja nüüd? — Söök ega jook ei lähe sisse. Unest ära räägigi. Rahvas tõukab hullu juttu, õemehe linakauplemise sehv minna halvasti, võib-olla jäävad minu kaks tuhat rubla sinna! Ja ma ise? Talu on küll ostetud, aga — (*istub nagu väsinud laua äärde*). Jüripäevakene jõuab kätte, täna juba lihavõtte pühade laupäev, ja — mul ei ole veel hobust ega aträ, ei sulast ega tüdrukut. Kuidas ma küll selle asjaga toime saan või olen! Kui vana Tõistre Toomas või mõni muu mulle appi ei tule, mina ise küll ei oska, hulluks ega targaks, mis kõigepealt ette võtta või jätta.

Teine etendus.

ÕHK, PERENAINE, pärast TIINA.

PERENAINE. Mis te nüüd istute ja muretsete siin üksinda? Võiksite ometi ka rõõmsam ja lustilisem olla?

ÕHK. Ah, perenaine, mis ma paremat mõistan teha. Eks ole ka pea muresid täis. Rahvas tõukab kõiksugust juttu, ei jõua kõike ära kuulatagi.

PERENAINE. Jaa, sellesama asja pärast minagi teiega tahtsin rääkida. Meie peame teid, poiss-inimest, nüüd ka juba mitu kuud siin korteris, külarahvas küsib ikka, millal pulmad saab. Minule te ei ole midagi rääkinud, Tiinale ka mitte; mina kui lapse ema pean ometi teie käest küsima, kuidas asi jääb? Teised kosi-lased ei julge teie pärast ka enam tulla.

ÕHK (*kohkudes*). Oi heldeke, perenaine, niisuguste jut-tude vastu ei või mina midagi. Kust mina nüüd naise-võtmise peale tohin mõelda, ma ei ole ju veel midagi. Kui ma koha kätte saan ja taluvärgi juba sisse seadi-nud olen, ehk siis hakkan mõne teenijatüdruku peale mõtlema. Või talulapsed minule ikka tulevad.

PERENAINE. Küllap nad tulevad, või te kellegi käest olete küsinud.

ÕHK. Oh, ei mina ei julge. Kus selle häbi ots, kui pika nina saan.

PERENAINE (*hüüab*). Tiina! Tule siia!

ÕHK. Oi, oi, perenaine, ärge tehke, mina pelgan! Mina lähen ära. (*Kahmab kübara ja lävest välja.*)

PERENAINE (*järele vaadates*). Vot, kus mul vana narr!

TIINA (*tuleb*). Mis oli, ema?

PERENAINE. Sa pead Ōhu ümber palju mahedam olema, et ta julgust saab. Tema narr — pelgab! (*Mõlemad ära.*)

Kolmas etendus.

ÕHK (*vaatab ettevaatlikult ukse vahelt, kas tuba tühi — sisse astudes*). On ometi ära läinud! Täevale tänul Just kui tangide vahele pandi! — Tiina on ju viks tütarlaps, aga — teda ei ole mul veel uneski meelde tulnud. Oi, oi, oi! Ka selle asja poolest anti enne rahu. Küll olen mina vaene mees võrakis! Koliks välja, kuhu lähed hingega kallil pühade laupäeval!

Neljas etendus.

ÕHK, VANA ja NOOR JOOVIKAS.

VANA JOOVIKAS (*noor ei räägi midagi, seisab kui nui nurgas*). Tere hommikust! Juhatati siia tuppa. Kas teie olete rätsep Õhk või?

ÕHK. Nõnda mind enne hüüti küll.

VANA JOOVIKAS. Ega te mind, vana inimest, küll ei tunne?

ÕHK. Ärge pange pahaks, ei küll mitte.

VANA JOOVIKAS. Mina olen — selle isa seal. (*Näitab näpuga poja peale.*)

ÕHK. Soo? No mis siis on?

VANA JOOVIKAS. Mina tulin õige ristiinimese poolest teile ütlema, et te teate ja ilmaaegu endale kulu ei tee: teie olete petta saanud. Minu poeg, see lakkekoer seal, olla teile talu müünud. Temal ei ole talu ega muud. Talu on minu ostetud ja minu oma. Raudvaragi talus on minu. Koht oli ainult poja käes pidada.

ÕHK. Kuidas! Mina olen talu eest neli tuhat rubla sula- rahas välja maksnud?

VANA JOOVIKAS. Kahju küll, armas ligimene.

ÕHK (*pahaselt*). See on rumal lori. Kaup on notaariuse juures ja tunnistusmeeste vahel tehtud, see vaatas paberid ja kontrahid läbi. Kõik olid õiged. Talu oli kontrahi järgi teie poja Juhan Juhani poja Joovika oma. Kontrakt on juba kohtu juures kinnitada.

VANA JOOVIKAS. Ei ole õige, armas ligimene. Kontrakt on minu nime peal, minu alla kirjutatud. Selle peale võin ma kümme tunnistusmeest vanduda lasta. Minu isa nimi oli ka Juhan, m i n u nimi on ka Juhan Juhani poeg Joovikas.

ÕHK. Seda rääkige vanadele naistele. Kas siis notaarius asja ei tundnud? (*Noorele Joovikale vihaselt.*) Miks sa siis ei ütelnud, et talu sinu ei ole?

NOOR JOOVIKAS. Talu on minu, eluaeg olen ma teda pidanud, eluaeg jah!

VANA JOOVIKAS. R e n d i peal, pojake, r e n d i peal. Rent on sul võlg, mul on kontrakt ja tunnis- tusmehed.

ÕHK. See on kõik tühi jutt. Mina ei lase ennast hirmu-
tada. Küll kohus õiendab, kui vaja on.

VANA JOOVIKAS. Ja-jah, küll kohus õiendab, armas
ligimene. Protsessige, visake veel tuhat või paar advo-
kaatide kurku. Minge kohtu juurde kuulama, siis kuu-
lete, ma panin kontrahi kinnitamise seisma. Ega kohus
mind muidu kuulda ei oleks võtnud, kui mul õigus ei
oleks olnud.

ÕHK. Kas ikka tõe jutt on või?

VANA JOOVIKAS. Tõe jutt, tõe jutt, armas ligimene.

ÕHK (*hirmsas vihas, mõlemale rusikatega nina all*).
Karmantsikud! Makske mu neli tuhat rubla tagasi!
(*Vingudes.*) Mu raha makske tagasi, ma ei tahagi
teie talu!

NOOR JOOVIKAS (*nukralt*). Raha kandsid võlauskujad
nagu kaarnad laiali. Kopikat ei ole! Hinge tahtsid ka
veel seest välja võtta, hinge ka veel jah!

VANA JOOVIKAS. Kahetuhandeline obligatsioon on tell-
ju alles. See raha ei lähe kaduma.

ÕHK (*karjudes*). Välja lävest! Või — ma ei jõua ennast
enam pidada! Välja! (*Joovikad taganevad hirmul
lävest välja. Õhk langeb istmele.*) Oeh! (*Käsipõsakil.*)
Püha kuningas, tule sa ise appi, kui see nüüd tõsi on!
Oeh! Tõistre Toomas manitses küll, vaata ette, vaata
ette, aga ise ta aitas mulle talu kaela kaubelda. Kes
teab, kas oli notaarius, kuhu nad mu viisid, või oli
mõni kelm koguni, kus nad moodi tegid ja mu käes
raha ära võtsid. Toomas ühes ei olnud. Oeh! (*Jääb
käsipõsakil raskesti mõttesse.*)

Viies etendus.

ÕHK, KIILASPEA naisega.

(*Uks läheb lahti, Kiilaspea naisega tulevad sisse ja jää-
vad alandlikult Õhu taha seisma, sosistavad isekeskis.*)

ÕHK (*tõstab pea üles, karmilt*). Noh, mis on?

KIILASPEA (*vaatab enne naise, siis Õhu otsa, alandli-
kult*). Tulime, vend, sinu palvele. Häbi on küll, aga ei
või parata! Kõik muu nõu on ära katsutud.

ÕHK (*karmilt*). Noh, mis on? Minu kakš tuhat rubla
mokas?

KIILASPEA (*kahte kätt üles tõstes*). Halasta! Päästa
mind, armas naisevend!

ÕHK. Kuidas mina sind pean päästma? Mul ei ole ene-
sel enam midagi.

KIILASPEA. Ehk sa võid veel kuidagi! (*Naine hakkab
valjusti nuuksuma.*) Mul on tänapäev tuhat rubla tar-
vis, muidu nad müüvad mu maja ja vara, ja ma olen
kerjaja valmis. Tuhande rublaga oleksin ma aidatud ja
kõik saaks veel heaks pöörata. Sa ei usu, kui suurte
kelmide kätte ma langenud olen!

ÕHK. Mina olen ise veel suuremate kelmide kätte lange-
nud! Aga mist sest rääkida!

KIILASPEA (*ägades*). Oh jumal! Ta ei anna! Oh mu
vaene naine ja õnnatud lapsed! (*Langeb jõuetult ist-
mele. Naine nutab.*)

ÕHK (*vihaselt*). Seda sa ei tohi ütelda, et ma ei anna!
(*Kisub punga põuest ja viskab rahapaki Kiilaspea ette
laua peale.*) Mu viimased tuhat rubla, (*näitab*) pung
on tühi! Võtke ja minge. Näete, mul ei ole enam
midagi, need paarsada rubla veel. Nendega ma sõidan
linna, ostan endale masina ja hakkan jälle rätsepaks.
Jumal aidaku meid kõiki.

KIILASPEA (*üles tõustes*). Lähme, naine. Tulgu, mis
tuleb, sel viisil andes meie tema raha ka ei taha, kui
ka sellega meie kui ka tema varandus oksjoni alt pääs-
tetud saaks! Lähme! (*Hakkavad liikuma.*)

ÕHK. Soo? Muidugi! Paluma pean ka veel, et te mu
raha kaasa võtaksite? Olgu siis see ka veel, ma palun:
armas õemees ja õde, olge head, võtke! (*Võtab raha
laua pealt ja surub õele pihku.*) Soo! Minge nüüd
jumala nimel! Andke mulle kord tagasi, kui jõuate!
(*Tõukab neid tasakesi lävest välja.*) Minge, minge!
Tänu ma ei taha, jumal teiega. (*Tagasi tulles.*) Oh mu
vaene, vaene pea, ta ei jõua seda kõik kokku võtta! —
Siis otsas kõik, see minu suur võit? Läbi? Pung tühi?
Hahaha! Ja protsess ka veel kaelas!

Kuues etendus.

ÕHK, VARIK.

VARIK. Tere, härra Õhk! Kaks kirja. (*Käega Õhu õla peale koputades, kavalasti.*) Soovin õnne. Tõistre Tooma ja Marie-preili poolt. (*Annab kirjad.*)

ÕHK (*kurvalt*). Pange sinna laua peale. Ja kas ma tohin teilt midagi paluda?

VARIK. Aga muidugi!

ÕHK. Jätke mind üksi. Mulle on rahu vaja, ma tahan üksi olla.

VARIK. Aga heameelega. Head päeva, härra Õhk. (*Ära.*)

Seitsmes etendus.

ÕHK (*üksi*), PERENAINE (*käib alati lahtise läve peal kuulatamas*).

ÕHK. Tõistre Tooma ja tütre poolt. Tean juba, mis nende sees seisab. Kas ma võtan lahti või ei? Ärritust on isegi enam olnud, kui vaja! Ah, mis! Inimesel peab jõudu olema hoope kanda, mis nad mehele ikka teevad. (*Kisub esimese kirja lahti.*) Tooma oma. (*Loeb.*) «Armas Õhk-rätsep! Kuulen rahva käest, et teie suurt võit hakkab läbi saama. Kas ma teile küll ei kinnitanud: Joovikale ei tohi enne raha maksta, kui kohtu poolt kinnitatud kontraht taskus ei ole. — Ma tulen linnast ja olen kohtu juures järele kuulanud: talu on tõesti vana Joovika, ja teie ei saa neile midagi teha. Notarius on selle läbi eksitunud saanud, et vallavalitsus talu poja Juhani omaks tunnistas. — Nii kerge meelse inimesega, nagu teie olete, ei või meil mingisugust ühendust olla. Jääme terveks.»

Arvasin juba. No jumal tänatud, et mul nii kalgi südamega inimestega «mingisugust ühendust ei võl olla». Naljaks loeme ka veel ära, mis Marie-preili kirjutab. (*Kisub teise kirja lahti.*)

«Armas härra Õhk! Annan teile teada, et ammu oodatud kosilane, härra Maasikas, eile minule viinakoju tõi ja mina ennast temaga kihlanud olen.»

(*Virutab kirja vastu lauda.*) Hahaha! Külma nagu ärajahtunud pressraud! Südan on siis ühes rinnus ei ole!

Võib-olla neil on õigus! Ehk on, nagu ilm ütleb, rätsep kerge aruga ja oli ilmaaegu punnimine kõik, kui mina ennast terve aruga inimeseks lugesin! Hahaha! Ja seda kõik oli minule vaja? Minule! Mis saavad ilma inimesed ütleva! Kuidas naerma ja irvitama!

Naerma ja irvitama? Mis? Kas ma madalamale olen langenud, kui ma enne olin? Ma ei ole osanud raha hoida? — Kellele ma kahju olen teinud? Iseendale, kellelegi muule. Rusikas irvitajatele nina alla! Mina oma kuraasi ei jäta. Õeldakse, et eestlane, kui tal süda süütu ja puhas, madalamale ei või langeda, kui sinna, kust ta tulnud, adra taha tagasi. Noh, Õhk-rätsep langeb töölauda taha tagasi, aga madalamale ka mitte üks toll! Pea püsti!

Kahesjas etendus.

ÕHK. KÜLATADI (*suure pehme puntraga*). PERENAINE (*nagu enne*).

TADI. Terekest ka!

ÕHK. Tere! Mis jälle on?

TADI. Kas teie olete Õhk-rätsep või?

ÕHK. Olen küll.

TADI. Teile saadeti see pakk siin. Ei kästnud enne lahti teha, kui homme hommikul.

ÕHK (*kõheleb, kardab nähtavasti mõnda uut hoopi, aga kogub ennast*). Kes see saatis?

TADI (*kavalasti*). Mina ei tea.

ÕHK. Mis jutt see on? Kust te olete?

TADI. Mind ei kästnud ütelda, mina ei tea midagi.

ÕHK. Taga kirjumaks! Mis pakk see on?

TADI. See on lihavõtte-pühade muna. Rohkem mind ei kästnud ütelda. Mind kästi ära anda ja ruttu ära tulla. Jäämekst jumalaga.

ÕHK. Pea! Kuhu te jooksete! Räägime ometi natuke.

TADI (*läve peal*). Mina ei tohi, minul ei ole aega. Jumalaga! (*Ära.*)

ÕHK (*imestades*). Kust niisugune vana naine omelt välja on võetud, kes saladusi enese teada jõuab pidada? (*Astub laua juurde, silmitseb pakki.*) Mina ei julge teda lahti võtta. Vahest on dünamiidipomm! Mina ei usu enam kedagi inimest! (*Katsub käega.*) Dünamiidipomm küll ei ole, pehme on.

PERENAINE (*tuleb, näost punane. Tahab mitu korda rääkima hakata, jääb aga ikka jälle kuulutama*).

ÕHK. Kas ma võtan lahti või ei? Ma jätan peale pühi. Ah, mis! Mees olgu mees! (*Lõikab nööriid lahti, punane tikitud voodivaip tuleb nähtavale.*) Ohoo! Mis see tähendab? (*Leiab muna ja sedeli, loeb muna pealt.*) «Oma ausale heategijale — õmblusmasina saaja.» (*Laseb vilet. Loeb sedelit.*) «Tuhat tänu! Esimene neljandik minu võla tasumiseks. Jumal õnnistagu teid.» Ja kümme rubla! (*On esiti kui uimane, siis — lööb rusikaga vastu lauda ja hüppab mõlema jalaga õhku üles.*)

Oi sina, väikene vint! Vot kus tüdruk! Pagana päralt, selle tüdruku võtan ma ära! Söögu mind susi, kui ma selle tüdruku teistele jätan!

Üheksas etendus.

ÕHK. PERENAINE.

PERENAINE (*kui vihane kull keset tuba astudes, kihvatiselt*). Soo! Või selle. (*Käratsedes.*) Mina ei julge enam siin majas elada, seni kui teie oma võidetud rahaga meie katuse all olete. Eile õhtu hulkus juba jälle üks habemik mees meie hoonete ümber. Võtavad viimaks meil kõigil teie pärast elu seest välja!

ÕHK. Ohoh! Mul ei olegi enam raha.

PERENAINE. Teil ei ole jah, aga või karmantsikud seda teavad, et teil ei ole.

ÕHK. Noh, nii hull see asi ka ei ole. Kus see habemik mees siis oli?

PERENAINE. Oli kus ta oli, meil on tuba ise ka tarvis. Tiina tahab oma voodit tagasi sisse viia.

ÕHK. Soo, või sealtpoolt puhub tuul.

PERENAINE (*ikka vihasemaks saades*). Või pilkate ise ka veel. Teotuse alla olete minu lapse juba saatnud. Jäandate maailma tüdrukutega! Tõistre Manni te ei saanud, minu tüdart ei taha, nüüd jahite juba jälle kolmandaga. Rahakrossi teil enam ei ole — (*põrutab jalga vastu maad*) välja minu majast!

ÕHK. Sooh. Kas sedamaid?

PERENAINE. Sedamaid jah, muidugi! Kerge aruga inimesi mina oma katuse all ei pea. Kõik ilm ütleb, rätsep on kerge aruga, aga nii kerge aruga kui Õhk-rätsep teisi enam ei ole. (*Haletsedes.*) Ei ole.

ÕHK (*heas tujus, võtab saadud vaiba enese ümber ja hakkab rõõmus kui narrilane, perenaise ümber tantsima, perenaist ka tantsima kaasa kiskudes*). Õhk-rätsep on narrilane olnud jah, on jah! Õhk-rätsep ei ole enam narrilane, ta on tüki targemaks saanud. Õnne loos on temale õnne toonud, jah, jah. Vaadake ise!

PERENAINE (*karjudes ja ennast lahti kiskudes*). Appi, appi, kuuljad-nägijad, Õhk-rätsep on hulluks läinud! (*Lävest välja.*)

ÕHK. Hahaha! Õhk-rätsep hulluks läinud! Õhk-rätsep on ainult omast mammonast lahti saanud ja on õnnelik. Õhk-rätsep läheb linna, ostab endale uue masina ja hakkab jälle Õhk-rätsepaks. Ja Õhk-rätsep läheb ja võtab pühademuna saatja väikese naisrätsepa ära, kui ta saab. Seda ta teeb, vot, siis on asi joones! Jäägu tema pärast rikkus kõik rikastele. — Ja pilli lööb ta ka jälle ja laulab kah! Jumalale tänu, et asi jälle nii kaugel on. (*Võtab viiuli ja hakkab kirglikult lustilist lugu mängima.*)

Kümnes etendus.*

ÕHK, SEITSE RÄTSEPAT, ANTS, TIINA, HENN,
KULAPOISID ja TUDRUKUD.

(Õhu mängimise hulka kostab eeskojast äkki viiulite, käsikannelde ja löötspillide lustiline lugu. Seitse rätsepat ja Ants marsivad mängides sisse ja seavad endid poolringi, külapoised ja tüdrukud tungivad rüsinajärele.)

ÕHK (viul alles käes). Nonoh? Mis siis nüüd jälle?

ÜKS RÄTSEP (õhinal). Meie — meie — meie...

TEINE RÄTSEP (nõndasamuti). Meie — meie — meie...

ÕHK (naerdes). No mis siis.

KOLMAS RÄTSEP. Aulik härra Õhk! Meie, rätsepad asutasime isekeskis ühe väikese seltsi...

ESIMENE RÄTSEP. Jaa, jaa, ühe väikese elukutselise seltsi...

TEINE RÄTSEP. Ühe rätsepate-sumpti ametiühisuse...

KOLMAS RÄTSEP. Jaa, ja täna oli meil esimene ja avamine koosolek. Ja esimeses päevakorra punktis valisime teid oma seltsi auliikmeks...

ÕHK. Mis? Auliikmeks valisite mind. Presidendiks oleksite mind pidanud valima. Mina astun rätsepate sumpti jälle tagasi.

RÄTSEPAD (õhinal läbi segi). Mis? Mis? Tõesti?...

ÕHK. Jaa, ja tõesti. Mina olen juba rahast lage ja hakan jälle masinaga laskma.

RÄTSEPAD (rõõmsalt). Mis? Mis? Mis...?

VÄIKE-RÄTSEP (ette tungides). Hurraa! Ja mind võtate jälle selliks ja kompajongiks?

ÕHK. Olgu, Ants. Teate, ametivennad, raha võib hea asi olla rikastele, kehvad lesenaise pojad temaga õieti ümber käia ega temast õiget rõõmu tunda ei oska. Mitte rikkus, töö teeb meele rõõmsaks ja südame rahulikuks ja iga ausa töö peal hingab õnnis

lus. — Ja nii kui parajasti pühade laupäev on ja külarahvas, nagu ma arvan, tantsida tahab: laseme lahti üks vana eesti labajala valts! Põmmdi!

(Hakkab ise mängima, rätsepad õhinal ka tagajärele. Rätsepate lompamise pärast on tants hästi veider.)

(Eesriie.)

* Võib ka ära jääda. — Autori märkus.

TUULTE PÖÖRISES

Draama viies vaatuses

OSALISED:

JAAK, Mäe-Soosaare peremees

LEENA, tema tütar (viimases järgus Kaarli naine)

KAAREL, Ala-Soosaare peremees

JAAN, sulane Mäe-Soosaarel

ANU, tema ema

HANS ja MATS, Mäe-Soosaare sulased

MAI ja KART, Mäe-Soosaare tüdrukud

PAAR KÜLANEIDU

KARJAPOISS

PAAR «METSAVENDA»

Esimese ja neljanda järgu vahel on mõni kuu, neljanda ja viienda järgu vahel pool aastat.

ESIMENE JÄRK.

Talu peretuba voodite ja söögilauaga. Ahi. Uks uks viib õue, teine tahatuppa. Lahtine aken. Laupäeva õhtu heinaajal.

I

LEENA (*on ennast praegu Jaani käte vahelt lahti rabelnud. Tema nägu õhetab ja juuksed lendavad*). ... ära hulla! Mina ei luba mitte! (*Püüab kuri olla, mis ta aga sugugi ei ole.*)

JAAN (*vagusi, vähe aja pärast*). Hea küll. Ma ei hulla. Soosaare lill ei luba. Soosaare lill ... (*jääb vait*).

LEENA (*oli teise tuppa ära minna tahtnud, pöördub läve peal ümber*). Räägi aga edasi, ära jäta sõnu pooleli. Soosaare lill ...?

JAAN (*on voodi ääre peale istunud ja jalgu lahti päästma hakanud, nagu enne*). Nojaa, Soosaare lill ei taha mitte ...

LEENA (*ähvardab sõrmega*). Jaan!

JAAN. Mis on?

LEENA. Kas siis selle sõnade kordamisega midagi on ära öeldud?

JAAN. Mis siis sinu arvates veel pidi tulema?

LEENA. Ei tea.

JAAN (*vähe aja pärast*). Mis ma siis veel iseäralist oleksin öelda võinud? ... Soosaare lill ei taha, et temaga hullataks, temal on i s e, kellega ta hullab, ja ...

LEENA. Ja? ...

JAAN. Ja siis ei taha tema, et — tema oma sulane temaga hullab.

LEENA (*vähe aja pärast*). Õige.

JAAN. Kas ma ei ütelnud? (*Päästab jalgu edasi.*) Nii loomuliku asja juurde ei olegi seletust vaja.

LEENA (*tuleb ettepoole, pühib nagu harjunud kombe järgi põllega üle söögilaua ja jääb siis seisma*). Lehed on päitsis koti all.

JAAN. Soo? Täna väga. (*Pistab käe koti alla ja võtab sealt ajalehe välja.*)

LEENA (*on käed selja taha laua külge toetanud, Jaanile risti vastu*). Jaan!

JAAN (*on lehti vaadanud, silmi üles lüües*). Noh?

LEENA (*mõttes*). Mispärast sina õige meile sulaseks oled hakanud?

JAAN. Kuidas nõnda? Mis see tähendab?

LEENA. Ma küsisin ju selge sõnaga küllalt.

JAAN. Mispärast mina teile sulaseks olen hakanud? (*Naerab.*) No — sellepärast et ma süüa tahan. See on ju ometi selge küllalt.

LEENA. See ei ole sugugi selge küllalt. (*Istub.*) Räägitakse, et sa sest saadik, kui sa oma isa surma järel meilt ära läksid ja vallast kadusid — maad ja linnad läbi olla käinud.

JAAN. Mis siis? Kas ma sellepärast süüa ei taha?

LEENA. Süüa, — süüa saab inimene igal pool.

JAAN. Peaaegu küll.

LEENA. Ja emale olla sa ka alati raha saatnud.

JAAN. Kas siis sellel ka tähendust on?

LEENA. Ära tee ennast rumalaks. Sellel on see tähendus... kas siis inimene, kes ei joo, kes tööd ei karda, tõesti maailmas paremat ei leia kui — talu sulaseks hakata?

JAAN. Hm!

LEENA. Ega sa ometi ei hakka seletama, et see põli kerge on?

JAAN (*käsivarsi näidates*). Aga kui inimesel minu omade taolised tugevad käed on?

LEENA. Nendega võib ka midagi muud peale hakata.

JAAN (*mõtetes, nagu kaugele vaadates*). Ehk kui — kui inimene, kes küll palju maid läbi käinud ja mõndagi

näinud, oma — kodupaiga, oma lapsepõlise karjaskäimise koha, iga kivi ja kändu, iga põllupeenra külge kinni kasvanud on...

LEENA. Nõnda luuleline sina ei ole. Kivid, kändud ja põllupeenrad siin ei olnud ju ka sinu omad...

JAAN. Õige. Nõnda luuleline mina ei ole. Kuid mõni ehk katsuks asja nõnda seletada. Tõsi, minu oma ei olnud siin midagi, aga... (*rõhub käega otsaesist*).

(*Läbi lahtise akna on vankri lähemaleveeremist ja hobuse jala astumise müdinat kuulda; toasolijad ei pane ärevuses seda tähele.*)

LEENA. Ja mahakäinud inimene ei olnud sina mitte, kui sa valda tulid.

JAAN (*külmalt*). Soo? Või mitte?

LEENA. Sellepärast mina ka otsa peale ei saa...

JAAN. Väga palju au, et Soosaare lill oma sulase saatusega tegemist teeb...

LEENA (*haavatult üles tõustes*). Ah mine... (*Tahab ära minna.*)

JAAN (*üles karates*). Leena!

LEENA (*ennast ümber pöörates, pahaselt*). Noh? (*Mõlemad seisavad risti teineteise vastu.*)

JAAN (*ennast kogudes*). Ei midagi. Jah, ei mitte midagi.

II

JAAN (*paremalt poolt sisse astudes, piip suus; Leena pöördub ruttu ettepoole ümber*). Mis siin on? (*Jaanile.*) Mine võta mu hobune lahti. (*Läheb tahapoole, et kübarat varna panna.*)

JAAN. Jaah. (*Pistab lehed peakoti alla ja tahab minna. Leena seisab, ukse käeraud pihus, ei tea, kas minna või jääda.*)

JAAN (*on veidi järele mõtelnud*). Jaan!

JAAN (*jääb läve peale seisma*). Noh?

JAAN (*pane kübara ära, pehmelt*). Viitsid mul vallamaja juures kaks päeva järjestikku ära, ei saanud ise metsa tulla... Kaugele tööga saite?

JAAK. Laassaare niit koos, aruheinamaa kaare peal...

JAAK (*lahkemalt*). Siis oli tööd küll.

JAAK. Ilm oli hea, natuke tuuline ja jahe, siis muudkui andsime pihta.

JAAK (*tuleb ahju ette, koputab piibust tuha välja*). Nojah. — Teisi ei ole veel kodu?

JAAK. Jäid külarahvaga koos tulema, ma tulin hobusega ees.

JAAK (*on pahemale poole läinud*). Hea küll.

JAAK (*tahab minna*).

JAAK. Jaan!

JAAK. Mis on?

JAAK. Sul ei ole vaja minna. Töölt tulnud inimene. Leena võib ka hobuse lahti võtta ja koplisse lasta.

JAAK. Kuula nüüd veel. (*Tõmbab ukse enese taga kinni.*)

III

JAAK. Mis jutt teil Jaaniga oli?

LEENA. Mitte midagi.

JAAK (*natuke nukralt*). Olite ju ninapidi koos.

LEENA. See oli ainult juhtumisi.

JAAK. Vaata temaga paremini ette. Jaan ei ole mitte iga päevane inimene.

LEENA. Jaa, ei ole.

JAAK. Ei löö ka mitte ühegi asja juures risti ette.

LEENA. Ka seda vist mitte.

JAAK. Noh siis — sa mõistad, mis ma mõtlen? Tühjad jutud on kerged tõusma ja pärast ei summuta neid keegi...

LEENA. Noo, noo, isa.

JAAK. Lase olla. Kas sa pere eest oled hoolitsenud? Väsinud inimesi ei tohi sööki oodata lasta.

LEENA. Söök on katlas, nõnda pea kui aga tulevad. Putru saavad ja võid silma, piima ka ja sooja kāraskit.

JAAK. Hea küll. Inimesi tuleb nüüd hästi pidada, ajad on siisugused. Assitajaid on palju, ja Jaan on ka üks neist. Paremini oleks olnud, kui ma teda siia ei oleks võtnud. Töomees ta ju on, seda ei või salata, aga ma kuulen ühte ja teist, mis meeldida ei taha. Ja uut õpe-

lust kannab ta siia oma lehega laiali ning see on meie inimestel raske seedida.

LEENA. Isa, kas sina oled otsa peale saanud, mispärast Jaan õieti valda tagasi tuli?

JAAK. Mispärast?

LEENA. Ta oli ju põllutöö seest väljas ja olla linnades ja laeva peal ka teeninud.

JAAK. Küllap ta hakkamist ei leidnud ja küllap teda igal pool paremini minemas kui tulemas nähti.

LEENA (*mõttes*). Nõnda see ei või olla. Ma ei saa aga selle asja otsa peale.

JAAK. Mis see sind siis huvitab? On ta korra siin, siis on ta siin. Tahab ta teenida, teenigu, ei taha mitte, mingi järele. Teist aastat ma teda muidugi enam siia ei jäta. (*Viimaste sõnade ajal on KAAREL lahtise akna alla astunud.*)

KAAREL (*läbi akna*). Tere õhtust! Keda sa teist aastat siia ei jäta, äiapapa? Tere õhtust, Leeni. (*Sirutab käed läbi akna tupsa.*)

JAAK. Tere õhtust! Ei midagi, rääkisime niisamuti. Heinamaalt tuled? Astu sisse. Meie rahvast ei ole veel näha...

KAAREL. Tööperemees ju tuli kopli poolt?

JAAK. Jah, tema üks on. (*Astub läve poole.*) Vaatan õige, kas ei näe teisi juba. (*Ära.*)

LEENA (*on akna alla astunud ja Kaarlile käe andnud*). See pigistab kahe käega neiu kätt ja vaatab temale hülgavate silmadega otsa).

KAAREL. Ja mis minu lille nädal otsa tegi, kuidas tema käsi käis?

LEENA. Lüpsis lehma, keetis putru, nagu ikka...

KAAREL. Kas mõtles ka minu peale pikal nädalal korra?

LEENA. Miks mitte. Ja mõtles, kuidas Kaarel pika nädala otsa metsa läbes jääda. Aga — mets on ju nüüd neidusid täis...

KAAREL. Kallikene!... (*Tahab neidu lähemale tõmmata; sel silmapilgul tuleb JAAK selja tagant akna alt mööda ja Leena taganeb eemale.*)

JAAK (*peatub silmapilgu, pilgates*). Eheh! Soosaare peremees lille kasvatamas! Kas siis tupsa ka ei astu?

KAAREL (*ümber pöördudes, teravalt*). Astun, kui tahan,

ja ei astu, kui ma ei taha. Mis siis Soosaare sulasel sellega asja on. Aga — sinuga ma just kokku saada tahtsin. — Mispärast sina, Jaan, mineval pühapäeval seltsi koosolekul inimesi minu vastu oled ässitanud?

JAAN (*ka teravalt*). Soo? Tõistre peremehel oli minu juurde asja? Siis palun tuppa astuda. Minu korter on siinsamas ümber nurga, suures peretoas. Lageda taeva all meil ometi pikka juttu ette võtta ei sünni.

KAAREL (*aeglasemalt*). Ah nõnda? Sa oled ju ootamata viisakas. Olgu siis. (*Kaovad akna alt.*)

IV

(*Mõlemad mehed, JAAN ees, KAAREL tagajärel, astuvad sisse ja mõõdavad teineteist pilkudega. Kaarli vaade on külm, Jaani oma salalik. LEENA katab lauda.*)

JAAN (*tõstab istme lähemale*). Palun!

KAAREL (*ei istu*). Täna. Kas tohib nüüd vastust oodata või peab küsimust kordama?

JAAN. Missugust vastust? Mina ei ole inimesi sinu vastu ässitanud.

KAAREL. No siis — minu vastu mitte, aga minu soovitatud hoiukassa asutamise vastu! Mis sulle asja juures meelega järgi ei ole?

JAAN (*külma rahuga*). Minul ei ole teie kassa vastu midagi. Asutage või kümme kassat. (*Urisedes.*) Saab näha, kui palju teil sinna raha viia on.

KAAREL. Sa oled ütelnud, et teie, sulased, kassasse krossigi hoida ei too.

JAAN. See on õige. Ja me ei too ka mitte.

KAAREL. Mispärast mitte? Ja mispärast ässitad sa õues inimesi ja ei tule koosolekule ega räägi seal, mis sul asja vastu on?

JAAN. Olen mina teie seltsi liige?

KAAREL. Meie anname ka teistele sõna.

JAAN (*põlgava naeratusega*). Jah, seni kui ta teile päri räägib. Julgeb ta aga vastu rääkida, siis viskate ta lävest välja. Siis on ta käretegija.

KAAREL (*ägedalt*). See ei ole õigel!

JAAN (*vagusi*). Ei maksa sõnu kulutada ja vaielda.

KAAREL. Ja mispärast ei pea sulased raha hoiukassasse tooma?

JAAN (*viivitades*). Partei kasu pärast.

KAAREL (*pilgates*). Partei on siis selles asjas seisukoha võtnud ja sina täidad tema otsuseid?

JAAN. Ei. Mul on eneselgi aru peas.

KAAREL (*kibedalt*). Ja see aru peas ei ütle sulle mitte, et meie õieti ainult sulaste pärast hoiukassa asutame, kuhu nad oma kopikad kasu kandma võivad viia, et nad käest... kõrtsi ära ei veere?

JAAN. Hahaha! Naljakas!

KAAREL. Naljakas? Mis selle juures naljakas on?

JAAN. Naljakas on teie — õrn hoolekandmine sulaste kopikate eest. Hahaha!

KAAREL. Kuidas nõnda?

JAAN. Et teie, peremehed, oma sulaseid veel ikka nii rumalaks peate, kes maast ega ilmast aru ei saa!

KAAREL. Kuidas teie, sulased, siis hoiukassa asutamise mõttest aru saate?

JAAN. Seda võin ma sulle ütelda. Hoiukassa on teil ainult abinõu, mis meie verevaevaga teenitud kopikad jälle teie kätte tagasi peab tooma. Teil on neid vaja oma kasuks masinate ja muude ettevõtete sisse teenima panna, sest enestel — teil raha enam ei ole.

KAAREL. Sina oled hull.

JAAN. Mitte sugugi. Hoiukassa on teil ainult uus abinõu.

KAAREL. Soo, soo, või uus abinõu. Ja endine? Siis pidi meil ju endine ka olema. Missugune see siis oli?

JAAN (*pikkamisi, kerge rõhuga*). See? Enne — rentisite meile — ääremaid. Oli mõnel kokkuhoidlikul sulas-mehel mõni rubla raha kogutud, kohe oskasite temale naise kaela määrada ja kõrge hinna eest ääremaid rendile anda. Iial ei jõudnud rentnik renti ära tasuda. Lõpp oli oksjon ja mehe kopikad olid jälle teie käes. Nüüd, kui see abinõu enam ei tõmba, olete uue välja mõelnud, ja masinad kui raudsed orjad, kes palka ei küsi, peavad teie käed lahti päästma, teiega ühes töö- lisi suruma.

KAAREL (*ärritatult, aga ennast pidades*). See on kuritahtlik kahtlustamine. Sina — tõrvad ka päikese tae-

vas mustaks. Sa tead seda ise väga hästi ja ainult minu vastu käib see kõik. Mis sul minuga õieti tegu on?

JAAN. Sinuga tegu? Mitte midagi. *(Istub pilkava näeratusega voodi äärel ja kõigutab jalgu.)*

KAAREL. Mis sa siis irvitad?

LEENA *(vaigistades)*. Kaarel!

JAAN. Irvitan, kui tahan, ja ei irvita, kui ma ei taha. Sellega on teistel vähe tegemist.

KAAREL *(vihakemaks saades)*. Minul on. Mina keelan sind enesele näkku irvitamast.

LEENA. Jaan!

JAAN *(üles karates ja lähemale astudes)*. Sina... keelad! *(Tagasi pöördudes.)* Keela peale. *(Urisedes.)* Ega see ei ole kooli-Aadu juures, kes küll vahel sind minu üle seadis. Minu kontrahis meie peremehega ei seisa sellest midagi.

KAAREL. Sina tuletad poisikesepõlve asju meelde? Siis on minul ka veel mõni vana arve õiendada.

JAAN. Õienda. Mina olen saadaval. Sel ajal jah, kui sinu leivakotis korbid ja pörssapooled olid ja minu karbis ainult kartulipudru... aga nüüd — ära orjapoisiga tüli norima hakka. Sellel on künnapuud käsivar-tes ja peab oma meest igal ajal.

(Õuest on lähemale tulevat töörahva laulu kuulda.)

LEENA *(kes oli kõige selle aja tüli pärast õnnetu)*. Jaan!

KAAREL *(põlastades)*. Rusikatega?! Tule! *(Mõlemad tõmbavad käed rusikasse, ja on nagu vihased härjad, teineteist silmadega puurides, rinna pealetungimiseks valmis. Põnev silmapilk.)*

LEENA *(kargab vahele ja haarab nuuksudes Kaarli kätest kinni)*. Jumalapärast! Ära ometi sina enesele... kätega hakka õigust muretsema!

KAAREL *(ennast vaigistades)*. Sul on õigus! Mitte rusikatega...

JAAN *(irvitades)*. Soo? Siis, suuga üksi? See on minul ka õige paraja koha peal. *(Ikka nagu vastust oodates.)* Või salmikutega? Neid sa ju ka teed. Aga — muidugi, salmikud imevad ju üdi selgroost ja käsivar-dest ära.

LEENA *(Jaani poole)*. Jäta nüüd ometi! Kuuled, teised tulevad väljast lauluga...

KAAREL. Mina ei lase ennast enam ärritada.

JAAN *(põlastavalt)*. Ei ole meest!

KAAREL *(suures ärevuses)*. Ei ole meest? *(Rahulikumalt.)* Toore inimesega ei maksa rääkida.

JAAN. Toore? Ega mind linna keeta küll ei saadetud. Aga müidu olen mina ikka ka natuke elutules seista saanud. Ja seal seisab mees mehe vastu.

LEENA *(Jaanile)*. Jäta nüüd ometi!

JAAN *(urisedes)*. Mispärast? Tuleb tema siia korra kui peremees eesuksest, lähen mina muidugi aegsasti lagalävest.

(Tüdrukud niidulillede sületäite ja pärgadega hakkavad tuppa tulema.)

KAAREL *(tähtsalt)*. Sina!... Elutules ütled sa ennast seisnud olevat? Puhastatult ei ole sa sealt mitte välja tulnud. Tuli on sulle märgid külge kõrvetanud. — Kui sa korra nende kätte ei roosteta!...

(Peremees ja sulased hakkavad tuppa tulema. — Eesriie langeb.)

TEINE JÄRK.

*Taluõu. Puud. Pahemat kätt maja. Läve ees pingid.
Paremat kätt lehtla. Tagapool aed väravaga. — On ilus
suveõhtu, ilm läheb aegamööda pimedaks. Majas on tull
üles võetud.*

I

JAAK ja KAAREL (*tulevad rääkides ja jäävad peatuma*).

JAAK. ...Ja mis sa ootad, et sa pulmi ära ei tee? Kas sa ei tea, et mees, kes armastab, tahab sigitada, naine, kes armastab, sünnitada — (*õhates*) tahan lapselapsi põlvel kiigutada, enne kui pikk uni tuleb.

KAAREL. Mina ei saa praegu veel mitte. Mul on veel muid asju ees ja käed kinni, ma ei või kõike pooleli jätta, juurest ära joosta ja ainult enese peale mõtlema hakata...

JAAK. Maailma ei jõua keegi soojaks kütta.

KAAREL. Seda küll mitte, aga soojemaks kütta, seda peame jõudma. Teie, vanad, olete oma töö ära teinud, olete sooned pingule tõmmanud, et aluspõhja, tükikest põllupinda jälle tagasi enese kätte lunastada. Selle põhja peale peame meie, uus põlv, ehitama, või meie ei ole high väärt, mida teie olete valanud. Nüüdne aeg ei lepi üksiku inimese tööga, nõuab ühistööd, kui elada tahame. — Inimesi selle töö tundmisele viia on müdugi raske tükk tööd, aga — nõnda kaugele peame saama. Samm-sammult edasi.

JAAK. Naine ei takista sind sugugi. Seda enam vaba aega jääb sulle, kui teine on, kes majapidamise järele valvab.

KAAREL. Ühe aasta ootame veel. Kodugi on mu käed seotud. Vend lõpetab kooli ja loodab siis oma jalale saada. Kulud jäävad vähemaks ja saan mahti hooneid kohendada. Paar kambrit tahavad elumaja otsas üles lüüa — Leeni ei pea mitte ehitamata kodusse saama.

JAAK. Mistarvis siis? Ja minu uus elumaja? Kas sa siis meile ei asu? Mis minul on, on ju siis sinu. Ja veel midagi ütlen ma sulle, Kaarel. Mitte minu ja sinu vagune veri ei tuksu Leena soontes, tema on ema järele. Ja ema oli — Töötside tõugu. Leena on kah Töötside verd pärinud ja see on punasem kui meie oma, see tuksub tuliselt.

KAAREL. Aga, isa, kuidas sa võid... meid seob ju lapsepõlv side. Kas on — mõlema kooliaastad välja arvatud — päevagi mööda läinud, kus mina teie või Leena meie õues poleks olnud? Mina ei tea midagi karta.

JAAK. Mina ka mitte, aga ometi näeksin hea meelega, et sa parem täna kui homme pulmad teeksid. Usu mind, mina tunnen naise paremini kui sina. Sinu jahe ja ettevaatlik viis ei seo neid mitte sinu külge. Kui keegi teine peaks tulema ja Leena teisiti mõtlema hakkama — mina ei saaks sind mitte aidata. Ja mina ei tahaks mitte, et minu ja ka sinu surnud isa soov meie talude maid ühes krundis näha täide ei peaks minema. — Sealt Leena ise tuleb. Head ööd, Kaarel. (*Tuppa ära. LEENA tuleb toa poolt.*)

II

KAAREL (*Leenale vastu minnes ja kätt õrnasti tema piha ümber pannes*). Leena!

LEENA (*armsalt*). Kaarel!

KAAREL (*paneab käe neiu lõua alla ja tõstab tema pea üles*). Kas sa ei taha mulle silma vaadata, Leena?

LEENA. Hea meelega, Kaarel. Mis sul on?

KAAREL. Sool! Tänan! Tuhat korda tänan.

LEENA. Mis sul on, Kaarel?

KAAREL. Oh, ei midagi, Leena, nüüd mitte midagi enam. Kõik on hästi.

LEENA (*naeratades*). Mis siis hästi ei pidanud olema? Sa oled nii iseäralik...

KAAREL. Hahaha! Isa puhus mul kõrvad täis ja peu otsas kirjuks.

LEENA. Mis ta siis ütles? (*Võtab Kaarli käest kinni.*) Tule jutusta. (*Istuvad lehtlasse.*) Nõnda, nüüd räägi.

KAAREL. Veidike võin ma istuda, mul on sõit ees.

LEENA. Nüüd? Kuhu sa nii hilja, vastu ööd veel sõidad?

KAAREL. Linna, Leena. Mul on piimaühisuse masinad raudteelt vastu võtta. — Ah, kuidas ma rõõmustan! Varsti ostame küla peale ka rehepeksumasina. Mehed on juba ühel nõul ja raha pea koos.

LEENA (*nukralt*). Sinul ei ole ka aega päeval ega ööl. Kaua sa nõnda mässad?!

KAAREL. Kaua? Seni kui võime vähegi rahulikumalt tulevikule vastu vaadata.

LEENA (*võtab Kaarli mõlemad käed*). Meie tulevik ei peakski nii julguseta olema, Kaarel.

KAAREL. Meie? Kes räägib üksi meist? Mina mõtlen meid kõiki, kogu meie rahvast. Kõikide elukord peab edenema.

LEENA. Mina muidugi räägin kõigepealt meist enesest.

KAAREL. Nagu isagi.

LEENA (*vaikselt*). Isa ei pea sa mitte võõriti mõistma. Kas sa ei tea, et tema kogu eluaja on tööd murdnud, ööd kui päeva, ikka valgemale päevale vastu, — üks igavene murede kuhi! Unes ja ilmsi, ikka selle ainsa eesmärgi poole. Ja kui see aeg tuli, et ta vähegi hinge tagasi tõmmata oleks võinud, — kas sa arvad, et ta siis seda enam oskas? Ei osanud enam! Siis oli ta nagu hoo sisse saanud masin, mis seisma ei saa jääda, kuni aegamööda jõud kustub ja kaob — elu elatud ja haud ees lahti...

KAAREL (*ei vasta*).

LEENA. Ja kas sa arvad, et tema silm näha ei igatse, et tema elutöö vilja, mida tema ise enam maitsta ei oska, ometi tema lapsed maitsta mõistaksid?

KAAREL (*kohkunult*). Leena, kust sa siisugused mõtted võtad?

LEENA. Kas mul, kui isa kodunt ära, pere töös ja maja ühi, selleks aega küllalt ei ole?

KAAREL (*raskelt*). Nüüd ma hakkam kartma, et õige on, mis isa ütles...

LEENA. Mis siis? Sa pidid mulle ju rääkima.

KAAREL. Isa nõudis pulmade ärapidamist ja ütles, et tema mitte selle eest vastutada ei võivat, et sina...

LEENA. Edasi, edasi!

KAAREL. ...kui keegi teine tuleb... seda teist armastama hakkad... (*Tõuseb erutatult üles.*)

LEENA (*vähe aja pärast*). Vaata mulle siis uuesti silma, Kaarel.

KAAREL (*kummardub Leena üle*). Leena, kallid, seda ei ole vaja. Ma ei karda. See ei võigi ju olla. Nii selge ja kindel, kui meie vahe on... Kui kaua meie nüüd juba teineteise omad oleme, Leeni?

LEENA. Kas seda ei saa siiski juba kaks aastat?

KAAREL (*soojalt*). Kaks aastat? Kaks aastat, ütled sa? Sa mõtled, kunas meie end teiste teades kihlasime? Leena, kallid! Meie oleme ju teineteise pärast olnud lapsepõlvest saadik! Vähemasti mina lugesin sind enese omaks, nõnda kaua aega, et ma teisiti ei mäletagi. Pruuti-peigmeest peaksime olema? Meest-naist oleme minu meelest juba ammu, mina ei saagi teisiti mõelda. Et pulmad pidamata, et elu ime meil veel ees seisab, mis siis sest?! Kui hea on teada, et armastus kõige ülema silmapilgu elus meile veel andma peab... Mis sul on, Leeni?

LEENA. Minul hakkab jahe, Kaarel. Lähme tuppa. Kaste hakkab langema.

KAAREL. Ei. Mina jään rongile hiljaks. (*Tulevad ettepoole.*) Vaata, nõnda tunnen mina ja olen õnnelik. Kas papp oma sõnad peale on lugenud või mitte, see ei tee mingit vahet. Meid on armastus ühte pannud. See on enam kui kõik kombat kokku. — Kuula... (*kuulatab*), kuidas suveöö meie ümber sonib, lind hõiskab linnu poole, lill õhkub lille poole... kus on papp, kes neid pühitses? — Nõnda armastan mina sind ja nõnda kujutan mina enesele meie vahet.

LEENA. Sina oled luuletaja, Kaarel. Minu hing on lihtsamast materjalist ja ei jõua mitte sinuga kõrgele tõusta.

KAAREL. Sinule on pappi vaja, musta kuue ja valgete lõkkadega, sõrmuseid ja kõike seda, enne kui sa ennast täiesti minu omana tunned? Ja et minu suu sind on suudelnud, et minu käsi sinu ümber on piiranud, et paigakestki ei ole, mida minu käsi ei ole hellatanud, — see ei tee sind veel mitte minu naiseks?

LEENA. Ära räägi, mul on häbi.

KAAREL. Häbi? Millest? Kui silm lille peale langeb ja tema õie süles kübetki ei ole, mida silm ei piira, kui ta kõik lille ilu enese sisse imeb, — kas ei jää lill kõigest sellest palavusest siiski puhtaks ja puutumatuks? Meil ei ole millestki häbeneda.

LEENA. Sina sonid, Kaarel.

KAAREL. Jah, võib-olla mina sonin vähe. Mina toon ju ka papi meid veel korra paari panema, aga — ootama pead sa veel veidikese. Mul on veel joosta ja korraldada. Kaua see enam ei pea kestma. Siis hakkame ainult enestele elama. — Tahad sa seni oodata, Leeni?

LEENA. Hea meelega, Kaarel. Mis sa veel küsid. Mina ei taha sinu jalgadele kammitsaks olla. Tee pulmad siis, kui sa tahad, kui sinu meelest selleks paras aeg.

KAAREL. Aga nüüd pean ma minema. Leeni, tule! *(Lähevad käsikäes õueväravani, seal viimane räakimine, mida pole kuulda.)*

III

JAAN *(tuleb särgiväel toast ja istub läve ette pingile).*

LEENA *(tuleb värava poolt, astub sammu ja kuulatab. Suveöö hääletsusi on kuulda: kaugelt karjapoisi pasunat, nõrka laulu ja harmoonikatõmbamist. Läve ees kohkub ta Jaani nähes).* Miš sina veel valvad, kui magama ei lähe?

JAAN. Niisugune öö! Kõik ilm hõiskab ja mina peaksin magama?

LEENA. Öö on ju küll ilus...

JAAN. Ja sina? — Ja tõistre peremees? Kuhu temal siis jälle rutt oli?

LEENA *(salakesi õhates).* Temal on tuhat sekeldust. Nõitis linna piimatalituse-riistu vastu võtma.

JAAN. Siis pigistate ka perele piima vesiseks?

LEENA. Aga Jaan! Kust ajast meie toit sulle süüa ei sönni?

JAAN. Teil ei olnud ju ka veel koorimismasinat.

LEENA. Mine nüüd ikka! See on ka niisugune moodi saanud jutt, mis need teile kuulutavad, kes muud ei oska, kui ässitada, ja ise teie tasku peal elada tahavad, sest et mujal nende jaoks maad ei ole.

JAAN. Seda oled sina jälle Kaarlilt kuulnud, kes seda tagurlaste tarkusest sisse on imenud. Teil on silmad peas kinni, teie ei kuule ega näe, sest et teie kuulda ega näha ei taha. Igal pool tõusevad inimesed teie vastu üles.

LEENA *(kergelt pilgates).* Või nõnda. Mina olen naisterahvas ja ei tea neist asjust palju, mis mehi huvitavad, aga — kui nüüd nõnda tuleb, nagu sina seletad, siis oled sina muidugi esimene, kes...

JAAN *(nagu kohkudes, üles tõustes).* Mina? *(Pikkamisi.)* Mina? *(Nagu iseeneses.)* Mina... seisan tuulte keeru sees ja ei tea veel, kuhu poole... nad mind kaasa kisuvad.

LEENA *(jahedalt).* Ootame siis ära ja läheme magama. Aeg on hiline küllalt. Head ööd, Jaan. *(Tahab minna.)*

JAAN. Leena!

LEENA *(vaatab tagasi).*

JAAN. Mis asi sind õieti selle Kaarli külge seob, kes sind nõndaviisi aastaid ennašt oodata laseb?

LEENA. Ja mina küsin: Jaan, mispärast sina Kaarlit vihkad?

JAAN *(pahaselt).* Mina ei vihkagi teda.

LEENA. Nooh!

JAAN *(urisedes).* Iseäralist asja mul teda armastada ei ole.

LEENA. Seda nüüd ära räägi, et sa teda ei vihka. Sina oled mulle üldse mõistatus, Jaan.

JAAN. Kuidas nõnda?

LEENA. Ma küsisin juba korra ja ei saanud vastust.

Mispärast tulid sa tagasi ja hakkasid talu teenima? (Räägib ikka nagu vastust oodates, peatustega.) Sinu sugune, kes ilmas palju kuulnud ja näinud, kellel lahine pea otsas ja kõigist asjust selge arusaamine? Kas sul tõesti muud hakata ei olnud? Seda ma kuidagi ei usu.

JAAN (vaikib).

LEENA. Sa tuletasid lapsepõlist tutvust meelde, räägi ka ometi.

JAAN (nagu iseenesega võideldes, pikkamisi). Kui mina suu lahti teen, tuleb süda keele peale, Leena, ja siis saad sa asju kuulda, mida sa kuulda ei taha.

LEENA (istub). Räägi siiski. Mina ei karda ja ei jookse kuhugi eest ära. Minul on sinust kahju, Jaan: rõõmu ei ole sina kunagi.

JAAN. ... rõõmus ... ei ole mina ... kunagi! Mul ei ole ka asja rõõmus olla.

LEENA. Räägi süda tühjaks. Mõtles, nagu oleksin ma sinu õde.

JAAN (kibedalt naeratades). Olgu (õlgu kehitades), kui sa käsid. Muudkui — lühidalt siis ei saa. Siis pean vanast ajast ja nagu ennemuistse jutuga algama.

LEENA. Meil on ju aega. Nii ilus öö...

JAAN (erutatult). Sündigu sinu tahtmine. (Ennast rahulikult sundides, vahel istudes, vahel üles tõustes, jutustab nagu unes.) Kolm inimpõlve tagasi elas mees, see leidis soo seest saare. Soo peal susisesid nastikud ja rästikud ja käisid mäel päikese paistel ennast soojendamas. Mäel kasvas mets ja leplik, karu pesa oli seal; inimesed hoidsid ennast mäest eemale. Aga see mees mõtles: uss kardab piibuõli ja karu võib igamees surnuks lüüa, kes julge on ja temale nina peale trehvata oskab. Aga kus lepp kasvab, seal on hea põllumaa. — Tema ei saanud mäge enam unustada, vaid mõtles sellest ööd kui päevad.

Korra sai ta peru hobuse suu äärest kinni võtta, kes preili all lõhkuma oli läinud. Kui ta orjapoiss ei oleks olnud, teda oleks ehk preili elu päästjaks hakatud pidama. Nõnda aga mõtles preili isa mõne mõisamehe koha või viie toobi viina peale, kui ta mehe mõisa kutsuda laskis ja ütles: palu endale üks arm. — Aga mees

ei palunud mõisamehe kohta ega viina, vaid seletas: seal ja seal on soo ja soo sees saar. Lubage mulle saare peale osmik ehitada; kui ma põllu adra alla olen pannud, hakkab mõisale teopäevi tegema.

Mõisnik naeris. Hull inimene, ütles ta, mäel elab karu. — Mees vastas: Ma toon naha teile. — Mine siis ja ehitä, ütles mõisnik. — Mees läks. See oli minu vanaisa.

LEENA (kaastundlikult). Räägi edasi.

JAAN. Kui tema isa- ja emakaru naha ja elusalt kinnipüütud pojad mõisa viis ja herra heas tujus juhtus olema, palus ta: Mul on vend. Lubage ka tema mäele asuda. — Mingu ka tema, ütles mõisnik.

LEENA (naerdes). Aga rästikud, nastikud?

JAAN. Hoo! Seal oli teises kihelkonnas Ääksi Aadu, nad told selle. See tegi suveõhtul soo äärde tule maha ja hakkas oma linnuluust vilepilliga kutsuma. Siis tulid soo lapsed ja seisid mätaste kõrguselt risti-rästi üksteise üle tule ümber. Kui neid enam ei tulnud, astus Aadu pilliga ees, ussid looklesid tagajärel. — Ta viis nad kümme versta eemale teise soo peale, ja nõnda sai meie soo neist puhtaks...

LEENA (naerdes). Missugune pilt!

JAAN. Mehed aga laastasid metsa, põletasid saatu, kündsid kütist... Nõnda said mäele aegamööda Alaja Mäe-Soosaare talu.

LEENA (erutatult). Mis? (Tõsiselt.) Räägi edasi.

JAAN. Vanaisa suri ära! Tema oli talu eest mõisat orjand, poeg hakkas raharenti maksma. Mägi oli ilus, põllud nõlvakud — temagi tegi tööd ööd kui päeva...

LEENA (iseeneses). Ööd kui päeva...

JAAN. ... Midagi oli temagi jõudnud korda saata, — raha koguda mitte... Kõik mattis ta talu sisse...

LEENA (ärevuses). Räägi edasi.

JAAN. Egiptusesse oli uus vaarao valitsema saanud, see ei teadnud Joosepi heategudest midagi. Mõis ja vald olid uue herra kätte läinud ja — kui Viljandimaalt mees tuli, kes tuhat rubla laua peale võis panna, mida minu isa ei võinud, müüs herra talu sellele.

LEENA. See oli — minu ... isa?

JAAN (peaga noogutades). Jah! ... See oli sinu isa!

LEENA (*erutatult*). Edasi, edasi...

JAAN. Tema tõi ka mehe, kes teise Soosaare talu ostis — Õige igapäevane lugu, eks ole?

LEENA (*sügavasti hinge tagasi tõmmates*). Räägi kõik ära.

JAAN. Ei ole enam palju, mida sa ei tea. Minu isale oli siin iga kivi ja põllupeenar armas, ta oli Soosaare pinna külge kinni kasvanud, see oli tema higi joonud. Ta ei raatsinud siit lahkuda, pakkus ennast sinu isale sulaseks ja jäi. Siis tegi ta ainult päeva veel tööd ja nuttis naise ja lastega öösel kuni ta silmad kinni pani...

LEENA (*liigutatult, vaikselt*). Ja Soosaare asutaja poja poeg pidi maailma hulkuma minema...

JAAN. Jaa ja ei. Ta oleks ju ka jääda võinud. (*Kalgilt*) Ta läks... varandust koguma, et talu tagasi nõuda — heaga või kurjaga...

LEENA (*kaastundlikult*). Siis sellepärast oled sa tagasi tulnud...

JAAN. Sellepärast? — Sellepärast üksi? ... Ei tea.

LEENA (*silmi üles lüües*). Mispärast siis sa tagasi tulid?

JAAN (*metsikult*). Mispärast! Pean ma ka seda siis veel ütleva?!

LEENA (*erutatult*). Jah, ka seda. Mina nõuan seda.

JAAN (*nagu tagasihoitud ähvardusega*). Ära nõua mittel!

LEENA. Mina nõuan, Jaan!

JAAN (*nukralt*). Siis pean, ma veel ühe loo jutustama. Aga — olgu see sinu vastutada, kui sellest head välja ei tule... Ma jutustan siis veel... Olid korra kaks last, elasid ühe õue peal, mängisid ühes ja käisid ühes koolis. (*Erutatult*) Üks oli peremehe... tütar, teine sulase poeg. Ja kui nad kasvasid, kasvasid nad nagu kunagi kaks noort inimest teineteise kõrval, kes elu... tõsidusest veel midagi ei tea ja... (*Kirglikult, ei suuda ennast enam valitseda*.)

Leena, kas mäletad, kui korra rehepeksu ajal meie tapme pealt kõlkaid kandsime ja tapelda saime, kui kauaks ära jäime? Kas mäletad, kuidas meie palavate kõlgaste sees olime, üleni nende alla maetud! Kõlkaid

kuumasid ja meie kuumasime. Sina olid särgiväel, ainult vöö tärkavate rindade all... (*Leena pöörab silmad kõrvale*.) Kas mäletad, kui mina käed sinu ümber löin? Meie näod ja huuled olid tahma täis, ja kui meie teineteist suudlesime, pühkisid huuled tahma huulte ümbert ära. Sinu liikmed olid kuumad ja kuivad, nagu tuld voolas neist välja...

LEENA (*väriseb, kõige suuremas ärevuses*). Küllalt nüüd, mitte enam...

JAAN. Mispärast? Meie oleme süütud. Sellest päevast ja tunnist, Leena... ma ei saanud sind võõrsil mitte unustada. Igatsus sinu, igatsus iga Soosaare kivi ja künnu järele viskas kõik mu plaanid ümber, ja nüüd... olen ma siin! Nüüd sa tead kõik, — tee nüüd, mis sa tahad.

LEENA (*nagu unes*). Nüüd oled sa siin ja... leiad minu teise mehe mõrsjana! (*Vaikselt*.) Mis sellest küll peab saama, Jaan!

JAAN (*metsikult*). Mis sellest peab saama... Kui sina aga tahaksid, Leena!...

LEENA (*kahe käega vastu kaitstes*). Ei, ei! Sina jampsid, Jaan! Palav veri, ah, see sööb, sööb! (*Vaikselt*.) Mina ei tohi... sinu sõnu kuulata... (*Pöördub minema*.)

JAAN (*kirglikult Leena poole tormates*). Leena!

LEENA (*metsikult, ühe sammu Jaanile vastu astudes, kuid korraka langevad tema käed maha; läve poole taganedes*). Ei! Ei. See murraks Kaarli südame ja oleks minu vana halli isakese surm! (*Vaikselt*.) Minu elurada on ette märgitud, Jaan... see viib... Kaarli poole. Sinna ei ole nüüd enam parata! Head ööd, Jaan. Maga, kui sa võid, ah... (*Pöörab ennast minema. Tagasi vaadates*.) Sina, Jaan, mul on sinust südamest hale meel; oh, see kõik murrab südame sees! (*Ägades*.) Jaan! Mine meilt ära, minu ja sinu rahu pärast — kao jälle laia maailma! See on ainukene tee. Meil ei tohi teineteisega midagi tegemist olla... Sinu saatus on hirmus, oh... (*Vangub nuttes tuppä*.)

(*Teiselt poolt tuleb kepi najal ANU.*)

IV

JAAN (*kähiseva häälega*). Ta läks! Ta läks? Hahaha! Narr, kes ma olin silmapilgukski lootma, et... rikkusest jätab. Hahaha! Kapital kapitaliga, (*ägades*) sina... ole sa mees missugune tahes, ei ole sa varanduse poolest vääriline... mine tagasi, pimedasse, kus su ase, kust sa alt üles tikud!... Aga mina ei taha, mina ei lase ennast nõnda ära saata, (*ähkides*) mina... mina... (*üles, kohkudes*). Vait... vait...

ANU (*lähemale astudes ja käega poega silitada tahtes*). Jaanike, pojake, mis sul nüüd on? Kellega sa nüüd tõreled?!

JAAN (*vaatab emale korra otsa, ei näegi teda, ei saa ennast vaigistada*). ... Aga mina ütlen: Ei. Ei! (*Rusikaid koost laiali käristades*.) Tuhat korda: ei! Mina ei taha mitte, mina ei taha! Mina ei ole nõnda jõuetu, et teiste tahtmise alla heidan, teiste pärast midagi teen või tegemata jätan... mina mitte!

ANU (*nagu enne, hädaldades*). Pojake, pojake, mis sul ometigi on? Kas sa haige oled?

JAAN (*kätega visates*). Aga tühi parts kõik! (*Silmi kinni kattes ja eemale taganedes*.) Ma olen narr, narri-lane olen ma, luude-kontideni vanade, pehastunud harjumuste ja arvamustega kokku kasvanud... narr olen ma...

ANU (*kiunudes*). Jaanike, nüüd sa oled küll... Kõik su kõne on segamini! Jaanikene!...

LEENA (*avab ukse ja vaatab välja*). Jaan! (*Kohkub*.) Ah! Sa ei ole üks! Siis räägime homme! Head ööd! (*Tagasi tuppa*.)

JAAN (*nagu ärgates*). Mis see oli? Kes see oli?! (*Emal nähes*.) Mis sina tahad?

ANU. Ai jumalukene, pojakene, mis mina tahan? Midagi ma ei taha. Külas käisin, tee viis teilt mööda, tulin vaatama, ehk on veel tuli üleval ja saan sinuga kokku.

JAAN (*ärevuses*). Kes see oli (*näitab läve poole*), kes lävest käis? Mis ta ütles?

ANU. Kas mina tean, kes ta oli. Perenaine... Leena ta vist ikka oli...

JAAN (*järsult*). Mis ta ütles?

ANU. Või mina tean, mis ta ütles! Mina ei kuulnud selle hirmuga enam midagi. Sinu kõne oli ju puha segamini! Kas sa perenaise peale pahane oled?

JAAN. Ah mis! See ei ole sinu asi. Kes su sel silmapilgul sila eksitama vedas! Aga... sina ei ole ju süüdlane!

ANU (*vähe aja pärast*). Kas sa teda ei saa siis kätte?

JAAN. Keda?

ANU. Seda tüdrukut, keda sa tahad?

JAAN. Muidugi ma ei saa.

ANU. Minu poeg ei saa seda tüdrukut, keda ta tahab, tohoo ime!

JAAN. Saa, kui sa rikas ei ole... kui ta kui narr selle vana inimesepuru, oma isa küljes ripub, kellel õiguse järgi juba ammu suu mulda täis peaks olema, ja... selle teise küljes...

ANU. Minu ilus poeg ja... ei saa! Sul on ju ka raha. (*Talutab poja kättpidi eemale, kähiseva häälega*.) Kas ma sulle küllalt ei ole ütelnud: (*kepi ots käib toksti vastu maad*) rauta ära, siis on ta sul käes! Siis pane vana Jaagule lõõg sarvi ja vii ta, kuhu sa ise tahad. Ja see teine — võtku siis, kui tahab.

JAAN (*ennast ema käest lahti kiskudes, peaaegu karjudes*). Ei! Ei. Õigusega pean ma ta saama, õigusega, või ei sugugi!

ANU. Õigusega! Õigusega? Pojakene... kus on õigus? Kas see on õigus, et ma kerjaja sant olen, kuna ma Soosaare perenaine peaksin olema? Kas see on õigus, et sina Soosaare peremees ei ole?... Võta väevõimuga, mis sinu käest väevõimuga võeti. Mis käes, see käes. See on... õigus.

JAAN. Õigus? Õigus!! Meie loome endile õiguse! Meie ise!... (*Kätt silmade ette tõstes*.) Ah! Kahevahel vangun, ... tuulte keerus seisan!! Kuula südames, kuis seal pasunad põravad, kuis vägev laul kohiseb: Üles, sa tööliste parv!... Punaste lippude alt kutsuvad, näitavad tööst kõvaks läinud käed: meie hulka, maha rikkad, ära päikese paistelt, kes seal küllalt kaua ennast soojendanud, meie õnnestame maailma, meil on seks õigus, meil, kes meie seks oma higiga enesele õiguse lunastame...

ANU. Jaanikene, Jaanikene! Nüüd sa jampsid jälle.

JAAN. Aah! Jää rahule, ema. See'p see on! Minu südames, seal on veel palju isa ja isaisa verd. Kokku kaavanud olen ma nende mõtete, nende püüdmetega. Need... tahtsid oma l käel, oma oksakese peal õnnelikud olla!... Ja mina... ripun siin selle mäe, selle lapikese mulla, selle tüdrukü küljes... ehk küll, kuula... nad südames mind teiste hulka võitlema hüüavad...

(*Nagu unes.*) Torm kisub!... Kuhupoole ta mu nüüd kaasa kisub?! Kuhupoole? Kuhupoole on mulle... minu rada ette märgitud? Kuhupoole?

(*Vihasele enese ümber vaadates.*) Rauta ära! Rauta ära... Kah abinõu! Aga — alatu on ta, alatu! Ja mina peaksin alatute abinõudega sihile püüdma? Ei! Ei! Nead kõik on head, on ausad; isegi õiglased on nad, ja mina peaksin... Mis mina siis olen?... Aga... —

Torm kisub! Kisub!! Kuhupoole ta mu kaasa kisub? Aah, ema!! (*Heidab ägades käed ema kaela ümber.*)

(*Eesrõie langeb.*)

KOLMAS JÄRK.

Palutuba harilikkude majaasjadega. Uhes seinas suur üidekapp. Lahtine aken. Majas valitseb pühapäevarahu.

I

(*JAAK istub, prillid ninal, ja loeb piiblit. LEENA seisab akna all ja valab lillesid. Korraga pöördub ta ümber, heidab pilgu peeglisse ja ruttab teise tuppa.*)

KAAREL (*sisse astudes*). Tere! Puh! (*Virutab kübara laua peale ja iseenese väsinult istmele.*)

JAAK. Tere, tere!

KAAREL. Maja tühi nagu kirik, mitte inimese hinge kuskil. Kuhu nad siis kõik on jäänud?

JAAK. No, eks täna oli Palu koplis suur simman. Läksid kõik sinna.

KAAREL. Leena ka?

LEENA (*teisest toast tulles*). Leena on siin. Tere, Kaarel!

KAAREL. Tere! (*Vähe aja pärast.*) Kas teate, mis pärast ma tulen? — Troosti ja julgust otsima tulen ma.

LEENA. Nonoh? Julgust oli sul oma ettevõtete jaoks alati küllalt. Ja troosti?...

KAAREL (*kerkiva ärevusega*). Kõik minu tööd ja ettevõtted, kõik, mille küljes ma kõige südamega ripun, kõik kipub käes nurja minema. Nagu needmine hingab kõige peal! Raske on ju tuimuse ja rumaluse vastu võidelda. Ma teadsin seda, aga ma mõtlesin:

kui midagi kasulikku elavusega ja püsivusega ette võetakse ja läbi viia tahetakse, tööd ja vaeva ei kardeta, siis peab see minema. Hea ettevõtte peab enesele teed rajama, jõudu võtma ja kasvama, aga ei ole nii!

JAAK. Mis sul siis käes tagurpidi läheb?

KAAREL. Kõik, kõik! Kuskil ei ole edu. Põllumeeste seltsist võetakse leigelt osa; kui sinna ka tullakse, ei tee seal keegi suud lahti, ja ometi teaks iga põllumees oma tähelepanekutest mõndagi teistele ütelda. Holukassa elab ainult nime järgi: paljut keegi ei too sinna midagi hoida, teda boikoteeritakse tõesti, nagu ette ähvardati, ja nüüd — vaevalt saime piimaühisuse käima, vaevalt olime oma kaubale õige turu leidnud, — asi hakkas juba minema, meie hakkasime piima toobist kolm kuni neli kopikat maksta võima, seal — Pesaste küla mehed tahavad asja käes lagunema ajada! Et masinatega koorelahutamine kasulik, see tarkus on neil nüüd käes, aga — nemad osta endale ise masinad, mis neil vaja olla piima edasi tagasi vedada! Nemad teha ise võid ja müüa ise. Vabrik olla ainult vaheltkasuvõtja.

JAAK. Sellest olen mina ka kuulnud.

LEENA. Karuse Jaak ollagi endale juba masina koju toonud.

KAAREL. Nojah, see on siis hakatus. Küll temale teist järgneb! (*Tõusva ärevusega.*) Ja ometi on see selge rumalus! Nemad ei saa oma võiga seda sisse teha, mis nad ühisuselt piima eest saavad: nemad ei oska teda teha, neil ei ole tarvilist sisseseadet, nemad ei saa oma või eest hinda...

JAAK. No ära võta asja nõnda südamesse. Ega siis Pesaste küla meeste pärast võivabrik veel seisma ei pruugi jääda. Töötate vähema jõuga edasi ja muud ei midagi.

KAAREL. See ka ei ärrita mind. Aga mind ärritab see vana eesti jonn. Mitte ühesainsaski vallas, kus ometi kõik üksteist kui peopesa peal tunnevad, ei ole võimalik mehi koos hoida. Meil puudub ühistunne. Ja kuni meil see puudub, kuni meil üks teise tööd maha lõhub, seni ei saa meie edasi. Vaata, see teeb

tumaks ja araks, riisub sult lootuse ja jõu, kui näed, et sinu püüdmist ei mõisteta, sinust aru ei saada ja aru saada ei taheta, kui sa alalõpmata kahtlustuste ja nagu mingi nägematu võimu vastu pead võitlema, mis sul iga ettevõtte põhja alt õõnsaks kipub kaevama ja asja nurja ajama. Ah!

JAAK. Jah, vennake, see on aegade pärandus ja meile luusse ja lihasse kasvatatud. Kuidas siis muidu käputäis võõraid inimesi meid oleks suutnud valitseda ja vaos hoida.

KAAREL. Aga jõuetuks ja kartlikuks teeb see, ahastama ja iseenese üle kahtlema paneb see inimese. Tänase öö vaevas mind mõte: kõik läheb sul käes luhta, viimati võtavad nad sul ka — (*püüab nalja heita*) mõrsja käest...

JAAK (*peaga noogutades*). Jaa, jaa, võtavad viimati ka veel mõrsja käest...

KAAREL. No seda nüüd küll mitte, see on ainult naljaks öeldud, aga... Mis sina siis kõige selle kohta ütled, Leena?

LEENA (*üles tõustes*). Mõrsja käest ära võtmise kohta? Ei tea.

KAAREL. Ah, mis! Käest ära võtta mina sind enesel ei lase. Ei, kõigi nende minu muude murede kohta?

LEENA. Kui mina tõtt pean rääkima, Kaarel, siis...

KAAREL (*naljatades*). No, no? ... ära jäta sõnu pooli.

LEENA (*tõsiselt*). Kui mina tõtt pean ütlema, siis... minu süda naerab kõige selle kohta salakesi.

KAAREL (*tagasi pörgates*). Mis?

LEENA (*püüab naljatada, aga sõnadest kõlab nukrus läbi*). Jaa, jaa, jaa, naerab! Siis ehk tuleb korra aeg, kus sa kõige muu peale käega lööd ja... iseenese ja minu peale hakkad mõtlema.

KAAREL. Mina mõtlen ju sinu peale, mis sa veel tahad?

LEENA. Mis ma veel tahan? Mina leian, et ma vanaks tüdrukuks hakkam jääma. (*Püüab naeratada, aga naer ei tule südamest.*) Vaata, vaata, kui mul kanavarbad silmade äärde hakkavad tulema, ei sünnigi ma sinu kõrvale.

KAAREL. Tühi lori. Minul ei ole sugugi naljaheitmise tuju.

JAAK. Jaa, jaa, Kaarel, Leenal on õigus. Sa lased teda nagu lille palava käes närbida. See ei ole hea.

KAAREL. Sügisel, sügisel. (*Leenale.*) Sa ütlesid mulle hiljuti: tee pulmad, millal sa tahad, ja lubasid oodata?

LEENA. Ah, Kaarel, ma ju ootan ka. See on täiesti sinu asi. Muudkui, et sa ise hakkasid, tulid mulle sõnad keele peale.

KAAREL. Praegu ei oleks ka võimalik pulmade peale mõteldagi. Aeg on liiga erutav. Kui inimeste meeled jälle rahulikumaks jäävad. Ei ole ju enam kainenel inimesel võimalik suudki lahti teha. (*Jaagule.*) Pane tähele, Palu koplis on täna ka enam miiting kui simman. Ja teie Jaan ässitab seal vististi kui tuld. On üks rahutu vaim! Kuulda on, et rukkilõikuse ajal suur streik ja töö seismajätmine pidavat tulema, kui peremehed poistele palka juurde ei pane.

JAAK. Siis sinu arvates on Jaan — ka ikka sotsiaaldemokraat?

KAAREL. Midagi ei ole ta. Sotsiaaldemokraat, tema? Mis sotsiaaldemokraatia on, sellest ei ole neil, kes meie juures ennast selleks nimetavad, aimugi. Kui sotsiaaldemokraatia õpetust puhtalt võtta, sinneraadi püüavad ju kõik, kellel inimeste häda vastu soe süda rinnus. Aga Jaan — Jaan on ju linnades ja ei tea kus küll kuulnud, et kellad kõlavad, aga kus nad ripuvad ehk mis nad helisevad, seda ta ei tea. — Et tema siin üldiselt meie töörahva meeleolu kandja, juht, ülepea rahutu ja kärsitu inimene on, see on ju õige.

JAAK. Laseks ta lahti, kui põhjust oleks...?

KAAREL. Ei! Niisuguste abinõudega meie ei võitle.

JAAK. See ei aitaks ka. Ajan mina tema ära, kohe tahavad teda kümme teist ja maksavad veel kõrgemat palka kui mina. Ässitagu mis ta ässitab, aga tööd murrab ta kui karu. Ja kõrtsi lähedalegi ta ei lähe. Ta on ülepea muidu väga korralik inimene.

LEENA. Jaani sees on nagu kaks olemust, kes teineteisega võitlevad.

KAAREL. Jaa, niisuguseid inimesi peame kõlbelise jõuga võitma, oma selgema pilguga ja kaugemale ette ära-

nägemisega neid tõeteele juhtima; siis saavad neist veel seltskonna toed, kes palju head maailmas korda võivad saata.

LEENA. Ei, Jaani sina küll ei saa võita. Kui ka, nagu ma ütlesin, kaks isesugust olemust tema sees teineteisega võitlevad. — Ja selle käes, kes praeguse ilmakorraga iial ei lepi, selle käes on võit.

KAAREL (*natuke umbusklikult*). Kust siis sina teda nõnda tunned? Kas sinu külge ka juba midagi temast on hakanud?

LEENA. Eks me ju ela ühes majas ja tunne teineteist lapsepõlvest saadik läbi ja läbi.

KAAREL. Jaani ei või hukka mõista. Temale on palju ülekohut sündinud, ja see teeb kibedaks. Ülepea, meil on süüd: meie oleme liiga palju enesete hädadega tegemist teinud ja oleme töörahva silmast ära jätnud. Meil tuleb tõsiselt nendega lepitust otsida. Aga — kõigepealt mis pooleli... Äiapapa! Võta kaabu, läheme Pesastele, ajame mehed kokku ja katsume võivabriku asjus nõu pidada. Mehed ei tohi laiali ja igaüks oma rada minna. Võivabrik üksi ei saa kahju, kõik kannataksid selle all. Meie peame mehed ühe kübara all koos hoidma ja Karuse-Jaagu ka, kõige tema juba ostetud koorelahutajaga. Kui teisiti ei saa, löön ma ta masina puruks ja maksan hinna ise välja.

JAAK. Kas nüüd minu, vanamehe kaasatulek palju aitab?!

KAAREL. Sina pead nimelt tulema. Sind nad usuvad palju enam kui mind. Sinu peale panen ma kõik oma lootuse.

JAAK. Lähme siis peale, kui sul mind sinna vaja on. (*Otsib kübarat.*)

LEENA (*nukralt*). Ja mina? Pean jumala ainuüksi tühja majasse järele jääma?! Minust ei hooli keegi?

JAAK. See on nüüd küll paha.

KAAREL (*nõutult*). Tule ka kaasa!

LEENA. Hea ütelda: tule ka kaasa! Maja ei või ometi tühjaks jääda. Inimese hingegi ei ole. Ja mis siis mina seal teie, meeste hulgas üksi pean peale hakkama.

KAAREL. Midagi ei ole parata. Muul päeval kui pühapäeval neid kergesti kodunt kätte ei saa. (*Püüab kätt*

Leena piha ümber panna, aga see tõrjub teda tasakesi eemale.)

LEENA. Mine nüüd peale rahulisti, kui see teisiti olla ei või. *(Lükkab Kaarli läve poole.)* Siis ka juba kohe. Küll mina enesega õigeks saan, üks, nagu ikka.

KAAREL *(paludes)*. Kas sa tõesti kuri oled?

LEENA. Ah ei, ma ei ole kuri. Ma ütlesin sulle ju: mina ei taha sulle kammitsaks jalus olla. Ma loodan ikka veel, et sa korra minu päralt üks oled.

KAAREL *(natuke nukralt)*. Jälleenagemiseni, Leena!

LEENA Jälleenagemiseni! *(Saadab mehed läveni. Need ära.)*

II

LEENA *(pöördub mõtetes läve pealt tagasi, jääb keset tuba seisma ja ütleb natuke kentsakalt)*. Häbi on küll ütelda, et võivabrik talle palju armsam on kui mina! *(Istub tooli peale, laseb enese seljakile, paneb käed kokku ja jääb mõtlema.)*

III

(Kaks või enam külaneidu tulevad kui tuulehoog, väga lõbusas ja elavas tujus.)

ESIMENE KÜLANEIU. Tere, Leena! Mis sa kodu konutad! Tule!

TEINE KÜLANEIU. Tule, tule jah, meiega ühes ja — ruttu, ruttu!

LEENA. Kuhu siis nõnda tuhat tulist ja nelja?

ESIMENE. Palu koplisse miitingule! *(Haarab Leena kinni ja keerutab temaga toas ringi.)*

LEENA *(kui ta lahti on pääsenud)*. Või siis teie lähete miitingule. Mis asjaga siis teie rahul ei ole?

TEINE. Meie läheme muidu palja vaatama.

ESIMENE. Nalja vaatama jah! Seal peetakse nõu, kuidas koolmeister kotti ajada. Kus selle lõbu ots!

LEENA. Kas te hulluks olete läinud või? Kooliõpetajat tahate kotti ajada?! Te olete tõesti mõistusenatukese kaotanud. Mis ta teile siis kurja on teinud?

ESIMENE. Kurja teinud? Kurja teinud ei ole ta midagi, aga nüüd on niisugune aeg.

TEINE. Mis ta siis miitingule ei tule rahvast õpetama? Muudkui kotti ja kotiga miitingule! Küll on lõbu!

LEENA *(tõsiselt)*. Ja teie lähete niisugusele lõbule! Aru kübetki ei ole teil peas.

ESIMENE. Ei noh... Tantsida saab, ja simmani tehakse kah.

LEENA. Siis kõik nii kergemeelselt läbisegi? Lõbu ja — kottiajamine.

TEINE. Ega's täna veel ei aeta, ja ega's meie ajama lähe.

LEENA. Ja teie ei tule selle mõtte peale sugugi, kui toores see on niisugust asja ainult rääkidagi?! Vana vagune, süütu mees, kellel kaine pea otsas, — mis tema miitingutel pidi tegema?! Tema asi oli katekismus ja vene keel. Ja kas teil mõlemal temaga mingit kaastundmust ei ole, kui nüüd selle üle lõbu tunnete, et tema kottiajamisest räägitakse? Oi, oi, oi! *(Ähvardab sõrmega.)* Ta on teid ometi ka aastate kaupa õpetanud ja hea poole juhatanud...

ESIMENE. Sinu isa ja peigmees tulid ka ometi vastu ja läksid sinna...

LEENA. Ei, nemad miitingule küll ei läinud, nemad läksid mujale. Minge teie ka ilusti koju, lapsed, või jääge siia. Ma panen kohvi keema.

ESIMENE. Ei, ei, käime ikka ära. Tule sina ka kaasa. Me võime ju ära tulla, kui kottiajamise asi ette tuleb.

TEINE. Siis sa tõesti ei tule?

LEENA. Muidugi ma ei tule. Ei lähe ja ei lase teil ka minna.

ESIMENE. Vuih, Leena, sina hakkad vanaks jääma, sinuga ei maksa enam tegemist teha. Mingisugust elurõõmu sul enam sees ei ole. Kaarel on su päris nahka pannud, oled juba valmis kui tema: targutab peale ja ajab tühja tuult taga. Meie aga tahame noored olla, lusti lüüa ja elust magu tunda. Tule, Mari, las ta hallitab siin. Jumalaga! *(Mõlemad ära.)*

IV

LEENA (*langeb, nagu oleks ta väsinud, istmele*) ... «Lah-
ta hallitab siin!» ... «targutab peale ja ajab tühja tuult
taga!» — Kas nad minu ja tema kohta nõnda ütlesid?
Minu jumal, minu jumal! (*Vajub mõttesse ja ei pane
tähele, et aknast vari tuppä langeb, Jaan akna taga
seisab ja teda tähele paneb. Tõuseb viimaks õhates
üles, ringutab ja sirutab ennast.*) Jah, ega kõiki mõt-
teid ikka ära mõelda ei jõua! (*Sel silmapilgul lendab
temale pihutäis lilli näkku ja Jaan kaob akna alt. Lee-
na sülitab kolm korda järjestikku õige ruttu, nagu nais-
terahvad teevad.*) Mis see on! Kes see nõnda heidutab!
(*Pühib käega üle suu ja silmade, astub akna alla ja
vaatab välja.*) Kedagi ei näe! — Ega ometi Kaarel tee
peal teisi mõtteid saanud ja tagasi ei ole tulnud?
(*Rõõmsalt.*) Kui ta seda on teinud, palun ma põlvili
maas kõik andeks, mis ma viimastel päevadel salaja
südames tema vastu olen patustanud! (*Ukse pihla
koputatakse.*) Sisset! (*JAAN ilmub.*)

V

LEENA (*ennast kogudes*). Kas sina sedaviisi heiduta-
sid?
JAAN. Kas sa kuri oled?
LEENA. Oieti peaksin ma kuri olema ... (*Äkisti pool-
pahaselt.*) Ära söö nõnda silmadega! Kas sa ei tea, et
ma teise mehe mõrsja olen!
JAAN. Oi, kui südamega sa oled! ... Ma tulen kõige pala-
vamast igatsusest aetud, lõomavate tundmustega ja
sina viskad mulle ... külma vett kaela ... «Teise mehe
mõrsja!» ... Nagu see minu silmas midagi maksaks!
LEENA (*arematl*). Mis siis sinu silmas maksab?
JAAN. Tugevama eesõigus!
LEENA. Tugevama eesõigus? (*Kergesti pilgates.*) See on
küll mõni uue aja lendsõna, mille tähendust mina ei
tea.
JAAN. Sõna ütleb juba ise, mis ta tähendab! Kui keva-
del lumi läheb, elu looduses ärkab, siis kõmab mets.

emahirvede kirglikust müramisest. Siis pistavad isased
sarved kokku ja võitlevad üksteisega armastuse ees-
õiguse pärast. Ja emahirved vaatavad kiirgavalt silmil
pealt: kes jääb võitjaks? Kes on kõige tugevam? Sest
kõige tugevam valib oma emahirve ise, kõige ilusam ...
(*astub ühe sammu Leena poole*) on tema päralt. See
on loomuliku suguvaliku igavene seadus.

LEENA (*taganeb laua taha*). Ui, missugust juttu sa
ajad! Päriskirm tuleb peale.

JAAN (*pane käed rinna peal vaheliti ja vaatab temale
hortsus kulmul järele*). Põgene peale, nõnda kaugele,
kui sa tahad.

LEENA (*kergesti värisedes*). Sina oled hirmus!

JAAN (*nagu enne*). Jah, mina olen hirmus; minu armas-
tus on hirmus! See põleb kui tuli ja loidab taevani!
Leena! Kaheksa aastat olen ma sind armastanud,
kaheksa aastat enesele sinu peale eesõigust teeninud,
iga asja juures, mille külge ma käed panin, iga koorma
juures, mis ma oma turjale tõstsin ... sinu peale mõtel-
nud; nüüd ... nõuan ma oma õigust.

LEENA (*ärritatult*). Kaheksa aastat, ütled sa, ja ei ole
enesest iial elumärki andnud ...

JAAN. Kes olin mina, et mina sinule enesest elumärki
võisin anda? Ehk mis oleks see aidanud?

LEENA (*nagu pahaselt*). Ja nüüd ... nüüd sa võid? Mis
on siis nüüd muutunud?

JAAN (*nagu enne*). Nüüd ma võin. Nüüd olen ma (*nagu
kasvaks ta selle sõna juures pikemaks*) mees, ja vana
ilmakord, mis nagu kalju näis seisvat, puruneb, pude-
neb ... nüüd maksab juba isik!

LEENA. Minu nähes ta ei kõigugi veel, see vana ilma-
kord ...

JAAN. Tuulispask keerutab korra ja — aset ei ole enam
endisest. (*Kirglikult.*) Leena! Mina armastan sind.
See torm, mis minu rinnas mässab, liigutab mäed ase-
metelt, ja keerutab sind minu meelevald alla. (*Lähe-
male astudes.*) Minu sa oled, ja kui ma sind ... veriste
kätega selle teise kaenlast olen sunnitud ära kiskuma.

LEENA. Mine, Jaan! Sina oled kohutav, nagu ...
nagu ...

JAAN. ... nagu tagasitõrjumatu saatust, mille eest põgeneda ei saa...

LEENA (*üles vaadates, punastades*). Ei, nagu... nagu... mässav meri, millest ei tea, mis tema põhjas peidus...

JAAN (*jälle lähemale astudes*). Pärlid on seal peidus, Leena, pärlid...

LEENA (*ennast kogudes, uhkelt*). Sina oled narr. Sa arvad, sina tarvitsed ainult käe välja sirutada ja tahta, ja kõik on sinu päralt. Sa eksid.

JAAN. Ma tean, et sa uhke oled, Leena. Uhke ja taltsutamatu. Aga just see sunnib sind minu kõrvale.

LEENA (*nagu unes, nagu kaugele vaadates*). Kus sa kaheksa aastat olid?

JAAN (*kõlava häälega*). Mina olin kaheksa aastat sind endale teenimas.

LEENA (*nagu enne*). Ja kui sa mind nüüd teise mehe naisena eest oleksid leidnud?

JAAN. Minu silm valvas sinu üle. Ma teadsin, mis sa tegid, mis sa jätsid.

LEENA (*silmi Jaani poole pöörates*). Mõtleme, see oli nõnda. Aga — mina olen nüüd juba kaks aastat avalikult teise mehe pruut. Kas sa ei kahtle... ja võiduhind on sulle siiski ihaldatav? (*Rahulikumalt.*) Häbene! (*Pöörab enese ära.*)

JAAN (*on nüüd juba pea Leena kõrval*). Haha! See teine, see... äraiganud aadete mees, see klassikasude eest võitleja, kelle töö ja tegevuse, kelle enese... tulev aeg nagu pihu ära puhub, selle... salmitaguja ja tähtede taevast mahatooja, — selle unistaja käte vahele võis sind julgesti usaldada. See sinu neitsilikkusele hädaohtlik ei olnud. Kus ta on? Nagu täna. Siin oleks tema ase. Näita mulle teda. Aga sina oled... ihaldatavam kui kunagi enne, kui keegi teine. (*Õhtune päike on aknast sisse paistma hakanud. Leena seisab selle kiirte sees, kuna Jaan enam varju ja hämaruse sees räägib.*)

LEENA (*jääb vait ja surub Jaani eemale*).

JAAN (*tagasi astudes*). Ja selle küljes võid sina riputada!... Kes kaks aastat sinu kõrval võis seista, ilma et ta sind ihkas!? (*Jälle lähemale astudes.*) Kelle sil-

mad kinni on, kes ei näe, et valmis vili kahiseb ja variseda tahab...

LEENA (*ei vasta midagi, püüab aknast välja vaadata; herge värin jookseb üle ta ihu*).

JAAN. See kõrend, kellel vere asemel piim soontes voolab... Kas see on paras mees sinule? Kas see jõuab üheksainsakski tunniks ühe terve ja tugeva inimese elumaitsemisele üles tungida, anda, mis palava verega tugev naine, looduse kroon, nagu sina, mehelt oodata võib, mille peale tal õigus on?

LEENA (*suures ärevuses*). Ära räägi nõnda, Jaan...!

JAAN. Ja sina ära peta iseennast. Kaarel ei armasta sind ja sina ei armasta teda! Mis sa seda tõtt enesele tunnistada kardad? Talud sündisid hästi kokku, kasud käisid hästi kokku — teineteisega harjumine liitis teid kokku! Soosaare mägi sai üheainsa soo kätte! — Kui täitmata sa oled. Ühest Soosaarest ei saa sulle küllalt, sa ahnitsed kahte! Õiguse armastada ja armastatud saada tahad sa ära müüa läätseleeme, näruse Soosaare pärast! Ja Soosaare õige omanik... (*astub Leena kõrvale*) seisab siin ja kerjab!...

LEENA. Sa eksid! Kaarel armastab mind ja mina...

JAAN. Ja sina? Sina armastad teda?! (*Haletsedes.*) Kui sa ainult teaksid, kui sina teaksid, mis armastus on! (*Ahvardades.*) Aga, hoia ennast! Häda sulle, kui sinu veri, mis nüüd magab, korra ärkab, ja sina tead! (*Met-sikult.*) Taevas ja põrgu on ta, ah! (*Tõstab silmapilguks käe silmade ette.*) Leena! Kõik minu ööd, nad on üksainus kisendamine sinu järele. Üksainus ägamine! Leena! (*Ta on kõvasti Leena ümbert kinni hakanud.*) Iga minu veretilk soontes tuksub sinu poole, iga erk kisub sinu poole...! Leena! (*Leena on ümber pöördunud ja vahib silmadega, milles ahastus ja tuli ühtlasi põlevad, Jaani peale; see räägib kahiseva häälega nüüd peaaegu tema kõrva sisse.*)

Leena, tead sa, öösel... kui kõik vaikne on, vaikne ja vagune, kui hämarus aknast sisse vahib... siis näen ma sind, siis ilmud sa minu juurde, nagu kaheksa aasta eest... mina tunnen sinu pehmeid, painduvaid liikmeid oma ihu lähedal. Sinu neitsilik rind paisub mulle vastu, sina... ah! Mul on siis, kui heidaksin ma

sõrmed sinu valge särgi kaelaauku, see käriseb... ja siis... siis katan mina oma põlevate suuandmistega sind — ah! (*nagu ei saaks ta enam edasi rääkida; ta astub tagasi ja laotab käed laiali*). Leena! Tule!

LEENA (*raputab eitades pead*). Ei.

JAAN (*laialilaotatud kätega kirglikult Leena poole tungides*). Leena... tule!

LEENA (*taganedes, ülestõstetud kätega, eemale tõrjudes, kui paludes, värisedes ja kui unes*). Ära räägi minule niisuguseid sõnu, ära vaata minule nõnda otsa; sa näed ju, ma olen nagu linnuke, kes kulli silma all väriseb ja eest ei saa ära lennata, ennast päästa. Halasta, mina ei tea, missugune jõud sinust välja käib... Mina ei saa mitte... mina ei või mitte... Võib-olla mina ei armasta Kaarlit, mina ei tea seda, mina ei tunne iseennast enam, aga ühte mina tean: Kaarel on hea, on õiglane ja usaldab mind kõige hingega; temale... truudust murda oleks autu! Mina olen tema külge seotud sidemetega, mida ei või katki kiskuda: see oleks Kaarli, see oleks minu vana halli isakese surm!... (*Kiunudes*.) Halasta, jätta mind, minel! Mina ei või, (*peaaegu kisendades*), mina ei või!

JAAN (*hõisates*). Sina armastad mind, Leena?! Siis ei päästa sind minu käest jumal ega kurat! (*Tõmbab Leena sülle*.)

LEENA (*ärkab kui unest, heitleb Jaaniga, rabeleb enese tema käest lahti; tema nägu õhetab, ta surub Jaani kätega vastu seina, mida see ka võitja naeratusega sündida laseb. Sel silmapilgul langeb eesriie*.)

NELJAS JÄRK.

Mängukoht seesama, mis III järgus.

I

Ohel pool JAAK, teeb, nagu loeks ta ajalehte, aga tema silmad vaatavad iga natukese aja järel murelikult üle prilliklaaside tütre poole. Teisel pool LEENA, õmblus näppude vahel. Õues, lahtise akna läbi kuulda, lõhub JAAN puid ja laulab. Iga uue sõna juures kohkub Leena.

JAAN (*kirvehoopide vahel*).

...Ta süda nii puhas kui tähtede vilk,*
veel praegugi seisab mul meeles ta pilk,
mu süda täis kurbust ja raske mu rind,
ei ole, kes tuleks ja rõõmustaks mind.

LEENA (*täis ahastust, uurib hirmul silmadega, kas isa vahest laulmist tähele ei pane*).

JAAN (*nagu enne*).

Kui kodumaa pinnal veel astus mu jalg
ja rõõmu sees õitses ja punas mu palg,
kui aasake ehtis ja haljendas puu
ja rõõmsasti helises ööbiku suu.

JAAK (*nagu ei kuuleks ega näeks midagi; Leena ärevus tõuseb kõige kõrgemale tipule*).

JAAN (*nagu enne*).

Siis lilli ta noppis, mu rinnale tõi,
ma tegin ta palgele õrnasti pai,
ja hõiskasin rõõmuga...

* Rahvasuust. — Autori märkus.

LEENA (on juba selle salmi hakatusel üles tõusnud, läheb kikiarbail ja tõmbab akna tasakesi kinni. Nüüd kõlavad ainult veel kirvehoobid tuppä. Toas, nagu enne: Jaak, nagu ei näeks ja ei kuuleks ta ikka veel midagi, paneb viimaks ajalehe käest ja tõuseb üles. Astub rahutult mõne sammu, kuna Leena silmad temale hirmuga järele vaatavad, ja jääb siis tütre ette seisma).

JAAK. Leena!

LEENA (veel sügavamini oma töö üle kummardudes). Jah, isa!

JAAK. Nii kena selge päev on — kas ma ei pea hobuse rakkesse laskma panna ja kas meie ei sõidaks täna õige ema hauda vaatama? Võib-olla on seal midagi korraldada, enne kui talv tuleb.

LEENA (vähese vaikimise järel aralt). Kuidas sa just täna selle peale tuled?

JAAK. Ei tea. (Astub mõne sammu ja tuleb jälle tagasi.) Ma ei tea isegi. Aga hea oleks korra ennast lahutada ja kuhugi minna.

LEENA (vaikselt). Kui sa arvad.

JAAK. Seal puhkab ju meie kõige parem sõber...

LEENA. Jah, isa.

JAAK (tütre ette seisma jäädes ja hellalt kätt ta peale pannes). Leena! Kas sa siis ei näe? See on ju... Mina otsin ju ainult sinu südamesse teed, ja ei tea mitte, kuidas seda alata!

LEENA (püüab üles vaadata, aga kummardub kohe jälle töö kohale). Minu südamesse teed?...

JAAK (õrnalt). Jah, laps. Mina panen nüüd juba mitu nädalat ja mitu aega sinu silmis nutmata pisaraid tähele, näen, et sina raskesti võitled ja et sinul sõpru ei ole, kellele sa oma südame võiksid avada. Enne olin mina sinu sõber, sinu hing oli minu ees nagu lahtine raamat! Mina tean, et isa oma lapsele igal ajal õige sõber ei või olla. Aga — mina tahaksin sinu sõber olla, Leena, sul ei ole ju teist!

LEENA (pukkeb nutma). Sina oled ju minu ainuke sõber, isa! (Sirutab käed välja.) Anna, anna andeks!

JAAK (võtab tütre käed ja tõmbab ta oma rinnale).

Nuta, tütrekene, nuta süda lähedaks. Seda pisarateta hingedestlust oli ka võimata kauemini pealt vaadata.

LEENA (nuuksub valjemini). Isa, armas isa!

JAAK. Lapsekene! Ka kõige pimedamast laanest viib rada päikesepaistele välja, meie peame teda aga otsima! Ja mina tahan kõigest südamest sinuga ühes teda otsida. Muudkui usaldama peaksid sa oma vana halli isa jälle natukene, nagu enne. (Tütre pead silitades.) Mitte täna juba, homme alles, ülehommel, siis, kui sa jõuad ja võid! — Leena! Mina tean, mis sind vaevab, sul ei ole tarvis seda üteldagi. Kaarel kaotas oma — elu õnnemängus. Tema tahtis maailma õnnelikuks teha, temal ei olnud aega ise õnnelik olla. Ja sina tahaksid nüüd oma õnne minu soovidele ohvriks viia ja ei suuda ära mõelda, kuidas sa sellega valmis pead saama...

LEENA (meeleheitlikult). Ei, ei, isa...

JAAK. Jaa, jaa, laps! Ära nüüd sina räägi, lase mina räägin. Sina ei ole ju süüdlane, vaid Kaarel ise oma igavese viivitamisega, ja mina, et ma sind küllalt kaitsta ei osanud, kui tuuled puhusid, vapsikud lendasid ja sina keset keeru seisis. Lapsekene, ei ole sugugi vaja meelt heita. Minu soovid? Mis on minu soovid väärt? Need lähevad ühes minuga mulda. Sina aga jääd ja sinul on omal jalal õnne peale elus õigus. Kellele on sinu õnn kallim kui mulle? Muudkui selgusele peame jõudma. Katsume rahulikult kõige peale mõelda, küll lööb kõik valgeks, mis meile nüüd pime näib.

LEENA (pisarad voolavad üle).

JAAK. Vaigista ennast nüüd. Täna ei räägi meie selle üle enam sõnagi. Mina tean ju, kuidas kõik tuli. Minu soovid ainult ja teadmine, et tüdruku osa on — mehele minna, sidusid sind Kaarli külge. See kõik oli nii igapäevane. Aga kui pühapäev sinu elus tuli, kui sinu hing Kaarlit ei saanud, mis sinuga kooskõlas oleks seisnud, siis... sigis elu õnnepuu koore vahele tühi koht ja — kus puu ja koore vahel tühi ruum, sinna asub kolmas vahele. Mis on selle juures iseäralikku?

LEENA (läbi pisarate). Ei, ei, nõnda see ei olnud — nõnda mitte.

JAAK. Kuidas see oli — täna meie selle üle enam ei räägigi. (*Leena pead silitades.*) Meie räägime selle üle, kui harjume teineteist uuesti usaldama. Tütrekene, mina saan sinu sõber olla, usu mind. Midagi ei ole, mis sideme meie vahel katki võiks kiskuda. Ja — Kaa-rel, mina hakkan kahtlema, kas inimesel, nagu tema, kellel suured aated silmade ees, üldse enese õnne peale elus õigust on.

LEENA. Sina ei tea veel kõike...

JAAK (*vahеле*). Ja ei tahagi teada, vähemalt mitte sel silmapilgul. Küll saab kõik, kuidas kellelegi ette on määratud. — Kas me sõidame? Jah? No see on hea. Siis aga ka kohe... (*Astub läve poole. Leena kuivatab pisarad ja avab riidekapi ukse.*)

II

Kui Jaak uksest tahab välja astuda, tuleb temale lävel ANU vastu, nagu ikka, sandikepiga.

ANU. Uijah! Peremees ise ongi. Tere kah, siit talu rahvas!

JAAK (*pahaselt*). Tere, tere! Kust sina tuled?

ANU. Kust mujalt, kui ikka oma saunakese juurest. Minu pojakest ei olnud näha ühti; tea, kas on ka kodu või?

JAAK. Kus ta siis mujal peab olema. Istu sinna suurde kambrisse. (*Näitab käega läve poole tagasi.*) Jaan paneb mulle enne hobuse ette, siis ma saadan ta sinu juurde tuppa.

ANU. Ei ole nu vajagi. Ega mina ei tahtnudki temaga, mul oli talurahvaga ise vaja rääkida...

JAAK. Minuga või?

ANU. Teiega ikka ka, ja — näe, perenaine ise ka seal. Vanad silmad ei seleta kohe nägema. (*Koperdab Leena poole.*) Tere, tere ka, tütrekene! (*Püüab käega silitada.*)

LEENA (*suures ärevuses*). Tere, tere!

ANU (*Leena kätt kinni pidades*). Oh sa ilusakene, jah, kallikene, tsirgupojakene, tolmuoksakene...

JAAK. Räägi kohe ära, mis sul oli. Meie tahame praegu ära sõita ja ei ole meil aja raasugi.

ANU (*natuke tighedalt*). Ooh? Või ära sõita? Mis te nüüd minu vana inimese eest hakkate kõrvale hoidma või...

JAAK (*pahaselt*). Mis sa lobised! Kes nüüd sinu eest... Mispärast sa tulid?

ANU (*Leenale, kes oma kätt tema pihust püüab ära kiskuda*). Ära pelga, tütrekene, ära jookse kuhugi. Ega vanatädi halva pärast ei tulnud.

JAAK. Mis sa nüüd jändad! Räägi lühidalt. Tühja lori ajada pole praegu aega.

ANU (*laseb käe lahti*). Aega peab ikka olema ka, elada ja surra. Kui teil täna ei ole, ma võin ju teine kord ka tulla.

JAAK. No kuidas sa tahad. (*Pöördub minema.*)

LEENA (*kahvatanud, surnud häälega*). Isa!

JAAK (*ümber pöördudes, hellalt*). Jah, laps?

LEENA. Kui sa kanda suudad ja täna see päev peab olema — lase ta räägib ära, mis ta tahab. Ükskord (*sügavasti hinge tõmmates*) ometi peab kõigele lõpp peale saama.

JAAK. Jah! (*Anu poole.*) Tee siis suu lahti. Meie kuuleme.

ANU. Ega ma ju halva pärast ei tulnud...

JAAK. Hakka asja ennast rääkima. Et sa sõnu teha oskad, seda ma tean.

ANU (*puigeldes*). Kui teie aega ei anna ääri-veeri mööda juttu teha...

JAAK. Meil ei ole tõesti ääri-veeri mööda jutu jaoks aega.

ANU (*kiusakalt*). Kui teie teisiti ei taha, olgu, siis peale... Kas panete siis nüüd tütre minu pojale ära või?

JAAK (*langeb ägades istmel*).

ANU (*vaigistades*). Ega see ju kellegi ilmaime ja häbi-asi ole, tema ju ka... talu tõugu. Teie teate ise: tema ka talu tõugu.

LEENA (*isa ette maha põlvitades, ahastades*). Nüüd, isa, nüüd kannata ära, kui sa jõuad! (*Hakkab nutma.*)

JAAK (*pane silmapilguks käe tütre peale, hellatades*). Kas sa ei mäleta, mina lubasin ju sinu sõber olla? (*Anu poole.*) Kas Jaan sind saatis?

ANU. Jaan? Kust seda. Tema ei teagi, et ma tuln. Tema ootab, kuni pakkuma tullakse!

JAAK (*iseenesele, peaga noogutades*). Jajah... kuni pakkuma tullakse.

ANU. Temal ju uhke vaim lapsest saadik, ei tema teist inimest paluma lähe. Aga mina arvasin: mis seda asja viimase tipu peale ajada, mis teda ilmainimeste suhu tõugata anda, parem omavahel ja õigel ajal. Muidu — on ta ju küll kuldne poiss ja hea poeg. Küll näete, peremees, temast saab teile ka hea poeg.

JAAK. No jaa, jah. (*Raskesti hingates*.) Siis... paluma peame minema?! (*Leenale*.) Julgust, tütar, julgust!

LEENA (*üles tõustes*). Isa!

JAAK (*hellalt*). Jah, laps?

LEENA (*tõsiselt, pikkamisi*). Isa! Pakkuma ei lähe meie ennast kellelegi. Seda sul ei ole vaja teha ja seda meie ei tee.

JAAK (*noormehe elavusega üles karates*). Leena! Tõesti? Seda meil ei ole vaja?

LEENA. Ei! Seda ei ole vaja. Hüüa Jaan tuppa, maksa temale palk välja ja saada ta minema. Teeme maja vähemalt puhtaks.

JAAK (*südame põhjast*). Ja mina võisin kahelda! (*Anu ette seisma jäädes*.) Kas sa kuulsid meie vastust? Nüüd — mine! (*Akent avades, välja hüüdes*.) Jaan! (*Hääl väljast: «Jah peremees!»*) Tule tuppa!

ANU (*kihotiselt*). Ärge nüüd (*kepi ots kolksatab vastu maad*) — ärge nüüd nõnda suurelised olge. See ei aita midagi.

JAAK (*kurjalt*). Mis? (*Toob Leena ettepoole, murell-kult*.) Kas see ei ole ülepea kaela? Kas sa ei ripu tema küljes?

LEENA (*kindlalt*). Ei, isa.

JAAK. Noh, siis jumala nimel.

III

JAAN (*tuppa astudes*). Peremees hüüdis? (*Vaatab küsivalt ühe otsast teise otsa, kuna tema kulm kortsu läheb ja silm vihaselt ema peale peatuma jääb*.)

ANU (*kiunudes*). Pojakene, pojakene, ega mina ju halba ei tahtnud.

JAAN (*pöörab temale selja, peremehe poole*). Mis on?

JAAK. Mis on? — See on. (*Võtab laua laekast raha ja loeb laua peale*.) Seal on sinu aastapalk, kahevõrra. Võta, ja tunni aja sees, tahan ma, et sa majast läinud oled.

JAAN (*tõusvat viha vaigistades*). Mis see peab tähendama?

JAAK. See tähendab, et sa teenistusest lahti oled ja minna võid.

ANU. Pojakene, pojakene...

JAAN (*tigedalt emale*). Kui sagedasti ma sind pean keelama: ära sega ennast minu asjade hulka! (*Jaagu poole, külma rahuga*.) See on teie tõsine sõna?

JAAK. Sa kuulsid ju.

JAAN (*viha alla neelates*). Ja mis Leena — mis teie tütar ütleb? (*Jääb Leena otsa vaatama*.)

JAAK. Tema soovil see sünnib.

LEENA. Jah, Jaan, sa pead minema. Sa oleksid kui õige mees juba siis pidanud minema, kui mina sind palusin, kui aeg oli. (*Toetub jõuetult laua najale ja võitleb pisaratega*.)

JAAN (*ettepoole astudes, ägedalt*). Leena!

JAAK (*peale pörutades*). Võrgutaja!

ANU (*Leena poole*). Tütrekene, tütrekene...

JAAN (*kiirgavate silmadega, võtab ema õlast kinni, keerutab tema kui takutordi lävest välja ettetuppa ja paneb ukse tema taga kinni. Teiste poole*). Siis õnnetuks tahate teha iseenda ja minu?

JAAK. Kuidas — iseenda ja minu?

JAAN (*vihaselt, külmalt*). Jah, ka minu! Vanamees, täna on see päev, õiendame arve. Aastaid ja aastaid olen ma ennast selle tunni vastu valmistanud, — nüüd on ta tulnud.

JAAK. Kas sa hull oled? Mis sa tahad?

JAAN (*kõlava häälega*). Oma talu, Soosaart tahan ma, ja sinu tüdart! Mõlemad on jumala ja inimliku õiguse järgi minu! Kas sa ei tea, et siin jalajälje-suurust lapikest mulda ei ole, mis minu isa ja isaisa verd ja higi ei ole joonud? Koht on minu ja sinu tütar on minu. (*Kähiseva häälega*.) Tuhat rubla oli sul, kui sa meie vanemate koha meie käest kiskusid, minu isa meele-

härma kätte surema, minu ema kerjakeppi kandma ja mind maailma hulkuma ajasid. Sul oli ehk veel mõnda tühja-tähja asja, kui sa siia asusid. Siin (*kisub hõluga kassa-raamatu põuest ja virutab laua poole*), siin on sulle tuhat viissada. Nüüd anna mulle talu. Ja sinu tüdrit tahta, seks on mul niisamasugune õigus kui igal teisel ausal mehel, ja...

JAAK (*värisedes*). Sina ja aus?!

JAAN. Vanarauk, valitse oma suud. Mitte kopika eest ei ole mina teise oma, mille peale mul õigust ei olnud, enese kätte kiskunud, nagu sina.

JAAK (*istmele vajudes*). Mina?! Minu elutee on puhas, minu pea auga halliks saanud.

JAAN (*põrutades*). Sina himustasid oma ligimese majas. Mina ja minu sugu istuksime oma asemel, kui sina meid ei oleks laiali ajanud.

JAAK. Mina? Hull sina oled! Talu oli müüa; kuidas mina teda ostsin, oleks iga teine teda osta võinud. Minu elu ja minu paberid on puhtad.

JAAN. Jaa, sinu ilmavaate... ülekohtu ja vägivalla peale ülesehitatud, ammu pehastunud ja mädanenud õigusekorra järgi. Kas sa Soosaare asutajatele nende elutöö eest ka oled maksnud? Sel tunnil, kui sina Soosaart himustasid, olid sa niisamasugune kui see, kes sulle Soosaare peale õigusi müüs. Aga küll tuleb aeg, ta on juba ukse ees, ja seab puhta inimliku õiguse... ühesuguse igaühele, jälle oma asemele.

JAAK. Mis... sina siis veel... ahnitsed?

JAAN (*kätt silmade ette tõstes, vaarudes*). Mina? — Mina! Mina narr sirutan ka... käe väikese, isikliku õnne järele välja, mina... armastan.

Kuuled sa! (*Jaaku õlast raputades*). Kuuled sa? Mina armastan sinu tüdrit ja tema armastab mind! Tead sa, mis armastus on? Tundsid sa teda? Sinu päevi saab veel kõigest vaksaga mõõta, meie elu on alles ees, — tee heaks oma punane ülekohtus, anna mulle tükikenegi sellest pinnast, mille peal minu sugu orjanud ja mille küljes minagi alp ripun. Ja anna mulle Leena! — küsi temalt, kas ta ei ole minu?!

JAAK (*ei vasta midagi*).

JAAN (*kerkiva vihaga, Jaaku uuesti raputades*). Kas sa

ei kuule? Tahad sa veel ikka ja veel korra mind kui haavatud, tiibadeta lindu võidetult, purustatult, sihitatult ja eesmärgita, tuulte tõugata, maailma hulkuma ajada, ainult oma ahnitsemise pärast, et sa tervet mäge, kahte Soosaart oma soo käes tahad näha?

Sa ei vasta?! Mis õigus on üksil sinul päikese-
paiste peale, ja mitte ka minul, kelle päralt, kelle pärandus see mägi on ju isa ja isaisa põlvest?! Ta on verine, veripunane sinu ja nende ülekohtust, kes minu mäe peale sinule õiguse andsid. Tee heaks oma ülekohtus...

LEENA (*ettepoole astudes*). Küllalt nüüd. Jumala ees võib sul Soosaare peale õigus olla, inimeste ees mitte. Ja minu peale — ei ole sul mingit õigust...

JAAN (*ägedalt*). Leena!

LEENA. Jah. Minu peale ei ole sul mingit õigust. Sa mõtled, et ma sind armastan? Ei. See oli eksitus ja ainult kuum tuulekeerutis. Oma tulevikuõigusega ja mineviku-ülekohtuga tulid sa ka mulle — sa oled ilmas palju õppinud — ja kiskusid mind kaasa sind haletsema ja sulle sündinud ülekohtu heaks tegema. Aga (*vaikselt*) kui minu süda nagu meri mässas, kui mina enam iseennast ei tundnud, oma kohused unustasin, oma peigmehele truuduse murdsin ja sinu käte vahel olin, unustasid sa ära — aus olla. Võib-olla kõik oleks teisiti tulla võinud — sel tunnil — pealegi veel, kui sina mind armastasid — kui sina minu juures tugevama kohut nõrgema vastu ei täitnud — sina oled eluküps, mina kõigest puutumata, — sest tunnist olen mina jälle kaine. Sina... ei ole minu halli isakese elutööd, Soosaart, nagu ta nüüd on, ega mind väärt.

JAAN (*kortsus kulmul, ei vasta*).

LEENA. Võta, Jaan, oma raha* ja ole nõndaväärt aus, et sa lähed.

JAAN (*ei vasta*).

JAAK (*pead üles tõstes, vaikselt*). Kas sa ei kuule?

JAAN. Ja see on viimane sõna, Leena? See on viimane sõna?

LEENA. See on viimane sõna. Mis mina eksinud olen, tahan ma kanda; aidaku mind jumal.

JAAN (*irvitades*). Nõnda kergesti loodate minust lahti

saada? Seks peaksin mina kaheksa aastat palavat külma ja nälgagi kannatanud, tööd teinud olema, et veri küünte alt välja tulemas ja sooned venimas olid — kopikat kopika juurde kogudes, et vähegi väärilt selt teie ees seista ja nõuda, mille peale mul õigust! Ei! (*Põrutades.*) Ei! Siin seisan mina, toetan kanna oma soo higi ja verrega võitnud pinna peale ja ei kõigu! Kas kuulete? Mina ei kõigu, mina ei liigu siit. Ja homme lähen ma tööle, nagu iga päev. Ajage mind kohtuga ja vägivallaga, kui tahate, ja — kui ma minema pean, saagu siis ka maailm teada, mispärast ma minema pean. — Mina tahan asja lõppu näha. (*Ära. Toas valitseb piinlik vaikus.*)

IV

JAAK (*ajab enese istmelt üles, nähtavasti on see temale raske, astub rahutult mõne sammu edasi-tagasi ja jääb siis murelikult tütre ette seisma. Leena ei julge silmi üles lüüa.*).

LEENA (*vaikselt*). Kas sa midagi mõtled teha, isa?

JAAK. Jah! Mis sina mõtled teha?

LEENA. Ei tea. Ei midagi.

JAAK. Kuidas, laps — ei midagi? Midagi peab sündima. Ega nõnda ometi meie elu edasi või kesta. Ehk on ometi kõige parem, kui sa Jaanile lähed? Et sa teisiti rääkisid, tuli minule kogunij ootamata.

LEENA (*vaikselt*). See oli ammu kindel.

JAAK (*astub jälle mõne sammu*). Sa mõtled siis ikka Kaarli peale?

LEENA (*nutuga võideldes*). Ei, isa. Kuidas mina veel Kaarli peale võin mõelda.

JAAK (*astub jälle ringi*).

LEENA. Kes eksinud, peab oma süü tagajärgi kandma...

JAAK. Süü! Mis sa räägid süüst. Süü on, kui midagi teadmise ja tahtmisega tehakse. Sinu peale aga tuli kui kuum hoog...

LEENA (*läbi nutu*). Ei ole ju sõnu, millega ma ennast vabandada ja paluda võiksin: anna mulle andeks! Ei

ole ju sõnu! Aga kui sa mind siiski ära tõugata ei taha...

JAAK (*tütart enese najale tõmmates*). Kuidas ma oma lapse ära peaksin tõukama...

LEENA. Sa ei tea veel kõike...

JAAK (*hellalt*). Lapsekene, mina tean. Minu vanad silmad näevad veel hästi. Aga — mine nüüd ja pese oma nägu. Ma kardan, Kaarel astus praegu akna alt mööda. Julgust, tütrekene, julgust! Midagi ei ole nõnda raske, et seda ära kanda ei suudeta, kui aga tahetakse. (*Leena ära.*)

V

KAAREL (*kõige paremas tujus tuppa tulles*). Soo, siin ma olen. Tere! Kus Leena on?

JAAK (*natuke kohmetanult*). Ei tea. Küll ta kusagil on ja varsti tuleb.

KAAREL. Äiapapa! Kas sa täna pahema jalaga voodist välja oled tulnud? Mis õnnetu näo sa teed?

JAAK. Mina? Ma ei tea mitte...

KAAREL. Siis oli see juhtumisi. (*Naerab.*) Aga mina, kui mina voodist välja tuln, kas tead, mis mul esimene asi teha oli? Ma käskisin pulmasea aidusse panna.

JAAK (*on, et Kaarlile mitte näkku vaadata, pea akna poole pööranud, nagu oleks õues midagi tähtsat vaatata*). Soo, soo, või pulmasea aidusel!

KAAREL (*heas tujus*). Mis? See tuleb teile ootamata? (*Leena ilmub läve peale ja jääb sinna vaikselt vaatama.*) Ja nüüd olen ma siin, et Leenalt küsida, millal me kiriku juurde lugema sõidame.

JAAK (*vaatab ikka veel aknast välja*).

KAAREL (*natuke rahutult*). Sa ei vasta ju midagi? Mis tähtsat seal õues siis näha on? (*Astub ka vaatama.*)

JAAK (*ümber pöördudes*). Oh, ei midagi. Noor ruun oli tallist lahti pääsenud ja välja tulnud.

KAAREL. Kus?

JAAK. Ta läks jälle talli tagasi.

KAAREL. Ah soo. Ja siis veel? ma tahtsin teie Jaanilt küsida — Pesaste küla sulased ähvardavad streikima

hakata — kas mitte jälle tema selle taga ei seisa? (Astub ruttu üle toa, avab ukse ja hüüab, enne kui keegi teda keelata saab.) Jaan, tule natukeseks siia!
 LEENA (ahastades ja joostes). Kaarel, mitte, mitte!
 KAAREL (tagasi astudes). Kuidas? Mis see tähendab?
 LEENA (toetab selja vastu ust ja laotab käed varjuks ette laiali. Heleda häälega). Sul ei ole vaja tulla, Jaan, ei ole vaja tulla!

VI

JAAN (tõukab ukse väevõimuga lahti ja Leena eest ära. Tigedalt). Miks ma ei pea tulema, kui hüütakse.
 KAAREL (vaatab nõutult ühe otsast teise otsa).
 LEENA (lööb käed silmade ette, toetab ennast seinale).
 JAAK (akna all, koputab nagu enese rahustamiseks sõrme otsaga vastu ruutu).
 JAAN (lühidalt). Mis on?
 KAAREL (toibudes, kätt otsaette tõstes). Jah, mis on? Mis ma nüüd tahtsin küsida...? Ah, jaa... — Jaan! Meie oleme ju vanad vihamehed. Mina olen küll vähem sinu vastane kui sina minu, aga see teeb ju üks välja. Sinu süda on ehk ka täis kibedust, et sina Soosaare pinna peal kui sulane pead teenima, kuna, kui saatus sinu vastu armulisem oleks olnud, asi teisiti oleks võinud olla. Mina tean, sa oled taltsutamatu ja uhke. Ehk saame ära leppida ja ehk saame sind kuidagi jalule aidata, et sul mitte enam tarvis ei ole teist teenida. Vaata, minu äiapapa soov on, et mina, kui ma pulmad ära teen, siia elama asun. Mina võiksin siis väga hästi, kui sa tahad, sinule oma talu rendile anda, seda enam, et mina ise muude asjade pärast ennast majapidamise muredest enam vaba hoida tahaksin. — Mis sa arvad?
 JAAN (tigedalt irvitades). Kui sa — pulmad ära teed... Kellega sa siis neid teha mõtled?
 KAAREL. Kuidas nii? Mis see peab tähendama?
 JAAN. Leenaga või? Jaa, jaa, sa võid ju teha, kui sa... teise mehe molu tahad.
 KAAREL (vihaselt, rusikatega Jaani poole tormates).

Häbemata laimaja! (Kahmab tooli ja tahab sellega Jaanile pähe virutada, Jaak saab toolist kinni haarata.)
 JAAN (taganedes). No tasa, tasa! (Külmalt.) Sa võid ju, kui sa ei usu, Leenalt küsida.
 KAAREL (metsikult ümber vaadates, kas keegi selle peale midagi ei vasta. Ahastades Leena poole). Ütle sina temale, et ta valetab!
 LEENA (jääb vait, nutab).
 KAAREL (vaarub, langeb istmele). Sa ei vasta? — Minu jumal, on see siis võimalik, on see siis tõsi!
 LEENA (vaarub astudes, vaikselt). Jah, Kaarel! Mis on olnud, seda ei saa olematuks teha. Minust ei saa enam sinule naist.
 KAAREL (ägades). Minu jumal, minu jumal! (Pea käte vahel, vappub erutusest.) On see siis võimalik, on see siis tõsi? Minu pea ei suuda seda kokku võtta, minu mõistus ära mõista!
 JAAN. Leena!
 LEENA. Tagane minust!
 JAAN. Sa tahad siis lapsega tüdrukuks jääda?
 LEENA. Halastamatu kurat! Halasta ometi!
 JAAN (paneab käed rinna peale vaheliti ja ei kõigu).
 KAAREL (meeleheitlikult). On see siis tõsi!
 LEENA (mõne silmapilgu järel, vaikselt, viivitades, pärast kinniste silmadega, nagu unes). Kaarel! Mina ei ole ju enam väärt, et ma ühe sõnagi sinuga tohiksin rääkida, mina olen sinu südamele surmahaava löönud. Aga kuidas mina saan vaikida! Sa pead ometi teadma, kuidas kõik tuli. Sina olid minule ju armas ja kallid, kallim kui keegi muu. Imestlemisega vaatasin ma sinu poole üles ja olin sinu armastuse eest tänulik. Ainult seda ei mõistnud ma mitte, mis sina minu lihtsa olemise juures armastuseväärilist leidsid. Sest mina ei jõudnud mitte sinu püüdumiste kõrgusele kaasa tõusta. Põllega lauda pühkida, lehma lüpsata, putru keeta, oma mehele hea naine ja oma lastele hea ema olla, sellest näis minu jaoks küllalt. Minu hinge ette tõusis mõni-kord mõte, kas sina minuga ka õnnelik olla võiksid. Mul oli aega mõelda. Seal tuli Jaan oma... kirgliku olemisega. Ta... mässis puhast udu minu hinge ümber; mina ei mõistnud, ei tundnud iseennast enam.

Tuli päev, kus ka tema minule, aga teistviisi kui sina, nagu mässav meri, kohutavalt armas näis, ja siis... siis tuli tund, kus mina kaitseta tema käte vahel olin!... Kui ma ärkasin, kui tuul punase udu laiali puhus, tundsin ma, et mu hing külma pärast lõdisedes mehe ees seisis, kellega mind vähemgi side ei sidunud. Minu elu pidupäeva tuhat tuld olid kustunud, ja... nüüd... nüüd... nüüd pean ma oma... lapse viima... surnuaia taha soo sisse, kus iga mättakese all... pisikene luukerekene... magavat, niidikene kaelas...

JAAK (*hellalt hüüdes, lauldes*). Leena, Leena! Ärka üles! Sina sonid!

LEENA (*silmi avades, kohkunult enese ümber vaadates*). Ei. Ei! See oli ainult viirastus, ainult hirmus unenägu. Mitte seda, mitte seda! Kui õige ema tahan ma kõik enese peale võtta ja oma lapsukese, kelle jumal mulle annab, ausaks ja heaks inimeseks kasvatada. Siis kaob (*isa otsa vaadates*) — kui sina, isa, teisiti ei määra — see ülekohus maailmast, mille üle — Jaan kaebab: Soosaare saab oma asutajate soo kätte jälle tagasi... (*Langeb istmele.*)

JAAK (*nutt*). Kuidas sina aga määrad, kuidas sina aga määrad, vaene, õnnetu laps!

KAAREL (*üles karates*). Leena! Kas sa armastad veel Jaani?

LEENA. Mina Jaani? Ei! Jaani ei ole mina kunagi armastanud.

KAAREL (*tema kõrvale astudes*). Siis ei jäta ma sind mitte, või ma ei oleks sind iial armastanud. Mina tahan sinu lapsele isaks ja sinule armastajaks meheks olla. Eksijad oleme kõik. Mina ei jäta sind mitte!

LEENA (*kättega vastu kaitstes*). Ei, Kaarel, ei mitte. Ma tänan sind! Suuremat ei jõua keegi teisele pakkuda, kui sina minule pakud. See ei või ja ei pea mitte sündima. Minu tulevase lapse pärast juba mitte, temal on oma ema peale õigused. (*Jaani poole, vaikselt.*) Mis sina veel ootad? Kas sa siis veel ikka ei lähe!

JAAN. Sina süüdistad mind. Kas siis ka mind põlev armastus lapsepõlvest peale — ei vabanda? Üks eksisamm ja ma pean hukkuma?

LEENA (*põlgusega*). Sina? Sina ei tee midagi tahtmata ega teadmata. Sina ei vali abinõusid, vaid tallad puruks, mis sul tee peal ees, ja kui sa ka ise puruks lähed. Sinuga ei ole mul asja, sinu nimegi ei pea su laps teadma. Aga — aidaku ka sind jumal.

JAAN (*tulises vihas*). Siis mingu ka kõik puruks, ja võtku kurat teid, mind ja kõike seda rämpsut. Armas ei ole mulle enam sina, armas ei ole minule enam see mägi, see lapike kodumaa mulda, armas on mulle veel — üleilmiline tulevikuõigus. Eksitusest ärkan ka mina. Ma lähen — vendade hulka, kus mu koht, ja — ära hävitame meie teid, selle mäe ja kõik kisendava ülekohtu maailmast. (*Leena poole astudes.*) Mina lähen, aga ma tulen tagasi. Tagasi tulen ma, ja kui maa ja meri ja see mägi — punases lõõmab, siis, tüdruk, pean sinuga punaseid pulmi! (*Sammub uhkelt lävest välja. Tupp jääb rõhuv vaikus.*)

KAAREL (*vähe aja pärast tasakesi alates, pühalikult*). See ei ole mitte selle asja lõpp, see mitte! (*Lähemale astudes.*) Leena! Sina oled enam kannatanud, kui inime kanda suudab. Sinu peale joosti tormi, — kes sind kaitsma pidi, see oli pime, jättis su kaitsmata. Sina... langesid, aga sa võitsid, kui sa langesid. Selgesti vaatas sinu silm enese valitud sihti mööda enese ette. Kui pehmet rauda pisteti sind lõõmavasse ahju, kui teras tulid sa sealt välja, puhas, puhtam kui kunagi enne. (*Leena tahab vahele rääkida, Jaak astub lähemale.*) Ei, ei, mitte sõna ära räägi. Meie seisame täna veel liialt sündmuste mõju all, aga aeg tuleb, kus meie ennast kõige selle kui rõhuva paine alt vabastame, kus kõik meie selja taha jääb, nagu viirastus, nagu halb unenägu, kus meie jälle elama ja ennast liigutama tahame hakata, ja siis... tulen mina uuesti ja küsin: Tahad sa minu naine olla, Leena? Seni aga seisan mina kui truu sõber rahulisti oodates sinu kõrval ja — loodan.

(*Eesriie.*)

VIIES JÄRK.

Mängukoht, nagu esimeses järgus, peretoas. Öhtune elu, akna all laua peal põleb lamp. Laua juures istub KAA-REL, loeb ajalehte ette. Küdev ahi, mille ees JAAK selga soojendab. Laua lähedal LEENA, nüüd juba Kaarli naine, õmblusega. Poiss HANS voodi äärel, kõigutab oma juba lahti võetud jalgu. Lapse kiigu lähedal istub vana naine ja kerib lõnga. Tüdrukud ketravad, karjapoiss nokitseb noaga. — Väljas ulub tuul ja rabab vihma vastu akent.

I

KAAREL (loeb). «Miitavist telegrafeeritakse «Novoje Vremjale»: Kuramaa revolutsioon jääb vaiksemaks, sõjaväesalgad on terve kubermangu läbi käinud ja peab arvama, et nüüd väevalt mäss kuskil uuesti võib alata. Rahutumate elanikkude kihid on kas põgenenud, maha lastud või kinni võetud. Korravastased nähtused jäävad päev-päevalt vähemaks, kuna seda ainult üksikute juhtudena ette tuleb. Ilmub aga uus hädaoht — röövimised! Paljud, kes kuidagiviisi rahutustest osa on võtnud, kardavad selle eest ülema võimu kättemaks-mist ja peidavad ennast metsadesse varjule, kust nad oma röövkäikusid toime panevad. Need salgad tunnevad hästi ümbruskonda ja elanikkude rahalist seisukorda...»

MATS (tuleb õuest, märg). Oi, missugune hirmus ilm! Pime, et sõrmegi ei näe suhu pista. Tea, mis teil viga

soojas toas istuda. (Vaatab Hansu, siis Kaarli poole.) Kui noorperemees ise tuleks ja aitaks kotid pealt aita lösta. Hansul juba jalad lahti võetud.

KAAREL. Silmapilk. (Tõuseb üles, võtab laterna seina pealt ja süütab selle sisse tule.)

HANS (on kähku saapaid jalga tõmbama hakanud). Oodake, mina lähen.

JAAK. Mis te nüüd... Tõmmake regi kõige koormaga rei-alla. Eks homme päevavalgega ole aega kottisid alla koristada.

MATS. Vanaperemehel on õige jutt. (Kaarlile.) Siis ma saan üksi toime ja ei ole noorel peremehel vaja tullagi. (Tahab laterna võtta ja minna.)

HANS (riided seljas, kübar peas, minekule valmis). Oota, jää sina tuppa sooja, sa oled ju üleni märg. (Võtab laterna ja läheb.)

MATS (raputab oma kübarat ja märgi riideid, nõnda et veepiisad lendavad). Puh! hoidku küll...

MAI (pahandab). Kas sa ei võinud väljas ennast soputada! Suu ja silmad ajab vett täis.

MATS (härmakut maha kiskudes ja varna riputades). Mis sa urised! Pista ise nina räästa alla välja, katsu, kas on hea.

LEENA. Kas siis nõnda sajab?

KAAREL (on jälle laua äärde istunud). Ajab kui plagi-nal vastu akent.

MATS. Nii suurt sadu ei ole näinudki. See viib viimase lumekübeme maast. Eks ole ka aeg. (Astub ahju juurde käsi soojendama. Jaak annab temale ruumi.)

JAAK. Kas veskilisi palju oli, et öhtu peale jäid?

MATS. Murrul! Kõik tahavad veel viimase teega ära käia.

(Laps hällis hakkab häält tegema, vanaema tallab kiiku.)

LEENA. Maie, võta ta üles. Pane piima lutu sisse ja anna temale — kambris ahjuaugus peab olema.

MAI (võtab lapse hällist ja kaob tahatuppa).

MATS. Kui noorperemees loeks edasi, saaksin mina ka kuulda, mis lehes uudist on.

KAAREL. Ega head ei ole...

JAAK. Loe peale edasi.

KAAREL (võtab lehe). «Mõne päeva eest leidis sõjavägi

metsast terve pesa niisuguseid isikuid kätte... (Matsile seletades.) Lätimaa mässumeestest on kõne... «kellel sinna juba hästi soojad elumajad olid ehitatud.

Rahvas teab mitu niisugust peidupaika, kuid kättemaksmist kartes ei tohi keegi sest ülemusele teatada. Grobiini kreisis ilmus öösi jõuka peremehe juurde trobikond sõjariistus mehi ja nõudis teiseks päevaks 4000 rubla, vastasel korral elumaja ära põletada ähvardades. Osa raha pidi peremees määratud tähtjaks nelle andma. Sarnaseid juhtumusi tuleb Tukkumi kreisis sagedasti ette.»

VANA NAIN. Oh sa issand jumal küll! Või tulevad muudkui sisse ja anna raha kätte. Ja kui ei anna, tapavad ära ka veel.

MATS. No mis sina siis pelgad? Ega nad sinu juurde ei tule. Lähevad ikka selle juurde, kellel on. Kui võtavadki mõnel, kellel palju on, natuke pealt, mis sest siis on?

KARJAPOISS. Mis sa ütled, et vanatädi juurde ei tule? Vanatädil ju ka sukasääre sees kõvu rublasid küllalt. Mina hiilin juba ammu. Kui aga teaksin, kuhu tal see noos ära on peidetud.

VANA NAIN. Kuule, missugust patujuttu ta ajab. Juba maast-madalast peale. Küll on maailm hukas! Ja minul nüüd mõni raha. Sellep sa alati minu voodi ümber nuusid.

MATS. Mis ta's muud. Kus on, sealt peab võtma, ega puu otsas teda ei kasva. Kes teda kokku on ajanud — muudkui: teeme pooleterakest. Mis sul pruugib olla, kui mul ei ole.

JAAK. Nii tõsise asja juures nüüd küll ei sünniks nalja heita. Ja sina, karjamees, võiksid päris suu pidada, kui vanemad inimesed räägivad.

KAAREL (loeb). «Harju-Jaanist. Peningi mõisas peeti sõjakohut. Kinni võeti Perila mõisast kolm isikut, ka mitmed Peningilt, ülepea kaksteistkümmend. Kõik said Peningi mõisa õue peal ihunuhtlust, 50—100 hoop. Süüdistatud olid nad selles, et nad Peningi mõisa põlemise juures olnud. Perilas olla mitmed veel kahtluse all; vist võetakse need varsti kinni.

Kooliõpetajaid ja palju vallakirjutajaid, kes valdade poolt valitud saadikutena Tallinna üldisele rahvakoosolekule läksid, võeti koosolekult kinni; mõned üksikud, kes pääsesid, on nüüd põgenenud.»

(Lugemise ajal on aknad punaseks lõõnud tulekumast, mis pärast ikka suuremaks ja suuremaks läheb. Toasolid ei pane seda tähele.)

MATS. Kõneldi, et meie endine Jaan olnud ka Tallinnas kinni, olevat aga putket mängima saanud. Veskil räägiti koguni, et tema nüüd siinsamas lähedal redus olevat ja öösiti Võsiku talu sauna — ema on tal ju nüüd seal — magama käivat. Mine tea. Teda otsitavat ju ka libedasti taga. Kas temast ei seisa ka midagi lehes? KAAREL (silmi üles lüües). Ei, temast ei seisa midagi lehes.

II

MAI (ilma lapseta tagatoast tulles, kohkunult). Püha jumal, mis see on?

KARJAPOISS. Tuli lahti, tuli lahti! (Karjades lävest välja.)

(Kõik jooksevad kui peata kanad läbisegi, tüdrukul kukub vakk ümber.)

JAAK. Kaitse meid, taevane issand jumal!

KAAREL (üles karates, Leenale). Ära sina kohku, ära nüüd sina kohku! See tuli meil ei ole, see on eemal. (Ruttab aknast välja vaatama.)

LEENA (Kaarli kõrvale astudes, kaevates). Ei, ei, see on meil, see ei ole mujal! (Lootuseta, nagu iseenesele.) Mis on, see on, mis tuleb, see tuleb!!

HANS (sisse tormates). Tõistre põleb! (Jälle tagasi välja.)

LEENA. Halastaja jumal! (Lööb silmapilguks, nagu abi otsides käed Kaarli kaela ümber, hädaldades.) Minge kustutama, minge kustutama...

KAAREL (kätt vaigistades Leena ümber pannes). Katsu rahulik olla, katsu nüüd sina rahulik olla... — tooge külma vett! Seal on ju kõik tule vastu kinnitatud.

(MATS tõmbab kübara ja härmaku ja jookseb lävest välja; JAAK otsib vett. Tüdrukud on kui tardunud vana naise ümber kõige pimedamasse toa nurka kogunenud.)

LEENA (ahastades). Ega sellega ei jää, ega sellega ei jää! Oh jumal, pane tähele, Kaarel, ega sellega ei jää. Minu süda oli juba mitu päeva nii raske, et ma kuskil rahu ei saanud. Ma aimasin nagu midagi hirmsat ette, mis tulemas oli, mis oma varju juba ette helkis. Ma ei tahtnud seda sulle ütelda, aga nüüd on see käes!!

KAAREL. Ära nüüd... Leena, armas Leena, ära nõnda erutatud ole...

LEENA. Ei, ei, Kaarel, (hirmunult enese ümber vaadates, ennast Kaarli lähedale surudes) see on alles hakanus! Selle järele tuleb küll veel muud! (Ägades.) Oh jumal, Kaarel... see õnn, sinu naine olla... see on ju nii suur, see on liiga suur, kui et ta kaua võiks kesta! See ei või kesta, see ei või kaua kesta! Ma ei usu seda, ma ei saa seda uskuda, selle üle on inglid ja kuradid kadedad...

JAAK (veetoobiga Kaarli ja Leena kõrval akna all). Joo, tütrekene, külma vett, joo hea tubli sõõm...

KAAREL. Jah, jah, joo, Leena, vesi on hea ja vaigistab...

VANA NAINA (nurgas, on tasakesi, aga siiski kuuldavalt palvetama hakanud).

«... Keela tuld ja veevood,
katku, äkki surma tööd,
et ma patu sees ei sure,
siis mu hingest...»

(Paugud väljas akna taga. Aknaruut kukub kõlisedes puruks, tuul ja vihm tungivad tupp ja kustutavad tule ära. Toas on nüüd ainult nõnda palju valgust, kui tulekuma aknast annab. — Paukudega ühel ajal.)

LEENA (kiljatab, rabab kätega õhku, vaarub ja langeb.)

Aah! Kaarel! Mina suren...

KAAREL (südantlõhestava häälega). Leena! (Püüab Leena kokkulangevat keha toetada.)

JAAK (sülega Leena ümbert kinni võttes). Ah sa...

Appi! Appi! Seda ma kartsin! Tulge aidake... (Ähkides.) Tohtri järele... Sõitke tohtri järele!...

LEENA (käsi Kaarli järele välja sirutades, rahulikult, lga sõna selgesti ja puhtalt välja ütelda katsudes, ainult vahel sõnade keskel sügavasti õhates). Näed sa, mul oli õigus... selle üle olid... inglid ja kuradid... kadedad!... Sa jääd nüüd jälle üksi... ah, sinu käte vahel... nõnda on hea ka... surra!

KAAREL (ahastades). Leena! Sa ei sure, sa ei tohi surra! See ei või võimalik olla, et sa sured!

LEENA (nagu enne, siis nagu rutates). Kaarel... see sõna ütle mulle veel... tee peale kaasa, ütle mulle veel korra see sõna... et sa mulle oled andeks andnud... et sa ei kahetse, et mina... et mina siiski... nüüd... sinu naine olen. (Ahastades.) Veel korra ütle see sõna!...

KAAREL (suures erutuses). Jah, Leena! Südamest ja hingest jah, kui see sind rahustab! Sa tead ju! On siis seda veel vaja küsida?! Aga sina ei sure ju, Leena! Sa ei sure! Me hakkasime ju alles oma elu ja kaua veel tahame elada ja õnnelikud olla, nagu me olime...

LEENA. Jah (Kaarli poole naeratades), nagu me olime! (Sirutab käed välja.) Valge!... Valge on kõik... särab! Ah!... Ja nüüd tuleb... õhtu, nüüd tuleb... õhtu!... (Raskesti õhates.) Nii vara!... Hoidke mind veel... hoidke mind nüüd veel kõvasti kinni... ah, nõnda on hea!... (Isa poole — tema hääl on nüüd peenikeseks muutunud, nagu lapsel — naeratades.) Isa, ma olen nüüd jälle sinu käte peal... nagu siis, kui ma väikene olin. Vii mind ka nüüd... jälle... magama!... Rõõmu sa... minust ei saanud!... Kas ma sulle... raske olen!

JAAK (koorma all vankudes). Ei, ei, oh mu tütreke, sa ei ole mulle raske... Rõõmu ei peaks ma sinust saanud olema?... Meie näeme teineteist pea jälle!... (Tüdrukutele, kes nüüd ka lähemale astuda on julgenud ja Leena käte peale on võtnud.) Hellalt, võtke ettevaatlikult, ärge tehke haiget, hellalt... oh mu jumal!

(Nad kannavad Leena, kelle käed raskelt maha langevad, tahatuppa ära.)

KAAREL (ägades). Leena! (Hüüdes.) Leena!
(Sellesama aja sees mürtsud vastu ust, mida sisse lüüa tahetakse. Kaarel laseb käed Leena küljest lahti, kargab läve poole, tahaks midagi pihku haarata, ei leia aga sündsat; — kõige selle hulka kõlab vana naise ühetooniline palvetamine pimedast nurgast.)

VANA NAINNE.

«Oh sa, vägev jumal, kuule
oma lapse palumist,
nõu ja varju anna mulle,
oh mu issand Jeesus Krist...»

III

(Uks langeb puruks, sisse tungib JAAN, märg ja hirmus, revolver käes. Mustade, varjatud nägudega mehed tema kannul. Jaan tõrjub teised üle läve tagasi.)

JAAN. Pidage, seltsimehed, siin on minul üks tegemist! Siin mõistan mina üksi kohut, jätke see mulle. (Ümber pöördudes, Kaarli poole astudes, kes, käed rusikas, teda nagu müür ootab.) Kurat! Kohtupäev on tulnud! Täna õiendame arve, täna hävitame ühe osa ülekohut maailmast... Täna... (kähiseva häälega) tasume kätte! (Kaartlit nähes ja tagasi pöörates.) Mis? Sina elad? Ma ei ole sind trehvanud? Seda parem!

KAAREL (Jaanile silma vaadates külmalt). Ei, sa ei ole mind trehvanud. Aga sa võid ju veel, kui sa juba... verevalamise peal väljas oled...

JAAN (hambaid kokku surudes). Koer! Mina ei ole verevalamise peal väljas, mina sean — õigust jalale! Ära minu mäe pealt külgi soojendamast, ka vihma ja saju kätte põgenema, nagu mina! (Käega tulevalu poole näidates.) Seal sinu ülekohus pilvede poole üles lendab.

KAAREL (kivistunud rahuga, iga sõna kui hoop). Seal lendab pilvede poole ja jätab sind maha ainult veel viimane kübemekene sellest, mis sinus head ja ausat oli.

JAAN. Vereimeja! Mis räägid sina sellest, mis hea ja aus? Tulevik loob uue mõiste, mis hea ja aus. Ümber hinnatakse kõik, mis sinu meelest... mädanenud maailma-värgist hea ja aus. Kõik võeti minult, mille peale mul õigus oli: minu soo ja võsa higi ja verega väetatud pärandus, kodu, mägi, talu, — sina riisusid minult veel viimase: päikesepaiste elus... armastuse...!

KAAREL (nagu enne). Õigusest armastuse peale rääkida võib ainult see, kelle armastus süütu ja puhas...

JAAN (metsikult). Mis tead sina armastusest, mis tead sina sellest, kuidas mina teda armastasin, teda, kelle peale mul jumala ja inimeste ees õigus oli, kelle mina minult riisusid. Mis oli sinul temale anda?! Kas ta ei olnud minu? Aga — kätte maksta tahan ma, ja oma naise viin ma! Elagu õigus ja vabadus! (Jalanukiga õhku tõugates.) Tee pealt eest!

KAAREL. Sina narr! Sinu peas on kõik segi: valesti aru saadud vabaduse mõiste, kibedus, viha ja — kirg. Midagi sellest, mis sind liikuma pani, ei ole sa ära seedinud. Ülesehitamise peale ei mõtelnud sa, ainult kõike, mis vana — lõhkuda, pea peale pöörata tahtsid sa, ja nüüd... tahad sa kätte maksta? Kellele? Minule üksi! Mida? Oma isiklikku viha. Kas ei ole suuremat ülekohut maailmas, mis hävitada tahab, kättemaksmist nõuab, kui see, mis sa arvad, et sulle on sündinud? Kas ei olnud sinu ärgas vaim suuremate tööde jaoks kutset saanud? Ütle!

Kes oma kirgedes ori on, see ei ole vaba!

Jõuab üks inimene ülekohut ära hävitada maailmast, et sa sellest räägid? (Tema pilk lendab nende poole, kes läve taga.) Jõuavad seda kaks, kolm, ja — vägivallaga? Hävitate teie sellega muud, kui üksiku inimese ja iseenese, kui teie — üksikule kallale tungite? Tapke, põletage... siis kaob teie ümbert hiilgus, ainult rüüstajad ja mõrtsukad oletel...

JAAN (tulises vihas). Tee pealt eest!

KAAREL (külmalt). Kuhu sa tahad minna?

JAAN. Oma naist tooma!

KAAREL. Kui mööda pääsed!

JAAN (tõstab äkilises vihas käe, karjudes). Siis sõida

põrgu! (Pauk, tuli.) Ära teeninud sa seda oled. (Ka-
gab kambri läve poole.)

(Kaarel lööb käed laiali ja langeb raskelt. Ta ei liigutagi
enam, rinnust kuuldu ainult kerget korisemist ja veri
valgub põrandale.)

IV

(Kui Jaan metsikult kambri läve poole tormab, astub
sealt JAAK välja, küünlajalg põleva küünlaga ühes käes,
kuna ta teise käega tuld õhu liikumise eest varjab, mille
läbi hele tulevalgus tema näo peale langeb. Ta on mur-
tud ja kui aastaid vanemaks jäänud, tema huuled ja näo-
jooned värisevad. Tema vaade lendab tühjalt ja surnult
Jaanist üle, nagu ei näeks ta teda, ja jääb surnukeha
peale põrandal peatuma. Ta tahab edasi astuda ja tõstab
ainult natuke pead, kui ta nagu ootamata Jaani enesel
tee peal ees leiab.)

JAAK (vaikselt ja rahulikult, nagu eluta). Mis sa tahad?

JAAN (on Jaaku nähes nagu seestpidi kohkudes tagasi
põrganud, aga kogub ennast jälle. Karmilt). Kus on
Leena?

JAAK. Leena? (Vaikselt.) Ta magab! Mis sa temast
tahad?

JAAN (umbusklikult). Ta magab! Mis jutt see on! Kõik
see, ja ... tema magab?

JAAK (peaga noogutades). Jah, magab! Mis sa temast
tahad?!

JAAN (hübematult). Mis mina tahan? Sa ei tea enam?
Pulmi tahan ma temaga pidada, puruseid pulmi...

JAAK (halelikult naeratades). Pulmi? (Kaeblikult.)
... Ta kustub nagu küünal ja kõik on pime...

JAAN (kohkudes, vihaselt). Mis jutt see on?

JAAK (tõstab pikkamisi küünla üles ja valgustab Jaa-
nile näkku, nõnda et hele tulevalu Jaani pimestab ja
kätt silmade ette tõstma sunnib. Jaak ise kui kasvab,
tema nägu on kivine ja aukartust äratav, tema üksi-
silmi vaade kohutav). Mõrtsukas! Ta on surnud! Sina
oled tema tapja!

JAAN (vaarub kui valgust tabatud; taganeb, vajub sein-
naljale, tapariist kukub tema käest. Ta lööb ahastades
käden silmade ette). Leena surnud, ja mina tema
tapja...?!

JAAK. Jah! Sina oled tema tapja! (Tõukab ukse enese
taga lahti.) Vaata, seal ta puhkab, ärapäsemise nae-
ratus näol! — Kas sa nüüd oma uue ilmakorraga,
mille järele igatsesid, oma tulevikuõigusega, mis sa
iseendale löid — rahul oled?

JAAN (ägades). See ei või olla, see ei või tōsi olla! Ütle,
vanamees, et see tōsi ei ole, et sa valetad!

JAAK. See on tōsi! Läbi akna tabas teda sinu surma-
kuul! (Pöörab ennast ära, astub surnukeha poole,
kummardub, lükkab surnul juuksed hellalt otsaest
tahapoole. Vaikselt, peaga noogutades.) Ka tema ma-
gab! Ka tema!

(Teeb käega ristimärgi surnu kohale, võtab küünla ja
ajab enese vaevaga üles, paneb küünla laua peale ja on
raskesti mõtetesse vajunud. — Vaikus.)

(Läbi lahtise ukse hakkab teisest, kolmandast toast lapse
magamauinutamist, tasast, aga selget kaeblikku laulu-
häält kuulduma.)

«Ää-ä-äh! Tsuu-usuh!

Ema viidaks teeda mööda,

armud astvad aeda mööda!

Maha jäied marja suuru

kivi kõrva kirbu suuru,

läve alla läätša laiu...»

V

JAAN (on ennast üles ajanud, tema olemus avaldab
nõdrameelsuse-taolist ärevust. Hirmul vaatab ta enese
ümber ja puudutab siis, kõigest kehast värisedes,
Jaaku õlast). Vanarauk, sa ütlesid mulle, kes ma
olen... Kas sa võid mulle ütelda, mis pärast ma
olen, kes ma olen?!...

JAAK (tõstab käe silmade ette). Mispärast??

JAAN (ülestõstetud kätega, ägades). Jah, mispärast!!

JAAK (*raskesti õhates*). Võin mina sulle selle peale vastust anda, olen mina seks erapooletu küllalt! Oleme meie nüüd, kus ka mina — jalg hauas, teine äärel — kõik kaotasid, mis mind elu külge sidus... oleme meie nüüd tasa! Ah, Jaan, Jaan! Tugev sa olid, aga sa olid siiski nõrk: sa lasksid ennast segase aja vooludest, mis kõik mõistuse ja kaalumise pea peale pööras, kanda ja peatuseta pillata! Ja kaotasid jalgade alt põhja...! Kuid — kas ei mängi saatuse meiega nagu torm oksakesega! (*Nagu enam iseenesele.*) Kõik, mis vana, puruneb, pudeneb, langeb! Endised aated langevad, kändude vahelt tärkavad uued üles, ja — põrkavad ka korra puruks!

Aated! Mis on aated? Sallib elu neid?! Ah! Elu nõuab võitlust ja astub üle surnukehade! Ja tulev põlv tuleb ja ehitab rusude peale ikka jälle midagi uut, midagi, mida meie teada ei oska, ja... nõnda... on hea!

Aga mis? Aga kuidas?

(*Jääb kuulatama: tagatoast kuuldu järele lapse suusutamise laulu.*)

«...Uinu, mu laps,
ja maga, marjaoks,
saa tugevaks kui tammepuu
ja õitsevaks kui lehekuu...»

JAAK. Kuula... seal hingitseb noor elu, — tema ehk saab seda näha! (*Võtub küünla laua pealt ja astub tahatuppa ära.*)

(*Tuba on nüüd täitsa pime, tulevalu väljast on ammu kustunud. Pimedast kõlab Jaani ägamine, kes, pea seinajale toetanud, hingeõitlust heitleb.*)

VANA NAINA (*nurgas, hakkab kõrge, ereda häälega tasakesi jälle laulma*).

«Oh sa vägev, hingevalgus,
igavene paistus ka,
sinu peale on mul julgus,
oh mind...»

(*Eesriie langeb tasakesi.*)

LISA.

Näidend «Tuulte pöörises» on ümber töötatud K. Menningu ja A. Jürgensteini nõuete järgi ja osavõtul. Lõppvaatus oli autori enda kujunduses järgmine.

VIIES JÄRK.

Mängukoht nagu esimeses järgus, peretoas.

I

Ohtune elu, akna all laua peal põleb lamp. Laua juures istub poiss HANS ja loeb ajalehest ette. Küdev ahi, mille ees vana JAAK selga soojendab. LEENA õmblusega. Tüdrukud ketravad, vana naine kerib lõnga. Kärjapoiss nokitseb noaga. Väljas ulub tuul ja rabab vihma vastu akent.

POISS HANS (*loeb*). «Miitavist telegrafeeritakse «Novoje Vremjale»: Kuramaa revolutsioon jääb vaiksuseks; sõjaväesalgad on terve kubermangu läbi käinud ja peab arvama, et nüüd vaevalt mäss kuskil uuesti alata võib. Rahutud elanikkude kihid on kas ära põgenenud, maha lastud või kinni võetud. Korravastased nähtused jäävad päev-päevalt vähemaks, kuna seda ainult üksikute juhtumistena ette tuleb. Ilmub aga uus hädaoht — röövimised. Paljud, kes kuidagi viisi rahutustest osa on võtnud, kardavad selle eest

ülema võimu kättemaksmist ja peidavad ennast metsadesse varjule, kust nad oma röövimisekäikusi toime panevad. Need salgad tunnevad hästi ümbruskonda ja elanikkude rahalist seisukorda.»

POISS MATS (*tuleb õuest, märg*). Oi, missugune hirmus ilm! Pime, et sõrmegi ei näe suhu pista. Tea, mis teil viga, nagu jumala selja taga soojas toas istuda ja ajalehte lugeda... (*Raputab oma kübarat ja märgi riideid, et veepiisad ringi lendavad.*) Puh, hoidku küll...

TÜDRUK MAI (*pahandab*). Kas sa näe nüüd! Kas sa ei võinud vööruses oma vett raputada, suu ja silmad ajab täis.

MATS. Mis sa ürised, mine ise välja vihma kätte, katsu, kas on hea!

JAAK. Kas siis nõnda sajab?

HANS. Sajab ju vastu akent mis prarab.

MATS. Nii suurt sula ei ole nõnda vara veel näinudki. See viib viimase kui lume maast. (*Riputab riided varna.*)

JAAK. Kas jahvatamisekorra kätte said?

MATS. Sain ikka. Ega ma kotte küll selle sajuga koju vedama ei hakanud. Jäi kõik sinnapaika.

JAAK. Võib ju homme ka järele minna.

MATS. Jaa, kui ilm jälle selgele läheb.

HANS. Kas tahate veel kuulda või? Tükk jäi pooleli —

JAAK. Loe edasi jah.

HANS (*loeb*). «Mõne päeva eest leidis sõjavägi metsast ühe terve pesa niisuguseid isikuid kätte, kellel sinna juba hästi soojad elumajad olid ehitatud. Rahvas teab mitu niisugust peljupaika, kuid kättemaksmist kartes ei tohi keegi sellest ülemusele teatada. Grobiini kreisis ilmus öösi jõuka peremehe juurde trobikond sõjariistus mehi ja nõudis teiseks päevaks 4000 rubla, vastasel korral elumaja ära põletada ähvardades. Osa raha pidi peremees määratud tähtajaks neile andma. Sarnaseid juhtumisi tuleb Tukkumi kreisis sagedasti ette.»

VANA NAINA. Oh sa issand, ja jumal küll! Või tulevad muudkui sisse ja anna raha kätte. Ja kui ei anna, tapavad ära ka veel...

MATS. No mis sina siis pelgad. Ega nad sinu juurde ikka ei tule. Lähevad ikka selle juurde, kellel on. Kui

võtavadki mõnel, kellel teda palju, natuke pealt, mis sest siis on.

KARJAPOISS. Mis sa ütled, et vanatädi juurde ei tule. Vanatädil ju ka kõvu ruubleid sukasääre sees küllalt. Mina hiilin juba ammu. Kui aga teaks, kuhu tal see noos ära peidetud on.

VANA NAINA. Kuule, missugust patujuttu ta ajab. Juba maast-madalast peale. Küll on maailm hukas! Ja minul nüüd mõni raha. Sellep' sa alati minu voodi ümber nuusid.

MATS. Mis ta's muud. Raha peab võtma rahva käest, puu otsas teda ei kasva. Kes teda kokku on ajanud — muudkui: teeme pooleterakest. Mis sul pruugib olla, kui mul ei ole.

JAAK. Nii tõsise asja juures nüüd küll ei sünniks kõlbmata nalja heita. Ja sina, karjamees, võiksid päris suu pidada, kui vanad inimesed räägivad.

HANS (*loeb*). «Harju-Jaanist. 14. jaan. peeti Peningi mõisas sõjakohut. Kinni võeti Perila mõisast kolm isikut ja mitmed Peningilt, ülepea kaksteist. Kõik said Peningi mõisas õue peal ihunuhtlust, 50—100 hoop. Süüdistatud olnud nad selles, et nad Peningi mõisa põletamise juures olnud, kus ka mõisaomanik Baranof maha lasti. Perilas olla mitmed veel kahtluse all, vist võetakse need varsti kinni. 16. jaan. on sõjakohus Pikaveres, kus mõisa purustajaid kinni püütakse.

Kooliõpetajad ja palju vallakirjutajaid, kes 11. detsembriks valdade poolt valitud saadikutena Tallinna üleüldisele rahvakoosolekule läksid, võeti koosolekult Volta vabriku ruumides kinni, mõned üksikud, kes sealt ära pääsesid, on nüüd põgenenud.»

(*Lugemise ajal on toa aknad tulekumast punaseks lõõnud, mis pärast ikka suuremaks ja suuremaks läheb.*)

TÜDRUK MAI (*käega akna poole näidates*). Püha jumal, mis see on!?

(*Kõik jooksevad kui peata kanad läbisegi, tüdrukul kukub vakk ümber.*)

JAAK. Kaitse meid, taevane isa! Leena, ära nüüd sina kohku. Joo külma vett...

LEENA. Ei, ei, mina ei kohkugi. See tuli meil ei ole, see on eemal.

(Kõik tungivad akna alla hunnikusse vaatama. Jaak tõukab akna lahti, torm ja vihm tungivad tuppa, lamp kustub. Eemalt kuulukse tumedaid hääli.)

KARJAPOISS (tuppa tormates). Tõistre põleb! (Jälle tagasi välja.)

LEENA. Halastaja issand jumal! (Langeb istmele.) Mingi kustutama, mingi kustutama! (Aknast kuulukse eemalt tuleriistade paukusi.)

JAAK (tõmbab pea aknast tagasi, Leenale). Katsu nüüd, lapsekene, rahulikuks jääda. Tooge külma vett!

VANA NAIN (hädaldab). Oh sa jumal, jalgade seest võttis oimu ära, mitte paigaltki ei saa liikuda.

(JAAK otsib vett, HANS tõmbab akna kinni, MATS jookseb õue. Toas on nüüd ainult nõnda palju valgust, kui tulekuma akendest annab.)

JAAK (Leenale). Joo nüüd külma vett, joo hea tubli sõõm. Kaarlil on ju kõik tule vastu kinnitatud...

(Vana naine ja tüdrukud on hirmul kõige pimedamasse nurka kogunenud.)

VANA NAIN (tasakesi, aga kuuldavalt, unisono).

Keela tuld ja veevood,
katku, äkki surma tööd,
et ma patu sees ei sure,
siis mu hingest lahkub mure.

KARJAPOISS (õuest, hingetult, märg, ei saa sõnu suust välja) Tõistrel sõda! Sõda! Mõisapõletajad! Tõistre peremees lasti maha... (Jälle lävest välja.)

LEENA (kiljatab, vaarub, langeb). Aah! (Minestab.)

JAAK (tütar toetades). Ah sa! Appi, tulge appi! Seda ma kartsin. Tulge aidake. Viime ta voodisse.

(Hans ja tüdrukud tulevad, aitama ja panevad Leenale käed külge.)

JAAK. Hellalt! Hellalt! Ärge tehke haiget, võtke ettevaatlikult! (Kannavad Leena kätte peal teise tuppa ära.)

VANA NAIN (vähe aja pärast. Nurgas, nagu enne).

Oh sa vägev jumal, kuule
oma lapse palumist;
nõu ja varju anna mulle,
oh mu issand Jeesus Krist.

HANS (tagasi tulles). Mis sa nüüd lõugad. Tea, mis sul viga on või mis see jumal sulle peab tegema, kui teda enam ammu ei olegi.

VANA NAIN (ei lase ennast eksitada).

Pühavaim, sa abimees,
rõõmustaja häda sees,
võta kuulda minu hüüdmist,
aamen, jah see sündku vistist.

(Vaikus.)

MAI (tagasi tulles). Ah sa püha issand jumal, mis nüüd küll saab, mis nüüd küll saab!

(Vaikus.)

VANA NAIN (hakkab jälle lugema).

Oh sa vaga hingevalgus,
igavene paistus ka!
Sinu peale on mu julgus...

JAAK (avab ukse ja tõmbab selle enda järel kohe jälle kinni). Mai, võta rätik ümber, mine kohe Männikule vanainimese järele. Tulgu ta silmapilk. Jookse nii ruttu, kui jõuad. (Jälle ära.)

MAI. Ai jumal, mina küll ei julge minna...

HANS. Mis sa räägid. Kas sa ei kuule, et häda käes on. Tee ruttu.

MAI. Mine sina. Või — tule sina kah.

KART (on juba rätiku võtnud). Tule lähme. Meile ei tee keegi midagi. Hans peab jääma, võib-olla on vaja teda veel mujale saata. (Mõlemad ära. Hans vahib kärsitult aknast välja, vaikus, tulevalu hakkab vähe-maks jääma.)

VANA NAINE (nurgas, vähe aja järel).

... nõrgakene,
vaevakandja väetikene,
tõsta üles kaks kätt,
kaks kätt, kümme küünta,
hüüa ikka Uku poole,
palu Rõugutaja poole...

(Õuest MATS, märg, tagatoast JAAK, nagu enne: Tubu on nüüd juba päris pime.)

JAAK. Võta, Hans, hobune, sõida tohtri järele. Anna hobust hoia, aja, mis jõuad. (Tahab jälle minna.)

MATS. Tohtri järele? Tõistrelt juba saadeti tohtri järele.

JAAK. Soo! Kellele? Mis Kaarliga on?

MATS. Kaarel on haavatud, aga elab. Röövlid lõi ta ikka põgenema. Üks jäi maha. Ja kas teate, kes see on?

JAAK. Kes siis?

MATS. Meie Jaan.

JAAK. Surnud?

MATS (nokutab vastuseks peaga).

JAAK. (käsi kokku pannes). Jumalakohus on õige! (Ära.)

(MATS ja HANS vaatavad teineteisele otsa. MATS kaob jälle. Vaikus.)

HANS (iseenesele). Midagi ei ole imelikum kui elu. Ühel ja selsamal tunnil: seal isa... sureb, siin — poeg... sünnib...

(Vaikus.)

VANA NAINE (nurgast).

Palu ikka Uku poole,
õhka Rõugutaja poole,
Tuulejumal, astu tuppa
vigalista vihtlemaie,
hädalista arstimaie,
tusalista toetama.
Tule vaesta vaatamaie,
poja ema päästemaie.

(Sõnade vahel langeb tasakesi eesriie.)

II

Mängukoht seesama. Läbi lahtise akna tagatoas nähtavad kuused ja küünlad lasevad aimata, et seal puusärg üles seatud on. JAAK istub kätki ees, ta on aastaid vanemaks jäänud, kõrval koperdab ANU, koduselt riides, ilma kepita, püüab veel käbe ja kärmas olla.

JAAK (kätkit seisma jättes, selle üle kummargil). Kähku, kähku, vanaema, kähku! Kähku, kähku! Sa oled ju nüüd jälle Soosaare perenaine, kähku, kähku! Anna rahvale süüa, too noorele peremehele, too pojapojale plima! Kähku, kähku!

(Lapse poole). Vaene ussikene! Sa avad silmakesed ja vaatad, sa avad suukese ja otsid; süüa tahad sa, sest et sa elada tahad!

Ah, halastamata ja hoolimata on elu. Ta viskab lahiste kätega tuhat idu ilma ja ei küsi sellest midagi, et ehk juba esimese öö külm nad tapab, et pimedast saatusel lai jalga nad enne või pärast puruks tallab!

Vaene kübemekene sina! Kes kaitseb sind nüüd, kes aitab sind elada, kes tasandab sulle teed elusse? Kes sinu elu üles hüüdisid — sel tunnil, kui sa sündisid, pidid nad surema. Sinu isa liiga palav veri leidis jahtumiseks tee; sinu ema, kelle sooja rinda sinu suukene otsib, ah — (pisarad purskavad tal silmist) puhkab — ärapäsemise naeratus näol ja ei kuule sinu hüüdmist.

(Kambri läve poole vaadates ja sõrmega sinnapoole pisikest ristitähete tehes.) Puhka nüüd, uni on õnnetute õnn, puhka nüüd. Issand, võta vastu rändaja, teekonna ära käinud ta...

Ah, saatus, saatus, sa mängid meiega nagu torm oksakesega. Üheainsama sammu eksib üks ja peab surema, teine — eksib nuhtlemata pika eluaja.

Ja Kaarel, Kaarel? Miks pidi tema surema, ka tema?!

Elu?! Üks mõistatus on ta! Miks pidid noored hääbuma, ja meie, kaks kuiva kändu — (Anu poole) Anu, eks ole? —, oleme järel, seisame siin ärkava elu ees?

Elu... aeg... aastad? — Kõik vana puruneb, pude-

neb, langeb; tulevik seisab nagu lapsukene hällis ja keegi ei tea, missuguseks tema välja kujuneb. Endised aated langevad, kändude vahelt tärkavad uued üles ja — pörkavad puruks!

Aated, mis on aated? Sallib elu neid?

Kaarel ja Jaan. Mõlemad tahtsid neid maksma panna, elu uueks luua, ainult — üks samm-sammult, teine — üle põlve murdes...

Elu... mõtted... sihid, Kaarel ja Jaan, tuli ja vesi? ... Elu ja inimesesoo olevik ei salli kumbagi... puhtus. Elu nõuab võitlust ja kadumist, aeg astub üle surnukehade. Ja tulev põlv tuleb, ehitab rusude peale midagi uut, mis meie teada ei oska. Ja nõnda on hea.

Aga mis? Aga kuidas, kuidas? Sina, väetike, siis ehk saad seda näha. Too piima lapsukesele, too piima, vanaema!

(Kuna mõlemad lapse ümber toimetavad, langeb eesriie.)

PÜVE TALUS

Külaelupilt viies vaatuses

TEGELASED:

BERTER POVI, taluperemees

LIISA

LIISA | tema tütred

LIISA

KAAREMAA PRIIDU

JAAN JALAKAS

JOHAN

JOHAN | ja teised külapoisid, valla sulaste kümnikud

JURI

JASKA, joodik noor poiss

LIISA MARET, vana naine

KARETSE KADRI, vana naine

KOTISE JAAK, taluperemees

VIIRAKU MART, kiriku vöörmünder

ERAST, selle poeg

KAMAKOLA ENDRIK

HANS, selle poeg

ANDRES AHVENAS, mölder

JURI AHVENAS, kaupmees maalt

A e g: enne monopoli tulekut.

Esimese ja teise vaatuse vahel on aasta, teise ja kolmanda vahel paar kuud.

AUTORI KAASSONA ESIMESELE TRÜKILE.

«Püve talus» ei taha kirjanduses midagi olla ega taha ka linna-
ega parematele maanäitelavadele tikkuda; ta on küllaküünide jaoks
mõeldud, kus ju ka mõnikord näitemängu mängitakse. Oleks ju
küll tarvis olnud sinnagi paremat juhtida, aga — tahtmine oli hea,
jõud nõrk. «Püve talus» ei ole õieti midagi, mis teda näitemänguks
teeks, ei võitlust, ei intriigi, ei kangelasi, ei iseloomusid ega tüüpe.
Vanad tuttavad kujud, ühesugused igapäised inimesed, nagu minu
koduküla inimesed juba korra olid. Pilt külaelust tahab
tõkk olla, muud midagi, ja kes lõbusa naljaga, millel mõni tõetera
ka soolaks seas, lepib, see lepib siis ka minuga ja ei sõima suurt.

Minu poolt tarvitatud murde asemel võiks igal pool kohalikku
murret tarvitada, ainult Saaremaa Priidu keel peaks jääma.

A. K.

ESIMENE VAATUS.

Lühtne, puhas, harilikkude majariistadega talu tagakam-
ber. Keskuks viib suurkambrisse, külguks pahemal teise-
lappa, paremal seinas aknad. Pahemal ahi, selle ees pink.
Tagaseinas paremal kapp ja riidevarn. Ees akna all laud
ja toolid, kusagil seinal latern. Loojaminev talveõhtune
päike kuldab läbi akende tuba.

LIINA, MIINA ja LIINA (on nähtavasti lauda juurest
loomi talitامast tulnud ja seisavad mütsakus ahju
ümber käsi soendamas).

LIINA (väriseb ja lööb kepsu). Phuhuhu! külm! külm!
külm!

MIINA. Kae veel, kus mul saks, või külm! Tea, mis sa
siis tegema hakkad, kui vanaks saad!

LIINA. Mina ei saagi vanaks, mina suren enne ära.

MIINA. Võe veel, või sured enne ära! Tule siia, toeta
selg vastu ahju, siis saad sooja. Siit on ahi palavam.

LIINA (Miinale). Mine sina eest ära jah!

MIINA (ruumi tehes). Om nee linna saksa küll nagu
üte russaku, kui vähe külm om, kohe häda!

LIINA. Pilka nüüd peale, pilka mind, küll teised pil-
kavad jälle s i n d!

MIINA. Jaa, õmblusmasina taga, seal oles sul hea lasta;
vurr ja vurr! Aga saada vähe lehmile põllega põhku
tooma — külm! külm!

LIINA (toksab naljapärast Miinat rusikaga). Kas mina
käskisin teid mind linna saata, ei tea, mis mul kodus
viga oleks olnud, teie viisil ka külapoistega lulli lüüa
ja simmanit teha...

MIINA. Ära oleksid külmand!

LIINA. Teie arvate, et seal linnas vist hea oli? Hommi-
kust õhtuni ja õhtust jälle poole ööni masina taga, ei
küür selga kasvas ja silmad valutasid...

MIINA. Aga kus selle eest see peenike «vas vist du»¹ ja
«kommen si äär!»² See maksab ka midagi? Mis me
nüüd sinu kõrval oleme? Kui nüüd saksrätsep tuleb,
siis muudkui lasete saksa keelt «vitsen ja vatsen!»

LIINA. Kas ma siis sellepärast rätsep olen, et sa mind
temaga ühe pulga peale sead?

MIINA. Mis siis? Kardad niisama külma nagu rätsepad!

LIINA (*peaaegu nukralt*). Miina!

TIINA (*naljatades*). No noo, Liina, «mahken si keine
skandal niht!»³ Tead ju, Miina armastab pilgata.
«Kõik on hea, mis inimene oskab,» ütleb Saaremaa
Priidu, — seal ta ise ongi.

PRIIDU (*närakates, särgiväel, tahmane ja tolmune,
linaluudega koos, tuleb aeglaselt keskuksest sisse,
jääb vaatama ja naerab*).

TIINA. Mis on, Priidu? Mis sa naerad?

PRIIDU. Häh, häh, häh! Ma naeran seda, et tüdreku
tikkund ahju ümber hunikusse, nagu põldkanad tuisu
ajal odranabra ala. Kas siis nii külm oo? Ma pole
õue saand, ma'p teagid!

MIINA. Eks Priidu võind ka appi tulla kaevust vett vin-
nama ja lauda juurde kandma, kut Priidu vaatab
ainult, kuidas tal enesel soojas rehetoas kolde ees
lõbus istuda oo. Meid muudkui las kakestada!

PRIIDU. Mis lõbus sel Priidulgi oo! Tubakas saand
otsa, ep saa lupsusidki pöske tehja. — Tulin tupp
vaatama, kas peremehe tubakakotti ei leia...

TIINA. Isal on tubakakott kaasa võetud.

PRIIDU. Ehk oo tal kuskil kivi all lehttubakat?

TIINA. Tema ei tarvitagi lehttubakat!

PRIIDU (*end trööstides*). No siis põle hõlpu ega hakka-
mist midagid.

LIINA. Miks sa siis kõrtsi juurest tooma ei lähe?

¹ Mis sa tahad (moonutatud saksa keeles).

² Tulge siia (moonutatud saksa keeles).

³ Ärge tehke skandaali (moonutatud saksa keeles).

PRIIDU. Jaa, kui Liina-preili annaks, millega sealt
lunastada? Mool pole punast kopkaskid.

LIINA. See'p see asi on, Liina-preilil pole ka mittel!

PRIIDU. Ehk saaksite kolme tüdruku pealt moole poole
naela viina ja paki tubaka raha kogu, kui oma kaasa-
varakopikad järgi vaatate?

MIINA. Ei saa, Priidu, meil on hirmus suured rahad,
neld ei saa peeneks teha. (*Hakkab pimenema, Tiina
süütab lambi, õed toimetavad seda-teist.*)

TIINA. Mistarvis siis sinna paki tubaka juurde veel seda
poolt naela vaja on?

PRIIDU. No — kenam kõrtsi kohta sisse astuda. Sa ikka
siis lainad mulle, Tiina? Sind ma siis kiidan täies
kõrtsis ja tühjas kerkus, ja sinu ma siis ka keige enne-
mini mehele panen.

MIINA. Miks siis Tiina kõige enne, ja mitte meid?

PRIIDU. Küll sina aga ka veel rumalaste küsid, Miina!
Kui ots üles tehtud oo, eks siis teised saa tagajärke
isegid ää. Eks esimene ikka ema tõttu, teised teise õe
tõttu!

TIINA. Siis peab Priidu eest ikka hoolt kandma! (*Võtab
kapi pealt pooliku paberossipaki ja annab.*) Säh, küla-
poisid olid laupäeva õhtul siia maha unustanud.

PRIIDU (*nägu lööb rõõmust helkima*). Ole sa tuhan-
dest terved, Tiina! Ja mis ma ütlesi, seda ma tee, ma
võta selle mehelepaneku asja nüüd oma hoole ala!

MIINA. Ehk Priidu teeb veel ise tüki ära ja tuleb kosja?

PRIIDU. Mina? Kust nüüd mina! Mool ju Saaremaal
e'eselgid eit. Pole teda küll kakskümmend aastat enam
näind mette...

MIINA. Mis? Sul on naine ja elad ise siin?

PRIIDU. No kui ta — õel juhtus! Aga —

MIINA. Mis siis veel?

PRIIDU (*istub ahjupingile*). Teid ma võin sellegidpärast
mehele panna. Ma võta selle asja nüüd oma hoolde.
Liinal oo veel aega, Miinal oo paras minna, Tiina oo
oma asjaga juba natuke hil'laks jäänd... Nenda kut
peremees mineva pühapäe raamatust laulis: Juba käe
on viimsed ajad.

TIINA. Küll saad näha, Priidu, et minu aknasse ka veel
korra päike paistab!

PRIIDU. Seni olite talitaja tütreid ja need oo ju kuul-
sad, aga — kui isal täna kohtumaja juures amet
veetakse, mis siis! Täna jo see hääleütlemise päe oo,
kas lahti vei paigale.

LIINA. Miks ta siis just lahti peab saama, eks ta või ka
uuesti edasi jääda?

PRIIDU. Nojah, miks ta'p vei. Peremehed oo muidugi
tema nõus ja poiste kümnikud, need oo jälle teie nõus.
Kas nad vähe sii oo simmani tegemas käind. Aga —
mõisasulaste kümnikud, rentnikud! Neid oo karta. Neil
oo mõisas käsk käde antud vana talitaja lahti
ütelda...

LIINA. Mis see isa siis selle mõisale kurja teinud on?

PRIIDU. Näh, nenda kut sa ise'p teaksid mette?

LIINA. Kust mina tean! Tulin ju alles hiljuti koolist
koju.

PRIIDU. Nojah, eks see pole selle uie vallamaja aseme
pärast. Mõis tahtis kõrtsi ligidale, aga sinu isa —
talitaja oli vastu, tegi vallamaja kaheksa võrsti kõrt-
sist eemale. See'p selle mõisa südant sööb! Mõis olla
jo talu ostuvõla isale ko üles ütelnud.

TIINA (*erutatult*). Mis sa ütled? Meile või?

PRIIDU. Nojah, teile. Mõis tahta talu haamri alla ajada,
kui isa ei maksa.

TIINA (*samuti*). Õige ikka on või?

PRIIDU. Oled sa mo suust ilmasgid vale sõna leidand?

TIINA. Jumalukene — kust siis sina seda tead?

PRIIDU. No eks kõrtsi juures räägitud.

TIINA (*langeb istmele*). Jumal hoidku, mis meist siis
küll saab! (*Purskab nutma, tõuseb ja läheb teise
tuppa.*)

MIINA. Tiina! Mis sa nüüd! Priidu nüüd midagi teab!
Ajab tühja lori ja teeb nalja!

PRIIDU. Ei tee ühtid nalja, mis ikka tõsi, oo tõsi! Ega
see härra nüüd, tühi Saksamaal, tea midagid. Aga see
valitseja, selle vigur puhas! Kõrtsimees rääkis, tema
oo seda mõisas kuuland.

MIINA (*ka nutu tulekul*). Kas ikka tõesti õige on,
Priidu?

PRIIDU. Ega ma ei valeta, ma räägi, mis ma ole kuu-
land.

MIINA (*purskab ka nutma*). Ai jumalukene, ai jumalu-
kene, kust siis isa selle raha peab välja võtma! (*Taha-
tuppa ära.*)

LIINA. Miina! Mis sa nüüd! (*Tal hakkavad ka pisarad
tulema.*) Sellepärast vaene isa juba mõnda aega
nõnda mures ja tusane oli...! (*Purskab nutma.*) Mis
allis küll saab! (*Teistele järele ära.*)

PRIIDU (*neile juhmilt järele vaadates*). No mis nad
nüüd siis keik uluvad? Pole ju veel katki mette mida-
gid. Kas siis mõni supp nii palavalt oo söödud, kui ta
keedetaks? Küll vana Peetril riukaid oo, kuidas ta
ennast aitab, ta oo jo keige kavalam mees üle valla!
(*Mõtteis.*) Kui ta muudkui natuke vähem hea ja natuke
vähem õiglane oleks, küll ta siis oleks rikkam ko!
(*Tõuseb.*) Ae! Tüdreku, ae! Tulge tagasi, las ma rää-
gin! (*Iseeneses.*) Tühi mo suu ko lahti kiskus, seda
neile ütlemal! Sedä oli nüüd tarist! (*Kuulatab. Läve
taga kuulduvust lustilist kõnekõma ja meeste külmanud
jalanõude kobinat.*) Mis siis seal lahti oo? Mis ragu-
nid seal siis tulevad?

KOLAPOISID (*nende hulgas Jaan Jalakas, Juhan, Jüri
ja Jaska, tulevad hea tujuga lärmitsedes. Kaks neist
kannavad endi vahel täidetud õllekorvi.*)

JUHAN. Kanäe, Saaremaa Priidu! Tere! Kust sa siia
said? Ja — päris kodune mees!

PRIIDU. Nojah, eks ma vänta sii linu!

JURI. Kas siis Priidu linatööd ka teeb? Ma mõtlesin:
Priidu lammub ainult torukraave

PRIIDU. Muidugid, nüüd talve aigu oo sinu arvata
seda raavitööd ju küll. Kui leib moo järele taha
jooksta, eks siis ma jookse tema järele. Keik on hea,
kui inimene oskab.

JASKA (*veidi jommis, alati teiste jalus, räägib kokuta-
des, pehme töbi häälega*). M-m-meil väikene sari õlut
ka!

JURI (*Jaskale*). Mine nüüd! (*Priidule.*) Jaa, me tulime
vallavanema matuseid pidama. Va hea mees oli,
kedagi ei kiusanud taga, kui ka mõnikord pearaha
õigel ajal ära ei saanud maksta, — ära sõid!

JUHAN. Kus lapsed on?

PRIIDU. Meitel polegid lapsi.

JUHAN. Nonoh? Kuhu siis jäid?
 JÜRI. Kus Tiina, Miina ja Liina on?
 PRIIDU. Ah neid lapsi otsite? Eks nad tagatoas ole.
 Vei siis lahti lasid talitaja?
 JÜRI. Lahti lasid jah, nahka panid! Oli hea mees!
 JUHAN (*kambri ukse taga*). Tinsi! Kas seal oled? (*Kui vastust ei tule.*) Tinsi! Minsi! Linsi! Kas seal olete?
 PRIIDU (*Jürile*). So-oh? Vei sõid ikka ää? Ma ütlesin juba edel!
 JUHAN (*endiselt*). Kas te ei kuule või? (*Avab ukse, vaatab üle läve sisse.*) Pime tuba!
 TIINA (*kambrist*). Kannatage vähe, küll me tuleme!
 JASKA (*ka ukse taha astudes*). M-m-meil sari õlut kah, ja J-j-jüril ärmonik!
 TIINA (*endiselt*). Küll me tuleme!
 PRIIDU (*Jalaka Jaanile*). Jaen, kas sul oo piip tubakat, sa oled ikka va vanakas mees?
 JAAN. Sinu jaoks ikka saab. (*Annab.*)
 JASKA. Õh õi jäi ja, lase lennata, lase laiad lipud lehvida!

(*Teised poisid kuulatavad kambriukse taga ja kõnelevad isekeskis.*)

PRIIDU (*Jaanile, piipu täites*). Sa oled ikka va tubli mees, Jaen, sool on ikka tubakast ja raha ka. Mool oo sooga head mõtted, Jaen!
 JAAN. Soo? Või sul oo minuga head mõtted? Hea kahl!
 PRIIDU. Ära sa naera ühtid, Jaen. Ei või igakord teada ühtid, mähukse tühja pisikse kivi all vähid oo.
 JÜRI (*alustab laulu, teised järele*). Kui mina alles noor veel olin, noor veel olin, lapse-ga põlves mängisin...
 JASKA (*sinna hulka*). Õh õi jäi ja, lase lennata! Lase laiad lipud... (*Langeb röötsakile istmele.*)
 JÜRI ja TEISED (*ei lase enmast eksitada*). Ei mina teadnud muud kui seda, muud kui seda, mis mina nägin...
 (*Laul raugab, PEETER astub sisse.*)

PEETER (*üleriietes, natuke tusaselt*). Tere õhtust! Noh, mis — pidu teil siis siin on?

POISID (*teda teretama tikkudes*). Tere õhtust, vallavanem!

JUHAN. Ärge pange pahaks, vallavanem...

JÜRI. Oli juba niisugune äraraisatud poolik päev täna...

JUHAN. Ei tahtnud veel koju minna, ja — kõrts oli hirmus piibusuitsu täis...

JASKA (*ette tikkudes*). M-m-meil oli sari õlut...

JUHAN (*Jaskale*). Hoia nüüd sina eemale, oled ju jommi! (*Peetrile*). Siis mõtlesime, ega vallavanem pahaks pane, kui neljapäeva õhtut siin lõpetame...

JÜRI. Ega sa ei ole kuri, vallavanem?

PEETER (*hakates kasukat maha võtma*). Mis te nüüd, pojad, mind veel vallavanemaks nimetate. Vallavanem juba teine...

JÜRI. Mis teine? Meie, vallasulaste-kümnikute vallavanem oled sina enne kui pärast.

PEETER. Noo jaa, jaa, poiste vallavanem olen ma siis veel, kui teie mind lahti ei lase. Eks ma ole ju ka poissmees, ega mul ju naist enam ei ole!

TIINA, MIINA ja LIINA (*ilmuvad tagakambrist, poisid neid teretama: «Tere, Tinsi», «Tere, Minsi», «Tere, Linsi» kõlab läbisegi*).

PEETER (*Priidu poole astudes*). Ega sul neid va hallivatimehi korteris ei ole? Säh, aja minu kasukas selga, võta mu hobune lahti!

PRIIDU (*häbelikult*). Kus nüüd seda, peremees! Alles laupa sai saunas käidud!

PEETER. Ole siis hea mees, ma olen ise õige väsinud!

(*PRIIDU väljub. PEETER võtab vestinööbid lahti ja päästab selle alt välja oma suure habeme. See on nii suur ja lai, et teda tuulise ilmaga vesti all peab hoidma.*)

JAAN (*on lähemale astunud, kõhatab, ei leia nähtavasti jutuvainet*).

PEETER (*habet siludes, lahkesti*). Midagi ütelda tahtsid, Jaan?

JAAN. No mida suuremat, Peeter! Üks seatükk see oli, mis nad täna ära tegid. Mul ei ole sinuga küll midagi tegu olnud, aga — ilma uhkusega inimene sa olid,

sinu silmas ei maksnud üks enam kui teine. Kas neil paremat vallavanemat nüüd veel vaja oli? Aga mis sa teed!

(Poisid hakkavad tüdrukuid keerutama, need kaitsevad vastu, ei ole heas tujus.)

PEETER *(heidab käega)*. Äh, Jaan! Ma oleksin ameti isegi maha pannud, talupidamine ei jõua seda kahju ära kanda, mis ametiga saab, — aga seekord ma ei tahtnud! Kiuste, mõisa kiuste ma ei tahtnud! Aga — noh, võit oli nende!

JAAN *(peaga nokutades, kahetsevalt)*. Võit oli nende jah!

PEETER *(Jaanile kätt andes)*. Ma tean, Jaan, sa oled tubli mees; tööga nad keegi sinu vastu ei saa, sa teed kahe eest...

JAAN *(häbelikult)*. Ega ma's muidu ei tee, ma nõuan ka kahe mehe palga...

PEETER. Sinule võib ka maksta. Sa oled kokkuhoidlik, ei joo, ei tülitse...

JAAN. Ära teen ikka kõik tembud. *(Võtab pudeli taskust.)* Mul praegugi väike kurk taskus. Saunanaisel oli selg haige, võtsin teisele peale määrida. Va hoollikas vananimene, kohendab mul vahel riideid. — Kui teeme, vallavanem, kahekesi kahju peale väikese tipsu?

PEETER *(kätt Jaani õlale pannes)*. Täna, Jaan, ma olen täna küllalt võtma pidanud. Anna, kui tahad, minu asemel vanale Priidule väike lõks, kui ta väljast tuleb. *(Pöördub poiste poole, kes nende ümber on kogunenud.)* Või siis teie tulite kõik siia?

JASKA *(ette tikkudes)*. M-m-meil oli väike sari õlut ka...

JUHAN *(teda tagasi lükates)*. Mine nüüd sina jalust! *(Peetrile.)* Nojaa, korv õlut oli meil ka jah! Kui vallavanem lubab, et me ta siin ära tühjendame ja — nagu vahest mõnikord ennegi, natuke pillihäält tuppa teeme... Poolik päev ja neljapäeva õhtu ju on...

JURI. Peame teie ameti matused ära. Ega siis maksa kurvastada, ja nende moonakate ja rentnikkude närudele me ühe vati anname. Tead, kui meie, vallasulaste kümnikud, mesti lööme, siis nad nahatäie saavad. Elu-

lmas ei ole vallasulaste kümnikud alla jäänud, keda meie vallavanemaks, kohtumeheks või volimeheks panime, see oli! Ja täna pidime alla jääma. Meie? Keda me neile ei jäta!

PEETER. Ah mis te, pojad, nüüd räägite. Ma ju tean, neil oli mõisa käsk. Ja teate, mõisahirm, millal see meil kontidest kaob!

JURI. Ega's nemad saadanad poleks küll üksi teha saanud midagi, aga seal oli Vakkuste küla peremeeste vigur ka. Tegid ikka, vallavanem, vallamaja ilmaaegu sinna. Nemad ütlevad nüüd: on vallamaja meie külas, parem, kui vallavanem ka meie külast. Kergem käia. — Oleksid sa ikka vallamaja teinud, kuhu mõis tah- tis, kõik oleks hästi ja amet ka alles olnud!

PEETER. Siis oleksin ma ta risti kõrtsi läve ette pida- nud tegema?! Igaveseks ajaks oleks vallal nuhtlus kae- las ja kõrts orjata olnud! Parema ma siis juba tegin endale kahju, kui vallale. — Mitte et mul ametist kahju oleks, aga — no, küll te pärast kuulete!

JASKA. Õh õi jäi ja, lasse lennata, lasse laiad lipud...

JUHAN *(keerutab tema eest kõrvale)*.

PEETER. No ja, pojad, kui te natuke lusti pidada tahate, — Tiina, pane suukambrisse tuld...

TIINA. Miina viis juba!

PEETER. ...mina ju ei keela. Aga et teil õllekorv kaa- sas on, see küll meeldida ei taha. Ilma selleta oleksite ka rõõmsad olla võinud...

JURI. Kuidas me nüüd tühja käega pidime tulema? Me tulime ju — matuseid pidama! Aga kolme aasta pärast — tont võtku — paneme teid jälle vallavane- maks. Kümnikud siia! Käte peal viime vallavanema pidusaali!

(Tahavad Peetrit üles tõsta, aga see pääseb neil käest suurde tuppa. Poisid kõik tagantjärele, niisama tüdru- kud, kust varsti harmoonikaheli ja rõõmust kõnekõma kuuldu.)

PRIIDU *(astub sisse, heidab kasuka seljast ja riputab varna, lödiseb külmast, toetab selja vastu ahju)*. No

sii oo ju täna päris pulmad. Ju see vana Peeter ikka üks alama rahva talitaja oli, et kümnikud teda nenda armastavad! Poleks uskundgid. Meil Saaremaal oli ko talitaja, see ehtas laevu ning es tee alama rahvaga tegu midagid. Kiusas mo käest pearaha! No mis see minu pea sisse toob, et ma tema eest pea maksma? Jättis viimaks järgi, kui mütu aastat oli katsunud ja käde ei saanud. Phuh, külm ko!

JAAN (*tuleb suurest kambrist ja istub Priidu kõrval ahjupingile*). No mis sa nõnda külmetad?

PRIIDU. Ma ole talisel ajal tarakani tõugu, kui külma käde juhtun, oort koivad kanged!

JAAN (*võtab pudeli taskust*). Säh, võta väike lõks! Peremees soovitas sulle.

PRIIDU (*nagu taevas*). Ja sina annad?!

JAAN. No miks ma siis ei anna?

PRIIDU. Päris targast peast annad — Saaremaa Priidule?

JAAN. Näed ju.

PRIIDU. Saaremaa Priidule annab tema, Saaremaa Priidule, kedast keik põlgavad — hulguseks ja lakekausiks hüüdvad!!

JAAN. Mis sa nüüd nii palju sõnu teed! Võta!

PRIIDU (*langeb Jaanile liigutatult ümber kaela, kallistab teda ja nutab*). Jaen, Jaen, sa oled hea mees ja mõtled ko minusuguse peale! Sa ei põlga mind vanameest ää! Kas sa tead, Jaen, oli aeg, kus mina omal maal ja oma rahva seas omamoodi ko sinusugune tubli mees oli, mette joodik ega hulgu, oh jumal, jumal, nagu niid! (*Lööb käed silmade ette*.) Mis ole ma niid! Ja oleks veinud ko sinusugune mees olla, tugev, terve ja lugupeetud, riided üll ja raha taskust!

JAAN. No võta nüüd, mis sa nutad!

PRIIDU (*pühib veel silmi ja upitab siis värisevate kätega pudelit*).

JAAN (*selle aja sees*). Kuidas sa siis nõnda maha käisid ja hulkuriks said? Võta teine lonks veel!

PRIIDU. Ei, ei, Jaen, küll, kui suutääve ää sain! Mis ma soole nenda palju kahju tee. Kuidas ma hulku ma sain? Ah Jaen, sellest saaks piibel! Kes seda keik jõvab seleta! Ilusat naist ikkasi ja sai sandi ja hullu! Ei

sellega olnd võimalik koos elada. Kui teised mehed kevadi suuremaale tõhe tulid, tuli ära nendega seltsis. Suine teenistus läks röösti otsides kõrtsi, sügiseks tulid kirjad üle väina järke, et — naine enam minu naine ei ollagid. Kellele ma veel Saaremaal oma silmi pidi näitama, ei tahtnud enam sinna poole mõteldagid. Ja — kellel enam kodu ega kodumaad ei ole, kellele enam midagi ei ole, mis armas, mettegi elugid, — kauaks sellest niisugune saab, nagu mina ole!

JAAN (*kaastundlikult*). Hmh! Võta veel suutäis, saad rõõmsamaks. Ega see sind enam pahemaks ei tee! Ja — kas siis kuidagi enam sinust asja ei taha saada?

PRIIDU (*kurvalt*). Kuidas see küll veiks olla!

JAAN. Kui keegi su päriselt oma hoole ja eestkostmise alla võtaks?

PRIIDU (*raskelt*). Kes!

JAAN. Näiteks — nagu vallavanem? Peeter, kelle juures sa praegu oled. Tema oleks selleks paras mees.

PRIIDU (*heidab nukralt käega*).

PEETER (*avab tulles kesukse, elav kõnekõmu, mis raugab, tungib kuuldavale; tuli ja räägib üle läve suurde lappa tagasi*). Nõnda siis jah, lapsed, pidage natuke lusti, aga mõistlikult, ilma rumala naljata ja Jaskale ärge õlut andke. Mind vanameest lubage puhkama minna. Mul muidugi, nagu arvata võite, pea muresid täis. Ja — tehke ka aegsasti lõpp ja minge igamees rahulisti koju, homme on jälle tööpäev. Jumalaga veel kord! (*Paneb ukse tasakesi kinni. Suurest kambrist kostavad temale hüüded «Elagu vallavanem!», «Elagu Püve Peeter!» jne. tagantjärel.*)

PRIIDU (*Jaanile*). Kuidas nad teda armastavad!

PEETER (*end Priidu ja Jaani poole pöörates*). Mis teie siin siis teete, nõnda ühel nõul kahekesi?

JAAN. Midagi, vallavanem. Ma andsin Priidule selle väikese lõksi kätte, mis te anda käskisite, siis jäime niisamuti juttu puhuma.

PEETER. Tänan siis ka, Jaan, Priidu nimel! Tema vanamees on sellega harjunud, mul unust endal ära temale suutäis kaasa tuua. Säh, Priidu, tubakakott. Pane pärast kapiotsa peale. Sa oled hea mees, Jaan!

Mina lähen puhkama. Päev otsa jalul oldud, ei suuda enam. (*Raputab Jaani kätt.*)

JAAN. Minge, minge, peremees, puhkamine kulub muldugi ära.

PEETER. Õige jah! (*Raputab veel kord Jaani kätt ja kaob tagakambri.*)

PRIIDU (*on rahulikumaks jäänud, piipu täites*). No ütle nüüd ise, Jaen, kas vana Peeter pole mehe kuld? Kas ei oleks soovida, et ta ome tütardele tublid mehed levaks! Aga kust vetta! Harjukas rääkis: Venemaal, seal olla teine lugu. Kui seal poiss hakata tüdrukut vetta tahtma, siis poisi isa muudkui ladigu dengi. Aga sii, kui tüdruk hakkab mehele minna tahtma, siis muudkui tütre isa ladigu dengi! Eks tütre oleks ikka muidu küll kui maasikad!

JAAN. Tiina, see on tööinimene!

PRIIDU. Mis niid teda rääkida! Vei ma ise egapäe ei näe. Kelle peal see majapidamise mure keik seisab? Tiina asi! Vana Peetril lihab aeg valla asju õiendades ää. Keik nee aastad on keik Tiina mure olnud. (*Äkki rõõmsalt.*) Jaen, vaata, mis moole meelega tuleb, ma ütlesi soole juba enne: mool oo sooga head mõtted. Sa veta Tiina ää!

JAAN (*kohkudes*). Vait! Mis hullu juttu sa ajad!

PRIIDU. Mette sugugid ei aja hullu juttu. Sool ju raha oo.

JAAN (*nagu ohates*). Raha! Ega see igakord ei maks!

PRIIDU. Mis? Raha maksab, egal ajal. Rahaga tehjakse vanakuradile ka sarved piha! Teine mees, kut tal sinu raha oleks olnud, oleks sellega omale ammu juba mõne mõisa ostand, — sina hoiad raha väikese rotsendiga pankas ja ei hakka temaga midagi peale. On's see kellegid mehe moed? Vaata, mis teised teevad ja — mõnikord päris ilma rahata.

JAAN (*õhates*). Teised on — teised mehed! Lähen mina oma natukesega midagi hakkama, jään ilma! Petavad käest ära, eks küllalt ole nähtud!

PRIIDU. Petavad käest ää — kus sa siis ise oled? Ei, ei, Jaen, sa oled ikka liiga arg ja edevaatlik, selle moega ei tule sinust ega su rahaist velja midagi. Sa pead teise meelega piha vetma, Jaen.

JAAN. Teisi oskad sa õpetada, miks sa siis ise...?

PRIIDU (*nukralt, kohase käeliigutusega*). Mina? Mina loputasin oma teenistusega suud! Mu hambad olid alati lahti kuivand! Aga sina, Jaen — tõepoolest, sa veta Tiina ää!

JAAN. Talutütar nüüd talupoisile tuleb! Kus hull mõte!

PRIIDU. Pole midagi hull mõte. Sa maksa vana Peetri võlad ää, siis oo talu sinu ja tüdär ko sinu.

JAAN. Tiina tahab niisugust, kellel manisk kaelas ja «massid» jalas!

PRIIDU. Sa osta omale ko. Need oo odavad.

JAAN. No siis oleksin ma sõelpüks valmis!

PRIIDU. Ma ütle, kui sa lubad, vana Peetrile: Pane tüdär Jalaka Jaanile, see paneb sulle sularaha renni¹ peale.

JAAN (*kohkudes*). Ei, ei, Priidu, ära seda tee! Kus selle häbi ots!

PRIIDU. Mühukse häbi?

JAAN. Kui ta «ei» ütleb ja naerab!

PRIIDU. Ma pole veel kuulnud, et küsija suu pihta oo löödud.

PEETER (*särgiväel, palja jalu, voodivaip ümber võetud, tuleb — väike lamp käes, tagatoast*). Teie olete alles siin? Noh, olge peale, ega mina teid eksita. (*Avab suurkambri ukse, simmani helid kõlavad tupp.*) Tiina! Tiina, tule natuke siia.

TIINA (*tulles*). Kas sa alles üleval oled, isa?

PEETER. Jaa, ei tule und. Saada nüüd külalised ära koju, siis ole hea laps, pane laternasse tuld, võta kasukas ümber, mine aida juurde ja too mu kaarditoru mäele.

TIINA (*umbusklikult*). Mis see? Kaarditoru?

PEETER. Jaa, see toru, kus talu kaart ja kontraht sees on. Sa tead ju küll.

TIINA. Mis sa siis nendega nüüd öösel veel tegema hakkad?

PEETER. Ei midagi. Mul tuli midagi meelde ja tahtsin järele vaadata. Too see suur sirkel ka ühes mäele, mis aida lae vahel on.

¹ Laua (saaremaa murdes).

TIINA (*umbusklikult*). Suur sirkel...?

PEETER. Nojah, minu vana puumeistri sirkel. Ma ei ole teda küll sest ajast enam tarvitanud, kui talu pidama hakkasin, aga — alles peab ta olema.

TIINA (*mõteldes*). Alles on ta küll, aga ta on ju kole roostetanud.

PEETER. Ei tee midagi. Too aga peale. Küll ta läheb. (*Istub laua juurde ootama.*)

PRIIDU (*Jaatile*). Vaata, kuidas ta (*koputab sõrmega pealuu pihhta*) kolu tööd teeb! Ei ole voodis ka rahul!

TIINA (*on laternasse tule süüdanud, võtab isa kasuka ümber ja läheb*).

JAAN (*minekut tehes*). Jumalaga, Priidu! (*Isekeskis.*)

Jaa — mis ma pidin ütlema — ära sa sest kellelegi hinga, mis sa mulle rääkisid. Mitte elavale kui hingele!

PRIIDU (*teeb ka minekut*). No ei, ei, Jaen.

JAAN. Kõrtsis ka mitte! Seal sa ikka oled jutukas!

PRIIDU (*haledusega võideldes*). Sa tegid mo südame ärdaks, veib-olla ma ei lihagid enam kõrtsi.

PEETER (*kes ka kõnet kuulama on hakanud, umbusklikult*). Noo?

PRIIDU (*ümberröõmsates*). Ää ütlege ühtid, peremees! (*JAAN ja PRIIDU ära, suures toas jääb kõik vaikseks.*)

PEETER (*käsipõsakil mõtiskelles*). Jaa, see on kõige parem plaan, mis ma oma elus teha olen osanud. Mina ehitan ääremaile uue talu, asun sinna elama ja annan talu väimehele, kes mõisa võla kinni maksab. Oma kuusikust palke saab, jääb ülegi. Kas ma seda kuusikut ka ei ole hoidnud kui oma silmatera? Nüüd läheb ta asja ette. Tiina juhhib talu tööd nagu enne, ise hakkab ma jälle puusepaks. Ega ma ametit veel unustanud ole. Seda natukest raha, mis laudade, naelte ja muu peale läheb, selle saan ma ikka kuidagi kokku. Ja mõisaga ma protsessin, ajan asja nii kaugele, et ta nii ruttu mulle oksjonit teha, ei saa. Nõnda ma teen! (*Silub rõõmsalt habet.*)

TIINA (*kasukaga ja põleva laternaga, paneb kaarditoru ja sirkli isa ette lauale*). Nooh, saab siis näha, mis sa nendega tegema hakkad?!

PEETER. Ole terve, laps, öösel veel vaeva nägemast!

Anna nüüd kasukas minu õlgadele ja otsi mulle tuhvliid jalga. (*Võtab kasuka ja teeb kaarditoru lahti.*)

TIINA (*kustutab laterna ja toob isale tuhvliid*). Nooh, mis siis nüüd?

PEETER. Nüüd, nüüd — tuleb üks hea asi. Hoia mul kaarti kinni, ma mõõdan natuke. (*Hakkab sirkliga mõõtma.*)

TIINA. Sa torgid ju kaardile augud sisse.

PEETER (*silub sõrmeküünega sirkli jälgi*). Näe, augud teeme tasaseks jälle. Nõnda, laps, teeme targu kõik augud tasaseks!

TIINA. Mis asi sul ees on?

PEETER (*ei kuulegi küsimist, tõmbab küünega kaardile kriipse*). Siit siia, — siit siia, — see tükk, — see heina-maatükk — jah, nõnda läheb! Ime, et ma juba ammu sellele mõttele pole tulnud...

TIINA. Isa, mis plaani sa pead?

PEETER (*rõõmsate silmadega tütre otsa vaadates ja habet siludes*). Mis plaani ma pean? Tiina, tuleval sügisel teeme sulle pulmad!

TIINA (*nukralt naeratades*). Ah, isa...!

PEETER. Sa ei usu? Mine ikka. Kui sinu vana isa juba midagi ütleb, siis usu tema sõna peale, nagu sikk sarve peale. (*Üles tõustes.*) Soo, pane nüüd kaart toru sisse tagasi, ja — (*silitab tütre pead*) nagu ma ütlesin: pea veimevakk valmis!

(*MIINA ja LIINA tulevad suurkambrist, jäävad isa otsa vaatama ja lähevad, kui see midagi ei ütle, tahakambri ära.*)

PEETER. Soo, laps, lähme meie ka ära magama!

JASKA (*õhinaga suurest kambrist sisse tormates. Peetrit nähes kohmetab ta ja on segane*).

PEETER. Noh, Jaska, mis siis sinuga on? Kas sa veel ära koju ei ole läinud?

JASKA. L-l-läksin küll ära, aga...

PEETER. Midagi maha unustasid või? Mis sa siis veel tagasi tulid?

PRIIDU (*pikk käsivars ilmub ukse vahelt tuppa ja tõmbab Jaskat õlast lava poole*). Sina logard, kasi koju, mis sa sii kolad?

JASKA (*end lahti kiskudes, üle õla Priidule*). L-l-lase nüüd, näeh! M-m-mina tahtsin L-l-liinaga...

PRIIDU. So-oh, vei Liinaga? See keige noorem ja ilusam olgu siis sinu päralt! (*Käsivars püüab Jaskat.*) Nääd sa, Tiina seal on keige vanem, temal oo esimene õigus. Veta korrast, mis sa valitsed! (*Haarab Jaska kinni.*) Lakekauss, sa jäta oma lakkumine. Nüd oo sul veel ema tehtud riided üll, — kui sa lakkumist ei jäta, oled varsti sõhukesama hulgas valmis kut Saaremaa Priidu! (*Tõmbab Jaska enese järele lävest välja.*)

(*Eesriie.*)

TEINE VAATUS.

Sama lava.

PEETER, habe lühikeseks lõigatud, seisab keskukse lävel, läve kõrval MARET. KADRI istub ahju kõrval pingil ja TIINA koristab söögilauda.

PEETER (*mitte pahaselt, aga veidi kärsitult*). Nõnda siis, selle asja pärast võid siis nüüd minema hakata. See ei ole naiste asi ja vanade naiste kaudu mina niisuguseid asju ei aja. On noormehel, kelle eest sa väljas oled, tõsised mõtted, — tulgu ta ise ja näidaku ennast. Meeldime meie temale ja tema meile ja sünnivad kaubad muidu kokku — jumala nimel, aga — nagu öeldud, võõraste inimeste ja vanade naiste kaudu meie niisuguseid asju ei aja.

MARET (*kes Peetri sõnade ajal mitu korda suu lahti tegi, et rääkima hakata, tighedalt*). Ai jõök, ai jõök, ole ma küll ilman inimesi nännu ja ollu ja palju asju ritta aanu, ei ole ma siantsid inimesi veel nännu! Ka ma halva pärast tulli, ma tulli ju hää pärast! No l a s s olla, l a s s istu, ei putu mia ämp, ei tule mia ämp tõist kõrda, l a s s jäiä vanas tüdrukus! Kudas m u i a l siantsel kõrral inimest vastu võets ja ollas, ku õnnis perenaine alle o's elänu, kudas sōs oles ollu! Nüüd o's ammu kohvikatle keenu ja sialiha panni pääl ollu, — nüüd aias miu minema nagu peni! Et ka midägi vana inimesele põlle pääle o's ant', vaeva eest, — noo, kus sedä! — Teil ei oleki nu vanainimesele anda, teil o esi nälgi! Sellepärast vald ammati käest ära võtt's ja puha! Ai Jössuke, ei ole ma seast asja veel nännu, ole

ma ka vanas saanu ja palju inimesi paari panden, kes puha tenävel! — Ei putu mia ämp, ei raiska mia oma suud, lass istu, lass hallite, ei tule mia ämp nuusutem... (*Hing jääb kinni, ei saa enam edasi.*) Ujuuh!

PEETER (*viha tagasi surudes, pahema käega ust avades, paremat välja sirutades*). Noh, kas saab vahest? Tule ilma niisuguse lorata, siis saad — võib-olla kõhutaie süüa ja põlle ka midagi. Noh? Mul ei ole aega, teine tädi ootab! (*Nokkab peaga sinnapoole.*)

MARET (*taganeb Peetri käeliigutuse juures tahapoole*). Oh sa Essuke küll, mis kik ilman ära ei näe ja ei kuule! Sedaviisi tetäs miu vanainimesega! Ma tää, ma ole kuulu! Nüüd ma näe oma silmäge, et see õige om: tede latse om sihantse, neid ei toheki tõiste inimeste sekkä anda! Sellepärast see kigevanemp teil kätte vanas om jäänu! Küll jääve tõise kah, mitte kenning ei tule tahtma, mitte peni ka ei nuusute...

PEETER (*haarab Mareti käsivarrest kinni, et teda välja visata*).

MARET (*laskub istukile põrandale, Peetri käe otsas ripudes*). Ma tää, Tiinal olevet 'oodi ase alati like, ja suure sammaspooliku olevet tal...

PEETER (*jalga põrutades*). Välja!

MARET (*on lipsti maast üleval ja lävest väljas*).

PEETER (*üle läve suurkambri*). Priidu! Saada ta õueväravast välja, aga mõistlikult, et ta haiget ei saa!

PRIIDU (*eeskambrist*). No küll ma tea, ma ole sõhukstega juba vilund. Mool oli enesel ka sõhuke, kellel suu peal kaant ei olnud!

PEETER (*suleb ukse, pöördub ümber ja õhkab. Eestost kuuldu Mareti karjumist: «Appi! Aaappi, kuulja-nägija!», mis kaugemale läheb ja raugab*).

KADRI (*püüab küürus ja kühmus tasakesi välja pugeda*).

PEETER. Kuhu siis sina lähed? Mispärast sa ära jooksed?

KADRI (*mesiselt*). Oah, kulla-kuku peremeheke, mia tulli esi nõndsatig, tai joole miul miastig. Ega's mia's tää, et te seda ei taha! (*Käed püsti.*) Mia lää ärä, mia lää ärä nõndsatig, är' mitte miuga kuri olla, pai pere-

meheke, tai joole miul miastig. Mia tulli nõndsatig möödä minnän sisse. Mia lähe ärä, või mia tääsi, et toine ehen olli!

PEETER (*naerdes*). Mis sa's ära lähed? Ega sa ilma asjata tulnud? Ära pelga midagi, ega ma sinuga kuri ole!

KADRI. Oah, illi-kuku peremeheke, mia ei ole teid veel nõnda kurja nännüki! Pai peremehe, ei tee mia suud vailla! Es saada miut kennig, mia tulli esi nõndsatig, mõtli, ma kõnele vähä, saa näta, mia na sest nõust ka arvave! Tingu perenaine üteli ka, käi ärä pääle, ega see mõne ime ei ole! (*Kavalalt.*) Sõs nõnda jah, kulla peremeheke, ma ei tää, kust otsast seda juttu nüüd pääle hakata või olla...

PEETER. Ise ütlesid ju, et sul midagi asja ei ole ja et keegi sind ei saatnud?

KADRI. No ei jah, Tingu perenaine — tema va hää inime, pida miut vana inimest ka iki meelen, temä üteli, et möödä minnän võib sisse minnä ja juttu tetä, ku kõne pääle saab...

PEETER. Kuule tädi, ma annan head nõu. Kui sa sesamas asjas väljas oled kui see teine, kes minema läks, siis jäta mind pahandamata. Sa tulid küll alles, kui meil jutt juba pooleli oli, aga ju sa aru ikka said, mille üle me rääkisime. Niisugust vananaiste sahkermahkert ja «suss-suss», «vuss-vuss» nurga taga mina ei salli. Jäta muist enese teada, mis sul südamel oli, siis ehk otsib sulle Tiina õhtuoodet ja põlle ka midagi.

KADRI. Nojah, illi-kuku peremeheke, nojah! Ei lausu mia midagi. Te oled iki hää inimese, ega te ei lase vaest inimest är' minnä, peade iki ka meelen! Ja latse, nee om teil ku ubine aian, ma ütli iki, ja ole alati ütelnu: ken siantse kätte saab, sel om iki õnn...

TIINA (*kes kogu aja vahel nutnud, vahel naernud oli, vahele*). Tule nüüd, vanatädi, lähme suurkambri, ma vaatan midagi, mis külalisele kulub. Lähme!

(*Kütise JAAK astub suuremoeliselt uksest sisse.*)

KADRI. Nõnda jah, illike, nõnda jah! (*Pöörab Tiinaga minema, läheb külalisest mööda, kuna Tiina tulija ette seisma jääb.*)

JAAK. Tere! Minias! Kas sa näe?! (*Vangutab pead.*)

Kui suureks ja ilusaks kasvanud! (*Peetri otsa vaadates.*) See ikka — Tiinast tütar on?

TIINA. Kes siis muu, Kütise onu, Tiina jah! Mina juba mitu aastat nii suur ja ilus. Kütise onul on muudkui meelest ära läinud.

JAAK (*vangutab iga «kas sa näe» juures pead*). Kas sa näe? Jajah! (*Peetri poole pöörates, vaatab teda ühest ja teisest küljest.*) Peeter ikka on või — või ei ole? Kas sa näe? Tere! Kuhu sa oma habeme oled pannud?

PEETER. Näljaga ära söödud puha! Kustpoolt sina siis tuled?

JAAK. Päris kodust! Tulin korra ka vana sõpra vaatama. Või habeme oled maha võtnud — kas sa näe! Kahju! See oli ju päris valla uhkus, sihuke habe! Kui alles vallavanem olid, no teist niisugust habemikku valla vanemat oli otsida!

PEETER. Oli ka — edevuse asi. Töö juures oli ta raip igal pool ees, muudkui näitasin teisele lammaste raudu! Istu!

JAAK. Kas sa näe? No jah! (*Istub, võtab viinapudeli taskust.*)

PEETER. Mis temal nüüd kaasa võetud! Kas sa — vana maks saades veel tema pruukimist maha ei jäta?

JAAK. No oma pudel pomerantsi päevas peab mul ikka olema. Teisiti mina ei saa. Ja — seda mulle mu asi ometi lubab, midagi peab inimene ilmast ikka ka saama.

PEETER. Jajah, võib-olla!

JAAK. No mis sina, Peeter, oled endale taha metsmaade peale ju toreda teise talu üles ehitanud? Seal on ju väga kena värk.

PEETER. Kust sina's kiita tead?

JAAK. Kust mina tean? Ma tulin ju mööda, pidasin hobuse kinni ja vaatasin kõik läbi.

PEETER. Mis maakuulamise peal sa siis väljas olid? Sinu tee ei vii ju sugugi sealt mööda?

JAAK. Maakuulamise peal nüüd! Oli asja niisamuti sõita. — (*Pudelile näidates.*) No kisu lahti!

PEETER (*hüüab tahatuppa*). Liina! Too kahvel või midagi, ja pitsklaas ka! (*Jaagule.*) Või sedaviisi?

JAAK. Sedaviisi jah! Mis sa's, Peeter, nüüd nende uute

hoonetega mõtled tegema hakata? Rentniku sisse paned, või jälle — pooleteramehed?

PEETER. Tea veel midagi, kuidas saab. Mul palkisid omast käest oli, aega kah, hakkasime va Saaremaa Priiduga kahekesi tegema, sai mõni päiline ka appi võetud — valmis oligi. Mis sa hädaga ära teed, pead ikka vaatama, kuidas paremini välja tuleb.

JAAK. Mõni räägib, sa tahta väimeest võtta ja talu käest ära anda? Siis ehk ehitasid uue maja enda jaoks?

PEETER. Kes teab, võib-olla ka, kui mõne tubli mehe leiab.

LIINA ja MIINA (*esimene kahvliga, teine klaasiga, klaasi tulles veel käterätiga pühkides, teretavad*).

JAAK. Kas sa näe? Need siis kõik sinu tütrede, Peeter? Jajah, ei ole laita! (*Hakkab kahvliga korki lahti kiskuma. Tüdrukud ära.*) Me võiksime ju päris langedeks saada, sul tütreid, mul poegi...?

PEETER. Miks mitte, selle poolest ikka küll.

JAAK (*on pudeli lahti saanud, luurates*). Missugusele tütrele siis talu saab? Säh, võtame niisama pudelist!

PEETER. Täna, ega mina enam ei võtagi.

JAAK (*imeks pannes*). Mis? Sina enam ei võtagi? Mis jutt see on?

PEETER. Päris õige jutt. Ühes ametiga panin viina maha!

JAAK. No nüüd on ime! Allaste Jaak, kui ameti maha pani, alles veel õige jooma hakkaski ja jõi enese surnuks, ja sina jätsid maha?

PEETER (*naerdes*). Sellepärast. Mul tuli tema peale mõteldes hirm peale.

JAAK. Kas sa näe? (*Võtab ise.*) Kuule, Peeter, kui see asi nõnda on, nagu sa ütlesid, — pane tütar minu Jaanile ära. Mul teine poeg ikka majast välja koduväiks vaja saata!

PEETER (*mõteldes*). Sinu pojad pidavat ju ka jooma?

JAAK. Kes seda ütleb? No — sugupärast katsub iga-mehe. Ega's ta sellepärast kohe juba joodik ole!

PEETER. Minule kuluks ikka päris karsk väimees ära ja siis — peab tal raha olema, talu ostuvõlga mõisas ja teistele õdedele kaasavara välja maksta.

JAAK. Kas siis meil seda puru puudub?

PEETER. Soo? Mina mõtlesin ikka, et — sul suur koll küll, aga — ega sul raha ei ole.
 JAAK. Noo jaa, noo — valmis mul teda muidugi ei ole, aga — noo, mu esimene poeg võtab ometi naise ja saab viis tuhat rubla kaasa, kas siis teda küllalt ei ole vennale välja maksta!
 PEETER (*erevil*). Soo? Kust ta siis võtab, ja — nii suguse rikka veel?
 JAAK. Nojaa, noo — ega kaupa kusagil küll veel koos ei ole, aga eks siisuguseid ikka leia.
 PEETER. Ah soo! Ta alles otsib!
 JAAK. No muidugi otsib; ega's sihuke kohe nurga tagant maast võtta ei ole...

(Tagatoast on vahetevahel kuulda, kuidas Liina masinaga õmbleb. Viraku MÄRT ja ERNST astuvad sisse.)

MÄRT (*vana hall mees, räägib mesiselt ja peenikesel kõrge häälega*). Tere õhtust ka, siit talu rahvas! (*Hoiab kõrva rääkija poole.*)
 JAAK (*peidab ruttu viinapudeli, kuulatab teiste juttu ja naerab parajal kohal põlgavalt*).
 PEETER (*tulijaile vastu minnes ja neid silmitsedes*). Tere jumalime!
 MÄRT. Ka me oleme siin Püve talun või? Karjalais tee veeren iki juhat's, tää, ka me tullime õieti või?
 PEETER. Kui te Püvele tulla tahtsite, siis olete ikka õigel kohal küll. Nagu aimaks, et teid enne olen näinud, aga — mitte ei mäleta, kes ja kus?
 MÄRT. Mis te? Ärge pange pahas, miul kõrvakuulmine väha kõva...
 PEETER (*valjemini rääkides*). Olete õigel kohal küll!
 MÄRT. Ka peremees ka peas kodun oleme? Või esi oledegi.
 PEETER. Sedapuhku küll.
 MÄRT. Mis te?
 PEETER. Olen küll peremees. Kaugelt külalised on, küsida tohib?
 MÄRT. Ah me'e? Noja, ega te ei tunne jah, me oleme teisest kihelkonnast. Va Viraku Märt, kiriku vöörmolder, ku te vaist kuulu olede?

PEETER. Jaa, kuulnud ma ikka olen küll.
 MÄRT. Ja see jälle — miu poig Ernits!
 ERNST (*suur loru, etteheitvalt*). Ernst ikka, isa!
 MÄRT. ... või Ernist jah. Vaade — (*seletab kavalalt*) kirikhärra oli vader, sõs sai tõisele kirikhärra nimi. Pidime iki poisist ka kirikhärra tegeme, tõisel jälle oma pää otsan, ei taha ja ei taha siast ammatid õppi.
 PEETER (*pakub istet; Ernsti tool juhtub eemale, näitelava keskele*). Olge heaks, võtke istet!
 MÄRT. Mis te?
 PEETER. Olge heaks, istuge!
 MÄRT (*istet võttes*). Tenäme! Olge terve! (*Pojale.*) Ernits, istu kah!
 ERNST (*nagu enne*). E r n s t, isa!
 MÄRT. ... või Ernist! (*Peetrile.*) Vaade, ne saksa keeli nime om vanainimesel kurja vällä ütelte. — Tede küla siin om iki üits suur küla, siast ei ole nu enne nännüki! Ma johtu edimest kõrda siia poole!
 JAAK. Jaa, siin on vist oma paarkümmend talu koos.
 MÄRT (*Jaagu poole*). Mis te?
 PEETER. Neli-viisteistkümmend talu ikka on.
 MÄRT. Siin peave iki kõva savipõhjage edimese lumbre maa oleme, ega muidu talu nõnda mütsakun ei ole?
 JAAK (*pilgates*). Mis te?
 PEETER. On ikka leedepõhjaga maad ka. Meil on heinamaad kõigil kaugel, sellepärast on talud hunnikus.
 JAAK (*suurustades*). Vot kus minu talu maad! Mitte üks lapp ei ole leede, võta, kust tahad: timmat ja timmat!
 MÄRT. Kaugelt te'e ka olede?
 JAAK. Kütise Jaak! Seda nime ometi olete kuulnud?
 MÄRT. Oi, miks me sedä nime ei ole kuulnu. Te olede jo kuulus rikas. Tede poig käis ju veel mede vallan Mullikse Marguse tütrele kosjas! (*Näeb, et poeg lortab.*) Ernist, kõnele ometigi ka külarahvage!
 ERNST. Mis ma ennast teie jutu vahele segan. (*Peetrile.*) Mis teil seal tagatoas ikka vahetevahel vuriseb?
 PEETER. Nõndasamuti, lapsed õmblevad masinaga.
 ERNST. Ahah! (*Lortab edasi.*)
 MÄRT (*heal meelel*). Küll ta ära kuulis, küll tal kõrva om!

PEETER (*kõvasti kõneldes*). Ei tea, mis külalistel meele poole ka asja oli? Ega te ilma asjata ikka kauge maa takka ei ole sõitnud?

MÄRT. Ei tää nüüd, oli iki vähe asja ka. (*Vaatab Jaagu peale*.) Oles pallelnu peremehega nelja silma all...

PEETER (*tõuseb üles*). Ah soo, olge siis nõnda lahke, astume teise tuppa... Jaak, ära pane pahaks, kui natukeseks ajaks üksi jääd...

JAAK. Mis? Mina? (*Tõuseb üles*.) Mina lähen minema!

PEETER. Kuhu sa jooksed! Ajame pärast veel juttu! (*Surub Jaagu istmele*.)

JAAK. No minge siis, minge peale. Ma istun.

MÄRT. Ernits, ... tule sina ka!

ERNST (*üles tõustes*). Ernst, isa!

(*Kõik kolm tahatuppa; kui uks lahti tehakse, kuuldu selgesti masinaga õmblemist*.)

JAAK (*võtab kähku viinapudeli välja ja rüüpab mitu lonksu üksteise järel*). Kas sa näe? Või vana Viraku! Tema ka! Küll tal hais ninas on! Ei tea, mis see kirjuteener seda maapealist varandust peaks ahnitsema! Ja nagu teda siin oleks! Poeg enesel ka nagu rokaainus, kuidas sihukest ka teistele inimestele näha peaks tuua juletama! (*Võtab ruttu lonksu ja peidab pudeli ära*.)

(*Suurkambri lävest tulevad Kamaküla ENDRIK poja HANSUGA, TIINA ja MIINA*.)

TIINA. Me leidsime veel väljast külalisi, — isa ei olegi siin?

JAAK (*on ettepoole astunud, iseendale*). Veel! veel, veel! No kas sa näe! Päris kui laat! Tea, kas iga päev või?

ENDRIK. Tere õhtust, külarahvas! Näe, missugune kena elamine ja olemine!

JAAK. Tere, tere! (*Tiinale*.) Isa läks teiste külalistega tahatuppa, neil oli neljasilma-juttu.

TIINA. Küll ta siis varsti tuleb. Olge heaks, külalised, võtke raskemad riided pealt ära. — (*Aitab vana meest*.)

ENDRIK. Tänan, latseke, tänan! (*Jääb Tiinaga rääkima*.)

MIINA (*pühib põllega toole, Hansule*). Olge heaks, istuge!

HANS (*kes ruttu üleriided maha võtnud on*). Tänan, neiu! Lubage, et ma enne end tutvustan. (*Käeliigutusega Jaagule*.) Kamaküla Hans Lassmann ja — minu isa!

JAAK. Sooh?

HANS. Lubage, kui mul see au tohib olla — kuidas on teie austatud nimi?

JAAK. Ah minu nimi? Mis te siis sellest küsite? Mina olen Kütise Jaak Kütis, mind tunneb igamees!

HANS. Lubage, mul ei ole mitte see au. Ma pean ometi teadma, kellega mul au on rääkida.

JAAK. Mis au see siis nõnda on? Mina räägin igaühega, ega mina uhke ei ole.

HANS. Vabandage lahkesti, teie ei mõista mind nähtavasti — mul jäi neidudega jutt pooleli... (*Pöördub ära ja räägib tüdrukutega*.)

ENDRIK (*Jaagule*). Kas te olete see rikas Kütise peremees või, kellest iki vahel kuulda oli?

JAAK. No mina ikka jaa, ega teist ei tea.

ENDRIK. Üits Kütise noor peremees käis mede nurgan kosja, — ka see teie poig oli?

JAAK (*tusaset*). Kas mina võin teada, kus või, mis minu poeg kusagil käib või on ja — kas ta siis igakord kosjas käib, kui ta käib?

ENDRIK. Ärge nüüd minu vanainimese kõnet pahas pange. Ma küsisin nõndasamuti, et ikka ühest Kütise Peetrist räägiti, kes mitmetihandelist naist otsivat.

JAAK (*ei tee kuuldavaks, on aga rahutu ja otsib silmadega kübarat*).

HANS (*tüdrukutele*). Ah kui kena, kodune ja lõbus teie juures kõik on, näha kohe, et noorte neidude kodu!

MIINA. Mis te nüüd ilmaaegu kiidate! Oleks teadnud, et külalised tulevad...

TIINA. Isa tuleb ka juba...

(*PEETER, MÄRT, ERNST ja LIINA tulevad tagatoast*.)

HANS (*Peetrile vastu minnes*). Mul on vist au maja peremehega? (*Nagu enne.*) Kamaküla Hans Lassmann ja — minu isa!

PEETER (*kätt surudes*). Rõõmustan väga. Lubage, et ma tutvustan: Viraku Märt, kiriku vöörmünder...

MÄRT. Ja see om miu poig Ernits!

ERNST. Ernst ikka, isa!

LIINA. Isa, sa ei ole külalisi pealisriideidki maha võtta palunud!

HANS (*Liinale*). Lubage, neiu, et ma end tutvustan Hans Lassmann Kamakülast ja — minu isa! Vist kõige noorem õde?

LIINA. Jah, Leeni, nad hüüavad mind aga Liinaks.

HANS. Rõõmustan väga!

PEETER. Olge heaks, külalised, võtke istet!

(*Tüdrukud tahavad Viraku meeste üleriideid maha võtta, need ei lase, istuvad riietega. Ernst saab jälle endisele kohale, näitelava keskele istuma.*)

JAAK (*Peetrile*). Jumalaga! Peeter! Sul külalisi palju, ma lähen minema. Saame vahest teinekord jälle kokku! (*Märt ja Endrik vaatavad teineteise peale uurivalt kõõrdi.*)

PEETER (*Jaagule*). Kuhu sa nüüd jooksed? (*Viib ta tagasi laua äärde istuma.*) Aja külalistega juttu!

JAAK. Mis siin — kuiva suuga istuda või... (*Vaatab Märdi poole.*)

MÄRT. Miul iki pudelike karmanin ka... (*Kisub välja.*)

JAAK. Soo? Kas kirikuteenrid tohivad ka selle kraamiga mujal ümber käia kui kirikus?

MÄRT. Oah! Pühakiri ütleb esi, et viin rõõmusteb vaese inimese südant. Ära võib iki võtta tilgake. (*Kisub pudeli lahti ja annab Jaagule. Liina läheb klaase tooma.*)

PEETER (*puudutab Kamaküla vanameest õlast*). Võib-olla oli teil midagi nelja silma all rääkida? (*Mõlemad tahatuppa ära.*)

(*Jaak ja Märt hakkavad viina võtma, tüdrukud on ahju äärde kogunenud ja sosistavad isekeskis. Ernst lorutab*

hoiti ja võitleb tukkumisega. Hans võtab ülekuue taskest veinipudeli, toob laua pealt klaasi ja asub tüdrukute juurde.)

JAAK (*Märdile*). Kuidas teie pool tänavu siis ka viljad kasvasid?

MÄRT. Mis te? (*On aga väga hästi kuulnud ja räägib edasi.*) Ole terve küsimest, keskmist viisi. (*Tüdrukute poole vaadates, kas need ei kuule, tasakesi Jaagu poole.*) Te'e olede siin enam tuttav, te ehk täade muidugi: miantsele tütrele talu saab?

JAAK (*ei taha salajutuga tegu teha, tusaselt*). Kust mina seda tean?

MÄRT (*käega valjusti rääkimist keelates*). Ei, ei, räägime nüüd isekeskis!...

JAAK. Teie ei kuule ju tasast kõnet!

MÄRT. Küll ma kuulen, ma vahin suu peale! (*Räägivad tasakesi edasi.*)

HANS (*neidudele veini pakkudes*). Olge nõnda lahked, kui mul see au tohib olla!

LIINA. Täname väga. Meie majas on alkohol põlatud asi. Isa võttis enne küll, aga nüüd tegid vana Saaremaa Priiduga maha, et kumbki ei võta. Ja ei võta ka.

HANS. Vana Priidu ka enam mitte?

LIINA. Priidu on nüüd päris karske.

HANS. Aga see siin on ilma alkoholita vein, seda võib võtta. Olge nõnda lahke!

LIINA. Ei tea, kas on?

HANS. On, on, võite uskuda, katsuge!

MÄRT (*tõuseb üles, puudutab Ernsti õlast*). Mine nüüd sina ka, Ernits, tõiste noorte inimeste seltsi juttu a'ama!

ERNST (*vaatab korra üles, tukub edasi*).

(*PEETER ja ENDRIK tulevad isekeskis rääkides.*)

JAAK (*topib viinapudeli Märdile kätte*). Pane ära, peremees ei salli!

MÄRT (*kohkunult*). Mis te? (*Pistab pudeli ära.*)

(*Juurdetulijad jäävad laua juurde seisma, lühike paus: selgesti on kuulda, et Ernst tasakesi norskab. Tüdrukud naeravad.*)

PEETER (*seab Endriku istuma, mõtleb silmapilgu ja algab siis*). Meie võime teatud asja üle päris avalikult rääkida. Minul on jah mõte oma talu väimehele ära anda, kui ma kohase mehe leian, kellele minu vanem tütar Tiina minna tahab! (*Tiina tõuseb häbelikult üles ja jookseb tahatuppa ära, teised õed ei tea ka, kas neil jääda sünnis, teevad sedasama, Hans jääb pudeli ja klaasiga istuma.*) Mina olen seda tegema sunnitud. Mul on 1500 rubla taluostmise võlga mõisas ja mõis ütles mulle võla üles! Laenu saada ja võlga maksta ei ole mul kerge, lahtilastud vallavanemat ei usalda hästi. Arvatakse, et mul palju teisi võlgu on, mis aga jumalale tänu, tõsi ei ole.

JAAK. Kui sul teisi võlgu oleks, siis oleksid nad sul nüüd ammu kõik kohtuga kaela tulnud!

MART (*Jaagu poole*). Mis te?

ENDRIK. Õige! Päris õige!

JAAK. Ei midagi, ma ütlesin: Peetril on õigus.

PEETER. Ma olen juba vana mees ja ei suuda ka enam, kuidas vaja, talu eest hoolt kanda. Koht maksis osten kuus tuhat rubla, sellest on kolm tuhat mõisa ära makstud ja tuhat viissada on krediitkassa võlga. Talu olen ma ehitanud ja seadnud, nõnda et teda ühes raudvaraga nüüd julgesti kaheksa tuhande rubla peale hinnata võib. Väimehel peaks nüüd nii palju raha olema, et ta mõisa võla ära maksta ja minu kahele teisele tütrele kummalegi tuhat rubla kaasavara välja maksta võib...

MART. Nojaa, see asi om iki selge küll. Ja — ega neid kätte tuhandet ruubelt ei ole vaja kohe vällä maksa, see on vist iki, kui tütre mehele saave?

PEETER. Seda küll, aga — neil oleks mehelesaamine kergem, kui teada on, et kaasavara valmis seisab.

ENDRIK. Ka õige.

PEETER. Ise läheksin ma siis uude majja elama ja hariksin neid maid, mis sellele kuuluvad, või jälle — väimees rendib uue talu välja ja annab mulle oma lauas süüa ja iga aasta mõne rubla taskuraha. — Kui kellelgi nüüd see plaan päri on, siis võiks ju selle üle pikemini rääkida...

ENDRIK. Jaa, vahe om iki puhas küll...

MART. Jaa, ei tää nüüd häkki ütelte, pea tetäs pillapalla, kava tetäs kaunikene... Seda raha, mis valmis peab oleme, om iki raasike pal'lu...

ENDRIK. Jaa, üits kolm tuhat viissada ruubelt peab väimehel siis ikka oleme. Ja — sellega saab juba igalt poolt isegi hääd talu osta...

PEETER. Õige küll, paremaks ma asja kujutada ei saa, kui ta on...

JAAK. Ega's see raha ei pea, — ma võin pojaga kodus kõnelda, mis ta arvab.

MART. Mis te?

JAAK. Ei midagi, ma kõnelesin majaperemehega.

ENDRIK (*Jaagule*). Ka — tede poig sõs ka...?

JAAK (*pahaselt*). Ega's mul ainult üks poeg ei ole!

(*Jutule tikub piinlik vahe, külalised vaatavad nõutult üksteise otsa, nähtavasti on neil igaühel mõttes, kuidas aga minema saaks.*)

PRIIDU (*hüüab üle läve tuppa*). Võõraste hobused oo lahti kiskunud ja iuklema läinud. Suured täkkhobused, ma'p tee neile üksi midagid...

KOIK (*kargavad nagu ussist nõelatuna üles, võtavad kübarad ja tungivad rüsinäl lävest välja, tüdrukud teisest toast ka tagajärel. Üksi jääb keset näitelava oma tooli peal istuma — Ernst, kes noriseb kuuldavalt*).

MART (*tuleb vähe aja pärast tagasi*). Jumalale tenu, mede hobesel es ole viga miastegi! (*Näeb, et poeg magab, raputab teda õlast*.) Ernits, mis sa nüüd iki slante oled! Külä kottel jäed magame...

ERNST (*segaselt*). Tää! Kogemede...

MART. Kas sa kuulid ka sedä kaupa, või es kuuleki?

ERNST. Es kuule mia...

MART. Tuhant viissada ruubelt mõisavõlga ja kumbagi sõsarele tuhand ruubelt...

ERNST (*lollakalt*). Esä! Kaupleme neid sõsarid, kes tuhand ruubelt saave...

MART (*pahaselt*). Tule, lääme mineme! Kigeparemp aig ära kadude, tee pääl võime kõnelte! (*Mõlemad ära.*)

(*ENDRIK ja HANS tulevad, võtavad oma riided.*)

HANS. Päril hea, et sel viisil kergesti minema saame. Piinlik oli! Nii palju kosilasi korraga! (*Kummardab tühjale toale.*) Mul on see au! (*Mõlemad ära.*)

PRIIDU (*nüüd palju siledam ja puhtamalt riides kui enne, tuleb sisse, jääb seisma, vaatab ringi*). Raiped! Keik ajateibad jüravad ää! Ega neil jooksikutel kellegil seda raha pole, mis vana Peetrile tarvis on. Kupata minema ja muud ühtid. Pea ikka selle asja ise ede võtma. Hull ko, et parajat aega pole leidand vana Peetriga asja üle rääkida. Midagid, ma küsi otsekoheselt ää, saab mis saab! (*Istub ahju äärde piipu seadma.*)

(*Oma inimesed tulevad heas tujus tuppa tagasi.*)

LIINA (*Priidule, Hanssu järele ahvides*). Lubage — mul on see au — Kamaküla Hans Lassmann, ja seal — minu isa!

MIINA. Mis te?

PEETER (*naerdes*). Oi, oi, tüdrukud! Kas sa näe! See ei ole ilus, et teie külalisi tagaselja pilkate!

LIINA. Sina teed ju ise sedasama!

PEETER. Mina? Kuidas nii?

LIINA. Ütlesid ju praegu: kas sa näe!

PEETER. Ah soo? Noh, see oli kogemata.

MIINA (*naerdes*). Ja see om mui poig Ernits! Ime, et temast kirikhärrat ei saanud. (*Õdedega tahatuppa ära.*)

PEETER (*astub mõned sammud edasi-tagasi ja jääb Priidu ette veidiks seisma, ohates*). Jaa, Priidu, me oleme nüüd nende — külalistega päris hädas. Soomest ja Saarest käib neid! Ja mitte ühte ei ole nende seas, kellega pikemat juttu maksaks teha!

PRIIDU (*vähese vaikimise järel*). Sa pane Tiina Jalaka Jaanile ää.

PEETER (*ei vasta, astub mõtetes mõne sammu ja jääb jälle Priidu ette seisma*). Mis sa ütlesid?

PRIIDU. Ma ütlesid: pane Tiina Jalaka Jaanile, temal oo kaks tuhat rubla. Ega sa teist sõhukest ep leva mette.

PEETER (*vähese vaikimise järel*). Kas Jaan sind käskis sellest juttu teha?

PRIIDU. Es kässi küll mette, aga — mina ütlesid talle! Sa võta Tiina ää. Tema punnis vastu, et kas Tiina

temale tuleb. No mina kinnitasin usku, et ega küsija suu pihta ei lööda mette. Siis ta ütles: sa veid nimeta.

PEETER (*astub jälle mõne sammu, siis nagu iseene-sele*). Jaa, kaks tuhat rubla võib Jaanil olla. Ta on kokkuhoidlik inimene ja — alla saja rubla sularaha aastas ei ole tema kusagil teeninud. (*Istub laua juurde, jääb käsipõsakile mõtlema.*)

PRIIDU (*osatades*). Ta päris ometi venna käest, kes koorma ala jahi ja surma sai, ko kuussada rubla. See oli ko kokkuhoidlik inimene.

PEETER. Ma tean küll.

PRIIDU (*astub lähemale, jääb Peetri ette seisma*). Ja töömees ta oo, see ajab su talule hinge sisse. Ei joo, ja hea süda oo tal ko...

PEETER (*ei vasta midagi, on sügavais mõtteis*).

LIINA (*tahab toast läbi suurkambrisse minna*).

PRIIDU (*hakkab Tiina käest kinni*). Tiina, Jalaka Jaan käskis küsida, kas sa temale lihad?

LIINA (*naerdes*). Nojah, Priidu hakkabki kosjaisaks!

PRIIDU. Ää naera ühtid, Tiina. Noor ja ilus ta ei ole, aga tal on kaks tuhat rubla.

LIINA. Ja minul ei ole. (*Jääb isa otsa vaatama, kas see tõsi või nali on.*)

PRIIDU (*nukralt*). Jah, siis pole muidugid midagid teha! (*Astub tasakesi lävest välja.*)

LIINA (*on ka mõttesse vajunud, astub nagu tahtmata pikkamisi akna alla ja surub näo vastu aknaruutu*).

PEETER (*tõuseb üles, astub mõne sammu, jääb seisma, raskelt*). Mis sa mõtled, Tiina?

LIINA (*ei pöördub ümber, vaikselt*). Ei midagi. Mis mul mõtelda on!

PEETER. Selle Priidu jutu kohta?

LIINA. Kuula nüüd Priidu juttu, mis tema ogar pea välja on mõtelnud!

PEETER. Aga kui asjal õige põhi on?

LIINA (*ümber pöördudes, ägedalt*). Ega ma siis Jalaka Jaanile ikka ei lähe! (*Toetab selja vastu aknalauda, nagu võitlusele valmis.*)

PEETER (*astub jälle mõne sammu, vaikselt, nagu alandlikult*). Mis sel Jaanilgi viga on! Töömees on ja — joodik ei ole...

TIINA (*karmilt*). Vana!
 PEETER (*ettevaatlikult*). Oo, veel vanemad saavad veel nooremad kätte, kui sina oled. Kaks tuhat rubla, Tiina, on suur raha! Aga — ega ma sind ei sunni!
 TIINA (*ei vasta midagi, pöörab näo jälle akna poole, õhkab hingeauru aknaruudule ja kirjutab sõrmega midagi sellesse*).
 PEETER (*veidi aja pärast, hellalt*). Sa tahaksid sellele minna, keda sa armastad, Tiina?
 TIINA (*vaikselt, tõsiselt*). Mina ei armasta kedagi, isa!
 PEETER (*jälle veidi aja pärast, samuti*). Kuningate ja keisrite tütreid ka ei saa oma südame järgi minna, kellele nad tahavad, vaid lähevad — kellele poliitilised ja majanduslikud kasud minema sunnivad...
 TIINA (*ei vasta midagi*).
 PEETER (*nagu enne*). Püve talu on ka väikene kuningriik, meie kuningriik! Siin oleme meie, seni kui ta meie oma — ka kuningad! (*Kurvalt.*) Kas ta — meie käest — ära peab minema? Tiina! Kust leiame rahamehe, kes teda meile alles hoida aitab? Kosilasi on sul nüüd käinud — murrul, aga seda raha, mis meil vaja, ei ole neil kellelgi. Kellel on, otsib mõisat, mitte Püve talu ja sind! Jaanil —! Jaanil aga on see raha ja tema tahab!
 TIINA (*käed langevad alla*).
 PEETER (*täis õrnust, et mitte kauemini kiusata, astub tasa keskkusest välja*).
 TIINA (*raskeis mõtteis, ajab siis äkki pea püsti, et kõiki piinlikke mõtteid maha raputada, astub paar sammu edasi, jääb aga jällegi keset tuba mõtteis seisma*).
 MIINA (*tuleb rõõmsalt koos Liinaga tagakambrist*). Tiina, kas tead... Mispärast sa siis nõnda tõsine oled, Tiina?
 TIINA (*iseenesega võideldes, raskelt*). Jalaka Jaan on lasknud küsida, kas ma temale lähen!
 LIINA ja MIINA (*puhkevad naerma*).
 TIINA (*tõusva pahameelega*). Mis te's nõnda naerate!
 LIINA. See on ju ka naeruväärt!
 TIINA. Mis seal siis nõnda naeruväärt on?
 MIINA (*põlgavalt*). No Jalaka Jaan!

TIINA. Nojah, Jalaka Jaan! Mis sel Jalaka Jaanilgi viga on?
 LIINA. Ega sa's temale ikka ei lähe!
 TIINA. Kes selle eest võib seista!
 LIINA. Kas sa siis paremat ei saa?
 TIINA. Ega temagi õlekubu ega aganakott ole!
 MIINA. Talusulane!
 TIINA. Kui ta talu kaasa saab, on ta peremees!
 MIINA. Ta on ju vana!
 TIINA. Küll ta minu kõrval nooreks saab!
 LIINA. Ta ei ole ilus!
 TIINA. Oo, kui ma temale ilusad riided selga teen ja ise kõrvale istun, siis on ta ilus!
 MIINA. Sa kostad ju tema eest, nõnda et ise ka viimaks arvama hakkad, nagu ei oleks tal viga midagi!
 TIINA. Usun ka, ja ei ole temal ka viga midagi.
 MIINA ja LIINA (*ühest suust, etteheitvalt*). Aga Tiina!

(PEETER ja PRIIDU astuvad sisse.)

TIINA (*pöördub isa poole, tõsiselt*). Isa, sa võid Jalaka Jaanile ütelda, et ta tulla võib ja et ma temale lähen!
 PEETER (*lööb käed Tiina ümber, pisarad puhkevad tal silmist, haledusega tütre pihale patsutades*). Tiina! Tiina! (*Rõõmsalt.*) Tiina! (*Miina ja Liina seisavad teine teisel pool kõrval ja pühivad põllega silmi; Priidu nende selja taga on ka liigutatud, võtab ühest ja teisest silmast näpuga pisaraid ja pillab põrandale.*)

(Eesriie.)

KOLMAS VAATUS.

*Püve uue tare juures. Väheldane, valgetest tahutud pal-
kidest tuba. Üks üks viib õue, teine tahatuppa. Valge
linaga kaetud laud, uued toolid. Kõik asjad tuliuued,
muudkui suur kapp nurgas on, juba eemalt näha, vana.*

*(LIINA toolil püsti, kopsib naela seina, seab uusi kar-
dinaid akna ette, kuna TIINA, valge õõjakk seljas,
punane põll ees, tooli kinni hoiab.)*

LIINA (ülevallalt maha tulles, astub keset tuba, tehtud
tööd eemalt vaatama.) Tiina, ära nüüd pahaks pane,
et nad nii hilja tõin. Tahtsin küll pulmadeks valmis
teha, pulmakingituseks olid nad ju ka mõeldud, aga
kus ma teha sain, ilma et sa ei oleks näinud. Ja näi-
data ma ei tahtnud.

TIINA (kaisutab õde). Mis sa nüüd vabandad, õeke, ole
muudkui tuhandeks tänatud suure töö eest! (Suudleb
teda.) Ja kui Jaan koju tuleb, peab ta sulle ka ühe
musu andma.

LIINA. Mina ei tahagi mehe musu, kellel endal juba
naine on. Kas Jaan siis ka oskab suudelda?

TIINA. Või veel? Kui sa aga teaksid! Meie, tüdrukud,
unistame ka suudlustest, saame ja anname vahel ka
mõne vargsi, aga kui oma mees annab, ah Liina, see
siis ikka on alles suudlus!

LIINA. Sa oled siis ikka päris tõesti õnnelik, Tiina?

TIINA. Ja kuidas veel! Iga päevaga läheb Jaan minu mee-
lest armsamaks! Ma panen ise imeks, kuidas ma enne
pime olin ja tema väärtust ei näinud. No muidugi,
tema kareda koore alt ei ole ju ka kerge tuuma kohe

kätte saada. Teda peab enne tundma, siis teab, kui
aus ja hea ta on. Ja kui õrn! Sellevastu jälle, kui ta
oma suured kõvad käed korra külge paneb ja pigis-
tab, siis pigistab ta sul hinge seest välja! Ah, Liina!
(Heidab käed Liina ümber ja pigistab.)

LIINA. Aih! Sina, sina — pigista oma Jaani, aga mitte
mind: Mina ei ole sellega harjunud.

TIINA. Küll sa harjud ka, kui ükskord Jaani-sarnase
mehe leiad!

LIINA. Kui sind rääkimas kuulen, siis pean arvama, et
teist Jaani enam ei olegi.

TIINA. Ega ei ole ka.

LIINA. Noh, üks igaüks kiida oma ja pea omaga rahul
olema. Ja kui sa oskad Jaaniga rahul olla, siis on ju
kõik hea. Isa kiidab teda ka. — Ma tõin teile uusi
lehti ka lugeda. (Võtab käputäie lehti läve kõrvalt too-
lilt, sorib ja lööb ühe lahti.) Vaata ometi, missugune
naljakas kuulutus siin seisab.

TIINA (laseb silmad üle lehe lennata, naerab). Mis
nüüd kõik lehte ei panda ja olda! Seda ma näitan
pärast Jaanile ka. (Paneb lehed lauale.)

LIINA. Sina muudkui oma Jaaniga. Kas sina Jaanil ka
nõnda suus ja meeles seisad, kui tema sinul?

TIINA. Meeles vististi niisama, aga suus võib-olla
vähem. Tema on pikaldane mõtlema ja pikaldane rää-
kima, ei kannata südant keelele, aga ega ta tuim ja rumal
ei ole. Tema seest peab enne kõik seda head nagu
välja kiskuma, mis seal peidus ja varjul on, ja mis
tema kord ausaks ja heaks peab, sellest ei nihku ta
karvaväärtki.

LIINA. No, no, no, sina ju päris kui sulad Jaani kiitu-
sesse ära. Aga minul ei ole aega kuulata, pada jäi
tulele. Tead, meie teeme nüüd Miinaga teine teise
nädala tubast ja välist perenaist. Sel nädalal on
tubase perenaise kord minu käes. Jumalaga! Ja ütle
oma Jaanile minu poolt palju terviseid ka.

TIINA (Liinat läveni saates ja temale riideid selga
aidates). Küll ma ütlen. Ma tulen võib-olla täna ise
veel mäele kah, mul oli ühte ja teist sealt vaja tuua.

LIINA. Söögipoolist või? Nimeta aga, mis teil otsas on,
me toome kohe.

TIINA. Ei, süüa ja juua on meil veel küll ja küll, mul oli ise mõnda nipet-näpet vaja, sukavardaid ja muid tühiseid asju, mida praegu meeleski ei ole.

LIINA. Nojah, tule siis peale.

TIINA. Kui Jaan ikka tulla laseb! Tema ei lase kergesti.

LIINA. Juba jälle oma Jaaniga! Mässi ta õige udusulgedesse ja pista põue! (*Ära.*)

TIINA. Ega's nemad seda keegi ometi arvata ja mõista ei suuda, missugune mehe-kuld minu Jaan tõepoolest õieti on, ja seda ei olegi neil vaja teada, seda tean ma ise. Ja sellele oli vaja mind veel poolteed nagu vägisi minema sundida! — Tea, kuhu ta nüüd ise nii kauaks jääb; lubas ju küll õige ruttu ära käia, aga — või nüüd igakord nõnda saab, kuidas tahad ja mõtled! (*Vaatab aknast välja.*) Ahaa, seal ta juba ongi, ma ütlesin ju, tema peab sõna ja ei hakka kõrtsis lorutama. Kuhu ma nüüd enese peidan? Las ta siis otsib! (*Poeb nurka.*)

JAAN (*astub aeglaselt tuppa ja hakkab, kui näeb, et tuba tühi, lahti riietuma.*)

TIINA (*kärsitu, lendab Jaanile kaenla.*) Sa ei leia mind ka mitte vaja sugugi! Ma mõtlesin, et hakkad mind ka otsima, kuhu ma olen jäänud...

JAAN. Noh, ma olin oma asja peale julge, et keegi sind ära ikka ei viinud. Mõtlesin, et sa lauda juures oled. Säh, ma tõin sulle saia kah! (*Annab taskust kringleid.*)

TIINA (*natuke tuseselt*). Just nagu lapsele toob saia!

JAAN. Mis siis? Sina oled ju ka minu laps, mis siis muud oled.

TIINA. Midagi ei ole mina sinu laps, mul on endal isa. Mina olen sinu naine! (*Kargab Jaanile kaela ja annab talle suud.*)

JAAN (*teda kaisutades*). Muidugi, seda oled sa kah, aga mis ma siis muud sulle kaasa pidin tooma?

TIINA (*end mehe lähedale surudes*). No ole siis terve kah. Ma keetsin sulle selle eest tatratanguputru kah, panin võid silma kah ja ahjuauku sooja kah. Kohe toon lauale. (*Kargab minema, seab pudrukausi lauale ja taldrikud lusikatega teine teisele poole.*)

JAAN (*jääb seniks keset tuba seisma ja kardinaid vaa-*

tama, veidi tuseselt). Mis uut värki siis siia seni juurde on tulnud?

TIINA. Jah, mõtle ometi. Liina pulmakingitus tagantjärele. Tema oma töö. Tõi täna ära ja pani ise ka üles.

JAAN (*vähe tuseselt*). Sa sead ju kõik väga peenelt saksa moodi, ja — asutad end nagu jäädavalt siia elama!

TIINA. No kas siin siis hea olla ei ole? Tule nüüd sööma, muidu jahtub puder ära.

JAAN (*lauda istudes*). Ei ole suuremat söögiisu! Sa nuumad mind ju ka nagu mõnd härga, keda laadale viia tahetakse.

TIINA. Sinu eest oli ka vaja hoolitseda! Mis suured kortsud sul silmade ümber olid! Hakkavad juba nüüd kaduma. (*Söövad.*)

TIINA. Kuule Jaan, mulle näib, sa ei ole nagu heas tujus?

JAAN. Mis mul siis viga peab olema?

TIINA. No seda ma teada tahtsingi. (*Naljatades.*) Mõne suure sammaspooliku leidsid või?

JAAN. Mis see tähendab? Ma ei saa aru!

TIINA. Moia Maret ähvardas maailma täis larmata, mul olla suured sammaspoolikud ihu peal, või kus!

JAAN. Las ta puutuda minu näppu!

TIINA. Ära tee temale midagi, see ju tema amet.

JAAN (*pane lusika ära*). Aitüma! Ole terve keetmise eest.

TIINA (*nukralt*). Sa ei söögi enam?

JAAN. Ütlesin ju, et suuremat isu ei ole.

TIINA. Jaa, Jaan, õige asi sinuga täna ei ole, seda ma nägin kohe, kui sa lävest sisse tulid. Mis sul ometi on?

JAAN (*käega heites*). Ah, ei ole ju midagi.

TIINA. No seda nüüd minule ära ütle, ja teada saama pean ma seda ka. (*Istub lipsti Jaani põlvele, end tema lähedale surudes.*) Mis sul siis puudu on, Jaanikene, kas sul süüa ei ole, või ei ole sul juua, või ei ole sul ilus noor naine?

JAAN (*kätt naise piha ümber pannes*). Seda kõik mul on, aga —

TIINA. No mis siis veel?

JAAN. Ah, ei midagi!

TIINA (*üles tõustes, Jaani kõrvale seisma jäädes*). Kas sa mäletad veel kooliajast seda Simsoni ja Delila lugu? Simson tahtis ka midagi Delila eest varjata, aga kas ta sai? Ei saanud! Sina ka, Jaan, ei saa. Naised võtavad kõik kavalusega välja.

JAAN (*naeratades*). Võtavad ikka küll!

TIINA. Mis sinul siis päris viga on? Mis sul puudub?

JAAN (*tõmbab näo krimpsu ja sügab lõuga*).

TIINA (*Jaani müksates*). Nononoh! Ruttu, ruttu, ruttu!

JAAN. Kui sa siis sugugi järele ei jäta — minul puudub — raha!

TIINA. Sul puudub raha? Mis jutt see on?

JAAN (*õhates*). Vaata, Tiina, mina olen pikaldane mõtlema ja — ju see pea mul ka ikka suur asi ei ole! Kui see asi meil ette tuli ja Priidu mulle teate tõi, et sa mulle tuled, siis olin ma nagu arust ära. Ma ei mõelnud enam ette ega taha, mul seisid ainult sina meele ja see õnn, et ma sinu kätte sain. Kuidas meie isaga kauba tegime ja kuidas mina seda, mis ma enese peale võtsin, ka täita jõuan, selle peale ei ole ma kunagi mõelnud, ei enne pulmi ega ka nüüd pärast pulmi. Ma elasin nagu unes ja olin nagu joobnud. Täna, kui ma üksi teed mööda kõndisin, käis see kõik mul läbi pealuu. Tuhat viissada rubla sai mõisa küll ära makstud, aga — kust ma võtan need kaks tuhat rubla kaasavara, mis ma Liinale ja Miinale välja maksma pean?! Viissada rubla mul kõigest veel raha on, kust ma võtan ülejäänu?! Kas mul siis ei pea olema mure peas ja muhk otsas!

TIINA (*hakkab heleda häälega naerma*). No oled sina küll, Jaan! Kui sul muresid ei ole, siis sa muudkui otsid, kust neid leiad! Ütle nüüd ise, kas sul tõesti praegu põhjust muretseda on?

JAAN. Noo — kuidas siis ei ole? Kui nüüd Miinale ja Liinale kosilased tulevad?

TIINA. No mis siis? Kas sina kade oled? Kas sina seda ei taha?

JAAN. Mis ma nüüd kade olen ja ei taha, aga — sina ei tea, Tiina, kui raske on kopikat kopika kõrvale teenida ja koguda, kui kindel siis pead olema ja kõik

oma väikesed soovid täitmata jätma, kui — sada rubla kokku tahad saada! Mis siis veel tuhat!

TIINA. Jaan, Jaan, sina oled — toba! Ega sul siis nüüd enam nõnda — kätetööga vaja koguda ei ole kui enne! Nüüd on ainult paari õnnistus-aastat vaja ja — rahakogumine läheb palju hõlpsamini. Nüüd on sul hea abimees kõrval, väikene kuningriik seljataga, talu, emakene mullapind, põld! Küll see annab!

JAAN (*palju rõõmsamalt*). Arvad sa? Sellele ma ei mõelnud! Aga — kui kosilased kohe peaksid tulema, siis on ikka häda käes!

TIINA. No annaks jumal, et kohe tulevad. Siis leiab ka ikka mitu nõu. Nüüd on ju talu ilma võlgadeta, krediitkassa võlga ei maksa arvata; talu peale saab, kui häda käes, ometi ka laenata.

JAAN. Laenata? Kas sa ei näinud, kuidas sinu isa hädas oli? Kes talle laenas?

TIINA. Siis oli talul alles mõisavõlg ja mõis tahtis talu haamri alla ajada, siis oli teine asi!

JAAN. Siis sina arvad, et mul sugugi muretseda vaja ei ole?

TIINA. Mitte maiku, Jaan. Sul ei ole nüüd eestkätt mitte midagi muud teha, kui oma naist armastada.

JAAN (*rõõmsalt*). Ah sina kelm! Küll ma sulle näitan! (*Haarab Tiina ümbert kinni.*)

TIINA (*surub enese mehe lähedale*). Näita jah!

JAAN (*pigistab*).

TIINA. Aih!

(*Sel silmapilgul astub sisse JASKA.*)

JASKA (*seekord targa peaga*). Tere! (*Näeb, et Tiina Jaani käte vahelt eemale lipsab.*) Höhohöh!

JAAN (*tusaselt*). Kust sina siis tuled?

JASKA. L-l-laena mulle r-r-ruubel raha!

JAAN. Tõtt räägid või teed nalja?

JASKA. P-p-päris tõtt räägin. P-p-peremees saatis poodi k-k-köienööri tooma, t-tee peal leidsin, et r-rahakoti koju olen unustanud...

JAAN. Tühja koti muidugi?

JASKA. M-m-mis ta nüüd küll t-tühja või...

JAAN. No kümne rubla peale võin ma kihla vedada, et kott tühi on. Kui tahad, lähme koju vaatama.

JASKA. Höhhöhhöh!

JAAN. Sina ju kopikat enese ümber ei pea, lakekauss!

JASKA. Höhöhöh!

JAAN. Ära sa naera midagi. Näe, Saaremaa Priidu, vana inimene, jättis joomise maha, siis nüüd sina noor inimene ei või aru pähe võtta!

JASKA. H-h-hea nüüd küll. Kas sa a-a-annad või?

JAAN. Sinule raha? Ära lakkuda? No siis peaksin ma ta varastanud olema, või ise peast ogar!

JASKA. S-s-sinul sital ei olegi e-e-enam anda. (*Pöör-
dub minema, lävel.*) P-p-püve Peetri pops! (*Ära.*)

JAAN (*tahab üles karata ja Jaskale järele joosta*).

TIINA (*peatab teda käisest*). Niisuguse sõnu paned sina nüüd tähele, Jaan! Jäta!

JAAN (*tusase näoga, astub mõne sammu ja vahib enese ette maha, nagu otsiks ta parajat vihastamise kohta, jääb viimaks, käed seljal, kapi ette seisma.*)

TIINA. Ära rikkus nüüd sinu hea tuju või? Niisugune tühipaljas nüüd ... ütleb, mis meelde tuleb.

JAAN (*ei vasta*).

TIINA. Säh, Liina tõi mäelt uusi ajalehti ka. Kas sa ei taha lugeda?

JAAN. Mis ma neist tühjadest loen.

TIINA. Vaata, missugune naljakas kuulutus lehes on (*loeb*): «Teade möldritele. Poissmehest möldrile, kellel rahalist jõudu, juhatatakse väga sünnis veski ehitamise koht, suure küla keskel, teisi veskeid ei ole lähedal. Igasugu nõu ja abi antakse krundi omaniku poolt; on ka tuleviku kohta muud lootust. Lähemalt selle kohta selle lehe talitusest.» — Ei tea, mis «muu lootus» see peaks olema? Mis sa arvad, Jaan?

JAAN (*ei pöördu ümber, tusaselt*). Kust mina seda tean. Saab ka mõni samasugune peenike pettus olema, millega inimesi lõksu meelitatakse!

TIINA (*pillab lehe käest*). Jaan, mis see tähendab? Sa ütled seda ju niisuguse häälega, nagu oleks sind ka peenikeselt petetud ja lõksu meelitatud!

JAAN (*ägedalt, kätega kaasa vehkides*). No kuidas siis ei ole? Kas sa siis ei kuulnud, mis ta ütles, see, kes

praegu lävest välja läks? Püve Peetri — pops! (*Pöörab näo jälle ära.*)

TIINA. No kuidas see siis sinusse puutub, mis ta ütles?

JAAN (*nagu enne*). No kuidas see siis mitte minusse ei puutu! Ega's tema, vasikas, seda omast peast ei ole välja arvanud, seda on ta ikka teiste targemate käest kuulnud. (*Pöörab näo ära.*)

TIINA. Kas sina siis nüüd ennast Püve Peetri popsiks pead või?

JAAN (*nagu enne*). Mis ma's muud olen? Püve talu pidin ma kaasa saama, kus ta's nüüd on? Nüüd elan ma juba neli nädalat siin — popsi tare juures ja talust ei ole juttugi. (*Pöörab näo ära.*)

TIINA (*kurvalt*). Ah Jaan, Jaan, nüüd sa ajad küll puru-
rumalat juttu!

JAAN. Nojah, ma olen ju ka rumal ja mis rumalat viga petta! Rumalal oli raha, seda oli peenikesel kombel lema käest vaja välja võtta!

TIINA. No ütle, Jaan, kes sinule siis talu on keelanud, talu on ju sinu.

JAAN. Kuidas ta's minu on, kui ma siin popsi tare juures elan? Nüüd pääsevad mul alles silmad lahti, see oli ju kõik nõnda ette mõeldud. Sinu kummut, kõik su asjad on siia toodud, kui mina enne pulmi oma kapi majasse saatsin, toodi see kohe siia, täna tõi Liina kardinad ja lõi seina külge kinni, kõigest on ju näha, et me jäädavalt siia peame jääma. Ja mind ennast oskasid sa ka pulmaööl peenikeselt siia petta ja nüüd kõige selle aja nagu kassipoja villavakas sooja hoida!

TIINA (*veidi aja pärast kavalat näoga*). Kuidas see pulmaööl sinu siia petmine siis päris oli? Jutusta ometi, siis ma kuulen.

JAAN (*nagu mesilasest nõelatud*). No kuidas ei olnud siis? Kui pulmatrall kõige suurem oli ja muist inimesi juba väsinud olid, kas sina siis ei tulnud ja ei sosistanud mulle kõrva, nii häbelikult, nagu oleks taevaingel ise ütelnud: «Jaan, võta kasukas ümber, kaome!» Mina küsisin veel: «Kuhu? Aida juurde või?» Sest aida juurde noorpaar ikka harilikult magama viiakse, aga sina tõid mu siia!

TIINA (*kavala näoga*). Kas siin oli siis — õige halb olla või?

JAAN (*natuke kimbus*). Halb? Kust ta siis halb? Ega's ma seda ei ütle.

TIINA. Kas ei olnud nagu — õiekuu külmal talveajal? Kõik oli uus, puhas, värske, esimest korda elasid inimesed sees! Külmal kirjutas lumelilli aknale, ahi aga õhkus sooja, seinapalgid laotasid vaigu lõhna. Hilet ka ei olnud majas krõbistamas, ainult meie kaks ainuüksi!...

JAAN (*ei vasta midagi*).

TIINA. Külmas aias oleks muidugi parem olnud?

JAAN. No kas — mis — kust mina seda siis tean?!

TIINA. Kas sa siis nüüd kahetsed või, et sa mind oled võtnud?

JAAN (*kimbus*). Kust ma's nüüd kahetsen! Sina ikka oled kõige selle asja juures veel midagi, aga — sind oleks ma ilma selleta ka saada võinud. Oleksin võinud oma rahaga endale ise koha rentida või osta ja siis sind kosida.

TIINA (*kelmikalt*). Ma ei usu, et ma siis — sinule oleksin tulnud. Ma tahan ka — seda Püve talu. Minul on ka tema peale õigus. Kõigepealt esisünniõigus, mina olen kõige vanem tütar. Ja juba lapsest saadik — sa tead, ema suri vara — olen mina perenaine majas olnud, talu eest hoolt kandnud ja tema peale kui oma talu peale vaadanud. Mina teda käest ära ei anna. — Nõnda arvan ma, et mina sinule teisel kohal mitte ei oleks tulnud. Sa võisid mind ainult saada kas Püve taluga või üldse mitte.

JAAN (*kohmetanult*). Mis jutt see siis nüüd jälle on!

TIINA. See on see jutt, et meie mõlemad Püve talu tahame, sina tahad endale ja mina tahan endale. Ja mina teda kergesti käest ei lasen!

JAAN. Ära aja mul pead segi!

TIINA (*kargab naerdes lähemale ja paneb Jaanile käed õlgadele*). Vaata, Jaan, missugune sa oled, haudud aga uusi muresid välja! Ja mina naeran sulle suu sisse! Kes see Püve talu meie käest võtta saab! Ja nüüd puhun ma kõik sinu mured minema, nõnda! (*Puhub mitu korda Jaanile ümber pea, et sellel juuksed lenda-*

vad.) Soo, ja nüüd istu siia toolile (*surub Jaani laua ette istmele*): võta ajalehed ette, loe. (*Paneb lehed tema ette*.) Mina pean natukeseks mäetare juurde jooksuma, aga tulen varsti tagasi. (*Võtab suurräti ümber ja ähvardab lävelt sõrmega tagasi*.) Ära sa aga seni jälle uusi muresid välja arvama hakka! (*Ära*.)

JAAN (*õhkab*). Õigus ikka vist Tiinal küll on ja mina vist ikka olen suur oinas! Ega's vana Peeter ju veel märgata andnud ei ole, et ta mulle talu ei anna! Ja et mul praegu siin parem elada on kui mäel, sellega on Tiinal õigus. Ta on ju üks kullatükk, see Tiina, ja kui ta veel käe ümber kaela paneb ja naerab, nagu praegu — ei mina oleks uskunud, et maailmas nii hea elada on! Mis ma temast nüüd oma kärsitusega kurvastasin! Aga see Jaska ütles kui noaga südamesse! Ma katsum ennast parandada, nõnda ei lähe. Ei, nõnda ei lähe! (*Võtab ajalehe, hakkab lugema*.)

MARET (*kobab tasakesi tupp ja jääb läve kõrvale seisma*). Terekst kah!

JAAN (*loeb, ei kuule*).

MARET (*kõvemini*). Ma ütli: terekst kah!

JAAN (*ei kuule ikka veel*).

MARET (*uuesti*). Ma ütli: terekst kah! Ma tuli ka nu noore peremehele ja noore perenaesele õnne soov'me, uue elu hakatuse päale. Jumal esi õnnistegu tede jalajäljeksid ja käeliigutusi. Ka ma vähä joosi ja vana Peet-rile ette kiti: pane tütar Jalaku Jaanile, egä paremped ei saa, egä paremped ei ole! Om iki töömees ja om rahamees! Ku si antse oma latsele kätte saad, om iki õnn! Ei ole nee peremehe poja nu kedägi väärt, ei viisi tööd tetä ega midägi, muudku lakuve kõrtsin ja lööve raha läbi. No võt' iki vana Piider miu vanainimese juttu ka kuulda, ja sai iki asjast ka asi. Ka ma vähe joosi, ette kiti ja kõneli...

JAAN (*vaatab viimaks üle ajalehe*). Mis sa seal larmad? Tulid vist vaatama ja kuulama, kuidas nende suurte sammaspoolikutega lugu on? Välja kasi lävest! (*Hakkab jälle lugema*.)

MARET. Kes see? Mis see? Sammaspoolikuga? Kes siast juttu tohts miu vanainimese päale aia, kes seda tohts ütelt! Sõs kujugu mul keel suhu ära, ku mia midägi

ole ütelnud! Ei ole! Ei tää! No kuule nüüd iki, no kuule, miast juttu miu vanainimese päale aias! Ei ole mia! Ei tää! Mis häda miul olli siast juttu aia...

JAAN. Kas sa kuulsid, et — välja kasi lävest! Sind sila oma keelega vaja ei ole! Või sina ei ole ütelnud? Kes see oli, kes peale kosjaviinade joomist kohe sauna-Mari juures laitmas käis: Tiinal olevat juba lapsest saadik kes teab kõik missugused vead küljes, milles meesterahvas midagi ei võivat teada. Kes see oli?

MARET (*kes Jaani rääkimise ajal mitu korda suu lahti oli teinud, et hoogu võtta*). Ei ole mia ütelnud! Ei tää! Kust sauna-Mari siantse jutu võtt's! Kudas temä tohib üteltel! Sõs surgu mia siiasamasse paika, ku mia sedä ole ütelnud! Ei ole! Ei tää! Kudas temä toht's miu vana inimese päale võlete, kudas temä toht's sedä üteltel! Või sedäviisi võets miut vana inimest siin vastu! Ka ma kurja pärast tulli, ma tulli hää pärast, es ole miu henge sehen halba...

JAAN (*on üles karanud ja Mareti käevarrest kinni hakanud, et teda välja visata*).

MARET (*laseb end Jaani käe otsa ripnema ja sõimab edasi*). Või sedäviisi tetäs miu vana inimese, või sedäviisi võets miut vastu! Kes see mius toht puttu, kes sia oled? Üits näljane inimesetükk. (*Haltekkult*.) Ei ole siul ämp midagi, ei anna vana Piider siul talu! Ei anna! Ei saa! Sia mu ku vaate, kudas sa Piidrelt palakse leiba saad!...

JAAN (*tõstab Mareti käe otsas nagu takukoonla üles ja viskab lävest välja*).

MARET (*väljaviskamise ajal*). Appi, kuulja, nägija! Appi! (*Läve taga*.) Är' tapp's nüüd miu, är' tapp's! Kudas sia tohid miu vanainimesesse puttu! Kes sia oled! Mis sia oled! Ei anna Piider siul talu! Ei anna! Sedä ütlev' ilma inimese puha! Ei saa! Ei anna! Küll sa näed! (*Sõimamine kaob kaugusesse ära*).

JAAN. Niisugune raip, tuleb siia inimest pahandama! (*Võtab jälle ajalehe ja hakkab lugema, aga nähtavasti on kärstitus suur. Laseb lehe allapoole, üle lehe*.) Ja kõigil on üks ja sama jutt! No las ma saan vana Peetriga kokku, siis ma räägin temaga kui mees

mehega ja küsin, kuidas selle asjaga siis päris on. (*Loeb edasi*.)

(*PEETER, peaga piigerd ja liimeister käes, ja PRIIDU, loorelt tahutud rehaped ja linaroobitsad kaenlas ja hobusetorga täis valmislõhutud rehapulgapuid käes, astuvad sisse. Priidu paneb puud kolinal ahju kõrvale käest maha ja raputab pulgad kotist põrandale*.)

PEETER. Tere, väimees! Tulime sind jälle vaatama! — Mis see Moia Maret siit tuli ja sõimas? Mis sel viga oli?

JAAN. Kuula nüüd! Tuli jälle keelt peksma. Ära söövad südame seest!

PEETER. Mis ta's jälle larmas?

JAAN. Üks ja sama joru! Vähe aja eest oli joodik Jaska siin, sellel oli sama jutt. Tahtsingi siis sinu käest küsida, kuidas siis selle asjaga päris on ja jääb?

PEETER. Millega?

JAAN. No selle asjaga, mis meie vahel pooleli on?

PEETER. Mis asi see siis meie vahel pooleli on?

JAAN. Või sa ise ei tea?

PEETER. Ma ei tea midagi.

JAAN (*sõnu suus närides, viimaks välja pursates*). Talu! Millal sa talu mulle kätte annad!

PEETER (*imeks pannes*). Kuidas nõnda, väimees? Talu on sul ju käes. Kaardid, kontrahid andsin sulle kätte, mõisas maksid juba raha ära — mis siis veel?

JAAN (*kohkudes*). Kuidas? Kuidas mul talu käes on? Ega's sa ometi...? Missugust talu sa mõtled?

PEETER. Ja — missugust talu siis sina mõtled?

JAAN (*ägedalt*). Püve talu! Sinu talu!

PEETER (*Jaatile õlale patsutades*). Ole nüüd rahul, väimees, mis sa muretsed! Kas sul süüa või juua ei ole, või ei ole sul noor naine? Ela ometi mõni nädal ka pehmet elu. Mina oma sõna ei murra. Pärast teeme asja muidugi kohtu juures selgeks...

JAAN (*veel enam kohkudes*). Mis? Kohtu juures? Jumal hoidku! Kui sa juba kohtu peale mõtled, Peeter...

PRIIDU (*aeglaselt*). Mis sa's sest kohtust nenda kardad? Jaen?

JAAN (*ägedalt kätega seletades Priidule*). Üheainsa korra olen ma elus kohtus käinud ja sellegipärast tehti mulle ülekohut! Tead, kui ma Laatsi Jaagu juures teenisin ja see mul palga ära võttis! Kõik võttis ta maha laadapäeva, mis ometi igal ristiinimesel prii on, vana pehastanud adra aerpuu, mis kivi taha kinni jäi ja katki läks, hobuse peatorga, mis teesillutamise juures vankrist ära varastati, köietüki, mis tema oma hobune katki kiskus ja ära kaotas, kõik, kõik... ja kohus? Kohus mõistis mind maksma!

PEETER (*naeratab vähe*).
 JAAN. Mis sa naerad! Sa tahad küll sedasama teha, kui mind kohtusse kutsud?! Peeter, seda ma ei oleks sinust uskunud! Vallavanem olid ise ja vannutatud inimene, ja nüüd tahad mind üle lüüa! Tead, mina olen õige inimene, ülekohut mina teisele ei tee ja ei kannata ka mitte, et mulle tehakse! Ennem ma siis... kas või!... (*Väriseb erutuse pärast*.)

PRIIDU (*nagu enne*). Jaen, sa oled ikka pisike narr! So pea oo pisike, ei sõnna pailu sisse'p mahu. Aga sest pole midagi, sõhuksed oo veel keige paremad inimesed ilmas!

JAAN (*järsku*). Sina oled samasugune! Kes mind kõige selle kupatuse sisse meelitas? Sina!

PRIIDU (*külma rahuga*). Kas sool siis keigest juba himu ää oo? See oo natuke nobel!

JAAN. Millest mul himu ära peab olema?

PRIIDU (*vähe pilgates*). No — keigest sest kupatusest, nenda kut sa ise ütled. Noorest naisest ja — Püve talust ja...

JAAN. Kus ta's on, see Püve talu, kui teda ei ole!

PRIIDU (*nagu enne*). No mille peal sa's paergus kahe jalaga seisad?

PEETER. Väimeespoeg!...

JAAN (*karjudes*). Rahule jätke mind! Jätke mind rahule, teie kaks...

PRIIDU. ...kaks kõriloikajat vei? Mis?

TIINA (*astub sisse*).

PEETER (*Tiinale*). Hea, et sa tulid! Ehk jõuad sina Jaaniga valmis saada, ehk usub ta sinu juttu! Meie Priiduga ei oska midagi peale hakata!

TIINA (*rätti ära pannes, lähemale astudes*). Mis seal siis viga on?

PRIIDU. Jaen ütleb, meie Peetriga olla kõriloikajad, olla ta'le sinu ja Püve talu kaela määrinud, ta'p saada neist enam kudagid lahti. (*Väike vaikus*.)

TIINA (*naljakalt Jaani otsa vaadates*). Soo, või siis sina tahad minust juba lahti saada?

JAAN (*turtsakalt*). Kuidas ma's seda tahan! See on vana Priidu hull jutt!

PEETER. Tema ütleb: mina ei andvat temale talu!

JAAN. Kuidas sa's annad, kui sa kohtusse juhatad?

TIINA. Mis see? Kohtusse?

PEETER. Nojaa, mina ütlesin, et mina oma sõna ei murra ja talu varsti kohtus tema nimele kirjutatakse.

JAAN. Mis kohut sinna siis vaja on? Kui mul talu käes, ei ole mul kohut ega kirjutamist vaja!

PRIIDU. No sina muretsed aga e'ese eest. Kas siis talu ko lastele maha jätta ei taha? Siis ikka tarist talu kohtus ko sinu nime peale kirjuta.

JAAN (*kibedalt*). Tea, mida ma lastele maha jätan või olen, kui eneselgi midagi ei ole. Või — tea kus mul need lapsed on!

PRIIDU. Ää karda, ega tulemata jää.

TIINA (*on häbelikult näo ära pööranud ja toodud tarbepuude ette seisma jäänud*). See on hea, et te Jaanile tööd olete toonud. Temal on igav. Sellegipärast ta tonte näeb, kus neid ei ole. (*Naeratades isa ja Jaani poole*.) Küll ma temaga toime saan, kui jälle — kahekesi oleme.

PEETER. Seda jah, väimees, mis sa oma pead vaevad. Tee midagi. Hakka suveks rehapäid valmis tegema, tulevaks talveks uusi roobitsaid voolima, siis on sul natuke nokitsemist. Mäetäre juures ei ole ju praegu midagi teha, linad on kolgitud, puud veetud. Hakka peremeest tegema ja tööd juhatama, kui teda jälle on, praegu ei ole kusagil midagi hakata. Kui kuhugile peremeest nõutakse, valla asjus või nõnda, küll ma siis saadan sinu.

JAAN (*ei vasta midagi*).

TIINA (*isale ja Priidule*). Mingi aga teie rahuliku südamega, küll mina Jaaniga õigeks saan.

PEETER (*Priidule*). Jah, lähme meie peale. Jumalaga väimees!

JAAN (*Peetri poole pöördudes, uurivate silmadega*). Siis sinu poolt ei ole pettust midagi...?

PEETER (*käsi laotades, pahaselt*). No kas ta ei ole nüüd!

TIINA (*annab isale minekuks märku*).

(*PEETER ja PRIIDU ära, kuna Jaan tuseselt keset tuba seisma jääb.*)

TIINA (*Jaani poole astudes, naljaga tõreldes*). Kas hea tuju ei hakka tagasi tulema? Silmad üles! Minu otsa vaata!

JAAN (*vaatab üles, ei saa parata, tema nägu kisub naerule*).

TIINA. Soo! Ja nüüd hakkame laulma! Laula seda laulu, mida sa heas tujus olles laulad... Tead küll? Noh! Hakka peale!

JAAN. Äh! Mis sa nüüd!

TIINA. Nonoh! Hakka peale! (*Astub Jaani kõrvale ja hakkab naerdes laulma.*)

Ma pole kirjasolkija,
ei tea ka, mis aabits —

(*vaatab ise ikka Jaani otsa ja müksab teda, et ta peaks laulma, ise edasi lauldes*)

vaid olen linakolkija,
mu tööriist on mu roobits!

Noh! Mis? Kas ei saa? (*Laulab ja müksab jällegi.*)

Ma pole mitte meremees,
ei kolgi ainult linu,
vaid olen talu...

(*Jaani ümber juba kaasa.*)

... peremees,
ja...

(*Tiina müksab ikka Jaani, et ta paremini laulaks.*)

JAAN (*käsi Tiina ümber lüües, laulab täiest kõrist*).

... Tiina, see on minu!

(*Eesriie.*)

NELJAS VAATUS.

Lava sama, mis esimeses vaatuses.

(*MIINA — kõladega kudumisniidid üle toa tõmmatud, hoob vööd. Laua ühel pool küljes sööb KADRI puulusikaga midagi kausist, teisel pool lauda vuristab LIINA masinaga ja õmbleb lapsepesu. Kui Liina masinat vuristab, jääb Kadri ikka sõna suhu pooleli, kuna kõne jälle nagu paisu tagant voolama pääseb, niipea kui Liina masina seisma jätab.*)

KADRI (*lusika puhtaks lakkunud ja käest ära pannud*). Aituma jumalale, aituma valmistegijale ja kättetoojale! Nüüd sai minu suu ka sellege! Jumal õnnistegu tede käeksid ja jalajäljeksid ja...

MIINA (*vahele*). Miks sa nõnda ruttu järele jätsid? Söönud ikka veel!

KADRI. Küllät sai minu vanainimese jaoks, paljus patusel vaja! Olge nu tuhandest terve. Te olete iki häa latsekse, peade iki vanainimesest ka lugu. Ka ma kunagi ilma kōtutāvvete tede mant ole är' lānnū, ei lase te muut vanainimest tühjā kāege ärā minna, iki põlle pääle ka veel miastige! Nagu tōinekōrd viimāti... (*Liina õmbleb.*) ...ands Tiināst sōts toobikseg suurmid! Sai iki mitu-setu kōrda süvvā ja pōrsak-sele ka veel anda...

LIINA (*vahele*). Kas tādī siis siga ka peab?

KADRI. Ai jumalek, illi kuku latseke, pōrsake iki miul kah! Kust ma muidu seda supivāge saa vōi ole? Pōrsake iki ka jah, om siandē pōnn, ei kasva tōine ega ole, tää, ka ta ära kahetēt om vōi mis! Noh, tal see

nimi iki! Tingu per'naine iki kevade and's tõise, ega ta es ole midagi asi... (Liina õmbleb.) ...muku see hengeke oli sehen! Hoisi tõist iki puhun lämnen, sõõdi suuksege ja olli, — no ellu jäi! Nõnda sōs jah (nihu tab tooli Miina lähedale), mis ma ennemp kõneli ja olli, mis ma's Tingu per'naisele ka pea ütleme? Ka te lääde temä Jaanile, või jälle tahade Piidert? Nevä eal soovive küll iki Jaanile, Piider om... (Liina õmbleb.) ... Mis sa nüüd latseke mölläd selle masinege, laa ma kõnele ometig oma asja ära! Mitte sõna ei kuulu kah! (Jälle Miinale.) Nõnda sōs jah, mis ma's Jaanile ka pea ütleme või olemel! Me võime ju esi oma keskel kõnelte, egä sellest ju kennig tõine ei tää ega ole...

LIINA (vahele). Kumba see Jaan siis meid küsida käis, meid on ju kaks!

KADRI. Ei tää mia, latseke, kumbage muidu kaubale saab! Kust mia sedä tää! See om ju tede oma asi, tell ju ütesuurune kapitan mõlempil, mõlempil tuhandt rubbelt... või mia nüüd tää, mõtelke esi järgi ja kõnelke kokku. Ei tää mia miastigi! Miul ütsta puha, muku (Miinale) mia mõtli esi oma rumale pääge, te oled ei koolitet ja puha, te tahade iki mõnda antvärki või saksa, siast paremped inimest. Või te maainimesel lääde...

MIINA. Kuidas see asi siis päris oli, minul nagu oleks meeles, et tädi enne jõulu Tingu Jaanile Tiina kuulamas käis? Kuidas ta siis nüüd jälle meid kuulatada käsib?

KADRI. Oah, illi kuku latseke, kust ta nüüd Tiina! Mia muku esi kõneli ja olli. Kes Tiina võtt's, sel pidi ju palju kapitani olemel! Kus Tingu rahval nüüd see raha! Tingu per'naine üteli, et kui Jaan mõne tuhande rubblelise naise saas, sōs rendis kõrtsi või olēs! Kutsiku kõrtsil üteldes viimane aasta oleved, sōs pakus üle? Mis kõrtsinaisel yiga, iki — saks ku saks ja raharikkus muku jooseb kokku!

PRIIDU (üle läve tupp). Tüdrukud! Üks saksamoodi mees sõitis õue, kul'lused ja kurinad pääl. Hakkas hobust kinni siduma. Veib-olla oo tal teitega asja!

LIINA (üles karates ja riideid soputades). Ehk on kosi-lane! (Viib sööginõud laualt ära.)

MIINA (istuma jäädes, aga siiski ka kätega juukseid allidaks lükates). Sina oled ka! Kust see kosilane jälle peab tulema! On mõni lihunik või linakaupmees, muud ühtegi!

LIINA. Jaa, aga — isa ometi kinnitas, et nüüd meile ka varsti...

MIINA. Ah kuula nüüd, isa tegi nalja!

KADRI. Sōs lää mia mineme, latseke, sōs lää mia mineme! Nõnda jah! Jäämekst nüüd jumalege seda-korda, jäämekst jumalege jah. Me võime tõinekõrd jälle kõnelte! Nõnda jah, latseke, nõnda jah! (Ära.)

MIINA (jääb oma töö juurde).

LIINA (erevil, istub aga siiski masina taha). Miina, pane sa tähele, kui isa ütles, et meile nüüd ka varsti kosilased tulevad, siis temal meiega mõni plaan või mõni asi teada on, ja alles täna öösel nägin ma unes... (jääb mõtlema).

MIINA (pilgates). «Sina nägid und: siga sõi lund, kassi karvad kõrbusid ja sina kandsid suuga vett peale!» — seda nägid?

LIINA. Ah mine! Mina nägin, et...

ANDRES (sisse astudes). Tere hommikust, külarahvas!

MIINA ja LIINA. Tere, tere!

PRIIDU (kobib ka tupp, istub ahjupingile piipu seadma).

ANDRES. Kuidas siin kõik inimesed töös on! Palun, ärge laske end eksitada. Kuulsin juba, et peremees majas ei ole, aga varsti tuleb. Siis paluksin küll luba teda oodata.

LIINA. Olge nõnda lahke!

MIINA (üles tõustes). Võib-olla läheb rohkem aega, ehk võtate kasuka ära?

ANDRES. Teie lahke loaga.

LIINA (tõustes ja istet pakkudes). Olge heaks, istuge!

ANDRES. Tänan väga, tänan! On ka seda õnne nagu tõrva täna, saab kohe lahkete neidude seltsi, ütle hing, mis sa veel tahad!

MIINA. Te ehk olete linaostja? Meie linad küll juba ammu müüdud! (Istuvad Liinaga jälle töö juurde.)

ANDRES (*tõstab oma tooli, nõnda et ta mõlemale vastu istuma jääb, tüdrukuid hoolega silmitsedes*). Palju au, et mind kaupmehesaksaks peate, aga — seda puhku ma nii suur mees küll ei ole. Vaene käsitöölise, muud midagi!

PRIIDU (*pikkamisi*). Tühjad need kaupmehed ko veel ei ole. Riisuvad muudkut rahva raha. Häkist oo roolid panges ja igaüks omast ilma.

ANDRES. Tuleb ka ette. Teie olete küll peremehe isa?

PRIIDU. Ei ole. Ma muidu — pool-armuleiva sööblija majas, viies ratas vankri all! Veeren niisamuti kaasa!

ANDRES. Soo? (*Miinale*.) Mida neiu seal siis koob? Kirju vöö? Vist niisugune, mis kähku-kähku veel veimevaka jaoks valmis peab saama?

MIINA. Valmis saama peab ta küll, aga ruttu ei tea temaga olema.

ANDRES. Noorte neidude veimevaka lisa — kes seal aega või tundi võib teada? Seal tuleb tarvidus mõnikord nagu varas öösel ja nagu linnupael, mis ootamata langeb. Aga — vabandage, ma ei ole veel oma nime nimetanud: Andres Ahvenas, Vana-Vändrast, teate, endiste suurte karude maalt...

MIINA ja LIINA. Rõõmustab väga.

LIINA. Kas Vändras nüüd karusid enam ei ole?

ANDRES. Takseerige minu järgi ise. (*Lähemale astudes*.) Vabandage lahkesti, mina olen väga uudishimulik inimene, — mis te seal õmblete? (*Tõstab pisikese lapsesärgi näppude vahel kõrgele, nõnda, et seda näha võib*.) Oi, kui pisukene kehakatel!

LIINA. Uih! Aga härra — härra...

ANDRES. Ahvenas!

LIINA (*särki ära kiskudes*). Mis te teete! Kohe vaatama!...

ANDRES. Eks ikka — ogar nagu kunagi Vändra karul!

LIINA (*häbelikult*). Viimaks hakkate koguni veel arvama, et... et — see mu enese jaoks on!

ANDRES. Ei, kuidas ma seda võiksin, see on ju teie jaoks liiga pisuke!

LIINA. See — see on mu õe jaoks!

ANDRES (*Miina poole pöördudes*). Ah — teie jaoks? Te näite mulle selleks ka natuke suur!

MIINA. Meil on kolmas õde veel! Võib-olla tuleb sellel vaja. Nüüd talve ajal on aega neid teha.

ANDRES. Mis neid?

MIINA. Mis neid? Muidugi mõista neid asjakesi, mis tell praegu näpu vahel olid!

ANDRES. Ah soo! Mina mõtlesin...

MIINA. Teie mõtete eest ei või meie midagi.

PRIIDU (*kes kogu selle aja muianud oli*). Moole näitab, Vändra mehed oo sõhukesed, kes Mulgimaa tüdrukuid kotti tahavad ajada, aga Mulgimaa tüdrukud ajavad Vändra mehed ise kotti ja siuvad suu pealt kindi ko veel!

ANDRES. Oi, kotti ajamist ma kardan! Vaja eemale hoida. (*Tõstab tooli eemale*.) Soo, siitmaalt võime edasi rääkida.

PEETER (*sisse astudes ja riideid ära pannes*). Tere hommikust! Siin on õige külalisi ka?

ANDRES (*temale vastu minnes*). Tere hommikust! Vist peremees, kui ma ei eks!

PEETER. Vana au järgi veel olen. Päriskes peremees on väimees, teda ei ole praegu siin. Olge heaks, jääge istuma.

ANDRES. Minu nimi on Andres Ahvenas, olen Vana-Vändrast ja ametilt mölder. Ma sõitsin selle kuulutuse tõttu lehes siia!

LIINA (*lööb salakesi kaht kätt kokku, sosistab Miinale midagi kõrva; mõlemad kaovad kähku suurde tupp*).

MIINA (*minnes Priidule*). Lõhu sina pliidipuid!

PRIIDU. Eks ma siis ikka lähe. (*Longib ära*.)

PEETER (*selle aja sees Andresele, teda teravasti silmitsedes*). Soo? Või siis selle asja pärast olete sõitnud? Noh, kas olete juba natuke meie pool ümber vaadanud?

ANDRES. Olen!

PEETER. Ja mis te arvate?

ANDRES. Noh, mis ma nüüd kohe tean arvata! Kuulasin kõrtsi juures ühe ja teise asja järele. Suur küla, vesiveskid kaugel, jõukad talud ümberringi — siia maksaks veskit ehitada. Ärge pange pahaks, kui kohe küsin, kuidas teie poolt tingimised on?

PEETER. Hm! Ehitusekrundi annaksin mina, kivid, pal-

gid ka ja veaksin juurde, — teie ehitaksite veski omal kulul üles ja hakkaksite möldriks!

ANDRES. Ja siis?

PEETER. Noh, kasu pooleks!

ANDRES (*naeratades*). Nõndaviisi ikka jagada ei saa.

PEETER. Miks ei saa? Kõik saab, kui hea tahtmine ei puudu!

ANDRES. Ja mis «muud lootused» need oleks, nagu neist lehes jutt oli?

PEETER (*naeratades*). Ei tea. Kas poissmees olete?

ANDRES (*naeratades*). Sedapuhku küll alles!

(*Mõlemad naeravad teineteisele näkku, nagu inimesed, kes teineteist mõistavad.*)

PEETER. Lähme siis välja ehituse kohta vaatama, kas ta teile meeldib! Pärast võite toas ringi vaadata, kas midagi muud teile meie juures meeldib. Siis ehk saame kergemini pikemale jutule ja võime teie hobuse talli panna lasta?

ANDRES. Lähme! Aga hobuse jätame lahti võtmata, mul on tagasisõiduga rutt.

PEETER. Kuidas soovite. (*Võtavad riided, lähevad.*)

MIINA ja LIINA (*tulevad kohvinõudega lauda katma*).

LIINA (*kõige paremas tujus*). Jaa, see on ikka küll poiss! Silmad just kui põlevad peas. Kui ta vaatab, siis vaatab ta nagu läbi ja läbi.

MIINA (*samuti*). Jaa, on ikka küll! Ega ta sinu otsa nõnda vaadanudki, kui minu otsa. Minu otsa vaatas ta küll nõnda, et südame pani sees sulama!

LIINA (*tõsisemalt*). Mis sa nüüd räägid! Mind tahtis ikka kui silmadega ära süüa!

MIINA (*samuti*). Ära nüüd räägi, mina ju panin tähele. Sinu otsa vaatas ta harva, minu pealt ei pööranud ta silmi äragi!

LIINA (*tusaset*). Ära nüüd tühja lori aja!

MIINA (*samuti*). Mina ei aja midagi tühja lori, mis õige, see õige. Ega meil sellepärast ei maksa tülli minna!

LIINA. Mina ei lähe midagi tülli! Sina ise oled, kes tülli läheb!

MIINA. No jäta nüüd!

(*Mõlemad talitavad tusaset, nagu ei oleks teineteist olemas.*)

LIINA (*jääb mõtlema, äkki purskavad tal pisarad silmist*).

MIINA. No mis nüüd on?

LIINA (*õele kaela langedes*). Miina! Olgu peale kosi-lane sinu oma, kui ta sinu õnneks on antud. Sina oled ju ka vanem ja sinul on eesõigus! Aga — seda tulgu mulle mõni inimene veel rääkima, et unes ette ei näe ja et unenäod täide ei lähe! Eile öösel nägin ja täna — ilmsi juba käes! Ja karvapealt nõnda, nagu mulle unes näidati.

MIINA (*liigutatult*). Mis sa siis nägid, Liina?

LIINA. Mina nägin — meie ehtisime nagu kirikusse minema, aga sinu uuel maksakarva jakil olid valged plekid, just nagu jahused näpujäljed. Küll meie puhastasime ja puhastasime, aga plekid ei kadunud ega kadunud, vaid läksid ennemini suuremaks! Rohkem ma ei tea, ärkasin üles. Mis see muud tähendab, kui et — sinu õnn on, sinust saab möldriemand!

MIINA (*mõtetes*). Mina nägin ka und ja jälle sinust!

LIINA (*uudishimulikult*). Või ka nägid, ja — minust? Mis sa nägid?

MIINA (*nagu enne*). Mina nägin, meil olid nagu rätsepäpad kodu õmblemas, uusi kasukaid tehti. — Kasuka ehteid oli vaja ja mina läksin poodi neid ostma. Aga poeleti taga istusid sina kui — kaupmeheproua. Minul oli nagu häbi sinuga maakeelt rääkida ja küsisin saksa keeli: «Was kosten diise ranka nahka?»¹

LIINA. Või mina olin, ja — kaupmeheproua! Mis see küll peaks tähendama!

MIINA. Mis ta muud tähendab, kui et sinust saab veel korra kaupmeheproua!

LIINA (*nukralt*). Ei saa!

MIINA. Miks siis ei või saada, kas sul ei ole saksa keel suus või mis? (*Erutatult*). Too nüüd kohvikann sisse, tulevad juba tagasi!

¹ Mis maksavad need lambanahad? (*Moonutatud keeltesegu.*)

PEETER ja ANDRES (*tulevad sisse*).

MIINA. Olge nüüd nõnda lahke — isa, palu külaline lauda — jooge natuke sooja kohvi, see ehk kulub külma ilmaga ära!

ANDRES. Täna, neiu Miina! Ma sain isalt teie nime teada ja ei arva eksivat, kui mõtlen, et teie neiu Miina olete?

LIINA. Jaa, ja minu nimi on küll õieti Leeni, aga nad hüüavad mind kõik Liinaks!

PEETER. Olge nii head, tulge!

(*Istutakse lauda, harilikud tänamised jne., laua juures järgmine jutuaajamine.*)

PEETER. Kas kaua juba möldriametit peate?

ANDRES. Jaa, õige noorelt hakkasin sellega peale. Meil on kaks venda, oleme kaksikud, isa oli mõisa aida-meis. Tal oleks võimalik olnud meid koolitada, aga ei julgenud, kartis, et sakstele ei meeldi. Kõigest kihelkonnakoolis käisime, sai natuke keeli tundma ja muud —

MIINA. Meie Liina räägib ka saksa keelt!

ANDRES. Soo?

LIINA. Miina pursib ju ka vähe.

ANDRES. Tore. (*Peetrile.*) Nojaa, siis ma hakkasin möldriks, lusti selleks oli mul lapsest saati. Isa jättis meile natukese vara pärida, aga mitte, et sellega ei tea mis peale hakata oleks võinud. Teine vend üüris endale poe ja hakkas kaupleva (*Miina pilgutab Liinale ägedasti silmi*), ostab linu, linaseemneid, minust sai õppinud möldrisell. Eluaeg teist teenida ei tahaks. Veskit osta, seda jõud ei jaksa ja rendikohtadega on, kuidas on. Rendid on kõrged, tahtjaid palju, nendega ei ole äri teha...

PEETER. Kas vend naisemees on?

ANDRES. Ei ole. Otsib ka alles meeldivat ja kust natuke rahalist jõudu juurde saaks!

MIINA (*pilgutab Liinale nii ägedasti silmi, et see laua juurest ära suurde tuppa jookseb*).

ANDRES. Mispärast teie õde ära läks?

MIINA. Kes teab! Küll ta tuleb tagasi.

PEETER. Minu asi on jälle sedaviisi: mul oli ammu mõte veskit ehitada, aga — raha ja oskamine puudus. Meie külla kuluks veski ära ja võiks ausasti teenida pealegi, — ah, siia kuluks veel mõni muugi asutus ära, näiteks kauplus. Nüüd maksa, kui kolmkümmend versta linna sõita ei taha, harjuskile kiriku juures hingehinda. Ma mõtlesin juba, kui ausa mehe väimeheks leiaks, aitaks sellele veski üles ehitada ja annaks tütrele tuhat rubla kaasa...

MIINA (*pühib häbelikult minema*).

ANDRES (*Miinale järele*). Kuhu te nüüd lähete, neiu Miina, olge hea, jääge siia!

MIINA. Isa ajab niisugust juttu...

ANDRES. Isa ei aja mingit niisugust juttu, mida rahulisti kuulatada ei võiks. Ma palun, tulge tagasi! Ma oleksin väga kurb, kui teie ei tule... (*Viib vastupuikele Miina tagasi lauda istuma.*)

PEETER (*muiates*). Nõnda, nõnda, härra Ahvenas, kuhu ta jookseb. Nagu öeldud, tuhat rubla saavad mu tütre kumbki kaasa. Sularaha küll ei ole, aga ma lasksin kummagi tütre nime peale obligatsioonid valmis teha, enne kui talu väimehele ära andsin. Talu on nüüd mõisavõlast puhas ja obligatsioonide vastu saab kergesti raha laenata. Ma võin paberid ette näidata, et nõnda on. (*Tõuseb üles.*)

ANDRES (*ka üles tõustes ja tänades*). Ei ole vaja, seda võib teinekord. Aga — teie väimees? Kas tema lepib kõigega, niisama kui teie?

PEETER. Asi on ju temale ka kasulik. Ma loodan, sellest saab ta aru!

ANDRES. Ja mis teie, neiu Miina, selle kohta ütlete?

MIINA (*kes kogu aja nagu sütel seisis, häbelikult*). Mina? — Mina ei tea midagi ütelda!

PRIIDU (*üle läve tупpa*). Peremees! Tulge natuke talli, vana lauk oo noore täku toond! Sõhuke kõrgete jalga-dega, et las aga olla!

PEETER (*ärevuses*). Vabandage, härra Ahvenas! Ajage natuke lastega juttu; ma tulen kohe tagasi, kui seal midagi halvasti ei ole! (*Ära.*)

ANDRES. Lubage, ma tulen ka ja vaatan, kas mu hobune kaerad ära on söönud! (*Õue ära.*)

MIINA (*koristab lauda*).

LIINA (*vaatab üle läve tупpa, siis hüpates ja karates Miina poole*). Möldre Mats! Möldre Mats! Möldre Mats!

MIINA (*laulab vastu*). «Was kosten diise ranka nahka! Was kosten diise ranka nahka!»

LIINA. Ah, sina kelm!

(*Hoiavad teineteise ümbert kinni ja keerlevad rõõmsasti naerdes toas ringi.*)

ANDRES (*astub sisse ja jääb naeratades nende selja taha seisma. Kui neidude suurem naeruhoo mööda*). Lubage küsida, kas neiu vaese Vändra mehe üle naeravad?

MIINA. Uih! (*Taganeb kohkudes eemale.*)

LIINA (*tõreldes*). Aga, härra Ahvenas! Kuidas teie tohite neidude juttu salaja kuulatada? See ei ole ilus!

ANDRES. Palun vabandada, ma ei ole kuulatanud, aga rõõmus lauluhääl ja naerulõigin meelitas mind vaatama, mis neidudele hommikul vara head juhtunud?

MIINA (*kogeldes*). Meie laulame ja naerame igal hommikul nõnda.

ANDRES. Ja ei karda sugugi, et vanasõna järgi kassad need linnud, kes varahommikul laulavad, õhtul ära sööb?

LIINA. Meil ei ole niisuguseid kasse, kes linnukesi söövad.

ANDRES. Küll külast tulevad!

MIINA. Tulgu! Meie ei karda!

ANDRES. Ja teise vanasõna järgi, kes varahommikul naerab, saab õhtul nutta?

MIINA. Vana inimene nüüd veel nutab!

ANDRES. Kas teie kunagi ei nuta?

MIINA. Ei!

ANDRES. Aga kui keegi teid õieti ära pahandab?

MIINA. Ka siis mitte!

ANDRES. Aga mis teie siis teete, kui keegi meesterahvas näiteks — väga vallatu on ja mõne lubamatu tüki teiega ära teeb?

MIINA. Midagi ei tee!

ANDRES (*vahvalt*). Seda saame kohe näha! (*Haarab Miina kinni ja tahab teda vägisi suudelda.*)

MIINA (*rabeleb kangesti, ei pääse lahti*).

LIINA (*tõreldes*). Vuuh! Aga härra Ahvenas!

MIINA (*on lahti pääsenud, tõstab põllenurga silmade ette, nuttes*). Seda ma teist ei oleks uskunud!

ANDRES (*kohkunud, nagu vaene patune*). Ah, neiu Miina, nüüd te nutate siiski ja ei tõotanud ometi mitte nutta!

MIINA (*nuuksudes*). No kes siis seda teadis karta! (*Tõttab lävest välja.*)

ANDRES (*läve peale ette karates ja selga vastu ust toetades*). Miina, neiu Miina! See oli küll üks rumal, ettevaatamata temp! Kui võite, andke mulle andeks!

MIINA (*nuuksudes*). Nii vähe lugupidamist näitate üles majarahva vastu, kus teid kui tundmata inimest ometi lahkesti vastu võeti!

ANDRES. Minu jumal, neiu Miina! Üleannetus oli see ainult, vallatus, silmapilkne narrus, või ütleme — südame tung! Sõidelge, tõrelge, tutistage mind selle poisikesetembu eest, tehke, mis tahate, aga — ärge nõnda minust mõtelge ja — ärge ometi enam nutke!

MIINA. Laske mind minna!

ANDRES. Ärge tehke mind õnnetuks, ma ei julge enam oma silmi näidata!

MIINA (*läbi nutu naeratades*). Ma usun, et te nii halb ei ole...

ANDRES (*rõõmsalt*). Miina! Neiu Miina!

MIINA (*tõsiselt*). Nüüd tõega, laske mind minna! (*Ära.*)

ANDRES (*õhates, ukse eest ära astudes*). See oli kibe nuhtlus! Ja mis ma enam parata võin!

LIINA (*vaigistades*). Pole ju katki midagi, kes teid siis käskis vallatu olla. Ega Mulgimaa neiuude musud maast võtta ei ole.

ANDRES (*õhates*). Jajah!

LIINA (*naerdes*). Jajah!

ANDRES. Pange tähele, neiu Liina, praegu ei jää mulle muud nõu üle, kui mida varem, seda parem siit kaduda, aga ma tulen tagasi, ma tulen veel korra tagasi

ja — (*silmi pilgutades*) toon venna ka kaasa! Vot siis — «was kosten diise ranka nahka!»

LIINA (*lööb käed silmade ette*). Aga, härra Ahvenas! (*Lippab keskkusest välja*.)

ANDRES. Jaa, nüüd ei ole küll teist nõu, kui — jala-vadi, enne kui veel vanamees tuleb ja võib-olla — mulle ust näitab. (*Ajab riided selga*.) Niisuguse rumaluse pidin ma tegema ja — parajasti, kui Miina mulle — õieti meeldima hakkas! Võib-olla saan neidudega veel väljas kokku, vähemasti Liinagagi, kui ka Miina ennast enam ei näita, et peremehele terviseid maha jätta! (*Ära*.)

PRIIDU (*tuleb, kohendab ennast ahjupingile selga soendama*). Ää läks käest see rebane, nagu nähja. Väandra mehed, need oo kuulda vanasti kavalad! Ega sõhukestele kergesti päitsid piha saa! Noh, oo tänase päeva kohta noor täkkgid, kui ka väimeest ei ole!

MIINA ja LIINA (*tulevad tuppa, Miina nukker, Liina rõõmus, ei oska nagu midagi teha ega alata*).

PRIIDU. Mis te's kosilase käest ää lasite, eks ajand kotti ja sidund suu pealt kindi, nenda kut ma ütles? (*Ootab vastust, seda ei tule*.) Ahvenas oo ju küll karvane kala, seda oleks saanud ikka pidada!

LIINA. Karvane kala küll, aga läks nagu luts!

PRIIDU. Eks riputanud tuhka! (*Vastust ei tule*.)

PEETER (*sisse astudes, silmadega otsides*). Noh, kus siis Väandra mees on? (*Tütred ei vasta*.)

PRIIDU (*käeliigutust tehes*). Läks kui — vuhh!

PEETER. Mis? — Kuhu? Mispärast?

PRIIDU. Jah, seda minagid ep tea mettel!

PEETER (*Miinale*). Sul on niisugune nägu peas, kas sina ta minema saatsid?

MIINA. Ei teinud mina temale midagi!

PEETER. Midagi? Siis sul temaga ikka midagi ees oli?

LIINA. Ah, isa, kui tal tahtmist on, küll ta siis tee meie õue tagasi leiab; ei ole tal mitte, noh — siis mitte!

PEETER. Mina tahan aga teada, mispärast ta nii äkki ja ilma jumalaga jätmata minema läks?

LIINA. Ta jättis sinule terviseid!

PEETER. Hea küll, aga mispärast ta ära läks?

MIINA (*Liinale*). Räägi sina.

PEETER. No räägi!

LIINA. Tema — tema tahtis Miinale vägisi suud anda ja Miina hakkas nutma!

PEETER. Hmh! (*Väike paus*.)

PRIIDU. Kuhu sa's oma musid tahad panna, parsile kui-vama vei? — kui nad külapoiste jaoks ei ole? Ää mo peale ühtid suuresti looda, et ma soo ka mehele pane. See oo ränk töö. Vana Peeter teab. (*Keegi ei vasta*.)

JASKA (*paberitükk käes, tormab lõõtsutades sisse*). T-tere! P-peremees saatis suure auguga o-oherdit laenama, s-siis...

PEETER (*pahaselt*). Sa oled ju jälle purjus! Priidu, anna temale oherd!

JASKA. O-oma raha eest, peremees, o-oma raha eest! S-siis tuli saks tee peal sõites vastu, küsis: P-püvele lähed? M-mina ütlesin: P-püvele jah, suure auguga oherdit laenama. T-tema kiskus taskuraamatust lehe, kirjutas peale, ütles: V-vii see Miinale! (*Annab*.) Sehh! (*Kilkab*.) K-kakskümmend kopikat andis, k-kakskümmend kopikat! (*Näitab peopesas raha*.)

PEETER. Hõh! Liikvalõhn käib suust välja! Priidu, anna talle oherd kätte! Haiseb nagu...!

PRIIDU. Tule! (*Mõlemad ära*.)

PEETER (*Miinale, kes kirja loeb*). Kas see — Ahvena käest on?

MIINA. On jah, isa!

PEETER. Loel!

MIINA. Loe ise! (*Pakub kirja*.)

PEETER. Mina nüüd! Loe sina, Liina!

LIINA (*loeb*). «Austatud neiu! See oli küll üks hull tuju ja andeksandmata tegu; ärge mõtelge minust halba. Mina tahaksin korra veel teie katuse alla tagasi tulla, andke mulle märki, kas ma tulla tohin! — Minu plaanid läheksid teie isa plaanidega kokku. Lootusi ei julge ma avaldada, need jäägu taevataadi tahtmise ja armu alla. — Ma ootan kõrtsi juures teie vastust, ärge laske mind kurva südamega sõita. A. A.»

PEETER. Pagana poiss! No Miina, kirjuta temale kohe ja saada karjapoisiga ära!

MIINA. Mina ei kirjuta. Midä ma kirjutan?

PEETER. Kirjuta, et ta tulgu!

MIINA. «Tulgu» nüüd! Mina küll ei kirjuta!
 PEETER. Miks sa ei kirjuta?
 MIINA. Mina ei oska, mina pelgan!
 PEETER. Narr, mida sa pelgad?
 MIINA. Mina häbenen...
 LIINA. Luba, mina kirjutan. Sa ei pruugigi ise kirjutada, küll mina tean, kuidas ma kirjutan.
 PEETER. Kirjuta siis sina! (*Võtab kübara, läheb läveest välja.*)
 LIINA (*jookseb teise tuppa, toob kirjutusmaterjali, istub kirjutama.*)
 MIINA (*kärsitu, vahib üle Liina õla.*)
 LIINA. Soo! Valmis!
 MIINA. Nii ruttu?
 LIINA. Jah, mis sinna palju vaja. Ma kirjutasin: «Ausatud härra Ahvenas! Tulge julgesti, Miina ei ole enam kuri! Aupaklikult Leeni Püvi.»
 MIINA. Niisama pikk oligi! (*Õhkab.*)
 LIINA. Sellest on küllalt! Kas sulle ei meeldi?
 MIINA. Seda on ikka hirmus vähe!
 LIINA (*natuke tusaselt*). Kirjuta sina enam!
 MIINA. Ära saa nüüd kurjaks! Ega mina ka ei tea!
 LIINA. Istu siia ja kirjuta veel juurde, mis sa ise tahad. Noh! (*Sunnib õe istuma ja pistab talle sule pihku.*)
 MIINA (*kirjutab suure sundimise peale ja tõuseb siis õhates üles*).
 LIINA (*loeb*). «Ja palju tuhat terviseid kah saadab Miina.» (*Naerab.*) Nõnda on hea! Ma saadan kohe ära. (*Jookseb kirjaga keskkusest välja.*)
 PEETER (*sisse astudes*). Noh? Mis? Kas ei ole veel kirjutama hakatudki?
 MIINA. Liina saatis juba kirja ära!
 PEETER. Mis ta kirjutas?
 LIINA (*tagasi tulles*). Ma kirjutasin, et ta võib tulla, Miina ei ole enam kuri!
 PEETER. Ja mis veel?
 LIINA. Ei muud enam midagi.
 PEETER. Kuidas? Ei muud enam midagi?
 LIINA. Jaa, ei muud enam midagi, isa, sellest on küllalt.

PEETER. Narrid, mis te oletel! Ja nõnda saatsite kirja minema!

LIINA. Jah!

PEETER. Too mulle sulge ja tinti, ma kirjutan ise.

LIINA. Ei ole sugugi vaja, isa.

PEETER (*pahaselt*). Kuidas — ei ole vaja? Nüüd ta ei tea hulluks ega targaks!

LIINA. Kirjuta siis peale! (*Toob kirjutustarbed.*)

PEETER (*istub kirjutama ja veerib ise — kuna tütreid kiviavarvul tahatupa ära lähevad*). «Armas väimees! Sellega — anname teile teada — teie kirja peale — tänasest päevast — et kirja oleme kätte saanud — ja et kaup on — (*pühib higi*) meie poolt kindel — ja võib rutukulli — raamatusse — maha kirjutatud saada. (*Pühib higi.*) Ja veski — ehitate teie — ja minu esimene väimees — ja mina — anname ka raha — ja veame palgid — ja materjali juurde. (*Pühib higi.*) — Kõik saab krehnuti pandud — ja Miinal — ei ole ka vastu — rääkimist — vaid — —

(*Eesriie.*)

VIIES VAATUS.

Mängukoht sama, mis kolmandas vaatuses, Päve unne toa juures.

JAAN (*istub särgiväel ahju lähedal ja voolib liimeistriiga roobitsat, vahib teda vastu valget, kas ta õige on ja küllalt terav, voolib jälle ja ümised selle juures laulda*).

Ma pole kirjasolkija,
ei tea ka, mis aabits,
vaid olen linakolkija,
mu tööriist on mu roobits.
Üks härra ei või parsile
ei iialgi küll minna.
Ta kardab suitsu hirmsasti
ja sureb ära sinna.

TIINA (*õhinaga sisse astudes*). Jaanike, ae, Jaanikel! Pane nüüd töö vähe käest ära ja tõmba endale kuub selga... (*pane suurräti ära, jookseb ja toob luua, jääb mehe selja taha seisma*) ma pühin laastud vähe kokku — meile tulevad külalised! Ma jooksin ette üttelema! (*Pühib.*)

JAAN (*istuma jäädes*). Sooh? Mis külalised need siis tulevad?

TIINA. Mäelt rahvas lubasid kohe alla tulla! (*Pühib.*)

JAAN. No kuula! Nende pärast sul vaja tuba koristama hakata! Las tulla!

TIINA. Ei, ei, seal on võõraid inimesi ka.

JAAN. Mis võõraid inimesi seal siis nõnda on, et neid kartma peab?

TIINA. Jaa, Jaanike, mina ei tohi sinule hästi üteldagi, mul on niisugune hirm — vahest saad jälle kurjaks!

JAAN. Mis sa siis pelgad?

TIINA. See on niisugune asi — Jaanike, ära nüüd kohku ja jälle ärritatud ole, üttelema ma pean, teisiti ei saa...

JAAN (*vähe erutatult*). Mis siis on? Peeter mind välja visata tahab või?

TIINA. Oh ei! Halba ei ole midagi, ikka head! Pärisk head!

JAAN. Ja siis kardad minule ütelda?

TIINA. Miinal on — kosilane...!

JAAN (*kohkudes, tal hakkavad käed värisema ja töö kukub käest*). To hoo tont! To hoo tont!

TIINA. Jaanike, mis sa nüüd! Kas sa siis ikka veel Miinale kosilasi ei taha? Kas ta vanaks tüdrukuks peab jääma?

JAAN. Ei taha! Ei taha... See maksab tuhat rubla! Kust ma võtan tuhat rubla!

TIINA (*armulikult Jaanile lähenedes*). Jaanike!...

JAAN (*kahe käega tõrjudes, ägedalt*). Ära tule! (*Ägades.*) Tuhat rubla! Kes seda oleks uskunud, et neid ometi kohe vaja tuli. Kust ma võtan tuhat rubla!

TIINA (*endiselt*). Jaanike!...

JAAN. Ära tule! (*Ägades.*) Tuhat rubla!

TIINA. Ega's seda raha ei ole ju kohe vaja! Jaanike, seda ei ole ju kohe vaja! Meie maksame, kui jõuame!

JAAN (*pureldes*). Kuidas ei ole kohe vaja? Ega's keegi ometi muidu tüdruku võtma tule, kui ta raha kätte ei taha!

TIINA. Jaanike, kuula nüüd ometi, ma räägin!

JAAN (*lapsikult kõrvale hoides*). Mis seal veel rääkida! Kui asi nõnda, on ta nõnda.

TIINA (*ikka veel eemalt paitada püüdes*). Neil on ju koguni teistsugune plaan...

JAAN. Mis seal veel teistsugune! Ja — teistsugune või mitte, see käib minu naha peale! Nagu vana! Peetril raha oleks välja maksta, või — nagu see veel tema mure oleks! Kust ma võtan selle raha! Oh jumal, jumal küll! (*Taganeb Tiina eest eemale.*)

TIINA (*endiselt*). Ei käi ju sinu naha peale! Uus väi-

mees on mölder. Isal oli juba mitu aastat see mõte meie mäele tuulikut ehitada, nüüd on ta niisuguse väimehe leidnud, kes omal kulul ehitada tahab...

JAAN (*erutatult, kurjalt*). Mis? Mis? — Mis ta tahab? Veskit tahab ta ehitada? Kelle maa peale? Minu maa peale! Ja väimehe on ta leidnud, kes ehitada tahab, ütled sa? Tema on leidnud?! Kas sa nüüd aru saad, mis mees sinu isa õieti on, kui peenikesi plaane ta pea välja haudub! Oi, kui peenikesi! (*Noogutab peaga.*) Jaa-a-a!

TIINA. Ah, Jaan, mis sa nüüd jälle igal pool halba näed, kus seda ei ole!

JAAN (*endiselt*). Ei ole?! (*Haletsedes.*) Et sinu tark pea ka isa kavalatest plaanidest paremini aru ei saad! Ei ole temal seda mõtet olnud Püve talu sinule või minule anda, rääkigu ta sellest ka niipalju kui tahes! Muudkui seda meest oli vaja, kelle käest tuhat viis-sada rubla välja petta sai, kes võla kinni maksis, talu oksjoni alt päästis! Sööt pandi välja ja tihane, vaene tihane, läks rasva nokkima, lõks langes kinni, kõik läks, nagu sooviti...

TIINA. Ei ole ju nõnda, see asi ei ole ju nõnda!...

JAAN (*pureldes*). Kuidas ta ei ole nõnda? (*Jälle haletsedes.*) Üksteise järel püüab ta võrku! Talu oli oksjoni alla minemas, vana Priidu saadeti välja mind püüdma. Talu lubati, sulaste tare anti. Üks tihane oli lõksus! Ei olnud mul veel jalad soojakski läind, juba pandi kuulutus lehte, otsiti teist. Kas sa ei mäleta enam? — Poissmeest möldrit otsiti veskit ehitama? Ja näe, teine tihane ka juba sööda kallal, veski ehitaja juba siin! Küll ta selle ka võrku veab ja küll tal on juba kolmas-neljas püünis ka väljas, kes teab, missugune! Tütred, need on sööt, meie, meie, vaesed tihased, meie peame lõksu minema!

TIINA (*on viimaseid sõnu kuuldes tahtmata istmele langenud ja vahib hirmul silmadega Jaanile otsa*).

JAAN. Kas mulle ei löödud kohe nagu noaga südamesse, kui sa mulle seda kuulutust lehes näitasid! Kas ma ei ütelnud kohe: ka mõni peenikene pettus, millega inimesi lõksu meelitatakse?! Kas ma ei ütelnud?!

TIINA (*kahtlusest piinatud*). Jaan!?

JAAN. Nojaa. Ma olen ju rumal, mul on pisike pea, see ei jõua ju suuri asju kokku võtta! Sellespärast ei saanud ma ka kohe aru, mis kuulutus see oli ja kustpoolt tuli, muudkui — paha aimasin ma kohe!

TIINA (*endiselt*). Sina arvad, et — isal juba algusest peale niisugune plaan oli ja et — kuulutus lehes tema kuulutus oli?

JAAN. Kuidas selle kohta veel kahevahel võib olla, kui — veski ehitaja juba siin!

(*Piinlik vaikus, kus kumbki midagi ei räägi.*)

TIINA (*püsti tõustes südamepõhjast*). Ei! Minu isa ei peta, minu isa on aus. Põhjani aus! Kui meie ka kõiki tema plaane ei tea ja ei mõista, petis isa ei ole! Jaan! Mina seisan sinu kõrval ja seisan selle eest, et sulle ülekohut ei sünni!

JAAN (*haletsedes*). Sina — seisad! Nagu see midagi aitaks, nagu see mulle mu eluaeg — kopik kopika kõrval kogutud raha tagasi annaks! Vaesed tihased oleme mõlemad nüüd, sina kui mina! (*Langeb ägades istmele.*) Kus mu raha! Mu ilus raha! Mu kopikakaupa lseenese suu eest kokkunäljutatud raha!! (*Üles karates ja rusikaga vastu lauda virutades.*) Aga mina ei lase ennast üle lüüa! Ei lase. Kuulete kõik, mina ei lase!

PEETER, ANDRES, MIINA, JÜRI ja LIINA (*astuvad sisse üksteise järel, Peeter kõige ees*).

JAAN (*end Tiina käte vahelt lahti kiskudes, kes oli jooksnud teda tagasi hoidma, ja Peetrile vastu tormates*). Petja! Minu talu anna kätte, ehk mu ilus raha! Oh jumal, jumal küll! Mina vaene õnnetu inimene!

TIINA. Jaanike! Jaanike!

JAAN. Karmantsik! Kuidas sa tohid veski ehitamisest kõnelda minu maa peale! Minu raha anna kätte, või ma — kas või mis!...

PEETER. Mis see's nüüd jälle tähendab? Marus oled jälle või? Lase ometi tuppa tulla ja uks takka kinni panna, karju siis! Muidu jookseb kogu küla selle kisa peale kokku! — (*Paneb ukse kinni, kuna teised kohkunult läve kõrvale seisma jäävad.*)

JAAN. Tulgu! Jooksku! Kuulgu igamees, kuidas mind

üle löödi! Aga mina ei lase ennast üle lüüa, (*põrutab jalga vastu maad*) mina ei lase!

JURI. No kuulge, sugulane...

JAAN (*karjudes*). Kurat on teie sugulane, teiega ei ole mul asja! Teid mina ei tunne, mina tunnen ainult seda seal!

TIINA (*nutt*). Jaanike!

PEETER (*vaikselt*). Väimees!...

ANDRES. Kälimees! Vaigistage nüüd end vähe...

JAAN (*peale karates*). Mis? Kes? Mis teie minust tahate? Kes teie olete, et te ennast vahele segate? Mina ei tunne teid ja ei taha ka tunda!

ANDRES. Mina olen sedasama mis teie, Püve talu väimees. Minu nimi on Andres Ahvenas!

JAAN (*veel enam karjudes*). Kurat olgu Püve talu väimees! Mina mitte! Kurat võtku kõiki, kes inimese kõri lõigata tahavad...

TIINA (*endiselt*). Jaanike, Jaanike!

PEETER. Jaan, võta ometi aru pähe, lase mind ka suu lahti teha...

JAAN. Suu lahti teha? Kuidas sa tohid veski ehitamisest rääkida, kas sa ei tea, et talu on minu! Kas sa seda ei tea?

PEETER. Kannata nüüd, väimees, kõneleme ometi! Talu on ju sinu...

JAAN. Midagi ma ei kannata! Kui sa niiviisi tembutama hakkad — kasi talust välja!

PEETER (*nüüd ka pahaselt*). Ah niiviisi puhub tuul? Kes sa siis õige oled?

JAAN. Mis see sinusse puutub, kes ma olen? Mina olen see, mis ma olen, selle järele ei ole sinul küsimist!

PEETER. Kuidas sa siis mulle julged ütelda: kasi talust välja!

JAAN (*kärgatades*). Välja kasi jah! Jalapealt kasi talust välja! Sa ütled ju ise, et talu minu on. Kaardid ja kontrahid on minu käes, ma tahan näha, kas maailmas on õigust või ei ole, kas ma olen siin peremees või ei ole!

PEETER. Õige, kontrahid ja kaardid on sinu käes, aga kas nad sinu käes ka maksavad? Kelle nimi nende sees seisab? On talu juba sinu nime peale kirjutatud?

Ei ole! Ma kutsusin sind seda teha laskma, sa ei tahtnud. Nüüd oled ise süüdlane, et sa mind majast välja visata ei saa!

JAAN (*ammuli suuga*). Mis?

PEETER. Küsi kelle käest tahes, siis kuuled, et õige on, mis ma ütlen!

JAAN. Mina ei saa! Kuidas ma ei saa? Mina olen ometi raha maksnud! Kas ma olen maksnud või ei ole?

PEETER (*tõsiselt*). Jaah! Oled maksnud. Tuhat viissada rubla!

JAAN. Siis on ju talu minu!

PEETER. Ei ole veel sinu! Sul on veel kaks tuhat rubla maksta, minu kummalegi tütrele tuhat. Miina peigmees on seal (*näitab*) ja ma võin sulle ütelda, Jaan, Liinal on ka juba väikene lootus!

JAAN (*langeb ägades istmele*). Oh, kuidas ma petetud olen! Oh, kuidas ma petetud olen! Ma olen kadunud inimene! Jah, kadunud inimene olen ma!

TIINA (*paitades*). Mitte midagi ei ole sul viga, usu nüüd! Midagi ei ole... (*Vaikus.*)

PEETER. Kas sa juba natuke alandlikum oled? Kas mina ka juba võin midagi rääkida?

JAAN (*ei vasta*).

PEETER. Kas see «kurat» ja «kurat», mis sa täna alati vannud, kas see hakkab nüüd ära jääma? See sõna, Jaan, võõruta enesest juurest ära, kurat ei ole kellegi sõber ega sugulane, et teda alati suus maksab kanda.

JAAN (*pigistab hambad kokku, pöörab näo ära*).

PEETER. Kas sa nüüd lubad, et ma võin tallu jääda?

JAAN (*on vait*).

(Jüri hakkab juba Liinaga ja Andres Miinaga pilke vahetama ja tegemist tegema.)

PEETER. Vaata, Jaan, mina ei oleks sinuga nõnda rääkinud, aga et sa häbemata olid, ei võinud ma parata. Kas sa oled minu väimees või ei ole?

JAAN (*õhkab*).

PEETER. Vaata Jaan, sa oled mu väimees! Sa oled mul poja asemel, mul lihast poega ju ei ole. Meie peame ühel meelel elama! Ja mis meil viga elada ja ühel meelel olla, katki ei ole midagi. Muud iseäralist muret

ei tea ma, nagu ma sulle juba korra varemini ütlesin, meil olevat, kui — kuidas meie Miina ja Liina ka mehele paneme.

JAAN (*nagu torgatud*). No see'p see on! Kust ma võtan kaks tuhat rubla!

PEETER. Jää aga vagusi! (*Paneb käe Jaani õlale.*) Teeme tasa ja targu, tasa ja targu! Teeme nõnda, et raha talust välja ei lähe, vaid sisse tuleb!

JAAN (*ei vasta*).

PEETER. Näe, nõnda teeme, Jaan! Miinale võtame väli-mehe ja ehitame temale veski! Andres-poeg, tule siia! (*Andres tuleb.*) Ma tutvustan teid. Minu esimene välimees ja poeg, nime sa tead, — kuldaväärt inimene, aga natuke pikaldane mõtlema ja aru saama, ja siin — minu teine väimees ja poeg Andres Ahvenas Vana-Vändrast, lahtise peaga ja ettevõtliku vaimuga. Andres tahab meie küllasse veskit ehitada. — (*Andres pakub Jaanile kätt, mille see natuke umbusklikult vastu võtab.*) Mina arvan, teie kaks sünniksite väga hästi koos elama. Sina, Jaan, anna temale veski alla paar vakamaad maad. Mis sina oma metsast palke annad ja sularaha maksad, see kõik pane rehnungil! Nõnda saab sul Miina kaasavara kergesti tasa ja ei ole sul selle eest protsente maksta. Veskit on meie külla hädasti vaja ja — veskiliste hobuste sõnnik pudeneb ka ennemini sinu maa peale, kui ta pudeneb mata jääb. Kas sa saad aru, Jaan?

JAAN (*nukralt*). Ei mina saa nõnda äkki midagi aru!

PEETER. Ma tean, sulle peab aega andma. Aga kui sa järele mõtled, saad sa kindlasti otsa peale, et keegi sinule kahju teha ei taha. Keegi ei taha muud, kui ainult sinu ja meie kõikide kasu!

ANDRES. Jah, kälimees, sulle kahju teha ei taha meie mitte kuidagi. Kui materjali ja veo poolest toetust saab, on mul eneselgi see raha, et veski üles ehitada jõuan! Kaasavara väljamaksmise suhtes ärgu olgu sul midagi muret. Ega see kaaduma lähe, maksa siis, kui jõuad.

(*Väike ootav vaikus. Jüri kargutab juba kibedasti. Liinat ühest kohast teise, nähtavasti on nende vahel hea tutvus signemas.*)

JAAN (*umbusklikult Peetri otsa vaadates*). Siis... siis sa ei tahagi mind petta?

PEETER. Aga Jaan! Kui sagedasti pean ma sulle seda kinnitama? Mina sind petta? Aidata tahan ma sind! Muidugi, oma teisi tütreid tahan ma ka mehele panna! Ja kui meie tasa ja targu toimetame — meie teeme kõik tükid nõnda läbi, et kõigil hea on, sinul, minul ja teistel ka. Paneme ikka Miina mehele ja Liina ka, ilma et kellelegi kitsikus kätte tuleb. Aga ühel nõul peate olema.

TIINA. Muidugi, Jaan, midagi ei ole viga. Usu mind!

JAAN (*jääb Tiina otsa vaatama*). Kas sa siis tõesti arvad...?

TIINA. Ja muidugi, Jaan!

JAAN (*pikkamisi*). Siis olen ikka mina jälle... (*Peetrile kätt pakkudes.*) Anna andeks, Peeter, sina vist ikka oled õige mees ja mina tegin sulle jälle ülekohut. Sul on ikka tark pea otsas, sa oled ikka, nagu kõik ütlevad, riukaid täis. Et sa minust ka lugu pead ja minuga kannatad — vaata, see on, mille eest ma sulle tänulik olen...

PEETER. Nõnda, nõnda, Jaan!

JAAN. ...tee ja toimetage, kuidas sa tahad ja õige leiad olevat, muudkui — ära sa mind väga hädasse aja! Sa tead, mina ei oska ennast aidata. Suuremad plaanid, kõik niisugune asi on mulle alles liiga uued asjad, ei tea, kas ma eluilmas nendega harjun.

TIINA. Ära karda, Jaan, küll sa harjud!

JAAN (*pane käe Tiina ümber, astub Andrese ja Miina poole*). Ma unustasin ära teile õnne soovida. (*Raputab mõlema kätt.*) Unustage teie ka, mis ma olin! Ja ärge mulle liiga tehke! Mina olen niisugune inimene, kes muud ei oska kui tööd. Muu käib üle minu jõu.

PEETER. Ära karda! Mis eest siis mina olen? Küll mina teie vahel valitsen ja korda pean.

TIINA (*end Jaani lähedale surudes*). Ja mina? — Mis eest siis mina olen?

ANDRES. Meie Miinaga ei tahagi muud, kui teie armastust võita ja käsikäes teie keskel elada.

PEETER. Siis oleks ainult ühe asja pärast veel vaja rääkida: uue noorpaari korteri pärast. Nüüd pead sina,

Jaan, küll ikka Tiinaga ära mäetare juurde kolima ja uued ruumid siin uuele noorpaarile jätma, teisiti hästi ei lähe...

JÜRI ja LIINA (*mõlemad näost punased, tulevad käsi käes tagakambrist*).

TIINA (*Jaanile*). Tahtsid ju ikka mäele...?

JAAN. Tahtsin nüüd...!

PRIIDU (*astub sisse ja jääb vaatama*).

JÜRI (*Liinaga teiste kõrvale astudes*). Korterist on kõne? Jätke korteri küsimus lahtiseks. Kui Püve pere meestel, vanal kui noorel, midagi selle vastu ei ole — mul on tänavu suur linade sehvt ees, kui see hästi läheb, lööme meie vennaga kokku ja ehitame kevadel veski juurde uue, kahe poolega elumaja üles ja paneme möldri korteri kõrval...

PEETER (*rõõmsalt*). ...p o e hüüdma? Mis? Tõesti? —

JÜRI. Jah! Ja et juba korra vennaga kaksikud oleme ja üheskoos siia ilma oleme sattunud, siis peame muidugi kõik tükid üheskoos tegema — — kui pruutpaar esitlevad ennast neiu Liina Püvi ja kaupmees Jüri Ahvenas!

LÖPUGRUPP.

Jaan ja Tiina.

Jüri ja Liina.

Peeter.

Andres ja Miina.

Priidu.

TIINA (*kilgates*). Kolm noorpaari! Priidu, tule sina ka siia! (*Uldine juubeldus ja õnnesoovimine.*)

PRIIDU (*on ette astunud, vangutab pead*). Kolm tüdart paneb ühe aastaga mehele ja — ise ei olegid enam vallavanem! Vaat ne oo riukad!

(*Eesriie.*)

LIBAARUNT

Draama viies vaatuses

OSALISED:

TAMMARU PEREMEES

TAMMARU PERENAINE

MARGUS, nende poeg

MARI } nende kasutütred

TIINA }

VANAEMA

JAANUS, sulane

MART, sulane

Külarahvas, tüdrukud, poisid, karjalapsed, lapsed.

Aeg: XIX aastasaja alguses, orjapõlve ajal.

Esimene ja teise vaatuse vahel on kümme, neljanda ja viienda vahel viis aastat.

ESIMENE VAATUS.

Must ja nõgine rehetare. Ahjus hõõgub tuli ja punetab sealt seinte peale. Ahju ees savik (müüritud iste), kolde kohal ahela otsas pada. Ahju kõrval pink, kartsas ja vanaema voodi. Teisel pool vastasnurgas uhmripakk, leivalabidas, ahjuluud ja muud koli, seinas soone peal kinni ja lahti lükatav uks, pulk sees, ja all nurga sees kassiauk. Ukse peal lahtine laud, mille kaudu valgust sisse ja suitsu välja võib lasta; ukse kõrval sulase voodi. Tagaseinas väike sagarate peal käiv uks, lingi asemel kõleots. Ahjusuu ees iste, selle ees vokk, saviku lähedal pihjalg põleva peeruga. Hiline talveõhtu, õues torm ja aeg-ajalt huntide ulumine.

PERENAINE, 40 aastane, vaevatud näoga, lühikeseks lõigatud juuste peal valge (Halliste) pearätt, mille kolm nurka selja peale alla ripuvad, kasukpihik, must kõrtsik, linane põll, jalanartsud ja parkimata nahast pastlad, — istub saviku lähedal ja ketrab. MANN (MARI), 8-aastane valgetverd tüdrukuke, linalakk, lühikesed juuksed, väriline villane lõng juuste peal, takune hame, rindade alt kirju vööga mässitud, kaela all väike vaskprees, — kükitab, paljad jalad hame all, savikul ja veerib suurest vanast lauluraamatust, MARGUS, 14-aastane valgetverd poiss, paklane hame, kaela alt vaskpreesiga koos, kitsad (Halliste) keerdkaltsad, paljad jalad, — kepleb niisama. Temal on ametiks alati peergu kohendada ja vaadata, et see hästi põleks.

MANN (veerib). Mi-e me, i-e je, meie ri-i-si ris, ti-i ti, risti, u-si us, si-o so, usso ...

PERENAINE (*parandab*). Usul!
 MANN. Usul! Vi-i-si, vis...
 MARGUS (*parandab*). Viis!
 MANN. Jaa, sina oskad peast!
 MARGUS. Oskan jah, sina pead ka. Katsu, kui Kukes
 Märt tuleb käsuga: Tammaru Mann kirikhärra ette
 lugema, ja sina ei oska!
 MANN (*mõeldes, siis ruttu*). Mina ei lähe!
 MARGUS. Kuhu sa pääsed!
 MANN (*südikalt*). Ei lähe jah!
 PERENAINE. Õpi, õpi, latseke, mis sa sõneled! — Mar-
 gus, kohenda tuld!
 MANN (*veerib*). Vi-i-i-si viis, pi-e-a pea, ti-ü-ka tük, ka-
 ki, peatükki. (*Loeb silpide järgi kokku.*) Me-ie ris-ti-
 us-su viis pea-tük-ki. (*Jääb mõtlema ja vaatab üles.*)
 Näin, õe, näin, mis need viis peatükki on?
 MARGUS. Küll sa oled rumal!
 MANN (*teravalt*). Ega ma sinu käest küsinud, näin
 ütleb minule isegi. Näin, mis need viis peatükki on?
 PERENAINE (*jätav voki seisma ja vaatab mõeldes lap-
 sele otsa*). Viis peatükki on — — viis peatükki. Need
 peavad peas olema, neid nõutakse. Muidu ei võeta pea-
 kooli ega armulauale.
 MANN (*mõtetes*). Jaa, aga — —
 PERENAINE. Ah, latseke, mis sa nõnda palju küsid!
 (*Sõtkub voki jälle vutama. Margus oli selle aja sees
 vokitatta külge tulise sõe kinnitanud, tuline rõngas
 lööb helendama.*)
 MANN (*kilgates ja savikult maha karates*). Oh, kui ilus!
 Näin, vaata, kui ilus!
 PERENAINE (*pahaselt*). Oi sina vallatu, kas ei ole käest
 ära! No oota, kui isa koju tuleb!
 VANAEMA (*60—70-aastane poolpime eideke, vana pal-
 jas kasukas seljas, kobab kõndides enese ette, — astub
 tagakambrist sisse ja jääb kuulatama*). Kellega sa
 tõreled?
 PERENAINE. Margusega! Tulise sõe pani vokitatta
 vahele!
 VANAEMA. Ära tee, pojake: süsi kargab kaugele, Lau-
 rits lendab lakke. (*Kobab oma voodi ääre peale.*) Mis
 sa's ka pühapäeva õhtul selle vokiiga jahid!

PERENAINE. Ei ole enam pühapäev; tähed juba taevas.
 Mure ka, inimesed alles väljas! Leiavad nad selle tui-
 suga teed või ei leia ja eksivad metsa ära.
 VANAEMA. Tea jah, kuhu nad nõnda hilja peale jäävad!
 (*Valkus. Ei kuule muud kui tuule tuhinat ja vokitatta
 vuringat.*)
 MANN (*on jälle savikule roninud ja raamatu võtnud,
 veerib*). E-si es, si-i si, esi-, mi-e me, esi-me-, ni-e ne,
 esi-me-ne, pi-e-a pea, ti-ü-ka tük, pea-tük...
 (*Korruga õues huntide ulumine. Kõik kohkuvad.*)
 MANN (*hirmul*). Hunt, näin, hunt!
 VANAEMA. Ära nimeta, latseke, ära nimeta nimepidi!
 Metsakutsa saab kurjaks!
 MARGUS (*on ukse pealislaua lahti lükanud; külma auru
 ja tuisku tungib tupp; selgesti on kuulda, kuidas hun-
 tide kisa kaugemale läheb ja ära kajab*).
 PERENAINE (*kohmetult*). Keela ja kaitse! Küll lähevad
 häbematuks, sest ajast kui Suli ära viisid. Õue tungi-
 vad sisse! Vaid mis nad ikka veel ära teevad!
 VANAEMA. Kui ikka lauda-ustel toed taga on!
 PERENAINE. Et Jaani-Jaanust juba ei tule!
 MARGUS (*julgustavalt*). Esäl on püss ree pääl õlgede
 all.
 PERENAINE (*murelikult*). Püss kodus! Ja kui olekski
 kaasas, kas selle tuisuga kivi tuld annab! Lumi teeb
 niiskeks kõik!
 MANN (*vähe aja pärast*). Huu! Külmi! — Et isa ka nii-
 suguse ilmaga kirikusse läks!
 MARGUS. No kui käsk anti!
 PERENAINE. Nojah, kui käsk anti: igast talust mees ja
 naine vaatama, kuidas nõida ja libahunti nuheldakse!
 Mina ei julgenud, siis läksid sulasega. Käsku ei tohi
 täitmata jätta.
 MANN. Näin, õe, näin, mis see nõid on?
 PERENAINE. Kui suureks kasvad, küll siis kuuled.
 MANN. Jaa — aga — mis see libahunt on? Mina ei tea
 ju.
 PERENAINE. Mis sa nõnda palju pärid, mis sul teada
 vaja ei ole! Libahunt on kuri inimene, kes ennast vahel

hundiks moondab. Kui ta tahab, on ta hunt, kui tahab, inimene.

MANN (*ennast ema lähedale surudes*). Näin, mina pelgan!

PERENAINE. Mis sa siis pärid niisuguseid asju! Võta raamat, mine savikule ja õpi! (*Kui Mannil head tahtmist ei näi olevat.*) Noh, mine, mine!

MANN (*võtab raamatu, läheb savikule, aga ei õpi, vahib pärani silmadega tühjusesse*).

VANAEMA (*voodi äärel, omaette õhates, nagu ei oleks ta millegi üle selgusele saanud*). Jaah!

MARGUS. Sa ütlesid midagi, vanaema?

VANAEMA (*õhates*). Ei midagi! Mõtlesin niisama, et... ilm on asju täis, millest meel-mõistus jagu ei saa. Vaatad ja vaatad küll, aga ei näe midagi! Vana usk, see tegi vahet hea ja halva vahel: sortse oli ja tarku inimesi, kes enam teadsid kui teised. Uus usk ei tee vahet midagi, kõik on — ühesugused nõiad! Aga ometi on seal nagu veesoonekesed mulla all varjul — head ja halba. Head ja halba, mida meel ei mõista!

(*Tume meeleolu, ainult tuule tuhisemine õues ja voki vürin toas.*)

(*PEREMEES, 50-aastane tugev mees, temal on juba tublisti halle karvu juustes ja habemes; sulane JAANUS, 35 aastane. Mõlemad tugevates talveriietes, riideta kasukad vammuste all, lakaga mütsid; alusriieteks peremehel hall, sulasel must lühike pihik ja mõlemal valged keerdkaltsad, pikad mustad sukad ja parkimata nahast pastlad. Uks lendab lahti, pimedast tungib külma auru sisse.*)

PEREMEES (*sulasega üle läve astudes*). Tere õhtust! Meie ka siin.

PERENAINE (*suure heameelega*). Teie ka jah, jumalale tänu! Ruttu, ruttu, külm tungib sisse, siis ei ole teil enam kuskil sooja kohta.

MARGUS (*kähku, riideid võttes*). Mina lähen, võtan hobuse lahti.

PEREMEES. Kui sa hea mees oled! Laota temale siis ka riie peale ja seo londiga kinni!

MARGUS. Küll saab! (*Õue ära.*)

PERENAINE. Saite ikka eluga koju, ei murdnud hundid teid ära?

PEREMEES. Ei olnud meil viga midagi. Ei näinudki teist.

JAANUS. Eks nende kõlin ikka läinud läbi Pähnipalu Booniite poole. Siis olid ka vanal ruunal jalad!

PERENAINE. Meil tahtsid või tuppa tungida!

PEREMEES. Jah, niisuguse ilmaga on nad näljas!

VANAEMA (*tähtsalt*). Nad on kurjad, et ühte sõsarat kirikutulbas peksti!

PEREMEES (*pealisriideid ära pannes, raskelt*). Jah, hirmus see oli, ja veel niisuguse külmaga! Mina küll vaatama ei läinud, aga — eks teised ikka käisid!

JAANUS. Raudaas oli ümber kaela ja teine ümber keha. Siis timukas lõi...

MANN (*ema ümbert kinni hoides*). Näin, mina pelgan!

PERENAINE. Jah, pelga, latseke, pelga pattu!

JAANUS. Seni kui ta neile kätte ära närvetas, pea rip-puma jäi ja suu vaht. Võtsid küll veel sambast maha — mis valmis, see valmis!

(*Piinlik vaikus, Margus on tuppa tagasi tulnud.*)

PERENAINE. Kust see niisugune siis õige pärit oli?

PEREMEES. Kes teda teab! Meie kiriku kirjas ta ei olla seisnud. Olla kihelkonna teisel piiril kuskil laanes: poolest saadik koopas elanud. Inimesi käinud ikka kaugele tema juures abi otsimas. Olla saanud ka. Üks vanamees jutustas ise, et kui uss tema ära nõelanud ja paistetud südameni jõudnud... Räägiti teisest ikka head ja kurja, mõlemat. Kes teab, kust ta siia oli tulnud ja saanud; õieti ei teadnud seda keegi.

JAANUS (*vähe aja pärast*). Tal oli laps ka. See oli ka sinna toodud pealt vaatama, kui ema pekstakse. Kes teab, kust nad ta kinni olid saanud. Katkenud ja nar-metanud, nälginud ja kõvaks külmanud! Ju ta sest-saadik, kui ema kinni viidi, hulkumas oli. Kes nõia last ka tulihoone katuse alla laseb!... Kui timukas esimese hoobi lõi, pani laps karjudes metsa poole. Joosti küll ka järele — kust veel kätte saad!... (*Piinlik vaikus. Peremees tahaks piipu seadma hakata, aga jääb äkki*)

*kuulatama: läbi tormi kiunumise on selgemini ja selge
mini kuulda, kuidas huntide ulumine lähemale tuleb.)*

PERENAINE (*pead tõstes*). Kuule, juba tulevad jälle!
(*Keegi ei vasta ega liiguta ennast. Äkki kraapimine ukse
taga. Kohkumine, kõik kargavad üles. Mann jookseb
savikule püsti.*)

PERENAINE. Issand jumal, sisse tikuvad nüüd!

VANAEMA (*hakkab pomisedes lugema, siis tulevad
sõnad selgemini kuuldavale*).

Meid kaitse oma vere sees,
oh, issand jumal, abimees!
Oh, Peeter, püha sulane,
pane koerad kale'eie,
hurdad ümber rõnga'eie,
küüned küttesse vajuta!

(*Sellega ühel ajal.*)

PEREMEES (*kargab üles, toob püssi ja tõmbab ukse
lahti. Torm ja tuisk tungivad tuppa ja üle läve kargab
LAPS, niisugune, kuidas Jaanus kirjeldanud; huntide
kirglik ulumine kõlab tema kannul*). Mis see siis on?
(*Nagu tahtmata tõmbab ta ukse lapse järel pauguta-
des kinni; huntide kisa kajab kaugemale ära.*)

MANN (*jookseb karjudes tagakambrisse*). Hunt! Hunt!
(*Kõikide ehmunud silmad on lapse peal kinni, see ise on
ka kohkunult, tulevalgusest pimestatud silmadega kesel
tuba seisma jäänud.*)

JAANUS (*kõigepealt toibudes*). See on tema laps!

PERENAINE. Püha jumal! See ka inimeseloom! Sel ka
hingekeene sees!

(*Kõik kogunevad lapse ümber, see vaatab suurte silma-
dega ühe otsast teise otsa. Mann piilub aralt ukse vahelt
ja vanaema kobab lähemale.*)

PEREMEES (*on püssi ära pannud ja lapse ette astu-
nud*). Kas sa huntide käes olid ja parajasti veel pää-
sesid?

(*Laps vaatab temale otsa, aga ei vasta midagi.*)

PEREMEES (*õrnalt*). Kas sa ei mõistagi kõnelda?

(*Laps nagu enne.*)

PERENAINE. Mis su nimi ka on?

(*Laps vaatab perenaise otsa, siis peremehe otsa tagasi,
aga ei vasta.*)

VANAEMA (*last nägema kummardades*). Ta on ju hei-
tunud ja hirmunud. Keelekene on suhu kinni kohku-
nud! Tea, kas sellega veel keegi inimese viisi sõna
kõnelnud on või ei ole!

PEREMEES (*lökkab last tasakesi ahjusuu poole*). Mine
sinna sooja! Sa oled ju kõvaks külmanud. Pärast
kõnele, kuidas sa just meile juhtusid!

(*Laps, nagu enne, vaatab ühe otsast teise otsa. Soe õhk
ahjust mõjub. Nagu ei oleks temal enam millegi muuga
asja, sirutab ta käed tule poole sooja saama ja unustab
kõik muu.*)

PERENAINE (*kaastundlikult lapse üle kummardades*).
Kas sul kõhuke ka tühi on?

PEREMEES. Mis sa veel küsid! Kui sul midagi on —
anna!

PERENAINE. Mul ju teie jaoks leem pajas soe.

PEREMEES. Ei meile ole vaja midagi. Meie olime õe-
mehe pool sees ja oleme küla head saanud.

PERENAINE (*võtab paja koogu otsast, toob leiba, tõs-
tab kopakese sisse leent ja paneb ahju kõrvalle pingi
peale*). Tule, väikene külaline!

(*Laps vaatab temale korra tänulikult otsa, võtab siis
ahnelt leivatüki ja lusika ja hakkab suure isuga sööma,
ainult vahetevahel hiilgavate silmadega ringi vaadates.*)

PEREMEES. Kuidas tal toit läheb!

PERENAINE. Kes teab, kunas ta viimati ivaraasu suhu
sai!

(*Väike vaikus. Kõik vaatavad rõõmsalt, kuidas laps
aplusega sööb.*)

MARGUS (*jalad harkis, isa otsa vaadates*). Kas see siis
nüüd meile peab jääma või?

PERENAINE (*nagu tõrjudes*). Sellepärast siis nüüd kohe meile!

PEREMEES (*naeratades Margusele*). Võib jätta ka, kui sa — teda endale noorikuks tahad.

MARGUS (*naerdes*). Noorikuks? Mina? Seda!

(*Kõik naeravad. Laps vaatab korra Margusele otsa ja sööb edasi.*)

PEREMEES (*nagu enne*). Ära sa ütle midagi, kui sauna viime ja puhtaks peseme.

MANN (*aralt*). Näin, kas see nüüd on libahunt?

PERENAINE. Rumal! See on inimeselaps nagu sinagi.

(*Laps on kopakese tühjaks söönud, paneb lusika käest ja silmapilguks käed kokku. Vaatab siis tänulikkude silmadega ringi.*)

PERENAINE (*peremeest müksates*). Nägid, mis ta ka teha oskas?

PEREMEES. Jah! (*Lapse poole astudes, sõbralikult.*) Noh, kas kõht on täis?

(*Laps vaatab temale otsa, aga ei vasta midagi.*)

PEREMEES. Küll sa homme kõnelema hakkad! Roni nüüd ära üles ahju peale, seal on sul soe magada.

(*Laps ei vasta ikka midagi, kaob kartsast mööda ahju peale, kus kõik vagusi jääb.*)

PEREMEES. Noh, Margust-Manni, minge ka ära põhku!

MANN. Mina pelgan!

PERENAINE. Rumal! Margus läheb ka ja meie tuleme.

(*Lapsed kaovad tagakambrisse. Jaanus on enese riidest lahti võtnud, et koikusse kasuka alla pugeda; vanaema ehib ka magama minema.*)

PEREMEES (*tõmbab korraks ukse lahti ja vaatab õue.*) Tuisk ja sadu on järele jäänud, tähed siravad taevas...

VANAEMA. Sest et vaenelaps endale paiga leidis!

(*Peremees ja perenaine on mõtetes ja vaatavad salakesi teineteise otsa.*)

PERENAINE (*murelikult*). Mis sest siis nüüd peab saama, Jaan?

PEREMEES (*kõrvale vaadates*). Jah, mis peab saama! Või minagi tean! Mis südamega teda homme jälle tuisu ja külma kätte välja saadad!

PERENAINE (*vähe aja pärast*). Kui leiba oleks! Meil on isegi sööjaid küllalt!

PEREMEES. Jah, eks neid ole omajagu! Kui kisuks kevadel kütist ja teeks tüki uut maad juurde?...

PERENAINE. Jah, kui teeks, — ei tea, mis mõis ütleb!

PEREMEES. Mis see mõis! Orjahingekene tuleb juurde. Aga — eks selle üle või nõu pidada, kui uni maetud. Võib-olla paneme kevadel Manni seltsi karja? Margus kuluks mulle juba äkke taha ja kergema töö juurde põllule ära.

PERENAINE (*õhates*). Kuidas me võtame nõia lapse oma laste hulka!

PEREMEES. Nõia või mitte-nõia! Kes meile ütleb, kui suur nõid ta oli või ei olnud! Tema suu ei kõnele enam. Ja kas siis laps ema patu pärast hukka peab saama!

JAANUS (*voodi äärelt*). Jah, ema luudekambris raejalgade peal. Nägin, kui sinna viidi. Ega neil ju kohe kirstu ega midagi käepärast olnud. Visati muudkui eest ära sinna!

PERENAINE. Vastu ööd veel niisugust asja kõneled! Ei tule või unigi enam silma.

JAANUS (*raskelt*). Jah! Ega taha tulla!

(*Vaikus. Peremees ja perenaine pööravad kambrisse minema.*)

LAPS (*ahju peal tõuseb istukile ja pahvatab nutma. Esimene sõna tuleb tema suust: südantlõhestav hüüd.*) Ema!

(*Surmavaikus. Peremees ja perenaine on kui tarretanud.*)

(*Eesriie.*)

TEINE VAATUS.

Kümme aastat hiljem. Margus, Tiina ja Mari on juba täiskasvanud inimesed. MARGUSEL pikad piiratud juuksed, kaapkübar, kaukaga hame, rinna eest väikese vask sõlega koos, keerdkaltsad, valged jalarätikud ja rihmadega pastlad. TIINAL (mustaverd) ja MARIL (valget verd) kehvad kirjud rahvariided. Maril hõbeprees, kaela ehted ja litritest pärg juuste peal; Tiinal metsalilledest pärg peas, hõbeehteid temal ei ole. — Kevadine mets, täis päikesepaistet; vint tiltsub, kaugelt kuulduv kagu. Näitelava keskel jämeda tüvega tamm. — Pühapäev, enne lõunat.

TIINA (pahemalt poolt tulles, riided mõlema käega natuke üles tõstetud, nii et paljad jalad peaaegu poolte säärteni nähtavale tulevad, ettevaatlikult astudes, nähtavasti põgenevat rästikut enese ees ajades).

Tulla-holla, pillä-palla!
Sarapuukirja, kukerpuukirja,
kanarbikukarva, kulukarva,
mäekarva, männikarva,
suure soo saksakene,
paemurru prouakene,
kulu kuldane emanda, —
sina minu käest ei pääse!

(Välkuvail silmil, kahe käega peletades.)

Liigetie, loogetie,
vinderdie, vänderdie —

sihi, sihi soo poole,
rühi, rühi raba poole!
Sulane sa, ma isanda!

(Rästikule järele vaadates, siis nagu ärevusest vabane-
nedes.) Pea muudkui püsti ja vastu hakkama valmis!
Mine peale, mina sulle paha ei tee! Eks sa taha ka
elada ja kevadest rõõmustada! (Paneb käed kukla taha
hokku ja astub mõtetes edasi.)

MARI (huikamine eemalt). Uu-uu!

TIINA (virgudes). Mari! Tema olin ma koguni unusta-
nud. (Huikab vastu.) Uu-uu!

MARI (nagu enne). Uu-uu!

TIINA (astub mõtetes edasi).

ORAV (kuuse otsas). Tsuk-tuk! Tsuk! (Käbiroots lan-
geb Tiina jalgade ette.)

TIINA (üles vaadates, rõõmsalt). Ah sina oled? Käbi-
kuningas, pähkliperemees, sorgsaba! Või viskab mulle
käbirootsu! (Sirutab käed üles.) Noh! Tule!

ORAV. Tsuk! Tsuk-tsuk-tsuk!

TIINA. Tootad ainult, aga julgust tulla sul ei ole! (As-
tub puu alla, vaatab.) Kus mu pähklid on, mis ma sulle
tunaeile siia oksa-aku panin? Nädala osa, seitse
tükki, iga päeva jaoks ühe? Noh, ütle!

ORAV. Tsuk-tsuk!

TIINA. Maiasmokk! Kõigest ühe iga päev pidid sa
sööma, nüüd on ainult koored veel maas! Enam ma
sulle ei too.

ORAV. Tsuk! Tsuk-tsuk!

TIINA. Sa ei ole rahul? Kas siis Margus mulle sinule
tuuua pähkleid annab? Tema ei teagi, et sina ka jao-
mees oled! Tea, kas tal enam ongi! Ega mina tema
tagavara-aita ole näinud! Rumal käbikuningas, ühe-
päeva-peremees, mis sa oled!

ORAV. Tsuk! Tsuk! Tsuk!

MARI (huikamine õige lähedal). Uu-uu!

TIINA. Uu-uu! Maril on nüüd muidugi torbik juba marju
täis, ja minul veel mitte midagi! (Oravale.) Kui Mari
tuleb, saame mõlemad tõelda; tema on nii usin, nii
usin ja vali! (Otsib kõrtsiku taskust.) Säh, kaks tükki
veel, enam mul ei ole! Aga teine kord, siis pead mulle

õla peale hüppama ja peo pealt võtma, kuuled? (*Möö-
dab jalga jala ette tõstes oma varju pikkust.*) Juba
keskpäeva aeg! Nõnda see pühapäevane päevakene
käest kaob!

MARI (*kasetohust marjatorbikuga metsast välja astu-
des*). Oledki siin? Mina kartsin, et sind enam ei leia!
Kellele sa ennast nii ilusaks oled ehtinud?

TIINA. Miks siis ikka kohe — kellele? Mitte kellelegi,
iseenesele! Mets ja maa on piduehtes, miks siis korra
ka mitte mina? Sinul on ema hõbeehmed, sind ehitab
tema, — kes see mind?

MARI. Sina oled ehtimatagi ilus!

TIINA. Seda kuulen ma ka alles esimest korda, ja sinu
suust.

MARI. Ohoh, ära tee pattu, seda ma ei usu. Kas hak-
kame koju minema või?

TIINA. Koju? Juba? Mul ei ole ju veel marju.

MARI. Mis sina siis tegid?

TIINA. Ah! Nii hea oli kõige selle ilu keskel ümberringi!
Lill õitses, kask lõhnas, kuusk tilkus vaiku... Oravaga
ajasin juttu, väikese väleda rästiku peale juhtusin.
Kuidas ta vaene põgenes! Mina ikka kannul! Vahel
ajas küll pea püsti ja susises vastu, aga pani muudkui
jälle minema — inimese silmavaadet ta ei kannata.
Siis ikka tema ees ja mina taga järel...

MARI. Noh? Said ära materdada?

TIINA. Ära materdada? Jumala looma? Mis ta mulle siis
kurja tegi? Ta ju põgenes!

MARI. Kurja ei tee? Alles mineval nädalal oli Tähtik
nõelatud...

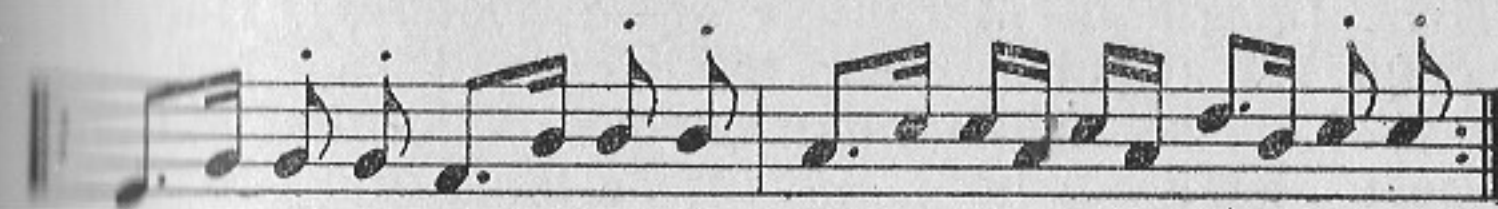
TIINA. Kui ehk ise peale astus. See paranes ju ära
jälle... (*Ärevuses.*) Ah!

(*Metsast kostab sikusarve heli.*)

MARI (*ka ärevuses*). Tule, lähme!

TIINA. Ei, ei, mina ei tule! (*Vilistab lugu kaasa ja teeb
kohal seistes rõõmsaid tantsuliigutusi.*)

MARI (*rahutult*). Tule, tule! Lehmad tahavad lüpssta!
Me peame minema.

TIINA. Ei, ei, mina nopin veel ruttu mõne marja, ilma
ma koju ei lähe!

MARI (*tusasett*). Marju noppida oli aega küll. Tule või
ära tule, mina lähen! (*Pöörab minema.*)

TIINA. Jaa, jaa — mine, mine ees, küll ma tulen kohe!
(*Kergel sammul metsa ära.*)

MARI (*ümbepöörates*). See oli neil ehk koguni kokku
räägitud? — Ei, see ei või ju olla. Margus ometi teab,
mis ta teeb! Aga kui?... Kui siiski?... (*Kaob põõ-
saste taha.*)

(*Tagapool metsas on Tiina ja Marguse heledaid hääli
kuulda.*)

TIINA. Ai! Ära hulla!

MARGUS. Kuhu sa pääsed!

TIINA. Ära puutu! Mina ei salli!

MARGUS. Hakka ootama, kunas sina sallid!

TIINA (*ilmub tagurpidi põgenedes ja Margust ärrita-
des*). Ei saa kätte! Mitte ei saa! Ei saa!

MARGUS (*laiali kätega püüdes*).

Paneks nooli nottimaie,
võrgu kinni võttemaie...

TIINA (*jätkates, ikka eest kõrvaile lipsates*).

Neid ei ole noolil notitav
ega võrgul kinnivõtetav!

(*Kerib ümber puu ringi, siis puu tagant ühte ja teist
kätt välja pistes ja ärritades.*)

Kutsa, säh — üks käsi, kutsa, säh — teine! Kutsa,
säh — üks jalg, kutsa, säh — teine! (*Kui Margus as-
jata napsab.*) Mitte ei saa! Ei saa!...

(*Rõõmus naerulagin. Margus on väsinud, pöörab end
ära.*)

TIINA (*kirglikult Margusele kaela lennates*). Hahaha! Sina, rumal poiss, sina, tossikene! Ei saa tüdrukul kätte! Ja see tahab minu Margus olla! Minu Margus peab olema kui hunt, kes uttede hulka kargab! Sind oleks vaja juustest kiskuda ja katkuda, kuni sulle jalad alla saavad, ja mitte käsi ümber kaela heita!

MARGUS. Sina! Sina vaata, kui ma tõmban su sülle ja viin, kuhu ise tahan, ja teen sinuga viis imet, mis aga meelde tuleb. Sina — sind oleks vaja pigistada, nõnda et karjud!

TIINA (*nagu angerjas Marguse käte vahelt välja libisedes*). Jaa, ja muidugi! Seda sa oskad! Selle peale oled sa mees!

MARGUS. Mina olen iga asja peale mees, mind aja või noore karuga süli; mina ei karda!

TIINA. Ja-jaa, võib olla, et sa ogarast peast noort karu küll palju ei karda, kui — ta hästi noor on. Aga muidu, muu asja peale...

MARGUS. No ütle siis sina, missuguse muu asja peale mul julgust puudub? Nüüd sa pead ütlema! (*Tahab Tiinat tabada.*)

TIINA (*ei lase ennast tabada*). Sooh, või õige pean? Pea meeles, Margus, nii hea poiss kui sa ka oled, et mina mitte midagi ei «pea», kui ma ei taha!

MARGUS. Ei, ei, nüüd sa pead! Mina ei jäta!

TIINA. Margus, Margus, vaata ette! Hädasse jääd, kui sa mulle «pea» peale paned.

MARGUS. Argpüks! Nime mina enese peale ei jäta.

TIINA. Argpüksiks ma ei ütelnud.

MARGUS. Ükstakõik. Sina pead nüüd ütlema, milleks mul julgust ei ole.

TIINA (*tõsisemalt*). Küllap ma siis ikka pean.

MARGUS. Pead jah! Tee suu lahti! Ruttu!

TIINA. Tõesti ikka? Ilma naljata või?

MARGUS. Muidugi! Nüüd nalja enam ei ole!

TIINA (*tõsiselt*). Siis muidugi! (*Otsib nagu jutu hakatust.*) Margus!

MARGUS. Jah?

TIINA. Kas sa oled ka kunagi selle üle järele mõtelnud, mis meie siis nüüd — teineteisele ka oleme?

MARGUS. Mis me teineteisele olème?

TIINA. Seni olime lapsed, olime kasuõde-kasuvenda ja vallatasime...

MARGUS. Nüüd?

TIINA (*vähe tusaselt*). Oleme täiskasvanud inimesed...

MARGUS (*kergelt*). Ja teeme varsti pulmad.

TIINA (*äkilist liigutust tehes, silmapilguks ülekeeva õnnetundmusega*). Tõesti? Margus! Sina tahaksid?...

MARGUS (*astub lahtiste kätega Tiina poole*).

TIINA (*õnnelikus ärevuses*). Margus! Sinul oleks julgust mind käekõrvale võtta, isa ja ema, vanaema ja kõige oma soo ja võsa ette astuda ja ütelda: «Siin olen mina ja siin on Tiina, meie tahame paari minna ja meie teineteist ei jäta!» (*Näeb Marguse mahalangevaid käsi.*) Ah, Margus, ma teadsin ju!

MARGUS (*kortsus kulmul*). Jaa, raske see on. Nemad tahavad, ma võtku Mari!

TIINA (*vähe kibedalt*). Mis siis Mari parem on kui mina? Nõndasama armu pärast majasse võetud kasulaps nagu minagi! Või on tema usinam, kärmem, tugevam või tervem kui mina?

MARGUS. Sina oled nii koguni teistsugune, rõõmus, valatu, tuline. See on neile võõras, nemad nagu kardavad sind. Mari aga on nagu nemad ise, meie soost ja tõugu.

TIINA (*ärritatult*). Teie tõugu? Mis see teie tõug siis nii iseäranis ära ei ole? Põlv põlve järel olete siin Tamm-arul istunud ja — teopäevi teinud. Minu ema aga ütles: meie oleme vabade inimeste tõugu. Isa uppus põgenemisel jõkke, kui teda kinni võtta ja hingekirja panna taheti; isaisa suri karu käppade vahel ja isaisa isa mürdsid nügisejahil näljased hundid maha. Meil arvati põlvi kuni kuningateni ja vanemateni tagasi. Aga see — ei ole muidugi... teie silmis midagi?

MARGUS (*ei vasta*).

TIINA (*ägedalt*). Meie sugu ja see, et mina vabade inimeste tõust olen, see ei maksa teie silmis midagi?

MARGUS. Mis sa nüüd! (*Püüab Tiina kätt pihku võtta.*)

TIINA (*kirglikult*). Ei, ei, puiklemisega sa ei pääse! Mina tahan teada, mis isa ja ema, mis teie kõik minust arvate — mispärast mina teie silmas teist nii palju madalamal seisan! Kõik tahan ma teada, Mar-

gus, (*lõkendavate silmadega lähemale astudes*) kuul-
led sa, kõik!

MARGUS (*selle kire üle veidi kohkunult*). Meie ei mõlle
sinust ju midagi halba, ei tea ju sinust ega sinu vane-
matest üldse midagi. Muudkui et... kümne aasta eest
ühel tormisel öhtul meie läve ette juhtusid ja melle
jäid.

TIINA (*vaenulikult*). Ei! Te teate veel midagi. Te teate
veel, et minu ema... kirikutulbas surnuks peksti!

MARGUS. Minu jumal! Kui sa sedaviisi vägisi sõnu
suust välja kisud! Nojah, seda me teame ka.

TIINA (*nagu enne*). Ja usute muidugi ka, et minu
ema... oli nõid?

MARGUS (*tüdinult*). Midagi me ei usu!

TIINA (*ähvardavalt, veel lähemale astudes*). Te usute
võib-olla, et mina ka nõid olen?

MARGUS (*kurvalt*). Ah, Tiina, mis sa nüüd uuristad ja
vägisi oma südamerahu hävitada püüad? Keegi ei pea
sind nõiaks! Mis sinu ema oli või mitte ei olnud, see
magab ühes temaga mulla all.

TIINA (*nutma pursates ja ennast ära pöörates, käsi rin-
gutades*). Ema, emakene! Sina üksi armastasid mind!
Miks sa ei ütelnud mulle, et elu muud ei ole kui saja-
kordne surm! (*Jälle Marguse poole.*) Kas sa tead? Kas
sa tead! Kui minu ema... kui tema — kõige parem
inimene ilma peal —, kui minu ema nõid oli, siis —
olen mina ka nõid. Siis olen mina ka nõid, Margus!
(*Viskab end kummuli puu najale ja nutab.*)

MARGUS (*vähe aega kui uimane, siis hellalt*). Tiina!
Mis sa nüüd ennast vaevad! Kas sind keegi on nõiaks
nimetanud? Ütle, kes! Küll ma tal suu kinni panen.
Kas sind keegi on põlanud? Kas siis meid miski jõuab
lahutada? Sinu ema õnnetu lugu? Tema hauale on
ammu kastehein peale kasvanud, kõik on niihästi kul-
unud! (*Murelikult.*) Muidugi, kui sind mõisa- ja
kirikukirja panema läheme, siis see ju kõne alla tuleb,
sellest mööda ei saa...

TIINA (*vappub nutust*).

MARGUS. Ära nüüd nuta! Tule, lähme koju! Mina sind
ei jäta! Sa ei tea ju, Tiina, ma ei mõista seda ütelda,
kuifas sa mulle armas oled.

TIINA (*läbi nutu*). Kui nad mind sinust lahutavad,
(*vaiksemalt*) kui nad seda teevad, siis...

MARGUS. Ära karda! Tule, ma pean minema, päev on
juba lõunal. Isa ootab.

TIINA (*silmi kuivatades*). Mine peale, Margus! Küll ma
tulen järele.

(*Margus võtab Tiina õrnalt kaenlasse, mida see nüüd
vaikselt sündida laseb. Ära. Ka Tiina tahab teisele poole
minema hakata, seal astub Mari temale vastu.*)

MARI (*külmade silmadega*). Kuhu sa lähed?

TIINA (*erutatult*). Sa oled siin? Sa ei ole koju läinud?
Sa kuulatasid?

MARI. Jah. Ükskord ometi pidi ilmsiks saama, mis sa
õige päris tahad! (*Ärritatult.*) Ära võrguta Margust!
Mina ei lase Margust sinuga õnnetuse sisse joosta,
mina ei taha mitte! Kuuled!

TIINA (*haavunult*). Õnnetuse sisse joosta? Mis õnnetus
mina siis olen?

MARI. Või küsib veel! Oi, kui süütu! Salalik ja kaval,
seda sa oskad! Seda sa oskasid esimesest päevast
peale, kui majasse said. Kõige otsas, mis minu oma,
olid sa kahe käega kinni. Igal pool olid sa jaomees,
minule ei pidanud enam midagi jääma; (*kibedusega*)
isegi oma särgikesi pidin ma sinu selga andma!
(*Kaeblikult.*) Isa ja ema petsid sa ära, ja nüüd...
(*purskab nutma*).

TIINA (*kohkunult*). Mari! Mis sa ometi!... Kõik see!...

MARI. On õige! Kes kõndis isa-ema järel nagu kutsikas?
Kes jooksis juba käsku täitma, enne kui keegi suu
lahti sai teha? Kes võrgutas Margust juba maast-ma-
dalast peale? Sina!! Kas sa olid nagu teine tüdruku-
kene ja tundsid ka mõnest asjast häbi? Oli teile ka
mõni puu kõrge ja mõni vesi sügav? Paksust ja vede-
last läksid sa poisiga läbi! Mina vaatasin pealt ja nut-
sin!

TIINA (*kaastundlikult*). Vaene Mari!

MARI. Kelle pärast? Sinu pärast! Ja nüüd tahad sa veel
seda viimast, seda kõige viimast! Aga — enam ma ei
lase! Piinatud loomalgi lõpeb kord kannatus otsa, miks
siis mitte inimesel!

TIINA (*nagu enne*). Ah, Mari!

MARI (*ägedalt*). Ära hakka võrgutama! Jäta Margus rahule, ja — mina vaikin, nagu seni!

TIINA (*nagu enne, õrnalt*). Oh jumal, Mari! Mina ei saa ju parata, kui ka tahaksin! Mis siis mina selle vastu võin, kui Marguse süda minu poole hoiab, ja mitte sinu poole! Kui sina ka vaikiksid — see peab ju ikka isale ja emale teada saama, varem või hiljem!

MARI. Ära sega! Mõtle Pähni palu peale ja mis seal sündis.

TIINA. Pähni palu peale?

MARI. Aasta tagasi, kui seal nõndasama marjul olime, nagu täna siin! Enam mina oma hinge ei vaeva ja seda enese teada ei pea, olgu sa ka kümme korda ilma ees minu — kasuõde!

TIINA. Mis jutt see on?

MARI. Ära püüa salata, mina nägin!

TIINA (*ärevil*). Mis see tähendab? Mis sa nägid?

MARI. Hunt viis Kivesti Kaarli varsa ära...

TIINA. Noh, mis siis? Kas seda küll ei juhtu?

MARI. Hunt olid sina!

TIINA (*nagu ussist nõelatud*).

MARI. Ära salga midagi, mina nägin! Sa arvad, et ma magasin? Ma olin ju küll põõsa alla maha heitnud, tuli ju küll korra nagu rammestus peale, aga ma ei maganud, minu silmad olid lahti, ma olin valvel...

TIINA (*kähiseva häälega*). Mari! Sa oled hull!

MARI. Mina olen hull, kui ma nägin? Mina nägin, kuidas su silmad varssa vahtisid...

TIINA. Sellepärast, et ilus väikene varss oli!

MARI. Ja siis — korrage ei olnud sind enam kuskil. Ainult mära lõhkus kõie otsas, kui hunt varsaga metsa jooksis! Ja — kolm päeva selle järel ei söönud sa, näkitsesid ainult toidu kallal.

TIINA (*äkisti ühe sammu Mari poole astudes, metsikult*). Mari!

MARI (*hoolimatult*). Jaa, Mari! (*Pureldes*.) Ära vahi mulle niisuguste silmadega otsa, nagu tahaksid ka minu ära murda! Ma tean su silmi küll; ma nägin, kuidas sa Pähni palus varssa vahtisid, enne kui ta viisid! Mina sind ei karda, mind kaitseb jumala ristike. Mis

ma näinud, olen ma näinud ja kinnitan seda kas või kirikus altari ees!

TIINA (*ülespoole tõstetud kätega*). Issand halastaja, päästa! Ema, nüüd on ka minu käes kord! Nüüd sirutab needmine käe ka su lapse järele välja! Igavene jumal, kes sa elu annad ja võtad! Ära anna mind timuka käe alla häbistada! Siin mina ägan sinu poole, sa tead, puhas sellest süüst... (*Vaarub ja langeb südantlõhestavalt nuttes puu alla kummuli.*)

MARI (*kohkunud, nõutu, vaigistades, ruttu*). Tiina! Oh jumal! Et see ka üle minu huulte tuli!... Mina ei ütle seda ju kellelegi! Mina ei saa ju ometi teisiti, mina nägin seda!

TIINA (*ägades*). ...Lase mind surra siiasamasse, enne kui nad nüüd ka minu kallale tulevad, nagu nad sinu kallale tulid — hukka mõistetud juba ette —, ema, emakene! Miks jätsid mind ilma elama, tõugata ja tallata! Ennem viinud mu vesile, kandnud kala-järile, pistnud tüki mürgijuurt mu suhu, sina, kes sa tark olid ja teadsid, et õigust ega halastust ilmas ei ole, ema, ema!

(*Tuulehoog läheb kohisedes läbi metsa.*)

(*Eesriie.*)

KOLMAS VAATUS.

Jaaniõhtu metsa ääres lagendikul. Kui võimalik, siis näitelavale maha tehtud tuli. Eespool püstipandud varras tõrvapütiga, mida näha ei ole. Nooremad poisid kannavad tule jaoks hagu kokku, vanemad poisid peavad tõrvatünni all nõu. Elav liikumine, kõnekõmin ja naerulagin läbisegi, inimesi tuleb ühtelugu juurde.

HAOKANDJAD (läbisegi). 1) Teeme ikka jaaniku, mis jaanik on! 2) Missugust enne ei ole olnud! 3) Mis üle kolme valla näha!

JASS (ogar, alati teistel ees ja tikub rääkima). Täna teeme jaaniku jah! Mis üle kolme valla näha jah!

I HAOKANDJA. Jass, kanna hagu!

JASS. Mina toon hagu kah jah! (Ei lähe aga kuhugi. Naer. Eemalt kostab tulevate tüdrukute laul.)

TÜDRUKUTE PARMAS (tulles, läbisegi). 1) Tere! 2) Tere, poisid! 3) Tere läbisegi puha! (Teretamine ja naljatamine.)

II HAOKANDJA (poisikestele). Jukut-Jaani ja teised, minge tooge kuivi kadakaid!

LAPSED (kilgates laiali). Toome meie kuivi kadakaid!

VANATÜDRUK EPP (tõrvatünni varrast katsudes). Kas see varras ka peab?

POISID (naerdes läbisegi). 1) Miks ta ei pea! 2) See peab kui hull! Seda ei kanguta Epp ise ka lahti!

OGAR POISS. Mina — mina — mina tõin terve kuuse korraga!

TÜDRUKUD (läbisegi). 1) Käs saab ka hea jaanik? 2) Kas oli ka kasetõhtu? 3) Ja hästi palju tõrva?

POISID. 1) Tõrva kui mett! 2) Tõrva ja tohtu — küllalt! Vana rasvase rattarummu lõhkusime pilbasteks ja küllusime täis! See põleb kui põrend!

EPP. Kes sinna tule otsa viib?

I POISS. Epp ise ronib üles!

POISIKE. Mina ronin üles, pistan põlema!

II POISS. Kas püksipõlved ka peavad? (Naer, poisikesel on püksipõlved väga kärisenud.)

III POISS. Vibalikuga pistame tule otsa!

TÜDRUKUD. 1) No mis te veel ootate, pange ju põlema! 2) Hakkame peale jah!

POISID. 1) Vara alles! 2) Ootame veel vähe, ilm alles valge! 3) Kõik ei ole veel koos!

I TÜDRUK (ettepoole kogunenud teistele tüdrukutele). Tammaru rahvast ei ole ka veel?

II TÜDRUK. Sina ootad Margust?

III TÜDRUK. Mis sina temast ootad, temal ise oma!

JASS. Ei tea, kas Tammaru Tiina ka tuleb?

I POISS. No miks ta's ei pea tulema?

JASS. Või sa ise ei tea?

EPP (Jassile). Mis sa ometigi niisugust juttu ajad! Vaata, kui sa ei saa!

(Inimesi koguneb enam ja enam ümber kuulatama.)

II POISS. Ega tohi niisugust hullu asja nimetada! Kes seda oleks uskunud!

III POISS. Ei tea, kas on tõsi või?

I POISS. Mis see? See Kivesti Kaarli varsa lugu või?

VANA NÄINE. Kuidas ta siis tõsi ei ole, kui Tammaru Mari ise oma silmaga nägi!

I TÜDRUK. Hui! Hirmu ajab peale!

POISIKE (vanale naisele). Tädi, missugune see libahunt õige on?

VANA NÄINE. Või mina teda olen näinud! Hunt ikka nagu hunt, kui verejanu ja murdmisehimu peale tuleb! Muudkui — esimesed jalad olevat tal lühemad kui tagumised. Inimese käed ju ka lühemad kui jalad.

(Enam inimesi koguneb kuulatama.)

KESKEALINE MEES. Puha ebausk!

I POISS. Ebausk jah! Kuidas nüüd inimene ennast vahel hundiks ja jälle inimeseks muuta saab!

VANA NAIN. Kust ta's ebausk on? Va Räägu Rein Pärakülas, kätt ega jalga ei viitsi liigutada, põllulapkesed sööti jäänud, nälg igal pool silmaga näha, loomad ära lõppenud, kevadel ei jõua jalgu alla võtta, kantakse teisi inimeste vahel laudast välja, aga peremees? Peremees paks ja punane nagu puik, veri näost välja tulemas. Kõik ilma inimesed teavad, et ta libahundiks käib ja et kõik see ramm murtud lammaste soojast verest tuleb!

KESKEALINE MEES. Hull jutt puha!

VANA NAIN. (nagu enne). Hull jutt? Kui sulase ka libahunti tegema välja õpetas? Vana Rein ei jõudnud teopäevi ära teha, kui siis pandi mõisa poolt vana Aasta-Mats sinna sulaseks, et see teopäevad tasa teeks. Tee teopäevi, kui leivakotti kaasa panna ei ole! Aga varsti hakkas ikka va Aasta-Mats ka paksuks ja punaseks minema, tegi ikka teopäevad tasa ja kõik ja kiitis ise igal pool, et ta nii hea koha peal veel ei olla teeninud kui Räägul. Muudkui — ühel heal päeval olla Matsil see «sõna» metsas meelest ära läinud, ei ole ennast enam inimeseks tagasi muuta saanud. Jooksnud küll tagurpidi käpukil ümber kivi, aga see «sõna», see ei olla tal enam meelde tulnud. Kui siis jooksnud hundist peast koju ja peitnud ennast aganikku ära. Silmad põlenud peas ja veripunane keel hammaste vahelt väljas. Seni kui vana Rein koju tulnud, teist ise ümber kivi vedanud ja tast jälle inimese teinud.

KESKEALINE MEES. Kes tahab, see usub!

VANEM INIMENE. No kas teil nüüd mitte enam muud juttu käes kõnelda ei ole kui niisugust tühja lori!

VANA NAIN. Ei ole see tühi lori!

III POISS. Ei või teada midagi. Kust see jutt muidu inimeste suhu sai?

VANA NAIN. Ega suitsu muidu tõuse, kui tuld ei ole!

EPP. Ah, jätke järele, kõnelge midagi muud!

JASS. See ju see kõige uuem jutt on!

III POISS. See ju nüüd läheb kui kõlin läbi kihelkonna.

KESKEALINE MEES. Mina olen kuulnud, Margus tahtvat Tiinat võtta! Siis tekivad ikka kõiksugused hullud jutud!

JASS (on ennast metsa ära peitnud ja heidutab sealt).

Ohõi, ohõi, soend, soend, libahunt! Silmad põlevad peas kui tulerattad!

(Kõik kohkuvad ja löövad lahku; lapsed jooksevad tõrva-püti alla hunnikusse.)

EPP. Mis rumal jutt ja lori see on! Ära rikuvad inimeste tuju! Jaaniõhtul ei ole nüüd paremat! Poisid, pistke jaanik põlema! Tulge, tüdrukud, hakkame nukku jooksuma, et kord otsa peale saame! Tulge!

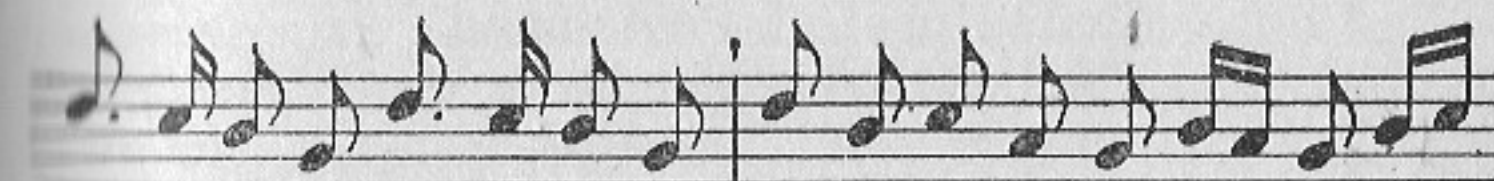
VANEM INIMENE. Ära rikuvad tuju jah!

TUDRUKUD (läbisegi). 1) Hakkame! 2) Hakkame nukku jooksuma jah! Mis meil ilmaga asja! Tulge! 3) Epp, astu sina etteotsa!

EPP (edvistades). Mina nüüd veel!

POISID (läbisegi). 1) Epp jah, Epp jah! 2) Epp, Epp! 3) Epul on hea lauluhääl! 4) Epp seda asja oskab!

EPP. Noh, kui Epp, siis Epp! Hakkame peale! (Ürgab.)

Lähme nukku ehtimaie,
kuldakägu kängitsema!...

(Vanemad inimesed hoiavad kahele poole kõrvale, tüdrukud löövad ringi, kaks neiut lükatakse keskele ja laotatakse neile valge linik peale, kuna teised nende ümber keerdu käivad ja laulavad. Poisteparmas hoiab paremale poole ja valib nukupüüdjat. Pahemale poole kogunevad torupillimees, vanemad mehed ja naised, kõik heas tujus. Nukumäng peab kiiresti minema. Kuni nukku joostakse, süütavad vanemad poisid vihalikuga üles tuld; sealt hakkab punakat valgust alla paistma.)

NUKUMÄNG I.

Lähme nukku ehtimaie,
kuldakägu kängitsema!
Ehi nukku, eeri nukku,
ehi enda ehtemile,
pääle pane pardisulgi,
liida pääle linnusulgi!

(Neiud keskel teevad kästud liigutusi.)

Rinda pane suure sõle
kui see kuu taeva'esse,
kaela heida helmekorra
kui see korda kanamune,
pähe pane laia pärja
kui see vihma vikerkaari!

Nukukene, noorukene,
seadi jalad jooksemaie,
viska linik lepa pääle,
kaelarätik kase pääle!

(Neiud viskavad liniku, jooksevad ringist välja, poisid kannul neid püüdmas. Ringisolijad hoiavad tahapoole poolringi.)

Jookse, nukku, jõua, nukku,
jookse poolest Poolamaada,
veidikese Venemaada,
natukese Narvamaadal

Nukku koju kutsutakse,
üle aia hõigatakse:
Tule koju, nukukene,
tule koju, tunne oma,
Mats su oma, hoiatada,
Jaan su päris, pea teda!

(Poisid on nukud kinni plüüdud ja tulevad nendega tagasi. Kõnelagin ja seletamine.)

KARJALAPSED *(kargavad jaanitule ümber ja laulavad).*

Puhas püha Jaanikene,
hoia minu karjakest
karja minnes, koju tülles!
Hoia metsas kahju eest,

õpeta sa põõsa tagant
karja haljast heina sööma!

(Kilkavad) Jaanike! Jaanikel! (ja jooksevad laiali.)

VANALDANE MEES *(võtab midagi pihuga maast ja pillub tulle).* Tutrad tulesse, kasteheinad kesale, linad minu põllu peale!

(Sarvemäng näitelava taga; tuttav lehepilli-lugu.)

I TUDRUK. Tammaru Margus!

II TUDRUK. Margus jah! Tema lehepilli-lugu!

(Mõned jooksevad vastu, teised teevad pilliloo järgi lähikese jalakeerutuse. MARGUS, MARI, TIINA, TAMMARU PEREMEES ja PERENAINE tulevad. Mõlemad viimased jäävad ettepoole, vanemate inimeste juurde seisma. Teretamine ja elav liikumine, aga ka — peade kokkupistmine ja sosistamine. Tüdrukud hoiavad nähtavasti vähe Tiina eest kõrvale, aga mitte väga silmapaistvalt. On, nagu tikuks tume tuju võimust võtma. Epp saab sellest aru ja tõttab seda peletama.)

EPP. No mis te's nüüd mängu katki jätsite? Tulge jälle nukku jooksmal! Ega see jaaniõhtu maast ole leitud! Millal me teid kõiki paari saame!

TUDRUKUD *(läbisegi).* Nukku jooksmal jah, nukku jooksmal! *(Kogunevad ringi.)*

EPP. Kes see keskele?

I POISS. Epp ise keskele! *(Naer.)*

EPP *(tujukalt).* Soo, või Epp keskele? Siis vist — Jass püüdma? Seda te tahate? *(Naer.)* Ei, Tammaru Marit-Tiinat keskele, Margus ja Meelimäe Märt püüdma!

TAMMARU PEREMEES ja PERENAINE *(pistavad pead kokku. Perenaine näib elavalt kõnelevat, peremees avaldab käsi laotades tuskat).*

HAALED *(läbisegi).* Olgu! Olgu! Marit-Tiinat keskele, Margus ja Märt püüdma! *(Mõned tüdrukud jooksevad Marit tooma, Tiina jääb üksi.)*

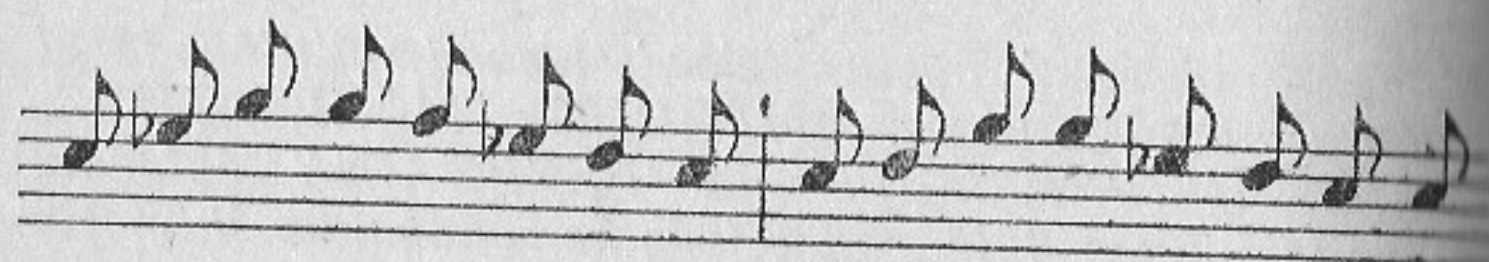
TAMMARU PERENAINE *(astub Mari poole, nagu teda ära tooma).* Mari, ära sina praegu mine!

TÜDRUKUD (*võtavad Mari keskele*). Ei, ei! Tema peab tulema, meie ei jäta!
 EPP (*Tiina juurde astudes*). Noh, tule!
 TIINA (*kahevahel*). Võtke mõni teine!
 MARGUS (*Tiinale*). Mine, mine!
 EPP (*viib Tiina Mari kõrvale keskele*).

(*Jälle peade kokkupistmine ja sosistamine; selgesti on kuulda, et siin ja seal kõneldakse: Saab näha, kumma Margus valib!*)

NUKUMÄNG II.

(*Epp ürgab ja tüdrukud laulavad, poisid mängivad kandlega kaasa.*)

Oh see nukku vaenelapsi,
 ilma päata pääsukene,
 ole ei ema ehitamas,
 ole ei isa ilustamas!
 Nuta, nuta, nukukene,
 nuta, nuta, nuutsu, nuutsu,
 alane ala õlade,
 koole ära koguni!

Tõuse üles, nukukene,
 alles sul isa, alles ema!

Hüppa, nukku, karga, nukku,
 jookse, nukku, jõua, nukku,
 siputele siibasida,
 soputele sulgesida!

Nukukene, noorukene,
 ära sina mõtle metsa poole:
 Metsas palju murdajaid,
 kivi kõrval kiskujaid!

Tule koju, nukukene,
 ei ole aega nukul olla!

Nukul kangas kambris, see tahab, kulda, kudumista,
 see tahab, lõuend, lõhkumista!

Tule koju, nukukene,
 tule koju, tunne oma!
 Märt su päris, pea teda,
 Margus oma, hoia teda!

(*Tiina ja Mari pistavad jooksma. Ringisolijad hoiavad lahapoole poolringi. Mari ei lase ennast Märdist tabada.*)

I POISS. Margus, lõika, ära jäta Marit Märdile!

II POISS. Märt, ole vahva!

POISS. Margus, tõmba Mari kinni!

III POISS. Margus nüüd Marit tahab! Mari jääb ikka Märdile!

(*Mari jookseb paaril korral Margusele risli vastu, et sellele võimalust anda ennast tabada. Aga Margus näeb ainult Tiinat ja tormab selle järele, kes aga ka ennast kergesti püüda ei lase.*)

JASS. Mis sina nüüd, Mari, ennast veel Margusele topid, ega Margus ju sind taha!

I POISS. Ega ta hull taha jah! Mari oleks ikka valmis küll!

II POISS. Margus ei hooli maast ega taevast!

III POISS. Margus teeb, mis Margus tahab; mis temal Mariga tegu!

TAMMARU PEREMEES ja PERENAINE (*eespool, on nähtavasti väga erutatud. Kui Margus neist mööda jookseb, haarab perenaine tema käisest kinni*).

PERENAINE (*pahaselt*). No mis see nüüd olgu!

MARGUS (*ei hooli midagi, kisub enese lahti, jookseb Tiina järele*).

I POISS. Mari, ära sellepärast nuta! Märt ka hea poiss!

II POISS. Lepi Märdiga jah! Näe, Margusel Tiinaga tõsi taga!

VANA NAIN. Margus on hull! Ju see üks vägi on, mis teda lahti ei lase, et ta enam millestki ei hooli!

(Jälle peade kokkupistmine ja sosistamine. Kõik peavad nukujooksjaid silmas, kes tagantpoolt keskele tagasi tulevad. Mari (Märdiga) leegitseva näoga, asjata püüab ta oma viha varjata; Tiina (Margusega) alandlikkude, aga säravate silmadega. Kui mõlemad paarid keskel kokku puutuvad, ei suuda

MARI ennast pidada; ta pöörab Tiina poole ja kähistab sellele näkku — küll nõnda, et see ainult Tiinale kuulda peaks olema, aga see on kõigile kuulda). Libahunt!

(Tiina tarretanud, Margus kohkunud. Pealtvaatajate hulgas sosistamine ja kahjurõõmsad näod: Mis ta ütles? Kuulsid, kui ütles!)

(Varsti lendab ka siit ja sealt sõna: Libahunt!)

(Silmapilguks piinlik vaikus. Tulevalgus ülevalt on kahvatuks muutunud, tuli on kustumas. Korraka kõlavast kuskilt pimedast pilkesõnad.)

Metsa-hulli, metsa-halli,
metsa ojarmu emanda,
mine sooda solgutama,
läbi laanede laduma,
kivi külgi kiskumaie!

(Kahjurõõmus naerukihin, teistel tõsised näod. Ja jälle teiselt poolt kõlavast pilkesõnad.)

Metsa-hukku, metsa-hakku,
metsapeni, pikkalõuga,
susi suuri, pää jämeda:
ära sa puutu minu pulli,
ära sa katsu minu karja,
verista minu varsakest!

(Margus on ärritatud ja nõutu, ta kargab pilkajate poole ja tahaks mõnda tabada, aga neid ei ole leida. Tiina tarretus muutub ülevoolavaks nutuks. Ta on keskele üksi jäänud ja kustuvat tule kuma paistab veel ainult tema peale.)

MARGUS. Tiina! Tiina! Ära nuta! Inimesed on niisuguse tuju ja ... ega nad seda keegi ju ise ei usu ja ... Homme on ju kõik jälle ununud. Ära müüd nuta! (Puredes inimeste poole.) Mis te siis nüüd teete? Häbenege ennast! Tühi laimujutt pannakse käima, ja — teil ei ole paremat teha, kui seda järele rääkida ja teist inimest pilkama ja haavama hakata! Ära nuta, Tiina! TAMMARU PEREMEES (pahaselt Margusele). No mis sina's nüüd? Sinule on keegi midagi ütelnud või?

MARGUS (puredes). Kas sa ei näe siis, et teisele inimesele liiga tehakse!

(Kuskilt pimedast lendab vana viisk Tiina jalgade ette ja jälle kõlavast pilkesõnad.)

Susi, säh, silmapaik!
Kui sa meie karja tuled,
pane see silma ette —
susi, säh, silmapaik!

TIINA (nutt muutub leegitsevaks vihaks). Mis te tahate minust! Inimesteks loete ennast, aga olete hullemad kui kiskjad loomad! Libahundiks ütlete mind? — Olen jah, te ju teisiti ei taha! Paremtuhat korda hunt, hunt metsas huntide keskel, kui inimene paremt ei ole kui teie! Hunt tapab ainult nälja pärast ja — hunt ei murra hunti, aga teie! ... Ja arvate ennast paremaks minust? Siin — hunt, uhke, ei lase ennast häbistada! Aga teie — orjaverrega võitnud häbioksad vedelevad aedade taga maas, koerte lakkuda! Hunt on vaba; teeb, mis tahab, tuleb, kui ta tahab, läheb, kui ta tahab, armastab ja vihkab, keda tahab! Ja läheb teie seast, sest et ta teid — põlgab! (Astub uhkelt metsa poole; keegi ei takista teda, kõik on kui tarretanud.)

(Metsas vilguvad siin ja seal pimedas korra pisikesed ulrastuled nagu hundi silmad, mis kohe jälle kaovad.)
(Siis selle vaikuse keskelt:)

VANEM INIMENE: Püha jumal! Jaanituli kustunud! See ei tähenda head!

VANA NAINE. Ja mets nii must ja kole! Siia küll enam ei julge jääda!

(Tõusev hirm inimeste hulgas, tüdrukud ja naised kogunevad üksteise ümber hunnikusse, lapsed ripuvad vanemate riiete küljes. Kõnekõmin ja hädaldamine; üksikud hakkavad minema, aegamööda kaovad kõik. Üksi järele jääb maas hõõguva tuleaseme juurde Margus; tema ärritatud olekust on näha, et ta tumedate mõtetega võitleb. Eemal seisavad Tammaru peremees ja perenaine, kes on tusased ja teineteisega ägedasti kõnelevad, mis aegapidi kuuldavale tuleb.)

PEREMEES (käsi laotades). No ütle! ... Mis sa narriga ikka teed!

PERENAINE. Ammu oleks vaja olnud tüdruk silma alt ära saata!

PEREMEES. Nojah, ära saata! Kuidas teda äkki ära ajad? Aga ega muud nõu üle jää! Kes siis seda nüüd uskus, et ta tõega — (käsi laotades) oma heategijatest ka ei hooli ja poega rahule ei jäta!

PERENAINE. Hunt ikka mis hunt! Mis ta inimestele ütles!

PEREMEES (ähvardavalt). No tulgu tagasi!

PERENAINE (Marguse poole astudes). Ära tuled ka või?

MARGUS (kaeblikult). Kuidas ma tulen, kui nägin, et ... ära jooksis, ja ei tea, mis ta teeb!

PERENAINE (armuta). Ei tee midagi!

PEREMEES (pilkavalt). Sa ehk tahad ka — metaa järele joosta?

MARGUS (murelikult). Kuhu mina temale järele tean minna!

PEREMEES. Tuled siis või ei tule?

MARGUS (tusaselt). Küll ma tulen!

PEREMEES (perenaisele). Las konutab! Lähme peale!

(Hakkavad perenaisega minema. Margus jääb üksi ja sorib, pea ees maas, jalanukiga tuhka.)

(Tema juurde astub pimedast välja ja paneb teda murelikult tähele Mari.)

MARI (õrnalt). Margus!

MARGUS (karmilt). Noo — mis sina veel tahad?

MARI (alandlikult). Mis ma nüüd tahan, Margus! Mitte midagi ma ei taha!

MARGUS. Siis — minel!

MARI (murelikult). Kuidas ma jätan su siia ... Jumala alnuüksil! ... Teised on kõik ära läinud ...

MARGUS. Ajasid tema jälle metsa! Kes teab, kas tuleb tagasi või ei tule!

MARI (vähe aja pärast). Küll tuleb! Ega see esimene kord ole. Ta on ju mitu puhku ära olnud ja ikka jälle tagasi tulnud!

MARGUS (pureldes). Mitu puhku! Kui te temale ülekohut tegite. Tema ei ole nagu teie, tema ei kannata ülekohut, tema veri on teistsugune. See on õrn, lööb kergemini keema, see ... Aga seda ei suuda sina ju mõista!

MARI. Ah, Margus! Mina ei suuda seda mõista, kuidas sa nõnda tema küljes kinni oled!

MARGUS. Ja muidugi ei suuda sa seda. Minel! Ma ei taha sind näha. Kuulutad oma halba unenägu teistele nagu tõtt!

MARI (nuttes). Oh jumal, Margus, ma ei näinud und!

MARGUS. No siis arvasid sa selle omast peast välja! Mina Tiinat ei jäta. Ja kui ta ka kümme korda libahunt on, ta on tuhat korda armsam ja parem kui sina! (Ära.)

MARI (temale järele). Margus! (Purskab valusalt nutma, käsi ringutades). Margus! Oma hinge laotaksin ma sinu teeraja peale, et aga sinul pehmem astuda oleks! Surra võiksin ma sinu eest, aga libahundile ma ei või sind jätta! Ma ei või mitte!

(Eesriie.)

NELJAS VAATUS.

Rehealune. Paremat kätt väike uks rehetuppa, selle lähedal ristjalgadega söögilaud ja vanamoodi istmed. Paremat kätt vanaema voodi, selle kõrval pink, eespool puutelgedega, paksude põidadega vanker (Marguse suvine magamisase). Tagaseinas suur värav, pärani lahti, kust hele päikesevalgus sisse tuleb ja ruumi, mis muidu must ja suitsunud (laest ripuvad kõrred alla), omal viisil armsaks teeb. Väljas — suvise maakoha prospekt: põllulapid, metsatukad, võsa. Inimeste kohta maksab, mis teise vaatus alguses öeldud. Vanaema nüüd peaaegu täitsa pime.

MARGUS (seisab norus tagaseina värava piida najal, ei kuule ega näe, vahib tühjusesse).

PERENAINE (tuleb tarest, jääb peatuma, tahaks nagu midagi ütelda, aga väänab pead, kui Margus teda ei näe ega kuule, ja läheb kurvalt tagasi).

MARI (tuleb õues veepangedega väravast mööda, kohkub Margust nähes natuke, vaatab temale aralt otsa ja läheb ära. Margus istub vanaema voodi lähedale pingi peale, jääb käsipõsakil konutama).

JAANUS (tuleb jalgu järel vedades teiselt poolt, rangid õlal, ohjad käes, jääb Margust nähes läve kohale seisma). Täna ei ole teole minekut — vana peremees rääkis nagu kesa kordamisest...

MARGUS (nagu ärgates). Mis see? Kes? Ah sool...

JAANUS (lähemale tulles). Ei ole meie Tiinat veel näha ühti? Neljas päev juba...

MARGUS (ei vasta).

JAANUS. Varem, kui ta seda tegi, — kolmandal päeval oli ta ikka tagasi...

MARGUS (pöörab tuseselt näo teisale).

JAANUS. Ta üks suure südamega loom, ikka on. Eks mina ütelnud juba sel ajal, kui peremees ta majasse jättis: «Ära tee! Head sellest välja ei tule!»

MARGUS (tuseselt). No mis sellest siis paha on tulnud?

JAANUS. Nojaa, mis mina tean! Tüdruk ju kui tulesäde. See teenib ikka kahe eest oma leiva ära. Muudkui...

MARGUS (ei vasta).

JAANUS... et ta ennast taltsutada ei suuda, ja kui jälle midagi on, metsa jookseb ja enne tagasi ei tule, kui viimne nälga ajab...

MARGUS (kärnitult ära pöörates). Äh!

JAANUS (vabandavalt). Ega's mina midagi!... Aga või see's! Kes seda enam kinni peab, kui kord niisugune jutt lahti on pääsenud. See läheb kui kulutuli. Pere-mehel-perenaisel ikka õigus ka, kui nad sul teda võtta ei lasel!

MARGUS (ennast taltsutades, etteheitvalt). Kas sina siis ka Tiinast halba usud? Sina ometi tunnud teda!

JAANUS (tuseselt). Mida minu uskumisest või!...

MARGUS. Kas sina siis ei või nende ilmainimeste suud kinni panna? Sina ometi tead, et... tema niisugune juba on. Temal ei ole seda vagusat orjaverd, mis meil, — sina ometi tead!

JAANUS. Tean või ei tea, mida see minu teadmine! Nagu mina teistest targem oleksin, et mina nende suud sulgeda saan! (Teeb minekut.) Kas ma siis lähen kesa kordama või?

MARGUS (tuseselt). Eks sa lähe, kui kästi! (Jääb, nagu enne, konutama. Jaanus ära.)

VANAEMA (tuleb käsikaudu kobades toast ja sihib oma voodi poole; juhtub kätega Marguse külge). Kes see... (Katsub käega.) Ah sina oled, pojake! Mis sina siin nüüd teed? Muretsed peale? (Paitab käega.)

MARGUS (vaikselt). Ei midagi, vanaema! Niisamuti!...

VANAEMA (kaastundlikult). Ei midagi jah! (Toetab pikkamisi Marguse kõrvale oma voodi äärele.) Muudkui — nagu surnu oleks majas!

MARGUS (piinatud, ei vasta midagi).

VANAEMA. Kui sa alles väikene olid, Margus, kui sul midagi vaja oli või sa midagi teada tahtsid ja teistel

ei olnud sinu jaoks aega, tulid sa alati minu juurde...

MARGUS (*soojalt*). Sinu juurde tuleme ju kõik, vanaema!

VANAEMA (*pead raputades*). Ei, pojakene, kõik te ei tule. Sina ei tule! Sul ei ole mulle ammu midagi ütelda olnud!

MARGUS (*kehitab õlgu, kurvalt*). Mis ma sulle ka pidin ütleva, vanaema, mis sa ise ei tea!

VANAEMA. Jah! Vanaemal ei ole küll enam silmakesi, kae pani neile kaane peale, aga vanaema näeb siiski! Enam veel kui enne, kõik, mis sünnib ja kuidas on! Vanaema näeb ka sinu südamesse, pojakene!

MARGUS (*piinatult*). Mis selle üle siis veel kõnelda ja sõnu teha! Või sinagi teisiti, vanaema. Sa ju mõistad mind ka hukka, pimedast peast nagu teised kõik!

VANAEMA (*tõstab pea üles, nagu tahaks ja võiks ta Margusele silma vaadata*). Ei, Margus! Seda ei tee ma mitte!

MARGUS (*õnnelikus ärevuses*). Tõesti, vanaema? (*Mõlema käega vanaema käte ümbert kinni hakates ja säravate silmadega temale otsa vahtides*.) Sina mõtlesid teisiti kui... isa ja ema ja teised kõik? (*Elavalt*.) Vanaema! (*Laseb käed langeda ja astub tagasi*.) Ma ei usu seda! See ei ole ju tõsi! See ei või ju olla!

VANAEMA. Ah, Margus! Et sul veel usku oleks minu sisse! Et ma veel sinu käe pihku võtta (*otsib Marguse kätt*) ja sulle rahu südamesse tagasi kõnelda jõuaksin, nagu enne, kui sa veel laps olid ja mõnikord nuttes minu juurde tulid! — Sa ära mõista isa ja ema hukka. Ei tee nemad, nagu sina ütled, midagi pimedast peast. Nende vaade on selge, veri jahe ja meel kaine.

MARGUS (*üle keedes*). Meel kaine? ... Mis te's nüüd tahate? Ise ometi võtsite Tiina majasse ja pidasite teda nagu oma last! Ja nüüd! Nüüd, kui mina poisikesepõlvest peale temaga kokku kasvanud olen, nüüd... kui Tiina mulle armas on — (*ägades*) vanaema, sa ei tea, kui armas! —, nüüd on ta korraka teie meelest ei tea mis. Mis ta's teile on teinud?

VANAEMA. Ah, Margus! Ma tean küll! Kõikide peale

tuleb see kord! Nagu maru! Siis tuiskab ja tormab veri ja näeb õnne ja õnnetust seal, kus — midagi isearalist ei ole. See või teine, Margus, ühe ja sellesama peale loodud on kõik — sugu edasi kandma ja lapsi ilmale tooma. See on kõik!

MARGUS (*nagu tõrges laps*). Vanaema, mina ei jäta Tiinat! See — libahundi-lori! See on ju hull jutt!

VANAEMA. Jäägu see! Muudkui — mis me teame Tiinast? Mis me teame sellest, kes ta on ja kust ta tuleb? Margus! Siuru ja sirjelind, ei need sünni paari. Ja Tammaru sugu ja tõug? Margus, kui sa tahad ja kannatad kuulatada, ma jutustan sulle neist?

MARGUS (*õlgasid kehitades, rahutult*). Ja — mis see? ... Mis sellel siis nüüd? ... Mis minul siis sellega? ...

VANAEMA. Mis sinul sellega tegu? Ei tea, Margus, ehk ometi? Meie tõug, Margus, see elab siin Tammarul juba kümme põlve, viis viimast, mis ma ise näinud ja oma vanaema ja ema käest kuulnud olen...

MARGUS (*on kärsitu, aga ei vasta midagi*).

VANAEMA. Kas sa kuuled ka?

MARGUS. Kuulen küll. Kõnele peale!

VANAEMA. Ma mõtlesin, et sa ei kuule... Meie sugu ja võsa on kollaste juuste ja siniste silmadega; see võttis naisi ainult oma keskelt — ei ole tilkagi võõrast verd meie soontes, see on — puhas!

MARGUS. Võõras veri? Kust siin see võõras? Ta on ju ometi teie eneste silma all üles kasvanud ja inimeseks saanud!

VANAEMA (*ei lase ennast eksitada, on nagu oma mälestustesse ära vajunud, jutustab edasi*). Meie tütreid ja noorikuid ei olnud ilusad, neid ei nõutud mõisa... Neli põlve tagasi, kui ühte nõuti (*on sügavasti liigutatud ja lööb silmad maha*) — see uputas enese jõkke. Surnuaia müüri taga, kui mina veel nägin ja mäletan, seisis ikka veel tema ristikene — karjalapsed ka hoidsid ristikest ja ei tallanud maha...

MARGUS (*ka liigutatud, teeb sellekohase liigutuse, aga ei vasta midagi*).

VANAEMA (*nagu kaugele tagasi vaadates ja siis jälle alates*). Me olime pikaldased ja aeglased; meil oli alati

kõigest kaks last, kui palju, siis kolm; kui jumal siigi dusele varakult taba ette pani — üksainus! Meie teenisime jumalat ja orjasime mõisa kartuse ja värisemisega; elu lust ja rõõm oli meie eest lukku pandud asi. Kui meie laulsime, olid meie laulud rasked ja kurvad. Helgeid aegu meil ei olnud, kirge meie ei tundnud, — uute orjahingekeste eest oli meil hirm...

MARGUS (*rahutult*). Mis sellest nüüd minule, vanaema? ... (*Kaeblikult*.) Mis sa kõneled kõigest sellest! See ei tee ju midagi paremaks!

VANAEMA (*ennast püsti ajades*). Jah, mis sellest nüüd sinule! ... Ainult, et ... kuidas meie sugu ja võsa enne on elanud, elu ja kannatamiste peale vaadanud. Põlvest põlve, nii halvad kui me olime ... me oleme oma päritud pruukisid pühaks pidanud, oleme vaiksed ja vagusad olnud ja ... püüdnud iseennast ära võita. Kui sa seda tead, eks sa siis ... Kui sul mõnikord süda raske on ja murduda tahab, eks sa siis mõtle ka vanaema peale, oma isa ja oma ema peale, kes ju kõik kord noored olid, nagu sina nüüd ja ... võib-olla vahel ka kõike kätte ei saanud, millest süda sonis! ...

MARGUS (*läheb enam ja enam rahutuks*). Ah, vanaema, vanaema! Sinu sõnad söövad ju südame sees ära!

VANAEMA. Kõik oleme loodud kannatama, üks nõnda, teine nõnda. Aga — aeg paneb iga haava peale rohtu! Noor veri on kerge armastama ja kerge — unustamal (*Paitab*.) Ei midagi, vanaema püüab korra jälle targem olla kui teie, noored. Temal aega käes mõtelda! Ja siis tulevad kõik need — (*vahib, nagu näeks ta nägemust*), kes meie suguvõsast enne meid elasid ja eluraskust kannatasid, ja need, kes pärast meid tulevad ja jällegi kannatavad ja ... seisavad reas seal ... (*sirutab käe välja*), kus ... ah! ju muud midagi ei ole kui vanaema mured! Mitu põlve edasi, mitu ja mitu ja mitu põlve tagasi! (*Väljasirutatud käsi väriseb*) ... Ma ei näe seal võorast verd, kõik on kollaste peade ja siniste silmadega! Kollaste peade ja siniste silmadega! (*Laseb käe langeda ja püüab, Marguse peale vaadates, nagu pisarat silmast ära pigistada*.) — Aga ära seda südamesse võta, Margus, ära seda südamesse võta, see on ainult — viirastus, mis vanaema

vahel näeb! (*Paitab korra Margust ja ootab, et see midagi vastaks*.) Kui päike looja läheb, kui vanad ja hallid oleme, siis ... on kõik kannatused ära ununud nagu unenägu!

MARGUS (*vahib veel ikka kohkunult sinna, kuhu vanaema käsi näitas, õhkab siis raskesti ja jääb jälle konutama*).

MARI (*tuleb rehetoad, toob lusikaid ja leiba lauale. Tema silmad valvavad murelikult Margust. Et Margus ennast ei liiguta, ei julge ta midagi ütelda, vaid läheb tasakesi tagasi*).

PEREMEES (*tuleb õuest, tema nägu muutub Margust nähes tusaseks. Astub mõne sammu ja jääb siis keset rehealust seisma*). Noh, ei ole teda ikka veel näha?

MARGUS (*teeb liigutuse, nagu oleks tal äge sõna keelepeal, pöörab aga näo teisale ja vaikib*).

PEREMEES. Kas sa ei kuule, poiss, et sinuga kõneldakse?

MARGUS. Kuulen küll. Mis ma siis pidin vastama? Kui sa Tiina järele küsid, siis tead sa ise niisama hästi, et ta veel tagasi ei ole.

PEREMEES (*enam iseenesele*). Võiks ta ka parem jääda, kus ta on!

PERENAINE (*tuleb, paneb sööginõud lauale*). Tulge nüüd sööma!

PEREMEES (*Margusele, kes ennast ei liiguta*). No mis sa's nüüd lõrretad? Nagu ei oleks sul enam elu sees! Mis hingeõnnistus sul siis nüüd kaduma läks? (*Istub lauda*.) Aastate järgi juba mees, aga poisikese aru. Kui sa naist võtta tahad — mina ei keela. Mari ootab, tee sügisel pulmad!

PERENAINE. Jah, mina seda ka ei mõista! Sa võid ometi ainult inimest võtta, kellel issanda veri südames! Kes metsa ära ei jookse!

(*Jaanus tuleb õuest ja asub lauda, nõndasama ka vanaema ja Mari. Ka Margus istub isa kõrvale. Tume meeleolu, keegi ei räägi sõna*.)

JAANUS. Meelimäel olla hunt eile tallekese karja juurest ära viinud.

PERENAINE (*alamõttega*). Eks ole! Vaja omagi karja-

sele ütelda, et loomadega kodu lähedale hoiaks! (Sõnad jälle, nagu enne, sõna lausumata.)

(Lävelt langeb vari tupp. Seal seisab TIINA, nälgnud ja kahvatanud, riided vähe korratud. Ta on häbelik ja ei julge silmi üles tõsta.)

JAANUS (näeb teda kõige enne). Meie kadunud inimesel MARGUS (üles karates, et Tiinale vastu joosta, õnnelikult). Tiina! Oled sa ometi kord tulnud...

PEREMEES (Margust karmilt istmele surudes). Silla jää! Sellega õiendan mina!

(Margus ei julge ennast liigutada, kuna peremees aeglaselt lusika käest paneb ja tulijale vastu astub.)

PEREMEES. Kust sa tuled?

TIINA (vaatab paluvate silmadega ringi, aga ei saa sõna suust).

PEREMEES (raudselt). Kust sa tuled? Kus sa olid selle aja?

TIINA (aralt). Metsas olin! Ma ei julgenud ju enam inimeste hulka tulla! (Hakkab nutma.)

PEREMEES. Metsas? Metsas hulgub hunt! Mis sa tegid metsas?

VANAEMA (on söögilauast üles tõusnud ja sihib oma voodi ääre poole. Tiina lähedale seisma jäädes). Latseke, millest sa elad metsas, kui sa metsa jooksed?

PERENAINE (söögilauast). Seda sina veel küsid? Mets on ju nüüd liha täis.

TIINA (nuttes nagu enne). Millest ma elan? Ei millestki, vanaema. Metsas on marju, metsas on oblikaid ja juuri. (Ülevoolavas hõrdukes end vanaema ette maha visates ja tema põlvede ümbert kinni hakates.) Sina, vanaema, sina ei keela mulle oma armu! Ma olen ju küllalt põlvede peal maas jumala poole äganud, aga tema ei halasta! Ikka jälle tuleb see taltsutamatu viha, ja mina ei saa selle vastu! Lapsena olin ma hea, usu mind, vanaema, ma olin hea! Aga kui nad ütlesid, minu ema olla nõid, kui nad tema surnuks peksid, kui nad mind sajamise-sõnadega läve eest läve ette saatsid, siis! Siis kasvab see viha iga ülekohu vastu minu pisukeses südames nagu kõva tükk

ja on minuga ühes suureks saanud, ja mina ei saa selle vastu. Mina ei saa selle vastu! Usu, vanaema, mina ei saa!

VANAEMA. Aga metsa jooksed sa, latseke, ja oled seal püevad ja ööd!

TIINA (ülevoolavas hõrdukes). Ah, vanaema! Metsas on nii hea... nagu sambla sisse suruda ja nutta... kuni viha — tilk tilga järel sulab ja süda jälle kergeks saab. Seal ei tahakski nagu enam inimene olla, tahaks olla metsas, prii ja vaba, vaba ja prii...

MARGUS (lahtiste kätega Tiina poole tormates). Tiina!

PEREMEES (Marguse käsivarrest kinni haarates ja teda tagasi tõugates, Tiina poole pöörates, ülekeeva viha). Libahunt!

TIINA (nagu ussist nõelatud, üles karates, vaarudes; vanaema astub eemale). Seda ütled ka sina! (Nagu paludes ülestõstetud kätega — siis käsi silmade ette tõstes.) Halastaja jumal!

PERENAINE (laua äärest). Sa oled ometi ise jaanitule ääres kõigi inimeste kuuldes tunnistanud, et sa libahunt oled! Mis sa's nüüd veel seda salata tahad?

TIINA (perenaise poole sirutatud kätega). Oh, ema, mis sa seda ette heitma hakkad, mis valus ja vihas meelt-heitva inimese suust mõtlemata üle huulte tuli!

PEREMEES (valusa kibedusega). Mõtlemata? Ütle parem, kuidas sa oled mu poja ära nõidunud ja enesele järele pannud!

TIINA (tõusva uhkusega). Ei ole mina Margust ära nõidunud ega enesele järele pannud; seda teab Margus, seda teab jumal, seda teate teie. Ja kui Margus minu poole hoiab ja mind tahab (tema silmad löövad lõkendama), siis on see tema enese vaba tahtmine! Ja mina... võin ainult uhke olla, et hea inimese südame enesele olen võitnud ja... hingepõhjast alandlik ja tänulik, et ma jumala suures maailmas hoopis maha jäetud ja ükski ei ole...

PEREMEES (ei suuda ennast enam taltsutada, peaaegu karjades). Nõid oled, ja nõia palga saad kord, nagu su ema nõid oli ja oma palga sai. Välja minu katuse alt, ussiseeme!

TIINA (leekivas vihas). Mis? Nõid — olen mina ja nõid

oli minu ema? ... Minu ema ihu mullas ja hinged
õndsate hulgas tuled sa — teotama? Minu ema, kelle
lapse sa ometi puhtast halastusest enda juurde võtsid,
teda toitsid ja katsid!

PEREMEES (*ennast ära pöörates*). Olgu ka neetud see
tund, kus ma seda tegin!

TIINA (*ennast taltsutades, kaeblikult esiti, siis vihaselt*).
Oh, et te parem mind kiskjate loomade kätte oleksite
jättnud! Siis oleks varakult kõigel valul ja piinal ota
olnud. Hing oleks ema juurde ja jumala sülle tagasi
saanud. Leiba olete ihule andnud, hinge olete nälgida
lasknud. Toitnud ja katnud olete, armastanud ei ole te
mind. Ihule andsite varjupaiga, hing jäi üksi. Ja otsis
hinge! Otsis teie hinge kümme pikka aastat, ja ei leid-
nud mitte. Mürki olete mu hingesse valanud! Ja nüüd,
kus ma abi ja armu otsima tulen, teie juurde, kes mulle
isa ja ema pidite olema, nüüd! nüüd ütlete ka teie
libahunt! Tulgu see teie hinge peale! Ah! Ei ole siis ka
minu südames enam sädet lapsearmastust ega tänu
me oleme tasa!

MARGUS (*hädaldades*). Tiina! ... Missugune sa isa ja
ema vastu oled!

TIINA (*nagu enne*). Ei ole need mulle isa ja ema! Ja ei
ole ka sinule isa ja ema, kui neil sinu vastu armu ega
halastust ei ole! (*Rahulikumalt*.) Margus! Suures raa-
matus seisab: mees jätab isa ja ema maha ja hoiab
oma naise poole. — (*Pöörab minema*.) Tule!

MARGUS (*õnnetult*). Ja kuhu? Mõttele ise järele — kuhu!

PERENAINE (*nagu pilgates*). Kuhu ta peab tulema,
kust teid tagasi ei tooda?

MARGUS. Ja kes meid paari, kes meid kirikukirja paneb,
kui mõisakirja ei ole!

TIINA. Mina tean koha, kust meid keegi tagasi ei too.
Laanes, soode ja rabade taga, kust kurg ka ainult len-
nates üle pääseb, on mägi, mäe sees allikas ja koobas.
Ja paari? Paari paneb meid jumal. Tule, kui sa minu
oma oled?

PEREMEES. Haa! Asjata petad sa poissi! Sellel on aru
peas!

TIINA. Tule, Margus!

MARGUS (*on sõnadeta õnnetu*).

TIINA (*kurvalt*). Kui sa ei tule, Margus, siis ... ütle, et
sa ei tule!

MARGUS. See ei ole ju võimalik! See oleks ju meeletus!
Me peame teise tee leidma, me peame ... (*Vaatab abi-
otsivalt isa ja ema otsa ja jääb nende kivistunud
nägusid nähes vait*.)

TIINA. Sa ei tule?

MARGUS (*laotab õnnetult käsi, jääb vait*).

TIINA (*meeleheitmises Marguse poole*). Sinagi ehk usud
nüüd, et ma ... libahunt olen? Oh jumal! Meel läheb
segil! Ma ei tea seda ju! Võib-olla oli siis minu ema
see ... ja mina! ... olen seda verega temalt pärinud
ja see mürk ... (*Käsi ringutades*.) Oh jumal, ma ei
tea seda ju! (*Vaarub*.)

PERENAINE (*valjult*). Ära siis võta jumala nime suhu,
kui sa ei tea!

TIINA (*vihaselt*). Libahunt ... Libahunt on ka jumala
loom!

PERENAINE. Ei ole libahunt jumala loom! Ei kõlba see
inimeste hulka! Kasi!

TIINA. Mina olen jumala loom, olgu ma ka libahunt!
Teie? Viletsad! Teil ei ole julgust ega jõudu, armas-
tust ega ustavust — midagi ei ole teil! Ja tahate kohut
mõista? Teiel! Kui ma hunt olen, on huntide hulgas mu
ase, ehk on nende juures enam õigust ja enam halas-
tust! (*Astub uhkelt läve poole. Minnes muutub tema
viha häduseks. Läve pealt tagasi vaadates*.) Juma-
laga, Margus! (*Nuttes ära*.)

(*Eesriie*.)

VIIES VAATUS.

Viis aastat hiljem. Seesama rehetare, mis esimeses vaatuses. Inimesed on vanemaks jäänud, MARGUSELE on habe kasvanud, tema kui ka MARI — nüüd Marguse naine — näojooned on kõvaks ja valjuks muutunud. Kõige vähem muutunud on sulane JAANUS. VANAEMA on õige vanaks jäänud ja kokku langenud; tema pea nõtkub; näib, nagu tukuks ta alati. Jälle hiline talveõhtu ja peerg põleb pihis; väljas torm ja aeg-ajalt huntide ulumine.

Saviku lähedal istub Mari ja ketrab, ahju nurga ääres pingi peal konutab Jaanus, käed süles. Poiss MÄRT lõpetab voodi äärel pastlarihmade sidumist, võtab kasuka ja kübara vaia otsast.

JAANUS. Kuhu see Märt siis veel vastu õhtut minema ehib?

MÄRT. Ma lähen tõistrale, toon tüdruk-Mari ära. See ju seal on, ja — tea, kas saab tuisust läbi üksi koju. Ma lähen temale vastu.

JAANUS (naerdes). Sa oled ju Mari vastu õige viisakaks hakanud. Räägiti ikka, et sul tõistre Anuga tõsi taga pidi olema...

MÄRT. Sooh, või räägiti? Noh, siis üks tee ja kaks asja. (Naerdes.) Jaa, eks pea enese ette hoolitsema, ega mind siia Tammarule ju sinu kombel raudvaraks jäeta. Siin oled sina taluisa ameti peal, ega sind siit enam välja kangutada saa. Minu jalgade all veel mitu tuult.

JAANUS. Soo, või üks inimene ka minu peale kade! —

Jah, eks ma ole siia peatuma jäänud; võib-olla jään veelgi, kui talurahvas mind maha matta töötab.

MÄRT. Ei maksa sinu peale kade olla ühtigi. Jaa, kui talurahvas sulle selle pika teenistuse eest ka sauna kõrvale kambri üles oleks loonud ja sinu naisele-lastele seadnud, siis ehk vahest oleks kade olla maksnud; nõnda aga...

MARI (kuivalt). Või talle küllalt seda ei ole pakutud, juba ennegi, vana peremehe ajal. Temast nüüd saab!

JAANUS (naerab.) Ega saa jah; näha on, et ei hakagi saama.

MÄRT. Noo — head õhtut kõigile! (Ära.)

(Jutu vahe.)

VANAEMA (tuleb käsikaudu kobades kambrist, vana kasukaräbal ümber õlgade, toetab savikule istuma — vokiourinat kuuldes). Mis sa nüüd, latseke, jälle vokiga? Läbe ometi ka pühapäeva pidada!

MARI. Ei ole enam pühapäev, pühapäev juba läbi. Töö tahab tegijat. — Mure ka! Margus alles väljas, ei tule ega tule. Leiab ta selle tuisuga teed või ei leia ja eksib metsa ära.

VANAEMA. Jah, ei tea, kuhu ta nõnda hilja peale jääb!

JAANUS. Noh, küllap läks ka tee äärde kõrtsi sisse ja seal — kaob tuttavate seltsis aeg käest.

MARI (tusaselt). See on siis õige temp, kui teab, et teised kodus tema pärast hirmul on ja ootavad?

JAANUS (alamõttega). Kes teab, kui palju ta seda teab!

VANAEMA. Jaah... (Lõpetab, ei ütle midagi.)

JAANUS (kes aeg-ajalt peergu kohendab). Mis suur igatsus tal kodu järelegi! Lapsi teile jumal ei ole andnud, maja tühi ja kõle...

MARI (ei vasta midagi, tallab ainult kõvemini vokki. Lõng katkeb. Kumardab voki üle ja tõstab korraka pea üles). Kuule, kui tulevad!

(Läbi vaikuse ja tuulemühina on kuulda, kuidas huntide ulumine lähemale tuleb ja siis jälle kaugemale kaob. Kõik kuulatavad.)

VANAEMA (õhates). Jah!...

JAANUS (vähese aja pärast). Ütlesid midagi, vanaema?

VANAEMA (vahel puhates ja jälle rääkides). Mis ma

suurt ütlesin — midagi! Kõik kordub siin maa peal — midagi ei muutu. Inimesed küll — tulevad ja lähevad, sünnivad ja surevad, muudkui... mind mulda... surm ei taha, jätab nagu sambaks ilma peale, ehk mind küll — kellelgi enam vaja ei ole. Poja ja minna kutsus ta ära, ja oleksid ometi veel võinud elada...
(*Ei saa liigutuse pärast edasi.*)

JAANUS (*ka murelikult*). Jah, need viis kõhutõbi, kui ta — teisigi võttis, noori ja vanu nagu loogu. Kelle külge ta hakkas, ega sel pääsemist olnud.

VANAEMA. Jah, nende hädal ots peal! Ei ole enam südamevaeva kannatada, ei sega tuisk ega maru nende rahu!

(*MARIT vaevavad nähtavasti ka piinlikud mõtted, ta tõuseb tasakesi üles ja läheb tuppä ära.*)

VANAEMA (*mõtetes*). Nagu Marigi praegu...

JAANUS. Jah, nagu temagi! Ja mina tegin temale ka veel haiget. Tuli tahtmata keele peale, ja — või siis ongi meie majas õnne? Kuid — mis temagi sinna parata saab!

VANAEMA. Jaah...

JAANUS. Hale neid mõlemaid Margusega vaadata. Ei ole midagi, mis neid ühendaks! Ja see kolmas! See — hulgub ka ikka alles metsi mööda! Kas ta ei saa või ei tahagi ennast enam inimeseks muuta — seda ei tea keegi, seda teab jumal!

VANAEMA (*valuga*). Jah, kes tooks troosti ja kinnitaks, et see nõnda ei ole, ehk küll kõik seda arvavad ja usuvad! Kes leiaks luud-kondikesed üles, mis tõendaksid, et ta — parem siis ometi — juba ammu surnud ja rahu sees on!

JAANUS (*raskelt*). Ei, surnud ta ei ole. Ja — tema ta on! Ära ta meie nurgast ei lähe ja — püss ka tema peale ei hakka. Nüüd muidugi, kui juba igaüks teab, teda keegi enam puutama ei hakkagi. Mis õige hunt see siis ka on, kes ei murra, inimesi ei kard ja — leiva vastu võtab, kui visatakse! See ikka Tiina on, seda usuvad kõik.

VANAEMA (*nähtavasti südametunnistuse piinas*). Kui oleks, et veel suudaks! Kui annaks jumal veel tunniks

või päevaks silmanägemise tagasi!... Üteldakse, kui niisugusele noatera otsast leiba anda, mis suurel reedel — sa tead küll?... et siis tast jälle inimene saab...

JAANUS (*nukralt*). Margus ju tahtis seda teha — mullu heinaajal, kui loom õhtul tule juurde välja tuli... Perenaine lõi noa ja leiva käest, loom jooksis uludes metsa.

VANAEMA (*kohkudes*). Oh!

JAANUS. Sest ajast ju ka peremehe ja perenaise vahe nii paha on, olgugi et nad sellest ei räägi!

VANAEMA (*ägades*). Et tuleks surm ja viiks! Siis — tahaks kannatada kõik, kuid mitte enam siin seda südamevaeva ja piina! Meie kõik oma tarkusega oleme süüdi tema elus ja surmas!

JAANUS. Jah! Süüdi või mitte süüdi!...

VANAEMA (*vähe aja pärast*). Mul on nii halb täna, niisugune vaev... nagu varitseks jälle kuskil midagi, millest mööda ei pääse, mille vastu ei saa! Et Margus ometi tuleks!

JAANUS. Jah, täna nad väljas on, hoonete ja õue-aedade ümber hulguvad! Vaadata õige, kas ei näe ja kuule midagi. (*Võtab kübara, tahab õue minna.*)

MARI (*õhinaga kambrist tulles*). Mine õige õue, Jaanus, sul on enam julgust! Seal nagu on keegi...

JAANUS (*hakkab uksepulgast kinni, sel silmapilgul lendab uks ise lahti*).

MARGUS (*püss käes, astub üle läve. Jaanusele*). Noh?

JAANUS. Ei midagi, tahtsin õue minna. — Ma võtan su hobuse lahti.

MARI (*rõõmsa elavusega*). Said ikka veel eluga tagasi? Ei tulnud hundid sulle kallale?

MARGUS (*ettepoole astudes, tusaselt*). Sain, nagu näed. (*Jaanusele*.) Pole sul vaja minna, loom juba oma asemel. (*Püssi Jaanuse kätte andes*.) Säh, pühi see kuivaks!

JAANUS (*püssi vaadates*). Polegi märjaks saanud. Hiline ainult.

MARGUS. No kui õlgedele all oli ja ise peal istusin.

MARI (*Marguse üleriideid vastu võttes, veidi etteheitvalt*). Kus sa ometi nii kaua olid!

MARGUS (*tusaselt*). Nii kaua olin ... Olin, kus ma olin!
Kellele mul siis selle üle on vaja seletust anda?

VANAEMA (*lepitavalt*). Ega Mari ju halva pärast küs-
nud!

MARI (*kaebavalt*). Jah, nii pahas tujus on ta ...

MARGUS (*ärritatult*). Mis ma's teile pean ütleva? Kus-
kil ma ei olnud. Niisama kadus teiste seltsis aeg
käest ... (*Istub savikule.*)

VANAEMA. Nojah!

JAANUS (*vähe aja pärast, et juttu teha*). Mis seal kiriku
juures siis tehti?

MARGUS (*tusaselt*). Sinule seda just vaja seletada, ega
sina seda enne ole näinud! (*Kui märkab, et teised kõik
norus on.*) Miks te's ära magama ei ole läinud?

MARI. Magama nüüd! Niisugusel ööl ... Kui sind kodus
ei olnud? ...

MARGUS (*urisedes*). Mind! Keda ka veel oodata vaja!
(*Vaikus. Tuuletuhin pühib kõvemini ümber maja. Eemalt
on üksiku hundi ulumist kuulda.*)

VANAEMA (*iseenese ette õhates*). Oh issand, halasta!

MARGUS (*nagu vanaema mõtteid mõistes*). Ei ole vaja
vanu asju meelde tuletada. Laske surnud magada!
Me ... ei ole keegi ... puhtad tema elust ega surmast!

(*Keegi ei vasta, tume meeleolu on maad võtnud.*)

MARI (*aralt*). Kas sa süüa ka tahad?

MARGUS (*karmilt*). Ei.

MARI. Kust sa süüa said?

MARGUS (*kärsitult*). Ükskõik, kust ma sain või ei
saanud.

MARI (*nukralt*). Midagi sa ei taha, midagi sa ei
räägi ... (*Murelikult minema hakates ja peatudes.*)
Magama tuled ka või?

MARGUS. Mine peale!

(*Mari haavunult ära, vanaema nagu tukub, Jaanus ehib
magama minema; keegi ei räägi sõna. Korruga huntide
ulumine lähedal. Jaanus ärevil, Margus kargab üles ja
kuulatab teravasti.*)

JAANUS. Häbematuks lähevad need ka!

VANAEMA (*kui ulumine ikka edasi kestab, pomisedes*).

... Oh Peeter, püha sulane,
pane koerad kale'eie,
hurdad ümber rõnga'eie ...

MARI (*särgiväel, erutatult üle kambri läve*). Margus!
Võta püss, hirmuta! Küllap on lauda ukse kallal!
(*Lööb ukse jälle kinni.*)

(*Margus on juba kübara pähe surunud, nurgast püssi
võtnud ja — Jaanus on temale ukse avanud — kaob üle
läve. Jaanus kuulatab lahtisel lävel, tuisk ja lumi tungi-
vad sisse. Kuulda on, kuidas huntide ulumine kaugemale
läheb.*)

VANAEMA (*on enese üles ajanud, kobab läve poole ja
pomiseb lõdisedes*).

... Metsapeni, pikkalõuga,
metsa kuldane kuningas,
mine sooda solgutama,
mine laanta laiutama,
kivi külge kiskumaie ...

(*Väljas pauk, tulejuga pimedas ja naisterahva äkiline
karjatus.*)

JAANUS. Püha jumal taevas! (*Kargab üle läve ja jook-
seb hääle poole.*)

VANAEMA (*nagu enne, on keset tuba jõudnud*).

Meid kaitse oma vere sees,
oh issand jumal, abimees! ...

MARI (*rutuga ümbervisatud hilpudes, suures erutuses
lagatoast tulles, hirmul vanaema ümbert kinni haka-
tes*). Vanaema! Vanaema! Oh jumal! Vanaema? ...

VANAEMA (*hirmul*). Ei tea, laps, ei tea! See ei olnud
looma, see oli inimese hääl!

MARI (*kõige suuremas erutuses, tormab läve poole.
Jõud lõpeb jalust, toetab uksepiida najale*). Oh jumal,
jumal! ... (*Kiljatades.*) Margus!

VANAEMA (*värisedes ja lõdisedes*). See ei olnud Mar-
guse, see oli tema hääl!

MARI (*käsi ringutades*). Halastaja jumal!

(Ule läve tõstavad Margus ja Jaanus käte peal TIINA, toovad tema samm-sammult ette, tulevalguse poole. Tiina on narakates, metsik ja nälginud, endisest ilust ei ole enam midagi järel, ainult silmades on õnnelik sära. Tema käed on rinnus oleva haava peale surutud, ta väriseb ja lõdiseb, veri valgub põrandale.)

MARGUS (on Tiinale näkku vaadanud, südantlõhestavalt). Tiina!

JAANUS (kohkunult, nagu Marguse hüüu vastukaja). Tiina!

MARI (ahastades). Tema! Ikka tema!

VANAEMA (ägedes). Ma teadsin! Ma tundsin, ta oli lähedal!

MARGUS (Tiinat kandes). Oh jumal! Tiina! Tuled sa nõnda! Ja mina... (hää! murdub) mina olen sinu tapja!

TIINA (peaga jaatades). Jah! Ma tänan sind, Margus!

MARGUS (on Tiina õrnalt istuma pannud, tema ette maha langedes, meeleheitlikult). Kõigest sest, mis seni oli, ei olnud veel küllalt! Nüüd olen ma sind ka veel püssiga lasknud!... (Nutab.)

TIINA. Ära nuta, Margus! Sina — sina ei ole ju süüdi!... Vellekesed!... Vellekesed olid näljas, ei tahtnud enam sõna kuulda! Siis!... (Toibudes ja igaihele otsa vaadates.) Oh! Nüüd olen ma jälle siin, kus ma... kus ma õnnelik olin! Ja... kõik olete jälle mu ümber! (Püüab naeratada.) Ah, Margus, mul ei ole enam palju aega... Ma tänan sind! Kõige eest! See on minu viimne õnn... et sinu käsi minu viletsusele ja vaevale otsa peale tegi!... Margus, ma armastasin sind ja armastan sind ikka ja igavesti! (Tema silmad vajuvad kinni, kõne muutub sonimiseks.) Kus ma siia olen? Ema! Ema, ma olen ju jälle sinu juures! Kus ma tallekese sain? Metsapeni tuli tallekesega, tahtis pesasse viia. Metsapeni andis tallekese minule. Mina andsin ju vahel tema poegadele leiba... (Suures erutuses.) Mis te tahate minu emast! Mis te tahate... (Karjudes.) Ära lõõ! (Kõne asemel valus inisemine, pea langeb longu.)

MARGUS (meeleheitel). Tema sonib!

VANAEMA (raskelt). See on surm!

TIINA (ärgates). Margus! Margus! Huu! Hunded!! — (Õnnelikult.) Süüa andsid minule! (Naeratades.) Või jalad harkis all nagu kunagi poisil! See nüüd minu noorik!... (Äkki erutatult.) Mis te tahate minust! Mina ei tea Kivesti Kaarli varsast! Ema! Ema! (Tahab üles tõusta, südantlõhestavalt.) Ema! (Langeb tagasi, tema silmad lähevad laiali lahti.) Ja anna neile andeks nende võlad, kui meie andeks anname oma...

(Huuled liiguvad veel tasa, langeb kokku — sureb.)
(Margus surub Tiina silmad kinni ja nutab, nurgas nuutsub Mari, Jaanus seisab tummalt, kokkupandud kätega.)

VANAEMA. (kummargil surnu üle, loeb juba ammugi pomisedes surnupalvet, aga nõnda, et ainult viimased sõnad kuuldavale tulevad). ...Ja võta tema patust puhas hingekeene oma auriiki, issand, igavene jumal! Aamen!

(Eesriie.)

LISA.

«Libahundi» viienda vaatuse lõpust on olemas ka teine variant, mille kohta on säilinud autori märkus: «Esialgne, pärast hra Menningi soovil muudetud». Üldiselt tuntud trükivarianti ei pooldanud kirjanik kuni oma elu lõpuni.

Variant algab lk. 369 Marguse sõnadega:

MARGUS (*tusaselt*). Sain jah, nagu näed. (*Jaanusel.*) Pole sul vaja minna, loom juba oma asemel. (*Püssi Jaanuse kätte andes.*) Säh, pühi see kuivaks või — (*raskelt*) löö vastu seina!

JAANUS (*pikaldaselt*). Kas ta lahti ei läinud?

MARGUS (*urisedes, vastumeelselt*). Läks! Nagu imeteo läbi läks! Ehk seda küll isegi ei uskunud...

JAANUS (*nagu enne*). Hunti lasksid?

MARGUS (*nagu enne*). Hunti või — muud...! (*Hakkab riideid ära panema.*)

MARI. No siis kõnele ometi! Mis sa's nii üksisõnu...

MARGUS (*nagu enne*). Mis ma's sulle ütlemä pean, kui ma isegi ei tea! Pähnipalus nad mulle rekke tikkusid...! (*Istub puiselt savikule.*)

MARI (*vähe tusaselt*). Kui sa hunti lasksid, mis sa siis segad...?

MARGUS (*koguni vastumeelselt*). Hunt või — toht mina seda tean? Lipendas seal... Näed niisugusel korral midagi, või tead, mis sa teed! — Miks te's ära magama ei ole läinud?

MARI. Magama nüüd! Niisugusel ööl... kui sind kodus ei olnud...?

MARGUS (*urisedes*). Mind! Keda ka veel oodata vaja!

(*Tume meeleolu võtab enam ja enam maad.*)

JAANUS. Mis seal kiriku juures siis tehti ka?

MARGUS (*tusaselt*). Sinule seda just vaja seletada, ega sina seda enne ei ole näinud.

MARI (*aralt*). Kas sa süüa tahad ka?

MARGUS (*karmilt*). Eil!

MARI. Kust sa süüa said?

MARGUS. Ükskõik, kust ma sain või ei saanud.

MARI (*nukralt, ära minnes ja peatudes*). Midagi sa ei taha, midagi sa ei räägi — (*murelikult*) magama tuled ka või?

MARGUS. Mine peale!

(*Mari haavunult ära, vanaema nagu tukub, Jaanus ehib magama minema, Margus urgitseb tuha sees — keegi ei räägi sõna. Korraga huntide ulumine lähedal. Jaanus ärevil, Margus kargab üles ja kuulatab teravasti.*)

VANAEMA (*voodi äärel, kui huntide ulumine ikka edasi kestab, pomisedes*).

Oh Peeter, püha sulane,
pane koerad kale'eie,
hurdad ümber rõnga'eie...

(*Sellega ühel ajal.*)

MARI (*erutatult kambrist tупpa joostes*). Margus! Võta püss! Hirmuta!

MARGUS (*on ukse poole karanud, tõmbab selle lahti. Ule läve kukub TIINA. Margus, nii kohkunud kui ta ka on, saab temale käed ümber lüüa, nõnda, et Tiina otseti ei lange*). Mis see siis on?!

MARI (*ühel ajal*). Püha jumal, taevas!

JAANUS (*ühel ajal, lähemale karates*). Noh? Jumal hoidku!

MARGUS (*on Tiinale näkku vaadanud, südantlõhestavalt*). Tiina!!

MARI (*kohkunult*). Tiina?!

VANAEMA (*kes ennast jalule ajab, ägades*).

Meid kaitse oma vere sees,
oh issand jumal, abimees...

MARGUS (*kannab Jaanusega koos Tiina tulevalguse
poole istmele*). Oh jumal. — Tuled sa nõnda! Sa oled
haavatud? Pähnipalus — kas sina...?!

TIINA (*on narakates, metsik, nälginud, endisest ilust ei
ole enam midagi järel, ainult tema silmades on õnneliik
sära. Tema käed on rinnus oleva haava peale suru-
tud, kust verd välja valgub. Marguse küsimise peale
peaga jaatades*). Jah! Aga — ma — tänan sind!

Edasi ühtib variant trükiversiooniga (lk. 372).

KAUKA JUMAL

Draama viies vaatuses

OSALISED:

MOGRI MÄRT

MARI, selle naine

MÄRT, nende poeg

MIILI, nende tütar

MÄIDU, viie-aastane Miili poeg

MASA ANTS

LEENA, selle tütar

PEETER PÄRN

ANU

MARJAPUU

URJADNIK

Töömehed, tüdrukud, poisid, joodikud, alevi-
elanikud.

A e g: Lähem minevik.

Kolmanda ja neljanda vaatuse vahel on aasta,
neljanda ja viienda vaatuse vahel viis aastat.

ESIMENE VAATUS.

*Räätsa talus. Elumaja marjaaiapoolne külg. Akna all
pink ja valge linaga kaetud laud, aia peale on valgeks
hääritud piimapütid kuivama pandud, õunapuude alla
muru peale kangad pleekima laotatud. Kevadine püha-
päeva hommik. Lahtiste akende taga harjutab keegi viiu-
liga lauluviise.*

I

LEENA (*kergetes suveriites — lumivalge pluus, ripne-
vad juuksepatid —, tuleb toast, vaatab ringi, toob
sliis kähku luua ja hakkab muru pühkima. Vähe aja
pärast tuleb tüdruk*).

ANU (*vanapoolne inimene, natuke kirjutes kirikuriietes,
vaatab, paneb jalatsid käest ja hakkab heas tujus pra-
gama*). Tea, mis ta nüüd peaks jändama! Kas Räätsa
talus mitte enam teenijaid pole, kui perenaine ise
pühapäeva hommikul muru pühib! (*Tahab luua Leena
käest ära võtta, see ei anna.*) Mina ikka kaapisin eile
öhtul üle ka, aga ju teie ikka mõne puru leidsite! Ega
teie tahtmise järgi saa.

LEENA. Ära tee pattu, Anu! Kas sina minu suust juba
halba sõna oled kuulnud, kui sa ütled, et — minu
tahtmise järgi ei saa?

ANU. No kui ma ka ei ole kuulnud! Kas see südant ei
söö, kui näed, et teine sinu tehtud tööd üle teeb? Andke
luud siia!

LEENA (*ei anna luuda*). Sina ei ole ju süüdi. Kanad või

kes siin on siblinud, või tuul põhukõrsi kokku kandnud. Tööpäeval muidugi ei saa, olgu siis pühapäeva hommikulgi.

ANU. Tea mis kirik siin veel ei ole! Oodake, ma lasen ise uuesti üle.

LEENA. Lase olla! Kui sa aidata tahad, võta piimapüttid aia pealt ära: kuivavad päikese käes lahti, ja — tibat kannuga oleks vaja vett tuua ja kangad märjaks kasta.

ANU (*piimanõusid tупpa kandes ja naljaga edasi tõeldes*). Ega teie juures ju tööl vahet ole ööl ega päeval! Kui enese teada juba kõik ära oled teinud, teie leiote ikka veel midagi. Teie tahate selle Räätsa talu ju ühe aastaga rikkaks teha.

LEENA (*kahetsedes*). Ah, Anu, ma näen alles nüüd, et sa ennast välja minema oled ehtinud! Lase olla, küll ma valan kangad ise üle: teed riided märjaks! — Kirikusse tahtsid minna?

ANU. Tea mida sinna kirikusse! Nüüd veel mõni ristlinimene kirikusse läheb! Emale tahtsin minna. Küll ma karja vastuvõtmise ajaks tagasi olen, kaua ma lippan!

LEENA. Oleksid ometi mineku õhtupoolikuks jätnud ja koju minu seltsi jäänud!

ANU (*imeks pannes*). Teie seltsi? Ilmaime ikka! Mis seltsi teile vaja?

LEENA. Mina ei taha ainuüksi koju jääda.

ANU. Kuidas — ainuüksi? ...

LEENA. Mari ometi läks juba hommiku vara ära ja polsid nõndasama. Inimese hinge ei ole majas! Hommikune piim ka alles masinast läbi ajamata ja ...

ANU. Aga peremees? Peremees ju kodus. Käätsutab toas pilli. Kas see piima läbi ajada ei aita?

LEENA. Mina ei taha temaga ainuüksi jääda! Kas ilma inimesed juba küllalt ei tõuka!

ANU. Mis nad siis tõukavad, las tõugata! Ega see meie peremees nii loll ole, et ta ei tea, mis ta teeb. Või ma ei näe, kuidas ta silmad teie järele käivad? Kas pistab veel jala kodunt välja? Enne ei seisnud mitte päevagi kodus, aeles ilma mööda ümber; kui tuli, oli joobnud täis, sõimas ja prassis! Nüüd kui sootu teine inimene,

LEENA. Ega see minu pärast ole. Kaua ta's endist elu edasi pidi elama? Ükskord pidi ometi ka mõtlema ja ennast muutma hakkama. Temast saab veel esimene noormees üle valla. Küll sa näed!

ANU. Muidugi saab, aga — kelle pärast see saab? Teie pärast. Seda näeb rumalam kui sõge. Millal pulmad saavad, Leeni?

LEENA. Pulmad? Ära niisugust juttu aja. Kellega mul pulmad peavad saama?

ANU. Või veel küsib? Peremehega! Kust ta veel ilusamat, paremat ja usinamat tahab leida, kui endal iga päev kodus ootamas?

LEENA (*õhates*). Ootamas ei ole tal midagi! Ei, ei! Seda teavad kõik ja tead sina ka, et mina — ootamise peal siin ei ole! Räätsale oli ilma palgata orja vaja, ja — kuhugi me ei pääsenud! Isa pidi Mogri Märdi tahtmist tähtsaks ja mu siia andma!

ANU. Kui mina ei oleks tahtnud, ei oleks mind kuue hobusega siia saadud!

LEENA. Ah, Anu, sa ei tea! Siis oleks vana Märt meile oksjoni teinud!

ANU. Ja siis kisute teie ennast siin või lõhki? Enese eest ka ei või hullemini orjata, kui teie orjate, et mõnikord päris kahju vaadata. Teie ei läbe ju öösel ka magada ...

LEENA. Olen ma siin, siis täidan ma oma kohust. Meid on neli õde, meie ema ei ole meid teisiti õpetanud!

ANU. Küll mina oskaksin vana Märdi aia vahele ajada, et ta või ise paluma tuleb.

LEENA. Ah, Anu, mis aia vahele mina teda ajada saan! Kas tema käe all ei kannata palju inimesi ja tema omad lapsed kõigepealt! Aga — ära minu sõnu edasi räägi, Anu, tulid kibedusega suust, ja — sa ise hakkasid. Sa oled ju minu vastu nii hea, kunagi ei ole käskida vaja ega ...

ANU. Teie eest, perenaine, teie eest lähaksin kas või tulest ja veest läbi. Teie olēte kui omasugune, peate teenijat ka inimeseks! Kui teil abimeest või seltsimeest vaja — seda ma ütlen — vana või noore Märdi vastu, siis teate, kus peretoas Anu on! Vana Anu on neist kõigist üle, ei ole neile midagi võlgu. Teie pärast ma jüripäeval siia jäin. Kui teid ei oleks olnud, vana Anu

koda oleks ammu mujal suitsenud. Ja kui noorel peremehel tõsine nõu ei ole, perenaine, kui tal tõsine nõu ei ole, siis — (*Kuuleb, et MÄRT tuleb, näitab rusikalt, võtab aia pealt panged ja kaelkoogud — ümber nurga ära.*)

II

NOOR-MÄRT (*tuleb särgiväel toast, paneb kaks kätt kukla taha kokku ja haigutab*). Aah! Igav niisugune pühapäeva hommik, Leeni, mis?

LEENA. Ei tea. Mina ei märka ühti, et ta igav on.

MÄRT. Jaa, teie! Teiega on teine asi. Teie leiaste igal pool midagi teha. Aga mina? Mis mina enesega peale hakkab?

LEENA. Mängisite ju praegu nii kenasti. Ma toon viiuli välja? Siin akna all on hea istuda.

MÄRT (*istub*). Ei taha enam. Küllalt sai.

LEENA. Ja leht? Kas see juba läbi loetud? Ma toon lehe.

MÄRT. Mis sealgi sees on? Vana tuttav lori. Seal ei ole ka uut.

LEENA. Siis minge välja põldusid vaatama.

MÄRT. Tulge kaasa!

LEENA. Mina?

MÄRT. No muidugi.

LEENA. Ja ilma inimesed? Külaharvas? Mis need siis ütleavad?

MÄRT. Need ütleavad: Räätsa peremeest-perenaist vaatavad oma põldusid.

LEENA. Ja see oleks siis — kena kuulda? Iseäranis minu kohta?

MÄRT. Ükskord see ikka nõnda tuleb.

LEENA. Missugune jutt! (*Pöörab ära, astub kangaste poole.*)

MÄRT (*temale järele minnes, rõhuga*). Ükskord see ikka nõnda tuleb, Leeni!

LEENA (*häälega, millest kibedus läbi kõlab*). Ei! Nõnda see küll kunagi ei tule!

MÄRT. Teil ei ole siis mitte ühtegi lahket sõna minu jaoks? Ja olete ometi muidu kõikide inimeste vastu hea!

LEENA (*üles vaadates tõsiselt*). Seda ei või ütelda, Märt, et mul lahket sõna teie jaoks ei ole. Muidugi, kui teie niisuguse jutuga tulete...

MÄRT. Kas teil siis südant rinnus ei olegi, Leeni? Kas teie ei tea, mis teie minust olete teinud? Inimese olete minust teinud, ja nüüd ei ole teil selle uue inimese vastu mingit kaastunnet!

LEENA. Ah, Märt! Kuidas teie seda võite ütelda! Kes siis selle uue inimese üle, kellest teie räägite, enam rõõmu tunneb kui mina! Kui minu püüdmine teile maja kodusemaks ja armsamaks teha selleks vähegi kaasa on andnud — kas ma siis selle peale uhke ei ole?

MÄRT (*tõsiselt*). Leeni! Ükskord see asi meie vahel kõne alla peab tulema!

LEENA. Mis iseäralist küll meie vahel kõne alla peaks tulema? Midagi, mida kõne alla võtta asjata, mille lopp juba ette teada? Ah, Märt! Ärge tehke mulle elu raskemaks, kui see muidugi juba on!

MÄRT. Leeni! Teie ei tea või teie ei taha teada!... Ja mina mõtlesin, et te ometi peaksite teadma!...

LEENA. Mis te ütelda tahate? Parema, Märt, kui ma mitte ei tea. Mis kasu sellest oleks? Mina olen ennast teie teiste teenijatega ühte kilda lugenud, ärge hakake mind sealt eraldama, sellest ei tule head!

(*Anu tuleb veepaariga, Märt astub kärsitult kõrvale.*)

III

(*Anu ja Leena hakkavad kangaid kastma, Märt kõnnib lähemale.*)

MÄRT. Kas sa kirikusse ei lähegi, Anu?

ANU. Nüüd veel? Teised hakkavad juba tagasi tulema.

MÄRT. Või muidu külla?

ANU. Ei lähe mina kuhugi!

MÄRT. Mis sa's kodus konutad? Ilus pühapäev...

ANU. Ei või ära minna.

MÄRT. Noo? Mispärast siis mitte?

ANU. Ma pean ju perenaise järele valvama!

LEENA (*näitab ühtelugu Anule silmade ja kätega, et see peaks vaikima; Anu ei kuula*).

MÄRT. Soo? Mis sa's perenaise järele pead valvama?

ANU. Et ära ei varastata.

MÄRT. Kes teda siis varastada tahab?

ANU. Või mina tean. Võib-olla peremees ise. Sel on see sugused silmad.

MÄRT. Soo? Või siisugune amet on sul täna? Ise hakkasid selle peale või käskis keegi?

ANU. Vana Anu ei tee midagi, kui ei kästa.

MÄRT. Kes see käskis?

ANU. Või peremees ei tea, kes majas tüdrukute käskija on! (*Võtab tühjad panged selga, ära.*)

MÄRT (*Leenale otsa vaadates*). Teie tellisite alla endale — hoidja?

LEENA (*naerdes*). Võib-olla ka.

MÄRT. Keda te siis ei usalda, iseennast või mind?

LEENA (*nagu enne*). Päris hästi mitte ühte ega teist.

ANU (*tagasi tulles*). Minge külalistele vastu! Mõgi Märt seob hobust aia külge! (*Ära.*)

LEENA (*tahab ära joosta*).

MÄRT (*Leenale vastu astudes, kirglikult*). Leeni! Et sa tead! Mitte keegi ei päästa sind minu käest. Mitte keegi! Ehk mina ei ole Räätsa Märt! (*Leenale silma vaadates, südamliselt*.) Mina — armastan sind, Leeni! (*Pöörab värava poole minema.*)

LEENA (*silmad löövad särama, aga ainult silmapilguks kahte kätt kokku pannes, kurvalt*). Oh jumal, jumal! Mis sest küll peab saama! (*Kogub ennast silmapilguks, siis ka Märdile järele.*)

IV

(*MOGRI MÄRT tütar MIILIGA tulevad aiavärvast. Märt nagu vürst, kes oma valda vaatama tuleb, toores ja uhke, ei kergita kübarat ega tereta. Miili jookseb temast mööda Leenat teretama.*)

NOOR-MÄRT. Tere, isa! Kuidas sa nii hea mõtte peale tulid, meid vaatama tulla? Praegu pidin (*lööb silmad korra Leena poole*). Leenile ütlema: peale lõunat

paneme hobuse ette ja sõidame Mogrile! (*Sirutab käe isale vastu, see peab käeandmist asjata kombeks.*)

VANA-MÄRT (*urisedes, iga sõna nagu kägistades*). Mis klam sul siis oli?

NOOR-MÄRT (*jahedamalt, pistab ärapõlatud käe püksitaskusse*). Ei midagi iseäralist. Niisamuti. Ei ole tükk aega enam kokku saanud...

LEENA (*ennast Miili käest lahti tehes, võtab südamliselt vana-Märdi käe, mida see nagu puutompu raputada laseb*). See oli tõepoolest ilus, et te tulite ja Miili ka kaasa tõite! Hommikust saadik oli siisugune tunne, et külalised tulevad, ja — tulidki...

VANA-MÄRT (*urisedes*). Mis ta'nd edvistab!

LEENA (*ei pane äratõukavaid sõnu tähelegi*). Kas istute siiasamasse või tulete tuppa? Siin väljas ongi lõbusam... (*Nähes, et vana-Märt nii puine on, lõpevad tal sõnad suust.*)

VANA-MÄRT (*toorelt*). Mis sina siis albid, ega me sinu külalised ole!

LEENA (*jahmatab, aga püüab siiski lahke olla*). Minu külalised ikka ka. Miili minu külaline! Noorel peremehel oligi kõige hommiku aeg igav...

MIILI (*tõmbab Leenat eemale*). Tule ära, mis sa ennast näägutada lased!

VANA-MÄRT (*nagu lasu, raskesti pingile vajudes*). Või igav! Võtku naine ära, siis ei ole igav. (*Pojale.*) No mis sa's vahid, nagu poleks sa mind enne näinud? Tee suu lahti ja vasta!

NOOR-MÄRT (*nukralt*). Mis ma pean vastama, kui sa ei ole midagi küsinud?

VANA-MÄRT. No siis ära vahi, suu-silmad ammuli! (*Hakkab napsipudelit taskust välja kiskuma. Leenale.*) Kahvel too, või mis!

LEENA. Kohe! Ma toon midagi peale võtta ka! (*Jookseb tuppa.*)

VANA-MÄRT (*silmas lina laual*). Näe, missugust edevust siin ei aeta, lina laua peal!...

NOOR-MÄRT (*rahulikult*). Ära hädalda midagi, isa, see ei ole sinu raha eest. See on Leeni enese töö; näe, seal on veel terve rida kangaid maas.

VANA-MÄRT (*nagu enne*). Või ei ole minu raha eest? Kelle raha eest siis? Sinu raha eest vist?

NOOR-MÄRT. Seekord küll! Sinule on rent makstud.

VANA-MÄRT (*kurjalt*). Või rent makstud? Ja kolme endise aasta rent? Kus see on? Kas see ka on makstud?

NOOR-MÄRT (*pöörab tuseselt näo kõrvale*).

LEENA (*tuleb, paneb korbitaldriku ja klaasid lauale; hakkab pudelit lahti kiskuma*).

VANA-MÄRT. Vaata, kuidas siin lagastatakse: siin süüakse korpe! Mina ei saa korpe süüa, mina ei võl, minul ei ole seda raha, — siin süüakse korpe!

LEENA. Mogri onu, mis te nüüd kuri olete, ega me ju iga pühapäev! ... Nagu aimdus oli, et külalised tulevad. Ja — meil ikka tänavu mõne hea saja rubla eest võid ära müüdnud kah! ...

VANA-MÄRT (*lökkab käega korbitaldriku ja klaasid kõlinal eemale ja äigab pudeli ümbert kinni*). Ja kus see raha on? (*Lahtist peopesa näidates*.) Mina ei ole raha näinud ühti.

LEENA (*aralt*). Raha peremehe käes!

VANA-MÄRT (*kurjalt vahtides*). Peremehe käes? Kes see siin see peremees on? (*Logistab pudelist viina ja tõstab siis pudeli poja ette*.) No võta!

NOOR-MÄRT. Tänan! Mina ei taha.

VANA-MÄRT (*pilgates*). So-oh! Minu poeg ei võtagi viina, minu poeg ei tahagi mees olla!

NOOR-MÄRT (*karmilt*). Ei võta jah. Tead küll, mis sellest võtmisest välja tuli. Heitsid mulle praegu maks-mata jäänud renti ette!

VANA-MÄRT. No lõrreta siis peale, mina võtan tedal! Mina võin teda võtta, minul ei ole renti maksta. (*Logistab jälle pudelist*.)

LEENA (*meelitades*). Katsuge ikka meie korpi ka! Mis te ära põlgate!

VANA-MÄRT (*venitades, et õieti oma suurust näidata*). Aida võtmed ja rehnutiraamat too siia!

NOOR-MÄRT. Isa, kui sa siisuguses tujus oled ja ilm-süüta inimestele haiget teed, siis parem, kui sa ei oleks tulnudki!

LEENA (*nukralt*). Jah, ei tea, kes vanaperemehe nõnda ära on pahandanud!

MIILI (*lähemale tulles*). Mina tean küll. Luhtame Jaak pidi isale täna tuhanderublalise obligatsiooni oma talu peale viiesaja vastu ära tooma, nüüd jälle ei toonud, ootus ja lootus oli ilmaaegu.

VANA-MÄRT (*hoiatades, rõhk viimasel silbil*). Miili-i!

MIILI (*edevalt*). ... nüüd jälle ei toonud, oli Jaasi Jaani käest päris tuhat rubla tuhande vastu laenata saanud ...

VANA-MÄRT (*Leenale õelalt*). Mis sa vahid siin, suu-silmad pärani, ja kuulatad vamiili asju!

LEENA (*kohkudes, ära*).

MIILI. Mis sa's Leenile sellepärast suhu-silmi kinni kargad? Ega's tema süüdlane ole, et sul sehv tегemata jäi! Tuhat oleksid sa ikka välja nõudnud, kui sa ka kõigest viissada oleksid andnud. (*Jutustamise kombel vennale*.) Isa on pahane, et üks obligatsioon vallast Jaasi Jaani kätte läks, kuna teised kõik tema käes on ...

VANA-MÄRT (*ähvardades*). Miili-i!

MIILI. ... Isa kogu ei ole täielik: üks obligatsioon on mujal; seda ta ei või unustada!

VANA-MÄRT (*ei jõua ennast pidada*). Nojah, siisugune näljarott! Enesel ei olegi enam raha, kui kõigest see tuhat vaevalt, — sellesama topib Jaasi Jaani kätte. Ja — tuhat tuhande vastu! Kes seda enne on kuulnud! Kus on veel teine siisugune rumal, kes sedaviisi raha laenab! Ääh!

MIILI (*astub Leenale järele*).

NOOR-MÄRT (*piinatult*). Piinlik seda kõike kuulda, isa! Jaasi Jaan on aus mees, et ta Luhtame Jaagu sinu küüsisist päästis!

VANA-MÄRT. Pois-s-s!

NOOR-MÄRT. Sa lasud ju terve valla peal nagu painel! Kui palju inimesi sa oma rahalaenamisega juba õnnetuks ei ole teinud!

VANA-MÄRT (*suurelt*). Ei ole mina kedagi kutsumas käinud, ei ole minu käes ühtegi vägisi võetud kopikat. Kõik on ausasti saadud ja iga mehe enese tahtmise järgi minu kätte toodud. (*Paneb rusikas käe raskesti*

laua peale.) Ja sina? Mis sina's arvad? See on ometi üksikõik, kui palju Luhtame Jaagule anna, viissada või tuhat. Ära maksta ta seda ikka ei jõua, talu ikka läheb, mingi pikka või lühikest aega!

NOOR-MÄRT. Minu meelest on see vargus, kui sa viissada annad ja tuhat võtad. See on enam, see on rõõvimine!

VANA-MÄRT (*vihaseks*). See on protsent, mis raha kannab, raha protsent! Tark inimene võtab vastu, mis temale tuuakse. Ja kui sina teistviisi tahad elama hakata, on sul peenike peos! On ikka hea sinulegi, kui minul midagi on. Hohoho, päris hea! (*Ajab ennast üles.*) Soo, ja nüüd tule, lähme sinu majapidamist vaatama! Lähme vähe aida juurde, siis saame varsti näha, kui palju sul asja uhkustada on. (*Astub värava poole.*)

NOOR-MÄRT (*tusaseks*). Võid vaadata, kui sa tahad. (*Toob toast võtmed, astub isale järele.*)

V

(LEENA ja MIILI tulevad käsikäes toast.)

MIILI (*rõõmsalt*). Ja — kas sa tead, Leeni, kas sa oskad aimata? Mul on — peigmees!

LEENA (*elavalt*). Tõesti? Siis ma soovin südamest õnnel! Või nii kaugel! Ja mitte sõna ka ei ole sellest kuulnud! Muidu oli ikka terve kihelkond kõla täis, kui sul korra jälle kosilane oli käinud.

MIILI. Ega seda tea ka keegi inimese hing, ega ta veel isa käest küsimas ole käinud.

LEENA. Ah! Sul on siis enese valitud peigmees? Siis ma soovin veel enam tuhat korda õnne! Mina kartsin ikka, et sa kord oma tahtmise vastu kellelegi minema pead, keda isa tahab ja sina mitte.

MIILI. Isa? Isa ütlegu mis tahes, sellest mina enam ei hooli. Kas ma vanatüdrukus pean jääma? Ei, seda ma ei taha.

LEENA. Noh, seda Mogri Märdi tütrele karta ei ole!

MIILI. Kuidas ei ole? Kas isa mind laseb mõnele minna? Üks ei ole hea ega teine. Ühel on talu liiga väike, tel-

sel ei ole heinamaad head. Kolmandal on perekonnavõlad maksta, neljandal õde ees. Ja mis veel viiendal ja kuuendal viga... Isa leiab ikka midagi laita ja keelata. Pahkle Henu pojale oleksin ma läinud, teda ma armastasin (*hakkab nutma*), — selle talul ei olnud küllalt metsa!

LEENA. Mis sa teda veel taga leinad, see juba...

MIILI. Jah, temal juba ammu naine ja laps! Puldre Peetri pojale oleksin ka läinud, jälle isa ei lasknud; selle talu piirist aeti raudtee-siht läbi, jälle ei kõlvanud, ja — sedaviisi (*kuivatab silmi*) ... sedaviisi ongi kõik inimesed ära hirmutatud ja keegi ei julgegi enam tahtma tulla...

LEENA. Nüüd on sul jälle keegi, kellele sa minna tahad? Siis pea süda rõõmus ja tee ka asi läbi! Kuuled, Miili!

MIILI (*lääkivalt silmil*). Jah, Leeni, nüüd mul on jälle! Ja kas sa tead, missugune! Ilus, elav, uhke, niisugune, kelle järele kõikide tüdrukute silmad käivad!... Ja kuidas ta mind armastab! Ah, Leeni, ma olen nii õnnelik (*kaisutab Leenat ja keerleb temaga ringi*), nii rõõmus ja ... ah, ma ei mõista ütelda, kuidas!

LEENA. Kas mina teda ka tunnen?

MIILI. Muidugi tunned! Aga pea suu, Leeni, kuuled! Mitte elavale kui hingele...

LEENA. Teadagi, kui sellest veel rääkida ei või. Kes ta siis on?

MIILI. Kaupmees Pärn!

LEENA (*ennast Miili käte vahelt lahti tehes*). Kaupmees Pärn? Kiriku juurest?

MIILI. Nojah! Ah, ma olen nii rõõmus, nii õnnelik!...

LEENA (*rahulikult*). See on ju peaasi, et sa õnnelik oled. Aga — isa? Kas Pärn temale hea küllalt on? Kas isa sind temalegi minna laseb?

MIILI. Isa? Tema tehku nüüd mis tahes, mina enam ei kuula!

LEENA. Aga kui — isa sulle midagi ühes ei anna?

MIILI. Ärgu andku! Pärn ütleb: tema selle järele ei küsi. Ah, kuidas ta mind armastab! Üle päeva saadab mulle kirjal! Ja kui sa teaksid, Leeni, missuguse! Kui sa meile tuled, küll ma annan sulle lugeda!

LEENA. Või iga üle päeva? Kuidas sa kirjad kätte saad, et isa ei tea?

MIILI. Ja mõtle ometi, kui kaval ta on, mis ta välja on mõtelnud! Postitaskukandja läheb ju meilt mööda ja paneb kirja tee äärde kivi alla. Sealt toon ära. Mina val pühapäeval, kui ma seal käisin, ütles ta...

LEENA. Mis? Sina käisid tema juures?

MIILI. Nojah, mis sest siis?

LEENA. Nojah, aga... Kuidas temal siis pühapäeval aega on? Temal on ju pühapäeval pood lahti?

MIILI. Poe kõrval on ometi väike kamber. Mina ei saa ju muul ajal kodunt välja, kui kirikusse mineku pähe. Siis, jutluse ajal...

LEENA. Mõned ütlevad — Miili, ära sa pahaks pane! et Pärn suur tüdrukutekütt olevat ja et seal poe kõrval kambris alati naisterahvast külalisi käivat...

MIILI. Ilmainimeste jutt, Leena. Ega Pärn seda salgal See on muidu äri pärast, et ta mõnikord kedagi tuppa viib; seda enam tulevad tüdrukud ostma ja ei lähe teise poodi, harjusi juurde.

LEENA. Võib-olla. Ja — Pärn ei tee sinu kaasavara peale mingit rehungit? Mõni ütleb: Pärn otsivad rikkast naist, temal ei minevatki kauplemisega hästi.

MIILI. Pärn ütleb, et kui isa heaga ei anna, tema minu kas või ihualasti salaja majast viib ja millestki ei küsi.

LEENA. Oh, sa õnnelik Miili!

MIILI. Jaa, ja sina ka, Leeni, pead oma Märdi saama, ajagu isa kas või tiritammi!

LEENA. Mina? Mis juttu sa ajad, Miili?

MIILI (elavalt). Nojah, sina, nimelt sina! Sa arvad, et ma ei tea? Oi, Leeni, meie teeme veel ühel ajal pulmad!

LEENA (nukralt). See on ilmainimeste väljamõeldud jutt, Miili!

MIILI. No salga peale, kui sa ütelda ei taha! Mina tean, mis ma tean. Tule, lähme tuppa, teised tulevad! Seal räägime edasi. (Viib Leena kättpidi tuppa.)

VI

(Mõlemad Märdid. VANA-MÄRT laskub jälle nagu lasu laua juurde maha, tõmbab nüüd korbitaldriku lähemale ja hakkab suure suuga sööma, kuna NOOR-MÄRT laua juurde seisma jääb.)

NOOR-MÄRT (kui isa midagi ei ütle). No sa ei ütle midagi, isa?

VANA-MÄRT. Mis ma's pean ütlema. Linad on sul alles...

NOOR-MÄRT. Hinda ei olnud, et müüa oleks maksnud...

VANA-MÄRT (luuravalt). Palju sul siis raha vaja on?

NOOR-MÄRT. Raha? Ei tea teda praegu millegi peale vaja olevat.

VANA-MÄRT (palju lahkemalt). Sa tuled siis omaga üsna hästi läbi?

NOOR-MÄRT (kehitas õlgu).

VANA-MÄRT (ikka süües). Kuidas sul siis tööjärg on? Millal sa sõnnikut vedama hakkad?

NOOR-MÄRT. Sõnnikut vedama? Kas sa tee ääres tähele ei pannud? Lõpetasin eile juba sisse künda.

VANA-MÄRT (tal jääb imestuse pärast pala poole tee peale suhu pistmata). Ime! Mina ei ole veel hakanudki. Ja — raha ei ole sul ka vaja?

NOOR-MÄRT. Ei. Kuidas sa selle peale tuled, et mul — raha vaja peab olema?

VANA-MÄRT. Noo, kui endisi aastaid mõtelda!

NOOR-MÄRT (silmi eemale pöörates, nagu häbelikult). Endisi aastaid peame ära unustada katsuma!

VANA-MÄRT (iseeneses uhkustades). Oli ikka tark mõte sulle noor ilus tüdruk perehaiseks panna, seisad paremini kodus!...

NOOR-MÄRT (imeks pannes). Selle mõttega võtsid sa Leeni majasse?...

VANA-MÄRT (naerdes). Mis sina siis arvasid?

NOOR-MÄRT. Mina mõtlesin, sul seisis ainult odav ustav inimene silmas, kellele palju palka maksta vaja ei ole.

VANA-MÄRT. Hähähä! See muidugi ka. (Lükkab tühja

taldriku eemale, suud maigutades.) Pärisküla head! Oskab teha küll.

NOOR-MÄRT (*erutatult, sügavasti hinge tõmmates, hoogu võttes*). Isa!

VANA-MÄRT. No mis siis?

NOOR-MÄRT. Leeniga on õnnistus majasse tulnud, tema läbi on minust inimene saanud, tema läbi on majapidamine niisugune, kui ta on, — aita mind teda nüüd ka kinni pidada!

VANA-MÄRT. Kas ta ära joosta tahab? Ära karda, kuhugi ei lähe! Lase see minu mure olla.

NOOR-MÄRT. Ah, isa! Väevõimuga? Sa ei saa minust aru!

VANA-MÄRT. No kui ta ära joosta tahab? (*Muiates.*) Teda heaga kinni pidada, seda peaksid sa ometi ise oskama! Muidu ei olnud sa sugugi nõnda tossike.

NOOR-MÄRT. Nojaa, isa, sa peaksid mind vähe kindlale jalale seadma. Mis sa arvad? Vana olen ma seka ometi juba küllalt; minu majapidamisega olid sa rahul, mina ei ole enam see, mis ma olin, ja —

VANA-MÄRT. Ma olen sulle ju talu pidada andnud, mis siis veel?

NOOR-MÄRT. Sea mind julgele jalale, lase Räätsa talu minu nimele kirjutada.

VANA-MÄRT. Hähähähä!

NOOR-MÄRT (*erutatult*). Mispärast siis mitte? Sa näed ju, seda enam karta ei ole, et ma talu läbi löön. Sulle jääb ju su oma suur koht, seda tahtma mina ei tule!

VANA-MÄRT. Enne surma ei tee mina midagi. Nõnda rumal ma ei ole. Ei!

NOOR-MÄRT. Ma palun sind, isa!

VANA-MÄRT. Mis sa nüüd! Küll sa kord saad kõik! Kust see varandusehimu sulle nüüd korruga tuleb? Ja mis sa's tahad? Talu on sul käes, ela! Kui sa renti maksta ei jõua, ma ei nõua. Mis sa's veel? ...

NOOR-MÄRT. Nojaa, isa, aga eks kindlam jalgealune oleks ikka kindlam! Ma olen ju väga tänulik, et sa asjaga päri oled, ja tahaksin siis küll, mida varem, seda parem, pulmad ära teha.

VANA-MÄRT. Keda sa siis võtta oled mõtelnud?

NOOR-MÄRT (*jahmudes, erutatult*). Kuidas? Kellest siis meie vahel praegu kõne oli? Leeni tahan ma võtta.

VANA-MÄRT (*külmalt*). Leeni! Missuguse Leeni? Tee nuni peale! (*Pigistab silma pilukile, järele mõeldes.*) Kellel siin ümberkaudu Leenist tütar võiks olla, keda võtta maksab?

NOOR-MÄRT (*suures ärevuses*). Meie oma Leeni, selle sama Leeni, kelle sa mulle perenaiseks oled pannud, kellest sa praegu ütlesid, et ... seda kunsti, teda heaga kinni pidada, peaksin ma ometi oskama. Kas sa's nüüd ikkagi oled teisiti mõtlema hakanud?

VANA-MÄRT (*hakkab laia häälega naerma*).

NOOR-MÄRT (*õnnetult*). Mis sa's nüüd naerad?

VANA-MÄRT. Kuidas ma's mitte ei pea naerma! (*Tõusva meelepahaga.*) Mogri Märdi ainus poeg, ja Masa Antsu tütar! Kaasavaraks toob ta sulle muidugi selle võla ühes, mis isal minule maksta on, mis?

NOOR-MÄRT (*temal on nagu võim põlvede seest kadunud, ta otsib istet*).

VANA-MÄRT. Ei! Mogri Märdi pojale ei ole kõige rikkam ka veel rikas küllalt! Mis ma räägin! Nii rikkast ei olegi! (*Tigedalt.*) Ja siis kõneled sina Masa Antsu tütre! See peab minu poeg olema, kes niisugust rumalat lori ajab! (*Ajab ennast üles.*) Kaua ma's siin niisugust lollust õige pealt kuulan? (*Hüüab.*) Miili-i! (*Möirates.*) Miili-i!

MIILI (*ilmub lahtise akna peale*). Jah!

VANA-MÄRT. Tule! Mina lähen! (*Hakkab värava poole astuma.*)

NOOR-MÄRT (*ühe sammu temale järele astudes, südame põhjast.*) Isa!

(*Vana-Märt ei jää peatuma ega vaata tagasi. Läve peal jätab Miili nutva Leena kähku jumalaga, nokutab venna poole pead ja tõttab isale järele. Leena kaob tuppa.*)

NOOR-MÄRT (*pingile langedes, kätt otsaette lüües, valuga*). Ääh!

(*Eesriie.*)

TEINE VAATUS.

Mogri talus. Väheldane vanamoodi taluhoone tagakamber. Madal lagi, väikesed aknad, lihtsad majariistad. Ainuke toredus on raudne rahakapp ja seina peal naela otsas püss. Pahemat kätt aknad õue poole külge, taga seinas üks peretoa kaudu õue, paremat kätt ahi ja teine üks. Kui aknad lahti, kuuldu eemalt kirvestega räämist ja saagimist.

I

(Lahtise akna all seisab VANA-MÄRT ja räuskab aknast välja õue. Tantsib kahe jala peal ärrituse pärast. Ahju kõrval nurgas voki taga PERENAINE. Läve kõrval seisab alandlikult MARJAPUU, ilma et suud lahti teeks, sügab vahel habet.)

VANA-MÄRT. Soo, noo — hakka nüüd liikuma! Seda jalga tõsta — teist! Seda jalga — teist! — Said juba paigalt ära? — Rutemini vähe!

VENIV HÄÄL (õuest). Ega ma rutemini saa kui ikka inimene!

VANA-MÄRT. Ah rutemini ei saa kui ikka inimene? Soo, sina oled kah inimene? Või sina kah?

HÄÄL (õuest). Ju ma ikka olen, hobune ma ju ei ole!

VANA-MÄRT. Või ei ole hobune? Vaata, et ma ei tule õue ja ei pane sind hobuse kõrvale tiislisse! — Täosed võta sealt seina pealt! Look kä, ohjad! Rutemini! Või tema ei ole hobune! Nojah, muidugi ei ole, temale

maksa palka! Sa oled hullem kui hobune, hullem! Hobusele löika piitsa, saad ta liikuma, sind — ääh! (Pöötab akna alt ära ja tõmbab selle kinni.) Oleks vaja minna ja temale paar tulist kõrvetada, et ta õige näeks, mis ta on ja mis ta ei ole! Aga — noh!...

PERENAINE (õnnetult). Mis sa nüüd ometi nõnda rääskad, juba esmaspäeva hommikul jälle! Millal nõnda see nädal otsa saab! Sedaviisi ei või küll keegi ristitud inimene sinu teenistusse hakata.

VANA-MÄRT. Siis toon ma niisuguseid, kes ristimata! Venimise eest mina palka ei maksa, venimise eest mitte! Mina ütlen temale: Võta hobune, too soo seest koorem samblaid, ehituse töömehed ootavad. Tema hakkab jalgu mässima, tema — «paljaste jalgadega soo sisse ei lähe!» Mässib ja mässib, venib ja venib, mina — oota ja oota! Et neile kuraditele ka — kapju otsa kasvanud ei ole!

PERENAINE (õhates). Püha jumal! Mis sa nüüd ometigi suust välja ajad! «Et neile kapju otsa kasvanud ei ole!...»

VANA-MÄRT. Nojah, et viie meelega inimesel vaja pealt vaadata ei ole, kuidas tema oma jalgatseid mässib ja tööaega raiskab! Kallist tööaega, kui sõnnik juba isegi vedada! Muidugi, sinu tüdrukud võivad teha, mis tahavad, nende järele ei vaata keegi!

PERENAINE (tusaselt). Minu tüdrukud juba hommikust saadik põllul ja laotavad sõnnikut.

(Sel silmapilgul on eestost ja õuest tüdrukute ja poiste hilkamist kuulda, kes üksteist taga ajavad ja märjaks valada tahavad. Üks prantsatab lahti ja üleskroogitud alumiste riiete ja sopaste jalgadega, nagu nad praegu sõnnikuveo juurest tulnud, jooksevad, tüdruk ees, poiss veekapaga järel, üle põranda. Poiss on vett kaela saanud ja tilgub.)

TUDRUK. Jaan kurivaim! (Peidab enese peremehe selja taha.)

VANA-MÄRT (parastades perenaisele). Soo! Seal on nüüd see sinu — sõnnikulaotamine!

POISS (eksitamata). Peremees! Hoia vähe eest! Pange täie vett valas kurivaim kaela!

TÜDRUK (*peremehe selja tagant*). Et sul unevaev keegi
gemini pealt ära läheks!
VANA-MÄRT (*tulivihane, põrutades*). Välja! Kas ma
hullamise eest teile palka maksan? Hark pihku ja koori
mat tõstma! — Siis võtku ka veel! ...
TÜDRUK (*on kähku lävest välja lipsanud*).
POISS (*lolli näoga ümber pöörates ja ära minnes trah-
sivalt*). See oli omast ajast, peremees, omast ajast!
Vanakurat andvat oma hingedele ka söögiaja.
VANA-MÄRT. Suu ka veel peas! Suu ka veel! ... (*Tahab
vihaselt poisile järele tormata, aga taltsutab ennast*).
Ei maksa ju vihostada! Küll tuleb palgaõiendamise
aeg, küll tuleb! Küll siis saame seda vanakuradi söögi-
aega näha! ...

II

NOOR-MÄRT (*astub lävest sisse, jääb kuulutama ja
vaatab ringi, annab Marjapuule kätt*). Tere, meister!
(*Astub isa poole.*) Tere, isa!
VANA-MÄRT (*ei vaatagi poja peale, Marjapuule*). Na
mis sina veel vahid? Kuulsid ju, et samblaid saad!
MARJAPUU (*habet sügades*). Samblaid ikka küll!
Oleksin peremehega veel rääkida tahtnud, laupäeva
õhtul ei saanud kokku! ... Nüüd jälle tuli teile külla
line! ... Eks ma või siis pärast ka! ... (*Jätab poolell ja
läheb ära.*)
VANA-MÄRT (*väikese vaheaja järel tuseselt pojale*).
No kust sina tuled?
NOOR-MÄRT (*lahkesti*). Kodunt ikka. Tulin vaatama,
kas ma oma rahvaga sulle appi sõnnikut vedama tulla
ei või?
VANA-MÄRT (*pöörab pojale selja, pahaselt urisedes*).
Appi? ... Ei tarvita mina sinu abi, katsu, kuidas ene-
sega toime saad!
NOOR-MÄRT. Sa oled siis ikka veel minu peale pahane!
(*Ema poole, kes temale lahtiste kätega vastu tulnud
on.*) Tere, ema! Kuidas käsi käib? Endist viisi? Nojah!
(*Miili on tuppä tulnud ja õhinal lähemale astunud.*)
Tere, Miili! Nüüd peate mul mõlemad appi tulema ja
isa lepitada aitama, isa on minu peale pahane!

VANA-MÄRT (*urisedes*). Kuidas ma's ei pea olema, kui
sa lapsiku rumala loriga tuled nagu eile! ...
NOOR-MÄRT (*viivitades*). Ei tea, isa, kui me seda asja
uuesti iga külje pealt järele kaalume, kas ongi nii
rumal!
MIILI. Ei ole see midagi rumal!
VANA-MÄRT (*pahaselt*). Tema ka! Ka suu risti nina all!
Kes see sind on küsinud? Paremini katsu, et ise kord
mehele ja toita kaelast ära saad!
MIILI (*haavunult*). Minu süü läbi ma vist veel sinu
toita olen? Küll ma lähen ka, ja võib-olla enne, kui sa
almatagi tead.
PERENAINE. Mis te's nüüd kohe jälle riidlete!
VANA-MÄRT (*käsi laotades*). No kuula nüüd hullu!
Masa Antsu tütre tahab võtta!
PERENAINE (*õnnelikult*). Märt või? Leeni? Noh siis
jumal õnnistagu! ... (*Kohkub isegi oma sõnade üle ja
jääb vait.*)
(*NOOR-MÄRTI silmad langevad tänulikult ema peale.*)
VANA-MÄRT. Või jumal õnnistagu? Siis lasse pojalt nii-
samasugune loll tükk teha, nagu ma ise tegin? Mis sa
mulle kaasa tõid? Häbi ütelda: paar tallekest ja mul-
likakonti! ...
PERENAINE (*nukralt*). Jah, kolmkümmend aastat oled
sa mulle seda nüüd juba ette heitnud. — Nälga ei ole
me, jumalale tänu, jäänud! (*Läheb õhates ära oma
voki taha.*)
VANA-MÄRT. Sest et mees oli! Mees, kes ennast räljast
läbi sõi! (*Põlgavalt.*) Sinu pärast! ...
NOOR-MÄRT (*vaikimise järel alandlikult*). Isa! Mis-
tarvis sa ahnitsed seda rikkust? Mis sa temaga tahad
teha? Kahte elu sul ju ei ole! Ja selle ühe sees ei jõua
sa sedagi, mis sul on, ära tarvitada! Mõtle ometi ka
järele!
VANA-MÄRT (*ärritatult*). Sina mõtle järele! Poisike mis
sa oled! Et sa ilmaelust ka veel mitte põrmugi aru ei
sa!
NOOR-MÄRT (*õlgu kehitades*). Mina saan temast omal
viisil aru. Mina ei salga rikkuse väärtust. Nii kõrgeks
kui sina mina teda hinnata ei saa.
VANA-MÄRT (*rinna pihta koputades*). Kes rikas, on

nagu jumal! Jaa, nagu jumal! Võib kõik — teeb, mis ta tahab! Mida rikkam keegi on, seda enam on ta — jumal!

NOOR-MÄRT. Aga, isa!...

VANA-MÄRT (*vihaselt*). Kes rikas, on jumal! (*Tusast.*) Aga sellest ei saa ju sina aru, selle üle ei maksa ju sinuga rääkida!... (*Pöörab ära ja otsib kübarat.*)

NOOR-MÄRT. Ära mine kuhugi, isa! Ma saan ju aru küll, mis sa mulle selgeks teha tahad. Ja... (*viivoltades*) et eilse jutu peale tagasi tulla... (*Veeretab kübarat näppude vahel, ei usalda hakata.*)

VANA-MÄRT. Noh?

NOOR-MÄRT. Nojah... kui rikas siis sinu meelest see tüdruk õige peab olema, keda minul võtta sünnib?

VANA-MÄRT (*peatuma jäädes*). Noo — kümme tuhat rubla kõige vähemalt! Ütleme, nii rikast ei ole teada, siis ometi viis! Viis tuhat on väike täpe, alla seda ei või.

NOOR-MÄRT (*õhates*). Palju ma siis ise sinu meelest väärt olen, isa?

VANA-MÄRT. Sina? Minu meelest ei ole sa midagi väärt. Maksad mul palju, palju raha.

NOOR-MÄRT (*kibedalt*). Mina ise ei ole — omaste vahel — midagi väärt, aga tüdruk, kelle ma võtan, peab viis tuhat rikas olema? Nõnda on?

VANA-MÄRT (*pojale otsa vahtides*). Mis arutamine see siis nüüd peab olema?

NOOR-MÄRT. Mina tahaksin sinule selgeks teha, et kauba eest, millel sinu enese ütluse järgi väärtust ei ole, keegi ometi viit tuhat rubla maksma ei hakka!

VANA-MÄRT. Lase see minu mure olla!

NOOR-MÄRT. Ühtlasi tahaksin ma sulle ka midagi muud ette rehkendada. Viie tuhande rubla protsent on kroonu paberites umbes kakssada, kui palju, siis kakssada viiskümmend rubla...

VANA-MÄRT (*kui asjatundja*). Hull! Viie tuhande protsent on vähemalt viissada, rehkenda, kuidas sa tahad. Kümme protsenti ometi raha peab kandma!

NOOR-MÄRT. Olgu siis ka viissada rubla, kui sa tahad. Räätsa talu rent on ka viissada rubla. Oieti — võõras

sega küll maksta ei või, aga — olgu, isa ja poja vahel!...

VANA-MÄRT. Mis jutt see siis nüüd jälle on?

NOOR-MÄRT (*natuke pahaselt ja nukralt*). See rehnung käib Räätsa talu tulevase perenaise kaasavara kohta. Kolm aastat pidasin ma Räätsa talu, palju sa minu käest renti said? Kopikatki ei saanud, maksid veel minu võlgasid: kõrtsis, poes harjuskki juures ja kohtus. Perepalk jäi muidugi sinu maksta. Viissada rubla jäi sul iga aasta saamata, teist viissada maksid sa veel iga aasta juurde, see on tuhat...

VANA-MÄRT (*vihaselt*). Mis sa's seda mulle veel meelde tuletad? Häbi võiks sul olla!

NOOR-MÄRT. Mul on ka häbi, aga — viissada jäi sul iga aasta saamata, viissada maksid juurde, see on tuhat. Sinu enese rehningi järgi on tuhat rubla — kümnetuhandelise kapitali protsent! Nõnda suur on Leeni kaasavara.

VANA-MÄRT (*tõstab käe üles lööma*). Vaata, kui ma lasen sulle! Mis poisikesejuttu sa mulle ajad ja seda ette rehkendad, mis ei ole! Rehkenda mulle seda ette, mis on, ja mitte tuult!

NOOR-MÄRT (*tõsiselt*). Isa, mina rehkendan ju sulle kõik see aeg seda ette, mis on, ja mitte tuult. Mis sa arvad, kuhu maanteekraavi mina küll kord oleksin lõpnud või kuhu kõrtsi aia taha kakluse peal maha löödud, kui — minu elus muudatus ei oleks tulnud? Ja mina ei oleks ennast mitte muutnud, sa tegid ju kõik tembud minuga ära. Kas see midagi aitas? Ma olin ju rikka Mogri Märdi poeg. Isa elas ju nõndasama, jõi ja suurustas kõrtsis...

VANA-MÄRT. Mitte oma raha. Mitte oma raha, see on see vahe. Kehvadel on — pane tähele, mis ma ütlen: kehvadel on igal pool oma jumal kummardada, kirikus ja kõrtsis!

NOOR-MÄRT. Olgu, aga — mina olin hukkaläinud inimene valmis, parandamatu! Seal sai — kuule mind nüüd, isa! — seal sai Leeni majasse. Lahke oli ta igaühe vastu, töö lendas temal käes, terve talu inimesed kiskus ta enesega kaasa. Minule... vaatas ta ainult kurvalt otsa, kui ma joobnult koju tulín ja — kurat

majas lahti oli. Aga valitsus majas libises nägemata minu käte vahelt ära, libises Leena kätte; pere tundis ja teadis ainult veel Leena käskusid ja kõik sai majas uueks. Kui ma siis jälle kord, mitte enam joobnult, vaid targalt koju tulin, — ah! ... Oma silmadega, ilma üheainsa sõnata on ta minust inimese teinud, isa! Ja see ei ole sinu meelest midagi väärt? — Meil on nüüd sinule rent makstud, meil on leib, meil on kord majas, meil on töö tehtud, meil on ka õnn majas, see kõik on — Leeni kaasavara ja enam kui tuhat rubla aastas väärt! (*Südamlikult.*) Isa, mina armastan Leenit!

VANA-MÄRT (*toorelt*). Noo — armasta! Kas mina sind teda armastamast olen keelanud? Selle jaoks tüdrukud ilmas on, ega's neid sellepärast kohe ära võeta. Ära võtmine on jälle teine asi!

NOOR-MÄRT (*rusikasse pigistatud kätega*). Ah, isa, sa oled halastamatu! Sinu südame pihta koputada on nagu külma kivi vastu põrgata! Aga — (*tõusva isemeelsusega*) mina olen nõndasama kõva, tead, isa, nõndasama isemeelne kui sina; ma olen ju sinu poeg, sinu oma liha ja veri! Mis sest siis peab saama? Mina ei jäta Leenit, ja kui ma temaga ka mõisamoonakaks peaksin hakkama! Ja sina — sina muidugi järele ei anna! Siis — on lahkumine meie vahel käes. Minul ei ole isa ja sinul poega! Arvad sa, et sa siis õnnelikum oled, isa! Ma ei usu mitte!

VANA-MÄRT. Hähähä! Ära minu eest kardada! Ära minu eest kardada! Kergem on olla Mogri Märt ilma pojata kui Mogri Märdi poeg ilma isata.

PERENAINE (*nutt*). Mis sa nüüd kiusad oma last! Mis sa teed selle rahaga, või mis tema temaga teeb? Kas see raha sind on õnnelikuks teinud? Või meid teisi? Vaesem ei või keegi vaene olla õnne poolest, kui meie oleme; mõtle, Märt!

VANA-MÄRT (*põlgavalt*). Noo — sina nüüd! ...

PERENAINE. Jaa, mina nüüd! Kaks pojakest võttis sul jumal ära, see viimne veel — kui palju ei ole ma nutnud! ... Kui juba hällis ette kuulutati: see laps sureb sul viina! Oh neid veriseid silmapisaraid ja ägama! jumala palge ees üks! — Mõtle, Märt! Kui hakkab jälle jooma! ...

VANA-MÄRT (*ülbelt*). Mis siis? Las joob ja on mees! Nõõnud mees selle kätte ei sure. (*Temale on kõik see kõne igavaks läinud, ta tahab minna.*)

III

(MASA ANTS, tõsine ja rõhutud, astub üle läve.)

ANTS. Tere kah!

VANA-MÄRT. Muidugi! Masa Ants, see ka! Seda oli arvata.

ANTS (*teretab kõiki käega ja jõuab vana-Märdi juurde, väsinult*). Tere kah!

VANA-MÄRT (*hoolimatult*). Tere kah! Noh? Oma võlga tulid maksma?

ANTS (*raskelt*). Kui jõuaks nii kaugele, et enam sinu võlgnik ei tarvitseks olla! Ei ole, nagu sa tead, küll praegu selleks mingit lootust. Ajad on rasked! (*Toetab end väsinult Miili poolt pakutud istmele.*)

VANA-MÄRT (*tigedalt*). Ajad rasked? ... Seda vana laulu kuulen ma iga päev. Mul ei ole nad midagi rasked. Maksan, kellele mul maksta on, ja — asi korras. Ikka: «rasked», «rasked», aga paremat ei tule iialgi.

ANTS. Võib-olla! Mina tulin (*vaatab ringi*) — ei tea, kuidas ja kust alata ...

VANA-MÄRT. Mis sa's kodus valmis ei mõelnud? Siis — maksta sa ei jõua? Keegi ei jõua maksta. Mina pean küll jõudma, kuhu mul maksta on; mina ei või kellelegi ütelda: ma ei jõua.

ANTS (*väsinult*). Mul ei olegi ju praegu maksutähtaeg. Mis sa vägisi sennapoole kisud? Ega see sellepärast või rääkimata jääda, mis räägitud peab saama. Mina tulin oma — lapse pärast! Leeni ei või enam kauemini Räätsale jääda.

VANA-MÄRT (*külmalt*). Soo? Või ei või? Noh, siis maksa oma võlg! Sinu lastega ei ole minul tegu.

ANTS. Sinul on tegu. Kas sa ei mäleta, mis omal ajal oli, enne kui sa mu tümaks said ja ma sinu tahtmist tegema pidin?

VANA-MÄRT. Ja mis siis nüüd?

ANTS. Nüüd on asi nii kaugel...

VANA-MÄRT (*pilgates, karmilt*). Et minu poeg sinu tütre võtta tahab? Tean. Seda aga ei ole. Ma ütlesin juba sel ajal ette, — et seda lootust ei ole. Kas ma ei ütelnud?

ANTS (*tema silm on murelikult uurides noor-Märdi peale langenud, tema südames tõuseb kahtlus; kogeldes*). Võtta tahab ta? ... Mina — tean ainult, et ilma inimesed keelt peksavad ja et minu tütar nende suhu on sattunud...

VANA-MÄRT. Jaa, jaa, see tuleb, kui hoiatamist ei kuulda, lootma ja õnge välja heitma hakatakse. Selle vastu ei või mina midagi.

ANTS (*troostita*). Oleks sinu poeg olnud, mis ta nüüd on, kümme korda oleksid sa mulle oksjoni teha võinud ja ma ei oleks oma last mitte selle kiusatuse sisse andnud! Märt oli ju — (*noor-Märdi poole*) anna andeks, et ma su enese kuuldes seda ütleva pean — (*jälle vana-Märdi poole*) hoopis niisugune, et vähe karta oli, et seesugune mõistlikule tütarlapsele hädahohtlikuks võis saada; sellest pidi iga inimene aru saama, aga...

VANA-MÄRT (*haavunult*). Soo? Või «niisugune» ja «seesugune» oli minu poeg? Noh, kui minu poeg niisugune ja seesugune oli, nagu sa ütled, siis on nüüd kord teiste käes niisugune ja seesugune olla.

ANTS (*raskesti õhates*). Võib-olla! Ma ei usu seda, ja hoidku jumal! ... Ma ei tahtnud sind pahandada, Märt, ega ka sinu poega haavata. Ma tahtsin ainult ütelda, kuidas lugu oli, kui ma su tahtmist tegin. Minu almus lootus oli, et Märdi pärast Leenal midagi karta ei pidanud olema...

VANA-MÄRT (*kihutiselt*). Soo? Siis sina oma tütardega valid ka?

ANTS (*tõsiselt ja rahulikult*). Jah, Märt, nii kehvad ja vaesed kui me ka oleme — meie valime ka.

VANA-MÄRT. No sinu tütre taolisi oleks minu poeg ka siis saada võinud, et sega jalaga. Aga teil oli juba sel ajal teine plaan. Suu rääkis küll nõnda, aga süda mõles teisiti.

ANTS (*üles tõustes, etteheitvalt*). Märt!

VANA-MÄRT (*ägedalt*). Ja nüüd mängite te muidugi,

nagu oleks teile ei tea mis suurt ülekohut sündinud. Mis mina siis tahtsin? Üks tütar vähem, kaelast söömast ära. Kes siis süüdlane on? Võisin mina seal püstijalu juures seista ja keelata: «Tüdruk, ära tee, ära looda, ära ole kergemeelne, see ei ole sinu jaoks!» Miks siis sina seda ei teinud? Ta oli ju sinu tütar! Kelle süü on? Küsi minu poja käest, see ütleb: tüdruk olevat temast inimese teinud! Säh sulle! Ja siis olen mina süüdlane?!

ANTS (*ärritatult*). Märt! Ja siis ei pane sina mitte kahte kätt kokku ja ei täna, et sinu pojast inimene on saanud, kelle üle sa rõõmu tunda võid? Ja kui minu tütar selle juures kaasa aidata on võinud, sa ei hooli siis sellest mitte midagi?

VANA-MÄRT. Hahaha! Kui püüdmise peale välja minnakse? Kui teil juba algusest see plaan oli? Kaval tüdruk, seda ei või salata. Olgu siis nüüd veel kavalam ja vaadaku, kuhu — poja paneb!

ANTS (*saab nagu puuga pähe, langeb jõuetult istmele*).
(*Kõige selle kõne ajal kahe vanamehe vahel on*)

PERENAINE (*sõnatult, miimikaga hädaldanud, vahel jälle kuulatanud, siis voki tasakesi liikuma sõtkunud ja jälle seisma jätnud ja kuulatanud. Viimase sõna juures kargab ta kohkudes üles*).

MIILI (*on taas tasakesi tegemist teinud, vahel nagu vihaselt ka suud lahti teha ja rääkima hakata tahtnud, aga ikka ennast vaikima sundinud; astub kohkunult sammu tagasi*).

NOOR-MÄRT (*on akna all seisnud ja välja vahtinud ning sõnu, mis nimelt temasse puutusid, nagu piitsahoopisid vastu võtnud; nüüd pöörab ta äkki ümber*). Mis sa ütled! See on rumal lori! Leeni — Leeni on nii süütu, nii puhas, nii kavaluseta, et — mina teda iial väärt ei ole! Ja et... et... (*Ei saa ärrituse pärast sõna suust*).

VANA-MÄRT (*Antsule*). No mis sa's nüüd tahad? Oma võlga tasa teha? Rumalus! Sada rubla ju vanasti see taks oli — kümme rubla aastas!

ANTS (*kohkunult taganedes*). Märt!

NOOR-MÄRT (*piinatult*). Ääh!

ANTS (*hingeni haavunult*). Häbeneda võiksid sa!...
Niisuguste sõnadega tuled sa!...

VANA-MÄRT (*toorelt*). Mis? Häbenema pean ma, kui
ma sularahaga kinni maksan? Kui ma sularahaga kinni
kinni maksan?

NOOR-MÄRT (*kõige suuremas erutuses*). Masa pere-
mees! Ega teie ometi mind minu isa sõnade eest ei
taha vastutama panna!

ANTS (*nõutult*). Tja?...

NOOR-MÄRT (*meelheitvas ärevuses*). Masa peremees,
te näete, ma olen nii õnnetu! Et teie teaksite, kuidas
mina mõtlen, siis palun ma — aeg ja koht ei ole seeki
küll sündsad — teie tütre kätt!

ANTS (*ei leia nii ruttu ennast olukorra sisse ja ei saa
sõna suust*).

PERENAINE (*astub lahtiste nagu õnnistavate kätega
ühe sammu poja poole*).

VANA-MÄRT (*sasib poja käsivarrest kinni ja kisub teda
eemale*). Mis? Mis tempu sa teed? Kümme niisugust
löö üle, ja ikka oled sa mees, ikka oled sa Mogri!
Märdi poeg! Mina maksan kinni! Kuuled, mina mak-
san kinni!

NOOR-MÄRT (*rahulikumalt, kindlalt*). Sul ei ole vaja
midagi kinni maksta. Ja mida kinni maksta oleks, seda
ei saa rahaga maksta. Mul on valus, et ma seda veel
kinnitama pean, mis ometi iseenesestki mõista peaks
olema: Leeni on puhas ja puutumata, Leeni on minu
pruut! (*Pakub Masa Antsule kätt, see nutab.*)

VANA-MÄRT. Või sinul on 'pruut? Hahaha! Sinul on
pruut! Hahaha! Kuhu sa ta siis tahad panna? Kuidas
õige ennast ja seda teist toita? Minu leivaga mitte! Ei,
minu leivaga mitte. Mina Masa Antsu lapsi ei toida.

ANTS. Ah, Märt! Masa Antsu lapsi ei ole kellelgi vaja
toita. Neil on terved käed ja jalad, need toidavad
ennast ise. Minuga tee, mis sa tahad, — minu lapsed
jätta rahule!

VANA-MÄRT (*nagu arust ära*). Korista oma tütar minu
poja juurest! Korista ta! Tunni aja sees olgu maja
puhas! Maja puhas! Ja oma võlg maksa ära! Kaheksa-
sada! Kaheksasada maksa laua peale! Või oksjoni-
haamer lööb teile pulmalugu! Minu poeg ja — kaltsa-

ha! (*Pojale.*) Tahad sa minu poeg olla või ei taha?
Tahad või ei taha?...

NOOR-MÄRT (*tõsiselt*). Tahan!

VANA-MÄRT. No siis löö ennast kerjustest lahti! Jalaga
lõkka! — Tahad või ei taha?

NOOR-MÄRT. Leenit mina ei jäta.

VANA-MÄRT (*raudselt*). No siis kasi mu silmist! Ja —
ja korista ennast Räätsalt! Ah sa arvad, et ma talu
sinule jätan? Miilile annan talu. Miilile puha. Mine
oma kerjuste seltsi! Minu poeg sa ei ole; see ei ole
poeg, kes sõna ei kuula.

PERENAINE (*voki tagant*). Märt, Märt!

VANA-MÄRT (*ähkides*). Mis «Märt, Märt!» Kas mina
või tema! Mina või tema!

NOOR-MÄRT. Jaa, isa, mina ei või parata. Kui see peab
olema ja teisiti olla ei või, siis — anna andeks, isa,
sis — tema!

VANA-MÄRT (*meeletus vihas*). Kasige! Kasige! Et mu
silm teid ei näe! Kas ma olen veel Mogri Märt või ei
ole? Kas mu sõna maksab veel midagi või ei maksa?
(*Vahib jõllis silmadega poja otsa.*)

NOOR-MÄRT (*paluvalt, ühe sammu isa poole astudes*).
Isa, ma ei saa parata!

VANA-MÄRT (*kiviselt*). Kasi! (*Pöörab ennast ära.*)

(*Ema nutab, Miili trööstides tema ümber.*)

NOOR-MÄRT (*murelikkude silmadega ringi vaadates,
nõutult*). Tja!...

(*Eesriie.*)

KOLMAS VAATUS.

I PILT.

Mängukoht endine.

PERENAINE ketrab endise koha peal; lahtise akna all seisab *MIILI* ja vahib õue, sealt kostab kirvestega ralu mine ja saagimine tuppa.

I

PERENAINE. Mis sa nüüd seisad ja vahid aknast väljal? Kas sul, latseke, mitte muud paremat ametit ei ole?
MIILI (tusaselt). Ei ole! Tea mis minagi selle eest saan, kui ma ennast sinu viisil vaeseomaks orjan!
PERENAINE. Ah, latseke! ...
MIILI (astub äkki akna alt ära. VANA-MÄRT ja ANU tulevad akna alt mööda. Tõmbab akna kinni ja läheb teise tuppa. Vana-Märt ja Anu tulevad keskkusest).

II

ANU (läve kõrvale seisma jäädes). Tere ka, Mogri perenaine!
VANA-MÄRT (enne veel, kui perenaine tervist vastu võtta saab). Hakka siis ütlema, kust sa tuled ja mis sa tahad ja kuidas sul tööpäeval aega ümber hulkuda on?

ANU. Ei hulgu mina midagi, mina olen asja peal. Ja ei ole mul midagi tööpäev.

VANA-MÄRT. Kuidas siis sinul üksi mitte, kui kõigil teistel on?

ANU. Noo, kui perenaine eile õhtul äkki ära viidi ja peremees ka ütleb, et temalgi enam jäämist ei ole? ...

VANA-MÄRT (pahaselt). Mis see's sinule korda läheb?

ANU. Keda ma's veel teenin, kui peremeest ega perenaist ei ole!

VANA-MÄRT. Kuidas ei ole? Peremees olen mina.

ANU. Sooh? Võib-olla.

VANA-MÄRT. Ja sina jääd Räätsale perenaiseks.

ANU (külmalt). Kust teie seda teate?

VANA-MÄRT. Mina panen. Täna peale oled sina Räätsal perenaine ja võtad võtmed enese kätte.

ANU. Mis inimene pikal eluajal kõik kuulda ja näha ei saa! Seni oli nõnda, et ikka vana Anu ise teadis, kuhu ta sai ja jäi, — nüüd teab seda Mogri Märt.

VANA-MÄRT (pahaselt). No kui sa ei taha, siis kasi koju põllu peale!

ANU. Kus see kodu mul on? Räätsalt tuln ära — riidekirst jäi veel sinna —, uut kohta ei ole veel otsinud.

VANA-MÄRT. Sina tulid ära? Aastapalga tahad tagasi maksta või?

ANU. Ei ole vanal Anul teiega midagi tegu. Vana Anu kaup oli Räätsa, ja mitte Mogri Märdiga.

VANA-MÄRT. No mina ennast täna ei vihasta. Mis sa's nüüd tahad?

ANU. Kas te's ikka päris tõesti poja Räätsalt välja ajate või?

VANA-MÄRT. Mis siis sinul sellega tegu on?

ANU. Vahest annate talu minule rendile?

VANA-MÄRT (asi teeb temale nalja). Mis? Talu sinule rendile? Hähähä!

ANU. Noo, mis seal's nõnda naerda on?

VANA-MÄRT. Kas mu poeg su saatis?

ANU. Ei saatnud keegi. Mina juba hommikust saadik tema leivast ära.

VANA-MÄRT. Soo? Sa tahad siis ise — talupidajaks hakata?

ANU. Mis siis? Teenistusekohta ei ole, ei jõua ka enam — tahan jah.

VANA-MÄRT (*pilgates*). Talu pidada sa muidugi ikka oskad?

ANU. No kui praegu ise perenaise-ametit pakkusite?

VANA-MÄRT. Õige. Ja raha sul muidugi on? Pool renti ette, kautsjon ja kõik?

ANU. Raha ju teie käes ongi.

VANA-MÄRT. Mis? Raha minu käes?...

ANU. Salgama hakkate või? Prutukulliraamatus seen, ise tegime mõlemad oma käega ristid alla.

VANA-MÄRT. Ah soo, sa mõtled seda raha? Mis sa minu kätte hoida tõid? Üheksasada rubla.

ANU. Tuhat ikka nüüd. Kahe aasta prutsent kah.

VANA-MÄRT. Soo-soo. Jaa. Raha tahad sa siis nüüd kätte?

ANU. Kätte jah, kui te — talu ei anna.

VANA-MÄRT. Selle rahaga veel Räätsat rentida ei saa. Sul ei ole ju raudvara.

ANU. Kas siis raud ka mõne vara on?

VANA-MÄRT. Sina ei tea. Sul ei ole hobuseid, lehmi, lambaid, viljaseemet. Aga sa oled ikka rikas tüdruk, ma pean su õige mehele panema.

ANU. Ei taha mina meest. Mina tahan raha.

VANA-MÄRT (*pahaselt*). No mina sinuga ka pikka lori ajama ei hakka. (*Teeb akna lahti, hüüab välja.*) Marjapuu! Marjapuu!

MARJAPUU (*eemalt*). Jah!

VANA-MÄRT (*pahaselt*). «Jah!» Siia tule, kui ma kutsun! Ja võta mõni mees ka kaasa! (*Keerab rahakapi ukse lahti ja sorib paberite seas.*)

MARJAPUU (*töömehega tulles*). Noh?

VANA-MÄRT. Teie olete tunnismehed. Vanal Anul on minu käes tuhat rubla hoida, selle maksan ma temale täna tagasi. (*Pakub Anule väärtpaberit.*)

ANU (*ei võta*). See ei ole raha.

VANA-MÄRT. Rumal. See on tuhanderublaline pankbillet.

ANU (*pöörab paberit vana-Märdi näpu vahel*). Sellel on tükk küljest ära.

VANA-MÄRT. Need on äralõigatud kupongid.

ANU (*peenelt pilgates*). See ehk on kursiga?

VANA-MÄRT. Kurss? No mis siis sina kursist tead?

ANU. Ma olen ikka kuulnud kah. Kui kurss küljes, siis nagu pauslakiga hobune, ei maksa täit hinda.

VANA-MÄRT (*vihaselt*). Siis — kasi, kui sa ei taha! (*Paneb paberi tagasi kappi.*)

ANU. Mina tahan raha.

VANA-MÄRT. Võid nüüd oodata, kuni sa saad. Kaeba kohtusse, kui tahad!

ANU (*Marjapuule*). Teie kuulete! Mina tahan oma raha kätte, peremees ei anna. Tuhat rubla...

VANA-MÄRT. Kasi!

ANU (*kihvotiselt*). Oma pojaga võite mängida. Sellel ei ole prutukulli ja riste all. Mina...

VANA-MÄRT (*haarab Anu kinni ja viskab lävest välja*).

ANU (*väljaviskamise ajal ruttu*). Küll kohus muretseb raha! Jumalaga, perenaine!

VANA-MÄRT (*tagasi tulles*). Vaata, kus mul loom! Noh, me näeme veel selle loo lõppu, me näeme veel! (*Paneb rahakapi ukse lukku, istub laua juurde ja sorib oma suurt rahapunga.*)

III

MARJAPUU (*on alandlikult läve kõrvale seisma jäänud, sügab oma habet ja kõhatab, et ennast kuulda võiks teha. Leiab habemest laastu ja pistab taskusse. Kõhatab, kui Märt teda ei kuule, uuesti*).

PERENAINE (*voki tagant*). Märt! Meister on seal, kas sa ei näe?

VANA-MÄRT (*toorelt*). Ära sina karda, et ma ei näe, kui ma tahan. (*Paneb rahakoti ära; Marjapuule.*) No mis siis veel?

MARJAPUU. Ei tea nüüd, peremees... Laupäeval ei olnud teid kodus... Töömehed tahavad raha — tulin paluma!...

VANA-MÄRT. Juba jälle raha! Ikka peale raha, muud juttu ei ole kui raha! Mineval laupäeval oli rahahäda, juba jälle.

MARJAPUU. Nõnda jah, peremees! Kui nädal möödab,

siis laupäeval muudkui jälle raha! Või ehitustööga te
siti on! Töömehed tahavad oma!...

VANA-MÄRT (*pureldes*). Töömehed tahavad oma?

Mis minul töömeestega asja, minu kaup on meistriga!

MARJAPUU. Teie kaup muidugi meistriga, see on õige.
Meister jälle, kui nädal möödas, maksa töömeestele
ära. Nõnda ju räägitud oli, et teie iga nädal töömees-
tele maksate. Või mina nii suurt ehitust muidu nii
odava hinnaga enda peale võtta oleksin võinud. Teate
küll.

VANA-MÄRT. No palju siis jälle?

MARJAPUU. Läheb ära meestele üks viiskümmend rubla
ja enesele oleksin siis ka rublat kümme palunud.
Höövliraudu vaja osta ja — naisele kah leiva jaoks
koju viia.

VANA-MÄRT. Hull oled? Viiskümmend rubla jälle? Kui
töö ka selle järgi edeneks, kuidas juba raha ette on
võetud! Ega's ma raha varastanud ole, et seda sel vii-
sil välja loopida!

MARJAPUU. Nojah, suur ehitus, eks see raha võta. Seal
oli suuremalt jaolt eeltöö. Nüüd läheb muidugi ruti-
mini.

VANA-MÄRT. Aga kus selle raha ots, mis juba välja on
võetud! See on ju hirmus!

MARJAPUU. Ei ole ühti hirmus, peremees. Lae- ja
põrandalauad ka kõik juba valmis hõoveldatud, teie ei
rehkenda seda.

VANA-MÄRT (*kurjalt*). Ära minule ütlema tule, et mina
ei rehkenda. Mina tean! Aga see... (*laotab käsi*) see
läheb ju liiale!

MARJAPUU. Nojaa, peremees tahab suurt ja kallist hoo-
net, ega see odav tule. Seda ütlen mina ka.

VANA-MÄRT. Sina ütled?... Mis sina ütled? Sina tee,
kui mina käsin! Sina ütled!...

MARJAPUU. Nojaa, eks mina ikka. See on ju kõik pere-
mehe asi, mis minul seal rääkida! Peremees maksab
raha, mina teen. See tuleb teile odav küllalt. Aga kõik
kokku, eks ta siis kalliks maksa...

IV

KAUPMEES PÄRN (*sisse astudes*). Tere, siit talu rah-
vas! Hoo — meister! Tere, härra Marjapuu! (*Raputab
Marjapuu kätt.*) Või lööb siin maailma-suurt lossi
üles!... (*Märdi poole astudes.*) Tere, sugulane!

VANA-MÄRT (*ei näegi väljasirutatud kätt, sorib raha-
punga kallal*). Ei ole mina igaühe sugulane, kes lävest
alasse tuleb!

PÄRN. Noo — ei ole! Muidugi ei ole. Aga mis ei ole,
võib tulla. Mina poiss-inimene ja teil tütar! Kaua seal
sugulaseks ei saada! See tuleb mõnikord üleöö ja on
käs, enne kui ise teadki.

VANA-MÄRT (*urisedes*). Ei ole minul palumata küla-
lisi vaja! (*Raha lauale lugedes Marjapuule.*) Siis viis-
kümmend rubla?

MARJAPUU (*astub lähemale*).

PÄRN. Ahaa, peremehel on raha väljaandmine ees? Siis
on iga inimene pahas tujus, see on teada. Mina lähen
siis parem perenaise jutule. (*Võtab tooli, istub pere-
naise kõrvale.*) Tere! Kuidas käsi käib? Ikka hästi,
ikka suuresti? Tore!

PERENAINE (*vastab midagi, seletab vana inimese vii-
sil, enam kätega*).

VANA-MÄRT (*tahab vihaselt üles karata, aga vaigistab
ennast. Loeb värisevate kätega raha; Marjapuule.*)
Siis — viiskümmend?

MARJAPUU. Ikka kuuskümmend oleksin palunud.

VANA-MÄRT. Kuuskümmend? Kust siis see kuusküm-
mend?... Noh, söö, söö! Kui inimene näljastega kokku
on saanud, siis muidugi muudkui kõnni, rahakott lahti
käs, ja anna! Millal see andmine kord lõpeb, seda ei
tea keegi! (*Lükkab raha Marjapuu ette.*)

MARJAPUU (*raha lugedes*). Jah, eks peremehel oleks
muidugi hõlpsam olnud rikas meister võtta ja siis kor-
raga maksta, aga — või siis selle rahaga oleks saa-
nud, mille eest mina teen. (*Annab raamatu.*) Kirjutage
raamatusse ka!

VANA-MÄRT (*hüüab*). Miili!

MIILI (*tagakambri ukse vahelt*). Jah!

VANA-MÄRT. Siia tule! Kirjuta Marjapuule raamatusse, et ta jälle kuuskümmend rubla on saanud.

MIILI (*tuleb, ei näegi Pärna, kirjutab. Märt sorib raha punga, Marjapuu ära*). PÄRN (*üles tõustes*). Tere, preili Emiilie! (*Pigistab kätt.*)

MIILI (*ennast unustades*). Aiil! Peeter, kurivaim! ...

PERENAINE (*jätab äkki voki seisma, kuulatab teraselt, ketrab pärast edasi*). VANA-MÄRT (*vihaselt*). Mis jändamine see on? Või minu silma all! (*Miilile*). Kasi kambrisse!

MIILI (*tusaselt*). Kambrisse jah! ... Tea, kes mu sealt kambrist välja kutsus! (*Ära.*)

PÄRN. Mis siis selle üle kohe pahandada? Noorte inimeste asi! Maaailma ime, kui kord tütarlapse kätt pigistatakse? ...

VANA-MÄRT. Mis — mis teie õige tahate ja siia tikute? Mina ei saa aru ...

PÄRN (*nagu ei oleks midagi*). Muidugi, kuidas te's võite tegi, kui me veel jutu peale ei ole saanud. (*Toob tooli lähemale, istub.*) Maaailma-suurt lossi olete ehitama hakanud. Juhtusin siit mööda tulema ja vaatasin kõiki läbi. See saab ju niisugune suur, et teist seesugust üle mitme kihelkonna ei ole.

VANA-MÄRT (*urisedes*). Minu jaoks ei saa ta midagi suur, teie meelest võib ta suur olla ...

PÄRN. Muidugi, muidugi, nii rikka mehe jaoks nagu teie ta suur ei ole.

VANA-MÄRT (*natuke lepitatud*). Saab nii suur kui saab, mis siis!

PÄRN. Ega see tänavu suvel valmis saa, sinna saate ikka alles tuleval suvel sisse elama?

VANA-MÄRT (*urisedes*). No mis siis, kui alles tuleval suvel?

PÄRN. Muidugi, mis siis ... (*Nihutab tooli lähemale.*) Äiapapa, kuidas on, kas saab teie käest üks tuhat rubla või nõnda — laenata, mis? Sügiseni, heade protsentidega, — jah? Ma tean, teil on raha kodus.

VANA-MÄRT (*tõusva vihaga*). Raha laenata? Teile? Niisugusele? Näljasele inimesele? — Hahahaha! Mille

peale? Palja kere peale? — Hull inimene, missuguse jutuga ta ei tule!

PÄRN. Mis? Mina? Näljane inimene? Noo, äiapapa, nii vähe tunnete teie asja? Ja minu käest julgete teie küsida, mille peale ma laenata tahan! Oma keha peale, (*sõrmega vastu rinda koputades*) sellesama oma keha peale! Peab see aga vilets inimene olema, kelle käest veel vaja küsida, mille peale ta laenata tahab, kes ise midagi väärt ei ole! Äiapapa, mina olen natuke teistsugune mees kui teie. Teiesugune mees, kes ilma varanduseta midagi ei ole, jaa — seal muidugi peab küsima: kas tal ka midagi on, millega ta maksta jõuab, aga — (*hoobeldes*) mina! Mina?

VANA-MÄRT. Häh-häh-häh! Püsti narr! Kuidas niisugust peaks lahtiselt ümber joosta lastama! Tema ütleb ka «mina»! No mis niisuguse «mina» taga siis ka on?

PÄRN. Mees on niisuguse «mina» taga! Teie! Mis teie's ka olete? Mis teie's ka oskate? Vaestel inimestel pealt võtta, kehvadel! Kah mõne saak! Mida sa sealt võtad, kus midagi ei ole! Aga mina! See pea siin! (*Koputab otsaesise pihta.*) Kahju, et see ka kord ära peab mädanema! Mina võtan rikastel pealt! Saate aru, rikastel! Teil ma võtan ka kord pealt, äiapapa, teil ma võtan ka! Pange tähele!

VANA-MÄRT. No minul küll mitte!

PÄRN. Küll saame näha. Üks võtab ühel, teine teisel pealt, targem ikka rumalamal, ja targema pealt jälle see, kes temast targem. Nõnda see alt ülespoole läheb. Pärilist ei pääse pealtvõtmisest keegi! (*Pilgutab Märdile silma.*) Hakkaks ka koputama ja halvaks minema, kahju tegema ja haigust sünnitama see ülarune mesi, kui teda kunagi pealt ei võeta. Nagu teie juures. Hakkaksite arvama, nagu oleksite väike jumal, kes teeb, mis ta tahab. (*Teisel toonil.*) Kuidas jääb siis raha laenamisega? Tuhat rubla, sügiseni, kaheksa protsenti?

VANA-MÄRT (*üles karates*). No see on hull inimene! Tahab ka kohe pealt võtta, ja päris vägisi. Ütleb juba ise ette. Niisugust nalja ei ole enne veel näinud. (*Vaatab toas ringi ja istub jälle.*)

PÄRN (*põlgusega*). Ah minge! Ega's ma seda tühja tuhandet rubla! Nii väikeste summadega mina ei jända! Kui pealtvõtmine tuleb, peab seda enam olema. Mis ma laenan, seda ma maksan; see on teine asi.

VANA-MÄRT (*irvitades*). Kuidas te's seda enamata hate kätte saada, kui mitte sel viisil?

PÄRN. Küll te seda näha saate, kui ma teil kord pealt võtan; kannatage, mis te uudishimuline olete! — (*Teisel toonil.*) Ma tõin vekslid ka kohe kaasa, ainult summa peale kirjutada. Palju ma siis võin saada? Hädapärast tulen ma ka viiesajaga läbi, kui teil rohkem kodus ei ole.

VANA-MÄRT. Hähähä! Minu käest ei saa te küll punast kopikatki välja petta.

PÄRN. Siin ei ole petmisest kõne, vaid laenamisest.

VANA-MÄRT. Noo — laenamisest minugipärast! See on ju üks ja seesama.

PÄRN. See ei ole üks ja seesama. Teie ütlege selge sõnaga, kas te laenate mulle viissada kuni tuhat rubla või ei! Mina ei armasta pikka lori ajada.

VANA-MÄRT (*tõusva vihaga*). Noo, võiks siis ka veel võtta, ei!

PÄRN (*külmalt*). Noh — mehesõna! Siis on teada ja siis hakkame teist juttu rääkima. (*Nihutab tooli eemale.*) Palju teie oma tütrele raha kaasa annate?

VANA-MÄRT (*kihvotiselt*). Mis siis teil sellega tegu?

PÄRN (*kuivalt*). Väga palju. Mina tahan teie tütar võtta.

VANA-MÄRT (*irvitades*). Tahta te võite, seda ei saa keelata, saamisega on teine lugu!

PÄRN. No kuulge! Mina saan, mis ma tahan, selle juures ei ole kahtlust. Mina ei ole mõni väike Mogri Märt, kellel mõni tuhat, võib-olla kümme või kakskümmend tuhat rubla raha on ja kes selle juures ise mõtleb, mina olen väike jumal, mina võin kõik! — Midagi teie ei või! Teie jumal on väike surnud jumal, kelle abil ju küll ka mõnda väikest tühja asja võib: pisikeste inimeste kukil sõita, kehvade külameeste turjal liugu lasta ja nõnda. Aga minu jumal siin (*koputab otsaesise vastu*) on elav, temaga võin ma, mis ma tahan!

ja nimelt jälle niisuguste väikese jumala meeste kukil liugu lasta nagu teie!

VANA-MÄRT (*üles karates, ärritatult*). See on, kurat, hull inimene, see on hull! (*Langeb jälle istmele.*)

PÄRN. Ärge ärritage sugugi, äiapapa! On siis see, mis teil on, ka mõne rikkus? Teie ei ole rikast meest näinudki! Missugust rikast meest teie ka olete näinud? Parun mõisas, see ehk on teie meelest rikas? Tühi puru! Riia linnas seisab tuhat maja üksteise kõrval ja kõik maksavad enam kui mõis. Seal on voorimehi, kellel rohkem raha kui teil, kaupmeestest ei maksa rääkidagi. Ja siis tahate teie oma natukesega ka — väike jumal olla! Väike narr võite olla! — (*Rahulikult.*) Et lühidalt teha — palju siis tütar kaasa saab?

VANA-MÄRT (*üles karates*). Kaasa saab? ... Koerad ässitan teile peale!

PÄRN (*rahulikult*). Istuge, äiapapa! (*Märt langeb nõutult istmele.*) Jaa, koerad võite mulle peale ässitada, sellest mina suurt välja ei tee. Teie tütre võtan ma ikkagi.

VANA-MÄRT (*täie suuga Pärnale näkku*). Kurat!

PÄRN. Vanduda võite, niipalju kui tahate, sellest mina ka ei hooli.

VANA-MÄRT (*üles karates, karjudes ja rusikaga vastu lauda pekstes*). Mina ei anna teile tütar, kuulete, niisugusele kõnnusele mina oma tütar ei anna!

PÄRN (*nagu enne*). Äiapapa, ärge vihastage! See võib teie tervisele kahjulik olla. Olete ka juba vana mees. Ja mis sellesse puutub, et teie mulle oma tütar ei anna, — millal mina tütre andmisest olen rääkinud? Mina ei oota teie andmist, mina võtan ise. Ainult kaasaavara poolest võib «andmisest» kõnet olla. Sellepärast ma ka otsekoheselt küsin: palju te kaasa annate? Muidu aga — on teie tütar mitu aastat juba täisealine ja võib minna, kellele ta tahab. Ja kui te vahest arvate, et teie tütar mulle ei tule, siis te eksite. Meie vahel on kõik kindel. Kui te ei usu, võite ju kohe küsida. (*Läheb, avab tagakambri ukse.*) Emiilie, tule natuke siia! (*Miili tuleb.*) Papa ei usu, et sa minule tuled. Ütle temale!

MIILI (*Pärna kõrvale seistes*). Tulen jah! Mitte kellegi keeldu ei kuula!

PERENAINE (*kargab voki tagant üles*). Oh sa issand jumal! Mis juttu sa nüüd ajad! Kas see on mõne tütarlapse jutt! Või mitte kellegi keeldu ei kuula? ... Tule ära! (*Tõmbab tütre vägisi enese järel tahatuppa ära*.)

PÄRN. Noh, näete ja kuulete nüüd! Et te teate — Miili ongi niihästi kui minu naine, ainult neid sõnu veel vaja peale lugeda lasta. Sellepärast ma ka teiega ainult kaasaraha pärast räägin. Mis ma rahalaenamisest juttu ajasin, oli muidugi nali. Aga — kaasavara asja peame kindlaks tegema, minul — on nimelt mõte...

MIILI (*on enese nähtavasti vägisi ema käte vahelt lahki kiskunud, avab hooga ukse, hüüab üle läve tuppa*). Tulen jah sinule! Tulen kas või kesköö ajal ja ilma laulatamata! ... (*Uks mürtsatab kinni, nähtavasti on ema ja tütre vahel heitlemine.*)

VANA-MÄRT (*üles karates ja vandudes*). Saatana sõõn! Või — tulen jah sinule, kas või öö ajal ja ilma laulatamata! Seda minule?! Seda julged sa minule ütelda! Luku taha panen su! Raudkammitssasse! Raudkammitssasse panen su! ... (*Ei saa viha pärast enam edasi.*)

PÄRN. Ma ütlesin ju, teie ei peaks vihastama. Teie panete raudkammitssasse? Teie teate ju väga hästi, et kellegi inimese vabadust riisuda ei tohi, et see kuritööde hulka käib. Ja et mina, kui teie seda teete, kohe politseiga tulen, seda te ometi võite arvata! (*Telsel toonil.*) Et nüüd kaasavara asja juurde jälle tagasi tulla, siis —

VANA-MÄRT (*viha pärast hulluks minnes*). Kopikat ei anna, punast krossi ka ei saa! Võta siis, kui tahad!

PÄRN. Kuidas te siisugust rumalat juttu võite ajada! «Punast krossi ka ei saa!» Mina naeran selle peale. Ega teie igavesti ela; peale surma ikka saab, kui mitte enne.

VANA-MÄRT (*nagu enne*). No ei saa! Mina teen testamendi, ja — —

PÄRN (*ikka enam ja enam ärritades*). Soo? Või teie teete testamendi? Teie ei olegi nii rumal, kui arvata! Siin pean muidugi mina ette vaatama ja selle eest muret-

sema, et teie testamenti teha ei saa. Ja — (*heidab hõlega*) see on ju õige kerge asi!

VANA-MÄRT. Soo? No seda ma tahaksin näha, kes mind testamenti tegemast keelata saab?!

PÄRN. Mina ei tahagi teid keelata, ma tulen kas või ise teile nõumeheks kaasa, kui — teie testamendi minu, see tähendab, oma tütre kasuks teha lasete. Varandus kolme jakku, ühepalju igaühele: perenaisele, pojale ja tütrele. Teie näete, mina ei tahagi ülekohut. Mis te tütre kaasavarast kohe kätte annate, läheb muidugi pärastisest pärandusesummast maha.

VANA-MÄRT (*sõandades*). Või tütrele kolmas jagu, ja kohe kätte! Sihukesele tütrele, kes ütleb, et tema vastu isa tahtmist mehele läheb! Kopikat ei saa, ei enne ega pärast! Teivast saab, seda!

PÄRN. Kui te sedaviisi mõtlete, nagu te ähvardate, siis (*laotab käsi*) pean mina muidugi, nagu ma ütlesin, selle eest hoolt kandma, et te testamenti teha ei saa.

VANA-MÄRT. Ah mina ei saa? Ah mina ei saa?

PÄRN (*ikka enam ärritades*). Teiega ei saa heaga! Mõistlikult asja üle rääkida teiega ülepea ei saa! Mina olen täna küllalt viisakas olnud ja teiega nagu mees mehega kõnelda püüdnud, aga mis teete teie? Teie vihastate. No kui ma veel häbematuks läheksin? Siis vihastaksite ennast muidugi surnuks! No ütleme: teie ei vihasta ennast mitte surnuks. Aga hulluks küll. Ja — teid hulluks vihastada on ju kerge. Siis jälle ei ole muud vaja, kui käed selja peale siduda — teate, siisuguse särgiga, millel pikad käised on, — teid hullumajasse saata ja varandus kuraatorite alla panna lasta. Ütleme: hullumajasse ei taha teid saata, käib südametunnistuse vastu. Aga kuraatorite alla panna, see on süütu asi ja ei tee teile kahju midagi. Ja on varandus juba kuraatorite all, siis valvab kohus, et mingit vastuoksa asja ei sünni. Siis läheb kõik seaduse järgi. Ja et hulluks tunnistatud ja kuraatorite alla pandud inimene testamenti teha ei saa, seda te ometi teate?

VANA-MÄRT (*kui tõesti meelest ära, ähkides*). Mis! Kurat! Sa tahad mind... kuraatorite... alla panna? Mind? (*Otsib silmadega, mida pihku haarata; näeb püssi, tõmbab selle pihku.*) Ma lasen! Ma lasen!

PÄRN (*külmalt*). Ärge laske! Teate, siis on kohe Siberi! Ehk — laske peale, laske! (*Iroitades.*) Katsuge, kas peale hakkab! Laske! Näidake, et teil julgust on! Näete, teie oletegi juba hull valmis. Kahju, et tunnismehi käepärast ei ole! Küll ma tulen teinekord tunnis-
meestega.

VANA-MÄRT (*temal kukub püss käest*). See on päris kurat! See on päris kurat — püssi ka ei karda!

PÄRN. Teil ei ole julgust vägitükke teha? No siis ärge minuga ülepea hakake! Räägime parem rahulikult. Pakkuge midagi, siis ma näen, et teil head tahtmist ei puudu! Nimetage summa, siis võime tingima hakata!

VANA-MÄRT (*ägades*). Kas nüüd ei ole! Kas nüüd ei ole kimpu saanud!

PÄRN. Mitte sugugi. Minuga saab leplikult läbi. Ega ma kõike teie varandust taha. Jagame kristlikult — kolmas osa?

VANA-MÄRT (*ähib ainult*).

PÄRN (*ärritab edasi*). Asi on nimelt see: kauplemine ja kõik see terve kupatus siin — külas — on minu jaoks liiga väike ja kitsas. Meie tahame Miiliga pealinna asuda ja seal midagi suuremat ette võtta. Mina ei taha ka, et meie halvaga lahku läheme. Teil on siin kena koht, siia on meil hea suvitamas käia. Muudkui kukru peate lahti tegema ja Miilile hea summa kaasa andma, et meie pealinnas hõlpsasti hakkama saame.

VANA-MÄRT (*üles karates*). Välja! Lävest välja, saatani! Ehk ma ei tea, mis ma teen!

PÄRN (*üles tõustes*). Mehesõnal! Seda oleksite pidanud varem ütleva ja oleksite minust juba ammu lahti saanud. Aga lubage küsida, mis teie teeksite, kui ma ei lähe? (*Iroitades.*) Püssiga katsusite juba; poisse teil ka kodis ei ole, muidu võiksite neid kutsuda. Kutsuge ometi töömehed ehituse juurest, neile ma andsin juba paar rubla napsiraha. Need näevad siis kohe, et teie olete hull ja mina päris vagune, kes midagi ei tee. Kutsuge ometi! Siis on mul tarvilikud tunnistajad kuratori seadmise jaoks ka kohe käes!

VANA-MÄRT. Kui ma ka siiaşamasse paika suren, siis ma ka oma tüdrit teile ei anna ja raha veel sugugi mitte!

PÄRN. Teiega ei saa täna, teie hakkate jälle sedasama juttu otsast peale — teil ei ole tööpoolest õiget aru. Nojaa, ei ole ju imeks panna: pisike Mogri Märdi peal! Aga mõtelge paar päeva järele, siis ütelge mulle!

VANA-MÄRT (*ei vasta*).

PÄRN. Siis jääb nõnda? Paari päeva pärast tulen ma jälle, siis teeme asja kindlaks. (*Astub tagakambri ukse läbi.*) Emiilie! Tule natuke välja, ma tahan jumalaga jätta.

MIILI (*tuleb.*)

PÄRN (*raputab Miili kätt*). Sedaviisi! Musu kah! (*Annab Miilile suud.*)

PERENAINE (*tütrel selja taga, kaks kätt püsti*). Oh sa issand jumal! Oh sa issand jumal!

VANA-MÄRT (*kuidas veel võimalik*). Äraneetud! Äraneetud! (*Rohkem sõnu ei saa ta suust.*)

PÄRN. Mis te nüüd neate, äiapapa? Kelle nimel teie neate? Teie ei usu ju ei jumalat ega kuradit. Jumalat teie ei usu, see on teil kaukas, ja — kuradit teie ju ka ei karda. Kui kõigi teie tegude peale mõelda! ... No vaadake, mina ka ei karda, ühte ega teist, ja — teie needmist muidugi ka mitte. — Jumalaga, perenaine! (*Pakub kätt.*)

PERENAINE (*ei julge kätt andmata jätta, ei saa aga muud sõna suust*). Oh sa issand jumal!

PÄRN (*raputab veel korra Miili kätt ja astub läve poole, pöörab aga uuesti ümber*). Äiapapa! Ma ei soovi, et me pahandusega lahkume. Mis te's mind nõnda põlgate? Et teie rikas olete ja mina mitte? See vahe on ainult praegu nõnda. Teie olete rikas ja minust saab rikas! Mul on ainult nende esimeste kümne tuhande rubla kokkusaamisega tegemist, pärast läheb see isenesest. Teate ju? Selleks on mul teie tütre kaasavara vaja. Te loete mind kelmiks? Hoo, mina ei ole kelm. Mina olen selle tarkuse otsa peale saanud: ainult kõige ausamal ja õiglasemal teel saab kaupmees edasi, teisiti mitte. Sellepärast ma ka kui aus mees teiega õiglaselt räägin. Kas istume maha ja räägime edasi?

VANA-MÄRT (*meeletus vihas*). Välja! (*Jalga pörutades.*) Välja!

PARN. Noh, siis mitte, siis ma ei räägi enam, vaid kätt oma rada. Jumalaga! (*Astub lävest välja.*)
VANA-MÄRT (*temale järele kui silmadega ära söömas ja kuklasse kinni kargamas*). Varas! Varas!

(*Eesriie.*)

II PILT.

Näitelava muudatus.

Väikese alevi turuplats. Paremat kätt «Peeter Pärna talurahva tarbeasjade kauplus» ja pagari lävi suure kringliga. Keskel «Parun J. von Rennerti õllekõrts», pahemat kätt apteek. Keset turgu laternapost pisikesest suitseva lambiga. — Vagune suveöö, ainult liikuvad varjud kõrtsi akna eesriide peal lasevad aimata, et seal veel elu on; ka kõlab, kui keegi kõrtsi uksest tuleb ja nurga taha kaob, joodikute lallutamine kõrtsist välja. Eemalt kuulukse paari vankrit lähemale veerevat ja poe nurga taha seisma jäävat. Kõnekõmu ja hobuste puristamine, selle hulka kõlavad Mogri Märdi erutatud sõnad.

VANA-MÄRT. Ruttu! Mis sa vahid! Hobune seo kinni, kas sa ei mõista! Urjadniku-härra, ma palun! Kõied! Kõied võtke kaasa! — Ants, kirves! Urjadniku-härra... (Märt, juuksed sased, riided porised, hõlmad ees laiali; tema kannul urjadenik, siis paar poisil viimased näevad asjas ainult janti, mida neil peremehe käsul vaja kaasa teha.)

VANA-MÄRT (*ähkides*). Lähme ruttu, teeme kähku! Kui nad aimu saavad, et me tuleme, plehku panevad! Võta siis veel kinni! (*Tormab kohe poe ukse kallale.*) Röövel! Varas!

URJADNIK (*teda tagasi kiskudes*). Kas te hull olete? Mis te karjute! Te ajate ju terve linna jalule! Siin vaja vagusi ja mõistlikult, seaduse järgi toimetada...

VANA-MÄRT (*kiunudes*). Urjadniku-härra! Iga silmapilk on kallid, plehku panevad! (*Tormab uuesti ukse kallale.*) Varas! Röövel! Tüdruk anna kätte!

URJADNIK (*teda uuesti tagasi kiskudes*). Olge omel

mõistlik! Siin õiendan mina. Kuhugi nad ei pääse, on ju üksainus uks. Kui te ennast ei taltsuta, lähen ma oma teed. Teie olete ju — nagu ei tea kust lahti lastud. VANA-MÄRT (*nagu enne*). Aidake, urjadniku-härra, aidake ometi! See on ju teie amet! Võtke viis rubla, võtke kümme, aga — lööge uks maha, tooge tüdruk välja! Urjadniku-härra, ma palun teid! Võtke sada rubla, võtke tuhat! (*Tormab uuesti ukse kallale.*) Röövel! Varas! Tee uks lahti! Anna tüdruk kätte!

(*Kisa peale tehakse siin ja seal aknad lahti, inimesed pistavad pea välja ja tulevad lävele kuulutama. Naised ilmuvad, käed põlle all, jäävad vaatama.*)

URJADNIK (*raputab kahe käega Märti õlgadest*). Kuulge, kui te vagusi ei ole, kisate ja kärate ja omavoli tarvitama hakkate, pean ma lõpuks teie enese vastu seadust tarvitama. Te olete ju arust ära ja ma hakkam loepoolest kahtlema, kas teie jutul ülepea õiget alust on!

VANA-MÄRT (*ägedalt*). Te ometi teate, kes ma olen: Mogri Märt! Kes seda kõik kinni maksta jõuab! Mogri Märt!...

URJADNIK. Ärge alpige! Mogri Märt või mõni muu!

VANA-MÄRT (*nagu enne*). Teie lööge uks maha, kui mina ütlen!

(*Kõrtsist oli keegi välja tulnud, kuulatanud ja jälle tagasi läinud; nüüd tulevad sealt — kõrtsimees, kuub lahtiselt õlgade ümber, ja trobikond poolpurjus inimesi.*)

URJADNIK (*inimeste poole, kes irvitavad ja naeravad*). Mis te siin vahite? Minge minema!

UKS JOODIK. Ohoo! Meie ei eksita kedagi.

TEINE. Siin on ju enam kui kopka eest lõbu!

KORTSIMEES (*on Mogri poisi ettepoole toonud*). Mis jaht see teil päriselt ees on?

POISS. Noh, preili on putket teinud!

KORTSIMEES. Mis? Miili-preili?

POISS. Kuidas siis? Teda'p me kaupmehe käest tagasi kätte saada tahame! (*Pööravad teiste juurde tagasi.*)

URJADNIK (*joodikute poole, käsi mõõgapideme küljes*). Mina käsin teid laiali minna! Kuulete! (*Inimesed taganevad pisut eemale.*)

KÖRTSIMEES (*Märdile*). Märt! Tule ära, osta kaka õlut, palju parem lugu! Mis läinud, see läinud, aga kätte ikka enam saa! (*Joodikud irvitavad.*)

URJADNIK (*kõrtsimehele*). Mis? Teil on kõrts alla lahti? No teie juurde tulen ma pärast!

KÖRTSIMEES. Noo, urjadniku-härra, kust ta's lahki? Minge vaatama, inimesehinge ei ole! Aga muidugi, kui urjadniku-härra ja Mogri Märt ise tulevad, eks siis ikka...

VANA-MÄRT (*karjudes*). Mis kommejanti ma siin pean mängima! Mina! Mogri Märt! Urjadniku-härra, kas te tahate oma kohust täita või ei? Minu tütar on siin sees, mina vastutan selle eest, ta on siin sees; ma nõuan oma tütart kätte. Kas te tahate aidata või ei? Mina kaeban teie üle kreisipolitsei kohtus, mina, Mogri Märt! Tühjapaljast urjadnikut pean mina nii kaua paluma! Poisid, tooge kirves! Lööme ukse maha!

POISS. Mina küll! Kui peremees käsib ja urjadniku härra lubab — mina kohe!

URJADNIK (*valjult Märdile, kes paar sammu taganeb*). Ma ütlen teile, teie olete nüüd vait! Ja kui te veel eksitate ja segate, tarvitan ma teist abinõu! Mõistate? (*Astub ukse taha ja koputab mõõgapäraga. Korra; siis uuesti.*)

VANA-MÄRT (*ei läbe oodata, võtab seina äärest suure kivi, virutab sellega ukse pihta*). Varas! Röövel! Uks tee lahti!

URJADNIK (*vihasealt Märdi ette astudes*). Ah teie ei kuula keeldu? (*Kõrtsimehele*.) Kõrtsimees, hoidke teda vähe tagasi, et ta eksitada ei saa, kuni ma oma kohust täidan.

KÖRTSIMEES. Kui kästakse...

JOODIKUD (*üks ja teine*). Mina küll! Mina — jah! (*Asuvad Märdi külge, kes rabeleb, aga ennast lahki kiskuda ei saa.*)

URJADNIK (*koputab uuesti*).

VANA-MÄRT (*karjudes ja rabeldes tulivihasealt*). Teie vastutate selle eest!...

URJADNIK. Hea küll, mina vastutan!

KÖRTSIMEES. Mis sa'nd rabeled! Ma ütlen ju, tulnud; ostnud parem kaks õlut...

(*Ahnaluuk ja aken seespool tehakse lahti, läikiv püssiraua ots tuleb nähtavale.*)

PARN (*seest*). Kes seal kisab ja lõhub?

URJADNIK. Härra Pärn, mina olen! Peeter Andreitš, urjadnik!

VANA-MÄRT. Varas! Röövel! Tüdruk anna kätte! (*On ennast lahki kiskunud ja tormab akna kallale.*)

PARN (*püssi liigutades*). Seisa! Ära tule! Või muidu!...

VANA-MÄRT (*sirutab käed urjadniku poole*). Te näete! Te näete, mis ta minuga teeb! Mu tütar on seal, ma nägin teda, tema selja taga! Ja teie lasete mind püssiga ähvardada!

URJADNIK. Härra Pärn, pange püss ära! Mina olen! Peeter Andreitš, urjadnik!

PARN. Ma näen, et teie olete. (*Võtab püssi tagasi.*) Mis te soovite?

VANA-MÄRT. Tütar anna kätte! (*Tormab akna kallale. Teda hoitakse tagasi; meeste käes vääneldes — tal on kange jõud.*) Kas te lasete lahti! Mis te tahate minust!

URJADNIK. Kas te võtate aru pähe ja jääte vagusi, või — pean ma teid eemale talitada laskma? Ma küsin nüüd veel viimast korda!

VANA-MÄRT (*ähkides*). Tehke!... Tehke, mis tahate! Vägivalla!... Vägivalla vastu ei või mina midagi. Aga!... Ma kaeban! Ma kaeban!

PARN. Äiapapa, miks te nii ärritatud olete? Soovite minuga rääkida? Oodake, ma tulen välja!

VANA-MÄRT (*ähib ainult ja teeb kätega veidraid liigutusi, nagu inimene, kes viha pärast ei tea, mis teha või tegemata jätta*).

PARN (*avab ukse ja ilmub lävele*). Noh, mis siis on?

URJADNIK. Härra Pärn, kas selle tütar seal — on teie juures? Ta ütleb: teie olete tema tütre öö ajal väe-voimuga ära viinud ja pidavat teda nüüd vägisi enese juures.

PARN. Ei! See ei ole õige. Kuidas te siis juttu võite uskuda? Kes täiskasvanud inimest saab vägisi ära viia ja kinni pidada?

URJADNIK. Mulle näib asi ka kahtlane, aga siiski! Kas siis selle taga midagi tõtt ei ole?

PÄRN. Jaa, midagi on selle taga tõtt. Mina ja neli
Emiilie oleme juba kauemat aega pruuti-peigmees!
Äiapapa aga on asjale vastu. Mis meil siis muud nüü
üle jäi kui omapead talitada. Meie oleme mõne tunni
eest kiriku juures lugemas käinud ja — pühapäeval
hõigatakse meid kantslist maha. (*Natuke pilkavalt*)
Kellel nüüd selle vastu ütlemist on, see tehku seda
aegsasti...

VANA-MÄRT (*katsub ennast uuesti lahti kiskuda ja
Pärnale kallale tormata, karjudes*). Näljane inimene
tükk. Näljane inimesetükk!

PÄRN (*rahulikult*). Aga, äiapapa! Kuidas te sedavilisi
võite rääkida! Tulge ometi sisse vaatama! Mul on sinu
leiba, saia, pütt heeringaid, võid, mune, suhkrut, kohvi,
isegi suitsetatud sealihha — kõike, mis süüa sünnib.
Lepime ära! Sähke, siin käsi! Tulge, hakkame kihlusi
pidama! Urjadniku-härra, ehk teete meile ka seda au!
Tuttavad seal, kõrtsipapa ja — kõik on kutsutud. Äia-
papa, ma palun! Mis te viha peate ja vastu seisate?
Ega see ju nüüd enam midagi aita!

VANA-MÄRT (*tahab Pärnale rusikaga lähendada, kis-
takse tagasi*). Röövel!

PÄRN (*ei pörka*). Äiapapa! Valitsege oma suud!

MIILI (*näitab ennast lävel*).

VANA-MÄRT (*karjudes ja rabeldes*). Sina! ... Sina ära-
neetud hing! Siia! Minu juurde! Kas sa kõik oma au ja
häbi oled unustanud! Sina ülekäte läinud inimene! Kas
sa ei tea enam, et ma su isa olen! Siia! ... Urjadniku-
härra, siduge! Laske siduda! Kurr... (*Teeb ägedalt
lahtikiskumise-katseid, kuni ta väsib.*)

KÖRTSIMEES. Mis sa! ...

TEISED KINNIHOIDJAD (*läbisegi*). Mis sa möllad!
Ega sa lahti saa!

MIILI (*trepist alla astudes*). Isa! Kas sa siis ikka veel
järele ei anna? Vaata ometi, kui kena mees, kui tragi
ja vahva ta on! Kedagi, isegi sind ka ei kardad! Ja nii
sugusele keelad sa mind minemast! Lepi ära, isa! Anna
järele, ja kõik on hästi. Ta tahab ju sinule hea poeg
olla. Mis sul siis tema vastu on? Meie ei tahagi ju
sinu käest midagi, ära seda kardad! Lepi ära, ma palun
sind, isa!

VANA-MÄRT (*kähiseva häälega, ei saa rohkem sõnu
suust*). Äraneetud! Äraneetud!

MIILI (*kurvalt*). Mispärast sa nüüd vastu seisad, isa?
Et ta nii rikas ei ole kui sina? Seda ei ole ju sugugi
vaja! Sina ei ole ju ka õnnelik, isa; teised on ilma
rikkuseta palju õnnelikumad! Luba nüüd mind temale
minna! Ja kui sa ka ei luba, ega mina temale mine-
mata ikka jäta!

VANA-MÄRT (*tõstab käe, et tüdart maha lüüa*). Saata-
nahing! ... (*Teda takistatakse, ta läheb ja kisendab.*)

MIILI (*pöörab nuttes minema*). Ei ole siis midagi
parata, ei või mina sinu keelust hoolida! Peeter on minu
 jaoks loodud ja Peetrit ma ei jäta! Tee sina, mis sina
 tahad!

VANA-MÄRT (*ihkab Miili poole, aga teda ei lasta, kiu-
nudes ja kirudes*). Miili! Hull! Siia! Minu juurde!
Kuula nüüd: sa jooksed õnnetusse! Tema ei ole midagi
ja — temal ei ole midagi! Kopikat ma kaasa ei anna!
Kui sa temale lähed, kopikat ma ei anna! ...

MIILI (*trepist pealt nuttes*). Mis mina võin parata, kui sa
ei anna! Mina ei või midagi parata!

VANA-MÄRT (*nagu enne*). Tule nüüd! Tule nüüd ära!
Mine, kellele sa tahad, muudkui mitte sellele! Viis
tuhat rubla annan ma sulle, kuus tuhat rubla! Kümme
tuhat annan ma sulle, kui sa — muudkui mitte temale
ei lähe!

MIILI (*nuttes*). Kõik on hilja, isa! Mina Peetrit ei jäta!
Pühapäeval hõigatakse meid maha! ...

PÄRN (*paneab käe Miili ümber*). Urjadniku-härra! Kas
teil mulle veel midagi ütelda on? Kaua me siin ilma-
inimeste irvitada peame seisma?

URJADNIK. Ei midagi. Kui asi nõnda, ei midagi. Va-
bandage tülitamise pärast!

PÄRN. Tule, Miili! (*Pööravad minema.*)

VANA-MÄRT (*tulises vihas*). Libu! Siia! Ants! Jaan!
Tõmmake kinni! Siduge! (*Saab käe lahti rabelda, lööb
kõrtsimehele näkku.*) Sina! Kurivaim! Lahti lase! Kas
sa ei näe, et ära läheb käest! Appi!

KÖRTSIMEES. Oi sa! Või näkku löi! Näo löi lõhki! Pool
toopi ja korv õlut! Anname vaenlase-kerele!

(Joodikud tahavad Märdile kallale langeda, rüselemine tõuseb.)

MIILI *(karjudes ja ülestõstetud kätega trepist alla jookstes)*. Appi, Peeter! Isa peksavad!...

URJADNIK *(ühtlasi)*. Seiske! Minge koost! Stoil See duse nimel, või ma võtan mõõga!...

(Eesriie langeb ruttu.)

NELJAS VAATUS.

Aasta hiljem. Mogri Märdi uues elumajas. Valged tahutud palkidest seinad, alles krohvimata. Kõigest on näha, et hoone alles praegu valmis on saanud ja et seal sees veel ei elata. Pahemat kätt seinas aknad. Tagaseinas viiti kahe poolega klaasuks, pärani lahti, viib aeda rõdule, ja edasi — pahemale poole klaasuks, mis teise tuppa viib. Paremat kätt seinas ahi, suu sissepoole. Toas ei ole veel majariistu.

I

(Kui eesriie üles läheb, seisab VANA-MÄRT keset tuba. Neli-viis TÕÖMEEST ja nende juhataja MARJAPUU tõstavad ja nihutavad rasket raud-rahakappi, mille nad praegu nähtavasti tuppa toonud, pörandat mööda edasi.)

MARJAPUU. Veel natuke — hõõ-p-p!

MEHED *(tõstavad)*. Hõõ-p-p!

MARJAPUU. Tasa-tasa! Ärge pöranda külge laskel Uuesti, hõõ-p-p!

MEHED. Hõõ-p-p!

VANA-MÄRT. Küllalt! Laske maha!

MARJAPUU. Tasakesi — soo!

(Mehed sirutavad liikmeid.)

TÕÖMEES. Oi, on see aga ränk! Ära venitab sooned! Mitu puuda see on, peremees?

VANA-MÄRT *(suureliselt)*. Mis sina's sellega teed, mitu puuda? Tahad küll öösel aknast välja viima tulla? *(Pilgates.)* Nooh!...

TÖÖMEES. Mina nüüd! Minu pärast mädagu!

MARJAPUU. Kuhu me ta's seisma paneme, peremees?

VANA-MÄRT (*avab ukse ja näitab käega*). Sinna teise tuppa seinale äärde.

MARJAPUU (*töömeestele*). No võtke siis jälle! Hõõ-p-p!

TÖÖMEHED. Hõõ-p-p! (*Jõuavad kapiga läve peale*.)

MARJAPUU. Tasa! Ettevaatlikult! Et läve ära ei riku!

Hõõ-p-p!

TÖÖMEES. Pea! Käte ajad vahele!

TEINE TÖÖMEES. Ära lahti lase! (*Jõuavad kapiga teise tuppa*.)

VANA-MÄRT. Soo! Küllalt! Aitab nüüd!

MARJAPUU (*teises toas*). Seda nurka siit! Veel enam seinale poole! Hõõ-p-p!

TÖÖMEHED (*teises toas*). Hõõ-p-p!

MARJAPUU (*teises toas*). Soo! Loodis küllalt. Las seisa!

TÜDRUKUD (*toovad laua ja mõned toolid*). Kuhu paneme, peremees?

VANA-MÄRT (*tuleb näitama*). Pange sinna akna all! (*Tüdrukud jäävad uudishimuliselt vaatama, vahivad üle läve teise tuppa jne. Töömehed tulevad teisest toast, jäävad nagu midagi veel ootama*.)

MARJAPUU (*pühalikult*). Nüüd oleme peremehele esimese asja uude majasse sisse toonud, selle kõige parema asja — rahakapi; nüüd ei ole muud, kui raha sisse panna, siis on peremehe süda siin ja...

VANA-MÄRT (*kuivalt*). Noo, mis siis veel?

MARJAPUU. Ei midagi, oleks peremehele uues majas elamiseks ka pikka iga, palju õnne ja kallist rahu-tervist soovida ja...

VANA-MÄRT (*nagu enne*). Tahad ka midagi selle õnnesoovimise eest või?

MARJAPUU (*pahandatult*). Tahan nüüd ikka kohe! Teie ikka sellega, et jälle midagi tahetakse! Kui alam inimene ka midagi ütleva läheb, siis teie muudkui kohe — et ta jälle midagi tahab... (*Pöörab minema*.)

VANA-MÄRT. No ega see ka teisiti ole! Muudkui anna! Anna ainult! Seda te oskate. Anna alati! Tea, kui kaua inimene ikka annab ja millal see andmine ükskord lõpeb! (*Töömeestele*.) No mis te's veel vahite?

VANALDANE TÖÖMEES. No ega's peremees meid sedaviisi ikka ära minna lase... (*Näeb, et Marjapuu minna tahab, teda käisest pidades*.) Pea, kuhu sa lähed! (*Vana-Märdi poole*.) Kõik sooled venitas sees segamini. Peremehel ju ikka alati seda va venitse-õli kodus oli... (*Marjapuud müksates*.) Ega's ta meid ilma ikka jätal!

VANA-MÄRT. No ja-jaa! Seda ma juba arvasin! (*Tüdrukutele*.) Tooge's see piiritusepudel vanatare juurest alla! (*Tüdrukud lippavad minema, neile järele*.) Ja pitsklaas ka! (*Tüdrukud ära*.)

NOOREM TÖÖMEES. Kuidas see asi on, peremees? Mina lugesin lehest, et nüüd ei pea raudkapid ka enam altama? Pandavat võtmeaugust dinamenti sisse ja lastavat lõhki karplõmm!

VANA-MÄRT. Tule sina ja katsu dinamendiga lasta! Siis oled ehk seda ka lugenud, et kapil laetud püss sees on ja et kes ukse külge puutuma läheb, kuuli rindu saab?

TÖÖMEES (*imeks pannes*). Või püss sees? Küll on ime, mis nüüd kõik ära ei tehta ja ei olda! Kust kohalt see kuul siis tuleb? (*Vaatab üle läve teise tuppa tagasi*.) Auku ei näinud ühti!

VANA-MÄRT. Või veel! Või auk peab ka näha olema? Küllap sa siis tead eest kõrvale hoida. Mine puutuma, kui ma kuke vinna olen pannud, — küll siis saad näha, kust kuul tuleb.

(*Töömehed naeravad*.)

TÖÖMEES. A'a kui te ära unustate, et püss vinnas on, ja ise kuuli rindu saate! Mis siis?

VANA-MÄRT. See'p see on, et ma ei unusta.

TÖÖMEES. Jah, eks see rikkus ole! Alati ole teise juures mures ja hirmul! Minul pole midagi, laulan ja löön lulli!

(*Tüdrukud tulevad, üks poolepangelise piiritusepudeliga, teine klaasiga; töömehed rõõmustavad*.)

VANALDANE TÖÖMEES. Küll on ikka peremehel ka pudel!

TEINE TÖÖMEES. Suur mees, suur pudel!

KOLMAS TÖÖMEES. Nõnda ta on. Ega's meie peremees teda sorokohvkaga hakka tooma.

VANA-MÄRT (*pakub klaasi Marjapuule*). No võta's sina kõigepealt!
 MARJAPUU (*tusaselt*). Mis mina temast... Mina pole temaga harjunud.
 VANALDANE TÖÖMEES. Ega tema võta jah!
 VANA-MÄRT (*sellele*). No võta's sina ise!
 (*Tüdruk valab klaasi täis.*)
 VANALDANE MEES (*võtab, tõmbab näo krimpsu, väärib pead*).
 VANA-MÄRT. Noh? Oli hea?
 VANALDANE MEES (*pühib käega üle kõhu ja rinnast alla*). Oi sa raibel! See kisub ju kui härghöövel — laastud aga takka!
 VANA-MÄRT. Hähähä! (*Teisele.*) No võta!
 TEINE TÖÖMEES (*võtab ja purskab kõhima ja lähema*).
 VANA-MÄRT. No mis vigurit sina pead! Hähähä!
 TEINE TÖÖMEES (*on vähe hinge tagasi saanud*). See kurat on ju kui põrgutuli!
 KOLMAS TÖÖMEES (*klaasi võttes*). Mis sa's tiku, tihane, kui sa peremehe viina ei kannal! Piiritusevili, selle juures olgu ka mees! (*Võtab ja püüab kõrvetust varjata.*) On... ikka küll... vali... nagu Mogri Märt ise!
 NOOREM MEES (*kellele klaasi pakutakse*). Mina ei julge kuradit võtta! Oleks olema vett hulka panema?
 VANA-MÄRT. No mis sa jõõbitad!
 NOOREM MEES (*võtab, purskab suust ja ninast välja tagasi ja jookseb, käed suu ees, lävest välja*). Kurat!
 VANA-MÄRT (*naerab, et kõht vappub*).
 TÜDRUK. Peremees, kuhu ma pudeli panen?
 VANA-MÄRT (*käega näidates*). Vii sinna teise tupp!
 TÜDRUK (*juba teisest toast*). Nurka maha panen või?
 MARJAPUU (*on lävele astunud*). Pane rahakapi otsa peale üles, siis saab kuningas aujärjele!
 TÜDRUK (*teisest toast*). Panen või?
 VANA-MÄRT (*naerdes*). No pane!
 MARJAPUU (*töömeestele*). Noh, lähme meie peale!
 (*Astub läve poole.*)
 TÖÖMEHED (*lähise, lähivad ja tänavad*). Täname

alla ka, peremees! Olge terve jah, kah! Aituma sellegi pealt!

(*Tüdrukud ka ära, Märt jääb üksi.*)

II

Ilm on pimedamaks läinud, kaugelt on aeg-ajalt tasast kuuemürinat kuulda. Vana-Märt toob teisest toast rahakapist lükklaeka, paneb akna alla laua peale ja hakkab hakkas segiläinud pabereid korraldama. Vähe aja pärast perenaine, äranutetud näoga, tuleb õuest, teeb siin ja seal asja, et Märdi tähelepanu enese peale pöörata. Tal on midagi südame peal, aga julgus rääkima hakata puudub. Ta ei saa aeg-ajalt rinnapõhjast ülestõusvaid õhkamisi hoopis maha suruda.)

VANA-MÄRT (*viimaks, kui ta juba paar korda on kõõrdi vaadanud*). No mis sa's nüüd jälle piirad nagu kass palava pudru ümber, kui sa suud lahti ei tee? Sul ju jälle midagi on?

PERENAINE (*murelikult*). Või see aitab, kas ma teen ta lahti või ei tee, või sina ikka sellest midagi hoolid! Nüüd oled muudkui oma rahakapi siia toonud! Toonud ometi jumalasõna kõige enne uue hoone katuse alla, nagu iga teine ristiinimene oleks teinud! Aga või sina tead midagi jumalasõnast või muust!

VANA-MÄRT (*külmalt*). Sina too jälle oma jumalasõna! Luudijuttudega ei tee mina midagi!

PERENAINE (*õhates*). Mis sa ometi pattu teed! Väljas lõreleb Vanaisa pilvede seest; kas sa tead, mis päev veel enne õhtut sulle toob — õnnistust või õnnetust? (*Hakkab uksi ja aknaid kinni panema.*)

VANA-MÄRT (*ei vasta, sorib oma pabereid edasi*).

PERENAINE (*astub õue, toob põlle peal laastupuru, süütab ahjus põlema, jääb ahjusuu ette kükitama, aralt*). Ma sain Petrogradist jälle kirja!

VANA-MÄRT (*teeb, nagu ei kuuleks ta*).

PERENAINE (*härdalt, nuutsumist tagasi surudes*). Nemed on hädas, Märt! Kas ükskord sinu süda sees ei aula!

VANA-MÄRT (*urisedes*). Missugused «nemad»? Ilmas võib palju inimesi hädas olla, kas mina neid tean.

PERENAINE. Sa tead küll, missugused «nemad»! Sa lubasid mind ju maha lüüa, kui ma veel korra sinu kuuldes nende nime suhu võtan. Löö siis peale! Nii on kord see piin otsas!

VANA-MÄRT (*ei vasta midagi*).

PERENAINE. Sa tead küll, kuidas Peeter seal oma rahanatukese kaotas ja üle löödi! Läks suurt saama ja kaotas sellegi, mis tal oli! Asi olevat kohtu all — tuleb sealt midagi välja või ei tule... (*Ootab, kas Märt midagi ei ütle.*)

VANA-MÄRT (*külmalt*). Soo? Või enesel võeti pealt? Ähvardas ikka teistel võtta.

PERENAINE. Seni neil ikka läinud, kuidas ta läinud — Peeter käinud vabrikus tööl ja Miili pesemas. Nüüd olevat vabrik seismas ja Peeter ei leidvat kuskil tööd...

VANA-MÄRT. Võtku nüüd rikastel pealt, võtku nüüd nagu ta teha lubas! Seal Petrogradis on ju rikkaid küllalt! (*Suurustades.*) Mina — enesel pealt võtta ei lase!

PERENAINE (*rõhutult*). Neil ei ole enam süüa ka!...

VANA-MÄRT (*kiviselt*). Ei ole minu süü, kui — mõnel süüa ei ole! Mul on süüa küllalt, jääb ülegi!

PERENAINE (*ägades*). Halasta ometi! Ta on ju meie laps!

VANA-MÄRT (*tigedalt*). Meie — laps? Kui ta... oo ajal, salaja... vanemate majast välja läks nagu libu! Näljase inimesega, minu keelu vastu! (*Vihaseks.*) See — see peab minu laps olema, see? See ei ole minu laps! Ei, see ei ole minu laps, mõistad? Sul on küll meelest läinud, mis kõige selle juures minu süda sees ütles, kui... ma teda... taga ajasin ja kätte ei saanud, kuidas see... koer irvitades mulle küll mu tütart näitas, aga kätte ei andnud, mind üle läve ei lasknud, vaid püssiga ähvardas! Kuidas mind siis kui pöörast seoti, kui ma ust puruks lööma hakkasin, kuidas maailm siis irvitas! Siis — ei olnud ta minu laps, siis võis ta teha, mis ta tahtis, minul ei olnud tema üle mingit volit! (*Viha pärast peaaegu nuttes.*) Kui kirikhärra ega

keegi kurat minu keeldu ei kuulnud ja minu tütart kirikus ilma minuta laulatati — oli ta siis veel — minu laps! Küsis ta siis selle järele, mis minu süda sees ütles? Ja nüüd... (*Avab suu, nagu tahaks ta veel midagi ütelda, aga jääb vaik.*)

PERENAINE. Sinu — süda, Märt! Sinu süda? Kolm-kümmend aastat oleme paaris elanud ja mina ei ole mitte tundnud, et sinul süda on, ainult sinu külma kätt enese ja teiste üle olen tundnud, ja nüüd — räägid sina — südamest!

VANA-MÄRT (*kes jälle on kõvenenud, valjult*). Aga minu — au! Minu au?

PERENAINE (*pehmelt*). Au? (*Mõteldes.*) Sinu — au? (*Luksudes.*) Tjah!...

VANA-MÄRT (*kurjalt*). Au mul siis ka sinu teades ei ole? Mis mul siis on?

PERENAINE (*nagu enne*). Raha, Märt, raha! Sinul on — raha! — Au? Ah!...

VANA-MÄRT (*istmelt karates, leegitsevate silmadega*). Ja! Raha! Raha peab mul olema, raha! Seda olen ma vandunud, kui ma alles poisike olin, siis... (*Ähkides.*) Sa ei tea, keegi ei tea ja ei pea seda ka teadma!... Raha peab mul olema, kuni ma rikkam olen kui tema! Mul ei pea naist olema ega last, sugulast ega sõpra, jumalat ega kuradi — raha peab mul olema; raha on jumal, raha on vägi, raha on võim! Ja võtta tahan ma teda ja olen teda võtnud ja võtan teda, kust ma aga saan. Halastamata, nagu see teda võttis. Kas sa mõistad, vandunud olen ma seda! (*Jääb ähvardavalt keset tuba seisma.*)

PERENAINE (*kiunudes*). Miilil on laps!

VANA-MÄRT (*ei saa esiti aru, ei taha seda uskuda; kohkunult*). Mis sa ütled?

PERENAINE. Miilil on laps, ja temal ei ole enesel süüa ega lapsele anda!

VANA-MÄRT (*ärrituse tipul*). Miilil on laps! Ka see veel! Ka veel see!

PERENAINE (*lootes*). Jah, Märt! Kui see sinu südant ei liiguta, siis...

VANA-MÄRT (*metsiku vaatega*). See? See peab minu südant liigutama? See! Ikka oli loota, et ta ükskord ta

juurest ära ajab, kui näeb, et raha ometi ei saa, nüüd ka veel see!

PERENAINE (*ägades*). Halasta ometi, Märt!

VANA-MÄRT (*peaaegu nuttes*). Halasta? Kes keelab temale halastust? Kui ta teadis, kust tee õuevärava välja viis, kas ta ei teadnud, kust tee õue jälle tagasi tõi? Tulnud tagasi, lasknud lahutada, oleks Märdi tütar võinud olla, küllap meest oleks leidnud. Aga nüüd...

PERENAINE. Miili tahab ju tagasi tulla, ta tahab ju

VANA-MÄRT. Nüüd? Värdjaga? — Ei!

PERENAINE (*kurjalt*). Värdjaga? Sa oled hull, Märt! Laulatatud abielu laps, ja sina räägid värdjast!

VANA-MÄRT (*metsikult*). Minu silmas on ta värdjas! Laulatatud? ... Olen mina neid laulatanud? Minu juurest on ta ära jooksnud, öösel, salaja ... Ja siis ei pea tema kutsikas mulle värdjas olema? Aga ... (*ähkides*) olgu! Olgu siiski! Seal Petrogradis, seal olevat ju nii sugune maja! ... Tulgu tagasi! Ilma lapseta, (*vihaselt*) ilma lapseta! Üksi! Lasku lahutada — sõna ma ei ütle! Kõik olgu nagu enne!

PERENAINE. Ah, Märt! Sa tead küll! Miili ripub ju tema küljes niisuguse väega, mida mina ega sina ei tunne ja iial ei ole tundnud! Seda Miili ei tee, kui ta ka sureb! Miilil on sinu oma süda, kõva, isemeelne ja kangekaelne! Seda Miili ei tee!

VANA-MÄRT (*end ära pöörates, kiviselt*). Kui ta ei tee, siis ta ei tee! Siis ei ole veel viimne häda õpetanud! On tema kõva, teadku, mina olen kõvem! Ja kui ma ka ... (*Kõvem müristamine võtab temal sõna suust*)

PERENAINE. Ta on ometi sinu lihane laps! Anna nalle ometi natukenegi sellest, mille peale neil õigus on! Anna neile seegi, mis mina sulle kaasa tõi, et nad ometi kuidagi jälle hakkama saavad! Nad on näljased, Märt!

VANA-MÄRT. Soo? Või siis lasegi enesel tööpoolest pealt võtta, nagu ta ähvardas? Ei! Ja nüüd on mulle sellest jutust küllalt. Mitte sõna enam, mõistad? Kirjuta temale või lase kirjutada, kui sa tahad! Tulgu!

Üks! Ilma oma petjata, ilma lapseta — mitte sõna ma ei ütle! Ja nüüd — jäta mind rahule! (*Hakkab oma pabereid korraldama.*)

III

(NOOR-MÄRT ja LEENA astuvad sisse.)

NOOR-MÄRT (*aralt, ettevaatlikult, et isa mitte pahan-dada*). Tere õhtust, isa! (*Jääb alandlikult ootama ja astub, kui isa tervist vastu ei võta ega tema poole ei vaatagi, nukralt ema poole.*) Õhtust, ema!

PERENAINE (*kes neile vastu tõtanud ja Leena nagu armsa tütre kättpidi enda juurde viinud oli, pojale kätt andes ja kätt pihku jättes*). Õhtust, Märt! Jumaluke, kust te nüüd tulete nii ühel nõul kahekesi?

NOOR-MÄRT (*ikka nõnda, et ta enam isa kui ema poole räägib*). Tulime — tee viis mööda; piksepilv ajas sisse varjualust otsima. Tõtt ütelda ... (*Ei leia sellele, mis ta ütelda tahab, algust.*)

PERENAINE. Oh jumal jah, latsekused ... (*Vaikib, aralt vana-Märdi otsa vaadates.*)

NOOR-MÄRT (*ühe sammu isa poole tagasi astudes; on julgust kogunud, vabamalt*). Tõtt ütelda, isa, ma tulin lepitust otsima, vaatama, kas sinu meel minu vastu muutuda ei taha ...

VANA-MÄRT (*kes värisevate kätega oma pabereid laekasse surunud oli; käsi ikka alles paberite peal laekas, liigedalt pilgates poja poole pöörates*). Soo? Su suured plaanid on siis vett vedama läinud, et sa juba isakodu länavasse teed tead?

NOOR-MÄRT. Ah isa! Seda teed ei olnud ma kunagi ära unustanud — sa olid ta mul ju eest kinni pannud!

VANA-MÄRT. Masa Antsu sulase eest oli tee kinni. Kas sa katsusid tulla kui minu poeg?

NOOR-MÄRT. Ma ei tule kui Masa Antsu sulane. Vaid kui iseseisev inimene, kellel jalad oma laua all ...

VANA-MÄRT. Siis vist ikka tõesti kui Ärna peremees? Ma olen kuulnud.

NOOR-MÄRT. Jaa, isa!

VANA-MÄRT. Jaa, isa! ... Häbi võiks sul olla! Inimene

ei ole veel kahte kuudki hauas, ja sina kosid lesket Kolme lapsega leske! Jaa... ja... (peaga Leena poole näidates) mis sa siis seda seal veel ümber vea? Kas lesk selle ka pealekauba võtab? (Leena nutab vaikselt.)

NOOR-MÄRT. Sa eksid, isa. Ma olen Ärna talu rentinud. Ühes raudvara ja kevadise külviga põllul.

VANA-MÄRT. Hähähä! Rentinud! Millega sa rentisid? Mina kopikatki ei anna. (Tõuseb üles, viib rahalaenu teise tuppa ära, tuleb tagasi ja tõmbab ukse enese järel kinni.) Näed nüüd?

NOOR-MÄRT. Sul ei ole vajagi anda. Mina rentisin talu tema rahaga. (Näitab Leena peale.)

VANA-MÄRT (pilgates). Soo? Või nii? Kust temale siis äkki nii head teenistust juhtus? Või on vana Maa Ants rahaangu leidnud? Siis ta ikka mõne kroonu raha korjaja maha on löönud. Või ta juba maksis ära. Räägi küll, et Jaasi Jaan obligatsiooni enese kätte olla võtnud; see siis ikka tühi jutt oli.

NOOR-MÄRT. See ei olnud tühi jutt, muidugi — Jaasi Jaani käest ei ole me talu rentimiseks raha saanud. Aga tuli ühel päeval meie endine vana Anu ja ütles: «Siin on tuhat viissada rubla, minge ja rentige Ärna talu ära! Lesk seda pidada ei suuda ja eestkostjad otavad rentnikku.»

VANA-MÄRT (väga piinlikult puudutatud, põlastades). Tuhat viissada rubla! Kust ta võttis tuhat viissada rubla?

NOOR-MÄRT. Ei tea. Noo — sinu enese käes oli tal tuhat ja — viissada oli tal veel.

VANA-MÄRT (irvitades). Hähähä! Minu käest võttis raha välja, näe, kuhu ta selle sulatas! No mistarvis ka niisugusel raha!

NOOR-MÄRT. Nõnda siis olen ma eilsest peale talus sees. Seal on vanale ja uuele perele ruumi küllalt.

VANA-MÄRT (põlgavalt naerdes). Hähähä!

NOOR-MÄRT (tõsiselt). Ära naera, isa. Meie Leenaga lähme kindla tahtmisega elule vastu. Ja mõneme tuleval pühapäeval endid kirikus kui paarirahvas maha hõigata lasta. Ilma teie õnnistamiseta ei tahtnud me

nut elu alata... (Astub lahtiste kätega vana-Märdi poole.) Isa! Lepime täna!

VANA-MÄRT (kiviselt). Ei!

NOOR-MÄRT. Isa! Alandliku ja tõemeelega palun ma!

VANA-MÄRT (veel kivisemalt). Ei!

NOOR-MÄRT (mõrult). Tja! Siis — ei ole parata, et mina oma rada pean minema ja sina oma!

PERENAINE (nuttes lähemale tulles). Märt, Märt! Mis sa nüüd kiusad teda! Ega ta enam laps ole, ta ju mees, kes ise teab, mis ta tahab. Üksi jääme nagu kaks vana kurge, kellest keegi ei hooli!

VANA-MÄRT (hoolimatult). Üksi? ... Mina olen kogu oma eluaja üksi olnud.

PERENAINE (nuttes). Jah, ja mina veel, Märt! Ja mina veel sinu kõrval!

VANA-MÄRT (vihaselt). Kui minu pojal mind vaja ei ole, minul teda ammugi mitte!

PERENAINE. Mis siis temal sindki vaja on! Mis sul temale anda on, kui sul temale armastust anda ei ole? Raha? Tema jumal ei ole raha! Miili ei tahtnud sinu raha, tema ka ei taha! ...

VANA-MÄRT. Vallavaestele jätan, kui omad lapsed tänada ei tunne.

PERENAINE. Alles vähe aja eest nimetasid sa oma südant ja oma au. Kus on nüüd see süda! Kus see au! Ühe lapse tõukasid juba ära, tüdart sul enam ei ole... Ja nüüd, kus su ainus poeg tuleb ja palub... (Ei saa nutu pärast edasi.)

NOOR-MÄRT (isale kätt vastu sirutades). Isa!

VANA-MÄRT. Tule ära kerjuste seast, tõuka jalaga! Tüdruku pärast nüüd! Kõik ilm on emaseid täis, tuhat korda paremaid! Mõisa ostan ma sulle! Ainult mõni aasta veel oodata, siis on ta pankrot! Siis on ta kerjus! Siis löö kõigele maailmale ratsapiitsaga näkku! Kuule nüüd! Siis ostame meie ta mõisa!

NOOR-MÄRT (kindlalt). Ei!

VANA-MÄRT (viha ja nutt segi). Ei? Sina ütled «ei»? Kellele ma siis olen kogunud? Kellele korjanud? Märt! Me sõidame tõllaga, tõllaga sõidame meie; ainult see seal... tüdruk jäta maha, näljastega ei ole meil tegu... Jalaga tõuka! ...

NOOR-MÄRT. Ei, isa! Kõik! — Seda mitte.
 VANA-MÄRT (*ülesleekivas vihas*). No siis võtku sind ka! ... (*Vali müristamine võtab temal sõna suust.*)
 NOOR-MÄRT (*isa juurde astudes*). Ah, isa! Ära minna mind! Mina ei või ju sinu tahtmist teha, ma ei saa ju! Lähme rahus lahku, kui see teisiti olla ei või! Ära karda, häbi ma sulle ei tee. Ja küll tuleb aeg, kus minu naine sulle armas ja kallid on nagu oma lihane laps. See ei või tulemata jääda. Leena on minu ja minu armastust väärt.

IV

(*Selle aja sees on MIILI, kes haige ja ära lõpnud ja ennast vaevalt püsti jõuab hoida, laps süles, lävest silma astunud ja otsib seina najal tuge.*)

PERENAINE (*on temale vastu läinud ja tunneb tütre ära. Kui poja suust sõnad lõpevad, tuleb tema suust kohkunud hüüd*). Taevane isa! — Miili!
 MIILI (*vangub, nagu tahaks ta kukkuda*).
 LEENA (*Miilit toetama tõtates*). Miili! Sa oled ju haige! Sa ei jõua ju jalul seista! (*Toob istme.*)
 PERENAINE (*kohkunud ja erutatud*). Miili! Tütar! Oh jumal... kust siis sina tuled? Ja sedaviisi! (*Hädaldab tütre ümber ja toetab teda.*)
 MIILI (*kustuva häälega*). Jaa, ema! Haigelt tulin ma tulema, ja tee peal — jäin nõrgaks! Mul ei olnud, ei vaksalist hobust palgata.
 PERENAINE. Miks sa siis meile ei kirjutanud!
 MIILI (*jõuetult*). Ei olnud enam aega kirjutada. Surm! Ma tundsin, et... surm varitses peatsis ja... Peeter! Peeter ei tohtinud seda teada. Ta ei oleks lasknud! Mis oleks tema lapsega peale hakanud! Kodumaa mulla sisse tahtsin ma saada, oma kirikaia! Ja kui mind enam ei ole, ema... Oma lapse tahtsin ma teile tuua, lapsel...
 VANA-MÄRT (*hoolimatult ja vihaselt*). Mis? Oma väärt jaga tuled sa? Oma väärtja julged sa minu silma ette tuua? Välja! Kust sa tulnud oled, sinna mine!
 MIILI (*eksitamatult nagu enne, emale*). Ma tean kõik,

ema, sa oled vana, ja... Aga! Ehk ometi? Ehk ometi kuidagi! ...
 PERENAINE (*kiunudes*). Ta sureb! Oh jumal, ta sureb!
 VANA-MÄRT (*hoolimatult, ära pöörates*). Sureb? Ei sure! Või on minu maja laatsaret, siia surema tulla!
 MIILI. Isa!
 VANA-MÄRT. Isa, isa! Nüüd on isa! Kus siis isa oli, kui sa ära jooksid!
 MIILI. Isa!
 VANA-MÄRT (*pöörab selja*).
 LEENA. Ära karda midagi! Kui sind siit välja aetakse, meie juures Märdiga on ruumi. Siis tuled meile. Meil on katus pea peal.
 MIILI. Ah... Leena! Minule... ei ole küll midagi enam vaja! Aga laps! (*Ägades.*) Laps!
 LEENA. Laps? Miili, see olgu minu laps. Kui seda vaja peaks olema, mina tahan temale ema asemel olla.
 MIILI (*äraseletatud näoga*). Jumal õnnistagu sind! (*Sirutab käed Leena poole.*) Jumal õnnistagu sind!
 PERENAINE (*kiunudes*). Ta sureb! Aidake! ... (*Langeb Miili ette põlvili ja hoiab tema ümbert kinni.*)
 MIILI. Jaa, ema! Nüüd võin ma surra!... Andke mulle andeks kõik! Mis tulema pidi, tuli!... Ärge Peetrile süüd andke!... Isa, anna mulle andeks!... (*Tema kõne muutub arusaamatuks sosistamiseks, pea langeb tagasi, sureb.*)
 NOOR-MÄRT. Ära nuta, ema! Temal on nüüd hea! ...
 (*Perenaine, pea tütre süles, nutab; noor-Märt surub surnu silmad kinni; Leena, laps süles, näib palvetavat. Vaikus.*)

V

VANA-MÄRT (*kellel piinlik on, kelle südames liigutus ja kangekaelsus võitlevad, on rahutuks jäänud; temal on ehk iseenese ees häbi ja ta püüab seda varjata; astub lähemale, ei julge kellelegi otsa vaadata*). No mis ulumine see on? Kas kord lõppu ei ole?
 PERENAINE. Oma lapse ajasid sa surma! Sinu pärast

suri ta! Ei ole sa inimene, metsloom oled sa! Aga
pea kohal on üks, vägevam sinust — jumal!
VANA-MÄRT (ülbelt). Jumal! Minu jumal on siin!
(Kauka peale koputades.) — Siin on Mogri Märdi
jumal!

(Äkilne kõuekärge ja pragin; pikne on maja põlema
lõõnud. Kõrvaltoas langevad klaasukse ruudud sisse
poole kildudeks. Selle taga on tuba suitsu ja tuld täis.)

NOOR-MÄRT (kohkunult). See lõi sisse!

LEENA. Issand jumal.

VANA-MÄRT. Sisse lõi nüüd! Nüüd lõi sisse! (Nõtkub
jalgadest ja otsib istet. Katsub aga kohe jälle üles
tõusta ja ei saa.)

(Väljas karjumine ja jooksmine: «Tuli! Tuli lahtis!
Kohe koputatakse ka erutatult akna pihta. Aknaruut lan-
geb puruks. «Maja põleb!»)

VANA-MÄRT (teeb asjata katseid üles tõusta, jalad ei
kanna). Seda ma arvasin! Seda ma arvasin, et sisse
lõi! Eih! Ei saa! Ära võttis jõu jalgade seest! (Viha-
selt.) No aidake ometi!

NOOR-MÄRT (erutatud, nõutu, ei tea, kust hakata, kat-
sub isa jalule aidata).

MARJAPUU (töömeestega, tungib lävest sisse). Hull-
lud! Mis te's veel ootate! Sisse tahate põleda või?

NOOR-MÄRT (Miili ja ema juurde tõtates). Siin!
Kandke surnu välja! Tooliga! Ettevaatlikult! (Lee-
nale.) Leena, mine! (Tõstab perenaise käte vahel
üles.)

PERENAINE (kiunudes). Miili! Miili!

TÖÖMEHED. Ei sel ole enam elu sees! (Kannavad Miili
läve poole. Leena, hoiab ühe käega last ja toetab kaasa
minnes Miili nõtkuvat pead. Ära.)

VANA-MÄRT (on asjata jalule tõusmise katseid teinud
ja abitult tooli peale istuma jäänud, aeg-ajalt ähkides).
Appi! ... Appi!

MARJAPUU (on käe perenaise ümber pannud, noor-
Märdile). No aidake vana-Märti! (Ettevaatlikult toetu-
des ja kandes perenaisega läve poole. Vana-Märdile.)

Mis sa veel karjud! Siin ei ole midagi aidata. Piksetuli,
seda ei kustuta keegi! (Perenaisega ära.)

VANA-MÄRT (nagu enne). Appi! ...

NOOR-MÄRT (vana-Märdi ümbert kinni hakates ja teda
jalule aidates). Tule, isa!

VANA-MÄRT (ennast poja peale toetades, jõuetult). Jah,
lähme! (Korruga toetab ta käed-jalad vastu ja karjub.)

Mu raha! Raha! Raha tooge välja! Raha põleb sisse!

NOOR-MÄRT. Raha? Kus? Kas ta's sul raudkapis ei ole?

VANA-MÄRT (nagu arust ära). Ei, ei, seal! (Tikub kõi-
gest jõust tagatoa ukse poole.) Lahtises sahtlis laua
peal!

NOOR-MÄRT. Lahtises sahtlis laua peal?

VANA-MÄRT (poja käte vahelt põlvili libisedes, kaks
kätt poja poole üles tõstetud). Raha! Raha too välja!
Raha ja paberid! Kõik põleb sisse!

NOOR-MÄRT (laseb vana-Märdi lahti, see jääb ähkides
heset tuba põlvili; kargab tagakambri ukse poole ja
klisub selle lahti — suits ja tuli löövad vastu; kõheleb
nõutult ühe silmapilgu, kord isa otsa, kord üle ukse
põlevasse tuppva vaadates. Sel silmapilgul tungib
MARJAPUU meestega õuest tagasi tuppva).

VANA-MÄRT (ähkides). Raha! Raha too välja! Raha!
Laua peal sahtlis!

NOOR-MÄRT (vaatab veel korra meeleheitliku vaatega
isa otsa ja kargab põlevasse tuppva).

MARJAPUU (pikkade sammudega tagakambri läve
poole joostes). Hull oled või? Tuba on elutuld täis!
(Tahab temale järele joosta. Sel silmapilgul põlevas
toas plahvatus, südantlõhestav karjatamine, mis kohe
lambub, ja — tume kukkumise müdin. Marjapuu pör-
kab tagasi.)

MEHED (karjuvad läbisegi). Mis see oli?

MARJAPUU. Piiritusepudel!

TÖÖMEHED (segamini). Piiritusepudel?

MARJAPUU (kõigest kehast värisedes). Peremehe piiri-
tusepudel lõhkes!

TÖÖMEHED (kohkunult). Taevane isa! Noor-Märt! Kas
noort-Märti kätte ei saa! (Teevad ukse lahti, elus tuli
lõõb vastu. Uks jälle kinni.)

MARJAPUU. Ei tule noor-Märt enam tagasi! Issand olgu tema hingele armuline!

TÖÖMEHED. Ehk saab akna kaudu!... (Kargavad lävest välja.)

VANA-MÄRT (nagu enne). Raha! Päästke raha!

MARJAPUU (vana-Märdist karmilt kinni hakates). Tule! Siin ei ole enam midagi päästa! (Veab vana-Märdi läve poole.)

VANA-MÄRT (nagu enne käte ja jalgadega vastu pan-
nes). Enne raha! Raha ja paberid!

MARJAPUU (kurjalt). Kellele su raha veel vaja on, kui poega ei ole!

VANA-MÄRT (ägades). Oh jumal, jumal!

MARJAPUU. Või nüüd tuleb temale ka juba jumal meelde!

VANA-MÄRT (on hulluks jäänud, rabeleb kõigest jõust vastu, ei lase ennast lävest välja vedada). Jumal?

Lahti lasel! Ära puutu! Kas sa ei näe? Mina olen ise jumal, mina olen ise!...

MARJAPUU (teda peaaegu kandes läve poole vedades). Mis sa jändad? Hulluks oled läinud või?

VANA-MÄRT (karjudes). Mina olen ise jumal, mina olen ise! Ratsapiitsaga! Ratsapiitsaga löön igaühele näkku! Ratsapiitsaga!... (Marjapuu viib tema üle läve ära.)

(Eesriie.)

VIIES VAATUS.

Ole näitelava surnuaia-müür, selle taga puud, põõsad, vana lagunud kabel, kellatorn. Läbi lahtise värava, kes-
kel, näha hauakünkaid ja riste. Kirikukell lõpetab hüüd-
mist, mõned hilised kirikulised tõttavad mööda. Vint
tiltsab, kuskil puhub poisike pajupilli. Värava kõrval
hüü otsas istub Mogri Märt, vana ja hall, ja argitseb
valge kepiga midagi enese ees maas liiva sees.

I

VANA-MÄRT (limukale). Mis sa nüüd! Siin on ju maantee, ja see on kõva! Ega sa siin mulla alla minna saa, mis sa asjata puurid! Kust sa's siia said? Ahaa, õõsine vihm on su välja ajanud. Tuba tuli vett täis, mis? Ja-jaa, tuleb mõnikord. Ja nüüd ei ole sul hea? Kellel ta alati hea on? Minul või?

(Paar kirikulist läheb mööda.)

VANA-MÄRT (nagu enne). Sa tahad siis vägisi mulla alla? Pealmaa ei ole sul hea? Oota, ma võtan ja viin su sinna, kus muld pehme; poe siis! Noh! Roni kepi otsa peale! Mis sa kardad! Ma ei tee sulle midagi.

MARJAPUU (tuleb mööda ja peatub). Tere, Märt. Mis sa seal teed? Mis sa seal urgitsed?

VANA-MÄRT (lööb korraks silmad üles). Limukas, näe! Puurib ja puurib, tahab maa alla minna. Aga ei saa. — (Limukale.) Noh, roni nüüd kepi otsa peale! Ikka ei taha! Rumal! Mina võtan ju küll hellalt, ei tee sulle ju haiget!

MARJAPUU. Või limukaga mängib! Kust sa siia said?
VANA-MÄRT. Kust ma siia sain! — Jah, kust me kõik
siia saame! Nagu tema? Mis teda siia ajas? Ja-jaa,
ma tean: tuba tuli vett täis...

MARJAPUU. Käisid vist seal (*näitab surnuaia värava
poole*) — oma lapsi vaatamas?

VANA-MÄRT. Lapsi? ... Mis lapsi siis minul? ... Ei ole
mul midagi.

MARJAPUU (*kahetsevalt*). Sa ikka mind tunned ka?

VANA-MÄRT (*huvituseta*). Mis ma sust tunnen!

MARJAPUU. Marjapuu, kes sulle uue hoone ehitas, mis
ära põles.

VANA-MÄRT. Marjapuu? (*Väänab pead.*) Marja-
puu? ... (*Limukale.*) Näe, kui kaugele sa juba ära
oled läinud! Ja ikka sinnapoole, kuhu sa minema ei
pea! Tulevad ju ja astuvad sulle peale! Ratastega aja-
vad üle! Kas sul vaesekesel siis nõndagi palju meelt-
mõistust ei ole, et sa pimedast peast ... Mine ometi
sinnapoole, seal on muld!

MARJAPUU (*nokutab peaga Märdi poole ja astub
minema*). Missugune mees oli! ...

VANA-MÄRT (*Marjapuule järele vaadates*). Marjapuu?
Marjapuu? ... Ma tean! Kuidas ta's nüüd — lolliks on
jäänud? Minul lapsi? Ja siin? ... (*Astub värava poole
ja vaatab surnuaiale.*) Tühi jutt! (*Kahetsedes.*) Ja oli
tark mees! (*Limukale.*) Ma ütlesin ju, sa ei pea sinna-
poole tikkuma; nüüd ei jõua sa enam edasi ja hakkad
surema! No mis mees sina, ka oled, mitte mingit hoopis
ei jõua sa kanda, kohe hing minekul! Oota, ma viin su,
kus sul parem! (*Võtab limuka peo peale.*) Näe, mis
sugune sa vaeseke oled!

(*Kaks vana naist lähevad mööda.*)

II

ESIMENE NAINE (*teisele*). Vaata, kus vana Mogri
Märt tee ääres kivi otsas, valge kepp peos! Minu mehe
ajas kohast välja, nüüd on hull! (*Märdile.*) Noh, mis
sa seal nüüd istud ja vahid! Kas on hea vaadata, kui
das mina, vana inimene, jala kirikusse vantsin?

VANA-MÄRT. Ära mine! Ära mine silma alla! See seal
on — vihane jumal!

NAINE. See on vihane jumal jah, see ei jätta kätte nuht-
lemata! Meid ajasid tuule-taeva alla, nüüd ei ole ene-
sel ka paremat palka! Kas on nüüd hea?

VANA-MÄRT (*jälle limukale*). Ja-jaa! Vesi tuli tuppa,
ja muudkui puuri pimedast peast ...

NAINE (*edasi astudes teisele*). Eks kord saa igaühe-
mööd täis ... (*Ära.*)

VANA-MÄRT. Ja-jaa! Hea, kui temaga tegemist ei ole!
Oota, ma panen su siia kraavi põhja mulla sisse, poe-
nüüd! (*Teeb seda, istub jälle kivi otsa, vaatab taeva
poole ja võtab kübara peast.*) Paista nüüd peale! Mulle
ei tee sa halba, temale — ei pääse sa enam kallale. Ei
enam! ...

III

(*LEENA tuleb surnuaialt, POISIKE käekõrval. Kohkub
esiti, aga kogub julgust.*)

LEENA. Mogri onu! Siin saame kokku! Oh jumal!

VANA-MÄRT (*vaatab korra Leenale otsa, siis jälle huvi-
tuseta enese ette maha*).

LEENA (*seisab vaikselt Märdi ees, pühib silmi ja
nutab*).

VANA-MÄRT (*jääb rahutuks. Vähe aja pärast*). Mis sa,
latseke, nutad? Kas ka vesi tuppa tuli?

LEENA. Silma tuli vesi, Mogri onu! Ei taha sealt sugugi
kuivada!

VANA-MÄRT. Ja-jaa! Ära uisapäisa mine! Mine sinna-
poole, kus muld!

LEENA (*raskelt*). Jah, ihkaks sinnapoole minna, kus
muld!

VANA-MÄRT. Ei saa ise! Ei oska teed! Puurid pimedast
peast ...

LEENA. Jah, ei saa! Muld ei võta vastu! Aeg peab olema
täis saanud, siis viiakse!

VANA-MÄRT. Tema ma viisin! (*Mõtleb limukat.*)

LEENA (*mõtleb oma surnud peigmeest*). Jah! Tema te-
pidite viima! Oleks ometi parem mina tema asemel

võinud minna! Aga tema! Tema pidi minema!
(Nutab.)
 VANA-MÄRT (on osavõtmatu).
 LAPS. Näin, mis sa iked?
 LEENA (last häälitsedes). Ah, latsekene! Ei midagi.
 Nõndasama...
 VANA-MÄRT (on poisikese otsa vahtima hakanud, ei
 lase teda enam silmist ja jääb enam ja enam rahu-
 tuks).
 LEENA. Käisin praegu Märdi haua... (Nutab.)
 VANA-MÄRT (Leenale puurivalt otsa vaadates). Kellest
 sa räägid?
 LEENA. Märdist, Mogri onu!
 VANA-MÄRT (põnevusega). Missugusest — Märdist?
 LEENA. Oh jumal! Ta ei tea. Sinu pojast! Sul olid ju
 ometi poeg ja tütar?...
 VANA-MÄRT (karmilt). Minul?
 LEENA. Kas sa siis sugugi ei mäleta?
 VANA-MÄRT. Kus siis minul... (Raskesti mõteldes.)
 Marjapuu? Marjapuu ütles ka!... (Erutatult.) Kas
 siis minul oli?... (Leenale.) Kuule! See väike poi-
 sike?... See on ju... Kes see on? See on ju Märt!
 Tema silmad, tema suu, tema nägu! Kuule... (Tõm-
 bab lapse lähemale.) Sina oled ju Märt? Kas sa oled?
 LAPS. Olen jah Märt.
 VANA-MÄRT (pahaselt). Kuidas siis Marjapuu ütles, et
 ta seal on (näitab käega surnuaia poole) ja (Leenale)
 sina ütled ka — seal? Ta on ju siin? See on ju Märt,
 see on ju minu poeg! Muidugi... (Püüab mõtteid
 kokku võtta.) Sa olid ikka nagu suurem! (Kummardab
 lapse juurde maha.) Tule! Ma võtan su süle! Tule!...
 LAPS (peidab enese ema selja taha). Mina ei taha!
 VANA-MÄRT (järsku). Kus ema on?
 LAPS. Ema on ju siin!
 VANA-MÄRT (karmilt). See ei ole ema!... Ema? Ema
 viisime ju sinna! (Näitab surnuaia poole.) Tal oli ka
 selle — vihase jumalaga... Siis matsime eest ära
 mulla sisse! Tuba tuli vett täis...
 LEENA (aidates). Ei, tuld ikka! Tuba tuli tuld täis...
 VANA-MÄRT. Ei, ei — vett! Kas mina's ei tea? Praegu

ju matsin tema sinna mulla sisse... (Näitab limuka
 poole.)
 LEENA. Ei, ei — sinna ikka! (Näitab surnuaia poole.)
 Ja — ammu juba!
 VANA-MÄRT (pahaselt). Mis sa nüüd segad! Aga —
 laps seal, see?... See?...
 LEENA (nuttes). See on ju Miili poeg! Sina oled ju
 tema vanaisa! Oh jumal, ta ei tea! Kõik on segi!
 (Lapsele.) Ära pelga, Mäidu, see on vanaisa...
 VANA-MÄRT (tusaselt). Miilit ei ole!
 LEENA (kurvalt). Jah! Miilit ei ole enam! Miili ka seal!
 (Näitab käega.)
 VANA-MÄRT (pahane, vaatab värava poole). Seal?
 Kõik ütlevad ikka... seal! (Kummardab lapse juurde
 maha.) Mina olen ometi sinu isa?
 LAPS. Ei!
 VANA-MÄRT (kurblikult). Mis te nüüd kõik segate!
 Peaks Jaan tulema. See teab!
 LEENA. Kes see?
 VANA-MÄRT. Noh — Jaan! Ta tõi mu siia ja läks ise
 kirikusse.
 LEENA (raskelt). Ah jumal! Ma tean küll!
 VANA-MÄRT (tusaselt). Sina ei tea, Jaan teab. Tema
 teab kõik. Mis tema ütleb, see on, temast üle ei käi
 keegi. (Nagu suurt saladust avaldades.) Nüüd on
 tema Mogri jumal, nüüd on tema! (Halvakspanevalt.)
 Aga ega temast ka kauaks saa! Ei oska ennast eemal
 hoida. Läks juba kirikusse silma alla. (Jälle nagu
 saladust avaldades.) See teine, see jälle ei salli teist
 enese kõrval! Ei salli!...
 LEENA. Jaan? See on kuraator, kes talu üle valitseb?
 VANA-MÄRT (pahaselt). Ei ole mitte kuraator, jumal
 on!
 LEENA (kaastundlikult). Nojaa, võib olla! Võib olla, et
 tema nüüd ka on, nagu sina enne! — Mogri onu, kas
 ta on sinu vastu ka hea, annab sulle ka süüa ja?...
 VANA-MÄRT (karmilt). Miks ta's ei anna? Kõik annab!
 LEENA. Ja tubakarahha — kas annab ka? Piipu ei ole sul
 ähti?...
 VANA-MÄRT (vabandades). Piibu jätsin maha, raha ei
 ole. Ei või raisata, ei või! Kui ka olekski...

LEENA. Kas sa võtad vastu, Mogri onu? Ma annaks sulle natukese. Minu käsi käib hästi! Et sa päris ilus ei oleks... (*Annab rubla.*)

VANA-MÄRT (*säravate silmadega*). Minule annad selle? Päris minule annad?

LEENA. Nojah, mis sa nõnda palju räägid! Pane ära!

VANA-MÄRT (*nagu enne*). Minule andis rubla! Rubla andis! (*Usaldusega.*) Kuule! Kas sa tead? Sulle ma ütlen: mul on enne ka juba rubla, nüüd on mul ka! Ära kellelegi ütle! Mitte kellelegi! Kui Jaan teada saab — tema on ju kuraator, ei, jumal! Ja mul on ometi raha vaja, nii hädasti vaja! Tead ju? Mõnda osta! — (*Mõtetesse vajudes ja nagu meelde tuletades*) Marjapuu ütles, et Märt on seal... (*Näitab surnu poole.*) Kas ta's on seal? (*Astub värava poole.*)

LEENA. Oota, ma tulen ja näitan!

VANA-MÄRT. Ei, ei, ma lähen üksi! (*Astub surnalale*) Ma tahan näha, kas Märt on tõesti seal...

IV

(*Värava vahel tuleb Märdile PÄRN vastu. Linna moodi riides, habemega. Kohkub ja vaatab Märdile järele, siis*)

PÄRN (*kergitab Leena ees kübarat*). Vabandage — kas see ei olnud Mogri Märt?

LEENA. Jah, härra, oli küll.

PÄRN (*Märdile järele vaadates*). Kui vanaks ja halliks jäänud!

LEENA. Kas te teda tundsite?

PÄRN (*kibe joon näo ümber*). Ojaa! Väga hästi. Aga sellest on nüüd viis aastat...

LEENA (*kohkub, tema südames tõuseb eelaimdus*). Viis — aastat?...

PÄRN (*ilma kõige aimduseta, tema silmad on lapse peale kinni jäänud*). Jah! Viis aastat on tükk aega. Ma tean, siin on selle aja sees mõndagi juhtunud. — Kui kena laps teil on! Linnas ei näe nii priskeid poisikeid. (*Kummardab lapse juurde mäha.*) Kui vana ta on?

LEENA (*umbusklikult*). Viis aastat.

PÄRN (*mõtetes*). Või viis aastat! Nii suur ja kena on siis juba viieaastane laps!

LEENA (*nagu enne*). Härral ei ole lapsi?

PÄRN (*piinlikult puudutatud*). Ei tea. Võib-olla on mul ka nii vana poeg...

LEENA (*erutudes, kätega, nagu oleks tal vaja last käe kõrval kaitsta*). Kuidas? «Võib-olla»... ja teie ei tea?

PÄRN. Tja! On juhtumisi elus!... Elu on nii imelik... Vabandage! (*Kergitab kübarat, tahab juttu lõpetada ja tagasi astuda.*)

LEENA (*suures erutuses*). Teie? Teie olete?...

PÄRN (*viisakalt*). Pärn on mu nimi. Peeter Pärn! (*Vähe piinlikult puudutatud.*) Te ehk tundsite mind enne?

LEENA (*kahvatab, nagu abiotsiva pilguga enese ümber vaadates*). Pärn!! Kaupmees Pärn!!

PÄRN. Kaupmees? — Olnud kord. (*Rahutuks jäädes.*) Ja teie?

LEENA (*vaenulikult*). Mina? Kes mina olen? Oh, see on ju nii kõrvaline asi!

PÄRN (*võõrastades*). Soo? Palun vabandage!...

LEENA (*vaenulikult*). Ei, ei, teil ei ole midagi vabandust paluda, aga... Mispärast olete tulnud, härra Pärn? (*Hirmul.*) Mispärast olete tulnud?... Nii äkki! Ootamata!...

PÄRN (*vähe ärritatult*). Teie võtate mind nagu ülekuulamise alla! Aga — olgu. Ma tahan teile ütelda. Ma tuln, et oma naise haul palvetada, ja... oma lapse järele tuln ma...

LEENA (*vaenulikult*). Oma lapse järele tulite!... Mis õigus on teil lapse peale?

PÄRN (*ärritatult*). Veidi imelik küsimus. Isal peaks oma lapse peale ometi mingisugune õigus olema! Aga teie sõnad ja teie vaenulik viis, kuidas pean ma seda enesele seletama?

LEENA (*suures ärevuses*). Mina olen Leena Lond, teie naisevenna mõrsja... Laps seal... poisike seal on — Miili ja teie laps!

PÄRN. Minu laps! Mu jumal, minu laps! Sellepärast minu silm juba kohe esimesel silmapilgul tema peale kinni jäi, nagu väega kisti mind tema poole... See on minu poeg! Jumal, kui ilus ja kena poisike! Ja mina

olen tema isa! (*Kummardab lapse juurde maha.*)
Mäidu! Kas sa tuled isa sülle? (*Laps kardab.*) Ta ei
tunne mind veel! Küll me headeks sõpradeks saame!
(*Lahtiste kätega Leena poole astudes.*) Kuidas ma teid
pean tänama, teie olete temale ema ja isa eest
olnud...

LEENA (*lapsega eemale taganedes*). Ärge tänage, ma
olen ta endale kasvatanud! Miili andis tema surma-
tunnil minule ja mina olen temale ema olnud. Isa
ei ole temast midagi hoolinud!

PÄRN (*taganedes, kätt silmade ette lüües*). Teil on
õigus! Teil on õigus mulle seda ette heita...

LEENA. Viis pikka aastat ei ole teie kordagi lapse järele
küsinud, ja nüüd korraga tulete ja tahate mult last
võtta! (*Varjab lapse käte vahele.*)

PÄRN (*tõsiselt*). Teil on õigus minu üle nõnda mõelda.
Seda ei või ma teile keelata. Aga kohut mõista, minu
üle kohut mõista, seda õigust teil ei ole...

LEENA (*nagu enne*). Kordagi ei ole teie oma lapse
järele igatsust tundnud, muidu oleksite juba ammu
varem tulnud. Teil ei ole lapse peale õigust! Mina ei
anna teile last! (*Kirglikult.*) Mina ei anna!

PÄRN (*nukralt, aga mehelikult*). Teie teate, missuguses
seisukorras ma olin, kui mu naine suri? Mul ei olnud
kopikatki raha taskus ega riideid ihu peal siia tagasi
tema matusele tulla! Suurlinn — see sööb; kes seal
«põhja» langeb, on kadunud. See peab ennast kõigi
tuttavate eest peitma. Seda peab «uulits» nagu tangi-
dega kinni. Ja kes seal põhjast jälle tagasi üles, peadki
pealevee tagasi tõsta tahab, sel peab olema kindlat
tahtmist, jõudu ja — õnne ka omajagu. Suurlinna õhk
aga küpsetab ka — kergatsist inimese, kui... see selle
kätte ei sure. — Sellepärast ei ole ma ammu ja varem
tulnud. — Ma tahtsin tulla, kui uulits mind enam ei
pidanud, aga siis — tahtsin ma enne midagi olla, kui
ma oma lapse viin. Ja see — võttis viis pikka aastat!

LEENA (*ühe silmapilgu raskesti mõtetes enese ette
maha vaadates, siis lapse juurde maha kummardades*).
Mäidu! Anna isale kätt! See on nüüd isa, keda sa alati
ootasid. (*Nutab.*)

PÄRN (*kummardab maha ja sirutab lapsele käed vastu.*)
Mäidu! Mäidu! Pojakenel! ... (*Tõstab lapse suu juurde
ja kallistab teda.*)

LAPS (*sibab Pärna käte vahelt lahti ja surub enese ema
lähedale tagasi*).

PÄRN (*ärritatult*). Minu jumal! Ta ei salli mind! Te
olete mult mu lapse võtnud!

LEENA. Ei, aga teie tahate teda minult võtta! Kas teie
teate, mis te mulle teete, kui teie mult lapse võtate! Kui
teda ei oleks olnud, abita mahajäetud loomakest, kel-
lele mind ilma peal veel vaja oli — ei tea, kas ma seda
kõike, mis minu peale tuli, üle elada oleksin suutnud!
Laps köitis mind elu külge, mul oli temast troosti ja
rõõmu. Mogri Märdi õnnetust-toovat pärandust ei
pidanud temal vaja olema, ära pöörata tahtsin ma
tema pea kohalt rahaneedmise! Laps heinakuhila sees
ja rukkivihkude vahel, oleme meie vana Anuga tööd
teinud, et high voolas, oleme — kaks naisterahvast —
katsunud talu pidada ja oleme seda suutnud; puhkuse-
tundideks oli meil ju laps, meie silmatera, meie
rõõm... Ja nüüd tulete teie ja tahate mult teda võtta!

PÄRN. Ma pean! Minu õnnetu naise ainuke pärandus...
Heaks teha tahan ma lapsele, mis ma ema vastu patus-
tasin! Lubage mulle seda!

LEENA. Ei. — Ei!

PÄRN (*ärritatult*). Kas teie selle peale ei mõtle, kelle
jaoks mina olen elanud, kelle jaoks küünte-hammas-
tega ülespoole püüdnud, kelle eest minu juuksed enne-
aegu härmatanud on, kes on minu vanade päevade loo-
tus! — Ma tahan oma last, ma pean oma lapse saama!
(*Sirutab uuesti käed lapse järele välja.*)

LAPS (*jookseb Leena juurde, hakkab tema ümbert
kinni*). Ema, mina pelgan!

V

(*Sel silmapilgul tuleb MÄRT, hõlmad laiali, surnuaialt ja
jääb Leena ette seisma.*)

VANA-MÄRT (*erutatult ja etteheitvalt*). Mis sa valetad,
et Märt seal on? (*Näitab surnuaia poole.*) Seal ei ole

midagi muud kui künkad ja ristid! Minu poeg on ju siin, see on ju Märt! (*Kummardab lapse juurde maha*) Mäidu! Sina oled ometi minu poeg? Mina olen ometi sinu isa?

LEENA. Ei, Mogri onu! Seal on Mäidu isa! (*Näitab Pärna peale*.)

VANA-MÄRT. See? Kuidas siis see? See on ju võõras inimene.

LEENA. See on Pärn! Tuleta meelde — Miili mees!

VANA-MÄRT (*tusaselt*). Miilit ei ole! (*Raskesti mõttes*) Pärn? ... Pärn? ... Üks Pärn hull oli, see tahtis «pealt võtta»... (*Äkki tärkab temale midagi meelde hakkab kõigest kehast värisema*.) Sina? ... Sina oled, kes Miili ära viis, kes mind läbi akna püssiga ähvardas, kui tüdrik tagasi nõudma läksin. Koer! Ja nüüd ei ole sul temale mitte süüagi anda! Mitte süüagi ei ole sul temale anda! ...

PÄRN (*põrutatult*). Kas teie teate, mis ma selle eest annaksin, kui ma teinud ei oleks, mis ma teinud olen! Aga olnud asja ei saa olematuks teha keegi!

VANA-MÄRT. Ei saa? ... Ei saa? ... Mispärast ei saa? Kõik saab! (*Leenale*.) Kas sa kirjutasid Miilile: tulgu ära! Tulgu muudkui ära! Mitte halba sõna ma ei ütle! ...

LEENA (*hõrdalt*). Miilit ei ole ju enam!

VANA-MÄRT (*Pärna poole näidates*). Mis ta's nüüd jälle tahab?

LEENA. Tema on Mäidu järel tulnud. Ta tahab Mäidu ära viia!

VANA-MÄRT (*väga ärritatult*). Mis? Tütrel viis, nüüd tahab poega? Teist last ma ei anna! Teist mitte enam! (*Vihaselt Pärnale*.) Saatan! Ära tahab hävitada minu sugu maa pealt!

PÄRN (*ei tea, mis teha või mis vastata, õnnetu*). Mogri peremees ...

VANA-MÄRT. Mis sul's lapsele anda on? Mis sina siis temale võid anda? Sul ei ole ju süüa, ei enesele ega temale! Ahaa, ma tean küll, sa tahad laste kaudu minu raha! (*Pistab käed taskusse, näitab peopesa peal kaht rubla*.) On küll, ei anna! (*Pigistab peo kõvasti kinni*.) Ei anna!

PÄRN. Mina ei taha enam kellegi teise raha. Mina tahan ainult oma last! Oma last, et oma käte vaevaga teenitud kopikatega teda üles kasvatada. Seda ei või mulle keegi keelata.

VANA-MÄRT (*vihaselt*). Ei või? ... Jaa — tean küll, lohus ja kirikhärra, kõik sinu nõus, muudkui laulata-vad, mulle appi ei tule keegi! Aga ... (*lapsele*) sina ära mine temaga, nagu Miili läks! Temal ei ole sulle midagi anda. Süüa ka ei ole! Aga näe, mina! (*Näitab kaht rubla*.) Mina ostan sulle mõisa! Kohe lähen ja ostan. (*Meelitades*.) Ära mine, Mäidu, ära mine, ratsapiitsaga löö näkku! Ma toon sulle piitsa kah. (*Kähku ära. Vaikus*.)

PÄRN (*hingepõhjani põrutatud*). Jaa! Ma mõistan nüüd! Nüüd olen oma hinge peale koormanud ja sellest ei vabasta keegi. Uhke olin oma tugevuse ja terava mõistuse peale, aga ... ühe kui teise ees, kes iseene peale julge, kerkib ühel päeval miski üles, suur ja vääramatu, ja irvitab: siinamaale ja mitte edasi! Üks kaotab siis mõistuse, teine naise, lapse ja kodu, kõik, mis teda elu külge seob. — Minu ja mu lapse vahel on mu naise haud ... Mogri Märdilgi võib-olla on lapse peale ennemini õigus kui mul ... ja ennemini on õigus ta peale ka — teil!

LEENA (*liigutatult*). Minul? Mis mina lapse kasuks olen teha võinud, seda on laps ise mulle kuhjaga tasunud. Ei julge ma isalt tema eesõigust nõuda! Kui teie tema mult võtta tahate ... mina ei või seda keelata! ...

PÄRN (*raskelt*). Mis on minu kõigest kahe sõnaga kirikuraamatus paberi peal seisv isaõigus väärt! Mis saan mina temale olla! Last teilt võtta tähendaks uut ülekohut. Teie olete temale ema olnud. Ei, Leena! Olgu mis mõttega tahes ma tulnud, nüüd võin ma ainult paluda: olge edasi lapsele ema asemel! ...

LEENA (*niiskete silmadega*). Teie jätate lapse mulle? Tänan, tänan! (*Pakub Pärnale kätt*.) Kahetsema ei pea teie seda mitte.

PÄRN. Teie tänate mind? Mis pean siis mina ütleva? Leena! Sõnad ei ütle ju midagi, aga kui ma juba igavesti teie võlgnik olen, siis — jätke mulle õigus veel midagi paluda ...

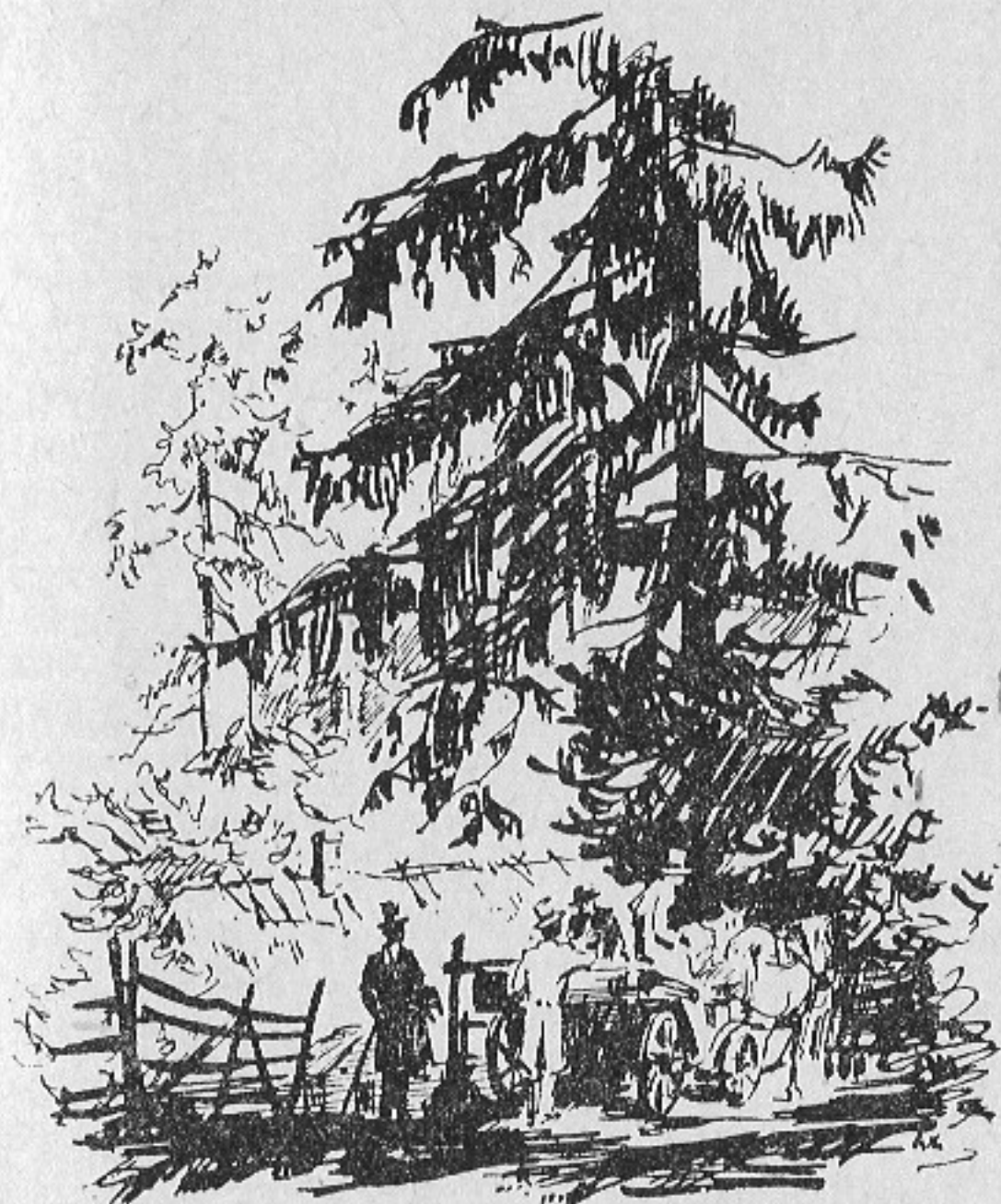
LEENA. Rääkige!

PÄRN (*raskelt*). Ma olen nüüd oma naise haua põlvil nud, olen oma last näinud ja tean, et ta armastus ilma ei ole; ma võin nüüd jälle tagasi pöörduda õhku, kust ma tulnud... (*Leena poolt liigutus.*) Ei, ei, ma ei kaeba; ma võtan ju südamerahu kaasa, ma ei ole ju paremat väärt, aga — nii egoistlik on inime mene... Leena! (*Leena vaatab temale otsa.*) Kui seal väljas külm hakkab ja igatsus oma lapse armastuse järele äravõitmata suureks kasvab... kas tohib siis — tagasi tulla, eneselegi kodu leidma? Kuhu jumala needus on meie ümber armastatud inimeste hauad üles kerkida lasknud; ehk õitseb neil küngetel õnnistus noore elu jaoks, mis meile mõlemale kallia. Tohin ma tulla?

LEENA (*vaikselt*). Tulge! (*Tõstab lapse üles ja annab Pärnale sülle.*) Ja kui teie tulete, peab laps teid aitama kodu valmistada.

(*Kirikukell hakkab hüüdma. Pärn ja Leena — laps mõlema vahel — vaatavad teineteise otsa ja annavad teineteisele kätt.*)

(*Eesriie.*)

KOSJASÕIT

Jant neljas vaatuses laulu ja tantsuga
Juhan Simmi muusika

OSALISED:

KUTSIKU KORTSINAIN

LIISI, tema tütar

MATS MURK (mulk)

VOLMER VOMM, vallavanem

EMILIE

AMALIE

EULALIE

NATALIE

} tema tütre

OOPIK

KAGU

LOOKE

} ajalehe «Vaatlaja» toimetuse liikmed

HASTAS, metsavaht

MILLI, tema tüdruk

JAAK, Rasta sulane

VOORIMEES

KOMPA, valla vahimees

TRUKIPOISID, KÜLAPOISID JA KÜLATÜDRUKUD

Aeg: enne monopoli tulekut.

ESIMENE VAATUS.

Kutsiku kõrtsis.

Harilik endise aja külakõrts kõige oma mustuse ja tume sisseseadega: letilaud, kaubariid, viinavaat, kriidiga täiskirjutatud seinatahvel, paar kuivanud vorsti mela otsas, vasksed toobi- ja kortlimöödud jne. Leti rinnulli laua peal noor, väga paks ja räpane KORTSINAINE, kes vaskrahasid riita laob. Leti ees metsavahi sulane JAAK, väga pikaldase iseloomuga mees, kes oma lausumata kõrtsinaise tegevust pealt vaatab, siis — nagu läheks tal süda vesiseks — aeglaselt suure lartsu põrandale sülitab ja jalaga laiali nühib.

KORTSINAINE (*üles vaadates*). No Jaak, mis on, viina ostad ka või? Palju ma annan, pool hunti või?

JAAK (*heatahtvalt naeratades*). Jaak — Jaak! Tää, millega see Jaak! Jaagul mõni raha või...

KORTSINAINE. Mis sa's kõrtsi tuled? Ainult kõrtsi põrandat täis sülitama!

JAAK (*nühib uuesti jalaga*). No kas sa oled nännu, et Jaak mõnikord viinä om osten?

KORTSINAINE. Egä ei ole nännu jah! Kange kokkuholdja sa ikka oled. No kringlisaiu ikka võtad? (*Tõstab käpuga suhvlisist kuivi kringleid lauale.*)

JAAK. Või saiu? Tää, kellele's neid? (*Katsub käpuga üksikult kõik saidad läbi ja lükkab eemale.*) Kõvad kui kõdrad!

KORTSINAINE (*pahaselt*). Kõvad! Siis'ap nad on head kröbistada. No mitme kopka eest ma annan?

JAAK. Mitme kopku eest nüüd! Tää, kellele ma neid saia ostan. Lapsed kodus ootavad või?

KÖRTSINAINE. No kas sa Miilile ei osta? Ilma inimese ju kõnelev puha, et sia keväde iki mõisa moonakaks nakkad ja Miili ära võtad!

JAAK (*heatahtlikult naerdes*). Jaah! Ära võta nüüd! Kuule, kun jutt!

KÖRTSINAINE. No egä suitsu muidu ei tõuse, ku tuli ei põle... (*Hüüab.*) Liisil! Liisi ae!

LIISI (*kõrtsitütar, lihav, priske ja ilus neiu, kohe näha et ka linnas õmbluskoolis käinud*). Mis on, ema?

KÖRTSINAINE. Midagi ei ole, siia tule! Aita mul raha lugeda.

LIISI. Ema, kas ma mune ka keema panen?

KÖRTSINAINE. Mune ka veel? Tääh, kellele neid mune!

LIISI. No laupäeva õhtu... Mõni ikka tuleb.

KÖRTSINAINE (*põlgavalt käega*). Üks istub seal! Katsu, kas ta kopka eest midagi ostab.

LIISI. Ah Jaak või?

JAAK. Jaak iki jah.

LIISI. Mis peremees, mis vana Rästas ka kodus teeb?

JAAK. No-mida! Mida ta teeb! Niisamuti...

LIISI. Naist võtma ei hakka?

JAAK. See veel naist võtma hakkab. Seda kaupa ei ole! Hähähä! See ei võta! Kas pane või teiesugune preili ise nina ette.

LIISI. Paneb muudkui raha kokku?

JAAK. Seda ikka. Ega ta kitsi mees ei ole, temaga võib elada.

LIISI (*emale*). Siis ma ei keeda ühti mune?

KÖRTSINAINE. Ei maksa! Mässi mul see raha rulli (*ta litab mujal*).

(*Liisi hakkab raha paberisse panema. — Jaagul kihelab midagi. Ta sülitab jälle ja hõõrub selle jalaga laiali*)

JAAK. No kas preili ise ka teab juba või?

LIISI (*üles vaadates*). Mida?

JAAK. No et laul lehes on?

LIISI. Mis see? Laul on lehes?

JAAK. Nojah!

LIISI. Mis laul see siis on?

JAAK. No kas mina tean? Ju ta preili kohta ikka käib!

LIISI (*elavnevalt*). Mis see? Laul on lehes ja — minu kohta?

JAAK. Nojah! Eks külapoisid juba tõмба härmoonikuga. Kas preilid siis veel ei tea?

LIISI (*suures ärevuses*). Ema! Kuuled? Laul on lehes ja — minu kohta! Ja nüüd ise ei teagi? (*Nutma puhkedes.*) Kas ma ei käinud peale: tellime «Postimehe»! Nüüd on laul lehes ja meie ei teagi!

JAAK. Ega's see «Postimehes». See ikka selles teises lehes, mis meie peremehele käib.

KÖRTSINAINE. Mis teine leht see siis teie peremehele käib?

JAAK. Noh, eks see ole see «Vaatileja», või mis ta nimi on!

KÖRTSINAINE. «Vaatileja»! See on see, mis ta oli, kes vallavanemat tõrvas. Ja laul on sees?

JAAK. Laul jah!

KÖRTSINAINE. Ja meist?

JAAK. Nojah! Seda ütlevad ilmainimesed kõik, et on teist!

KÖRTSINAINE (*vihaselt*). Kuidas nad seda tohivad teha!

JAAK. No seda ütlen mina ka: kuidas nad seda tohivad teha! Teevad ära ja — ongi tehtud! Vallavanemaga oli, kas sai neile midagi teha!

KÖRTSINAINE. See nüüd! Vana Vomm! Sellest tegijat saab! Aga mina neile ei jäta! (*Põrutab rusikat vastu lauda.*) Mina neile ei jäta! Kas või mis! Mina ei jäta!

LIISI (*uludes*). Mis laul see siis on, Jaak, ütle ometi, Jaak!

JAAK. Jah, mina nüüd tean! On sihuke lorilaul...

LIISI. No sa mõne sõna ikka mäletad!

KÖRTSINAINE (*rusikaid kokku pekstes*). Mina neile ei jäta, no mina neile ei jäta! Kas või mis, olgu täie suuga ütelda: mina ei jäta.

LIISI (*nagu enne*). Kas sa siis mitte ühtegi sõna ka ei mäleta, Jaak? Pai Jaak!

JAAK (*lööb käega*). Ei mina mäleta! Tühi, et sai rääkima hakatud!

LIISI (*kargab lipsti leti taha, valab pudelist viina*). Jaak, tule võta suutäis viina, ja ole hea mees, too mulle see leht!

JAAK. Ah, mis te nüüd, preilid, ennast kulutate...

LIISI. Oota, ma panen palsamit sekka kah...

JAAK (*võtab muiul suuga viina ära, sülitab ja hõõrub jalaga laiali*). Om iki raibe hea küll, kui harva sekka saab!

LIISI. Too mulle siis nõnda ruttu, kui sa vähegi saad...

JAAK. Mis see?

LIISI. See leht too, Jaak! Leht too, ja nii ruttu, kui saad. Siis ma annan viina veel!

JAAK (*kübara alt kõrva tagant sügades*). Lehte nüüd... lehte nüüd ma küll sealt tuua ei saa, selle viis Kitarätsep kohe ära, ilma mööda laiali. Juba külapolad tõmbavad härmoonikuga —

KORTSINAINE (*vihase*). Mis sa siis viina vastu võtad, kui sa lehte tuua ei saa! Või juba tõmbavad härmoonikuga. (*Näitab rusikat*.) Seda ma neile ei jäta, ei küla poistele ega kellegile!

LIISI (*nutt*). Või juba tõmbavad härmoonikuga! Oh jumal, jumal küll! Ja mitte kuidagi ei saa täada! Enne se lehte ei käi — (*vihase*) ma ütlesin ju tellime lehe! Mitte midagi ei tea...

KORTSINAINE. Mis sa ulud! Sa tahtsid ju «Postimeest», aga see on ju koguni teine leht, see — mis ta oli see. Aga mina ei jäta! Ei jäta, ei jäta! Kuidas nemad tohivad lehte panna ja ilma mööda laiali saata! (*Peksab rusikaid kokku*.) Kuidas nad tohivad! (*Situmab vallavanemat, kes lävest sisse astub*.) See tuleb kui kutsutud! (*Jookseb vastu*.) Kuidas nad tohivad seda teha, ütle, mis? Kuidas nad tohivad lehte panna ja ilma mööda laiali saata? Mis vallavalitsus sina ka oled, kui sa midagi ei tea ja niisuguseid lehti valda mööda lased laiali kanda! (*Põrutab jalga vastu maad*.) Ütle, mis?

VOMM (*ka väga paks ja rasvane, kaabu villu peas, veidi purjus, — ei kõigu, lükkab kõhu ette õieli, kaks paksu on vastamisi*). Hulluks oled läinud või? Kellele sa sedaviisi kallale kargad kui kull kanale? Kas sa ei tea, kes ma olen? (*Lööb käega vastu rindu*.) Vallavanem Volmer Vomm! (*Veel suurelisemalt*.) Vallavanem Volmer Vomm! Kas ma pean ametiraha kaela panema või mis? See ja teine ja kõik!

KORTSINAINE (*käed puusa pannes*). Ära sa uhkusta

midagi! Mina ei karda sind ega sinu ametiraha, kui sa minu last sedaviisi laimata lased! Ja seda ma ütlen: minu tütar ei karda sinu tütarde kongurentsi ka mitte, tee või tina. Ja mina sulle ei jäta! (*Põrutab jalga*.) Mina sulle ei jäta, kui sa niisuguseid lehti valda sisse lased! Mina sulle ei jäta! Saad nüüd aru?

VOMM (*põrutades*). Mis sa siin kraaksud! Mida sa ei jäta? Sina julged ametmehele sedasi suhu ja silmi kaitata! Mis ma sulle olen teinud? — Kes ta hulluks on ajanud? Leti taha kasi ja pool naela kristalliviina anna!

KORTSINAINE. Või viina sulle veel! Vaat, kui tehakse su oma lastele ka, kui sa minu lapsele sedasi teha lased! Mis vallavanem sina ka oled! Ennast lasid lehte panna ja nüüd minu laps ka sees! Ja ei teagi veel, mis seal sees on! — Aga mina ei jäta! (*Rusikatega Vommi nina all*.) Mina ei jäta!

VOMM. Hull mis hull! (*Näeb, et Liisi nuttes temale leti peale viina valmis on valanud, muigab*.) Sina, Liisi, oled ikka hea laps! (*Rüüpab*.) Muna peale kah!

LIISI (*nutt*). Näed nüüd ema, ei lasknud mind mune keeta!

KORTSINAINE. Või mune talle veel, niisugusele! Ennast laskis lehes laimata, ei kaevanud kohtusse ega midagi, nüüd laimatakse meid!

VOMM. Kuidas see ema sul nii äkki hullumeelde jäi? Mis juttu ta ajab ja mis siis õieti lahti on?

LIISI (*nutt*). No kui laul on lehes!

VOMM (*kohkudes*). Mis see! Laul on lehes? Kus? Mis laul see on? Minu kohta jälle või?

LIISI. No ei ole teie kohta, minu kohta olla. Jaak ütleb!

JAAK (*taganeb nurka*). Tühi minu suu ka lahti kiskus!

VOMM (*näeb nüüd alles Jaaku*). Ah see seal? Metsavahi Jaak! See on sealt ussipesast, kuhu niisugused lehed kääivad, mis ausaid inimesi laimavad! Siia tule! (*Kui Jaak viivitab*.) Kas sa ei kuule, siia tule! (*Paneb ametiraha kaela*.) No räägi nüüd ja tea, et sa auliku vallavalitsuse ees seisad!

JAAK (*hirmul*). No mida ma räägin, kui ma midagi ei tea!

KORTSINAINE (*kui nõelatud*). Tema teab, tema teab,

praegu ütles, et laul on! Või nüüd tema enam ei tea!
Teab! Nõudke välja, ärge jätke!
VALLAVANEM (*põrutades*). Vait ole ja ära ekalt!
(*Jaagule.*) Kust see laul sinna sai?
JAAK (*hirmul*). Ei mina tea. On, ja muud midagi. Kõik
rätsep viis lehe ära. Juba poiste käes. Kuulake, need
tulevad! Sopaku kõrtsis juba laulsid, küll laulavad sinu
ka, ega nad jäta! (*Taganeb nurka.*)
LIISI. Oh jumal, jumal küll!
KÕRTSINAINE. Seda ma neile ei jäta, seda ma neile ei
jäta.
KÜLAPPOISID (*tulevad lõbusa kisa ja käraga, lõõtspilli
ja käsikannelt tõmmates, ja pistavad irtades
laulma.*)

Nr. 1. Külapoiste laul.

EESLAULJA. Nii halba õlut kusagil
ma veel ei ole joonud,
kui mõisa kõrtsis Kutsikus
mul Liisi ette toonud.

KOOR. Kui mõisa kõrtsis Kutsikus
mul Liisi ette toonud.

2.

Kõrts on nii must ja suitsunud,
ja õlu on kui laga —
kuid siiski mulle maitseb ta,
oh Liisi, vala äga.

Kui aknad ka nii tuhmid on,
et läbi neist ei näe —
mis mul ka välja vahtimist,
kui Liisi kambris käe.

Ta naerab lahkelt igal a'al,
kuid seda ta ei usu —
kui küllalt tal ka seletad,
et magus oleks musu.

Kui kõrtsitütar oled sa
ja keelad mulle musu —
see on mul arusaamata
ja seda ma ei usu.

Veel enam arusaamata
on mul mu siiatulek —
sest parem õlu igal pool
ja peenem kõik see olek.

Ja sina, Liisi, naerad veel,
see asi teeb sul nalja.
Oh Liisi, see on sinust patt,
sa tule vala välja!

MULK (*tantsib sisse*).

Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!

KÜLAPPOISID (*heas tujus läbisegi*). Ohoo! Mulk isel
Mats Mürk — mees kui mürgitükk! (*Pistavad kaasa
mängima ja laulma.*)

Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!

MULK (*tõmbab nutja Liisi, vastupüüdnudest hoolimata,
kaenla ja tantsib*). Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!

POISID (*pistavad laulma, muusika läheb lauluviisi peale
üle*).

Kui kõrtsitütar oled sa
ja keelad Matsil musu —
see on meil arusaamata
ja seda me ei usu!

MULK. Kui minu Liisi oled sa
ja keelad mulle musu,
see on mul arusaamata
ja seda ma ei usu!

LIISI (*lööb nuttes käed Mulgile ümber kaela*). Mats,
Mats, kui sa nüüd veel tahad, siis teeme pulmad ära,
mina enam vastu ei seisa. Aga selle laulu tegijale ja
lehte panijatele pead sa näitama! Kus siis meil on nii
must ja räpane, — tule tahatuppa, tule saksakambri,
vaata, kas on must ja räpane! Ja aknad, et läbi ei
näe... (*Nutab.*) Kuidas nad tohivad niisugust laimu
lehte panna!

KÕRTSINAINE. Ja minu õlu ollä laga...! Seda ma neile
ei jäta! Seda ma neile ei jäta. Ja kui sa väimees-

poeg tahad olla, sina ka ei tohi jätta! (*Mulgile rusika
tega nina all.*) Sina ka ei tohi jätta!

VOMM (*ajab rinna õieli*). Ja mina ka ei jäta! Ma pole
ainult veel aega saanud linna sõita ja neid pihuka ja
põrmuks teha! Mina! Volmer Vomm! See ja teine ja
kõik! Puruks ja põrmuks teen ma nad!

MULK. Ära nuta, Liisi, mina ei või näha, kui sa nutad!
Mina küll ei usu, et see laul selles leheräbalas, Liisi,
sinu kohta käib — kust nad seal sind võivad tunda või
teada, aga...

LIISI (*lööb käed Matsi kaela ümbert lahti*). Kui sa ei
taha, Mats, kui sa ei taha, no siis... (*tahab nuttes
ära minna*). Kuidas ta's ei käi minu kohta, kui selgesti
öeldud on: Kutsiku kõrts ja Liisi... Aga kui sa ei
taha, Mats, kui sa ei taha...

MULK (*haarab Liisi käest kinni*). Kui ma kõige selle
aja tahtnud olen! Kuidas ma siis ei taha! Kuid mina
mõtlen: Kutsiku kõrts on pea igas mõisas ja see Liisi
võib ka mõni teine olla, tont, kuidas nad minu Liisi
kohta tohivad laulu teha...?

VOMM ja KÖRTSINAINE (*vastastikku peksavad rusi-
kaid kokku*). Mina neile ei jäta, mina neile ei jäta!

MULK. Ära nuta, Liisi, mina ka neile veel sugugi ei
jäta, mina neile ühe vingerpussi mängin, kui ma ka sel
silmapilgul veel ei tea, kus ja kunas! Anna ometi vähe
aega mõelda. Vallavanem lubab linna minna ja läbi
vuhvida, aga ei julge, linnas kardavoisid ja ametmehi
palju, aga vaata mina...!

LIISI ja MULGI duett.

1.

LIISI. Nee linnasaksa, nee om küll
no peris heinaritsiku,
kuid mede küla poisi, nee
om sirge nagu pütsiku!
Jumala eest!

MULK. Ei ole meest!

LIISI ja MULK. Vaid puha selge ritsiku,
ritsiku, ritsiku!

LIISI. Ritsiku! (*Triller.*)

KOOR. Kuid mede küla poisi, nee
om sirge nagu pütsiku!

2.

LIISI. Ma olen linnan kaenu,
kas lõvvas mõne ütsiku,
kuid puha om na jütsiku,
ja selge heinaritsiku!
Jumala eest!

MULK. Ei ole meest!

LIISI ja MULK. Vaid puha om na ritsiku,
ritsiku, ritsiku!

LIISI. Ritsiku!

KOOR. Kuid mede küla poisi, nee
om nagu laane pütsiku!

3.

LIISI. Ja näva tohiv teote
ja mede kõrtsi reote!
Me ütlem teil', te ritsiku,
üits kenä kõrts om Kutsiku!
Jumala eest!

MULK. Väljast ja seest!

LIISI ja MULK. Üits kenä kõrts om Kutsiku,
Kutsiku, Kutsiku!

LIISI. Kutsiku!

KOOR. Me ütlem teil', te ritsiku,
üits kenä kõrts om Kutsiku!

KOLAPOISID. Mulk! Sul ka kaval pea, peta saksad lin-
nast välja, anna meie kätte, küll meie vuhvime!

MULK. Linnast välja? Päris hea nõu, päris kena!
Hahaha! Poisid! Korv õlut ja pool-toopi, laske üks hea
lugu lahti — Mats Mürk katsub oma pruudi jalga...
Muuga saab Mats Mürk ise toime. (*Tantsib.*)

POISID (*pillidega*).

Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!
Mulk pastlaga ja viisuga
lööb tantsu oma Liisuga!

VALLAVANEM ja KÖRTSINAIN (kaks paksu, laulavad ja tantsivad väga veidralt kaasa).

Ei jäta ma, ei jäta ma,
enne kui saksad vuhvi ei saa.

POISID. Ei jäta ta, ei jäta ta,

enne kui saksad vuhvi ei saa!

MULK LIISIGA. Mulk pastlaga ja viisuga
lööb tantsu oma Liisuga!

(Eesriie.)

TEINE VAATUS.

«Vaatileja» toimetuses.

Tuba ajalehe «Vaatileja» toimetuses. Pahemat kätt üks
tubli kuljusega, tagaseinas teine, kust trepp üles
trükkotta viib. Seintel raamaturiilid, kõiksugused rek-
lamlehed, kodumaa kaart ja suur plakat pealkirjaga:
Ajaleht «Vaatileja» ilmub nädalas korra, hind aastas
8 rubla, kuulutuste korpusrida 5 kop. — Kolme laua
taga, mis ajalehti, pabereid ja raamatuid täis, istuvad
OOPIK, KÄGU ja LÖÖKE, kirjutavad ja laulavad.

Nr. 1. Tertsett.

Laskem suled kribiseda,
laskem, laskem libiseda,
suuri mõtteid, kuulsaid mõtteid,
üle ilma uusi mõtteid,
kribiseda paberisse,
libiseda lehe sisse!

KÄGU (*käega laua pihta pörutades*).

Tadiramp, tadiramp, tratraa...

OOPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KOIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

Mis on kuskil kuulda olnud,
juhtumisi ette tulnud,
suuri asju, väikseid asju,
üle ilma uusi asju,
paneme kõik paberisse,
mahutame lehe sisse!

KÄGU (*nagu enne*). Tadiramp, tadiramp, tratraa...

ÕÕPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KOIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

KÄGU. Minu härrad, tubli, hüva, vaimustav! Ja valmus tus on peaasi, kirjanikul — liiatigi veel ajakirjanikul — peab vaimustust olema. Kirjanik ilma vaimustusega on kelluke, mis ei helise, on nagu — vana mõraga pada! Mõistlik meist, mu härrad, et «Karskuse Sõbrast» mööda «Gothenburgi» kaudu kontorisse tulmine, tõesti mõistlik! Vanad eestlased juba olid nii targad, et ilma linnupetet võtmata majast ei läinud. Nema maitseid enne iva. Meie kui nende järeltulijad, sugu Kalevite kange võsu — meie peame esivanemate puukidest kinni. See on rahvuslik, see on hubane, see on suur! Muidugi, meie oleme hariduses neist ette jõudnud, meie võtame linnupetet keemilisel kujul ja oleme: iva on iva!

ÕÕPIK ja LÖÖKE. Mhmh! Jah!

Nr. 1-a. Tertsett.

KÄGU. Tadiramp, tadiramp, tratraa...

ÕÕPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KOIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

ÕÕPIK. Kuule, Kägu, sina tont oskad ju suuri sõnu teha, nagu oleksid sa — peatoimetaja ise!

KÄGU. Kas ma siis ei ole! Kui vana Sarv kodunt ära ärireisile sõitis — kelle ta enese asemele nimetas, kes pidi lehe eest hoolitsema ja vastutama, kes?

ÕÕPIK. No jaa, sina!

KÄGU. Noh siis — küllalt! Tööle, mu härrad: Siin, juhtkiri on juba peaaegu valmis. (*Paatosega.*) Tartu ja Tallinna meestele — kaikaga kindrekontide vahel! Makabeus maha!

ÕÕPIK ja LÖÖKE (*suure vaimustusega üles karates ja korrates*). Makabeus maha, kand taha!

Nr. 1-a. Tertsett.

KÄGU. Tadiramp, tadiramp, tratraa...

ÕÕPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KOIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

LÖÖKE. Kuule, Kägu, kui sina nüüd ajutine peatoimetaja oled, siis muretse ka, et me ajutiselt vähe seda va näpuvalget saame. Täna on minu teades nagu palgapäev.

KÄGU. Lööke on su nimi, aga — tihane sa oled! Mõtled ainult rasva ja rasva peale. Näpuvalget — palgapäev! Ära seo oma meeli maiste asjade külge, mida koi ja rooste rikuvad. Rahva kasuks töötada, sellest olgu sulle tasu küllalt! Ööpik — poliitika ringvaatus? Mis sa laulad, kaugei sa temaga oled?

ÕÕPIK. Valmis, valmis! Võtsin «Birževõja Vedomostitst»¹, kärpisin eest ja tagant, tõmbasin maha, lisasin juurde — ühe sõnaga: tubli ringvaatus ja täitsa algupärane, meie lehe seisukohast vaadates. Ümberpanek ladus, kõne vaimurikas, ühe sõnaga — suurepärane!

Nr. 1-a. Tertsett.

KÄGU. Tadiramp, tadiramp, tratraa...

ÕÕPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KOIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

KÄGU (*käega keelates*). Jätkub! Jätkub! Ja sina, Lööke, mis sa kodumaa nurmedelt lõõritad?

LÖÖKE. Lõõri, lõõri, lööke —

ÕÕPIK. Piiri, pääri, pääsuke —

KÄGU. Pidage, seda laulurohkust ma juba tunnen. Mis seal siis katki on?

LÖÖKE. Kodumaa näib koidu-und magavat, ei kiirku ega kahku, rixu ega raksu kuskil pool. Hariduseseltsides — jaa, peetakse harilikke hariduslikke koosolekuid, aga — et seal keegi harida oleks saanud...

KÄGU. Eh! Mitte koergi ei ole kuskil kaevu kukkunud?

LÖÖKE. Ei!

KÄGU. Hm! Paha. Siis ei ole parata, vana armas abinõu avita. Siin:

«Olevik» ja «Sakala»,

«Päevaleht» ja «Kodumaa»,

«Kaja», «Hääl» ja «Postimees» —

vast on mõnel uudist sees.

¹ «Börsi Teated» (vene k.).

(Jagab lehed välja.) Igamees lõikab ühe maanurga
sõnumid välja, Riia lehed riisun ise.
ÖÖPIK ja LÖÖKE. Mhmh! Jah!
ÖÖPIK. Kus käärid? (Lööb rusikaga vastu lauda, kuulda
kus käärid tirisevad.)
LÖÖKE (võtab lehe alt käärid). Siin nad tirisevad
(Kõik kibedasti ametis, pikad käärid välguvad.)

Nr. 1-a. Tertsett.

KAGU. Tadiramp, tadiramp, tratraa...

ÖÖPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KÖIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

POISS (trükikojast, tahmane ja määrdinud, trepist alla
joostes prantsatab ühes uksega tuppa. Temal on õhu-
kesed riided ja kange nohu, tõmbab alati pahema ja
parema käe esimese sõrmega nina alt). Trükikoda
palub juhtkirja!

KAGU. Tasa, pagana pihta! (Tõstab sõrme nina kõr-
vale.) Mis ma's seal veel tahtsin ütelda? — Ülemaa-
lisele elupikkusele edumõttele veel üks väike vahi!
(Hakkab tuhatnelja kirjutama, käristab, kui rida jälle
täis, paberi küljest ribasid maha ja pillab põrandale,
kust poisike neid korjab.) Ega's juhtkirjad pruugi
pikad olla, neid ei loeta. — Mõjub tänaseks, punk!
(Poisikesele, imeks pannes). Kas sa veel siin vahid?
Miks sa järjest ei võtnud ja ei viinud?

POISS. Hõhõhõ! Es jõvva ju! (Tormab minema.)

ÖÖPIK (lipakaid Käo kätte viies). Siin Tartu ja Tallinna
tarkus!

LÖÖKE (nõndasama). Siin Pärnu, Viljandi ja Narva
natuke!

KAGU. Ja siin Riia riismed. Säh, Lööke, muuda nad meie
erasõnumiteks ümber; seda kunsti sa oskad.

LÖÖKE. Mhmh, jah!

Nr. 1-a. Tertsett.

KAGU. Tadiramp, tadiramp, tratraa...

ÖÖPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KÖIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

POISS (tormab sisse). Trükikoda palub kodumaad.

KAGU. Säh! Kahma kätte ja kao!

POISS. Hõhõhõ! Ku pallu! (Valab minema.)

KAGU. Ja nüüd meie omad algupärased uuemad sõnu-
mid. Mu härrad, kes teist teab ühe hea uuema sõnumi?
Pudel Saku ubinaali aupalgaks, kelle uuem sõnum
kõige uuem on! Pidage silmas, uuemad sõnumid pea-
vad hästi uued olema, tuliuued, mäherdusi veel kelle-
legi teisele enne meelde ei ole tulnud, aga — ometi ka
nõisugused, et neid keegi vaeleks tunnistada ei või ja et
nend tagantjärele tarvis õiendada ei ole. Mõistate, mu
härrad?

ÖÖPIK ja LÖÖKE. Mhmh! Jah!

ÖÖPIK (lugemise viisil). «Suure-Jaani kihelkonnas on
üks poiss püssi lasknud!»

KAGU. Hüva! Muutke: «püssi lõhki lasknud», ja lisage
juurde: «Ettevaatust tuleriistadega!»

LÖÖKE (lugemise viisil). «Tartus on üks üliõpilane ära
surnud!»

KAGU. Hüva! Muutke: «Tartus on üks üliõpilane äkki
ära surnud. Öhtul enne seda oli ta veel rõõmsasti sõp-
rade seltsis konvendi korteris õlut joonud.» Ja lisage
juurde: «Ah see joomine, see joomine!» Siis meeldib
see karskusemeestele.

ÖÖPIK (lugemise viisil). «Viljandis on mineval nädalal
hullu koera nähtud!»

KAGU. Hüva! Jätke «mineval nädalal» välja, muidu on
sõnum juba vana. Ja lisage juurde: «Hoolsal politseil
on korda läinud tigidat looma kohe kahjutuks teha.»
— Muidu jäävad Viljandi mehed rahutuks ja — on
sünnis valitsuse organid igal ajal kiites nimetada.

POISS (tormab sisse). Trükikoda palub poliitikat!

KAGU. Siin! Lase jalga!

POISS (valab minema). Hõhõhõ! Täampe läab leht
lõhki!

ÖÖPIK. Tadiramp, tadiramp...

KAGU. Sst! Siin tadiramptitan mina! Kuulge mu enese
uuemat sõnumit, mu härrad! Ma leian, teie uuemad
sõnumid on vähe väärt, pidin neid kõiki parandama.
Ma olen sellepärast otsuseks teinud aupalgaks määra-
tud ubinaali ise ära juua. Olete nõus, mu härrad?

ÖÖPIK ja LÖÖKE (nukralt). Mhmh! Jah!

KAGU. Rõõmustab mind, et ühel meelel oleme. Tänu-

tunnistuseks, kui täna üks tellija tuleb, lisan ma veel kaks — ütleme kolm — kollast juurde, — tühjendame nad selle uue tellija hea õnne peale...

ÖÖPIK ja LÖÖKE (*rõõmsalt*). Mhmh! Jah!

POISS (*tormab sisse*). Uuembid sõnumid on vaja!

KÄGU. Tuhat ja tuline! Kas ei saa juba ükskord lehti täis?

POISS (*näitab nööri*). Veel on umbes küünra võrra puudus.

KÄGU. Säh! Sellest saab.

POISS. Hõhõhõ! Siin on kaits kortelt peale küünra (*Valab minema.*)

KÄGU. Viimane leib, jah, ajalehe toimetaja olla! Lõhu kirjutamist, kas higi tilgub, aga — (*ukse kuljus kõlaseb*). Sst! mu härrad, ruttu igaüks oma asemele! Tuleb keegi tellija, saagu ta aimu, et meie siin rahva kasuks töötame, et peajud auravad. — Sisse!

JAAK (*sisse astudes ja läve kõrvale seisma jäädes*). Tere hommikust ka, siit maja rahvas!

KÄGU, ÖÖPIK, LÖÖKE. Tere!

KÄGU. Millega ma teid võin teenida, mu härra?

JAAK (*kukalt sügades*). Mis ta nüüd teenida või — kus nüüdsel ajal see teenistus või midagi! Ole rahul, kui igapäevast leiba saad!

KÄGU. Mis te soovite, mu härra?

JAAK. Või mina tean, mis härrad soovivad või on?

KÄGU. Ega ma ju kellestki teisest ei kõnelnud — mis teie ise soovite?

JAAK. Ah mina? Mis te nüüd hakkate ennast kulutama või olema...

KÄGU. Kuidas nii? Ma küsin ainult, mis te tahate?

JAAK. Tahan nüüd — no olgu pits viina vaeva peale, kui just pakute ja käepärast on!

KÄGU. Juhm!

JAAK. Kes see? Mina või?

KÄGU. Kes siis muu?

JAAK. Joea, aga noo — milles siis na?

KÄGU. Ega siin ometi kõrts ega vürstpood ei ole, et siit viina tahate.

JAAK (*pahaselt*). Kuidas? Ise ajate vägisi peale...

ÖÖPIK ja LÖÖKE. Hahaha!

KÄGU. Hahaha! See oli siis väike eksitus! Mis siis küla-mehel õige päris asja oli?

JAAK (*haavatult*). Eks te's küsinud kohel Narrite mind siin... No ega's mina ka sest suuremat ei panel!

KÄGU. Noo, mis teil siis oli? Lehte tahtsite tellida?

JAAK (*käega lüües*). Või lehte tellida? Tea, kus mul see raha, või mis mina selle lehega teen!

KÄGU. No tehke rutemini ja ärge raisake meie kallist aega.

JAAK. Õige kah jah.

KÄGU. Mispärast te siis siia tulite, rääkige ometi?

JAAK. Ah mina?

KÄGU (*pahaselt*). Lammas!

JAAK. Ei olnud lammas, siga oli.

KÄGU. Mis see tähendab: siga oli?

JAAK. Nojah, oli ju siga! Teate, sihuke! (*Näitab, kui pikk.*) 18 puuda kaalus.

KÄGU. Ära varastati või?

JAAK. No kus ta's ära varastati, kui ma ise linna tõin ja lihunikule ära andsin.

KÄGU. No pagan võtku, mis siis meil selle seaga tegu on?

JAAK. Õige jah, ega teil ole sellega tegu midagi. Pere-mehe siga, käsk anti linna tuua ja mina muudkui tõin ära.

KÄGU. Tja, armas mees, nüüd ei saa ma aru, olen mina loll või olete teie?

JAAK. Mina enese teada ei ole, siis üks kahest...

LÖÖKE (*kargab üles*). Poisid, see on ju hambamees. Kas ta vahest ei olegi nii suur toru, kui ta välja näeb? (*Jaagule.*) Kust te's õige sihuke olete?

JAAK. Eks ma Päraküläst ikka ole.

LÖÖKE. Ja tulite linna peremehet siga lihunikule tooma?

JAAK. Õige, õige!

LÖÖKE. Ja mis te's nüüd siia tulete? Mis te meilt tahate?

JAAK. No siin ju ometi see lehetoimetuse öeldi olevat.

LÖÖKE. Üsna õige. Ja mis te's toimetusest tahate?

JAAK (*sügab kukalt*). Kas see laul käib siis meie kõrtsi-preili kohta või ei käi? Poisid ütlevad üks nii, teine naa, et käib ja ei käi mitte.

LÖÖKE. Missugune laul?

JAAK. No see, mis lehes oli. Kutsiku kõrtsist ja Liisi preilist...

LÖÖKE (*tüdinult*). Toga mis toga! (*Jaagule.*) Mees, ma annan teile nõu, tehke minekit! (*Istub oma asemele.*)

ÖÖPIK (*omapuhku*). Oota, tema ei tea. Meil oli ju mingi sugune sihuke laul lehes. (*Jaagule.*) Te mõtlete seda laulu, kus mustast suitsunud kõrtsist ja kenast kõrtsi tütrest jutt oli?

JAAK (*rõõmsalt*). Jajaja!

ÖÖPIK (*teisalt*). Ja õllest, mis laga. «Liisi, vala aga»

JAAK. Vovovo!

ÖÖPIK. No mis siis nüüd selle lauluga on?

JAAK. No mis muud on, kui et preili on hirmus vihane, ja mis veel preili mamma!

ÖÖPIK. No siis minge rahulisti koju ja öelge, et laul oli minu tehtud ja et mina eluilmast teie Kutsiku kõrtsi ega teie Liisi-preilit oma ihusilmaga näinud ei ole.

JAAK. Aga laulu oskate teha? See asi teil hästi ei lähe.

ÖÖPIK. No pole viga. Laske see meie mure olla.

JAAK. Kas panete siis nüüd selle ritsiku-laulu ka lehte või, mis preili vastu tegi?

KÄGU. Mis? Preili tegi laulu vastu? Kus ta on? Andke siia.

JAAK. Andke siia, noh, ega's ta minu käes... See juba poiste käes! Juba poisid tõmbavad härmoonikuga.

KÄGU. Soo? Noh, siis minge koju ja tervitage neid. Preilit ja kõiki! Ja nüüd — jumalaga. Meil pole aega sinu teiega lobiseda. (*Hakkavad kõik kolm kirjutama.*)

JAAK. No jah, jumalaga siis kah jah! (*Ara. Väike vahe.*)

KÄGU (*on ühe kirja lahti rebinud ja lugenud, kargab vihaselt üles ja viskab kirja laua alla ja kargab temale jalgadega otsa*). Tont võtku neid kõiki.

LÖÖKE. Mis siis jälle?

KÄGU (*kirub*). Rahvavalgustaja pead olema, aga näpuvalge pärast võitle nagu kurat jumalaga. Kirjuta, nagu see tahab (*tõukab kirja jalaga*), siis oled tagumlane, kirjuta, nagu teine tahab, siis oled kodumlane, kirjuta, nagu kolmas tahab, siis — siis —

LÖÖKE. Siis oled sotsialist...!

KÄGU (*jookseb ringi ja püüab ennast rahustada*). Ööplik!

ÖÖPIK. Jahl!

KÄGU. Mine ümber nurga poodi. — (*kõnelemine laulu laadi: Minge üles mägedele*).

Too mull' veidi tubakat,
hülseneid ja tuletikke,
Bostanjoglo vabrikust! —
Kulla härra, anna raha,
kaupmees ammu pahane,
võlgu anda ta ei taha
mitte enam sugugi!

ÖÖPIK.

KÄGU. Mis? Ja seda ütled sina, kui poliitikamees, kelle kätte ma poliitika ringvaate kirjutada olen andnud? Poliitika ja diplomaatika, need kaks asja käivad käsi-käes, ja sina kui poliitikamees ei peaks nii palju diplomaatikat oskama, et tühja veerand naela tubakat kätte saada? Anna suuri töotusi, suuri töotusi anna! Mine!

ÖÖPIK. Lähen juba, lähen! Kuu ja tähed taevast ei pea minu eest julged olema! (*Ara.*)

KÄGU. Nõnda ainult, nõnda on õigel! (*Ukse kuljus kõlises valjusti.*)

KÄGU ja LÖÖKE (*tõttavad oma asemele ja kirjutavad*).

VOMM (*sisse astudes*). Tere! Ma tahan täada, kes teist siin see — toimetaja on?

KÄGU ja LÖÖKE. Tere!

KÄGU (*üles tõustes*). Teie soovite, mu härra?

VOMM. Mina ei ole teie härra, mina olen Volmer Vomm, vallavanem Volmer Vomm, aga — ma tahan täada, mis härrad teie mul siin olete?

KÄGU. Ei ole sugugi au teid lähemalt tunda, aus vallavanem ja Volmer Vomm.

VOMM. Soo, tunda ei mõista, aga teotada mõistate!

KÄGU. Kuidas? Kes teotas?

VOMM. Teie oma lehenarmaga! (*Võtab taskust suure ajalehe ja laotab enese ette laiali.*) «Pärnumaalt K. vallast kirjutatakse meile: Hiljuti oli meil vallametnikkude valimine. Vallavanemaks sai keegi V. V., kellele kõik kõrtsimehed nädalate kaupa enne hääli olid kogunud. Arvatakse, et ametisse saamine V. V-le vähemasti 100 rubla maksma läinud! Oh Eesti rahvas, mil-

lal saad sa nii kaugale, et sa oma ametnikkude valimist enam sinikaelte abil ei toimetata!» — Kuidas teie julgete niisugust teotust minu kohta lehte panna? Seda ma teile ei jäta. (*Astub ähvardavalt lähemale.*)

KÄGU (*ees taganedes*). Aga aulik härra Vomm ja valla vanem! Kuidas te ometi võite mõelda, et selles kirjatükis teist kõne on? Teie olete täitsa eksiteel. Jumala eest, ma tõendan teile, teid ei ole sugugi mõeldud.

VOMM. Mis? Keda te tahate võrgutada? Kas K. vald ei tähenda Kariste ja V. V. — Volmer Vomm? — Mis?

KÄGU. Aga ma kinnitan teile, aus Vomm ja vallavanem, mõtelge ometi, Pärnumaal on ju palju valdade nimesid, mis K-tähega algavad — Koonga, Kõima, Kärü, Kalli ja Kilingi — ja V. V. võib ju niisama hästi Viilem Varik ja Viilup Varblane tähendada kui Volmer Vomm! — Ega teie ei ole ju ometi endale kõrtalmeeste kaudu hääli kogunud ja 100 rubla ära kulutanud? — Mis?

VOMM. Muidugi ma ei ole, iseenesestki mõista, ma ei ole.

KÄGU. No vaadake, aus Volmer Vomm, siis on ju selge, et selles kirjatükis teist kõne ei ole. Teie olete aus mees, kes alati otseradasid käib — eks ole?

VOMM. Seda ma arvan. Häda igaühele, kes teisiti julgeb mõelda. Teile ja teie lehenarmale tahan ma aga näidata, kust Luukas õlut toob. Mitte ühteainust nummert ei lase ma enam tervele Pärnumaale sisse! Saate aru? Mis?

LÖÖKE. Kägu, kas viskame selle suure suuga Pärnumaa mehe lävest välja?

KÄGU. Jah, õige! Viskame ta välja! Keda ta siin ähvardab!

LÖÖKE (*ette astudes*). Aus vallavanem Volmer Vomm! Rahvameelse ajalehe «Vaatileja» toimetuse paneb teile ette valida: kas lähete heaga õige ruttu ära, või teid visatakse vägisi välja?

VOMM. Katsuge! Tahate maitsta, mida maiku Pärnumaa soolatud silgud on? Teate, need, mille eest Räämas palvet peeti: Issand! Lase taevast räga soola sadada nende haisema läinud kehade peale? (*Haarab Lööke kinni.*)

LÖÖKE (*sipeldes*). Appi, appi!

KÄGU (*jookseb kõnetoru juurde ja karjub trükikotta*). Trükipoisid alla! Appi!

VOMM. Kuripatt ja kõik!

POISS (*tormab sisse*). Mis om? Mis om? Mis vaja?

KÄGU. Visake see jäme talumats siit välja!

POISS. Ahaa! Seesama, kēs Löökesele liiga teeb? (*Jookseb trepist üles, hüüab üle ukse trükikotta.*) Tutu, luttu, poisid ruttu! Tulge välja, siin saab nalja! (*Trepist alla luleb kolinal ja mürinal tahmaste nägudega poisikeste (täheladujate õpilaste) kari ja asub Vommile kallale. Kõik tõukavad teda kisa ja käraga läve poole.*)

VOMM (*nagu ennegi*). Tohoo, tohoo — tahmalased!

Nr. 2. Poisikeste koor.

1. Küll me temast jagu saame,
libedasti välja a'ame!
Läve poole nihutame,
trepil peale kihutame!
Tõugake ja tõmmake,
tirige ja tassige!
Kuklasse siis väike võmm,
et ta lendab nagu pomm!
2. Kae mul meest, või treigip vastu,
tää, kust siante vällä lastu,
see om meil üits väike trastu.
Katsu, katsu nopest astu!
Tõugake ja tõmmake,
tirige ja tassige!
Kuklasse siis väike võmm,
et ta lendab nagu pomm!

(*Sel silmapilgul astub ÖÖPIK sisse. Kokkupõrkamine. Paberossikestad lendavad vikerkaarena üle näitelava. Kisa ja käraga tassitakse Vomm välja. Vomm ja trükiladujad jäävad ukse taha.*)

ÖÖPIK (*ust lukku pöörates*). Toimetatud, härra toimetaja, ja — siin on ka tubakas! Kestasid korjame põrandalt. (*Hakkavad korjama.*)

KÄGU. Tänan!

VOMM (*eeskoja aknast sisse hüüdes*). Näljavaresed! Ma panen endale ametiraha kaela, puutuge siis veel

ametnikku! Ma lähen politseisse otseteed! Lutikapöödjad! Uhtainsamatki tellijat te tervelt Pärnumaal nägema ei pea! Vilistage siis viimase vindi peal! Kui te mu näppu peaks puutama...!

KÄGU. Karju aga peale, ninasarvik! Tulge, mu härrad, paneme piibud pähe — rahupiibud. (*Paberosse tehakse.*) Õnnetu päev täna, mitte ühteainustki tellijat, aga — pahandust palju. Tuleb nüüd veel keegi, — siin me teda enam ei lase...

ÕÕPIK. Või kui laseme, siis teeme temaga sada vigurit!

LÖÖKE. Seda teeme!

KÄGU. Aga nüüd: (*hakkab laulma*).

Nr. 1-a. Tertsett.

KÄGU. Tadiramp, tadiramp, tratraa...

ÕÕPIK. Nii saab kirju-

LÖÖKE. Nii saab kirju-

KÕIK KOLM. Nii saab kirjutatud «Vaatileja»!

(*Ukse taga kõlistab keegi ägedasti.*)

KÄGU. Ega seegi tellija ei ole, küll te näete.

LÖÖKE. Vaatame järele. (*Keerab ukse lukust lahti.*)

ÕÕPIK. Las ta tulla! (*Istuvad igaüks oma asemele ja kirjutavad.*)

KÄGU. Aga ikka mõistlikult, ikka mõistlikult, tasa ja targu!

MULK (*sisse astudes*). Tere!

KÕIK KOLM. Tere!

MULK (*Õõpikule*). Ma tahtsin...

ÕÕPIK. Вы желаете? Говорите пожалуйста по-русски!

MULK. Ahaa, umbkeelse juurde olen juhtunud. Katsume teisega. (*Pöörab Käo poole.*)

KÄGU (*üles karates*). Bitte, mein Herr, Sie wünschen?

MULK (*temale*). Vintsen, vüntsen, vitsen-vatsen ti pat sen. Kas te siis maakeelt ei mõista?

KÄGU (*istub*). Kann nichts verstehen!

MULK (*Löökesele*). No teie ometi eesti keelt oskate?

¹ Mis teie soovite? Kõnelge palun vene keeli! (vene k.).

² Palun, minu härra, teie soovite? (saksa k.).

³ Ma ei mõista midagi (saksa k.).

LÖÖKE (*üles karates*). Koa jums vajak? Runat par latwisk. Igaunis es nemag.¹

MULK (*käed puusas*). Keda te siin narrite? Arvate, et mina ka mõnda sihukest värki ei oska? Mibis kubi-radi lebihe tobiimetus seebii sibiin obin, kubis ebiisti kebiilt ebii obisata? (*Võtab kolmerublalise vestitaskust ja hoiab kõrgele.*) Mis see on?

KÕIK KOLM. Üks tellija, üks tellija,
hurraa, hurraa, hurraa!
Üks tellija, üks tellija,
hurraa, hurraa, hurraa!

(*Kargavad kõik üles ja igaüks näpuga raha otsas kinni.*)

MULK (*neid eemale kaitstes*). Aega on! (*Paneb raha tasku tagasi.*)

ÕÕPIK. Vend!

LÖÖKE. Kallis sõber!

KÄGU. Aus suguvend ja seltsimees, isamaa altarile ohverdaja ja vaimuvalguse sõber, võtke istet!

MULK (*nokutab pead*). Jaja ja ja! Nüüd oskate eesti keelt küll? Nüüd on teil kõigil maakeel sula?

KÄGU. Ah, see oli muidu — nali, sõber. Mis keel see ometi on, mis teie rääkisite?

MULK. Mis keel see oli, mis teie rääkisite?

ÕÕPIK (*ruttu*). See oli vene —

KÄGU (*ruttu*). See oli saksa —

LÖÖKE (*niisama*). See oli läti keel.

KÄGU. No vaadake, sõber. Tubli ajalehe toimetuses peab ometi kõiki Baltimaa keeli mõistatama. Me võiksime

ka veel soome keelega lagedale tulla, kui see — kui see ajakohane oleks! Aga see — ei ole nüüd ajakohane.

MULK. Aga mulgil on oma keel, mis igal pool maksab. (*Võtab vestitaskust raha, näitab ja paneb tagasi.*)

Näitab näpust, ja — kõik on sõbrad, kõik oskavad ja saavad aru.

KÄGU. Aga mis keel see ometi oli, mida te näpuvahel ei näidanud, mida te rääkisite?

¹ Mis teie soovite? Kõnelge läti keeli. Eesti keelt ma ei mõista. (Mõnutatud läti k.).

MULK. Sedagi te veel ei tea? Ja ise tahate rahvale aja lehte kirjutada? Tulge enne Mulgimaale karjaseks, meie karjapoised räägivad kõik seda keelt.

KAGU. Kuidas?

MULK. Muidugi, ja nimelt isekeskis. Noh, olgu peale, kui te ka mulgi karjaste keelt ei oska, teie lehe võite ma siiski tellida. (*Paneb raha laua peale.*)

ÕÕPIK (*kähku kirjutamas*). Teie nimi?

MULK. Mats Mürk.

LÖÖKE (*niisamuti*). Vald ja postijaam?

MULK. Abja valda, Mõisaküla kaudu.

KAGU. Vaadake, kallis kaim, meie kõik siin, nagu te näete, oleme ju õieti ka mulgid, pseudomulgid, järele tehtud mulgid, meele poolest mulgid...

MULK. Olge te nüüd sõidumulgid või mis tahes, aga läbi võib teiega saada, seda peab teile jätma. Sõimale omas lehes mulkisid küll, aga noh — mis mulk sellest hoolib.

Nr. 3. Mulk ja tertsett.

MULK. 1. Sa sõimad mulki? Mulk on mees, ta kõnnib musta kuu e sees, ei kohku sandi, saksa ees — kel saabas jalas ja varvas väljas —!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE. Mulk, mulk, mulk, mulk!

MULK. Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE. Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

MULK. 2. Ja mõnikord läeb tarvis ka, mulk rotte püüab rasvaga ja saksa paksu pungaga — kel käsi puusas ja tühi pungas —!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE. Mulk, mulk, mulk, mulk!

MULK. Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE.

Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

MULK. 3. Sa hullu lugu näha saad ja oma silmad punni aad, kui talupoeg saab mõisamaad — see oleks lugu ja tõstaks pugu!

Oi põlvekest, oi põlvekest, mis mulgil siis on! Hõissa poiss, Mats, puhu sarve, rubla kuus ja peremehe leib! Elagu saunamees ja tema pörss!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE. Mulk, mulk, mulk, mulk, mulk!

MULK. Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE.

Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

ÕÕPIK. 4. Kui jumal suure tuule tooks ja tuhat mulki mõrda lööks ja igaühel kopik saaks — siis napsiraha saaks sellest näha!

MULK (*pistab Õõpikule rusika nina alla*). Kae, toda ei ole!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE. Mulk, mulk, mulk, mulk, mulk!

MULK. Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

KAGU, ÕÕPIK, LÖÖKE.

Mulk pastlaga ja viisuga lööb tantsu oma Liisuga!

MULK. Pill katki, torud kotti, saatan selga, lävest välja — jumalaga!

KAGU. Pea, mulk, sõber, kuhu nii kähku?

MULK. Tont, olekski ära ununud: mul oli ju veel kuulutus lehte panna.

KAGU. Väga hea, hüva! Viis kopikat korpusrida; kui enam korda kuulutate, siis odavamalt.

MULK. Katsume ära, mõjub ehk ühestki korrast. (*Annab kuulutuse.*)

KÄGU (*loeb*) ... «Et ma tütrele peigmeest tarvitan kaksikümmend aastat vana ... koolitatud ja ilus, kaas-
vara 10 tuhat rubla.» 40 kopikat!
MULK. Mis? 40 kopikat? 10 tuhat! — 10 tuhat maksab
äiapapa pulmapäeval laua peale.
KÄGU. Kuulutuse maksab 40 kopikat.
MULK. Maksu (*pane raha lauale*), aga koolitud, noor,
ilus, tark ja rikas! Jaaah, 10 tuhat rubla!
ÖÖPIK. Mis?
LÖÖKE. Kus?
ÖÖPIK. 10 tuhat rubla?
LÖÖKE. Noor ja ilus?
ÖÖPIK. Kas see on ka õige asi?
MULK. Mhmh! Jah! Miks siis õige ei peaks olema?
KÄGU, ÖÖPIK, LÖÖKE. Tõesti?
MULK. Muidugi!
KÄGU. Tohoo tont! Ja nii rikkale tüdrukule, kui ta veel
noor ja ilus, ei tule peigmeest?
MULK. Kust ta's sinna taha metsanurka peab tulema?
Sinna ei tule juut ega harjukegi, veel vähem siis rik-
kale tüdrukule paras peigmees!
ÖÖPIK. Imet ime peale!
MULK. Pole Mulgimaa kohta ime midagi, trükkige aga
lehte. Kui teie ei usu, sõitke oma silmadega vaatama.
Jumalaga! (*Ara.*)
ÖÖPIK (*toibudes*). 10 tuhat rubla?
LÖÖKE. Ja noor ja ilus?
KÄGU. Ja koolitatud?
ÖÖPIK. See neiu oleks üht, noort kirjanikku väärt!
LÖÖKE. Seda ma arvan!
KÄGU. Nimelt!
KÖIK KOLM. Imede ime!
KÄGU. Poisid! Pühade ajal sõidame Mulgimaale kosja!
ÖÖPIK. Kõik kolm?
LÖÖKE. Mulgimaa elagu!
KÄGU. Mulk pastlaga ja viisuga
lööb tantsu oma Liisuga!
KÖIK KOLM. Mulk pastlaga ja viisuga
lööb tantsu oma Liisuga!

(*Eesriie.*)

KOLMAS VAATUS.

Rästa pesas.

*Aed metsavahi Rästa juures. Tagapool maja uksega.
Läve kohal põdrasarved jne.*

RÄSTAS (*istub ja loeb ajalehte, korraga*). Mis? Tont
võtku! Kas ma õieti näen? (*Võtab prillid peast, pühib
alle, vaatab uuesti.*) Oh teie võllaroad! Hahaha, see on
tükk, mis tükk! (*Loeb.*) «Et kaugel metsanurgas elan,
annan ma teada, et tütrele peigmeest tarvitan. Laps on
20 aastat vana, koolitatud ja ilus. Kaasavara 10 000
rubla. Palun ausaid peigmehe lähemal kallil pühade
ajal mind vaatama tulla. Metsavaht Karl Rästas, Pära-
külas.» — Karl Rästas? See olen ju mina. Tont neid!
Minu ausat nime kurjasti tarvitada! Ja minul tütar?
Hahaha! Parem ometi võinud lehte panna: «Vanaldane
poissmees, kes kaugel metsanurgas elab, tarvitab abi-
kaasat. Palun tütarlapsi ja noori leski kallil pühade
ajal mulle kosja tulla.» — Vaat see oleks ometi nali
olnud! — Minul tütar? Miks mitte, aastate järgi oleks
mul mehelemineja tütar olla võinud! Pagana hamba-
mees, kes selle tüki välja mõtelnud. Saab näha, kas
tõesti kosilasi tuleb. Vähe vist küll, ehk olgu siis õige
kaugelt mõni narr. — Noh, minu poolt ei pea takistust
olema. (*Hüüab tupp.*) Miili! Miili! (*Kõnnib edasi-
tagasi.*) Mis ma's nüüd teen? Kui tõesti kosilasi tuleb?
Kust ma neile tütre võtan? Peaks üks hästi küürakas
ja lombakas olema, kui võimalik, puid keelega! Aga —
kust võtta, et mitte vargile minna?

(*MULK ja LIISI tulevad suure õhinaga.*)

MULK. Tere, Rästas!

RÄSTAS. Näe imet, Mats Mürk ise! Tere! Kust tele alla nii kahekesi ja ühel nõul tulete? Kosja tulite või?

MULK. Sa siis tead juba?

RÄSTAS. No kui lehes seisab! Kuule, Mats, kas sina ei ole selle tüki tegija? Sina oled pealaest jalataldadeni viguritükke täis. Kes muu sihukese kuulutuse lehte pani? Kui ma ainult teaks, mis jaoks?

MULK. No kui olen mina — ega sa kuri ei ole, sõber!

RÄSTAS. Muidugi olen ma kuri. Mistarvis sa sihukese tükke teed? Ja veelgi minu nimel?

MULK. Kuule, sõber, ei ole aega pikka juttu vesta, ma pead rohkem meelega mõistma, kui mina suuga jutustan. Asi oli nii: sa mäletad ometi seda laulu seal (*näitab käega*) oma ihulehes «Vaatilejas»...

LIISI. Kutsiku kõrtsist ja Liisist...

RÄSTAS. No miks ma ei mäleta, mäletan küll. See küla minu arvates ainult juhtumisi kaasa meie Kutsiku kõrtsi ja Liisi-preili kohta, ega's see...

MULK. No jaa, oli kuidas oli, aga Liisi hing oli valu täis, ja mis veel Liisi ema! No vaat siis ütlesin mina seda ma neile laulu lehte panijatele ei jäta, ühe vinger pussi ma neile mängin! No mida saad sihukestele linna teha? Külapoistel jälle kohe hea nõu käepärast, peta saksad maale, vuhvime läbi! No läbi vuhvida ei tahaks, aga neid endid ka kord pilgata ja pigistada, seda küll! Sihukesed luguskid, tikkusid mindki narmima, kui linna kaema läksin, mis mehed nad on. No siis vilksatas mul mõte pealuust läbi ja panin selle kuulutuse lehte, et ehk võtavad kuld kala peale õnge...

RÄSTAS. Ah, et ehk tulevad ise kosja? Nii rumalad nad ei ole.

LIISI. On, on! Ongi juba seal!

RÄSTAS. Ongi juba seal? Kes? Kus?

LIISI. Meile jäid hobust puhkama ja teed küsima.

RÄSTAS. Kõrtsi juurde?

MULK. Jah! Jah! Mina siis ja Liisi kah, ilma ennast neile näitamata, kõõgiuksest vilksti õue, hobusele peale ja sulle teadust tooma...

RÄSTAS (*kukalt kratsides*). Mis sa siis neist minu juurde tellisid? Kas mõne teise juurde ei võinud?

MULK. Kuhu siis? Enese juurde ju ometi ei võinud...?

Nad oleksid mu ju kohe ära tundnud! Sinu nimi tuli meelde, ja nõnda siis ka tegin. Ära nüüd seda nalja ära riku, vaid aita kaasa teha!

RÄSTAS. Jaa, aga — mul ei ole ju tüdart ega midagi. Pidasin praegu nõu, kust saaks tütre, mõne küüraka või lombaka, aga...

LIISI. Sul on ju Miili! See on ju agar küllalt kosilastele ette tuua. Kas paremat veel vaja?

RÄSTAS. Ah Miili? Miiliga juba peaaegu võiks. Tont võtku, kui on nali, siis olgu ka. Noh mina mängin kaasa! Oodake, ma kutsun Miili. (*Tahab minna.*)

MULK. Ei, ei, valmista Miilit ise ette nii palju ja nii ruttu, kui sa võid, sest saksad võivad iga silmapilk tulla. Meie ei taha ennast neile nüüd näidata.

RÄSTAS. Ei, ei, kannatage ikka vähe, vaatame, kuidas Miiliga toime saab! Miili! Miili! (*Õhinal tuppa ära.*)

RÄSTAS (*tagasi tulles*). Ei leia Miilit kusagilt! On vist jälle kusagil poiss-Jaaguga ninapidi koos. Tüdruk ju kanges meheleminemise hädas, aga ei saa ega saa asjaga toime!

MULK. Seda hõlpsam, kui ta niisugune on! No küll sa toimetad! Tule, Liisi! Meie peame minema. Me ajame külapoised, tüdrukud ka kõik jalule seda nalja vaatama ja tuleme pärast ise ka.

RÄSTAS. Ah tulete? No kui see nali nüüd kõik hästi välja tuleb! Aga, Mats, liiga ei tohi sa mu külalistele teha lasta, seda pead sa töötama! Muidu ei lepi ma järele!

MULK. Ma töotan!

RÄSTAS. No siis ma teen, mis ma võin!

MULK. Väga hea! Jumalaga nüüd!

RÄSTAS. No jällenägemiseni! (*Saadab külalisi väravani. Tagasi tulles.*) No saab siis nüüd näha, mis sest naljast saab! (*Miili näitab ennast läve peal.*)

RÄSTAS. Miili! Miili!

MIILI (*tulles*). Mis on, peremees?

RÄSTAS. Pea sa meeles, Miili, mis ma ütlen: tänasest päevast nimetad sa mind p a p a k s. Kas mõistad? — Pea sa hästi meeles.

MIILI. Jah, küll!

RÄSTAS. No saame näha. Pea sa hästi meeles! Mine nüüd peale.

MIILI. Jah. (Ära.)

RÄSTAS (astub paar sammu, siis uuesti). Miili! Miili!

MIILI (tagasi tulles). Mis on, peremees?

RÄSTAS (pahaselt). Kuidas ma õpetasin? Kuidas sa pidid ütlema? «Papa» pidid sa ütlema, mitte «pere-meis». Sa ei pea ka mitte midagi meeles. Mine nüüd peale.

MIILI. Jah, papa! (Ära.)

RÄSTAS. Kui aga tüdruk ennast vähe pidada oskab, siis võib sellest nali mis nali saada. (Hüüab.) Miili, Miili, Miili! Miili, tule ruttu!

MIILI (tulles). Heldeke, mis ometi on, per... papa?

RÄSTAS (naerdes). No vaata, hakkab juba meelde jääma. Näita, missugune sa ka oled? Ah, mine, kallid pühade ajal nii lohakasti riides ja määrdinud põll ees. Häbene ennast ometi ka, oled noor tütarlaps, — näita ennast (käänab tüdruku selja enese poole). Kui sind kosilased nõndaviisi näevad!

MIILI (nutuselt). Jah, tea, kus siin metsanurgas need kosilased või midagi. Oleks seda teadnud, ei oleks teile teenima tulnudki.

RÄSTAS. Ära lobise tühja, kosilased tulevad mõnikord ootamata. Näita, missugune pea sul ka on? (Tõmbab Miili rätiku peast.)

MIILI. Uih, mis nüüd?

RÄSTAS. Ei ole siin midagi uihtada ega aihtada. Pea on sul vähemasti sile. Rätti ära pane enam pähe, rätik oled ilusam.

MIILI (lapsikult). Kas minule kosilased tulevad?

RÄSTAS. Ega's minule ometi mitte. Minust mehe nalat ei saa.

MIILI. Oh sa heldekene! Kas täna tulevad?

RÄSTAS. Ega minagi selgesti tea, kas ja millas nad tulevad, aga eks nad või tulla.

MIILI (rõõmsalt). Uih heldekene, minule tulevad kosilased! Peremees, ma...

RÄSTAS (põrutades). P a p a!

MIILI. Või papa — (tahab Rasta käele suud anda).

RÄSTAS. Ära jända. Mine nüüd peale ja — ehi ennast.

Pane endale paremad hilbud ümber, täna ja kõik see pühade aeg.

MIILI. Jah, papa! (Ära.)

RÄSTAS. Soo, mis tütresse puutub, siis on asi korras! Kõik see kuulutus on ju mu sõprade nali. Küllap nad ise ka kosilaste eest muretsevad. Tulgu minugipärast. Peavad omaenese lõksu langema. Mina neile tüdart ei keela, häda neile, kui ise kosjakaubast taganeda tahavad. (Võtab jälle ajalehe.) Täna on keskmine püha, kui nad täna ei tule, siis nad ei tulegi. (Loeb.)

JAAK (tuleb vähe aja pärast ja on hästi häbelik).

RÄSTAS. Noh? Mis on?

JAAK. Ei tea nüüd. Tahtsin peremehelt küsida, mis kurja mina siis teile teinud olen?

RÄSTAS. Kuidas nii?

JAAK. Jaa, aga noo — Miili ütleb, te tahtvat teda mehele panna.

RÄSTAS. Kas see siis hea ei ole, kui tütarlaps tanu alla saab?

JAAK. Jaa, aga noo — kuhu siis mina jään?

RÄSTAS. Kas sina siis ka teda võtta tahad?

JAAK. Mõtlesin korra küll.

RÄSTAS. See on ju väga hea.

JAAK. Jaa, aga noo — kui teie temale kosilased tellinud olete —

RÄSTAS. Siis ole sina ise mees.

JAAK. Jaa, aga noo — Miili ei tea nüüd enam, mis ta heameelega teeb!

RÄSTAS. Mis sa's nõnda aeglane oled? Sul oli ju aega küllalt, pool aastat. Miks sa ennast varem temaga ei kihlanud?

JAAK. Jaa, aga noo — kuidas ma siis ennast veel temaga pidin kihlrama? (Miili kuulab ukse vahelt.)

RÄSTAS. Kas te's juba kihlatud oletegi?

JAAK. Eks me ikka ole.

RÄSTAS. Mis ajast saadik?

JAAK. See oli juba jüripäeval, kui ma teie teenistusse tulín, sest ajast kihlasime me ennast ikka ja ikka enam...

MIILI (ukse vahelt). Peremees, see ei ole õige!

RÄSTAS (põrutades). «Papa!» — Siia tule!

MIILI (*tulles, nutuselt*). Jaa, papa, see ei ole õige, mis Jaak ütleb.

RÄSTAS. Kas te's ei ole kihlatud?

MIILI (*pirtsakalt*). Mina ei ole midagi kihlatud.

JAAK. Jaa, aga noo — kas me's juba kohe jüripäeval kaevu juures ei kihlanud? Sina kiskusid vett välja ja mina tulin sulle appi...

MIILI. Ja siis?

JAAK. Ja siis — — jaa, aga noo — ma ütlesin sulle ju et ma su ära võtan.

MIILI. Sa ütlesid! Kas see siis mõni kihlamine on?

JAAK. Jaa, aga noo — kas sa sest ajast ei ole alati mu pastlad paiganud ja sukad kohendanud? Kas sa seda ka vastu ajad?

RÄSTAS. Hahaha! — Minge nüüd peale ja kihlake ennast edasi. Ja sina, Miili, pea meeles, et üks varblane pihus on parem kui kümme katusel. (*Jaak ja Miili ära; Rästas neile järele naerdes.*) Ja nüüd ütlege veel mõni, et kosjakuulutuse läbi lehtedes inimesed paari ei saa! Peaks aga kuulutuse lehte panija ise nüüd ka tulema, naljakas oleks neid Jaaguga võistelda lasta. Noh, eks me saa näha. (*Võtab jälle ajalehe.*)

MIILI (*joostes ja kaht kätt kokku lüües*). Peremees, peremees, oh heldeke, oh —

RÄSTAS. «Papa»! Kas sa ikka veel meeles ei pea!

MIILI. Papa, papa! Kosilased juba siin, kolm tükki kohe. Troskaga sõitsid õue, oh heldeke! Kuhu ma nüüd jooksen!

RÄSTAS. Kuhugi ära jookse. Vala kannudesse õlut valmis. Tundsid, kes nad on?

MIILI. Heldekene, ei tundnud! Kolm saksa meest, selged noor-isandad! Kahehobuse-troskaga, kutsar kah.

RÄSTAS. Soo? Seda parem. Pea aga ennast viisakalt üleval, nagu oleksid sa mõni päris peenike preili. Ja ära sa ära unusta alati «papa» ütelda.

MIILI. Ei unusta, papa, küll te näete.

RÄSTAS. Küll me näeme. Mine aga nüüd peale.

MIILI. Jah, lähen, papa, — kas ma kohe õlut toon?

RÄSTAS. Mine, mine, küll ma ütlen, kui sa tood. (*Miili ära.*)

KAGU, ÖÖPIK, LÖÖKE. Tere!

RÄSTAS. Tere jumalime! Päris tundmata külalised...

ÖÖPIK. Küllap vist. Ärge pange pahaks, et teid tüli-lame...

KAGU. Tee viis teie õue alt mööda...

LÖÖKE. Tulime sisse paberossi otsa tuld paluma...

RÄSTAS. Pikal pühade ajal on iga külaline oodatud külaline. Tuld saab, — aga tee, mis siit veel edasi viib, on puuvedajate tee ja lõpeb raismiku peal ära. Edasi sõlta te enam ei saa, peate tagasi pöörama. Aga — olge head, pange üleriided ära. Kallil pühade ajal mina kedagi nii kergesti oma katuse alt minema ei lase.

ÖÖPIK. Te olete väga lahke.

KAGU. Ja sõbralik...

LÖÖKE. Ja isalik...

RÄSTAS. Ärge laske ennast pikalt paluda.

ÖÖPIK. Sõber!

KAGU. Suguvend!

LÖÖKE. Vend!

ÖÖPIK (*vaimustatult*). Lubage, et ma teid kaelustan!

KAGU. Ei oleks uskunudki Eestis veel nii lahket võõraste vastuvõtmist leida! (*Raputab Rästa kätt.*)

LÖÖKE. Jumala eest, ei!

RÄSTAS (*ennast lahti rabeldes*). Sakardiment! Härrad, vatid maha!

KAGU, ÖÖPIK, LÖÖKE. Mhmh! Jah! (*Võtavad pealiskäsi riided seljast.*)

ÖÖPIK (*veinipudelit andes*). Siin meie reisipass ka!

RÄSTAS. Soo, soo, soo! See on ju päris õigete meeste viis! (*Tuppa hüüdes.*) Miili! Miili, ael!

MIILI (*pead läbi ukse pistes*). Mis on, papa?

RÄSTAS. Õlut too! Ja — vii külaliste riided tuppa.

MIILI. Silmapilk! (*Ära.*)

ÖÖPIK. Oi, oi, vanahärra, mis kena tütar teil on!

KAGU. Just kui õun!

ÖÖPIK. Tõesti kena laps!

LÖÖKE. Ja kui viisakas!

KAGU. Usin ja kärmas...!

RÄSTAS. Jaa, Miili on ikka hea laps küll, ega mul ju ka enam ei ole.

ÖÖPIK. Soo?

KAGU. Või ainus ongi?

MIILI (*õllekannuga*). Siin, papa!
 KÄGU, ÖÖPIK, LÖÖKE. Tere!
 ÖÖPIK. Lubage preili, ja vanahärra ka, et ennast teile tutvustame: minu nimi on Ööpik.
 KÄGU. Minu nimi on Kägu.
 LÖÖKE. Ja minu nimi on Lööke!
 RÄSTAS. Ja minu nimi on Rästas. Siin selle lillekese nimi on Miili! — Tõepoolest, päris kevad mis kevad!
 ÖÖPIK. On ju ka!
 RÄSTAS. Nii palju laululindusid korraga minu metsas: ööpik, kägu, löoke — ja kõik rästa pesas! Kas te aga ka kõik oma nimede järgi laulda oskate, mu härrad?
 ÖÖPIK. Eks ikka ka.
 KÄGU. Seda saab!
 RÄSTAS. Saame näha! Katsuge meie pühade taari ka (*Annab kannu.*)
 ÖÖPIK (*joob*). Oi, see on ka isegi tubli taar! (*Annab Käole.*)
 KÄGU (*joob*). Mehine märjake! (*Annab Löökesele.*)
 LÖÖKE (*joob*). Keele viib ühes alla!
 RÄSTAS. Laske enestele maitsta, mu härrad, ja — vabandage silmapilguks! Ma vaatan, et teie hobuste eest hoolt kantaks. (*Ära.*)
 ÖÖPIK. Vennad, asi sigineb ju paremini, kui ette arvata oli, see on ju peenike!
 KÄGU. Rästa-isanda sarnast meest peab tulega otsima, see on õige!
 LÖÖKE. Jaa, aga —
 ÖÖPIK. Mis — jaa aga?
 LÖÖKE. Ega me ometi kõik kolm siia väimeheks hakata ei saa, tütreid on ju kõigest üks!
 KÄGU. Õige, see asi annab küll mõtelda.
 ÖÖPIK. Siin ei ole enam midagi mõtelda. Meie teeme kõik kolm praegu siinsamas lepingu elu ja surma peale — ühistegevuse mõttes! 6000 rubla. Üks saab tütre, asutab uue ajalehe ja trükikoja, teised kaks hakkavad toimetajateks ja kasu tehakse kolme peale peenikeseks.
 KÄGU. Õige, vend, olgu nõnda. Aga kes see peab olema — see üks?
 ÖÖPIK. Meie heidame liisku!

LÖÖKE. Jaa, aga —
 ÖÖPIK. Mis siis veel?
 LÖÖKE. Ehk jagame sulgi, enne kui lind veel käes!
 KÄGU. Lindu peame püüdma!
 ÖÖPIK (*tõmbab aia seest varva*). Siin — kelle käsi peale jääb, on peigmees — teised kaks jäävad isa-meesteks.
 KÄGU. Olgu!
 LÖÖKE. Minugipärast! (*Heidavad liisku, Ööpiku käsi jääb peale.*)
 KÄGU. Soovin õnne, vend! (*Raputab Ööpiku kätt.*)
 LÖÖKE. Ka mina soovin südamest õnne!
 ÖÖPIK. Tänan! Ja lehe nimi olgu «Tungal».
 KÄGU. Kas «tülitungal», mille me kõikide eesti parteide vahele heidame?
 ÖÖPIK. Ei, vaid — «tuletungal», millega me igasse pimedasse nurka valgust heidame ja varjud minema peletame.
 LÖÖKE. Ah mis! «Tungal» — see ei lähe, tuletab vähe nagu kihvtiseid tungalteri meelde!
 ÖÖPIK. Mis sellest! Natuke kihvti peab iga hea lehe hamba all olema.
 LÖÖKE. Õige ka! (*Käole.*) Ära sina aga oma mune Ööpiku pesasse mune! Käol on sihuke amet.
 MIILI (*sisse astudes*). Ma tulin vaatama, kas külalistel olut ei puudu... (*Vaatab kannu.*)
 KÄGU (*vastu tõtates*). Täname väga, preili...
 LÖÖKE (*hoiab teda kuuesabast tagasi ja toob tema pahemale poole ette*). Kas ma ei ütelnud, jätta Ööpiku pesa rahule!
 ÖÖPIK (*Miilile*). Teie olete väga lahke, preili, aga olge ometi nõnda hea ja jääge ka vähe meie seltsi juttu puhuma!
 MIILI (*aralt*). Ei tea, kuhu peremees on läinud...
 ÖÖPIK. Teie papa läks õue, aga mina tahaksin veel palju parema meelega teiega juttu vesta, mu preili. Kas teate, preili Miili, ainult siin teie sügavas sinises metsas, talvel nii vaik ja vagune, suvel nii täis linnulaulu ja lillelõhna, siin üksi jääb inimene süütaks ja lapselikuks, nagu loodus ise!
 KÄGU (*Löökesele*). Kuule, kuule, kuidas Ööpik laksutab!

LÖÖKE. Vait, vait!

ÖÖPIK. Siin, kus linnukesed alatasa igavest vana viisi lõpmata armastusest laulavad, mets salatas kui imelises igatsuses sinna juurde kohiseb, silm läbi puude latvade üles sinise taeva poole ulatab tõusma ja kõrv maailma mürinast ja kärinast midagi ei kuule, ainult siin salajas salus võis õiekene õitsema lööda, õrn, ilmsüütu ja ilus, kui — teie, mu preili!

KAGU (*Lõokesele*). Kuule! Küll lõhub!

LÖÖKE. Vait, vait!

ÖÖPIK. Õnnelik see käsi, kes seda õiekest tohib noppida, ta on kui pühapäevalaps muinasjutus, kes ulnuva kuningatütrest unest äratada tohtis... Aga — teie ei räägi midagi, mu preili?

MIILI (*häbelikult*). Oh kui ilusasti teie meie metsa kiita oskate, härra, ja seda teie ei teagi veel, kui suured seemned siin kasvavad, pilvikud ja piimaseened!

KAGU (*Lõokesele*). Mis see siis oli?

ÖÖPIK. Teie pilkate mind, preili?

MIILI. Uih heldeke, kuidas mina saksu pilgata julgen!

ÖÖPIK. Aga...

JAAK (*üle läve*). Eks sa tule vahest ära, Miili!

MIILI. Uih! (*Ära.*)

KAGU. Kes see siis oli?

ÖÖPIK (*vaimustatult*). See oli selle muinasjutulise kuningatütrest valvaja, tige nõid! Aga minu suuandmine peab neitsi selle nõia võimu alt päästma!

LÖÖKE (*pikkamisi, hoiatavalt*). Ära ole oma asja peale liiaks julge, sõber. Ööpik! Mina kardan, mina kardan, kõik see asi võib sinu suuandmisel ennast muuta ka mõneks pilvikuks või piimaseeneks!

RÄSTAS (*tulles*). Sool! Vabandage, härrad! Hobused on uluall, nüüd võime mureta olla. Kuhu meie jutt pooleli jäi?

ÖÖPIK. Ei tea isegi ütelda. Pidime ju alles algama.

RÄSTAS. Maitske õlut! Minu poolt pühade kali, teie poolt nali.

KAGU. Kui teil ühte ei puudu, meil teist ammugi mitte. Hahaha! Nali ja kali!

LÖÖKE. Elagu kali ja nali!

ÖÖPIK. Teate, härra Rästas, teil siin Pärnumaal on

õige suure suuga mehi. Ühega olime meie teel kõrtsi juures võrakis. Mitte kaugel siit, teate, kus üks õige-õige päks kõrtsinaine on? Tahtis meiega vägisi tüli norida. Saime veel tühknai terve nahaga tulema.

RÄSTAS. Nonoh, mis mees see siis oli?

KAGU. Vallavanem Volmer Vomm!

RÄSTAS. No muidugi! Mis nüüd teda rääkida! Mis tal siis teiega, võoraste inimestega, asja tüli otsida oli?

KAGU. Vana viha. Vaadake, meie kõik kolm oleme linnast, ajalehe «Vaatileja» toimetuse liikmed...

RÄSTAS. Soo? Ja tegite pühiks maale väikese lõbusõidu? See on ju tore! Mul ju ka seal teie leht laua peal.

KAGU. Jaa. Ja meie viskasime Vommi kord toimetuse toast, kuhu ta meiega tüli norima tuli, välja. Me olime temast korra midagi lehes kirjutanud. Seda tahtis ta meile nüüd kätte tasuda.

LÖÖKE. Käratas külapoistele korvi õlut välja ja ässitas neid üles untsakaid uhtma. Tal vaesel mehel näis kangesti hinge peal kipitavat, et meie trükipoisid ta läbi lobisid. Ta oleks heameelega näinud, kui meie käsi siin halvemini oleks käinud.

ÖÖPIK. Juba kippusidki külapoisd ähvardavalt kallale. Siis arvasime paremaks taganeda.

RÄSTAS. Oli ka mõistlik, muidu oleksite ehk siniste silmadega siia jõudnud. Aga kõneleme parem midagi muud. Hea, et teil temaga suuremat pahandust ei juhtunud. Mis linna pool uudist kuulub?

ÖÖPIK. Uudist? Meie uudised on kõik lehes, meie ei pea midagi enese teada. Aga mis teie pool uut kuulub?

RÄSTAS. Siin metsanurgas ka midagi uut! Et teie täna siin ja minu armsad külalised olete, see on meie kõige suurem uudis. Ja nüüd oleme rõõmsad. Laululinnud me siin kõik keos oleme, siis laseme ka laulu lahti. Mis?

ÖÖPIK. Seda võime! Kui lubate, mina ürgan kohe otsa üles.

RÄSTAS. Ilus! Mina olen laulu sõber ja teen, kui teisiti ei saa, ise ka veel tembu ära ja laulan kaasa!

JAAK (*tuleb toast ja on ärritatud*). Peremees!

RÄSTAS (*natuuke pahaselt*). No — mis on, Jaak?

JAAK. Ei tea, peremees — kui kutsuksite selle — saksa
voorimehe ka siia teiste juurde!

RÄSTAS. Mispärast?

JAAK. Jaa, aga noo — tema ei jäta Miilit rahule.

RÄSTAS (*puhkeb naerma*). Kas nüüd ei ole lugu? Mis
amet sul siis enesel on, kui sa järele ei valva?

JAAK. Jaa, aga noo...

RÄSTAS. Noh, mine aga peale! (*Jaak ära.*)

ÖÖPIK (*ärritatud, tahab Jaagule järele minna*). Aga
see on ometi kuulmata! Kuidas voorimees nii häbe-
mata tohib olla?

RÄSTAS (*Ööpikut pidades*). Laske olla. Jätke igaühel
tema hea olek ja pühade nali!

ÖÖPIK. Jaa, aga pagan võtku —

RÄSTAS. Pole katki midagi. Ärge laske oma tuju rih-
kuda. Hakkame laulma, see parandab pahanduse.
Laulu juurde aga lonks olut.

KAGU, ÖÖPIK, LÖÖKE. O'gu!

Nr. 4.

LÖÖKE. Kui lumi sulab märtsikuul
ja soojemini puhub tuul,
siis juba kuuled põllu peal,
kuis lõõritamas lōo hää!:
Tsir-tsir, tsir-tsir,
tsir-tsir, tsir-tsir,
tsir-tsir-tsir!

KAGU. Ei maga siis ka kukulind,
kui kevade ju ehib end,
vaid metsast, kuuse otsast, sealt
ta laseb kuulda oma hää!:
Kukku, kukku,
kukku, kukku,
kukk-kukk-kukk!

ÖÖPIK. Kui mets ja maa ju haljendab
ja tooming õitest valgendab,
siis ööpikul ka kube töö:
Ta hõiskab õndsalt läbi öö:

Ööpik, ööpik,
too piits, too piits,
tsäh-tsäh-tsäh!

RÄSTAS. Kuis rästaski saab vaikida,
kui teised laulvad lustila,
siis temagi kui laulumees
on siristamas põõsa sees:
Räk-räk, räk-räk,
räk-räk, räk-räk,
räk-räk-räk!

VOORIMEES (*tuleb toast, õllekann käes*).

Kui ööpik, lōo, kukulind
ja saksad rōõmustavad end,
siis voorimeeski puki pealt
ka laseb kuulda lauluhää!:
Alle vint, alle vint,
valjai, tuhknai,
hōp-hōp-hōp!

RÄSTAS. Ohoo, seal on ju veel keegi laulumees. Astuge
aga lähemale.

ÖÖPIK. Oh-eil!

KAGU. See ei lähel!

LÖÖKE. See on piinlik. Pealegi on ta veidi vintis.

RÄSTAS. Minule on see üks kama kõik. Meie siin —
maal — oleme demokraadid, elame laiemal rahvalikul
alusel. Voorimees või moonake, kui ta aga muidu
mees on...!

ÖÖPIK. Maal — võib olla, jaa. Linnas — paberi peal
näeb see ju kõik väga kena välja, aga tegelikus
elus...? Ma ei taha ju ütelda, me näeme linnas ju
ka väga hea meelega, kui näituseks voorimees oma
naise ja lastega teatrisse tuleb, agaa... (*Eemalt kos-
tab pillimäng.*)

RÄSTAS. Hahaha! Ma arvan, me peame täna tahes või
tahtmata demokraatideks saama.

ÖÖPIK. Kuidas nõnda?

RÄSTAS. Kuulake, sealt kostab pillimäng, mis lähemale
tuleb. Külapoisid ja -tüdrukud tulevad simmanile.

KAGU. Härra Rästas, teie ei pea arvama, et meie upsa-

kad oleme. Ei, meie oleme rahvamehed läbi ja läbi
nagu te meie lehestki näete...

LÖÖKE. Maapeo teeme heameelega kaasa. See käib ja
kõigest lõbust üle, agaa...

ÖÖPIK. Purjus voorimeest ma ei kannata! Talupoja
jant, see on iseasi!

RÄSTAS. Suure hulga sisse kaob see sõber oma kilgiga
ära, nõnda et tähelegi ei pane. Las ta teeb lõbu kaasa.

ÖÖPIK, LÖÖKE, KÄGU. Noh, meiegipärast! *(Kõik
laul, mis ikka lähemale tuleb.)*

VOORIMEES. Ai Juku! Las looss!

MIILI *(sisse tormates)*. Tulevad! Tulevad!

VOORIMEES *(püüab teda kinni võtta)*. No Miili,
kuhu sa lippad?

ÖÖPIK. Voorimees, näpud eemale!

JAAK *(tulles)*. Miili, mis sa nüüd jälle siia jooksed!

RÄSTAS. Jaak! Lase külarahvas aeda tulla ja muretseda
õlut!

JAAK. Tule sa ka, Miili. *(Mõlemad ära.)*
(Külapoisid ja -tüdrukud tulevad lauldes sisse.)

RÄSTAS. Tubli, lapsed, tubli! Nüüd võtke kõigepealt kõik
pühadekalja keelekasteks ja siis oleme rõõmsad. Siis
need kolm linnasaksa on minu head sõbrad ja oskavad
maanaljast lugu pidada, neid ei maksa karta.
(Jaak ja Miili pakuvad õlut.)

VOORIMEES *(kes seni truisti õlut on pumbanud)*.
Majaperemehe pühadejook on kangesti mõnus. Kas
härrad ei käsi üks väikeste voorimehe laul?

RÄSTAS. Ja muidugi, ja muidugi! Härrad lubavad
ometi?

ÖÖPIK, KÄGU, LÖÖKE. Mhmh! Jah! Palume! Meil ei
ole midagi selle vastu.

Nr. 5. Voorimehe laul kooriga.

VOORIMEES. Ma olen voorimees,
ilm lõhki minu ees —
kuis saksad soovivad
ja sõita käsivad:
Kas väikest seasörki,
või kohe vine värki?

Mis seal nüüd kiidelda,
eks sõita ikka saa. —
Valjai! Tuhknai! Las leekida,
kas läbi terve ilmamaa!

KOOR. Valjai! Tuhknai! Las leekida,
kas läbi terve ilmamaa!

VOORIMEES. Kui saksad soovivad
ja peale istuvad —
kas olgu «Imperjaali»,
või välja «Vissentaali»,
eks saksad ise tea,
et igal pool on hea,
kui aga soe pea!
Siis sina muudkui vea!
Valjai! Tuhknai! Las leekida,
kas läbi terve ilmamaa!

KOOR. Valjai! Tuhknai! Las leekida,
kas läbi terve ilmamaa!

VOORIMEES. See pagana «Bellevüü»
om puha selle süü,
et saksa täis kui tõpra,
ei sõida «Karskuse Sõpra»!
Ja iki käseve
ja sõita laseve:
Valjai nüüd vastlasõitu,
kas saatanaga võitu!
Valjai! Tuhknai! Las leekida,
kas läbi terve ilmamaa!

KOOR. Valjai! Tuhknai! Las leekida,
kas läbi terve ilmamaa!

VOORIMEES. Kui tuleb linnapea,
siis pole asi hea,
siis pagema ma naksi,
saks peab kangest taksi!
Viistõisku kopkaga

sa sõida Ropka maa.
Noh, pagan võtku küll,
see on ju kangel hüll!
Valjai! Tuhknai! Las leekida,
siis muudkui kiirest pagema!

KOOR. Valjai! Tuhknai! Las leekida,
siis muudkui kiirest pagema!

JAAK (*toob Rasta ettepoole, on juba vähe vintis*). Põu-
mees, kuidas siis nüüd jääb Miiliga? Kas panete ikka
linnauntsakatele ära või?

RÄSTAS. Muidugi! Mis siis muud?

JAAK. Jaa, aga noo — mis siis minust saab?

RÄSTAS. Kas ma sulle ei ütelnud — ole ise mees! Kooli
keldrisse ja otsi õlut!

JAAK. Jaa — aga Miili peab ka ühes tulema.

RÄSTAS. Miili jääb siia. Tee, et minema saad!

ÕÕPIK. Härra Rästas, miks te lubate, et sulane teie linn-
rega nii labaselt ümber käib.

RÄSTAS. Maal on nii lihtsad kombed. (*Külarahva
poole.*) Lapsed, laske tants lahti!

KÜLAPOISID JA TÜDRUKUD. Jaa, jaa! Tants lahku!
Laul ja tants!

Nr. 6. Simman.

KOOR. Poisid! Nüüd lõbu lööma tulge!
Tüdrukud! Tantsima kerged olge!

TÜDRUKUD. Poisid, jalad joonde seadke,
muidu simman sassi ju läeb!
Kes ei tantsi, seda teadke,
mõrsjast viimaks ilma jääb!

POISID. Vaadake ette, neiukesed,
et ei ise kimpu vast ei jää!
Teil on kingad kitsakesed,
kergesti läeb keerdu teil pea!

KOOR. Hüppa ja tantsi kergel kujul!
Laula ja mängi rõõmsal tujul!

(*Muusika läheb teise tempo peale üle, Mulk Liisiga tantsivad ette, paks kõrtsinaine tantsib ikka kaasa.*)

MULK. Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!

ÕÕPIK, KÄGU, LÖÖKE (*tungivad rõõmsalt lähemale*).
Ohoo! Vana sõber! Mulk, mulk, mulk, mulk, mulk!

MULK (*tantsides*).
Mulk pastlaga ja viisuga
lööb tantsu oma Liisuga!

KOOR. Mulk pastlaga ja viisuga
lööb tantsu oma Liisuga!

MULK (*pilgates*).
Mulk keedab vahel mulgikalja,
ja saab ka näha väikest nalja,
kui saksad teevad linnast välja —
üksteise võidu
kosjasõidu!

ÕÕPIK, KÄGU, LÖÖKE (*veidi nukralt, nagu paha
aimates*). Mulk, mulk, mulk, mulk, mulk!

MULK JA KOOR. Mulk pastlaga ja viisuga
lööb tantsu oma Liisuga!

LIISI (*tantsib Miiliga ja laulab*).
Kui rikas preili oled sa
ja keelad sakstel musu —
see on neil arusaamata
ja seda nad ei usu!

KÜLAPOISID (*pillidega*).
Kui rikas preili oled sa
ja keelad sakstel musu —
see on neil arusaamata
ja seda nad ei usu!

JAAK (*ette tungides nutuselt*). Jaa, peremees, teie tahate
küll Miili neile linna antvarkidele anda, aga mina
oma pruuti nõnda kergesti käest ei anna!

RÄSTAS. Käi minekit ja pea oma suu!
 JAAK. Mitte ei peal! Miili on minu pruut, mina Miili
 ära ei anna!
 MIILI. Peremees, ajage ta minema! (*Lööb endale käega
 suu peale.*) Oh sa taevast, nüüd läks meelest ära!
 KÄGU. Mis see kõik peab tähendama?
 ÖÖPIK. Härra Rästas, mis kommetit te oma tütre
 mängite?
 RÄSTAS. Ah mis! Minul ei olegi tütar!
 ÖÖPIK. Kuidas? ...
 KÄGU. Mis?
 LÖÖKE. Aga kuulutus?
 RÄSTAS. Kuulutusega ei ole minul midagi tegu. See on
 hambameeste töö. Ma hakkan aimama, kes selle töö
 on teinud. (*Ähvardab naerdes näpuga.*) Kuule, mullu
 sina ...!
 KÄGU. Mulk oligi kuulutuse lehte panija!
 MULK (*pilgates*).

Kui mulk teeb vähe mulginalja,
 siis saksad teevad linnast välja —
 üksteise võidu
 kosjasõidul!

LÖÖKE. Ah mis! Kosjasõidul!
 KÄGU. Meie tulime vaatama, kust maa lahti. Mina
 omalt poolt, minu nimi on Kägu, mina tulim vaatama,
 kas kuhugi pesasse võõrast muna munedu ei saa.
 Mulk, vaata ette!
 MULK. Mis?
 LÖÖKE. Meie oleme kirjanikud ja päevakaja materjali
 tabamise peal väljas!
 RÄSTAS. No seda usun mina kah!
 ÖÖPIK. Härra Rästas, teie olete mõnus mees, teile ei
 maksa valetada. Kui kusagil noor ilus tüdruk otsib
 meie peale peaks ootama — ära võtame kah!
 LÖÖKE. Kui meile ainult hullemat ei juhtu!
 RÄSTAS. Ah mis! Nüüd peame muudkui pühi! Oleme
 nii heas tujus, kas laseme jälle laulu lahti?
 ÖÖPIK. Mina kohe! (*tuleb ettepoole*).

Nr. 7.

ÖÖPIK. Ma võtaksin naise, kuid lugu on paha,
 et tüdrukud keegi mull' tulla ei taha,
 küll kümme kord kosjateed tallanud ma,
 aga ikka ja ikka sest asja ei saa!
 Vaadake, me oskame luuletada, salmikuid teha, jutu-
 lest kirjutada ja nõnda edasi, aga ilm ütleb: See
 töö ei toida! Siis muudkui:
 ÖÖPIK, LÖÖKE, KÄGU.
 Tee luuda, too luuda,
 pühi väimees välja!
 KOOR. Tee luuda, too luuda,
 pühi väimees välja!
 ÖÖPIK. Ma naabruses tundsin noort ilusat leske,
 kel raha ja vara ja ostetud veske,
 ma tahaksin teda, ta tuleks mull' ka,
 aga ikka ja ikka sest asja ei saa!

Mine tahtma, siis küsivad sugulased kohe: Kas jah-
 vatada ja kivi sagada oskad? Seletad: Ma olen kirja-
 mees, sulemees, poliitikamees, rahvamees, — öeldakse
 kohe: See töö ei toida! — Ei muudkui:

ÖÖPIK, LÖÖKE, KÄGU.
 Tee luuda, too luuda,
 pühi väimees välja!
 KOOR. Tee luuda, too luuda,
 pühi väimees välja!
 ÖÖPIK. Ja Kasemäe Mardil, oh sa elu ja valu,
 on tütar kui maasikas, kaasa saab talu,
 heameelega koduväiks lähaksin ma,
 kuid ikka ja ikka sest asja ei saa!

Mart küsib ka: Kas künda ja külida oskad? Ütleb: Ma
 oskan rahva elukorra parandamisest, põllutöö tõstmi-
 sest, karjakasvatusest ja piimatalitusest juhtkirju kir-
 jutada ja nõnda edasi ja nõnda edasi — Mart vangu-
 tab pead ja ütleb: See töö ei toida! Muudkui
 jällegi:

ÕÕPIK, LÖÖKE, KÄGU.

Tee luuda, too luuda,
pühi väimees välja!

KOOR. Tee luuda, too luuda,
pühi väimees välja!

ÕÕPIK. Ja täna siinsamas on hullem veel lugu:
Ma kuulen, siin tüdart ei olegi sugu.
Kui tüdart ei ole, on arvata ka,
et tänagi jälle sest asja ei saa!

Siin ütleb härra Rästas ka:

ÕÕPIK, LÖÖKE, KÄGU.

Tee luuda, too luuda,
pühi väimees välja!

KOOR. Tee luuda, too luuda,
pühi väimees välja!

(Laulu lõpul astub Vomm oma meestega sisse.)

VOMM. Ahaa, linnud lõksus! Väga hea! No ja! Ees
mets ole ikka varaste varjaja!

ÕÕPIK. Ohoo, see on ju meie vallavanem ja Volmer
Vomm! Saab teid ka jälle näha!

VOMM. Jah, saab! Ja see jälleenägemine peab hirmu
olema! — Passid näidake ette!

KÄGU. Reisipass sai peremehe kätte ja — muud passid
meil ei ole.

VOMM. Ah ei ole? Seda ma arvasin?

RÄSTAS (toob pudeli). Siin on nende härrade reisipassid,
maitske ka, vallavanem!

VOMM. Kuidas sa julged mind pilgata. Tead, mis mees
ma olen!

RÄSTAS. Nonoh, pole ju viga, ega me täna teineteist
esimest korda ei näe.

VOMM. Esimest korda ehk mitte! Teate ka, mis mehed
need on, kes siin teie juures lusti löövad?

RÄSTAS. Miks ei tea, nad on minu külalised!

VOMM (vihaselt). Hobusevargad on nad! Mulle on üles
antud; hobusevargad on nad, kes vaatamas käivad,
kust maa lahti!

ÕÕPIK. Mis? — Meie — hobusevargad? Kes seda tohib
ütelda?

RÄSTAS. Mina vastutan nende eest!

VOMM. Teie vastutate? Siin ei ole vastutamist! Kinni!
Homme teeme protokoll!

KÄGU. Kas te vägivalda tahate pruukida? Te tunnete
meid väga hästi ja teate, kes me oleme.

VOMM. Siin ei ole vägivalda. Seadus käsib kahtlasi ja
ilma passita inimesi kinni võtta!

IAAK (rõõmsalt Miilile). Vaata nüüd, Miili, vaata nüüd!
Kas näed nüüd, missuguste vanderite kätte sa oleksid
sattunud!

VOMM (oma meestele). Poisid, võtke ohjad! Siduge!

MIILI (hädaldades). Püha ätike, kosilased viiakse kinni!
Kas kõik kolm?

ÕÕPIK. Nõnda küll, kallike. Nagu näha. Vägivalla vastu
me ju ei saa. Teil, Pärnumaal, näib teine pruuk olevat.
Muidu öeldakse: Tee luuda, too luuda, pühi väimees
välja! Aga teil kohe:

Nr. 7-a.

ÕÕPIK. Too nõõri, too paelu,
vii väimees vangi!

KOOR. Too nõõri, too paelu,
vii väimees vangi!

KORTSINAINE (käed puusas ette tungides). Pandke
veel lehte, pandke veel teinekord, et minu kõrts on
must ja suitsunud ja õlu on kui laga — Liisi, vala
aga! Pandke veel! (Tantsib.)

Nüüd on minu süda tahe,
sakstel tetäs väike jahe. —
Ei jäta ma, ei jäta ma,
enne kui saksad vuhvi ei saa!

KULAPOISID (pillidega).

Ei jäta ta, ei jäta ta,
enne kui saksad vuhvi ei saa!

(Eesriie.)

NELJAS VAATUS.

Pogris.

Ootamisetuba valla kohtumajas. Tagumises seinas üksteise kõrval kolm vangikambri ust näha, ukse sees parajasti nii suured augud, et inimesel pead välja pista võimalik. — ÖÖPIK, KÄGU, LÖÖKE vangis, ees laua juures tukub vahimees KOMPA, vana soldat.

Nr. 8. Tertsett.

ÖÖPIK (pistab pea läbi augu välja). Päppä!

KOMPA (kohkub, kuulatab ja haigutab, jääb jälle tukkuma).

KÄGU (nagu Ööpik). Pippi!

KOMPA (kargab üles, kuulatab, sirutab liikmeid, jääb tukkuma).

LÖÖKE (nagu teisedki). Puppul!

KOMPA (jalga põrutades). Vait!

ÖÖPIK, KÄGU, LÖÖKE (pistavad kõik kolm korraga pead välja, trambivad jalgadega). Päppä, pippi, puppu! Päppä, pippi, puppu!

KOMPA (kurjalt). Vait, teie sunnikud! Või ei oska vagusi ka olla! Küll ma teile näitan!

ÖÖPIK. Aulik Cerberus, vägev vangimaja valitseja...

KOMPA (põrutades). Vait, sina võllaroog! Kuidas sa tohid sõimata? Kas ma su «kärvand uss» olen?

ÖÖPIK. Aga aulik vangimaja ülem! Ma ei ütelnud ju mitte «kärvand uss», vaid «Cerberus»! Cerberus oli muinasjutu järgi altilma uksehoidja ja varandusevaht.

Sisse ta laskis igaühte, aga välja mitte kedagi.

KOMPA (rusikaga ähvardades). Ööh!

KÄGU. Meie tahame süüa, süüa ja juua! Tooge meile toitu ja jooki!

KOMPA. Jaah, vett ja leiba! Peate saama, ja — kui vaja, midagi muud ka mõne pehmema koha peale. Väikene käsk ainult ja — vana Kompa lööb teil naha üle kui luuaga!

LÖÖKE. Pai peremees, ärge olge nii kuri! Teie olete ju vana aus soldat ja meist saavad võib-olla ka omal ajal soldatid!

KOMPA. Kas nüüd! Niisugustest ka soldatid! Ööh! (Näitab rusikat.) Et te mul vagusi olete, kuni ma tagasi tulen. (Ära.)

Nr. 9. Ööpik ja tertsett.

ÖÖPIK. Mina esimese numbri mees,
kes komisjonis kõige ees,
mul julge süda, kindel meel,
kes minust toredam on veel!

KOIK KOLM. Taaderit tai tiridam, tiridam,
taaderit tai tiridam, tiridam.
.: Taaderit tai ralla! .:.

ÖÖPIK. Mind viiaks' ära Venemaal',
mu pruut jääb siia Eestimaal',
ta nuttes taga leinab mind,
et valust lõhki kipub rind!

KOIK KOLM. Taaderit tai tiridam, tiridam,
taaderit tai tiridam, tiridam.
.: Taaderit tai ralla! .:.

ÖÖPIK. Ma palun suuri ülemaid
ja komisjoni vanemaid,
et nende südant liiguta
ma oma härda palvega!

KOIK KOLM. Taaderit tai tiridam, tiridam,
taaderit tai tiridam, tiridam.
.: Taaderit tai ralla! .:.

ÕÕPIK. Ei seda luba anta mull',
et ma viin pruudi Venemaal',
seal pean üksi olema
ja kõrget kroonut teenima!

KOIK KOLM. Taaderit tai tiridam, tiridam,
taaderit tai tiridam, tiridam.
,: Taaderit tai ralla! ,,:

MIILI (*on esimese salmi ajal toidukorviga sisse astunud
ja erutatult kuulatama jäänud; Ööpikule*). Mis? Kas
teid ära viiakse Venemaale?

ÕÕPIK. Jah, Miilike! — Näed ju, kartsas olemegi jubal!
Kõik sinu pärast, Miilikene!

MIILI. Oh heldus! (*Käole*.) Kas teid ka ära viiakse?

KÄGU. Ära ikka! Ühes müüdud, ühes poodud!

MIILI. Taevakene! (*Lõokesele*.) Aga teie ometi jääte siia
maale?

LÖÖKE. Ei, Miilikene. Mis minulgi paremat palka
oodata!

ÕÕPIK. Näed nüüd, Miilike, kuidas mõnikord lood
lähevad!

MIILI (*mõttes*). Ei jah, ei minust küll teile tulijat ei saa.

ÕÕPIK. Aga mis pärast siis mitte, Miili?

MIILI. Uih, ei mina soldatile lähe.

KÄGU. Mis sind siis muidu siia tulema ajas?

MIILI. Peremees saatis vaatama, kas saksad süüa ei
taha. Ise sõitis komissari järele.

ÕÕPIK, KÄGU, LÖÖKE. Süüa? Süüa me tahame, süüa
ja juua! (*Hakkavad jalgadega trampima*.) Hei, vangl-
vaht, he! Päppä, pippi, puppu — päppä, pippl,
puppuu!

MIILI (*tõstab kähku toidukorvi keset tuba*). Vuih, här-
rad, mis te kisate! (*Võtab korvist keedetud kana, kisub
kintsu küljest ära ja annab Ööpikule*.) Sähkel!

ÕÕPIK. Oi! Kukekints! Mis nüüd viga!

KÄGU ja LÖÖKE (*sirutavad käed august välja ja kisu-
vad*). Mulle ka, Miilike, mulle ka!

MIILI (*annab Käole teise kintsu ja Lõokesele tiiva*).

LÖÖKE. Oi, Miili, nüüd oled kuke ära tapnud?!

MIILI. Jah! Vana äbarik kukk oli.

KÄGU. Jaa, aga — mis nüüd siis saab? Kes see nüüd
kanu karjatab?

Nr. 10. Tertsett.

ÕÕPIK. Ära sina kukke maha löö,
see ei ole mehe töö...

KOIK KOLM. Ära sina kukke maha löö,
maha löö,
see ei ole mehe töö,
see ei ole mehe töö!

ÕÕPIK. Kanad on ühed kenad loomad,
kes meil palju kasu toovad...

KOIK KOLM. Kanad on ju kenad loomad,
kenad loomad,
kes meil palju kasu toovad,
kes meil palju kasu toovad!

ÕÕPIK. Kevadel, kui ilmad soojad,
toovad kanad kirjud pojad...

KOIK KOLM. Kevadel, kui ilmad soojad,
ilmad soojad,
toovad kanad kirjud pojad,
toovad kanad kirjud pojad!

ÕÕPIK. Linnast tuleb palju saksu,
nende käest saab kallist maksu...

KOIK KOLM. Linnast tuleb palju saksu,
palju saksu,
nende käest saab kallist maksu,
nende käest saab kallist maksu!

ÕÕPIK. Sellepärast, Miilikene, ära sa kukke maha löö...

KOIK KOLM. Ära sina kukke maha löö,
maha löö,
see ei ole mehe töö,
see ei ole mehe töö!

KOMPA (*tuleb pika leivapätsiga ja veepangega*).
Siin on teie pruukost!
ÕÕPIK. Larbi ise oma vett ja leiba, kui tahad, me
sööme kukekintsu! (*Näitab.*)
KOMPA (*põrutades Miilile*). Kuidas sa julgesid?
MIILI (*karjatades nurka*). Uih!
KOMPA (*ähvardades*). Ma panen su enese ka vangil!
ÕÕPIK. Hurraa! Miili ka vangil, minu juurde pogrissel!
KÄGU ja LÖÖKE. Ei, minu juurde, minu juurde. (*Trum
bivad ja kätatsevad.*)
KOMPA. Seda teile veel vaja, va sälusuksutajad!
KÄGU. Mis? «Sälusuksutajad»? Uus sõna, uus algu
pärane sõna! Selle pistame paberisse!
KOMPA (*põrutades*). Pea! Siin ei pisteta midagi pabe
risse, siin pistetakse pogrissel! Kui siin keegi pabertust
pista võib, siis on see vallavanem ja kirjutaja! — Vii
nemad pistavad paberisse, ööh!
(*Külapoisid harmoonikate, viiulite ja mollpillidega*
JAAK. MULK LIISIGA tantsib sisse.)

Nr. 11. Mulk ja koor.

LÖÖKE, ÕÕPIK, KÄGU. Mulk, mulk, mulk, mulk!
MULK. Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!

KOMPA (*kätab*).
Kas sa ei tea, siin on kohtutuba,
siin pole lulli lüüa luba!

MULK LIISIGA (*ühest ja teisest august sisse vaadates*).
Kanäe, kanäe, mis tuttav nägu,
kas see ei ole härra Kägu?
Ja sec seal, oh sa reoke,
see on ju sõber Leoke!
Ja vaa, ka härra Kiriküüt —
ma rõõmustan teid leida siit!
Või toimetajad korruga
on kolind siia elama!

ÕÕPIK. Te ärge heitke halba nalja,
päästke meid parem pogrissel välja!

KÄGU. Kas seda lopsu vaja oli,
mis teie nalja läbi tuli!
LÖÖKE. Ei ole raha, ei ole pruuti,
ei ole muud, kui kasi kuuti!
MULK (*tantsib Liisiga*).
Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!
KÜLAPOISID (*pillidega*).
Ei ole raha, ei ole pruuti,
ei ole muud, kui kasi kuuti!
KORTSINAINAINE.
Nüüd om minu süda tahe,
sakstel tetäs väike jahe!
JAAK (*Miiliga*).
Jaaku-Miilit teevad esi
pulmad ära kahekesi!
KÜLAPOISID.
Jaaku-Miilit teevad esi
pulmad ära kahekesi!
MULK. Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!
VOORIMEES (*tuleb*).
Ma sõitsin ruunadega ette,
kas saab ju vahest saksad kätte?
KOMPA. Ei nõnda ruttu see ei lähe,
vaid sakstel läeb veel aega vähe!
MIILI (*nutuselt*).
Saksa viias ära puha
Poolamaale Moskva taha!
VOORIMEES (*Miilit enese poole tõmmates*).
No sõidame siis ära linna,
me saame õhtus aikselt sinna!
JAAK (*Miilit enese poole tõmmates*).
Sa ära kuula tema juttu,
vaid lähme ära koju ruttu!

VOORIMEES (*nagu enne*).

Kui oled voorimehe ruvva,
saad iga päe kohvi juvva!

JAAK (*nagu enne*).

Musta sigurileeme solki,
joobnud peaga ka veel kolki!

VOORIMEES (*nagu enne*).

Sõidad kate obesege,
kummirehvi-ratastege!

MIILI (*kisub ennast lahti*).

Ma jää üsna peris hättä,
kellel minna, keda jättä!

MULK (*tantsib Liisiga*).

Ise mina hilpsan, kampsan, kargan,
noatupp lööb tuuben, teiben!

Nr. 12.

RÄSTAS (*tuleb*). Hurraa, sõbrad, tulen praegu komla-
sari juurest, asi tükib hästi minema! (*Lauldes läve
poole.*)

Härra vallavanem Volmer Vomm —

ÖÖPIK, KÄGU, LÖÖKE.

Härra vallavanem, komm, komm, komm!

KULAPOISID (*pillidega*).

Taderidi pomm, taderidi pomm!
Härra vallavanem Volmer Vomm!

VOMM. No ma'i pea pikka viha — (*Kompale*)
las' siis saksa välja puha!

ÖÖPIK (*pogrist tulles mulgile*).

Põrgu mulk! Või ära tegi
vingerpussi ometegi!

LÖÖKE ja KÄGU (*nõndasamuti*).

Võtku susi! Võtku susi
teie kosjakuulutusi!

MULK (*vaigistades*).

Mulk võib massa väike trahv
ja välja osta mõni klahv!

RÄSTAS (*mulgile*). Mis sa tühja lori ajad, kellele sa
klahve vaja om! Aga mis meil vaja oles — oma aja-
lehte! Mulk, võta meel-mõistus kokku, sa oled niikuin!

suudlane — kui õige heidame mesti ja teeme üits väike
kirjastuseühisus? (*Käo, Ööpiku ja Lööke peale
tähendades.*) Toimetajad on meil juba käepärast.

VOMM. Mis? Oma leht? No sellega olen mina ka päri!

MULK. Õige! Linn meil om, aga oma lehte ei ole! Meil
peab puha oma värk olema...

ÖÖPIK, KÄGU, LÖÖKE (*läbisegi*). Linn? Missugune
linn?

MULK (*käsi kokku lüües*). Tohoo ime! Meil om ju Abja-
Paluoja!

ÖÖPIK, KÄGU, LÖÖKE. See on liiga väike, mulk, väike!

MULK. Mis? Väike? No kui sellest ei jätku, siis om meil
ju veel — Mõisaküla! (*Rästale.*) Mõtsasaks, palju sa
raha annad?

RÄSTAS. Ära iki — väike tuhat...!

MULK (*õhinal*). Mina ka tuhat! Ja sina, vallavanem?
Palju sina? (*Heidab käega.*) Mis sind veel vaja küsida,
sul neli ilusat tüdart, suurest laastust üle löödud ja
puha koolitatud ja supikursuses ära käinud, — palju
sa igale tütrele kaasa annad?

VOMM. No — tuhat või paar ikka!

RÄSTAS. Kuramus, ja linnasaksad siin puha poissmehed
— (*laulab*).

Nr. 13. Lõpp.

MULK. Kui me oma lehe saame,
siis me asju laialt a'ame,
oma mehi ülistame,
teisi muudkui paljastame!
Ei jäta ma, ei jäta ma,
enne kui asjast asja'i saa!

KOIK. Ei jäta ta, ei jäta ta,
enne kui asjast asja'i saa!

MIILI (*kes kõige selle aja kärsitu oli, ette tungides*).

Laske mind ka laulda vähä!
Ma küll soldanil ei lähä!
Sest kui läheb soldan sõtta,
keda asemele võtta.
Ei jäta ma, ei jäta ma,
enne kui asjast asja'i saa!

KOIK. Ei jäta ta, ei jäta ta,
enne kui asjast asja'i saa!
(*Voorimees tikub Miilile lähemale.*)

JAAK. No katsu sa, no katsu sa,
katsu, et saad minema!
Kui oma näpu külge a'ad,
minu käest sa vati saad!
Ei jäta ma, ei jäta ma,
enne kui asjast asja'i saa!

KOIK. Ei jäta ta, ei jäta ta,
enne kui asjast asja'i saa!

MULK. No tulge, sõbrad, lähme ka,
külalapsi vaatama,
vallaesä Volmer Vomm,
tal ju tütred om, om, om!

ÕOPIK, KÄGU, LÖÖKE.
Komm, vallavanem, komm, komm, komm,
kui sul aga tütrid om!

KÜLAPOISID (*pillidega*).
Komm, vallavanem, komm, komm, komm,
sul ju tütred om, om, om!

VOMM. Olgu peale toimetus,
unustame pahandus,
rikas mees on Volmer Vomm,
tütred temal — kärts ja põmm!
(*Teeb ukse lahti ja laulab läve poole.*)

Emilie, Amalie,
Eulalie, Natalie,
tulge vähe tuppa jah
ja näitke ennast sakstel kah!

(*Lupsib tütred üksteise järele kättpidi üksikult sisse. Tütred on võimalikult ühesugused ja ühteviisi riides ja väga häbelikud. Kilkavaid sisselupsimise juures.*)

EMILIE. Wuich!¹

¹ Vuihl! (saksa k.).

AMALIE. Aber papa-pa!¹
EULALIE. Was machkst du!²
NATALIE. Lass nu sein!³
VOMM (*seab tütred ritta ja näitab neid üksikult*).

Emilie — Amalie —
Eulalie — Natalie.
Siit peaks ulatama jah
ja veidi üle jääma kah!

ÕOPIK, KÄGU, LÖÖKE (*imestuse pärast käsi kokku lüües*).

Siit peaks ulatama jah
ja veidi üle jääma kah!

VOORIMEES (*ka imestuse pärast käsi kokku lüües*).

Oi, härrad, sest saab isetükk
ja «Kosjasõidu» teine trükk!

ÕOPIK, KÄGU, LÖÖKE ja VOORIMEES (*tants Vommi tütardega*).

Ei jäta ma, ei jäta ma,
enne kui asi ritta'i saa!

VALLAVANEM KÕRTSINAISEGA, MULK LIISIGA,
JAAK MIILIGA (*tants*).

Ei jäta ma, ei jäta ma,
enne kui asi ritta'i saa!

KOIK. Ei jäeta, ei jäeta,
kuni asi ritta'i säeta!

(*Eesriie.*)

¹ Aga papa! (moonutatud saksa k.).
² Mis sa teed! (moonutatud saksa k.).
³ Lase nüüd olla! (moonutatud saksa k.).

ENNE KUKKE JA KOITU

Draama neljas vaatuses

OSALISED:

Pärisproua HELENE AGNETA CHLOPITZKY,
sünd. Chlopitzky

KARL FABIAN CHLOPITZKY, Helene Agneta
vend

VALENTIN, Helene Agneta poeg (laps)

KAHLMANN, hofmeister

TIEDEMANN, opmann

JANTKA, toapoiss

AEDNIK

AEDNIKUPOISID

VAIDA JAAN

MADE, Jaani naine

ANTS, nende poeg

MANGU ELTS

MAIE, Eltsu tütar

TULI-JÜRI

AASTA-MATS

VANA-JUHAN

} Helene Agneta mõisas

} teomehed

Talgulised, mehed, naised, tüdrukud, lapsed.

Aeg: XVIII aastasaja lõpp.

ESIMENE VAATUS.

*Nägav näitelava. Ees puiestik laiema lagendikuga, taga-
pool valge härrastemaja, sammastega rõduga, kuhu ast-
med üles viivad. Juulikuu õhtu, valgustatud aknad.*

1.

*(Kaugelt on neidude laulu kuulda, mis lähemale ja lähe-
male tuleb. Eeslaulja sõnu kordab koor.)*

∴: Õdang tuleb me külale,
vilu veereb vaanijale, ∴:
∴: õdang tuleb koju kutsuma,
hämar majja meelitama. ∴:
∴: Ei ma lähe õhtu kutsel,
hämariku häälotsusel; ∴:
∴: järel tulgu hella veli,
hella veli, kulla veli. ∴:

*(Eeslaulja MADE, MAIE, hulks naised ja neidused tulevad
lauldes. Piimvalged rüüd ja pikad hamed, viimased rin-
dade alt (kõrgelt) kirjute vöödega seotud, rukkililledest
pärjad juustel, sirbid käes ja õlal — löövad Made ümber
poolringi.)*

∴: Tuli järel hella veli,
hella veli, kulla veli. ∴:
∴: Tule koju, kulla sõsar,
astu sisse, siidi sõsar, ∴:

∴ sul on kodus kuued kosjad,
velitsil sul viied viinad! ∴

*(Astuvad kätest kinni hoides rütmilisel tantsusammul
ilma kordamata elavalt lauldes Made ümber ringi.)*

Ilugeme, kui me võime,
kärage, kui me käime,
noored noorela ealla,
parajaila päevadella!
Kuju jäägu kurvad keeled,
kurvad keeled, mure meeled,
ahju ette naised vaigad,
tuimad tütered tubajel!

(Lagunevad salkadesse laiali, kõik heas tujus.)

MADE. Latsekesed, latsekesed, — kas te's ka väsinud ei
ole? Või mis ma küll küsin, kes see talgutel tohib
väside. Ei mina vanagi, siis veel teie, noored!

MAIE. Kes nüüd sinu vastu saab, Vaida tädi! Sa oled ju
noorem ja kärmem kui meie kõik. *(Surub enese Made
lähedale.)*

KEEGI NEIU. Rukkihitsmel sul muudkui sirp lendas
käes! Päriskatki oli, et järele jõuda.

MAIE. Ja laulud ei lõpe sul iialgi suust!

MADE. Laulud? Latsekesed, latsekesed, mis sa saad
parata, kui süda rinnus noor! Ema oli laulik, vanaema
oli laulik, ju neilt mullegi mõni lugu meelde jäi. Maie
kene, tütrekene *(silitab selle pead)*, ega ma laule ilmas
ühes vii. Sulle ma nad pärida jätan. Tahad sa?

MAIE *(lööb käed Made kaela ümber)*. Kas ma tahan?
Küsid veel!

MADE. Sina mulle ju kõige armsam oled! *(Silitab jälle
Maie pead.)*

VANEM TÜDRUK *(kärskelt)*. Mis te nüüd! Mis te rala-
kate kallist aega! Vaida tädi, alga veel mõni laul või
mäng!

KEEGI NEIU *(paitab Madet)*. Alga jah, Vaida tädi,
ilma sinuta ei saa.

NEIUD *(läbisegi)*. Jah, jah, Vaida tädi! Alga, alga! Kuni
teised tulevad!

MADE. Ikka jälle mina või?

VANEM TÜDRUK. Kes siis muu!

MADE. Kui just teisiti ei saa — mina ka vastu ei ole.
Viskame sirpi!

NEIUD *(nagu mesilased Made ümber, läbisegi)*. Jah,
jah, viskame sirpi, viskame sirpi! *(Hüpates ja karates.)*
Tädi viskab sirpi, tädi viskab sirpi.

MADE *(laulab ees, neiud kordavad, nagu enne)*.

∴ Neukesed, noorukesed,
kuldapärja pääsukesed, ∴
∴ lähme sirpi viskamaie,
lähme tarkust tabamaie. ∴

(Neiud annavad sirbid Madele, kes neid viibutab.)

∴ Sirise, sirise, sirbikene,
kõrise, kõrise, kõver rauda. ∴
∴ Kelle sirpi ette jõuab,
selle vastu peigmees sõuab! ∴

*(Made viskab sirbid tuulde, neiud jooksevad igaüks oma
otsima.)*

MADE *(kordab üksi)*.

Kelle sirpi ette jõuab,
selle vastu peigmees sõuab!

(Otsimisel naer ja nali.)

NEIUD *(tagasi tulles, läbisegi)*. Maie oma! Maie oma
jah! Maie sirp oli kõige ees!

MADE. Noh, siis Maie kõige enne kosilased oodata.
Seda ma arvasin! *(Astub Maiele vastu.)* Ära häbene
midagi, tütrekene, oled seda väärt. — Noh? Nii nuk-
ker?

MAIE *(kaevates)*. Külmkäpp minu kosija, Vaida tädi;
näed, sirp keskelt katki! *(Purskab nutma.)*

MADE *(kohkunu't)*. Mis? Sirp katki?!

MAIE. Jah! Näed? Keskelt pooleks!

NEIUD. Keskelt pooleks! *(Tungivad kõik, ka kohkunu't,
Maie sirpi vaatama, on kui halvatud.)*

MADE *(trööstida püüdes)*. Mis sa, laps, sellespärast
nutad! Läks katki — no, läks katki. Vana habras

raud... Ega's see midagi ei tähenda, oli ju ainult nali!

MAIE. Nali? Mulle ei olnud see nali! Mulle tähendas see õnne või õnnetust. Näed — õnnetust tähendas! (*Loob nuttes käed Made ümber.*) Ah, Vaida tädi, Vaida tädi!

MADE. Mis sa nüüd! Sellel nüüd midagi õnne või õnnetusega tegemist! Oli ju ainult mäng!

NEIUD (*läbisegi*). Ära nuta! Mis sa nutad! Kui Vaida tädi ütleb, et see midagi ei tähenda... siis ei tähenda see ka midagi! Näed, murrukohal vana roostetanud jama... On jah murrukohal jama.

MAIE (*nuttes*). Miks ta siis enne katki ei läinud? Vaid otse nüüd! — Külmkäpp astus jalaga peale!

MADE. Mis sa, rumal laps, räägid: külmkäpp! Mis sul külmkäpaga tegu! Sul muud mõelda! Las läeb suvi, saab sügise: viikat viib arulta heina, nuga nõmmelt pedaka, hunt viib hiiesta hobuse, karu täku kabeingista — poiss viib neiduse külasta, mees naise üle tänava! Ära sina, laps, külmkäpp! Räägi ja enese eest muretse. Mina tean. (*Siltab Maie pead.*)

MAIE (*vähe rõõmsamalt*). Küll sina, tädi, aga oskad!

MADE. Mina ei oska, mina tean! Pühi silmad kuivaks näe, mehed tulevad! Ohvmeister ja, Ants ja...

NEIUD (*läbisegi*). Tulevad! Tulevad! Juba tulevad! (*Löövad kilgates kahele poole, annavad ruumi.*)

2.

(OPMANN — paks ja rasvane, pool saksa, pool talupoega, haljaste nõõpidega vesti, laia prostoi õlekaabu, säärsaabaste ja jämeda kepiga; HOFMEISTER, noor mees — sinine frakk, kintspüksid, pikad sukad ja pannaaldegad kingad, kolmekandiline kübar ja pats kuklas, nende järel ANTS, suurt viljapeadest pärga kandes, VAIDA JAAN, TULI-JÜRI, AASTA-MATS, VANA JUHAN ja teised talgulised, kõigil suures alanduses kaabud pihus ja sirbid õlal — mustad ja hallid pihikud, valged püksid, pastlad ja viisud, nooremad särgiväel, mõned näitavad peergudega tuld, olgugi et veel pime ei ole.)

OPMANN (*ärritatult*). Herr ohvmeister, herr ohvmeister, Immel und Herdel!¹ Kui see kõik nüüd ikka hästi läheb. Ich hett so'ne Hangst!² (*Kuivatab suure kirju rattikuga oma higist nägu.*)

HOFMEISTER. Miks te kardate?

OPMANN. See uus asi, see uus asi!...

HOFMEISTER. Siin on see uus, väljamaal on see iga lõlkuse ajal harilik.

OPMANN. Herr ohvmeister — väljamaal! Aga siin!... Meie rumal rahvas!

HOFMEISTER. Ohoo, see rahvas ei olegi rumal. Miks te arvate?

OPMANN. Teie ei tunne seda rahvast! (*Salasõbralikult, loob hofmeisteri ettepoole.*) Juba ammu tahtsin ma teile ütelda ja teid hoiatada: ärge seltsige nii palju rahvaga, ärge tehke temaga nii palju tegemist, nagu selle poisiga seal. See ei sünni teile, ütlen ma!

HOFMEISTER. Armas Tiedemann, kas — ei ole teie ise ka selle rahva liige?

OPMANN. Tjaa — võib-olla. Olnut ma ei tea. Aga seda tean ma, sel rahval on vanasõna: anna kellelegi väike sõrm, siis võtab ta terve käe, ja — lase koer kirikusse, tikub ta kantslisse. Ta ei pööra teie eest enam teed, te saate selle all veel kannatada! Ja juhtub armuline proua sellest kuulma, see ei või temale meeldida... See rahvas ei ole teie lahkust väärt!

HOFMEISTER (*asja kergelt võttes ja Tiedemannile õla peale patsutades*). Tühi lori, Tiedemann, tühi lori! (*Pöörab enese tagasi Antsu poole.*) Hans! Kuidas on, sa ometi oskad oma asja?

ANTS. Ei tea, härra!...

OPMANN. Näete, herr ohvmeister! Näete nüüd! Mitte sedagi ta ei tea! Ja kui hästi te teda õpetasite! Päev päeva kõrval nägite temaga vaeva!

HOFMEISTER. Ära karda, Hans! Küll ma aitan. — Kahju, Hans, et sa lugeda ja kirjutada ei oska! Tahad sa, ma õpetan?

ANTS (*välkuvail silmil*). Tahan? Küllap tahan, härra.

¹ Taevas ja maa! (moonutatud saksa k.).

² Mul on säärane hirm! (moonutatud saksa k.).

OPMANN. «Herr ohvmeister» pead sa ütlema! Ja tänama!

HOFMEISTER. Me räägime selle üle veel. (*Opmannile*) Ma arvan — rahvas on nüüd kõik koos? Me võime armulise proua kutsuda?

OPMANN. Kui arvate, herr ohvmeister, kui arvate! (*Võibutada rahva poole keppi.*) Et te mul vagusi oletel ja rumalusi ei tee! Ehk — teate küll! (*Hofmeistriga loori poole ära.*)

(*Kihin, kahin, kohe on kõigil kaabud peas. Tüdrukud hakkavad tagapool lauluta ringmängu tegema.*)

3.

TULI-JÜRI (*veidi purjus, katsub laulda ja tantsida*).

Hõissa, talgud olid head,
ei mu jalad kannal pead, —
hõissa ja hõissassaa!

AASTA-MATS (*ka purjus, niisamuti*).

Viina, õlut anti hästi,
jalad käivad risti-rästi, —
hõissa ja hõissassaa!

JUHAN (*ette tungides*). Vait olge! Ei mõista vagusi olla või?

TULI-JÜRI. Tadiradi-radi, tadiridi-ridi,
jalad tantsivad tagurpidi, —
hõissa ja hõissassaa!

VAIDA JAAN. Ega te ei kuula! Täis jälle kui tindid!

AASTA-MATS. Täis jälle? Sina vist ei ole täis? Peale ometi pada katla söimamise jätkma!

VAIDA JAAN. Mina oskan vagusi olla, teie mitte. Juhuvad saksad teie kisa kuulma, on teil nahatäis oodata!

AASTA-MATS. Esimest korda vist seda katsuda saan? Selg veel eilsest sinine... Ega küür kaeru kannal, ega hing turjast välja lähe.

TULI-JÜRI. Suur proua's pahaks võib panna, kui eilse vati peale täna vähe võtan ja rõõmus olen.

ANTS (*põlgavalt*). Kas siis purjus peaga selg vähem valutab?

TULI-JÜRI. No sina ikka see kõige targem! Kuradi poolakas!

ANTS (*vihaseks*). Mis sa ütled?

TULI-JÜRI. Midagi ma ei ütle! Suu pea!

AASTA-MATS. Vana mees, aga varsa aru! Viin on vaese mehe rõõm! Kas sinu selg sellepärast vähem valutab, et sa jumalavilja põlgad?

VAIDA JAAN. Mis sina, poeg, nüüd!... Sa ei ole ju veel mõisahirmu katsuda saanudki! Ikka mina olen kõik vastu võtnud...

AASTA-MATS. Las saab vana Tiedemanniga enam tuttavaks!...

TULI-JÜRI (*põlglikult*). Vana Tiedemanniga, — tont teda võtku! (*Trallib ja tantsib.*)

Kurat pandud kubijaksi,
varas valla päalikuksi...

AASTA-MATS (*niisama*).

Ajas valla vardaesse,
teopoi teibaesse...

JUHAN. Jätke nüüd ometi!

TULI-JÜRI (*nagu enne*).

Härga orjalta küsiksi,
luusarv luba paluksi...

AASTA-MATS (*niisama*).

Kas on pikki pühapäevi,
kirku kirjas kirku päevi...

TULI-JÜRI (*nagu enne*).

Et saaks lepikus lehada,
põõsa all või põõmutada...

VAIDA JAAN. Kas teil siis nii sügeleb, et vait olla sügugi ei saa? (*Antsule.*) Sul ikka on salmid alles meeles?

ANTS. Ära karda!

TULI-JURI. Mis ta targa peaga oskab! Võtnud enne tili viina, või... Vaata mind pannud ütlema! Kus oleks tulnud nagu piibust! (*Trallib ja tantsib.*)

Viinakene, vennikene,
õllekene, hõimukene,
oled mulle õppajaksi,
targemaksi tegijaksi:
Kohe mina lõhun lõugijani,
kipitelen keelijani...

JUHAN (*ette tungides*). Vait! Kas te's ei näe? Sad!
sad!...

(*Meestel lendavad mütsid peast, tüdrukud ja naised tulevad lähemale; kõik kogunevad kahele poole.*)

4.

(*Lossitrepist tulevad alla ja liiguvad lähemale — teenrid tuuleküünaldega ees —* MÕISAPROUA (*krinollinis*),
HOFMEISTRI talutusel, härraste lapsed, nende järel
OPMANN, ikka higi pühkides. Uusi peergusid süüda
takse põlema.)

ANTS (*astub ette, laseb ühe põlve peale, hoiab pärja kõrgele, ei saa aga sõna suust*).

HOFMEISTER. Noh, Hans, ära kard! «Suur proua...»
ANTS (*deklameerides*).

Suur proua, teie armutööd
me tah' me kiita päevad, ööd:
Te jagate meil' heldest käest
kõik head nii rohkest suurest väest!

HOFMEISTER. Edasi, edasi, Hans! «Nüüd teile...»
ANTS.

Nüüd teile, armuline proua,
me julgesime tänuks tuua
üht kena lõikuspärja neist
põllul kasvand viljapäist!

PROUA. Kui kena! Ma tänan! (*Pöörab küsivalt opmanni poole, see näitab hofmeisteri peale. Kergelt peaga nokutades hofmeisteri poole, kes vastu kummardab.*) Merci!¹
(*Võtab pärja, annab teenritele, jääb Antsu otsa vaatama, kes on püsti tõusnud.*) Kui kena poiss! Oled sa minu hing?

ANTS (*ei saa sõna suust*).

VAIDA JAAN (*ette tungides*). Suur proua, see ju minu poeg! Ärge, suur proua, kuri olge, et ta paremini ei oska. Err ohvmeister õpetas teda küll, aga — suur proua teavad ise, kuidas talupoja asi on: pese siga seebiga, saada siga Saksamaale — siga jääb...

PROUA (*keelab käega*). Gut, gut², ära nüüd nii palju...
(*Pöörab teiste poole.*) Ütle doch³, armas inimene, — sai põld lõpule?

OPMANN. Fertig⁴, armuline proua, fertig!

JUHAN. Lõpp läks küll raskesti, mehed kõik nädal otsa tööst väsinud, — seal tuli kilter keppidega...

PROUA (*käega keelates*). Ütle doch — ja viina, õlut oli?

(*Meeste hulgas kihin-kahin.*)

VAIDA JAAN (*ette tikkudes*). Oli ikka, armuline suur proua, igamees saime väikese vaskmöödu täie. Ja õlut anti ka poole toobiga. Paluksime küll pisut veel! Kondid valutavad nii kurjasti, et...

PROUA (*keelab käega*). Gut, gut! Jantka, ütle aida-mehele, et annab veel pool vedru viina!

JANTKA (*annab lühtri Antsu kätte, läheb*).

MEHED (*läbisegi, küürutavad ja tikuvad proua käele suud andma, kes küünarnukid ette hoiab*).

PROUA. Gut, gut! Mineb nüüd minema, armas inimene!
(*Astub Antsu poole.*) No sina, kena poiss, ütle doch —

VAIDA JAAN (*ette tikkudes*). See ju, suur proua, minu poeg!

(*Rahva hulgas salajane naer.*)

PROUA. Ja kes sina oled? Sind ma ju ka ei tunne...

¹ L.: *merssii* (prants. k.) — tänan.

² Hea küll (saksa k.).

³ Siis (saksa k.).

⁴ Valmis (saksa k.).

VAIDA JAAN. Miks nüüd suur proua ei tunne! Va
Vaida Jaan, kelle künnihärjad talvel ära kärvasid...

PROUA. Künnihärjad?

VAIDA JAAN. Jah, kellele proua uued härjad andis, kui
sarved mõisa tõin...

OPMANN (*ette tikkudes*). Kes härjad ära müüs ja raipe
sarved mõisa tõi!

VAIDA JAAN (*astub tagasi*). Mis ta nüüd müüs. Voi
mul siis ka nahk üle ei löödud! (*Kaob teiste hulka.*)

PROUA (*Antsule*). Ja sina? ... Noo-jaa, sa oled kena
poiss.

TULI-JÜRI. Eks teda võetud, et ta noorem ja sirgem,
siis on suure proua meel ka lahkem. Muidu — ei ole ta
ju küll midagi mees!

ANTS (*annab lühtri tagasitulnud Jantkale ära*).

PROUA (*hofmeistrile*). Ta nagu tuletab mulle kedagi
meelde. Ma ei tea aga kohe, keda.

HOFMEISTER. Jaa, tal on midagi intelligentlikku näos.

PROUA (*silmapiilgu mõtetes, siis Tuli-Jürile*). Miks ta ei
ole «midagi mees»?

TULI-JÜRI. Mis mina tean. Nina püsti, ikka targem kui
teised. Ei võta viina ega...

PROUA. Ei võta viina?

TULI-JÜRI. No ei.

PROUA. Teie võtate ka liiga palju. Sa oled ju praegugi
purjus?

TULI-JÜRI (*astub tagasi*). Purjus nüüd...

AASTA-MATS (*uriseb*). Palju? Kust teda palju? Palju
veetakse hobusega. Kui suutäiegi saab — kust teda
enam!

VAIDA JAAN (*ette tikkudes*). Poiss oli juba lapsest saa-
dik sihuke! Ei ole minu järgi juhtunud. (*Rahva hulgas
naerukõhin.*) Töö peale on ta agar küllalt ja pahan-
dust ta ka ei ole teinud midagi.

PROUA (*vaatab veel kord Antsu peale, siis*). Mineb siia
nüüd minema, armas inimene. Jumal kaasa! Jumal
kaasa! (*Nokutab lahkelt peaga ja pöörab teisale.*)

(*Rahvas küürutades ära, teenrid küünaldega ootavad
eemal. Järele jäävad proua, hofmeister, opmann; ka här-
raste lapsed lähevad lossi poole.*)

PROUA (*on arusaamatutes mõtetes laialivalguvale rah-
vale järele vaadanud, pöörab hofmeisteri poole*). Utelge
mulle — (*opmanni poole pöörates*). Utelge mulle —
see poiss, see Vaida Jaani poeg...

OPMANN (*agaralt*). Tean, armuline proua, tunnen teda!
On küll kõigest harva isa asemel teol käinud, aga —
ei ole veel kordagi teda vaja karistada olnud. — (*Kui-
vatab higi.*)

PROUA (*on opmannile selja pööranud, mõtetes hof-
meistrile, enam omaette*). Ta — meeldib mulle. Ta ei
ole — igapäine.

OPMANN (*agaralt*). Jaa, jaa, ta on teistsugune kui
teised...

PROUA (*teravalt*). Küsisin ma teid?

OPMANN (*eemale taganedes*). Vabandage! (*Pühib hir-
munult higi.*)

PROUA (*hofmeistrile*). Ja mis teie ütlete?

HOFMEISTER (*kehatab õlgu*). Ma ei jätaks seda meest
adra taha.

PROUA (*jaatab mõtetes peaga*).

HOFMEISTER. Tohin ma, mul oleks lust teda lugema ja
kirjutama õpetada? Ma tunnen teda, tal on terane pea.

PROUA (*valvel*). Lugema ja kirjutama? Kas see — kas
see ei ole kardetav?

HOFMEISTER (*kehatab õlgu*).

PROUA. See mees ei joo. Õnnis härra ütles alati: viin
on meie truu abimees. Mispärast see mees ei joo? Ta-
hab ta parem olla kui teised? Seda ta võib. Tahab ta
targem olla kui teised? Seda ta ei või. (*Ootamatult.*)
Tiedemann?

OPMANN. Armuline proua?

PROUA. Vaida Jaani teopäevad on?...

OPMANN. Tasa, armuline proua! (*Koputab rinna
pihta.*) Selle eest muretseb juba vana Tiedemann.
(*Kisub taskuraamatu põuest.*) Mul on siin kõik kirjas.
(*Loeb.*) Aasta läbi 137 tõpra- ja 67 jalapäeva...

PROUA (*keelab käega*). Ärvudega jätke mind tüli-
mata! Ja kümnis?

OPMANN (*nagu enne*). Tasutud kõik, armuline proua!
Kõik tasutud! Tal on hoolas perenaine!

PROUA. Gut! Poja võtan ma mõisa. Homsest peale.
(Pöörab enese ära.)

OPMANN (higi pühkides). Kuidas armuline proua käsitavad. Kuid — annaks mõelda, vanamees joob, ja ema ei ole ka enam noor. Kes teab, kas neist siis veel kohapidajat saab...

PROUA (kõrgilt). Sellega jätke mind tülitamata. Mina ei armasta ennast oma vaimude koduste asjade hulka segada! (Nokutab jumalagajätmiseks peaga ja võtab hofmeisteri käe. Ära.)

OPMANN (kaabu pihus, vahib neile high pühkides järele). Siis tõuseb temas viha. Ta tõukab kepiga vastu maad, paneb kübara pähe ja astub kannal tiiru lüües ka minema).

(Eesriie.)

TEINE VAATUS.

Mängukoht endine. Lõunaaeg järgmisel päeval, kuuluse lokulaua helkimist. Vähe aja pärast ilmuvad ANTS, TULI-JÜRI, AASTA-MATS, VANA-JUHAN ja veel paar TEOMEEST. Ühed heidavad leivakotid, lähkrid põõsa alla, teised istuvad maha sööma. — Pärast tulevad sealt MÕISAPROUA ja HOFMEISTER jalutades mööda.

1.

TULI-JÜRI (ennast puu alla pikali visates). Ääh! Olgu ikka ütelda mis ütelda: «Hüva on lepikus lebada, peenike põõsa all puhata!...» Kui roidunud oled, nagu — tont võtku! — mina praegu!

TEOMEES. Jah, issale tänu, et söögiaeg kätte jõudis!
(Viskab enese ka pikali.)

AASTA-MATS. Tahagi süüa! See pagana karjajaak! Tõmbab pealuus lõhkuda, nii et!... (Viskab ka pikali.)

VANA-JUHAN (on leivakoti lahti teinud). Mul pole viga ühti!

MATS. Sul! Sa läksid koju! Meie läksime veel Kutsikusse, trimpasime ja trallisime seal, kuni — löödigi juba lokku ja võtagi jälle vikat selga!

JUHAN. Mis sa siis sihukesi tükke teed! Sust saabki viimaks — eht «lakikoer», nagu vana Tiedemann ütleb.

MATS. Nojaa, sina olid tark. Aga või kõik lapsed Ema-jõe äärde saavad. Mõtlesime ka: mis kõhus, see kõrval, mis vatsas, see varjul, ja — nii see lugu läks.

TULI-JURI. Kõik te räägite joomast, rääkige mõni ka
janust!

II TEOMEES. Hähähää! Hõhõhõõ!

JUHAN. Ja täna ei ole teil ei vett ega vermet, silma ega
suhu panna? Näh, siis olin mina teistsugune mees.
Panin tilga, mis õhtul veel anti, paigale. (*Näitab pisu
kest plaskut.*)

I TEOMEES (*erutatult üles ajades*). Mis? Pärge!
võtku?...

II TEOMEES (*niisama*). Temal on viina?

JURI (*üles karates*). Oh sa kulla-kuku naabrimees! Anna
mulle ka tilgake! P i i s a k e n e g i!

JUHAN (*naerdes*). Sulle? Ei ole helde helmis ega sitikas
siidis. Sa tõid lauba õhtu mõisa aiast ubinaid, kas sa
mulle andsid?

JURI. Paljudest neid siis oli! Ole hea mees, anna ikka!
Sa ei usu, kuidas pea huugab!

JUHAN. Ei lähe varas ühe naeri pärast aeda. Sinu juttu
ma juba tunnen: tõsi kui vesi, vale kui vasika rokk.
Ole sa ei nii rumal kits, kes puud ei oska koorida, kui
puu ees. Aga — noh, õnn võtjale, vili viijale, nõu
nõudja ninale, kõis ka e b a j a k a e l a — s ä h!
(*Ulatab pudeli.*)

JURI (*upitab*). Aitäh! Läks ka kuni varbaotsteni konti-
dest läbi!

JUHAN. Anna Matsile ka!

MATS. Mehe-kuld mis sa oled! Jumala eest, mehe-kuld!
(*Upitab.*)

JUHAN. Seni vader, kui vatska, seni sõber, kui sõbra.
Juba sa siis ka kiidaks, kui mul midagi ei oleks! (*Saab
pudeli tagasi, pakub Antsule.*) No maitse ka!

ANTS. Ei taha mina.

JUHAN. Ära ole loll! Sööme, kui saame, joome, kui on.
Ega ta kohe pikali ei lükka.

ANTS. Mina ei mõista, kuidas inimene niisugust pürit-
suhu võib võtta! Ja veel tema peale maias olla!

JURI (*põlgavalt*). No tema ikka!...

JUHAN. Oled, poeg, alles nina otsa hakanud, ei sa ole
veel eluea otsa hakanud. Kuj oled poluskaks loodud,
ega sust siis kahekopika-tükki ikka saa!

ANTS. No joodikut minust ei saa! (*On oma piima pude-
list lõpetanud, läheb sellega allikalt vett tooma.*)

JUHAN. Joodik sööb, joodik joob, joodikule jumal annab.
Ole siis peale sina tark ja meie oleme rumalad. (*Upi-
tab pudelit.*) Pürts ta küll on, aga päris mõnus.

I TEOMEES (*lähemale nihkudes*). Kas meie jaoks
sugugi ei ulata?

JUHAN (*hoiab pudelit kummuli*). Näed, et põhi peal.

2.

(*Proua ja hofmeister on lähemale tulnud.*)

TEOMEHED (*üles karates, läbisegi*). Uijäh! Suur proua!
(*Kahmavad kaabud peast, küürutavad maani.*)

PROUA (*teravalt*). Te lakute juba jälle? Esmaba hom-
miku vara juba jälle lakute!

MATS. Ei laku, suur proua! Kust teda lakkuda võtta,
kui lakukski!

PROUA. On ju seal selle käes pudel!

JUHAN. Mida nüüd, suur proua!... See pisuke plasku-
kene! Jäi eila tilgake talgute viina järele, ei täidind
teist ära rüübata. No täna jälle — palav päev ja töö
raske!... Sai vaevalt piisk keele peale, ei teinud
suudki märjaks!...

(*Ants tuleb allikalt, on kohmetanud.*)

PROUA (*hoiatades*). Noo, noo! (*Silmitseb Antsu, ela-
valt.*) Ah! Seal on ka ju see — kena poiss!

HOFMEISTER (*kerget kummardades*). Jaa! Ants on ta
nimi...

PROUA (*Antsu poole astudes, lahkesti*). Sul on ka?...
Ants, sul on ju ka?... Mis sul pudelis on, Ants?

ANTS (*kohmetanult*). Vesi, armuline proua! (*Näitab
pudelit.*) Allikavesi!

PROUA (*kahetsedes*). Vesi! Allikavesi! *Mon Dieu!*¹ Kas
sinul siis viina sugugi ei ole?

MATS (*proua tooni tabades*). Ei ole, suur proua. Ega
meil kellelgi ei ole!

¹ L.: *moondjöö* (prants. k.) — mu jumal!

PROUA (*heldelt*). Ants? Sinul ei ole viina? (*Nokutab peaga meeste poole.*) Kohe lasen teile tuua... Siis — Antsule ka... (*Mehed tänavad ja küürutavad.*)

ANTS (*kohmetanult*). Täna suurt prouat. Ega mina ei võtagi viina!

PROUA (*kulmu kortsutades*). Mis? Sina ei võta? Kui suur proua käsib? Küll võtad! (*Meestele.*) Siis — Antsule ka! (*Nokutab Antsule pead.*) Jaa, jaa, Ants. (*Jalutab hofmeistriga eemale.*)

JUHAN. Küll ta, suur proua, võtab! Kes jumalavilja ära põlgab! Küll leib saab sõoja, sai sõtkuja!

3.

JURI (*kui härrased juba eemal, surutud vihaga*). Oota sa, uia, või tema ei võta! Küll me sulle näitame, kuidas sa võtad!

MATS. Et proua veel nii lahke oli! Oleks peaaegu teie ära pahandanud...

I TEOMEES. ... ja meie oleksime suutäiest ilma jäänud!

JUHAN. Igaüks oma poole, siku sarved selja poole, Ants. Kui põrsast pakutakse, pea koti suu lahti. Vask vaene vara, tina kehva kuld, suutäis viina orja õnn. Jäägu suurem asi suurtele sakstele. On jumal meid pisukese õnnega loonud, peame pisukese õnnega elama.

ANTS. Jätke mind rahule! Mina teie ree peal ei istu!

MATS. Mis sa niisugusega ülepea räägid, ega teda targemaks teha saa! (*Vinnab enese pikali.*)

JURI. Kehatais tappa, seda oleks vaja. Näeks, kas tuleb mõistus pähe või ei! (*Vinnab ka pikali.*)

I TEOMEES. Mis te's temaga! Kui jumal teda targemaks ei ole loonud, ega sinna saa parata.

ANTS (*vihaselt*). Targemaks ei ole loonud? ... (*Vähe aja pärast kaevates.*) Kõik te põlgate mind! Mis kurja ma teile olen teinud, et te keegi mind ei sallii!

JURI. Sellepärast, et sa narr oled! Et sul mehe aru ei ole! (*Urisedes.*) Parunipoeg!

ANTS (*ennast taltsutades*). Et mul mehe aru ei ole? ... Mis tükis ei ole mul mehe aru? Seleta selgemini!

JURI. Mida siis selgemini? Ei ole, ja asi sellegal!

ANTS (*võitleb iseenesega, püüab rahulikuks jääda*). Ma ei tea enesel mingit süüd! Sina, Jüri, sõimad mind parunipojaks! Olen ma siis? Tead sa seda nii kindlasti ja põlgad mind selle pärast? Kui ma olen — ma ei tea seda, ma ei usu seda —, olen mina selles süüdlane? Või on mu ema? Oli tema ainus, keda mõisa viidi, või oli veel teisigi? ... Ah, Jüri, Jüri!

MATS (*urisedes*). Mis sa siis tahad alati targem olla teistest!

ANTS. Kuidas ma targem olla tahan? Ma ei taha ju!

MATS (*istukile ajades*). Ütlesid ju praegu, et sa meie ree peal ei istu.

ANTS. Ma ütlesin, et ma viina võtma ei hakka.

JURI. Nojah! Uia oled! Meest sust ei saa!

ANTS (*kehkitab õlgu, jääb vait*).

JUHAN (*tõuseb üles*). Mina tahan sulle ütelda, Ants! Ninakas sa oled. Loed sa mind ka joodikuks, et ma suutäie võtan? (*Ants eitab peaga.*) Mis sa siis ajad niisuguseid sõnu suust. Et ... sina ei mõista, kuidas inimesed niisugust pürtsi! ... Kui see inimeste jaoks on tehtud? ... Loom teda ju ei taha.

ANTS (*kibedusega*). Loom jah jätab mürgised rohud karjamaal seisma ja ei söö neid. Aga meie oleme rumalamad neist ja sellepärast oleme orjad! Pea otsas uimane, orjame ja laseme ennast peksta ja materdada! ...

MATS. Küll hakkad ka tänama, kui suutäie saad.

ANTS (*on paar sammu eemale astunud, pöörab nüüd tagasi, nukralt*). Vennad! Noorem olen teist. Tean küll, et mul ei sünni suud lahti teha, targutama ja teisi õpetama hakata. Aga kuidas ma saan! Kuidas ma võin! Kui see vägisi suust kipub! Vennad, kas te olete korra selle üle järele mõelnud, mispärast me oleme niisugused, nagu me oleme? (*Kui keegi ei vasta, raskelt.*) Ohvmeister on mulle ütelnud ja nüüd pean ma selle peale mõtlema ja mõtlema ja süda ei saa rahu! ... Oh, küll see on üks kallimeelne inimene ja mõtleb meiega head!

JURI (*toorelt*). Mis tarkust sa selle ohvmeisteri käest siis õppisid?

ANTS (*kurvalt Jüri otsa vaadates*). Tarkust? Jaa, kuidas seda võtta; võib-olla on tema tarkus sinu silmas jõledus! Ta ütles: me ei peaks surnud, mõtlemata elu elama... (*Vaatab enese ette, siis elavamaks saades.*) Vennad, olete sellest kuulnud, et maa, mille peal me elame, oli meie maa! Meie oma! Mis põllul kasvas, oli meie, mis metsas jooksis, meie, mis õhus lendas või vees ujus, meie! Ei olnud härrasid ega isandaid, kupjaid ega kiltreid — kirjades seista see... (*Vaatab nukralt meeste peale, tema sõnad ei ole kedagi ärritanud.*) Nojaa, see on meile kõik ainult veel ununev muinasjutt! (*Enam nagu iseennasele.*) Võõras rahvas tuli, lõi meie rahva maha, kiskus meil maa käest, pani meid orjama ja... (*Jääb vaht.*) JUHAN (*nagu ettevaatlikult ja mures*). Mis sa sellest siis veel... I TEOMEES. Jah, mis sa sellest veel... Pea suu kinni, seisab nahk terve! ANTS (*tõusva vihaga*). Nahk terve? Kus ta on, see võõras rahvas... kes nii tugev oli? Kus ta nüüd veel on? Näidake mulle teda! I TEOMEES. Kae, seal! (*Näitab lossi poole.*) «Sääl, kus saiswa siidilipu, kallerei pääl kulla kupu!» ANTS (*kibedalt naerdes*). Need? Need üksikud? Siin ja seal maad mööda laiali, iga valla kohta üks ja kak? Kidurad ja kiitsakad heast elust... Keda me armust toidame! Need tohivad meid peksta ja piinata ja halvemaks pidada lojustest? Ja meid — on maa täis? Ja künnapud on meil alles tugevad? JUHAN. Kui jumal seda tahab!... ANTS (*kirglikult*). Jumal? Kelle jumal tahab, et üks olgu teise ori? Nende jumal! Kõik on valejutt. Kaa lõi jumal ühe härraks ja teise orjaks? Jumal andis hundile hambad, karule küüned ja inimesele mõistuse! Murra maha! Kaitse ennast! (*Nukrusega.*) Aga ohvmeister on mulle ütelnud ja nüüd on mu silmad lahti: meil võeti kavalusega meel peast! Mürgiga! Katlad pandi aurama... igas mõisas!... Meile keedeti unerohu! Pürtsi, mille külge küll loom nina ei pista, aga meil! (*Jüri iroonitab.*) Meie jookseme selle järele nagu kits kuse järele... Nagu sina, Jüri, ja...

JURI (*üles karates*). Sina rajak! Kellele sa ütled niisuguseid sõnu? (*Koorib käiseid.*)

MATS (*ka üles karates*). Jaa, kellele ta ütleb?... (*Ka teised teomehed on ärevalt platsis.*)

JUHAN (*vahele astudes*). Tasa, tasa! Kas te ei näe, sealt tuleb Antsule see armulise proua unerohi. Sul, poisikesel, on ju nüüd saksa arm peal, katsu parem seda hoida ja ära pruugi suud!

(*Jantka ilmub pudelit keerutades. Ants pöörab enese kurvalt ära, teised rõõmsas elevuses, õnnelikud.*)

4.

JANTKA. Sähke, teie hundiroad! Olete jälle prouat petnud! Küll te kiltri käest saate, kui ennast täis võtate! TEOMEHED (*lābisegi*). Olge terve, kuku saksake! Olge terve! Olge terve toomast. Ütelge, et täname! Jala-jäljekesi õnnistame! Käele anname suud!

JANTKA. Küll ma ütlen vana Tiedemannile, et ta teile päevad võlgu kirjutab! Oodake aga, oodake! (*Ära.*)

MATS. Mis kurel viga kõrgistada, kui herved nina all!

I TEOMEES. Mina härra, sina härra, kes pärgel kotikandja?

JUHAN (*urisedes*). Jumalal aega, härrastel leiba. Sina, velleke, ka ära ähvarda, sulgi viimane lugu nägemata... Kui tuleb murdu muile pui'e, tuleb katk, ka kadakaile!

II TEOMEES. Vaata aga, et saksa armu ei kaota ja jälle adra taha tagasi ei lange!

I TEOMEES (*uriseb*). Loostre peni sihuke!

5.

MATS (*kes pudeli enese kätte saanud, rüüpamise järel*). Oijah! On ikka hea asi! Ei seda saa salata!

I TEOMEES (*kes iharalt korda ootab*). Ega's teda muidu oleks tehtud!

JURI (*rüüpamise järel*). Sa raibe! Küll teeb luud-kondid

pehmeks! Ja seda tikub see seal teotama! (*Tahab teist korda võtta.*)

I TEOMEES. Näh! On's see sinu jaoks üksi? Kul võt ras nahk ees, kohe lõikab kahe kausta täie, kul oma ei rihmagi! (*Kisub pudeli enese kätte.*)

II TEOMEES (*käega pudeli küljes*). Vait! Sobige laskeskis, jagage tasa!

JUHAN (*kellele ootamine igavaks läheb*). Muidu maks ikka: pea püüdjale, saba saajale, keskpaik keetjale, te unustate selle hoopis ära, kelle läbi te ta saite. See mees olin mina!

II TEOMEES (*on upitanud, annab pudeli Juhanile*). Üks lammas määgib, kõik talled saavad! No võta!

JUHAN (*upitab, hoiab pudelit vastu valget*). Võtke mõistlikult, siis ulatab teist korda ringi.

JURI (*upitab*). Nagu uut julgust annab! Kas või karutükke tee kohe!

MATS. Pole sul vaja midagi karutükke teha; ära kohe jälle trallima hakka! (*Upitab.*)

I TEOMEES. Rõõmsaks ta pagan teeb! (*Upitab.*)

II TEOMEES (*upitab*). Ega siis muidu igaüks teda kiida!

MATS. Ärges Antsu unustage!

JURI. Jah, pärgel! See oleks peaaegu meelest läinud!

ANTS. Võtke aga isel! Ei mulle ole vaja!

JURI. Mis? Sulle ei ole vaja, kui proua käsib?

ANTS (*kindlalt*). Käsü täitja olen mina. Ja mina ei taha.

JURI. Sina ei taha? Sa pead tahtma (*Irvitab.*)

I TEOMEES. Selle tarvis viin anti.

MATS. Tahtma sa pead! Kask on kask!

II TEOMEES (*urisedes*). Kaua pärglit sa siis ikka melistargem tahad olla?

ANTS (*karmilt*). Ma ei taha, ja — asi sellega!

JURI (*vihaselt*). Ah sina ei taha — ja asi sellega? Kuradit on asi sellega! Kas me's ennast õige narrida laseme või? Meie ei saa poisikesest jagu! Siia, mehed! Tõmbame maha ja valame lõpustesse, saab siis näha, tahab ta või ei taha! (*Sasib Antsust kinni.*)

MATS. Ega jah, muidugi! Ta on meid küllalt näägutanud! (*Asub ka Antsule kallale.*)

I ja II TEOMEES. Kask on kask, ega midagi! (*Karga-*

vad ka Antsule kallale, temale püütakse viina suhu valada.)

ANTS (*rabeleb käte ja jalgadega vastu, ta visatakse pikali*). Appi!

JURI. Karju aga! Otsige tuleraud, kangutame hambad lahti! Jooma ta peab, kas või mis! Las ta siis veel meid noomib!

MATS. Proua on tema vastu hea, ja tema ei tunne tänada!

JUHAN (*on Antsu juurde astunud*). Ants! Ma tahan sulle ütelda: sinu kiidetud ohvmeister joob ise ka. Sakstega koos, Saksamaa viina! Olen seda ise näinud ja tean.

ANTS (*oigab ainult*).

(*Eesriie.*)

KOLMAS VAATUS.

Mängukoht endine. Lõunaaeg järgmisel päeval.

1.

MAIE (*särgi kaelatagune näppude vahel, istub puu all, ajab pilusid ja laulab tasakesi omaette*).

Oh mu endista eluda,
kallist kasupõlvekesta,
kui ma kallis kasvanesin,
mari maasta tõusenesin,
angervaks üles ajasin!

(*ANTS tuleb, labidas õlal, ja jääb kuulutama.*)

Kasvin kui kanep aiassa,
pitka putke puu vilussa!
Ei mind täidind eidel lüüa,
ei mind täidind taadil lüüa,
hellal vellel vemmeldada!

(*Ants on kikiarvul Maie selja taha astunud ja kõdistab teda oksakesega kaela tagant. Maie rabab käega, nagu peletaks ta putukat.*)

Ölekõrs oli venna vemmäl,
takukoonal taadi rooska,
villasäuk oli eide vitsa!

(*Ants kõdistab uuesti, Maie nagu enne.*)

Nüüd nuiab kubjas nurme pääl,
väätsab kilter välja pääl,
nüüd mind kopib koerapoissi,
näpib näljase sulane!

(*Ants kõdistab uuesti, Maie viskab töö käest.*)

MAIE. Ai! Kes see? ... (*Kargab üles, nukralt.*) Sina oled! Mis sa hullad!

ANTS. Hullan nüüd? ... Kas siis enam luba ei olegi?

MAIE (*nagu enne*). Sina ka loa järele küsid!

ANTS. Kust sa siia said? Kas sa voolaku peal ei ole?

MAIE. Korraline olen! Peremamsel oli lahke, lubas mind ka lõunauinakule, siis ...

ANTS. ... sina jälle kohe nibe-näbe näputööle, kibe-käbe kätetööle! Heitnud ometi puhkama! Nõnda löövad su palekesed varsti kahvatama. Mis sa seal pilutad? (*Tahab vaadata.*)

MAIE (*on kärmem, peidab töö ära.*) Mis sul sellega tegu!

ANTS. Ära ole kuri!

MAIE. Olen jah kuri, kui sa iga asja näha tahad!

ANTS. Tahan jah. Võib-olla teed mulle?

MAIE. Midagi ei tee sulle. Sa oled ju nüüd mõisamees! Mis mõisameestel enam valla tüdrukutega asja!

ANTS. Esimest päeva olen mõisas ja — kohe mõisamees! Ei minust mõisameest saa! Niipea kui suure proua silmle pääsen, palun ma, et ta mind jälle Vaidale tagasi lubaks.

MAIE. Tõesti? On töö nii ränk?

ANTS. Töö nüüd ränk! Kas sa mõisa asja ei tea? Siin on sulasel sulane ja tüdrukul tüdruk. Koer ajab saba, saba sabaotsa, sabaots villa — vill ei viitsi. Nii on mõisa asi. Siin ei ole kellelgi raske. Aga mul on süda raske.

MAIE (*elavamalt kui seni*). Tõesti? Sul ka?

ANTS (*tusaselt*). Kuidas siis mitte? Pidime ju sügisel pulmad tegema! — Mõisamees muidugi nii kergesti naist võtta ei saa!

MAIE (*kurvalt*). Mis sa sellest veel! ... Ei sellest saa midagi!

ANTS. Kuidas ei saa? Mina ei jäta!
 MAIE. Mis sest, et sina ei jäta. Sina küll ei jäta, mina ka ei jäta — see kõik ei aita midagi!
 ANTS (*kindlalt*). Minust mõisameest ei saa, selleks olen ma liiga otsekohene. Küll näed, katsuvad ära ja saavad valda tagasi. Ja kõik on hästi.
 MAIE. Ei saada! Kõik ütlevad nüüd, et sul on saksa arm peal. Ja kellel saksa arm peal, see mõisa sulab!
 ANTS. Saksa arm on tänaseks ja homseks! Aga sa pidi mulle ju näitama, mis sa seal õmbled!
 MAIE (*ulatab temale oma näputöö*). Vaata pealegi, kui tahad! Mis ma tast enam varjan!
 ANTS. Särgi kaelatagune? Ja kui kenad kirjad, pilud ja pooledrattad peal! Kes sind ometi õpetas nii ilusalt tööd tegema?
 MAIE. Kas sa ei tea, kes vaestlast õpetab? «Kägu jätab kirja kivi päale, pooleratta posti päale, armi alatibaesse!»
 ANTS. On see mulle, Maie? (*Püüab kätt Maie pihta ümber panna, see taganeb eemale.*)
 MAIE (*kurvalt*). Pidi sinu peiusärgiks saama, nüüd võib-olla saab surisärgiks!
 ANTS. Surisärgiks? Mis hullu juttu sa ajad!
 MAIE. Kui see oleks hull jutt! Aga — (*nutuselt*) mina tean, ühte meist piirab surm! Esite kartsin ma, et sind! Nüüd (*puruskab nutma*)... nüüd... kui sina, Ants, mõisa jääd ja mind maha jätab, seda ma üldse ei ela!...
 ANTS (*kohkunult*). Maiekenel! Mis hull jutt see ometi on!
 MAIE. Et õnnetus meid varitseb, teadsin ma juba üle eile õhtul! Et see nii ruttu meile kätte pidi tulema, nagu lendva — seda ma ei teadnud!
 ANTS (*õnnetult*). Mis sulle ometi pähe on tulnud!
 MAIE. Ei ole mulle midagi pähe tulnud! (*Nuttes.*) Ela sina, Ants, sina oled õnnete otsa peal! Kui ma sinu õnne eest suren, ära siis minust midagi hooli!
 ANTS. Minu õnne eest sured... Jaa — nüüd olen ma rumal! Sõnagi ei saa ma aru! Mis jutt see kõik on! (*Püüab jälle kätt Maie ümber panna, kes eemale taganeb.*)
 MAIE (*silmi kuivatades*). Mis ma enam sellest salgan,

mis tuleb, see ju tuleb! Sa ei tea! Kui me talguõhtul sirpi viskasime, kellele kõige enne peigmees tuleb, murdus minu sirp keskelt katki!
 ANTS. Mis? Sirp? Ka mõne asi! Ma lähen, teen sepa juures uue!
 MAIE. Ah jumal, Ants, sa teed uue! Ega see siis!... Ega siis sellepärast!...
 ANTS. Mis siis veel? Kas sa katkiläinud sirpi enne ei ole näinud? Teil on ju endil kodus üks, läve kõrval seinavahel... Ja et sirp katki läks — igal asjal on ometi korra ots, töö juures või mängu peal, nii või nii.
 MAIE. Meie õnnel on ots! Sina ei tea, Ants! See ei olnud mäng! Mulle ei olnud see mäng! Kui ema sirbid üles viskas, siis õhkasin mina kõige ihu ja hinge ihaga taeva poole: anna märku, kas saab meist Antsuga paar! Näed! Märk anti — õnnetuse märk! Minu sirp oli küll kõige ees, aga... surm astus jalaga peale!...
 ANTS. Maie! Nüüd küll — pean naerma, Maie!
 MAIE. Sa ei tohi naerda! Ära tee pattu, Ants, kui sa veel naerad!
 ANTS. Aga Maiekene, kuidas ma ei pea naerma, kui sa... Nojaa, Maie, ma ei tohi selle üle naerda — aga sa nõudsid ju võimatuid asju! On's jumal mõni nõiamoor, kellele küsimusi tohib ette panna, või oled sa kunagi kuulnud, et jumal jalapealt vastab, nagu kirkukell: löö tilaga pihta ja kohe tuleb heli? Maie, sa tegid pattu, kui sa niisugust asja nõudsid, ja võib-olla läks sellepärast su sirp just sel silmapilgul katki.
 MAIE (*silmad on rõõmsamaks ja rõõmsamaks muutunud*). Mis sa ütled, Ants?
 ANTS. Jaa, jaa, Maie! Sul on su palk käes, et jumalat kiusama läksid! — Kuivata silmad ära! Homme õhtu toon sulle uue sirbi! Pehmest tohust peaga, mis peopesa villi ei võta! Mul juba ammu sinu jaoks nooriku-sirp valmis, ma ei tahtnud ainult ütelda.
 MAIE (*rõõmsalt*). Siis sina arvad, Ants, et?...
 ANTS. Ja muidugi, Maie! Silmapilkugi ma ei kahtle! Kui mul saksa arm peal on, nagu sa ütled, siis — no siis ei peaks mind Vaidale tagasi lastama? Seda ma iialgi ei usu! Kas heaga või kurjaga, ma pean saama! Või

ma ajan mõisa lõhki! (*Paneb käe Maie piha ümber, tahab teda lähemale tõmmata, — sel silmapilgul astub MÕISAPROUA oma VENNAGA puude alt välja ja nad jäävad üllatatult seisatama. Ants ja Maie on end mesel silmapilgul kui tarretanud, püüavad siis häbelikult teine teisele poole minna.*)

2.

KARL-FABIAN (*keskealine kiksiks härra, vana moodi riides: patsiga parukas, kõrge kraega värvieline frakk, kerge kaelarätik, žaboo, pikk vest üle paksu kõhu, kintspüksid, pikad sukad, pannaldega kingad, kuld nupuga kepp ja kolmekandiline kübar, — jääb seisma, toetab endale kepi istmeks, pead väänates*). Ahaa! Ohoo! Ei või vaielda! Sul on ilusaid inimesi, Helene-Agneta!

PROUA (*ärevooses, näeb ainult Antsu ja mõte käib ainult selle poole*). Kena poiss, kena poiss — (*tuletab nime meelde*) — Ants! Ära karda, Ants! Tule siia, Ants, ma ei tee sulle ju midagi! (*Ants jääb aralt seisma.*) Kas sa ei kuule, kui ma kutsun? (*Ants tuleb lähemale.*)

KARL-FABIAN (*muirates*). See on, Helene-Agneta, näib mulle — üks akvisitsioon¹? Ta nosib aga võõrast ala naereid! Hüüa ometi ka tüdruk tagasi. See, näib mulle, on ka seda pattu väärt, et teda lähemalt vaadata!

PROUA. Hei! Tüdruk! Tüdruk! Tule ka tagasi! (*Maie ei julge edasi ega tagasi, jääb kui kinninaelutatud seisma.*) Kas sa ei kuule, tüdruk!

ANTS. Tule tagasi, Maie! Proua kutsub! (*Maie tuleb argsest ja häbelikult lähemale.*)

FABIAN (*tüdrukut iharalt silmitsedes*). Ohaa! Jaal! *Exquisit!*²

PROUA (*irooniliselt naeratades*). Karl-Fabian, du bist ein Schwein!³

FABIAN (*keksides*). Tjaa, Helene-Agneta! Mul on veel selle jaoks silma, õde, mis? (*Naerab laialt.*)

¹ Omandamine, vallutus.

² L.: *ekskisii* (prants. k.) — oiuline.

³ Sa oled siga (saksa k.).

PROUA. Ants? Noh, Ants? On sul mõisas hea? Oled sa õnnelik? Jaa? See tuleb veel paremini, Ants, see tuleb veel paremini! (*Ants kagistab kübarat käte vahel, ei saa sõna suust.*) Sa ei räägi ju? On see kena tüdruk su õde? Mina armastan ilusaid inimesi! Võib mulle loaneitsiks tulla. Jaah, Ants! On ta su õde?

ANTS (*hirmunult*). Oh ei, ei! Armuline proua! Ei, ei! Mitte! ...

PROUA. Ei?

ANTS (*kogeldes*). Õde? Jaa... ei, enam kui õde, armuline proua! Mitte, mitte!

PROUA. Sa oled nii arg, Ants! Küll sa harjud! On sul mõisas hea? Muidugi on sul hea! Sa võid nüüd minna, Ants! Jaa, jaa, sa oled nii arg!

ANTS (*viivitab, on õnnetu, kagistab kübarat*).

PROUA. Palud sa midagi, Ants? Siis ütle!

ANTS (*ühe põlve peale lastes, ägades*). Laske mind Vaidale tagasi, armuline proua! Minust ei saa mõisa-meest! Ma lämbun mõisas! Saatke mind jälle valda!

PROUA (*imestades*). Mis? Sa palud valda tagasi? Rumal oled, Ants! Sa oled hoopis rumal! Aga see ei tee midagi. Mine nüüd! Ja kui aednik lillesid saadab, võib ta sind saata. Et sa enam harjud. (*Maie poole pead nokutades.*) Sa võid ka minna, kena tüdruk, jaa, jaa, sina ka.

(ANTS ja MAIE ära.)

FABIAN (*Maiele järele vaadates*). Edelfleisch,¹ Helene-Agneta, Edelfleisch! Meil Lätimaal ei ole nii ilusaid!

PROUA (*naerdes*). Kas aastad sind veel ei ole muutnud, Karl-Fabian? Ikka veel endine gourmand²?

FABIAN. Sina ei mõtle ju ka, näib mulle, ainult paastumisele ja palvetamisele elada! Ei või seda sulle pahaks panna, Helene-Agneta, ei või seda sulle pahaks panna. Ottokar oleks võinud peaaegu su isa olla ja jättis su liiga noorelt leseks!

PROUA (*ohates*). Mis tead sina minust!

FABIAN. Ma mõtlen — noore ilusa hofmeisteri oled enesele võtnud ...

¹ Väärisliha (saksa k.).

² L.: *gurmaan* (prants. k.) — maiasmokk.

PROUA. Lastele, Karl-Fabian, lastele!

FABIAN. Tahtsingi öelda, lastele.

PROUA. See — ideaalide-pott! Mis sina küll ei arva! See sankülott, kes moodsat Pariisi kirjandust on lugenud ja nüüd ühtlusest ja vendlusest unistab. Mõtle, ta tahab mu inimesi lugema ja kirjutama õpetada. Ja kui ma talt küsisin, kas ta seda kardetavaks ei pea, kehtitas ta õlgu. — Selle pean ma kohe jälle omaleed minema saatma!

FABIAN. Ja muidugi, õde, ja muidugi, kui ta sulle ei sobi! ... Ja see uus akvisitsioon, Helene-Agneta?

PROUA. *Fi donc!*¹ Missugusest akvisitsioonist sa ometi räägid?

FABIAN. No see õnnelik poiss seal! Kes praegu läks. Kes veel nii jumalikult rumal on ja ...

PROUA. Selle võtsin ma eile rukkipõllult! Ta on alles esimest päeva mõisas. Ma pidin seda tegema, oli kardetav teda vallarahva hulka jätta. (*Tähtsalt.*) Karl Fabian, — see mees ei joo!

FABIAN (*ikka endiselt*). Ta ei joo? Siis ei haise ta ka puskari järgi! Noo, noo, Helene-Agneta. Kas ta ei ole üks kogemata sinu valda äraeksinud kuningapoeg? Rassi ja kalduvusi tal on.

PROUA. Pead sa oma sarkasmiga otse oma õele kallale langema?

FABIAN. Hoidku! Mina konstateerin ainult — ka sinu meie perekonna tuttavat head maitset! Sa ei pruugi punastada, Helene. Meie oleme puhastverd Chlopitzkyd, ja need mõistsid elada. Aga et sinu *bichon*² oma küla-vilumusi ka mõisas edasi kultiveerib — miks tahad sa siis ka tüdruku mõisa võtta?

PROUA. Sa mõtled tema õde?

FABIAN. Õde? Hahaha! Vabanda, Helene-Agneta, et ma natuke lõbus olen ja naeran.

PROUA (*ärritatult*). Sa arvad? ... (*Hüüab.*) Jantka! Jantka!

¹ L.: *fidoon* (prants. k.) — vüih!

² L.: *bišoon* (prants. k.) — sülekoer.

JANTKA (*astub puude alt välja, härraste kerged ülerii- ded käe peal ja klapptoolid kaenlas*). Armuline proua käsivad?

PROUA. Ütle doch — jaa — sa ei ole mulle rääkinud —, võttis Ants viina, mis sa eile meestele viisid?

JANTKA. Võttis, võttis, ja laseb väga tänada armu ja helduse eest! Ei olla esite võtta tahtnud, siis olid mehed ta maha tõmmanud ja temale vägisi suhu valanud. Siis olla ta aga väga rõõmus olnud, varsti purju jäänud, ja kui üles ärganud, kohe nõudnud: veel viina!

PROUA. Gut, gut! Aga sa ei ole mulle ütelnud, et Antsul on noor ja ilus õde.

JANTKA. Õde? Armuline proua, — ma ei tea mitte, et ...

PROUA. Aga — tüdruk, kes siit praegu ära läks?

JANTKA. See? Jaa, see ...

PROUA. Noh?

JANTKA. See on küll — armuline proua ehk panevad pahaks, kui ma ütlen ... See on nii-ütelda — Antsu armuke!

(*Fabian naerab.*)

PROUA (*põlgavalt*). Armuke? Mis on «armuke»! Niisugune noor poiss ja — «armuke»!

JANTKA. Seda ütlen mina ka! ...

PROUA (*vihaselt*). Olen ma sind küsinud? (*Jantka taganeb eemale.*)

FABIAN. Mis ma ütlesin, Helene-Agneta? Mis ma ütlesin!

PROUA. *Abominabel!*¹ Nii noor poiss ja — armuke! Küll hakkavad selle rahva elukombed halvaks minema! Härradel on õigus, kui nad ütlevad: nende vastu ei või heldust üles näidata, neid ei saa teisiti valitseda kui valjusega! Armuke! (*Hüsteeriliselt.*) Oh, ma vaene lesk! Midagi ei lähe nii, kui ma tahan! Seal olin ma ometi selle poisiga kõige paremat mõtelnud, tahtsin temast teha aedniku, kammerteenri või koguni opmanni! Ja mis on mulle tänuks? Temal on —

¹ L.: *abominabl* (prants. k.) — jäle!

«armuke»! — Armuke!? Mis teavad niisugused armastusest! Kellele on nende armastust vaja! *Effrayant!*
FABIAN (*tujukalt*). Aga, Helene-Agneta, rahusta ennast! Inimene on lõpuks inimene! Mina tema eas, võin sulle ütelda, olin juba vana jäägermeister! — Aga kui sul poisiga head mõtted on — tüdruk ei tohi takistusseks olla!...

PROUA (*kirglikult*). Jaa! Tüdruk ei tohi takistuseks olla! Jantka! Jantka! (*Jantka ilmub, proua elavalt tema poole.*) Mine ütle sellele poisile, mine ütle Antsule, proua käsib, et ta seda tüdrukut armastada ei tohi armastama ei pea! Ütle temale, see on üks häbiast, nii noor poiss alles ja — armuke! Ta peab tüdruku maha jätma! Seda ta peab! (*Jantka veidra näoilmega ära.*) Jaa, seda ta peab!

FABIAN (*naeratades*). Helene-Agneta, kui impulsiivselt sa oma käskusid annad! Arvad sa, et sinu käsk midagi mõjub? Sa oleksid võinud poissi sugeda lasta, kui ta armastusemõtted peast välja auravad...

PROUA (*nagu enne*). Jaa! Jaa! Ka sugeda! Jantka! Jantka!... (*Tahab Jantkale järele tõtata.*)

FABIAN (*temale kätt käsivarre peale pannes*). Pea, õde! Ka see ei oleks mõistlik. Esiteks oleks pekstud pois sulle pärast *degoutant*², ja teiseks — tean mina paremat nõu.

PROUA (*kärsitult, kui Karl-Fabian kohe ei räägi*). Sile ütle! Omaenese lihane vend laseb ennast veel pikalt paluda, kui mul nõu ja abi vaja!...

FABIAN (*iharalt*). Sa võiksid tüdruku mulle kinkida, Helene-Agneta! Minu, poissmehe majapidamisele oleks ta ehteks! Ja kuidas mind mu sõbrad kadestaksid!

PROUA. *Fi donc!* Karl-Fabian, ma ütlesin, mis sa oled! Aga võta ta! Korista ta mu silma alt! Võta ta homme päev kutsari kõrval pukis kaasa! Jaa, jaa, hommepäev pukis kaasa!

FABIAN (*iharalt muiates*). See on sinust noobel, Helene-Agneta! *Par Dieu*,³ see on sinust noobel! (*Raputab õe kätt.*) Aga mis see on? (*Kohkuvad.*)

¹ L.: *efreiaan* (prants. k.) — hirmus, kohutav.

² L.: *degutaan* (prants. k.) — vastik.

³ L.: *pardjöö* (prants. k.) — jumala eest.

(Härrastemaja tagant kuulukse ägedat lokulaua lõõmist, hisa ja hüüdeid, jahipasuna ajamist ja üksikuid püssipauke. Kära läheb suuremaks ja tuleb lähemale.)

PROUA (*väga ärritatult; elav kahekõne*). Tulekahju?!

FABIAN. Ei või olla! Miks siis pasunad ja püssilaskmine! See on midagi muud!

PROUA. Aga mis?

FABIAN. Karu on karjas! Kiskjat looma aetakse taga! Jää siia, kohe toon sulle teateid! (*Vehib erutatult kepiga ja tahab minna.*)

PROUA (*temast kinni hakates*). Ei, ei! Ära jäta mind üksi! Ma kardan! Vaata ometi, missugune kari ärritatud inimesi! Mäss! Mäss! Kuhu me end peidame?

FABIAN (*end sirgeks ajades*). Mäss? Tühi lori! Ja — Chlopitzkyd ei peida ennast!

(Tulevad: OPMANN, suitsev püss käes, väga ärritatud, alatasa highi pühkides, — tema järel seotud ANTS, keda meeste vahel toorelt edasi tõugatakse, — mõned mõisamehed püssidega, kes neid uuesti laevad, — VAIDA JAAN, TULI-JURI, AASTA-MATS, VANA-JUHAN ja teised teomehed, — mõisa pere, naised, tüdrukud, lapsed, koerad, — nende järel hääle kaudu MANGU ELTS, pime, hõbejuukseline naistarga-kujuline olevus, kepi najal komberdades; ühed on väga ärritatud, teistele on see midagi uut, millest nad aru ei saa ja mida nad naljapärast kaasa teevad.)

OPMANN (*juba eemalt*). Mäss! Mäss! Armuline proua, talupoegade mäss!

PROUA (*erutatult*). Mäss? — Kes? Kus?

OPMANN. Rahustage ennast, armuline proua, rahustage ennast! On juba maha surutud, on juba maha surutud! (*Lööb hoobeldes vastu rinda.*) Vana Tiedemann!...

FABIAN. Mis lori see on! Kes mässab? Kus mässatakse?

OPMANN. Ekstsellents, see seal! (*Näitab Antsu peale.*)
See seal! See kihutas inimesi mässama! Aga vana Tiedemann sai kõik veel õigel ajal teada! Sai õigel ajal jaole, jah, sai õigel ajal jaole!

FABIAN. Mis? See seladon¹ seal? (*Vaatab kahju rõõmsa näoga õe otsa.*) No see on ometi... Ei oleks uskudagi!

VAIDA JAAN (*hädaldades*). Pojakenel! Pojakenel!

OPMANN. Selle asja juured ulatavad kaugemale! Ulatavad veel kaugemale! Ulatavad kuni härraste eneselossi! Armuline proua on üht madu oma külje all soendanud, jaa, üht salalikku madu!

PROUA. Hofmeister? Seda ma arvasin! Kus ta on? Sita temaga!

OPMANN. Ära karanud! Ta on ära karanud, õigel ajal oma naha päästnud! Ta olla — linnujahile läinud! Ma ei usu seda.

FABIAN. Niisugust müra teete! Oli seda siis vaja?

OPMANN (*salakesi*). Et hirmutada, herr landraat, et hirmutada!

FABIAN (*viib opmanni kõrvale, rahulikumalt*). Tiedemann, kas te ei tee sääsest härگا? Oli siis mingi sugune mäss? Ta on kihutanud, ütlete teie? Mis ta siis on öelnud ja kuidas ta on kihutanud? Seletage selge mini!

MAIE (*tungib rahvahulgast läbi, viskab enese proua jalgade ette maha, ringutab käsi*). Halastage, armuline proua! Halastage!

PROUA (*vihaselt*). Mis sina tahad? Viige see tüdruk ära! Sa oled samasugune süüdlane! Sa oled ju tema — (*põlgavalt*) armuke!

MAIE. Armu! Ants ei või süüdlane olla, Ants on nii hea!...

PROUA. Koristage see tüdruk siit! (*Mõisamehed viivad Maie eemale.*) Ja et sa tead! Sinu tembutamistel on ots! Tee konna le ole valmis! Et homme saad minna! Seal on su uus peremees ja isand! (*Opmannile.*) Kustutage ta hingekirjast maha, ma olen ta oma vennale kinkinud!

¹ Ameleja, armatseja (hisp. ja prants. keelest).

MANGU ELTS (*hädahüüd*). Issand jumal, püha Kolmainus! Ta on ta oma vennale kinkinud! (*Komberdab lähemale ja kuulatab teraselt.*)

ANTS (*on enese meeste käest lahti kiskunud, tungib väluvate silmadega ette, püüab asjata oma käsi vabastada; ta räsitakse uuesti kinni*).

PROUA. Sina tänamata loom! Mis sa oled teinud? Mis sa oled ütelnud? Vasta!

ANTS (*julgelt*). Midagi ei ole ma teinud ja midagi ei ole ma ütelnud, mis — õige ei ole.

FABIAN. Sina narr! Mis tead sina õigusest!

ANTS. Mina tean, et keisri seadus on, et inimesi ei tohi müüa ega kinkida! Ja häda teile, kui teie seda teete!

VAIDA JAAN (*kiunudes*). Pojake, mis sa kõneled? On's keegi keisrit näinud? Või keisri poega või sugulast? Või keisri toapoissigi! Seal on, pojake, su keiser! (*Näitab härraste peale.*)

ANTS. Jäta sina, isa! Mina tean, et keiser on, kui ka tema seadust meie kätte ei anta.

FABIAN (*õele*). Jumala eest, Helene-Agneta, see poiss on kardetav! (*Tiedemannile.*) Mis ta on teinud? Seletage. Mis ta, narr, on öelnud?

OPMANN. Ta on hirmsasti ässitanud. Ta on öelnud... Jüri, räägi sina! Tunnista kõik üles! Ära midagi salga! (*Paatosega.*) Jumala püha palge ja härraste ees! Sa ei tohi midagi salata!

FABIAN (*Jürile, kärkides*). Räägi! Ja ära salga! Ehk!...

JURI. No mida mina nüüd, suur härra! Mina, talupojast inimene!... Ja niisuguse rumala poisikese lori!... Kes siis teda ka meheks on lugenud!

FABIAN. Sa pead ometi teadma, mis ta ütles! Tunnista!

JURI. Nojaa, ta ütles — et tema aru ei saa, kuidas inimene niisugust pürtsi suhu võib võtta, ja et loom ka selle külge nina ei pista...

FABIAN. Missugust pürtsi?

JURI. No — viina!

FABIAN. Ja mis veel?

OPMANN (*agaralt*). Ta on ütelnud, et igas mõisas keedetavat inimestele unerohu, mis meele peast võtab, ja sellepärast orjata inimesed!...

FABIAN (*Jürile*). On ta seda ütelnud?

JURI. Kes nüüd kõiki sõnu tähele pani! Võib olla, et ütles.

FABIAN. Ja mis veel?

JURI. No ei muud midagi.

FABIAN (*teiste meeste poole*). Oli see nii?

JUHAN. Nii see, härra, oli.

FABIAN. Kas ta muud midagi ei ütelnud?

OPMANN (*nagu enne*). Ta on ka ütelnud, et maa ja mis maa kannab, mis õhus lendab ja vees ujub, olla rahva oma, ja härrased olla selle rahva käest ära klakunud...

PROUA (*Antsule*). Oled sa seda ütelnud?

ANTS. Olen! Ma ei salga! — Seda teavad kõik, see seista kirjadeski!

PROUA (*end ära pöörates*). Rumal narrikenel!

FABIAN (*Jürile*). Nõnda siis — ta ässitas teid? Ja mis teie vastasite? Mis teie tegite?

JURI. Ah meie?

FABIAN. Nojah, teie!

JURI. No vaadake — parunihärra! ... Suur proua saatis meile ju viina. Ja käskis Antsule ka anda. Poiss, nari, tõrgub vastu, ei taha. No siis võtsime ta maha ja valasime talle kaelataguse taha.

FABIAN (*hoiab naeru*). Ja see oli kõik?

JUHAN. Jaa, parunihärra, nii see oli.

FABIAN (*astub tagasi*). Tiedemann, kas — te ei ole, nagu ma ütlesin, jälle korra kurbust elevanti teinud?

OPMANN (*etteheitvalt*). Aga, herr landraat!

FABIAN. Õde, ma arvan, tänaseks on meil asjast küllalt. Me võime ehk lõpetada? Sinu lõuna ootab ja mina olen juba isune. (*Opmannile*). On teil kindlat kohta? Viige see mees kinni!

OPMANN (*agaralt*). Jaa! (*Meestele*). Soola-aita!

FABIAN. Ja saatke rahvas tööle. (*Õele*). Kas me ei lähe, Helene? Poisi üle kohut mõista võid sa pärast.

(*OPMANN vangiga ja rahvas küürutades ära.*)

MANGU ELTS (*komberdab lähemale, kepi najal rõõtsakil*). Armuline proua, — ja minu tütar? Halastage!

Mis kurja on tema teinud?

PROUA (*vihaseks*). Kes siis sina oled? Ja mis sa tahad?

ELTS. Mina olen Maie ema!

PROUA. Mis sa mind tülitad? Sinu rumala tütre olen ma oma vennale kinkinud ja homme on ta siit eemal! (*Võtab Fabiani käe, mõlemad lossi poole ära.*)

ELTS (*ringutab käsi*). Halastage! Ärge võtke mult mu alnukest vanaduse tuge! Halastage! (*Ägab, märkab siis, et ta üksi on ja tema ümber kõik vaikne. Ägab enese vihaselt sirgeks, tõstab käe lossi poole üles, sajatab.*)

Saagu, saagu, ma sajatan,
tulgu, tulgu, ma tootan:
Saagu sa soossa surema,
kännu otsa kähgunema,
mätta otsa ...

(*Eesriie langeb ruttu.*)

NELJAS VAATUS.

Mängukoht endine, aga õhuke näitelava. Esimesed kullid on ära võetud ja lossihoone rambile lähemale tõstatud. Videvik. Vana AEDNIK ja AIAPOISID süütavad kirjuid laternaid põlema ja riputavad neid puude ning põõsaste külge. Hakkavad tööga valmis saama.

1.

AEDNIK (*võtab piibutobi suust, jääb tööd takseerima, siis poistele*). Pane sinna veel üks ja — viimane sinna (*näitab käega*) — seal on veel tühjad kohad.

I POISS (*teeb seda, jääb ka vaatama*). Tea, kellele seda ilu ja au siin teha — suure proua sünnipäev küll on, aga võõraid ja külalisi pole ühtainustki.

AEDNIK. Noh, ega me siis võõraste pärast, see on proua enese pärast. Kui on sünnipäev, siis on sünnipäev. See on juba mõisa- ja vallarahva pärast; opmann tuleb ometi nendega armulisele prouale õnne soovima.

I POISS. Oleks võinud hommiku vara tulla, kui õnnesoovimise aeg. Mis siis nüüd veel õhtu hilja takka järele?...

AEDNIK. No oled sina ka rumal! Proua magab kaua. Ja siis too inimesed töö juurest ära, õnne soovima?...

I POISS. Õige jah, selle peale ma ei mõelnud. Ega seda või. Kallis tööaeg läheb raisku. — Aga saksu ja külalisi oleks ikka võinud tulla.

AEDNIK. Noh, leina-aasta...

II POISS. Mis see Lätimaa landraat siis siit nii tuhat

tulist minema kihutas, oleks ometi võinud õe sünnipäeva siin ära pidada?

AEDNIK. Ah Karl-Fabian-parun?

II POISS. Nojah — proua vend...

I POISS. See naiste-parisnik! Kas sel veel aega oli! Sai siit ilusa tüdruku kätte, ja missuguse veel, — kas ta siis veel oodata läbes.

AEDNIK. Ära räägi sakstest nii vähese aukartusega.

II POISS. Ega's need saksad ole, need — poolakad. Juba poola nimigi.

AEDNIK. Sina nüüd tead midagi, mis poolakas või poola nimi.

I POISS. No küll vana Mangu Elts oli neid sajatanud...

AEDNIK. Mis see sajatamine aitab, pidagu parem suu.

I POISS. Jah, mis see enam aitab. Mis soe suus, see soe kõhus. (*Kahetsedes*). Vana pimedat inimese ainuke laps ja tugi oli!

JANTKA (*on lossitrepist alla ja lähemale tulnud*). Noh, olete valmis? Võin ma armulise proua kutsuda ja opmannile sõna viia?

AEDNIK. Meie oleme valmis. — On suur proua veel nii pahuras tujus kui kõik need viimased päevad?

JANTKA. Ega paremat ole. — Siis ma lähen ja kutsun?

AEDNIK. Mis siis muud!

(JANTKA ära.)

II POISS (*vähe aja pärast*). Miks siis suur proua nüüd nii pahane on, et valget päeva enam sugugi ei ole?

I POISS. Noh, kui Ants putket tegi ja Maiele järele jooksis! Proua kallid Ants... «Ilus poiss, ilus poiss...»

AEDNIK. Jah, niisugune rumal vasikas! Ega tüdrukut kätte enam saa.

II POISS. Ei enam. — Ei mina Antsu naha sees tahaks olla, kui nad ta kätte saavad ja tagasi toovad! Ärakaranud ori! Jumal hoidku!

I POISS. Tea, kas saavad kätte?

AEDNIK. No kuhu ta ilmast läheb? Kui niisugused Antsu vihamehed nagu Aasta-Mats ja Tuli-Jüri kannule pandi ja igale poole ette kirjutati: võtke kinni! Ei see pääse kuhugi.

(PROUA, pisike poeg käekõrval, tuleb lossitrepist alla, teenrid tuuleküünaldega ees. Kõrvalt tuleb OPMANN rahvaparvega, erutatud ja higine, seab rahva kahele poole ringi seisma, siis proua ette astudes.)

OPMANN (erutatult). Suur ja armuline proua! Lubage armulikult, et teie alandlik teener... (pühib higi) lase enese ja kõige mõisa- ja vallarahva nimel armuliku prouale sünnipäevaks õnne tohib soovida. Meie süda ei lasknud meid päevlikku tööd lõpetades puhkama minna, enne kui armulisele prouale ütelda oleme võinud... (pühib higi), et meie palveid jumala poole saadame, et tema meie heale ja armulisele prouale võtaks kinkida pikka iga, kallist rahu, tervit ja kõrgel au. Ja et... ja et... (on kõnejärje kaotanud ja pühib erutatult higi).

VAIDA JAAN (ette tungides). ... et jumal õnnistagu armulise proua jala-astumisi ja käeliigutusi...

OPMANN (vihaselt Jaanile). Suu pea! Kes siin räägib, sina või mina? (Jaan kohkub ja küürutab, ta kistakse tagasi.) Ja et... ja et... (on õnnetu, ei saa enam kõne otsa peale).

PROUA (naeratades). Pole viga, Tiedemann, pole viga! Ma tean juba...

OPMANN. Sest nagu siin põosastes täna tuled põlevad, nii paistavad armulise proua head teod rahva seas, ja et... ja et... (Ärritatult rahvale.) No mis te vahit! Karjuge hurraa! Armuline proua ja väike noorhärja, meie tulevane pärishärja, elagu, hurraa!

RAHVAS. Hurraa! Hurraa! Hurraa!

PROUA. Gut, gut, armas inimene, gut, gut! See on ju kena, see on ju kena! (Näitab käega.) Ära tallab seal rohu peale! (Rahvas taganeb koomale.) Tiedemann, laske rahvale pang viina anda, ja enesele küsige viina käest pudel veini. Ma tahan, et täna kõik rõõmsad oleksid. Gut, gut, pole vaja, pole vaja, armas inimene... (Hoiab rahvale, kes tema kätele suud andma tikub, küünarnukid ette.) Läheb nüüd minema, läheb

nüüd vagusi minema, armas inimene, jaa, jaa! Läheb nüüd jälle minema!

OPMANN. Äрге tikkuge! Äрге tülitage suurt prouat! Minge pleekaeda, minge kõik pleekaeda, ma tulen kohe järele!

(OPMANN ja rahvas tänades ja küürutades ära.)

PROUA (on trepist alla astunud, jalutab pojakesega ja on mõtetes, siis nagu ärgates). Tjaa, Valentin, *maman*¹ on jälle aasta vanemaks saanud — õnnelikumaks mittel! See oli meile raske aasta! Kasva sina, pojake, kasva sina — siia on jälle tugevat kätt vaja! (Kummardab lapse juurde maha.) Ilusad tuled, Valentin, mis? Meeldivad nad sulle, jaa? (Silitab poisikese pead.) Kui sa ise siin korra peremees oled ja see sulle lõbu teeb, siis lase tuhat tuld põlema panna, terve õu täis tuld, tulede meri! Ja naabrid kutsu, härrad ja daamid, ja pillimehed pane mängima, et mõis rõkkab! — Täna oleme me üksi, meil ei sünni pidutseda, meil on leina-aasta. (Tõuseb üles ja astub jalutades edasi.) Ah, me oleme ülepea nii üksi ja rõõmuta! Sina ei tunne seda, sul on su mängud. Aga su vaene *maman*! Temal ei ole midagi. Temal ei ole elust muud kui päev päeva kõrval tüdimust ja tuska. Silmad varastavad ja valetavad nad tal peast, siin vihasta ennast, see a! Ja siis ütleb see vilets kari veel, ma olla halastamata, olla õel! Nagu mu head südant keegi tunneks tänada! Valentin, kui sina siin kord peremees oled, siis ole külm ja kõva ja ära unusta silmapilkugi, et need, kelle üle sa valitsesid, ei ole muu pärast olemas kui sinu pärast! Ja maitse elu ja võta enesele valju käega, mis sulle meelde tuleb, sest see on su õigus! Ja oma õigusi ära lase eneselt võtta! (JANTKA tuleb õhinal trepist alla.) No mis sa tood, Jantka?

¹ L.: *mamaan* (prants. k.) — ema.

JANTKA. Armuline proua, Ants! Ants on jälle tagasi ja käes!

PROUA (*sisemise hõiskamisega*). Ometi kord! Kuul nad ta — kätte on saanud?

JANTKA. Lätimaa piirilt ja — otse maanteelt! Ta on kahvatanud ja aukus silmadega, nagu kooljas! Ja vastu on ta hakanud ja vahimehel peaaegu silma peast välja löönud! Aga ta on siis ka meeste käes saanud. Tuli-Jüri oli juba ammu tema peale vihane! Nad on ta poolsurnuks peksnud, tal ei ole enam elu inimese nägugi peas, — ega tast suuremat küll enam asja ei saa!

PROUA. Jaa, jaa, mis keegi otsib, seda ta leiab!

OPMANN (*ähkides ja erutatult*). Armuline proua, armuline proua, — Ants on jälle käes! Ma ütlesin juba minu hästi õpetatud mehed ta tagasi toovad! Palun, mis temaga teha?

PROUA. Te küsite veel? Köis kaela kui hullule koerale!

OPMANN (*taganedes*). Oh! Palun alandlikult andeks, aga...

PROUA. Köhelete juba jälle? Missugune «aga» siis?

OPMANN (*kohkunult*). Ma ei tea, armuline proua... See ei ole ometi võimalik, et...

PROUA. Mis ei ole võimalik? Kas ma olen oma orjade ihu ja hinge isand või mitte? (*Ennast taltsutades, vagusämini*.) Mõistnud ei ole te mind! Siiduma pidite ta! Nagu koera! Ja siis — viiskümmend keppi temale, ja — kohe! (*Pöördub kõrgilt ära*.) OPMANN tõttab minema. Väike vahe.)

VAIDA MADE (*vangub, nagu oleks tal jõud põlvist ära, ja viskab enese proua ette maha, ägades*). Suur ja armuline proua, armu, armu!

PROUA (*põlgavalt*). Kes see inimene on?

JANTKA. Armuline proua, ärge pange pahaks, see on küll Antsu ema.

PROUA. Mis see inimene tahab?

(*Made ringutab sõnatult käsi.*)

JANTKA. Vististi küll poja eest paluda.

PROUA. Paluda? Siin ei ole midagi paluda! Kas ma ei tahtnud ainult poisi head? Ja nõnda tasuta mulle! Nüüd ei ole enam palvel maad — minu kannatusel on lõpp!

MADE. Armu, armu! Kui ka kannatus katkeb, halastusel on alati maad!

PROUA. Ei! Ja vahimehel silma on ta välja löönud! Tema mõõt on kuhjaga täis!

MADE (*ägades*). Halastage, halastage! Kui teie nüüd teda peksta lasete, sureb ta nuhtluse all! Ta on mitu päeva söömata ja juba tee peal joobnud meestest poolsurnuks pekstud — jõuetu ja nõrk! Ja õrn oli tema ihu juba lapsest saadik, see ei ole kui teiste oma!...

PROUA. Mina olen temaga küllalt leppinud, isegi kõik tema ässitamised temale kinkinud. See on saatus, tema enese teenitud saatus, mis teda nüüd tabab! Siin ei või mina parata. Mis ütleksid teised! Nuhtlust ei või temale nüüd mitte enam kinkida!

MADE. Ah, armuline proua, — kinkida! Seda ma ei julgenud paludagi!

PROUA (*imeks pannes*). Mitte? Ja mida siis? Mida siis sa palud?

MADE. Halastage! Andke nädalgi aega, kuni ta kosub! Kui teie teda nüüd peksta lasete, sureb ta hoopide all!...

PROUA. Ei sure! Ei ole selle kätte veel keegi surnud! Ja mis sa hädaldad? Miks ei ole sa oma poega paremini kasvatanud? On see minu süü?

MADE. Ah, armuline proua! Kuidas veel ma teda pidin kasvatama. Eks ole küllalt teda manitsetud, nagu iga meie last, et sõna peab kuulama ja mitte nurisema, mitte nendegi üle, kes valjud on! Aga —! Noor veri, noor tahtmine — väle nutma, väle naerma, veel väledam vihaseks saama! Armuline proua, teie olete ka ema, teil on ka lapsi, heitke armu minu lapse peale veel see ainukenegi kord, ja jumal taevas tasub seda heategu teiegi lastele! Armu, armu!

PROUA. Seda ma ei või!

MADE. Te võite, kui te tahate...

PROUA. Ma ei taha! Sa kuuled, ma ei taha! Kao siia!

MADE (*ennast sirgu ajades, vihaste silmadega*). Armuline proua, siis omaenese soo liha ja verd tahate nuhelda lasta, omaenese tõu seemnest kasvanud ihu peksuga häbistada? Kas vere hääl teile midagi ei ütle? Ta on ju teie enese õndsa härra poeg!...

PROUA. Mis sa, häbemata inimene, ütled! Millega sa, kõlvatu, hoopled?

MADE. Mis häbemata olen mina, mis võisin mina vaene ussikene parata, kui mind kõlvatuks ei leitud pulma-öö!... Teie! Teie nuhtlete isa pattu lapse kätte, teie ei hooli sellest, et see isa veri on, mis pojas püsti ajab ja ülekohtu alla paindumast tõrgub! (*Vingudes*.) Oh, jumal! Oh, jumal, olgugi vägistamise vili, ta on siiski minu laps, minu liha ja veri, minuga ühte ja kokku kasvanud... Armu, armu!

PROUA (*pöörab enese ära, äkki*). Jantka! Mine ütle, et ma Antsule nuhtluse kingin!

JANTKA. Ma tõttan! (*Ära*.)

(*Sel silmapilgul on eemalt nõrka vingumist kuulda, mis aga kohe vaikib.*)

MADE (*üles karates*). Jookse, pojake, jookse! Lenda! Oh, jumal, jumal! (*Viskab enese jälle maha, tahab proua kätele ja jalgadele suud anda*.) Tänu! Tuhat tänu, armuline proua! Önnistagu jumal teid ja teie lapsi, teie tarka meelt ja mõistust. Tänu, tänu. Tasugu teile jumal tuhat korda, mis te mulle ja mu lapsele huldust üles näitate... (*Kuulatab hingeahastuses teravalt hääle poole*.)

PROUA. Ole doch vait ja manitse oma poega! Mis ta jookseb plikade järele! Mina ei taha ju muud kui oma alamate head, aga tema on pöörane! (*Pöördub ära*.)

MADE (*ägab*). Tänu, tänu! Oh, jumal!... Ainult viivukene varem, viivukene varem andnud jumal heldust teie südamesse!... (*Hingehädas*.) Jantka! Kuhu jääb Jantka! Oh, jumal! Hilja oli kõik! Hilja! (*Langeb põlvili, ootab ülestõstetud kätega*.)

PROUA (*ka ärevuses, iseenese ette*). Siis see oli see, mis mind tundmatult tema poole tõmbas, siis see oli see! (*Kummardab lapse juurde maha, paneb nagu varjates selle ümber käed*.) Jantka! Kuhu jääb Jantka! (*Piinlik ootamine*.)

6.

JANTKA (*tuleb tõtates, on suures ärevuses*).

MADE (*ägades*). Mis on? Oh jumal! Mis on?

PROUA (*üles tõustes, ka erutuses*). Jah, mis on? Mis on?

JANTKA. Armuline proua! Ants — Ants — laseb käele suud anda... Käsk tuli hilja!

MADE (*langeb kisendades kui elutu maha*).

PROUA (*kohkunult, hingehädas*). Mon Dieu! Surnud? Tõesti surnud? — Seda ma ei tahtnud! Minu jumal, seda ma tõesti ei tahtnud!

(*Eesriie*.)

LAURITS

Näidend kolmes vaatuses

OSALISED:

MATTIAS LUIK, majade omanik

ELVIRE, tema naine

MARTA VEILER, Elvire õde

KIIKAJON, ajakirjanik

KUUSLAUK, agent

SILMUS, advokaat

SENGELMANN, ehitusmeister

KRUUSMANN, vabrikant

SÄGA

AASLANK

} üliõpilased

RENSLOV, tulekinnitusseltsi agent

LIISI, teenija Luikede juures

Hulk mitmesuguseid kodanikke.

Aeg: Enne Maailmasõda ja Vene revolutsiooni.

ESIMENE VAATUS.

Toredasti möbleeritud saal Luikede juures. Pahemat kätt üks peremehe, selle kõrval teine vöörastetuppa. Tagaseinas lai tiibuks söögituppa, selle taga kaetud pidulaud. Teine üks magadistuppa. Paremat kätt üks eeskotta. Kõik pidulikult valgustatud.

LIISI (toatüdruku tanukene peas, heidab üle läve viimase revideeriva pilgu pidulauale, pühib veel kord siit ja sealt tolmu, kui — uksekuljus heliseb. Tõttab eeskoja ust avama, uks jääb lahti. — Alles eeskojas, ägedalt). Aii! Va Küüslauk, hull! (Taganeb tuppa tagasi.)

KÜÜSLAUK (ilmub üleriietes lävele. Lühike rasvane mees, nagu nüri habet täis, pealagi kuklast paljas. Suur pitserisõrmus ja jäme tombakist uurikett, — muidu juudipoest ostetud ülikonnas — iga toll alevi-saks. Vaigistades). Noo, noo, preili Lisbet!... (Püüab Liisit palest näpistada.)

LIISI (tagasi põrgates). Preilisid ja Lisbettisid, kellele te oma kasimata käed külge võite panna, otsige mujalt, mitte siit!

KÜÜSLAUK (vaigistades). Noo, noo... (Pöörab ülekuube maha võtma hakates ettetuppa tagasi.)

LIISI (arusaadavalt külmalt). Härra ei ole kodus!

KÜÜSLAUK (lävelt tagasi rääkides). Mis sest. Küll ta tuleb.

LIISI. Jah, aga —

KÜÜSLAUK (palituta tagasi tulles, ikka üleoleva naeratusega). Jaa, aga —?

LIISI (tõrjuvalt). Pärast oodatakse meile külalisi.

KUUSLAUK. Ja muidugi, ja muidugi. (*Hõõrub käsi ja on väga lahke.*) On sul pidulaud juba kaetud?

LIISI (*põlgavalt*). No mitte vana Kүүslaugu jaoks.

KUUSLAUK (*ei tunne ennast haavatud*). Mitte? Hähähä! (*Hoiab käed laiali ja vaatab oma keha mööda alla.*) Kas sa midagi ei märka, Liis?

LIISI. Jah, märkan, et te enese õieti välja ehtinud olete.

KUUSLAUK. Sul ei ole taipu. Šentelmann, iga toll šentelmann! Peterburi preili peab ometi ka suured silmad tegema, kui ta tuleb.

LIISI. Või koguni preili? Hahaha!

KUUSLAUK. No muidugi. Ta peab ometi ka nägema, et tema õemes maast leitud ei ole, et taga mäe ka lümes elab, et ta siin — nõnda ütelda — ka seltskonda on sattunud. (*On söögitoa lävele astunud, uuriva pilgu üle pidulaua saatnud, maigutab suud.*) Tore! Väga tore! Kommilfoo!¹ (*Irvitades.*) Kuramus, kui ruttu lümesest parun ei saa, kui pane rahahunniku otsa istuma ja võta peenike proua. Mis? Hähähä!

LIISI (*õlgu kehitades*). Mina küll ei mõista, kuidas saadad niisugust tuppä lasevad!

KUUSLAUK. Niisugust kui vana Kүүslauch või? Liis, — ogarakene oled, päris rumal laps oled! See kõik siin —. (*Laseb irvitades silmad ringi käia.*) Hähähäh!

LIISI. See kõik siin —? On õieti vana Kүүslaugu oma või? Phähähähäh!

KUUSLAUK. Vana Kүүslaugu oma? No ei. Seda mitte. (*Pigistab ühe silma kinni, kavalalt.*) Aga siiski — hähähä, talleke oled, Liis, päris talleke! Aga see ei tee midagi, oled ilus ja pehme talleke. Ja kui sa tahad, Liis, kui sa tahad, siis — mul ongi sest igavesest otsimisest ka juba himu ära. Inimene jääb vanemaks ja... (*Püüab jälle Liisit palest näpistada.*)

LIISI (*taganedes*). Va hull Kүүslauch! (*Ukseuljus kõlleseb.*) Jumalale tänu, et tullakse, ei pruugi mul enam siin valvata, et... (*Tõttab ust avama.*)

KUUSLAUK. (*käsi hõõrudes*). Hähähä! Või sul ei pruugi valvata? Nagu mina midagi tasku topiks! (*Naerdes.*) Mina ei topi, mulle topitakse isegi. Jä-jää, Liisikene, mulle topitakse isegi.

¹ Eeskujulik (prantsuse keelest).

LUIK (*50-aastane, rõõmsa näoilmega mees, meeldiva välilimusega, puhas ja viisakas, ei püüa peenike olla; see kõik teeb, et ta kui sibul supi peale igale poole kõlab.* — *Alles üleriietes, üle läve tuppä vaadates*). Proua ei ole veel vaksalist tagasi?

LIISI. Ei veel! (*Sisemistesse ruumidesse ära.*)

LUIK. Rong peab iga silmapilk tulema! (*On üleriided ära pannud.*) Mis? Vana Kүүslauch! Hoopis ootamata. Ja — (*vähe piinlikult puudutatud*) ja nii aegsasti juba siin?

KUUSLAUK (*on väga sõbra kombel Luigele vastu astunud ja kätt andnud; ei pane tähelegi, et vastuvõtmine jahe*). Tere, härra Luik! Ega's ma oma parema sõbra sünnipäeva silmast ei võinud lasta. Soovin õnne! — Natuke vara olen juhtunud? Hähähä! Teie majas käib nüüd nii palju peenikesi inimesi — parem kui nemad mind teretavad, kui et mina — hähähä! Ringi teretamas käia on piinlik.

LUIK. Soo? Nojaa —

KUUSLAUK. Hähähä! Ma ei tule ka tühja käega. (*Võtab põuetaskust paberi.*) Mul on siin midagi: väike sünnipäevakingitus vana Kүүslaugu poolt.

LUIK. Mis nali see peab olema?

KUUSLAUK. Ei ole nali, vaid tõsine asi. (*Vaatab igale poole üle lävede.*) Siin ei ole ometi kedagi? Me oleme ometi nelja silma all? — Väike eelkontraht, teie nimel tehtud. Toob kindlasti oma kaksikümme-kolmkümme tuhat, kui asja mõistlikult aetakse.

LUIK. Mis lori see on?

KUUSLAUK (*tähtsalt*). Noorbergi vabrik ja — kõigest kümne tuhande eest! Juhtusin parajal ajal juurde. Naine on Peterburis maja pärinud ja käib nüüd mehele peale nagu uni: müü ja müü! Et saaks ise ära Peterburki.

LUIK (*naerdes*). Noorbergi vabrik, see vana kestel? Mis iga silmapilk ähvardab kaela kukkuda? (*Koputab Kүүslaugule õla peale.*) Ei, Kүүslaugukene, selle liimi peale meie ei lähe. Otsige rumalamat.

KUUSLAUK (*haavunult*). Rumalamat mitte, võib-olla targemat. Ärge naerge midagi, see värk on kahekümne tuhande eest kinnitatud. Ja kui teie ta enda kätte

võtate, paar tuge alla ajate ja katused ära paikate — teie nimi juba — iga selts kinnitab selle rõõmuga kolmekümne tuhande eest.

LUIK (*tõsiselt*). Ja siis?

KUÜSLAUK. Siis? Siis — ühel ilusal päeval võtate selle ilusa raha.

LUIK (*kätt Kүүslaugule õlale pannes*). Ei, Kүүslaugukene, seda sorti äri meie ei aja.

KUÜSLAUK (*veidi pilkavalt*). Soo? Või mitte? Kus ajast saadik siis mitte, kui küsida tohib?

LUIK (*tõsiselt*). Seekord olin ma veel rumal ja harjumata, ei tundnud ilma ega inimesi. Siis määrisite te mulle, nagu nüüdki tahate teha, lobudikud kaela ja —

KUÜSLAUK. Ja siis jätsite oma naha turule, mis? Vana Kүүslauk ei toimetanud kõik hästi?

LUIK (*kibedusega*). Üks kord ja mitte enam! Kas ma ei ole juba teie oheliku otsas ja kas te ei ole mu kallal küllalt imenud ja ei ime ikka veel!

KUÜSLAUK. Igaüks tahab elada. Kus on siis minu rikkus, võite mulle näidata? (*Näitab käega ringi.*) Kus on minu siidiga kaetud sohvad, minu pidulaud, majad ja vabrikud, häh? Kus?

LUIK (*põlgavalt*). Ammu oleksid ka võinud rikas olla. Aga sa jooksed rannapuiestikku mööda ja jätad raha sinna.

KUÜSLAUK. Tähendab minu käe all ei muutu kõik kulaks, mille külge ma puudutan, nagu sinul! Ärme hakame vaidlema. Säh! (*Pakub paberit.*) Ela ise ja lase teisi elada. Sul ei pea sellega midagi tegu olema — vana Kүүslauk toimetab kõik, ja mitte koergi ei haugu järele.

LUIK (*ära pöörates*). Ei!

KUÜSLAUK. Ei? Ära ole narr. Oled äkki kuradi pelglikuks hakanud — jumala õnnistust sul minu teada ei ole puudunud.

LUIK (*kindlalt*). Ei! Üks kord ja mitte enam!

KUÜSLAUK (*irvitades*). Üks kord? Ma mõtlen, me võime rahulikult kahest korrast rääkida. Kõige esimese aluse pani Roo mõisa tislerile ka ometi tuli?

LUIK (*süttiva vihaga*). See esimene kord, selle juures oli ometi minu hing puhas, seda sa ometi tead?!

KUÜSLAUK (*külmalt õlgu kehitades*). Võib-olla. Aga — kes üks kord valetab, seda ei usta mitte, ja —

LUIK. Kas sa ei mõista? Ükskord peavad minu käed puhtaks saama, ükskord pean ma nii kaugele saama, et mind ausaks inimeseks peetakse teiste ausate inimeste hulgas! Mina olin aus! Sina, saatan, vedasid mu eksi-teele! Sa panid mulle lõa kaela, ja — uppuja ei vali abinõusid! ... Aga mina ei taha enam! (*Raputab Kүүslauku õlgadest.*) Kas sa mõistad, ma ei taha enam!

KUÜSLAUK (*irvitades*). Tasa, härra Luik! Tasa ikka, ärge rebige mu riideid lõhki! (*Taganeb eemale, kohendab oma maniskit.*) Kas ma mõistan? Väga hästi mõistan ma. Mattias Luigele on koht raekojas pähe tõusnud. Miks ka mitte. Rikkust ja vara on, majad ja ärid, siidiga mööblid ja peenike proua — kõik on, puudub veel auamet ...

LUIK (*äkilises vihas, tõstab rusika, et Kүүslauku maha lüüa*). Sina saatanahing! ... (*Sel silmapilgul heliseb uksekuljus ja ülestõstetud rusikas langeb alla. Ähkid.*) Vait! — Vait! — (*Püüab erutusest vabaneda ja jälle rahulikuks saada.*)

KUÜSLAUK. Vait nagu surnuhaud! Vana Kүүslauk juba oskab! Ja aitab teid raekotta ja igale poole, kuhu tahate. (*Tema näoilme muutub jälle naeratavaks, alandlikuks ja luuravaks.*)

LIISI (*sisemistest tubadest, tuleb ust avama ja kaob jälle*).

(ELVIRE, 35—40 aastane, tagasihoidlik, väga korrektne, MARTA, noor, elav — kergetes üleriietes, viimasel kerge reisikott käe otsas, tulevad.)

MARTA (*üle läve astudes, jääb silmapilguks seisatama, laseb pilgu üle toa käia ja kerge imestushüüe tuleb tema suust*). Ah! (*Paneb reisikoti käest, astub aralt sammu Luige poole.*) Ömees, kui ma ei eksi?

LUIK (*lahtiste kätega neiule vastu minnes*). Jaa, Marta! Tere tulemast! Ja soovin, et te end meie juures, mida varem, seda parem, kodus tunneksite.

MARTA. Loodame, Mattias. (*Luigele kätt andes.*) Ja

seda enam, et teie kohe õige vahekorra olete luua oanud. Marta siis ja Mattias, ja — «sina», õemees, kui te lubate?

LUIK. Aga iseenesestki mõista, Marta. — Tja, ma mäletan teid ainult kui rõõmust last, ja nüüd — missugune pikk preili, ja — preili doktor! Oieti ei peaks ma teile andeks andma, et alles täna üksteist tundma õpime, et teie...

MARTA (*sõrme tõstes*). «Sina», õemees.

LUIK. ... tja, et sa kõik need aastad mitte ühtegi suvlet vaheaega meil mööda ei saatnud — pidi see nii olema?

ELVIRE. Jaa, jaa, Marta, see ei olnud sinust ilus!

MARTA. Suur tänu, õemees ja õde, (*annab ühele ühe, teisele teise käe*) kõige eest, mis te minu heaks olete teinud. Tõtt ütelda, mul oli vähe piinlik nii palju heategusid vastu võtta ja ainult teiste tasku peal elada. Nii püüdsin ma siis suve-vaheaegadel ise ka midagi teenida ja mul oli õnne: alati oli mul juba talvel suvekoht valmis, kuhu mind oodati. Ma tahtsin alles siia tulla, kui ma juba midagi olen. (*Otsib käekotist*.) Siin minu värske diplom! Nüüd jään ma küll eluotsani teie võlgnikuks! Aga ma unustan ju kõik: südamluk õnne soov sünnipäevaks, õemees! (*Surub uuesti Luige kätt*.)

LUIK. Minu võlgnikuks? Tühi jutt! Soovin õnne lõpetaamiseks. Me pidime ju üksteisele «sina» ütlema?

MARTA. Ei saa ju kõigega kohe harjuda. (*Näeb Küüslauku*.) Ja see härra seal? Maja inimene? — Elvire, kas sa ei tutvusta mind?

KÜÜSLAUK (*mesiseid kummardusi tehes*). Hea tuttav ainult, preili Veiler! Küüslauk, preili, vana Küüslauk, ei keegi muu!

ELVIRE. Tule, Marta, ma näitan sulle su toa kätt! Tahad muidugi natuke tolmu maha loputada ja ennast kohendada. Pärast on ju kõige jaoks aega küll! (*Avab vöörastetoa ukse*.)

MARTA (*üle läve vaadates*). Ja see — ehtekambrikene peab minu päralt olema? Tõesti, see on ju — Peterburi kursistka viletsa kongi vastu, see on ju nagu paradüüs! Mattias ja Elvire — ma ei oska tänada!

ELVIRE (*teda üle läve tuppä lükates*). Mine nüüd, mine! Ilusate sõnade jaoks on pärast aega küllalt.

Pärast, pärast! (*Kaovad tuppä ja tõmbavad ukse enese järel kinni*.)

KÜÜSLAUK (*imestades*). Kuradi ilus tüdruk kohe! LUIK. Ja doktori diplom taskus! Aga — ehk astute seni minu tuppä ja võtate sigari, kuni teised tulevad.

KÜÜSLAUK (*kõhevil*). See'p see on, et nad tulevad. Me peame enne selle sehvti üle otsusele jõudma. Teie ei saa tagasi astuda, mina olen — et asja mitte käest lasta — oma viimase sinna käsirahaks sisse pannud, — see ei tohi kaduma minna.

LUIK. Käsiraha ka juba? Palju siis?

KÜÜSLAUK. Kaks tuhat.

LUIK. Narr!

KÜÜSLAUK (*õhinaga*). Narr või mitte. See pidi ruttu tehtud saama, et teised vahele ei tuleks! Hoo! Niisugune sehvt! Ja niisugused rumalad inimesed — kõigest kümme tuhat, mõtelge! Kui sellest vana Kruusmann, Silmus või mõni teine kuulda oleks saanud! Kakskümmend tuhat oleks nad neile igaüks kohe peo peale pannud!

LUIK. Ah, ärge ajage hullu juttu!

KÜÜSLAUK (*haavunult*). Siin ei ole hullust jutust kõne! Mina olen selle sehvti teinud.

LUIK (*naerdes*). Hahaha-jaa!

KÜÜSLAUK (*rõhuga ja kasvava külmusega*). Ja ostjad on Luik ja Küüslauk! Nagu ma siin seisan! Mul on, peate teadma, Mattias Luik, mul on mu siamaalsest elust himu täis, mina tahan ka — korraka ühe suurema summa lüüa. Pealt vaadata, kuidas teised rikkad on, ja ise — näljakäppa imeda, — sellest on mul himu täis.

LUIK (*põlgusega*). Sa võid või kuradi teha, aga mitte minu hea nime kulul! Luik ja Küüslauk, see oleks veel!...

KÜÜSLAUK. Hea küll, te ei pruugi, kui te ei taha! Andke mulle need kaheksa tuhat rubla ja — ma teen selle sehvti üksi. Need kaheksa tuhat on nimelt kauba järgi ka kohe maksta, aga ma tean, see ei tee teile miskit peavalu.

LUIK. Kaheksa tuhat? Hull oled?

KÜÜSLAUK. Ma ei ole hull. Ja et ma kõriloikaja ei ole,

nagu teie arvate, siis — nii tõesti, Mattias Luik, kui mina ka aumees olen, te saate selle raha, kui asi läbi on, rubla ja kopika pealt tagasi.

LUIK. Punast krossi ma ei anna!

KUUSLAUK (*teravalt*). Punast krossi te ei anna? Kelle läbi olete selle varanduse saanud, millest mulle nüüd need nürused kaheksa tuhat andma peate, häh? Kelle läbi?

LUIK (*sisisedes*). Oma töö ja vaeva läbi! Selle, mis ma — võtku pagan — sinu läbi saanud olen, selle oled sa! ... Selle oled sa juba ammugi mult välja imenud!

KUUSLAUK. Välja imenud? (*Koputab rinna pihta.*) Ja imen veel! Härra Luik! (*Koputab uuesti.*) Ja imen veel! See allikas mul ei kuiva! Ehk — te aitate mind nüüd läbi ja siis — ei ole mul teid enam vaja.

LUIK (*langeb ähkides istmele, tema käed langevad abitudult sülele*). Ja mis sa siis tahad teha?

KUUSLAUK. Noorbergi vabriku osta.

LUIK. Minu rahaga?

KUUSLAUK. Ja muidugi! ...

LUIK (*üles karates*). Ei! Siis ostan ma selle lobudiku ise! Siis juba parem ostan ma ta ise!

KUUSLAUK (*kavalalt naeratades*). Nõnda, nõnda, härra Luik! Nõnda kaugele ma teid ainult saada tahtsin. Hea, et mõistuse pähe võtate! Üksi ja enese nimel seda äri teha olekski pisut — silmatorkav ja riskant olnud. Ma ju teadsin, et te seda sehviti käest ei lase. Mõtelge, missugune plats! Ja peaaegu linna keskel! Me teeme sellest linna keskpaiga. See tühjaks teha ja siis — väike kompanii kokku astuda ja sinna peenike kohvi restoran üles lüüa, peegliklaasist akendega kuni maani, šambr-garnii¹ tubadega ja pisikeste naiskelneritega ... (*musutab oma sõrmeotsi*) nii umbes nagu Krestovski saarel ...

LUIK (*tõsiselt*). Ah mis! See on ju lori! Mina ostan jumala nimel Noorbergi vabriku ja katsun, kas ma sellele elu sisse puhuda ei saa! Restoran — kellele on restorani vaja? Meie kehvale linnale on uusi eluallikaid vaja, meie inimestele tööd ja teenistust! Kes seda

¹ Möbleeritud tuba (prantsuse keelest).

jõuaks, see oleks linna heategija! (*Mõttes.*) Tugev tööstus suudaks seda — vabrik! Mitte see vana, see ajast ja arust värk, mis praegu Noorbergi platsil seisab, — see mitte! (*Nagu kaugele vaadates.*) Aga seal oleks ruumi küllalt uutele hoonetele, uutele masinatele ja suurtele hooratastele! Kui kõik jõud kokku võtta ja need seal käima panna ... (*On nagu Kүүslaugu hoo- pis unustanud.*) Tja, see oleks ülesanne, väärt sellele elada! Suur hoonete kompleks elektrituledes säramas, sees usin inimestehulk kui sipelgapesas kihamas ...

KUUSLAUK (*kavalalt*). Nõnda, nõnda, härra Luik! Aga võib ka teisiti ... ja kergema vaevaga ...

LUIK (*nagu ärgates*). Ah sina oled seal ... (*Astub mõtetes mõne sammu.*) Sina, sa ütlesid, et sulle praegune elu enam ei meeldi. Hea küll. Astu vabrikus ametisse. Ülevaatajaks! Siis on sul korraliku elu jaoks tee jalgade all. Ja et sul millegi üle kaevata ei oleks, tahad, teen ma su vabriku osanikuks ja kaasomanikuks? Ehk saame siis ometi kord üksteisega tasa!

KUUSLAUK (*salakesi irvitades*). Me teeme selle muidugi kirjalikult kindlaks?

LUIK. Ka kirjalikult ja — kohe, kui sa tahad! Tule! (*Avab kirjutustoa ukse, mõlemad ära.*)

(*ELVIRE ja MARTA, viimane teistes riietes.*)

MARTA. Siis siin ja nõnda sa elad, Elvire. (*Laseb käe silitades üle mööblite käia.*) Steinway — ohoo!

ELVIRE. Jaa. Mattias ostis selle mulle aasta eest.

MARTA (*tõstab seda ja teist raamatut laual*). Ellen Key — Keyserling — Hermann Bang, — seda te kõik loete?

ELVIRE. Jaa, vähemalt mina. Mattiasel on lugemiseks vähe aega, aga ka tema ei ole raamatute vastu huvituseta. Sa pead teda alles tundma õppima, Marta!

MARTA (*on magadistoa ukse avanud*). Ah! Sinu magadistuba? Sinine ja valge, nagu sa sellest alati unistasid. (*Pöörab ümber, võtab Elvire käe.*) Ja — ja ... sa oled õnnelik, Elvire?

ELVIRE (*pikkamisi*). Jaa, Marta! Kuidas sa võid küsida!

MARTA. Sa ei kahetse, et sa — tema juurde alla oled astunud?

ELVIRE (*nagu kohkunult*). Alla astunud? Kuidas sa võid mõelda? ...

MARTA. Mõisavalitseja tütar ja mõisa — puusepp —

ELVIRE. Tisler, Marta. Ja täna — üks linna jõukama test kodanikkudest. Mattiase tee on teda samm-sammult alt ülespoole viinud, meie oma — isa ei jätanud surses meile midagi...

MARTA. Ta jättis meile midagi. Ta jättis meile ausa nime.

ELVIRE. See on Mattiasel ka.

MARTA (*jaatab peaga*). Usun ju. Aga seltskondliselt — Kas sa ei leia puudu seda seltskonda, milles sa üles kasvanud ja liikunud, ja — tunned sa end kodus selles uues, alles tõusvas seltskonnas, kuhu sind ümber istutati?

ELVIRE. Missugune oli siis see meie seltskond? Kadakad, ülemat sorti härraste teenrid, metsasaksad, mõldrid. Täna — käivad meie majas ülikooli haridusega inimesed. — Ei, Marta, sa ei tohi mitte Mattiase peale ülevalt alla vaadata.

MARTA (*tõsiselt*). Mina? Sa eksid. Peterburi vabas õhus, neis ringkondades, kust mina tulen, seal ei tunda niisuguseid vahetegemisi. Seal ei maksa ka kandidaadi nimi nii palju kui siin. Seal ei usta, et kui keegi mõne aasta ülikoolis on istunud, et jumal temale siis iseene-sestki mõista kõik, mis hea, kaunis ja suur, juba nagu sündides kaasa on andnud. Seal — maksab ainult inimene, isik, see, mis mees võib! Sa ütled siis, et sinu mees ka midagi võib, ja — armastad oma meest?

ELVIRE. Mattias on väärt, et teda armastatakse. Ja — õnnelik? Vananev koolipreili, tead sa, Marta, selle osal Kui ta tüdinenud on päev päeva ja aasta aasta kõrval võõraste lastega jändamast ja majaproua iga silmapilgutamise peale hüppamast ja — märkab, et leivaandjate mõtted nooremate peale käivad, kes karmemad hüppama...

MARTA (*peaga jaatades*). Ma tean, Elvire. Ja — (*vaatab üle söögitoa läve*) ja täna ootate te siis seda seltskonda, kellest sa rääkisid?

ELVIRE. Me ei oota kutsutud külalisi. Tulevad Mattiase tuttavad ja sõbrad. Ainult väike eine.

MARTA. Tuleb ka härra Kiikajon?

ELVIRE. Härra Kiikajon? See? Miks tema? Ja — mis tead sina härra Kiikajonist?

MARTA (*naeratades*). Ohoo, mulle ei ole teie olud sugugi võõrad. Pealinnas puutusin ma palju eesti ringkondadega kokku. Lugesin ka teie ajalehti ja tean kõik. Ja härra Kiikajoniga sõitsin ma täna ühes vagunis ja istusin temaga ühel ja selsamal pingil. — Härra Kiikajon ei käi teie majas?

ELVIRE. Ei, Mattias ei armasta teda. Ja Mattiase sõbrad ka mitte.

MARTA. Jaa, ma tean, tal on palju vastalisi. Aga ka palju sõpru. (*Mõtetes*.) Mattias siis ei ole Kiikajoni mees...

ELVIRE. Mina ei tea poliitikast ja elan enam omaette. Võib-olla peetakse mind kadakaks, mis ma ju ka olen. Mina — see tuleb ehk küll mu vanamoodi saksa kasvatusest — ei oska kohvimajades istuda. Ja ei tea palju sellest, mis linnas sünnib. Aga mis ma «Beobachterist»¹ loen...

MARTA. Ahaa! Jaa, sakste lehed! Aga teil seisavad linnavalimised ukse ees, missugune on siis Mattiase seisukoht? (*Ukseuljus heliseb*.)

ELVIRE (*ettepoole astudes*). Ma ei tea, Marta. Ma ei tea tõesti mitte. Mattias ei ole selle üle minuga kõnelnud. LIISI (*läheb toast läbi, et eeskoja ust avada*).

MARTA. Imelik! Sa ei tea siis ehk sedagi, et sinu mees üks neist on, keda linnavalitsusse tahetakse valida?

ELVIRE. Mattias? Mis sa ütled? Ei, sellest ei tea ma midagi. Aga — vististi tulevad juba meie külalised. (*Astub kärmesti läve poole. Teisest toast ilmuvad Luik ja Kүүslauk*.)

ULIÖPILANE SÄGA (*värvides, aplombiga*). Armuline proua! (*Suudleb kätt*.) Öhtust, härra Luik! Soovin õnne! Et minu soov midagi aitaks, või et teile jumala õnnistust veel vaja oleks, seda ma muidugi ei usu. (*Preili Veileri poole kummardades*.) Armuline preili... (*Jääb esitlemist ootama*.)

ELVIRE (*esitledes*). Härra — härra —

SÄGA. Säga, armuline proua!

¹ «Vaatilejast» (saksa k.).

ELVIRE. Jaa, jaa, vabandage, härra Säga, mul on siin mede meelepidamiseks nii vähe andi. Härra Säga, armas Marta. Neiu Veiler, minu õde.

SÄGA. Ah! Sellepärast oli tänane päev nii hele, meie linnale on uus päike koitnud. Kaasvõitleja, kui ma ei eksin?

MARTA (*naeratades*). Jah. Midagi sellesarnast.

SÄGA (*Elvirele*). Muidugi, armuline proua, on nimeni rasked mees pidada. Ja minu oma on ju nii kergesti käest libisev kui kunagi kala. Säga, armuline preili ja kaasvõitleja, Eduard Säga, registreeritud kui *stud. phil.*, tundud kui...

MARTA. ...kui meelitaja, arvan ma —

SÄGA. Ei, seda vähem, vaid kui — elukutseline alkimist jade otsija ja —

MARTA. ...naljahammas —

SÄGA. Palju au, armuline preili! Tundud kui lobiseja, aga — (*tulijate peale näidates*) vaadake ometi, preili, terve rahvasterändamine, terve meie — menažeri!

(*Võõraid on juurde tulnud ja tuleb ühtelugu veel. Elvire üldine teretamine ja õnnesoovimine. Elvire ja Marta on end ette, rambi poole hoidnud; kui tulijad daamidele jõuavad, esitleb Elvire neid Martale, ja Säga lisab ikka midagi juurde.*)

SILMUS (*käsi hõõrudes*). Öhtust, armuline proua!

ELVIRE. Öhtust, öhtust! (*Martale*.) Luba, armas õde, härra konsulent Silmus!

SÄGA (*vahele*). Jaa, preili Veiler! Härra Johannes Silmus, *cand. jur.*, ja vannutatud. Käremeelne, ja nagu nimi juba ütleb — kahepaikne. Maas jäävad inimesed ja lugu pidi ja õhus ka elapidid tema silmustesse kinni. Tema ise kui kunagi angerjas vingerdab enesest igal ajal pihust lahti, kui teda tabama lähed. Meie tulevane linnapea, tähendab — (*kummardus Elvire poole*) — kui härra Matias Luik ametit vastu ei võta.

SILMUS. Armuline preili ei tarvitse sõber Säga sõnu tõsiselt võtta. Selle noorhärja keel on terav, aga ei lõika puud. Vabandage... (*teeb teistele ruumi*).

KRUUSMANN. Tere, proua Luik!

ELVIRE. Tere, tere! Härra vabrikant Kruusmann, minu õde Marta Veiler.

SÄGA. Jaa, jaa, preili Veiler! Härra vabrikant Otto Kruusmann! «Sull', sull', oh Otto, tahan laulda, kel on veel nii suur tassenpung kui sull'!» — Ei anna allkirju, aga maksab tarbe korral puhvetis üliõpilaste eest. Kandideerib ka linnapea koha peale, aga mitte tõsiselt.

KRUUSMANN. Võiks teid küll! Preilid, mina olen parkal ja loodan kindlasti, et härra Säga nahk ka korra minu õrrele parkida langeb.

SENGELMANN. Öhtust, armuline proua! Jälle kord au teid tervitada.

ELVIRE. Au on meie pool... Minu õde Marta, härra Sengelmann.

SÄGA. Härra Sengelmann, preili Veiler! Ehitusmeister ja populäär. Populäär, sest et rahva maitset hästi tabada oskab: kast kummuli, uks keskele ja aknad kahele poole kõrvale. Kõik kui ühe isa, härra Sengelmanni suust kukkunud. (*Käsi suu kõrvale, kui ütleks saladust.*) Kandideerib ka linnapea koha peale, aga salgab seda. (*Käsi ära.*) Ei armasta meie seltskonda, aga armastab teie proua õe kokakunsti ja teie härra õemehe veinisid.

SENGELMANN. Loodan, et armuline preili meie noorest tulevikulootusest siin — (*näitab Säga peale*) juba ise enesele õige pildi saavad ja vastu-karakteriseerimine asjatu oleks.

MARTA (*naerdes*). Jaa, jaa, loodame, mu härra!

ELVIRE (*esitledes*). Härra *stud.* Aaslank. Minu õde Marta.

SÄGA. Jaa, jaa, kaasvõitleja Aaslank, *stud. jur.*, oraator ja inimsoo ärapäästja *in spe*¹. Kannab, nagu näete, punast kaelasidet, astub aga tarbe korral ka sinise särki ja viksimate saabastega üles. — Preili Veiler, armas kolleeg.

AASLANK. Vabanda, armas Säga, mul on juba au. Mul oli õnn juba Piiteris teile esitletud saada, armuline preili, kui mäletate.

MARTA. Jaa, jaa, ma mäletan. Te astusite kõnelejana

¹ Tulevikus («lootuses», lad. k.).

üles ja furoor oli suur. (Nende vahel sünnib omaaegne line jutuajamine, mis kuulmatuks jääb.)

(Tuleb veel rasvaseid ja karakterlikke kodanikke juurde kes teretamise järel teiste hulka seltsivad, kes Luigi ümber elavas jutuajamises olnud, — nüüd pahvatab neid üks ja teine valju häälega naerma ja Silmuse hääle kõlab läbi.)

SILMUS. ...Ja nüüd mõtelge enesele Kiikajoni meeste kõige suuremat lollust. Valimispropaganda tahetakse käima panna, eeltöid on vaja teha, aga — Kiikajoni meeste vana häda — raha ei ole! Ja mis tehakse otsuseks? ...

SENGELMANN (pilkevilt). Enese-abil!

ÜKS ja TEINE. Hahaha! Hõhõhõ!

SILMUS. Ja muidugi enese-abil. Otsuseks tehakse luu uulitsate kaupa jaoskondadeks jagada, majad läbi käia ja majaperemestelt valimispropaganda kuludeks raha norida! Hahaha!

ÜKS ja TEINE. Hõhõhõ! Hahaha!

SILMUS. Majaperemestest käest ja — raha! Nalle anna! Sedaviisi ometi ei saa. Selle narrusega meie välja ei lähe. Kui valijatelt kahekümne kopika ja rubla kaupa raha norida, kohe öeldakse: niisuguste näljaste kätte anna linnavalitsus. Kuidas nad siis veel nõõrivad! Nüüdistega oli ometi kuidas oli, olid vähemasti sündinud inimesed! — Üleüldse kõik see Kiikajoni meeste valimiskomitee —!

AASLANK. Maha!

KRUUSMANN. Hahaha! Jaa, jaa, maha!

SENGELMANN. Meie Kiikajoni meestega kaasa ei lähe, ehk olgu siis, et nad hääled meie kandidaatidele annavad. — Siis võime ju edasi rääkida.

SÄGA. Pealegi, kus neil linnapea jaoks sündsat kandidaatigi ei ole.

SILMUS. Aga ilma rahata ei saa. Seda on meile senine valimised selgesti küllalt näidanud. Ei maksa tal suda. Seal on üks jagu majaperemehi, kelle hääli lihtsalt sularahaga tuleb osta, nagu härraste senine praktika oli. Seal tuleb mõnele paar saapaid jalga osta, et

üleüldse teiste inimeste hulka häält andma välja tulla saab. Seal tuleb ennast naiste selja taha peita, mõnele pudel magusat viina, teisele nael kompvekke osta, nende lapsi, nende ilusaid silmi kiita, et — enda peale võtavad mehed valimispäeval kottu välja saata, — kõik kriukad tuleb appi võtta, nõnda on!

SÄGA. Seal tuleb mehed voorimeeste ja automobiilidega kodunt välja tuua, mis nende auahnust kõditab ...

SILMUS. Õige, õige! Seal tuleb veel enam teha, tuleb lihtsalt ka kuulsate eeskujude järgi hääli juurde teha! Majasid pooleks jagada, muidugi kindlate dokumentide varal —

SÄGA (silmi pilgutades). Mis teadagi advokaadi juures teha tuleb —

SILMUS (riivava pilguga). Mis teie siis mõtlete? Praegusteks valimisteks on see muidugi hiljaks jäänud. — Veel on üks tee: seal on terve rida majaperemehi, kellel linnamaksud võlgu ja kellel sellepärast hääleõigust ei ole. Praegune linnavalitsus nägi hea meelega, kui valimiste eel maksud maksmata jäeti ja selle läbi nii palju hääli puudu jäi; ta saatis maksuvõlglastele alles peale valimisi pristavi kaela, kui jalgealune juba jälle kindel oli. — Me oleksime kõigile neile maksuvõlglastele maksude tasumiseks ühele selle raha kinkima, teisele laenama pidanud, et nad häält andma oleksid ilmutada võinud ...

KRUUSMANN. Kus kurat! (Lööb endale suu peale.) Prouad, preilid vabandavad!

AASLANK. Mu härrad, mina panen ette, meie ei tee midagi. Nõnda et kõik vana viisi jääb, kuni rõhutatud rahvas korra ärkab ja terve selle vana kupatuse aknast välja uulitsale viskab.

SILMUS. Hahaha! Et siis ülemus tuleb ja — no ütleme lihtsalt — karistab.

KEEGI. Noorhärrel on 1905. aasta meelest ära läinud.

SENGELMANN. Meie au nõuab, et me nad — Kiikajoni sõnadega ütelda — «seaduslikul alusel» raekojast välja saame.

KRUUSMANN. Jaa — seaduslikul alusel. No kui seaduslikul alusel, siis ikka vaja oma kaks-kolm tuhat rubla lendu lasta. Teisiti ei lähe.

SILMUS. Kaks-kolm tuhat? Ei, vähemasti neli ja viis!
Alla selle ei saa!

KRUUSMANN. Kust seda võtta! Ei saa midagi teha!
Jääb, nagu on.

SÄGA. No vahest Kiikajon leiab mõne vägeva ja rikka
rahvusliku aatemehe?

UKS ja TEINE. Hahaha! Höhohö!

AASLANK. Kiikajon? Aga, mu härrad? Raha? Nilsuguse
«autu abinõu»? Enne jookseb ta oma pea vastu seinu
puruks!

KUUSLAUK. Härrad! Lubage vanale Kүүslaugule ka
sõna. Seda väikest raha, mis vaja, ei peaks ometi
sugugi raske olema kokku saada. Te ei mõtle sugugi
pirukat, mille peale te saate. Hähähä! Peaks ometi midagi
leiduma, kes rahvusliku asja peale ka midagi ohverda-
vad. Linnapea palk on ju, kui ma ei eksi, kümme tuhat
abide palk kolm tuhat, sekretäri oma viis tuhat. Me
jagame ametid ära ja läheme siis valima. Valimiskulud
võtavad need oma peale, keda me valime. Ajad on ju
küll kitsad, aga — noh, peab katsuma läbi ajada. Herra
linnapea annab kolm tuhat ja teenib esimesel aastal
seitsme tuhande eest, abid annavad igaüks viis tuhat
ja herra sikedar tuhat — ongi need tarvilised viis tuhat
rubla koos. — Vabandage, härrad, see on vana Kүүs-
laugu arvamine.

HÄÄLED (lābisegi). Hahaha! Hohoho! Ei ole sugugi
halb nõu! Pāris õige mõte!

SENGELMANN (koputab Kүүslaugule õla peale). Me
peame vana Kүүslaugu selle plaaniga Kiikajoni juurde
saatma! (Naer.)

ELVIRE. Härrad! Tohin ma roale paluda. Nähtavasti ei
tule enam keegi.

KOIK (lābisegi). Täname! Me täname! Täname väga!
(Hakkavad minema.)

KRUUSMANN. Ja prouad, preilid ise?

ELVIRE. On ainult härradele kaetud. Saate eksitamata
omavahel olla. (Kõik mehed söögituppa ära, herra
Elvire.)

(Marta istub klaveri ette ja laseb sügavasti mõtetes sõr-
med täsa, nagu unistades üle klahvide käia. Söögituppa)

haldrikute, nugade-kahvilit klõbin ja elav kõnekõmin,
mis selgemini kuulmatuks jääb. — Vähe aja pärast tuleb
Elvire ja jääb lahtise ukse lähedale kuulatama.)

SILMUS (söögituppa). Me joome siis esimese klaasikese
sünnipäevalapse, oma sõbra härra Mattias Luige tervi-
seks, soovime temale rahu ja tervist ja palju õnne
tema edaspidiste kavatsed ja kavatsed ettevõtete
jaoks. Me loodame, et tema see mees on, kes need rää-
gitud kolm tuhat laua peale panna võib ja tahab, ja et
mell täna aasta pärast võimalik on oma linnapea
ametiketiga ehitud sõbrale raekoja suures saalis õnne
soovida, — terviseks!

(Toolide nihutamine, klaaside kõlin, hüüded lābisegi:
«Tervist! Hästi öeldud!» Jne.)

LUIK. Sõbrad! Härra Silmus teeb halba nalja. Mina kui
väikese haridusega inimene... Aga — tuhat rubla
minu poolt kuludeks, kui me sõber Silmuse enese
linnapea koha peale upitada saame...

KRUUSMANN. Mis? Väikese haridusega inimene? Aga
mees, kelle vastu tervel linnal usaldus! Mis tarkust
sinna vaja! Mis eest siis sikedärid ja konsulendid
on? Vana Kruusmann toetab ka härra Luige kandida-
tuuri. Ja ka tuhande rublaga!

AASLANK. Maha Kiikajon!

KUUSLAUK. Härrad, vana Kүүslauk on kehva mees,
tema ei toeta rahaga, tema — toetab kõlbliselt. Ja
härra Luik ei tarvitagi toetust, härra Luik jõuab isegi
need kulud kanda. Ta on tänagi jälle väikese sehviti
teinud, mis lootuse järgi tuhandeid toob...

HÄÄLED (lābisegi). Mis, mis? Kus? Missuguse jälle?

KUUSLAUK. Ta ostis Noorbergi vabriku. Ja võileiva
eest!

(Sitt ja sealt on kuulda: «Hohoo! Hehee!» Aga ka naer-
mist kuulukse, asjast arusaamist ja heakskiitmist.)

SENGELMANN. On ka viimane aeg, et see vana lobudik
sealt kaob!

ELVIRE (paneub ukse kinni, astub Marta juurde, paneub
kõle tema õlale, õnnelikult). Kuuled sa, Marta, kuidas
nad teda armastavad! Mis sa ütled?

MARTA (*pead tõstes, tõsiselt*). Mina? Mina ei ötle midagi. Ainult mõelda annab mulle see kõik. (*Tõuseb üles, astub erutatult mõne sammu.*) Elvire! Ütle mulle, on sinu meelest kõik see seltskond seal (*käeliigutus*) seda väärt, et ta oma vastasrinna puhaste püüdmi-
ste üle irvitada tohib? Irvitada Kiikajoni, selle kunstniku hingega mehe üle, keda ta ei mõista ja mõista ei jõua? (*Erutus tõuseb, ta paneb käe õe käsivarre peale.*) Ah, Elvire, tunned sa härra Kiikajoni, oled sa teda kunagi näinud, tead sa temast midagi?

ELVIRE. Uulitsal on mulle teda näidatud.

MARTA. Ah, sa peaksid teda nägema ja kuulma, kui ta põlevate silmadega ja põleva hingega oma püüdmi-
test, oma suurtest plaanidest räägib! — Üks keerub on ta siis, tulise mõõgaga kaitsmas kõike, mis aus ja hea, oma rahvast ja seda paradiisi, kuhu ta teda viia tahab! Missugune mees, Elvire!

ELVIRE (*emalikult omalt poolt kätt Marta käsivarre peale pannes*). Öde, sa ilutsed ju? Ja seda kõik tegi — eilne sõit raudteel?

MARTA. Ei, ma tunnen härra Kiikajoni juba ammu. Sa tead, mul oli korra Antreas suvekoht. Tema oli parajasti oma kandidaadi teinud, uitas kogu suve lootsikuga Soome jõgede ja järvede peal ja maalis pilte. Sealt on meie tutvus pärit.

ELVIRE. Maalis pilte? On ta ka kunstnik?

MARTA. Sa ei tea siis? Siin ehk ei teatagi seda, ei tun-
tagi tema töid?

ELVIRE. Ei.

MARTA. Ka tema uuemat pilti mitte, mille reproduktsioone ometi kõik pealinna ja Soome kunstikaupluste aknad täis on. Tugev mees rabasoo, ussipesade keskel, rabasse ära vajumas? ...

ELVIRE. Siin tuntakse härra Kiikajoni — Mattiase sõprade ütluse järgi, ainult kui hullu ajakirjanikku, kes vastuvett ujub ja veskitiibadega võitleb. Kui meest, kelle suured plaanid kõik ilma reaalse aluseta ja tuule peale ehitatud, kes ise kaelani võlgade sees sipleb ...

MARTA (*kibedalt*). Hahaha!

ELVIRE. Sa naerad?

MARTA. Jah, ma naeran! Sest see mees, öeldagu temast ka mis tahes, viib võidule kõik selle, mis tema rahval — orjapõlve viletsusest hävitamata — ausat ja väärtuslikku soode ja rabade taga ja laante keskel püsivalt edasi kestab ja arene-
mist ootab!

ELVIRE (*õrnalt*). Sa armastad teda, Marta?

MARTA. Ma ei tea. Aga ühte tean ma: käsikäes temaga võiks kõrget lendu lennata! Kui ka purustatud tiiba-
dega kõrgelt kukkumine ootaks!

(*Eesriie.*)

TEINE VAATUS.

(MARTA istub sohval, raamat käes, aga tema mõtted ei ole nähtavasti selle juures, mis ta loeb. Vähe aja pärast avab KUUSLAUK ettevaatlikult ukse, luurab tupp ja astub siis üle läve.)

KUUSLAUK. Tere hommikust, preili! Uks ei olegi lukus, see on nüüdsel ajal — nõnda ütelda — ettevaatamatu.

MARTA. Võib-olla, härra —?

KUUSLAUK. Küüslauk, armuline preili. Vana Küüslauk ei keegi muu.

MARTA. Jaa, jaa, ma mäletan. Te olite eile meil.

KUUSLAUK. Üsna õige. Preilid on alles võõras ja ei tea. Küüslauk, teie õemehe truu asjaõienda ja parem käsi! Tuleme praegu temaga notaariuse juurest, härra Luik astus veel kuhugi sisse ja tuleb ka kohe. Teeb jälle ühe suurepärase sehvti, mis tuhandeid toob. Hohoo! Preilid ei tea, aga — keda vana Küüslauk teenib, selle pea peale koguneb raha! Kui vana Küüslauku ei oleks — teie õemees teab, mis ma temale olen.

MARTA (tüüdatult). Jaa?

KUUSLAUK. No kuidas siis mitte? Preilid ei tea. Mis ta's oli, kui ta linna tuli? Pisike käsitööline. Raha? No ei tea, kas kuigi palju oli. Pärisk peaaegu tundmatu sugulase käest väikese vana majaloksi ja — õnn tuli appi. Enne veel kui ta majasse sisse või seda õieti silmagagi näha sai, kargas Laurits lakke ja tulekassa maksis ilusat raha peo peale. Hakatus oli käes.

MARTA (jääb terasemalt kuulatama.) «Laurits kargas lakke?» Kas see on mõistusõna? Ja mis see tähendab?

KUUSLAUK. Maja põles maha. See on niisugune kõnekäänd. Preilid ei tea.

MARTA. Jaa? Ja siis?

KUUSLAUK. Härra Luik vedas maalt palke ja materjali ja ehitas ise nõnda ütelda oma kätega uue maja üles. Kuradi nägusa! Leidis ka kohe ostja ja müüs maja kalli hinna eest maha. Õnnele oli alus pandud. Härra Luik ehitas uue maja, müüs maha ja — nõnda ikka edasi.

(ELVIRE on oma toa lahtisele lävele ilmunud ja kuulatama jäänud.)

MARTA (huvitatult). Teie ajasite juba sel ajal minu õemehega äri?

KUUSLAUK. Ei veel. See tuli alles pärast. Aga sel ajal hakkasin ma teda silmas pidama kui meest, kellele vaja suuremat sehvti kätte mängida...

MARTA. Kuidas? «Kätte mängida?»

KUUSLAUK. See on — preilid ei tea — ka äri-ilmas niisugune kõnekäänd. Teie õemees ostis minu vahetlitsusel käidava uulitsa äärest suure krundi, vanu majalobudikke täis. Gänsemanni oma. No esite oli ta õnnetu, sõimas mind petjaks. Majad olid nõnda ütelda müümise jaoks prepareeritud ja üles lakeeritud, aga tõepoolest vanad mädad kopsud. Minagi ei olnud neid õieti hinnata osanud, aga kes enesest kavalamate äri-meeste konksude vastu ikka võib! — Vaadake, siis ma ütlesin härra Luigele: ärge nüüd kartke! Vana Küüslauk ei ole veel kedagi libeda peale viinud ja hädasse jätanud. Preilid, nagu ma siin seisan: iga toll šentelmann — vana Küüslauk on ka šentelmann! Hohoo!

MARTA. Mis te siis tegite?

KUUSLAUK (tagasi põrgates). Mina? Kes? Mis! Kes seda võib ütelda?

MARTA (jahedalt). Kuidas siis minu õemees sellest lõksust pääses?

KUUSLAUK. Kuidas ta pääses? Hiilgavalt. Temal on ju õnne. Laurits! Laurits tegi oma töö. Ühel ilusal hommikul oli see tore plats lage. Pritsimehed tõukasid püsti jäänud korstnadki ümber. Ja tulekassa maksis ilusat raha, kaks korda nii palju, kui ostuhind oli. Mis

siis viga oli niisuguse toreda jumalamuidu kättesaadud platsi peale uusi majasid ehitada ja nende eest kallist hinda võtta. Halb sehv oli kulla-auguks muutunud. — Ma ütlesin ju, preilid ei tea: vana Kүүslauk, keda tema armastab, sellele on Kүүslauk sularaha. (ELVIRE on kuulmata sammudega tuppa tulnud, nägu kahvatanud kui surnul, — teised ei märka teda.)

MARTA (erutuse pärast värisedes). Te ütlete — ma mõistan seda nõnda —, minu õemes pani majad põlema?

KUUSLAUK. Aga jumal hoidku, preilid, kuidas te seda võite mõelda! Tema? Tema magas rahulisti oma toas, kui see sündis, jaah!

MARTA. Siis — teie!

KUUSLAUK (näoilmega, mis ei salga, aga ka tõeks ei tunnista). Miks preilid ikka kohe halba mõtlevad? Ja nii palju küsivad? Kellel siis niisuguseid asju vaja teada? See juhtus! Küllalt! Kui süüdlast oleks olnud, küllap siis vist tulekinnitusselts midagi oleks maksnud? — Rahustage ennast, preilid, kõige selle asja peale on ammu juba rohi kasvanud, ükski koer ei haugu!

MARTA (ägedes). Minu jumal, minu jumal! Siis kuritöö peale on kõik see rikkus siin rajatud! Kuritöö peale. (Ules karates, välkuvail silmil.) Ja — teie? Miks te mulle seda kõike seletate? Mispärast, vastake!

KUUSLAUK. Ja mis siis, preilid? Mis ma siis olen ütelnud? Mitte midagi! Ise küsisite, siis niisamuti jutu peal... et preilid ometi ka teaks, kes vana Kүүslauk on ja mis ta teie õemehele on! Sellepärast! (Ennast sirgeks ajades.) Iga toll šentelmann ja aumees, iga toll! Teie õemes teab seda. Hohoo! Tema teab seda! Mitte asjata ei ole ta täna vana Kүүslaugu kontrahi järgi enese kompajongiks teinud. (Uhkelt.) Kompajongiks, preili!

MARTA (põlastusega). Hirmus inimele! Ma ei taha teid näha, mitte silmapilkugi ühte ja sedasama õhku telega hingata! Mingel! (Näitab läve poole.)

KUUSLAUK (võõritades). Mis? Mingel? Minule minge? (Ootab vastust, kui seda ei tule, tighedalt.) Jaa, preilid, küllap vana Kүүslauk läheb, kui kästakse,

agaa — kardab, et... Preilid on siis sellest puust, hähähä! Preilid ei tunne veel ilma ega elu. Head jälle nägemist, preilid, head jälle nägemist! Me saame lootuse järgi õige pea ja õige sagedasti jälle kokku...

(Uksekuljus heliseb. Marta, erutatud, ei tea, mis teha. — Elvire vangub jõuetute sammudega lähemale. Kүүslauk, käded püksitaskutes, nihutab pükse üles, on võitlusvalmis.)

MARTA (kohkudes). Sa olid siin? Sa kuulsid?...

ELVIRE (ägedes). Jah, ma kuulsin! Minu jumal, minu jumal!...

MARTA (kibedalt). Kuulsid sina ka siis sellest alles nüüd?

ELVIRE (ägedalt). Kuidas sa võid kahelda!...

MARTA (käsi kokku pannes). Ma ei mõista seda! Oled sa siis kinniste silmade ja kõrvadega siia sattunud ja kõik selle aja siin nõnda elanud?!

ELVIRE. Ma ei usu selle mehe juttu! Mattias on aus! Tema enese suust tahan ma seda kuulda! (Näeb Kүүslauku.) Teie veel siin? Mis te veel ootate?!

KUUSLAUK. Aga, armuline proua...

ELVIRE (kohutava hääle ja väljasirutatud käega). Mingel! (Uksekuljus heliseb uuesti, LIISI, sisemistest tubadest, tuleb ust avama.)

KUUSLAUK (tighedalt). Mingel! Väga hästi öeldud: mingel! Aga vana Kүүslauk ei ole harjunud oma sõbra ja kompajongi Mattias Luige juures lävest väljavisatud saada. Nii on, prouakene! Vana Kүүslauk ootab ära, mis Mattias Luik ka sellelloo kohta ütleb. Jaa, mis maja peremes ka ütleb... (Sisseastuvat Kiikajoni nähes muutub ta äkki koera-alandlikuks, ta kiheleb, ei tea, kas minna või jääda.)

(KIIKAJON, pikk kõhetu kuju, habemeta ja paljaks põetud peaga, kuld-näpitsprillidega ninal. Elvire on ennast koguda püüdnud ja temale vastu astunud.)

KIIKAJON. Soovin head hommikut! Majaproua, kui ma ei eksi? Kiikajon, ajakirjanik Kiikajon, armuline proua!

ELVIRE (suures erutuses). Ah!

KUUSLAUK (*läve poole nihkudes, ühtelugu kummardades, koera-alandlikult*). Härra kandidaat! Härra kandidaat ise! Tere hommikut, härra kandidaat! Vabadage, härra kandidaat, kui härra kandidaat tulevad — härra kandidaat, siis ma ei taha kauemini eksitada! Suur au, härra kandidaat, suur au! Jumalaga, härra kandidaat! (*Et Kiikajon tagasi põrgates, pea seljas, temale kõrgilt otsa vaatama on jäänud, siis.*) Kuuslauk, härra kandidaat, vana Kuuslauk, ei keegi muu — kandidaadi-härra on ehk minust ka kuulnud? ...

KIIKAJON (*tagasitõrjuvalt*). Jaa — aga mitte head!

KUUSLAUK. Jaa, jaa, ilm on kuri, härra kandidaat! Kõneleb teisest inimesest ikka ennem halba kui head! Kandidaadi-härral on ju ka palju vastaseid. Aga ma ei taha eksitada, jumalaga, härra kandidaat, jumalaga! (*Ikka kummardusi tehes tagurpidi ära.*)

(*Kõik kolm on piinlikult puudutatud. — Kiikajon vabaneb sellest kõige enne.*)

KIIKAJON (*naeratades*). Natuke kentsakas isand see, armuline proua.

ELVIRE. Jaa, härra Kiikajon! Ja mul on valus, et te just esimest korda üle meie läve astudes siin — niisuguse eest pidite leidma, keda me just silmapilgul enne teie tulekut palunud olime meid enesest vabastada!

KIIKAJON. Tõesti? See on mulle huvitav kuulda. See üllatab mind, aga — (*elavalt Marta poole tõtates*) tere hommikust, preili Veiler! (*Elvire poole.*) Eile raudteel signinud lähem tutvus teie preili õega julgustas mind sisse astuma, et armulise preili tervise järele pärida.

ELVIRE. Tean juba, härra Kiikajon. Marta on mulle jutustanud, et te nii lahke olite teda pikal sõidul enese kaitse alla võtma ... Ehk võtate istet, härra Kiikajon.

KIIKAJON (*heas tujus*). Tänan! Armuline proua, nõnda nagu mina teie preili õde tunnen, tema oskab ennast juba ise tülitamise eest kaitsta. (*Istub.*)

MARTA (*Elvirele*). Härra Kiikajon arvab, et mis Piilerist tuleb, on juba niisugune — kõigi koertega puretatud ...

KIIKAJON. Seda vähem, aga — meelituste ütleamiseks

on minu keel kida. — Pikk sõit ei ole teid väsitanud? Tervis ja tuju hea?

MARTA. Tervis — jaa! Tuju? ... (*Kehitab õlgu.*)

KIIKAJON. Tuju tuleb jälle. Paar päeva puhkust ja meie väikelinna vaikust ja värsket õhku ... (*Elvire poole.*)

Härra Luike ei trehva ma nähtavasti kodus, armuline proua?

ELVIRE. Ta peab iga silmapilk tulema!

KIIKAJON. Ja millal te, preili Veiler, end meie muusika-õhtutel ja promenaadil näitate?

MARTA. Ei tea. Võib-olla ei kunagi.

KIIKAJON. Kuidas?

MARTA. Võib-olla sõidan ma kohe jälle.

KIIKAJON. Noo? Sellest oleks kahju. Nii mõnegi mõtte arutamine jäi pooleli. Oleks huvitav olnud vaidlusi jätkata. Ma loodan, me leiame mahti veel kõige juurde tagasi tulla ja siis põhjalikult ... (*Vaatab uuri, tõuseb üles.*)

ELVIRE. Ega te ometi juba minna ei taha? See oli ju kui tuld tooma tuldud!

KIIKAJON. Ma pean küll. Ajalehe-inimene — selle aeg on piiratud ...

ELVIRE. Meie ei tohi teid pidada. Minu mehel on muidugi väga kahju, kui kuuleb, et nii haruldane külaline teda kodus ei leidnud ...

KIIKAJON. Ma ei usu mitte. Armuline proua, me oleme ju otsekohesed inimesed, nõnda et teile julgesti ütelda võin: teie abikaasa ja tema sõbrad — nemad ei armasta mind.

ELVIRE. Võib-olla te eksite. Ehk olete teie ise, kes enese ümber valli on ehitanud, millest igaüks üle ei pääse?

KIIKAJON. Ma ei taha vastu vaielda. Aga — kahju, et ma härra Luike kodus ei leia. — Ma olingi tulnud, et — ühest leerist kätt teisele vastu sirutada. Meil on homme linnavalimiste jaoks nõupidamise koosolek. Kompromiss meie mõlema partei vahel oleks soovitatav. Ma tahtsin härra Luigelt küsida — temal on linna olude kohta asjatundmist, temal on sõpru, poolehoidjaid ja usaldust — kas tema lubab, et meie partei teda omalt poolt linnavolikogu liikme ja pärast — linnanõuniku kandidaadiks üles seada tohib. Vahest olete nii lahke,

ütlete temale seda, ja — meile oleks väga armas, kui ta oma otsusest mulle paari sõnaga teataks.

ELVIRE. Hea meelega — (*ukseuljus kõliseb*) ma arvan, ta ongi tulnud. Siis saate temale seda ise ütelda. (*Tõtab eeskotta. Tuleb aga kohe tagasi.*) Ei olnud mu mees, aga — vabandage mind silmapilguks. (*Eeskotta tagasi.*)

MARTA (*suures erutuses*). Härra Kiikajon!

KIIKAJON. Jaa, preili Veiler!

MARTA (*nagu enne, kähku*). Ärge tehke seda! Ärge seadige minu õemehe kandidatuuri üles!

KIIKAJON. Kuidas ma seda pean mõistma, preili Veiler?

MARTA (*nagu enne*). Teie enese ja teie partei pärast mitte! Usaldage mind!

KIIKAJON (*südamlikult*). Seda ma teen, ehk küll — see kõik mulle mõistatus on...

MARTA. Enam ma ei või teile ütelda! (*Temal on pisarad tulemas.*)

KIIKAJON (*võtab Marta käe, suudleb seda südamlikult*). Ma tänan teid, preili Veiler! Ma ei küsi asjade järele, mis te mulle ütelda ei saa, ja arvan teadvat, mis teie mõtlete. Kuid — võib-olla on kõik see, mis rahva suus liigub, ainult paljas arvamine, mis tõsi ei ole?

MARTA (*pisaratega võideldes*). Ei, ei, paraku ei ole see paljas arvamine!

KIIKAJON. Tõesti! — Kurb! (*Viivitades.*) Preili Veiler, mul on raske küsida, aga — ma ei või minna — (*nagu sõnu otsides*) enne kui ma ei tea: teadsite te seda juba varemini või kuulsite alles nüüd?

MARTA (*leegitsevate silmadega, aulikult*). Kuidas te võite arvata? Praegu läks inimene toast, kellelt ma selsamal tunnil seda esimest korda kuulsime, mina ja mu vaene õde! See — näib teile ehk uskumata, siiski on see nõnda!

KIIKAJON (*pigistab tugevasti Marta kätt*). Andke mulle andeks ja võtke minu tänu! Te olete mulle suure heateo teinud. Saagu sellest kõigest esimene aluspalk tõsise sõpruse sillale meie vahel.

MARTA (*tagasihoitud nutuga*). See ei või olla, härra Kiikajon! Raba, kus sees mina rübelen, on sügav ja

ülesillutamata lai! Oh, ma olen nii õnnetu! Minge, ma palun!

KIIKAJON (*ühe silmapilgu nõuta*). Jaa, nüüd — nüüd on mul raske minna! Preili Veiler, me kõik ei saa elu muuta, peame seda võtma, nagu ta on. Kui ka ei tea kuidas ennast tahaksime hoida, pori on seal ja pritsmed lendavad üles, meie ei pääse nende eest! (*Marta nutab.*) Ma tahan teile midagi ütelda, preili Veiler, ehk võib see teid kuidagi trööstida: — inimene, kes minu tulekul siit läks, on — minu isa! Tema küll ei tea seda, aga ometi on see nõnda! Ja et see nõnda on, sinna ei saa ka mina midagi parata!

MARTA. Oh jumal!

KIIKAJON (*kätega*). Tja!

ELVIRE (*tuleb tagasi, õde nutmas nähes jääb ta pörutatult ja nõutult mõlemale otsa vaatama*).

KIIKAJON (*rusutult*). Jälleenagemiseni õnnelikumal tunnil, preili Veiler! (*Elvire kätt suudeldes.*) Mul on au, armuline proua! (*Ära.*)

MARTA (*on sohvale langenud, näo käte vahele peitnud ja nutab*).

ELVIRE (*murelikult Martale lähenedes ja tema pead paitades*). Sa nutad, Marta?

MARTA. Kuidas ma ei peaks!

ELVIRE. On veel midagi juhtunud?

MARTA. Võib-olla. Ma ei tea. Kas ei ole sellestki küllalt!

ELVIRE (*raskelt*). Jah, ka sellest on küllalt!

MARTA (*pead tõstes, kaevates*). Kuis olin ma õnnelik! Iga tund, iga samm, iga eksam, mis seljataha jäi, viis mind elule vastu, õnnele, vabadusele! Hea tahtsin ma olla, aus, kui lipukandja teiste eel! Nagu pilvede peal istusin ma ja unistasin! Ja nüüd — see ärkamine! (*Hüsteeriliselt.*) Hirmus! Alla Kүүлslaukude ja konsortide kilda olen ma langenud, sügavale, porisse! Oh jumal!

ELVIRE. Mis sa, laps, räägid! Mis on sinul sellega tegu?

MARTA. Kas ei ole ka mina ennast selle paturahaga nuumanud! Kes usub, et ma ei teadnud!

ELVIRE. Sina tulid eile ja lähed täna, kui sa tahad, ja kõik mis siin, jääb sinu seljataha. Aga mina, kelle jaoks sul ainustki toetavat sõna ei ole, mis teen mina!

MARTA (*suurte silmadega õele otsa vaadates ja silma tema ümbert kinni hakates*). Anna andeks, Elvire!

ELVIRE. Suur laps oled sa alles, Marta, ja nii vähe veel elu ära kannatama küps!

MARTA. Jaa, ja nii suur egoist! Aga — mis peab saama, Elvire?

ELVIRE. See on jumala käes! Mina — olen Mattias naine — (*uksekuljus kõliseb*) ma arvan, ta tuleb. Kuni ma tema enese käest ei kuule, et tema käed puhtad ei ole, ei usu ma seda, ei saa ma seda uskuda!

(MARTA oma tuppä ära, uks jääb lahti. LIISI tuleb eeskoja ust avama, siis jälle ära.)

RENSLOV (*sisse astudes*). Tere hommikust! Vabandage, Renslov, tulekinnitusselts «Föniksi» agent. Võin ma härra Luigega rääkida?

ELVIRE. Minu mees ei ole kodus. Ta ehk tuleb pea. Oli teil midagi, mis mina ei saa õiendada?

RENSLOV. Jaa, armuline proua. Ma tulen parem teine kord. (*Kummardab, tahab minna. Uksekuljus.*)

ELVIRE. Viivitage silmapilk, võib-olla tulebki mu mees. (*Läheb ust avama.*)

LUIK (*astub sisse*). Oo, härra Renslov! Mis hea tuul sila teid meie poole toob? Olge lahke, istuge.

RENSLOV. Täna, vähe aega. Me saame ehk niisamuti ja jala peal ruttu valmis. Lubage küsida, kas on tõsi, et te Noorbergi vabriku olete ostnud?

LUIK. Tulen praegu notaariuse juurest kontrahti alla kirjutamast. Aga mis, see teid huvitab?

RENSLOV. Kohe! (*Otsib taskust paberi.*) Tulekinnitusselts «Föniks», kelle juures vabrik kinnitatud, ütleb, nii kui vabrik uue omaniku kätte on läinud, enese täna-sest päevast vabriku tule vastu kinnitamisest lahti.

LUIK. Mis?

RENSLOV. Olge lahke, kirjutage alla, et ülesütlemise olete saanud.

LUIK. Seletage mulle, mis see tähendab?

RENSLOV. Tähendab, härra Luik, et te vabriku kohe mujal peate kinnitama, kui te ei taha, et see hoopis kinnitamata on. Palun alla kirjutada.

LUIK. Aga kui ma ei taha?

RENSLOV. Siis teen ma seda notaariuse kaudu.

LUIK (*külmalt*). Teete teie seda kõik enese tarkusest või kellegi käsul?

RENSLOV. «Föniksi» seltsi peavalitsuse käsul.

LUIK. Ja kust teab «Föniksi» peavalitsus, et mina Noorbergi vabriku ostnud olen?

RENSLOV. Mina telegrafeerisin!

LUIK (*vihaselt*). Härra!

RENSLOV. Härra!

LUIK. Ja kõige selle asja põhjuseks on?

RENSLOV (*külmalt*). Põhjuseid ei ole mul käsku lähemalt seletada. Neid võite enesele ise arvata.

LUIK. Härra! Te olete häbematu!

RENSLOV. Kah, kui äriasjus seda vaja on. Palun, kirjutage alla.

LUIK (*põrutades*). Põhjuseid nõuan ma!

RENSLOV (*külmalt*). Te nõuate? Olgu siis. Meie selts on teile kord kolm tuhat ja siis kolmkümmend tuhat maksnud, enam ta ei soovi — teiega ärilises ühenduses seista. Kirjutate nüüd alla?

LUIK (*läve peale näidates ja põrutades*). Välja!

RENSLOV (*irvitades*). Te viskate mind välja? Palun mulle siis ka ust avada, et väljaviskamine täielikum oleks.

LUIK. Kui soovite! Aga siis saate ka põlvega ... (*neelab sõna alla*).

RENSLOV. Täna! Ma lähen siis parem ise. Aga tulen notaariusega! Jumalaga! Armuline proua, — mul on au! (*Ära.*)

LUIK (*väga erutatud, astub telefoni juurde, helistab*). Palun nr. 45-56! (*Helistab.*) Härra konsulent Silmus? — Siin Luik — — Hommikust! «Föniksi» agent on mulle Noorbergi vabriku tulekinnituse üles ütelnud, sellepärast, et vabrik uue omaniku kätte üle läks. On tal õigus seda teha? — — Teie ei tea? — — Selle järgi, kuidas põhikiri? — — Teil ei ole põhikirja käepärast? — Täna, helistage ära! — (*Kõlistab vähe aja pärast uuesti.*) Tsentraal? — Palun nr. 53-64! (*Helistab.*) Härra Bistram? — Siin Mattias Luik! — — Ma olen Noorbergi vabriku ostnud, soovite seda kinnitada? — — Jaa? — Siis laske takseerida! Aga kohe!

Vabrik on praegu kinnitamata ja asjaga rutt. — Kui kallilt? Nii kallilt, kui välja annab. Ütleme kolmekümne tuhande eest. Ma hakkan hommepäev vabrikut ümber ehitama ja suurendama. — — Ise selle juures olla! Mul pole võimalik, aga — —. Keegi minu nimel? Kas teate, kutsuge siis vana Küüslauk. Ta võib minu asemel olla! — — Tänan! Ja millal võin ma kinnituspaberi saada? — — Veel täna õhtul? — — Hea küll, saatke siis maksu järele. — Kas veel midagi? — Ei. — Tänan! (*Helistab ära.*)

LUIK (*on enese väsinult sohvale visanud, tema pahane pilk uitab rahutult ringi. Nüüd langeb tema silm Elvire peale, kes erutatult vaidlust Rensloviga ja telefonil rääkimist pealt oli kuulanud ja üksisilmi murelikult uuriva pilguga oma meest tähele paneb. Luige nägu muutub kaastundlikuks ja lahkeks*). Noh, Elvire? Nii murelik nägu? Ometi mitte selle tühise vahejuhtumise pärast Rensloviga? See ei pruugi sinu rahu rikkuda.

ELVIRE (*tõsiselt*). See mitte, Mattias. See mitte (*Astub lähemale.*)

LUIK. Mis siis? On midagi juhtunud? Oli sul teenijatega pahandust?

ELVIRE. Tühiste asjadega ma ometi sind tülitama ei tule. Aga muidu! Ma ei tea isegi, kust või kuidas alata. Ma tean ju sinu äriasjadest ja muredest hoopis vähe, sa ei ole nende üle minuga kunagi kõnelnud.

LUIK. Kas ma ei ole? Miks ma sind ka nendega pidin tülitama, seks olid sa mulle liiga hea. Mul ei olnud ju ka midagi tähtsamat ees, mille üle oleks maksnud rääkida. Ja tühiste asjadega, nagu sa ise praegu ütlesid, ei maksnud ometi mul ka mitte sinu rahu rikkuda.

ELVIRE (*iseenesega võideldes*). Mattias! Sa mässid mind siidi ja sametisse, ja mina — — ei ole kordagi küsinud, kust sa seda kõik võtad!

LUIK. Hahaha! Sa ei pea ka mitte küsima. Kui ma seda teen, küllap ma siis ka ikka võin. — On sul raha vaja?

ELVIRE. Ei, Mattias! Millal sinu raha minu eest luku taga seisis. Aga — sa oled Noorbergi vabriku ostnud ja minule ei ole sa sellest sõnagi ütelnud...

LUIK (*käega visates*). See oli ju alles eile ja kukkus

mulle vana Küüslauku läbi kogemata kätte. Ei saanud ju veel mahtigi rääkida.

ELVIRE (*kaevates*). Küüslauk! Ikka see hirmus inimene! Miks sa teda juba ükskord hõlmade küljest maha ei raputa?

LUIK. Tja! Kui see nii kergesti läheks! See on nagu lutikas voodiprao vahel, kellest lahti ei saa.

ELVIRE. Sinu need mine on ta, Mattias.

LUIK. Nõnda traagiliselt ei maksa seda võtta. Ta on mulle ka teenuseid teinud. Ja mis Noorbergi vabrikusse puutub — selle juures sissekukkumist ei ole. See on mulle poolmuidu kätte tulnud. Kümne tuhande rubla eest. Naeruväärt! Krunt üksi on kaks korda nii palju väärt.

ELVIRE (*ahastades*). Kümme tuhat! Ja käskisid praegu vabriku kolmekümne tuhande eest kinnitada! Mattias! Mis sa teha tahad?

LUIK. Inimestele tööd anda ja ise hästi teenida. Noorbergist ei olnud asja, tal puudus kapital. Ja vabrikant ilma ärikapitalita on meie ajal null. Aga mis sul on, Elvire, sa oled nii imelik? (*On üles tõusnud, püüab kätt Elvire ümber panna.*)

ELVIRE (*taganedes*). Tõesti, Mattias? On see tõesti nii? Kas ei pea jälle korduma — ahl! see ei taha üle huulte tulla! — Kas ei pea korduma — Gänsemanni majade lugu?

LUIK (*tagasi pörgates*). Mis see peab tähendama? Gänsemanni majade lugu? ... Kes sellest sinule? ...

ELVIRE (*ägades*). Mattias! On sinu käed tulesüütamise süüst puhtad!? Vannu mulle, Mattias!

LUIK (*tusaselt*). Missugune nõudmine! No kui see sind rahustab, Elvire, — minu käed ei ole iial tuld süüdanud, ei enne ega pärast.

ELVIRE. Aga süda, Mattias? On ka süda puhas? Ma usun ju, sinu käed ei süüdanud tuld, Küüslauk oli, kes seda tegi, aga — see sündis sinu teades ja sina olid, kes selle eest raha võttis! Ja — mina olen nüüd see, kes ka selle rikkuse sees pöörleb, mis sel viisil kokku on kantud!

LUIK. Kes sulle niisugust juttu kõrvad täis on puhunud, nüüd, mitme aasta pärast?

ELVIRE. See, kes seda kõige paremini teab. Küüslauk.
LUIK (*tagasi põrgates*). Tema! — Uskumata!

ELVIRE. Ta ei ütelnud lausa, aga ei salanud. Ta kinnitas, et sina juba tead, mis ta sulle on!

LUIK. Ta hooples siis sellega?

ELVIRE (*ägades*). Mattias! On sulle midagi kallis? On sulle midagi püha? Kõige selle juures siis — on selle asja taga midagi või ei ole, on sinu hing sellest süüsti puhas?

LUIK (*rahutult toas ringi astudes, siis Elvire ette seisma jäädes*). Elvire! Ma tahan sulle midagi ütelda. Linnas seisavad tuhat maja üksteise kõrval. Mine vanemasse linnajakku, agulitesse, seal leiad neid üksteise kõrval: vanu, upakile, viltu vajunud. Oled sa ilal näinud, oled sa kunagi kuulnudki, et kusagil kord mõni vana maja inimeste käte läbi maha lõhuti? — Kõiki neid sööb korra tuli, kõik saavad nad, enne või pärast, kui nad oma aja ära iganud, tule-roaks, — on see nõnda või ei ole?

ELVIRE. Hirmus, kui see nõnda on!

LUIK. Ei ole midagi hirmsat. Ja — arvad sa, Elvire, et tulekinnitusseltsid seda ei tea? Väga hästi teavad nad, aga tikuvad ise üksteise õhinal inimeste majasid kõrgema ja kõrgema hinna eest kinnitama. Oled sa kuulnud, et mõni selts hoonete põlemise läbi on pankrotti jäänud? Ei, nende äri õitseb, ja aasta-aastalt saavad nad oma aktsionäridele kõrgemat ja kõrgemat dividendi jagada. — Kes on kahju saanud? Ei keegi. Kõik võidavad. Äri on äri.

ELVIRE (*meeleheittlikult*). See on sofism, Mattias, see on asjade pea peale pööramine! Musta ei saa targutamistega valgeks pesta. (*Purskab nutma.*) Sa puikled, sa oled siis süüdlane! Minu jumal, minu jumal!

LUIK (*pahaselt*). Sa oled närviline? Võta natuke broomi.

ELVIRE (*hüsteeriliselt*). Närviline? Aus olen ma! Inimene olen ma! Inimeste seast tulen ma, kelle silmas kuritöö kuritöö oli, kellel hoonepõletaja jaoks sunnitöö ja Siber oli! Sa tahad Noorbergi vabrikut ka jälle maha põletada! (*Kui Luik temale täheneda püüab.*) Ära tule! Ära puutu minusse! Kas sa siis ei mõista?!

LUIK (*Elvire käsivarrest kinni sasides*). Naine, sa oled ju hull!

ELVIRE (*kätt lahti kiskudes*). Hull olin ma, kui ma sinule tulles kohe ei küsinud, kust nii äkki see suur rikkus sulle tuli! Hull olin ma, kui ma ei küsinud, miks inimesed näpuga meie peale näitasid, pead kokku pistsid ja sosistasid, kui me esimestel päevadel paarirahvana üle uulitsa läksime! Hull olin ma, et ma ei küsinud, miks ainult need sinu majas sisse ja välja käivad, sinu lauas lagastavad, kes võib-olla niisamasugust äri ajavad kui sa ise! Hull olin ma...

LUIK (*vahele*). Aga Elvire! Armas naine — —!

ELVIRE. Mina ei ole sinu naine! Mitte tundigi ei jää ma kauemini sinu katuse alla! Ära selle ülekohtu rikkuse seest, maha sinu siid ja samet, vaene, nagu ma tulnud, lähen ma... Ah, ah, kes võtab ära selle häbi! Kas ei ole ka minu käte küljes tule kõrbehais? Marta! Marta! (*Jookseb hüsteeriliselt Marta toa läve poole. MARTA jookseb temale vastu, nad hoiavad nuttes teineteise ümbert kinni.*)

LUIK (*jahmatades*). Sa oled siin? Sa kuulsid! No siis vaigista sina ometi teda!

MARTA (*tõsiselt*). Mina? Kuidas saan mina seda teha? Mina mõtlen ja tunnen nagu tema. — Missugune mees! Mattias Luik — ja ei jõudnud katsumise tunnil kiusatusele vastu seista!

LUIK (*nagu läbi sisemise nutu*). Narrid olete te! Mis te's tahate, et ma pean tegema?

MARTA. Narrid? Võib-olla. Mis meie tahame? Ausateks inimesteks jääda, kes rikkuse sees ei rübele, mis kuriteo läbi saadud. Mis sina pead tegema? Tja, kes selle peale teab vastata! Sellega pead sa ise valmis saama. Mis sa minu peale oled kulutanud, pead sa krossi ja kopikani tagasi saama, kui ma ka sel silmapilgul veel ei tea, kuidas ja millal. Ära nuta, Elvire, me jõuame tööd teha. Küll meie jaoks ka kusagil tükk ausasti teenitud leiba leidub.

ELVIRE (*nuttes*). Jaa, jaa, jumal ei jäta meid maha!

LUIK (*poolvihaselt, poolnuttes*). Jumal ei jäta ka mind maha! Ta ei ole seda teinud, ja — lollus! Homme räägime kõige selle üle kainemalt!

MARTA. Homme ei ole meid enam siin!

ELVIRE. Jaa, Mattias, homme ei ole meid enam siin!
Anna andeks! Sa oled minu vastu hea olnud, aga —
mina ei saa teisiti! (*Nutab.*)

LUIK. Sina ei saa? ... Saan siis mina midagi parata.
Ma ei saa ometi minna ja ütelda: võtke see raha
tagasi. Mind naerdaks ju välja ja peetaks nõdrameel-
seks! Kas sa's sellest aru ei saa?

ELVIRE. Mina saan ainult aru, et ma puhta südame ja
hingega mehele läksin, nagu Roo mõisa tisler oli,
teadmata, mis temast vaheajal oli saanud! Ah, Mat-
tias, Mattias, miks ei jäänud sa selleks, kes sa olid!
Oli meile vaja mammonat, oli sinule, usinale ja väsi-
mata töömehele vaja kuriteo läbi saadud rikkust! —
Tulesüütaja naine ei saa mina olla!

LUIK (*murtult*). Tulesüütaja! Mis tulesüütaja mina siis
olin! Süütasin mina tuld? — Minu terve elu ei
kaalu siis midagi, üksainus eksisamm, ja — ma pean
kadunud inimene olema?! — Sa ei tea, mis sa mulle
teed! Kelle pärast oli siis see kõik? Ometi sinu pärast!
— — Juba kui sa lapsena tulid ja hõõvelpingi all
laastudega mängisid! Kui sa plikana üle õue jooksid
ja koolivaheajal veel ikka vaese käsitöölise tervituse
lahkesti vastu võtsid ... Kui sa isakodust lahkusid ja
laia ilma läksid ... ah, ei olnud ju mingi lootuse
sädetki! (*Hääl murdub.*) Tuli õnn. Väike küll, aga näi-
tas, kust tee sinu poole viis! Ma tegin ju siis tööd,
kätega ja peaga — kolme eest. Midagi pidi mul sulle
pakkuda olema! (*Pöörab enese ära, sisemise liigutu-
sega.*) Tuli aga ka sissekukkumine. Oli kavalamalt
päid kui Roo mõisa tisleri oma, — kõik oli läinud! —
Kui ma siis meelt heitsin, oli kõriloikajatelgi minust
hale meel, sest — jaa, nõnda see oli: ühel hommikul
olin ma ainult sinise silmaga sissekukkumisest pääse-
nud. Ilma enese teadmata ja ilma selle mõttetagi! Ja
teie siis seal — (*pöörab vihaselt Elvire ja Marta
poole*) — teie tulete nüüd ja mõistate kohut, kui ma
vastu võtsin, mis mulle ilma iga kahtlustuseta peo
peale maksti? (*Pehmelt.*) Elvire, ma võin sulle ütelda:
mitte Gänsemani majade ja Kүүslaugu läbi ei ole ma
rikkaks saanud. Mis Kүүslauk ühe käega andis, seda

ta teisega võttis, ta oli täitmata. — — (*Jälle vihaselt.*)
Jumalgi ei ole mind hukka mõistnud, mis ma ette võt-
sin, see õnnestus, ja ...

ELVIRE (*nuttes*). See tuleb veel, Mattias, see tuleb
veel! Tema ei lase ennast pilgata ...

LUIK (*vihaselt*). See ei tule! Sina oled, kes halastust
ei tunne, kelle silmas kõik minu endine ja pärastine
elu midagi ei maksa, kes minus ainult kurjategijat
näeb, kes kardab, et ma muud ei mõtle kui — nagu
nüüd jälle Noorbergi vabriku asi — — tja! Siis ma
küll ei tea! ... (*Viskab enese sohvale, nagu inimene,
kes nõuta.*)

(*Elvire nutab ikka alles, Marta nagu on vali ja kõva.*)

(*Eesriie.*)

KOLMAS VAATUS.

Suurem ruum, nähtavasti mõne väiksema seltsi saal hulga toolide, paremat kätt kõnetooli ja pika lauaga. Aknad saali tagaseinas viivad uulitsale või turuplatsile, mida punaka tulega laternad valgustavad.

Valimiste eelkoosolek, toolidel hulk literaate ja maja-peremehi, vanu ja noori. Laua ääres protokollikirjutajad, kõnetoolis SENGELMANN. Eesrinna toolidel AAS-LANK, LUIK, SILMUS, tagapool teiste hulgas KÜUS-LAUK, SÄGA, KRUUSMANN.

Kui eesriie üles läheb, kõnelevad inimesed, ninad koos, siin ja seal elavalt ja vehivad kätega.

SENGELMANN (*helistab kord ja paar*). Härrad! Palun rahu! (*Viivitades*.) Me jõuame nüüd mõlema erakonna poolt ühtlasi ülesseatud kandidaadi juurde: härra vabrikant Otto Kruusmann. Palun mõtteid avaldada, kes poolt, kes vastu.

HÄÄLED (*koosolijate keskelt*). Poolt, poolt! Ei ole vastu keegi! Kõlbab küll!

SÄGA (*paatosega*). «Sull', sull', oh Otto, tahan laulda, kel on veel nii suur tassenpung kui sull'» (*Naer. Mõni plaksutab käsi.*)

SENGELMANN. Härra Säga paluksin ma, kui võimalik uute naljadega esineda. See vana on juba üle linna tuttav ja ei ole ka algupärane. (*Veel suurem naer.*)

KEEGI VANEM MEES. Mis siis? Härra Sägal on ikka õigus ka. Härra Kruusmann on rikas mees, ega see linna varastama ei hakka.

HÄÄLED. Edasi. Palume — edasi!

SENGELMANN. Siis kõik poolt? Vasturääkimist ei ole?

HÄÄLED. Jah! Jah! Keegi ei ole vastu!

SENGELMANN. Palun kõiki neid, kes poolt, üles tõusta. (*Kõik tõusevad üles, ainult Aaslank üksi jääb istuma.*)

SENGELMANN. Palun nüüd neid üles tõusta, kes vastu on.

(*Aaslank üksi tõuseb üles.*)

SENGELMANN (*kirjutajatele*). Kuuendaks linnavoliniku kandidaadiks kõigi häältega ühe hääle vastu härra vabrikant Otto Kruusmann. (*Et kõnekõmin tõuseb, helistab.*) Palun rahu, mu härrad. — Me jõuame nüüd nimekirja järgi seitsmenda kandidaadi juurde. Seitse on halb number. See seitsmes kandidaat olen ma ise. (*Naer, helistab.*) Te olete minu küll koosoleku juhatajaks valinud, aga lasete minu nüüd muidugi läbi kukkuda? Kas... eee... härra Sägal ei ole mõni halb nali käepärast?

SÄGA. Jah on! (*Naer.*)

SENGELMANN. Palun, laske lahti.

SÄGA. Härra ehitusmeister Sengelmann on meile, majaperemeestele kahjulik isik: tema ehitab alalõpmata uusi majasid peale ja ajab üürid alla. (*Naer.*)

SENGELMANN. Härra Sägal ei ole täna õnnelik päev. Seegi nali ei ole uus.

HÄÄLED. Edasi, edasi!

SENGELMANN. Soovib keegi sõna poolt või vastu? Ma panen siis enese hääletamiseks ette ja palun neid, kes poolt, üles tõusta. (*Kõik peale Aaslangi tõusevad püsti.*) Soo, tänan! Palun nüüd neid, kes vastu, üles seista. (*Aaslank üksi tõuseb püsti.*) Tänan. (*Kirjutajale.*) Seitsmenda kandidaadiks valiti kõigi häältega ühe vastu Paul Sengelmann. (*Et jälle kõnekõma on tõusnud, helistab.*) Härra Aaslank! Te olete nüüd juba seitsmenda korda ikka ainuüksi kõigi häälte vastu hääletanud, — tohin ma küsida, sünnib see meelevalduslikult mingi kindla programmi järgi või on see ainult juhus?

AASLANK. See sünnib kindla programmi järgi. Mina protesteerin rõhutatud rahva nimel valimiste vastu, mis

ainult tagurlised kodanlaste ringkonnad toime panevad ja millest laiemad rahvakihid osa võtta ei saa, ja nõuan üleüldist, ühetaolist, otsekohest, salajast ja proportsionaalset valimist.

SENGELMANN. Nalja peale oli siin õieti härra Sägal eesõigus. Nüüd hakkate ka teie. Meil ei ole siin omelt mõni shodka, me seame linnavalimiste jaoks kandidaate üles.

KUUSLAUK. Härra Aaslank ei jõua seda aega ära oodata, kuni ta isa maja maha on tudeerinud ja siis ise ka selle rõhutud rahva kilda saab, kelle nimel ta protesteerib. (Naer.)

SENGELMANN (helistab). Palun mitte isiklikuks saada!

AASLANK (teravalt). Kas isand Kүүslaugul on ka hääl? Kas ta ei ole oma maja maha — ütlen maha... eee — müünud? (Naer, ninade kokkupistamine, sosistamine.)

SENGELMANN (helistab). Härra Kүүslaugul on Pärtelpoja pärijate nimel hääl.

(Väike kihin-kahin rahva hulgas, KIIKAJON on sisse astunud ja sammub tõsise näoga toolide ridade vahelt läbi, kõnetooli poole, siit ja sealt peanokutamisega teravitusi vastu võttes.)

KIIKAJON (Sengelmännile kätt andes, vähe tuseselt). Olin ootamatu juhtumise läbi takistatud varem koosolekule ilmumast. Te olete küll juba alanud?

SENGELMANN. Jaa. Esimesed seitse kandidaati nimekirjast on juba läbi ja ühel häälel vastu võetud. Nende hulgas ka teie, härra Kiikajon.

KIIKAJON (ikka tuseselt). Minu nimetamisel on vähe tähtsust, aga — mul oleks koosolekule sõnakene ütelda olnud. Sellega olen ma nüüd hiljaks jäänud.

HÄÄLED. Võib ju veel! Palume! Palume väga!

SENGELMANN (kella vaadates, viivitades). Palun! (Tahab kõnetoolilt maha tulla.)

KIIKAJON. Ma võin ju siitsamast. Mul ei ole palju ütelda.

SILMUS (pilgates). Aga palume lühidalt ja — mitte

neist seitsmest pärispatust. Neist oleme me juba küllalt kuulnud.

KIIKAJON (üles vaadates). Just neist tahtsin ma kõnelda. Aga kui ei soovita...

HÄÄLED. Palume, palume! (Väike käteplagin, mis suuremaks ja suuremaks läheb. On näha, et pool saali on Kiikajoni sõprade ja pool tema vastastega täidetud.)

KIIKAJON (vaatab oma sõrmeotsi, laseb silmapilguks pea norusse ja algab siis). Kaaskodanikud! Tähtsa asja pärast oleme koos. Me tahame eneste kätte võtta linna asjade juhtimise, seltskonna käest, kes võimu enese käes hoida oma isadelt päritud ajalooliseks eesõiguseks pidas, kes meie peale kui alaväärtusliste tõusikute peale vaatab ja ei usu, et meie linna hea käekäigu saavutamiseks ausad ja küpsed küllalt oleme. Me tohime sellepärast ainult kõige ausamaid ja kõige paremaid eneste keskelt raekotta saata, mehi, kelle peale ei olevikust ega minevikust varju kübetki ei lange.

Meie, iga üksik meist, meie ei saa seda salata, ei ole oma isade puhtameelsuse pärandust küllalt pühaks pidada jõudnud. Me oleme igaüks ainult enese eest hoolitsenud ja vähe hoolinud üleüldisest edust. Me olime igaüks iseenda väiksesse maailma ära uppunud, meil oli kõigil oma töö ja püüdmine — edasi tahtsime saada. Neil oli vana, mitmesaja-aastane kultuur seljataga, meie tahtsime ühe hüppega, ühe inimese eluea jooksul kultuuri maitsmisele asuda, elu pidulauda istuda. Meid ajas taga rikkusejaht. *Pecunia primum est, virtus post nummos*: Esmalt rikkus, varanduse järel voorus! — Arvustagem endid. (Rahutus rahva keskel.) Mitte igaühe tee meie keskelt jõukusele ei ole laitmata puhas. Kes mustust oma käte küljes teab, astugu tagasi.

SILMUS. Palume lühemalt!

KIIKAJON (eksitamata). Veel midagi tahan ma teile ütelda. Kes kinniste silmadega läbi aja ja elu ei astu, teab: meie ei jää näitelavale, kuhu astuda tahame, kauaks. Me saame ainult lühikeseks vahelülks olla, meie järel tulevad tagasitõrjumata teised, kes nõuavad: «süüa olgu küllalt» ja kes juba ootavad, et meie

asemele istuda. Ja need vaatavad veel suurema umbusaldusega meie peale, loevad meid niisama tõusikuteks ja peavad omi, tööst kõvu käsi puhtamaks meie omadest. Sest nende käsi ei ole veel rüvetanud rikku-sejaht...

KRUUSMANN (*kes kõik aeg kärsitust üles näidanud*). Küllalt, küllalt! Mis see peab tähendama, öö läheb nahka!

SENGELMANN (*taskukella vaadates*). Vahest ehk teeksite lühemalt, näete, inimesed hakkavad rahutuks jääma ja meil on veel palju tööd ees.

KIIKAJON. Ma lõpetan. Kaaskodanikud! Meie aeg on hingeliselt külmaks, jäiseks, kalgiks muutunud, ööpimedaks — kõigist säravatest elektrituledest hoolimata. Kuldasika ümber tantsivad kõik, ainult oma kasu tõstab pead! Meie terve õhkkond on täis hävitavat kihvti... (*algab tasane jalgadega trampimine, mis kõvemaks ja kõvemaks läheb*) täis seltskonna valet, mis kõik puhtamad püüded enese alla matab...

SILMUS (*üles karates*). Kaua me siin seda patustpõõramise jutlust peame kuulma? Juhataja, täitke oma kohust!

(*Jalgadega trampimine kestab edasi, aga teiselt poolt ka äge käteplaksutamine. Hüüded ja vilistamine läbisegi. «Lõpp, lõpp!» aga ka: «Edasi, edasi!» Segadus kasvab, juhataja on kõnetoolilt alla tulnud.*)

KIIKAJON (*ärritatud, on kõnetooli üles astunud, vaatab sealt, käed rinna peal vaheldi, üle erutatud rahvahulga. Tema hääl müristab ikka suuremaks kasvavast mürast ja vilistamisest üle*). Te ei taha mind rääkida lasta? Te tahate mu suud sulgeda? Siis vaadake enese ümber, kas ei istugi vahest siin meie keskel hoonepõletajaid, pärandusepetjaid, varguse vastuvõtjaid, laevauputajaid, — saunapidajaid noorte pesijatega, paarikestele kalli hinna eest tunniks-paarikstubade üürijaid, suguidu hävitajaid ja teisi tumedalt tegevad olnud isikuid, mehi, kelle käed ühel või teisel viisil seltskonna pattudest puhtad ei ole, kes ise või kelle lapsed nüüd kõik lugupeetud ja pealtnäha ees-

kujulikud seltskonna liikmed ja tegelased on! — Rae-kotta tahame aga kõige ausamaid saata, kelle peale vähemagi kui kahtlustuse varju kübet ei lange. Käed küljest, kellel nad puhtad ei ole! (*Tuleb kähku kõnetoolilt alla ja istub tuseselt oma asemele.*)

SENGELMANN (*on jälle kõnetooli astunud ja helistab vahetpidamata*).

SILMUS (*ärritatult karjades*). Mis see inimene mögab! Miks lastakse niisugusel tervet seltskonda teotada! Niisugusel, kellest ei teata, kes ta on ja kust ta pärit, missugused pärivuse idud tal enesel veres ja missuguse mustuse sisse ta enese juured tagasi ulatavad! Kes teab temast midagi enamat, kui et ta ühel päeval ootamata siia ilmus ja siin nüüd «inimsoo ärapäastjat» mängib? — Minu teada on ta millegi aia tagant või kuskilt maanteekraavist leitud laps, kelle keegi härdameelne saks sealt leidis ja üles kasvas, sellepärast see tema n e n d e kultuuri ülistamine. — Selle mehe mõõt on täis! Ära tema enese käed rahva asja küljest! — Ja tehku ta tõeks, et üks sõna sellest, mis ma siin ütelnud, tõsi ei ole! (*Istub. Uus käteplagin, müra ja vilistamine läbisegi. Sengelmann helistab ägedalt ja ühtelugu.*)

KIIKAJON (*vaatab oma sõrmeotsi, kui kära vähe raageb, siis*). Palun sõna! Ilma minu tahtmata on koosolek tumultaarseks¹ muutunud ja ma kahetsen, et selles süüdlane olen. Härra Silmusele on mul järgmist ütelda. Jah, mina olen abieluta sündinud laps, sest et võrgutaja, kes minu emale abielu oli tootanud, kui ta oma tahtmist oli saanud, tema maha jättis ja kadus. See mees istub siin meie keskel ja kuulub härra Silmuse heade tuttavate kildkonda. Ta ei tunne mind ja mina ei taha teda tunna. Sest tema juures ei ole enam midagi päästa.

Mulle kasuisaks ja tõsiseks halastajaks isaks sai minu ema leivavanem, kelle ütluse järgi minu ema, kes minu sünnitamisel suri, hea ja armas inimene oli. — Kes mind ennast milleski autus süüdistada teab, see tehku seda. (*Istub. Surmavaikus.*)

¹ Lärmakaks.

SENGELMANN (*vähe aja pärast, taskukella vaadates*).
Ma usun, et nüüd — see piinlik vahejuhtumine tohiks
lõpetatud olla. Me ehk teeme väikese vaheaja, kuni
meeled jälle rahulikumaks jäävad?

(*Rahva seas üksteise otsa vahtimine.*)

KEEGI VANEM MEES. Tehke tööd edasi. Selle moega
ei jõua me täna kuigi kaugele.

HÄÄLED. Jah, jah! Teeme tööd edasi.

SENGELMANN. Kui soovitakse! (*Viivitab veel vähe ja
algab siis.*) Me jõuame siis nüüd jälle ühe mõlema
erakonna poolt ühtlasi ülesseatud kandidaadi juurde.
Majade omanik Mattias Luik. On kellelgi vastu rää-
kida? Ma arvan, et mitte. (*Vaikus.*)

KIIKAJON (*tõuseb pikkamisi üles*). Palun sõna!

(*Rahva hulgas kihin-kahin.*)

SENGELMANN (*helistab*). Härra Kiikajonil on sõna!

KIIKAJON (*pikkamisi ja rahulikult*). Meie erakond oli
küll mõelnud härra Luige kandidatuuri omalt poolt
ka toetada, aga on pikema kaalumise ja läbirääkimiste
järel siiski otsuseks teinud oma hääli härra Luigele
mitte anda. (*Istub. Silmapilguks suur vaikus. Mõned
nokutavad heakskiitvalt peaga, siis pistavad inimesed
ninad kokku ja sosistamine ja kerge kõnekõmin
pääseb lahti.*)

KRUUSMANN (*aeglaselt, aga ärritatud häälega*). Kul-
das see siis on...

SENGELMANN (*helistab*). Härra Kruusmannil on sõna!

KRUUSMANN. Kuidas see siis on, kust siis Kiikajoni
meestel niisugune, äkki niisugune meelemuudatus tuli?
Kas ta ei võiks ütelda? ... (*Istub.*)

SILMUS (*ärritatult*). Palun sõna! Meie protesteerime
niisuguse teguviisi vastu. See on inimeste trötsimine,
seda ei või lubada. Kui härra Luik eile Kiikajoni
meestele kõlbas, peab ta neile ka täna kõlbama. Meil
on siin ometi meestega tegemist, ja mitte lastega, kes
täna nii ja homme teisiti. Tahaks ometi loota, et Kiikajoni
mehed ise ka enesele niisugust tunnistust välja
ei anna.

HÄÄLED. Õige, õige! (*Teised.*) Midagi, eile oli eile ja
täna on täna!

(*Erutus tõuseb, mõned tõusevad üles ja kogunevad ühed
Kiikajoni, teised Silmuse ümber. Sengelmann helistab
ühtelugu.*)

KUUSLAUK. Kui kandidaadi-härra...

SENGELMANN (*helistab*). Palun korda pidada! Kes
soovib sõna? (*Keegi ei soovi.*) Härra Kuuslaugul on
sõna!

KUUSLAUK. Kui kandidaadi-härra lubaksid küsida,
miks siis kandidaadi-härra üksi terve linna vastu ta-
havad opositsiooni teha? Härra Luik on ometi aumees
ja seda terve oma eluaja olnud, kandidaadi-härra
ei tea...

KIIKAJON (*teravalt*). Kes teile ütleb, et ma ei tea?
(*Rõhuga.*) Ma tean!

(*Naer. Sengelmann helistab.*)

KUUSLAUK. No kui kandidaadi-härra teavad, siis ei
maksa kandidaadi-härral ometi härra Luige valimise
vastu rääkima hakata, sest niisugune asi võib ini-
mese peale kergesti vale varju heita ja...

(*Äkki väljas, eemal, tulekahjukell. Inimesed kargavad
istmetelt üles, kõik on erutatud.*) Tulekahju! Tulekahju!
Ei tea, kus! (*Mõned tõttavad läve poole. Kuuslaugu näol,
ehk ta küll teiste kombel ka püüab erutust üles näidata,
muigab sisemine naer.*)

SENGELMANN (*helistab*). Palun rahulikuks jääda, mu
härrad! Me kuuleme kohe, kus linnajaos see on!

KEEGI. Mis juhatajal viga rahulikuks jääda, temal
majasid palju. Põleb üks ära, teised jäävad!

KEEGI TEINE. Ja muidugi kõik kõvasti kinnitatud!
(*Naer.*)

SENGELMANN. Palun rahu, mu härrad!

(*Kõik kuulatavad. Väljas on öövahtide mitme häälega
pasunaid kuulda. Inimesed jooksevad erutatult akende
alt mööda, voorimeeste tõusev sõidumürin kostab tупpa.
Tulekell lööb teise heliga viis lööki. Kõik loevad nähta-
vasti kellalööke kaasa, siis pääsevad hüüded lahti.*)

Viies linnajagu! Viies linnajagu! (*Rahutus ja kõnekõmin tõuseb, mõned tõttavad lävest välja.*)

SENGELMANN (*helistab ja helistab*). Jääme rahulikuks, mu härrad! Kas keegi ei läheks uulitsale ja kat-suks teada saada, mis seal põleb?

(*Tungitakse läve poole, aga juba tuleb keegi väljast ja hüüab valju häälega.*) Noorbergi vabrik! (*Inimesed vahivad kergendatult üksteise otsa, ühtede nägudel muigav pilge, teiste nägudel põlgus.*)

LUIK (*surnukahvatu näoga üles karates, ähkides*). Mis! Noorbergi vabrik? See ei või olla! Ei, ei, see ei või olla! (*Langeb kui halvatult istmele. Inimesed taganevad temast eemale, ta jääb keskele üksi.*)

(*Inimeste hulgas pahvatab siin ja seal naer lahti. Hüüded.*) Juba? Nii ruttu juba? (*Salkadesse kogunemine, kõnekõmin, salakesi näitamine Luige ja Kүүslaugu peale.*)

LUIK (*üles tõustes, üle saali hüüdes*). Minu härrad! Minu härrad!... (*Veel midagi ütleb ta, millest aru ei saa; langeb istmele tagasi. Sel silmapilgul on ELVIRE ja MARTA sisse astunud ja tulevad pikkamisi ettepoole.*)

KEEGI VANEM MEES. Mis seal veel härratada, kui juba kõrbebl! (*Naer.*)

LUIK (*üles karates, vihaselt*). Te irvitate? Mis te irvitate? Nii tõesti kui ma siin seisan, minu hing on sellest puhas! Mina ei ole seda teinud, teha tahtnud, ei iial selle peale mõelnudki!... (*Ähkides.*) Te naerate? Te ei usu seda? (*Vaatab nägudelt poolehoidmist otsides ringi, ei leia seda, meeleheitlikult.*) Jah, te ei võigi seda uskuda! (*Sel silmapilgul näeb ta Elviret — kurku kinnijääv hädahüüd.*) Elvire! (*Vaarub ühe silmapilgu jalgadel ja kargab siis kolinal üle toolide Kүүslaugu ette.*) Sina! See on sinu temp! Sa irvitasid, kui mina vabriku ümberehitamisest rääkisin. Ma nägin küll, aga ei uskunud, et sul siis juba otsuseks oli võetud oma kuratlikku plaani läbi viia!

KUUSLAUK (*üleoleva rahuga*). Aga, härra Luik! Mis sugune kõne! Mina olen ju kahjusaaja ja niisama hästi kui teie, ja mina olen ju...

LUIK. Minu elu needmine oled sa! (*Kisub puusa pealt tupest läikiva soome noa ja lööb selle ülevalt alla Kүүslaugule rindu.*) Sure, kurat! Nagu siga, mis sa eluaeg oled olnud! Et maailm sust lahti oleks!

ELVIRE (*lähemale joostes*). Mattias! Mattias!...

KUUSLAUK (*langedes*). Appi! Politsei!... Tooge... (*Korisemine.*)

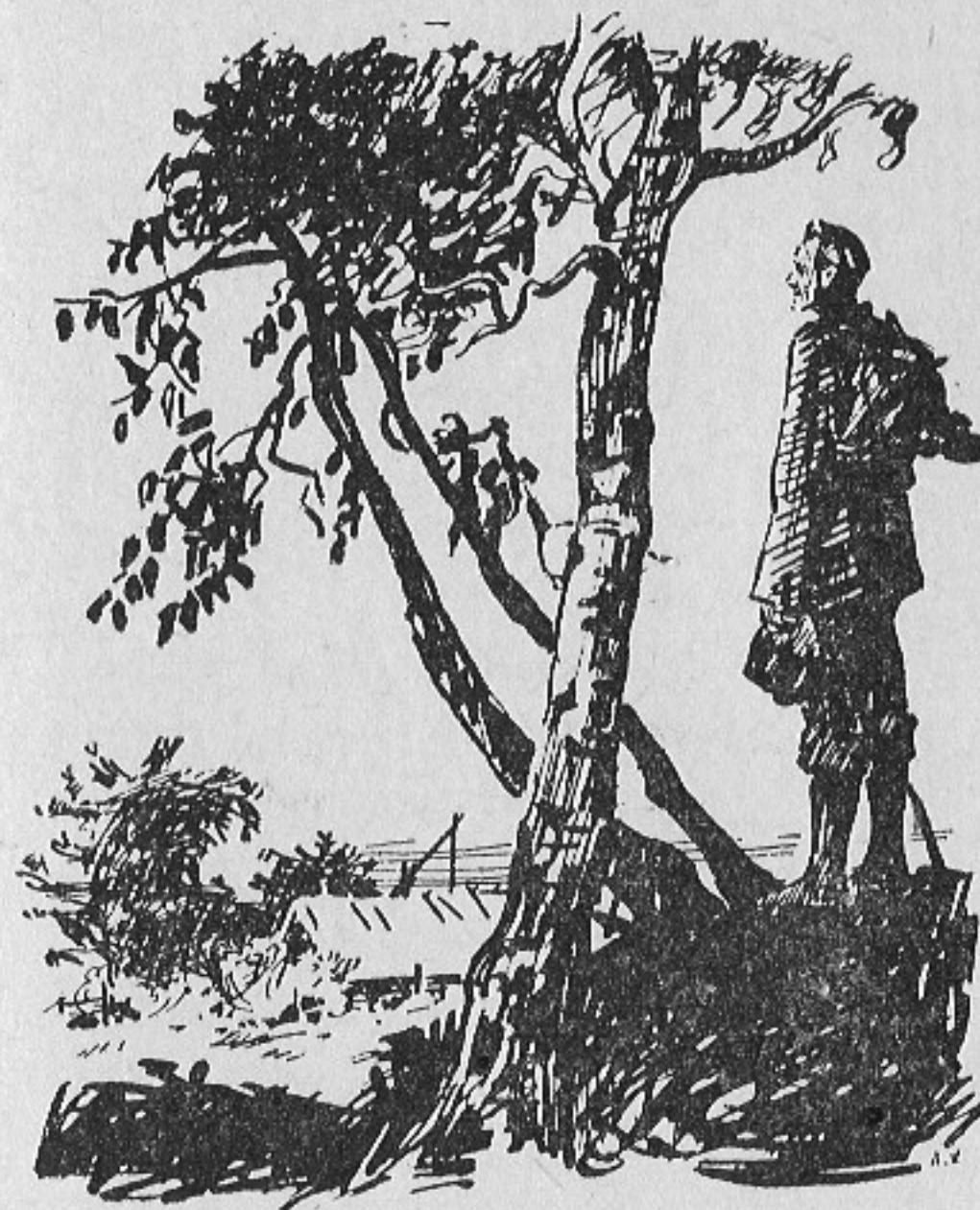
(*Inimesed on kui tarretanud. Elvire on Marta käte vahel minestanud, Säga ja Aaslank tõttavad teda toetama. Mõned kogunevad Kүүslaugu ümber ja tõstavad ta maast üles, on tema ümber nõuta. Erutatud kõnekõmina pärast ei ole kellegi sõnadest aru saada.*)

KIIKAJON (*on vastumeelt, aga nagu tahtmatult Kүүslaugu rühma ette astunud, arusaamatu näoilme ja häälega*). On ta surnud?

(*Elav juuresolijate seletamine, millest aru ei saa. Korraga eeskojas — pauk. Tarretav kohkumine.*)

KEEGI (*tuleb erutatult eeskojast, ei saa erutuse pärast rääkida, kogeleb*). Mattias Luik! Luik on enesele kuuli pähe ajanud!

(*Tarretanud vaikus. Väljast kostavad tulekahjukella tumedad löögid ja pasunate hääled edasi; eesriie langeb pikkamisi.*)

NEETUD TALU

Komöödia neljas vaatuses

OSALISED:

PÄHNI JAAK JASSIK — 65 a.

Selle lapsed: HEINRICH — 35 a.

JULIUS — 25 a.

URVE — 30 a.

VIRVE — 23 a.

ANNE, perenaise asemel Pähnil — 23 a.

JÜRI, sulane sealsamas — 50 a.

EPP, ümmardaja sealsamas — 40 a.

JUKU, karjus sealsamas — 10 a.

RAJOONIÜLEM — 35 a.

ÄAKSI AADU — 60 a.

ESIMENE VAATUS.

Kahel pool kõrged puud, mis ettepoole varju heidavad. Risti üle näitelava on maantee, mis nähtavasti mööda äkki alla langevat oru kallast viib, kust puud ja põõsad üles kasvavad. Et oru põhjas jõgi peab olema, näitab pahemat kätt vana pikk lagunud sild, mille kaudu küla tee üle oru viib ja teisel pool pahemat kätt üra kallab. Üle oru tõuseb pikkamisi nõlvak üles, mida tõuvilja oras katab, mis aga kollast lille ja umbrohtu täis. Seal, keset vilja nagu saar, talu, mille hooned ja kaevuvinn viljapuude ja põõsaste sisse upuvad. See tagumine prospekt kõik särava keskpäeva valgusesse kastetud. Linnukeste vidin, paar korda kuuldub eemal ka käo kukkumist. Kui teatris juba kõik rahulikuks jäänud, tuleb paremalt poolt õhinal mees, vahest 25—26 aastane, tugev ja võimas, nägu noort pügamata habet täis, palja jalu, enam linna- kui maamehe moodi riides, tolmune ja higine, pamp õlal, mille peale saapad seotud — tal on nähtavasti pikk teekond seljataga. Kui ta keskele jõuab, kuhu puude vahelt talu kätte paistab, jääb ta seisma, võtab kaabu peast ja laotab sellele, mis ta näeb, nagu tähtmatult käed vastu, tema huultelt tuleb mingi guturaalne õnnehüüd.

JULIUS. Kodu! Isamaja! Näen ma sind jälle! (Liigutus valdab teda, nagu luksudes, nagu läbi sisemise nutu.) Ja võisin sust eemale jääda nii kaua aastaid! — Ma ei olegi sind jälle nägema väärt! (Vahib üksisilmi talu poole.) Kui armas, kui südame külge kinni kasvanud sa siiski oled! Iga kivi, iga känd! (Astub nagu joovastuses, tammudes silla poole ja peale, hõrduses.)

Sild siin — vanaks oled jäänud! Mitu aastat sellest on, kui valge peaga poisikesena kelkides isal sind ehk tada aitasin? Siin kusagil käsipuu sees peab ju mu nimigi seisma, mis siia löikasin, kui isa laadalt noa tõi... (*otsib*) siin! Pehastanud ja välja pudenenud, vaevalt veel tunda! On ehk nõndagi mälestus minust isakodus pudenenud ja kadunud, ei tunta ega teatagi mind enam seal? (*Vahib jälle üksisilmi talu poole.*) Kas isa veel elabki! Kas ongi veel Pähni meie kodu, või on seal ammu juba teised sees, — mis mu vennast ja õdedest on saanud... midagi ei tea! Ma ei tahtnud ju neist midagi teada!

(*Ikka üksisilmi vahtides ja silmi käega valguse eest varjates.*) Kui suureks puud on kasvanud — jaa, jaa, kümme aastat! (*Mõtetes, siis silmapilguks, kui tahaks hääle nutuks muutuda.*) Isakene, vana hea hall isakene, sinul oli õigus ja mina olin vastik poiss, äge, tõrge, isemeelne ja ülekohtune, kui — viimast korda siin silal seisin, süda lapsikut viha täis! Ja läksin ja ei vaadanud kordagi tagasi! Ja nüüd?

(*Nagu süütundes silmadega abi otsides, nagu enesega kurjustades.*) Mis ma's nüüd tahan, mis ma's nüüd enese siia olen vedanud! (*Kaevates.*) Ah! Seda tahaksin, millest nii kaua ilma olen olnud — enese süü läbi — Kodu soojust! (*Liigutatult, südamlikult.*) Vana hea hall isakene, tahaksin, et sa veel elad! Sinu jalgade ümber tahaksin hakata, ... ei, ei, seda ei ole ma väärt..., ainult kord veel sind eemalt näha, salaja, varjupaigast! Sind ja seda, mille nimi oli kord kodu! Öösel, kui kõik unehõlmas, vargsi aknast sisse vaadata, läbi käia veel kõik põllupeenrad... ja istuda siis su hauakünka juures surnuaial, ema, armas emakene, ja... ja kui sa ka juba sinna ära oled läinud, isa, armas ja hallikene, (*katab jälle käed silmade ette*) siis kummuli su hauale heita ja nutta! (*Sisemine valu murrab hääle.*) See... on ju... mu enese valitud osal (*Vahib jälle talu poole, vaikselt, rõõmsalt.*) Aga minu südames, seal ajab nagu ivakene juuri, ja midagi on seal, mis mulle kinnitab: kõik on, nagu oli, isa elab alles ja kodu on veel kodu ja ootab sind! — Kui seda teaks! Kui teaks!

Juljus, Juljus, mis on kodu järele igatsus sinust teinud! (*Siis äkki nagu unest ärgates ja kohkudes.*) Seal tuleb ju keegi, võib-olla mõni vana tuttav? Kes peaks sind siin veel kümne pika aasta järel tundma! Siis läks üle selle silla kergats poisike ja täna — seisab siin habemik mees! Mees? Narrikas mees, keda igatsus tulema ajas, et näha kodu, kuigi kodu temast vahest enam ei taha teada ega teda vastu võtta! Kas see ei ole Ääksi Aadu? Jaa, jaa, see on vana Aadu, ta ei ole palju muutunud. Pean ma minema? — Mispärast. Me saame kohe näha, kas Aadu mind tunneb. (*Katsub silla käsipuud.*) Kannad sa veel? Ehk kannad. (*Istub käsipuu peale.*)

AADU (*tuleb pahemalt poolt pikkamisi üle silla, kui istuja kohale jõuab, võtab tahtmata piibu suust ja jalga jääb peatuma.*)

JULIUS. Tere, külamees! (*Kergitab kübarat.*)

AADU. Tere, tere, härra! (*Kergitab mütsilodu.*)

JULIUS. Vabandage — mis selle ilusa talu nimi on, mis sealt paistab?

AADU. Ah see? Nojah, ilus talu ikka küll. Eks see ole Pähni. — Kas härrad teda osta tahavad?

JULIUS (*kihvatab*). Osta? Kas ta siis müüa on?

AADU. Kes teda teab. Võib-olla on, võib-olla ei ole.

JULIUS. Vai nii. Kelle oma see on?

AADU. Eks ta vana Jassiku oma ole! Pähni ju kaugel kuulus koht.

JULIUS (*alatas püüdes külm ja rahulik olla.*) Niisugust kena talu ei saa igapäev näha, sellepärast ma küsin. Miks te mulle nõnda otsa vaatate?

AADU. Ah otsa vaatan? Ärge pange pahaks, oleks nagu tuttav hääle, aga — ei tunne.

JULIUS (*silmi mujale pöörates*). Te ei võigi tunda, ma ei ole siit.

AADU. Ega ei ole. (*Tahab mütsi kergitada ja minna.*)

JULIUS. Teil ehk ei ole aega? Puhake ka minu kombel jalgu, puhume paar sõna juttu. Pange linnasuutsu ka. (*Pakub paberossi.*)

AADU. Mis te ennast kulutate. See kaup nüüd kallis. (*Katsub oma piipu, see on kustunud, paneb ära.*)

JULIUS. Võtke, võtke! (*Annab Aadule tuld ja süütab ka ise paberossi põlema.*)

AADU (*paberossiga natuke oskamata*). Hea pehme saksa suits küll.

JULIUS. See on siis Pähni ja peremehe nimi on Jassik?

AADU. Seda küll.

JULIUS. Te nagu nimetasite, et talu müüa on? Miks nii? Kas — (*tahtmatu liigutus hääles*) peremeest ei ole, kas peremees surnud on ja pärijad talu müüa tahavad? (*Tema olekust on nagu tõusvat viha märgata.*) Niisugust talu müüa...!

AADU. Mis nüüd seda, vana Jaak ikka alles elab, aga — (*on pahemale poole astunud ja sillalt alla vaadanud*) — näe, seal ta jõe ääres istub ja kala õngitseb.

JULIUS (*kargab üles ja vahib ka alla — on sügavasti liigutatud, mida Aadu aga tähele ei pane.*)

AADU (*nagu etteheitvalt*). Jah, vanamehel ka üks amet. (*Nagu vabandades.*) Nojah, ega tal ka kodus suurt hea olla ei ole.

JULIUS. Kuidas? Tal ei ole kodus hea? Miks nii?

AADU. Ega minagi tea. See tuli nii, kogemata üle keele. Pähnil ei ole ju keegi õnnelik olnud.

JULIUS. Mis te ütlete? Seal ei ole keegi õnnelik olnud?

AADU. Õnnelik jah, seal minu teada küll keegi olnud ei ole. Esimene rendiperemees, kes ta kehva jõuga ostis, see orjas seal tööd teha, kütist kiskuda ja talu korda seadida, kuni tervise kaotas, voodisse jäi, kaks-kolm aastat pikali lamas ja nägema pidi, kuidas oksjon tehti ja ta — võõra mehe vankril pikali maas talust välja viidi. — See läks sealt nuttes välja. — Siis tuli üks rikas ja ostis talu pojale. Seadis pojale jalad alla, et muudkui ela ja laula. No seda see ka tegi. Seni läks kuidagi ta läks, kuni isa elas. Jõi ja laulis, jõi ja laulis, kuni oligi lugu lauldud ja kõik maha joodud — võlanõudjad ajasid talu haamri alla. — See läks sealt vandanud välja. — Siis... nojah, siis — tuli praegune peremees. See oli kirjamees ja seitungide lugeja, see tegi talust talu. No see jälle hakkas lapsi koolitama — va kallis inimene, vallavanemaks pandi ja kõik. Perenaine suri tal ka ära. Nojaa, lapsi koolitama — eks need imenud talu tühjaks. Jõuab nüüd üks talu hulka

lapsi koolitada, suured nimnaasiumid või mis... Kaks tüdart koolitas, poeg oli tudeng. — (*Nukrus.*)

JULIUS (*kes kõige aja sillalt alla vahtinud oli*). Kõiki lapsi koolitas?

AADU. Mitte küll seda. Nooremast pojast tahtis endale järeltulijat teha. See jälle nurises, et miks teda ka ei koolitata, ei tahtnud talus teenida. See läks isaga tülli — poisil kõva pea — ja jooksis kodust ära, keegi ei tea temast midagi. Ma esimesel silmapilgul mõtlesin, et piditegi Pähni Julius olema ja olete tagasi tulnud. Ärge pahaks pange.

JULIUS. Pahaks panna ei ole midagi.

AADU. No ega jah. (*Tahab minemist teha.*)

JULIUS (*annab Aadule kustunud paberossi otsa tuld.*)

See on ju huvitav lugu. Ja mis sai koolitatud lastest?

AADU. Vaat seda ei tea. Kodus nad tal kõik on...

JULIUS (*äreuses*). Kodus? Neist ei ole kellestki midagi saanud?

AADU. Mis mina tean. Eks neist ole saksad saanud? Ega nad põllule keegi lähe. Näete seal, kuidas ilus põld ohakaid ja kollast lille täis! Eks oleks praegu nüblig võtta ja teised põllule kitkuma saata!

JULIUS (*mõtetes, nagu enam iseenesele*). Jah, ohakaid kitkuma. (*Nokutab pead ja õhkab.*) Näha on — küll oleks vaja.

(*Nukrus, Aadu imeb oma kustuma tikkuvat paberossi. Astuvad keskelt eemale pahemale poole sillalt alla vaatama ja jäävad enam puude-pöösaste varju. Sest — korraga on paremalt poolt maanteed mööda tulijate, juba päris lähedale jõudnud inimeste edevat ja elavat kõnelaginat kuulda.*)

URVE (*alles kulisside taga*). Te pidite ütlema так точно¹, härra rajooniülem. Mispärast te ei ütelnud так точно?

RAJOONIÜLEM. Так точно, preilid, так точно. Ma ütlen nüüd.

URVE. Te pidite kohe ütlema! Miks te kohe ei ütelnud?

RAJOONIÜLEM. Aii! (*Kargab ettepoole ja seega kulisside tagant välja, hõõrub kõrvaletta.*) Aga nii näpistada! (*On alp ja keksleb.*)

¹ Just nii (vene k.).

(URVE ja VIRVE, punaste päevavarjudega ja edevalt riides, on näitelavale tulnud ja naeravad nii et...).

URVE. Nüüd hakkame jälle laulma ja laulame seda laulu: «Sul on diamandid ja pärlid». Ja härra rajooniülem ütleb iga sõna järel: «Põmm, põmm!» (Hakkab ühelt poolt rajooniülemale käest kinni.)

VIRVE. Jah, jah, siis on hästi naljakas! (Hakkab teiselt poolt rajooniülemale käest kinni. Viibutavad järgmise laulmise ajal kord üks, kord teine vaheldamisi selle kätt üles ja alla.)

URVE (laulab). Sul on diamandid ja pärlid...

RAJOONIÜLEM. Põmm, põmm!

URVE (niisama). Sul on kõik, mis igatseb meel...

RAJOONIÜLEM. Põmm, põmm!

VIRVE (laulab). Sul on kena tuliuis munder...

RAJOONIÜLEM. Aga preilid...!

URVE. «Põmm, põmm» pidite ütlema! (Näpistab rajooniülemat kõrvalestast.)

RAJOONIÜLEM. Aii! Põmm, põmm! (Sügab kõrva-lesta.)

URVE (laulab). Mu armsam, mis tahad sa veel!

(Nad on ettepoole jõudnud, keegi neist ei näi Juliust ja Aadut märkavat, rajooniülem hõõrub kõrva-lesta.)

URVE. Miks te ei ütle «põmm, põmm»?

RAJOONIÜLEM. Jaa, aga kui te näpistate! Jaa — vot, siit pöörab ju teie tee ära ja mina pean edasi minema.

URVE. Kuhugi te ei lähe, me laulame veel! Me laulame nüüd seda laulu: Ты скоро меня позабудешь!¹ Noh, hakake peale! (Hakkab ise laulma.) Ты скоро меня... Miks te ei laula?

RAJOONIÜLEM. Ei, ei. Ei ole enam aega laulda. Pean minema. Jumala eest, pean minema.

VIRVE. Ärge mingel! Tulge meile.

URVE. Jah, jah, tulge meile! Ma laulan teile.

VIRVE. Ja mina tantsin. Tantsin teile plastikat! (Plak-sutab käsi.) Oh kui kena! Te ometi tulete?

RAJOONIÜLEM. Vot preilid, ei saa ju! Ametiäsi! Teenistus, preilid, teenistus! Ootavad!

¹ Sa varsti unustad minu (vene k.).

URVE (hakkab rajooniülemale käest kinni). Ah mis! Tul-ge! Võivad ju oodata!

RAJOONIÜLEM (ennast lahti kiskudes). Ei või, preilid, vot, ei või! Teine kord, preilid, teine kord!

URVE. Teine kord me enam ei kutsugil!

RAJOONIÜLEM. Vot, siis tulen kutsumatagi. Tulen, tulen! Teine kord, vot! Kui ei oleks teid tee peal kohanud — preilid käisid muidugi jalutamas?

URVE. Seenil käisime.

RAJOONIÜLEM. Seenil? Kas siis nüüd juba seeni on?

URVE. On? Vaatamas käisime, kas on. Mõni puravik võiks juba olla.

VIRVE (avameelselt). On ju niikuinii kodus kole igav.

RAJOONIÜLEM. Ja kui ei oleks kohanud, oleksin muidugi tagasi tulles teie poole sisse astunud. Oligi teie juurde asja...

URVE (õhinal). Asja oli? Mis siis? Mis siis?

RAJOONIÜLEM. Teine kord, preilid, teine kord. Nüüd pean minema! Ootavad! Seekord — muudkui jälle nägemiseni, preilid! (Tõstab käe mütsi juurde.)

URVE (mossis mokaadega). Teil ei ole ka kunagi aega!

RAJOONIÜLEM. Jah, mis teha, kui ei ole! Ma tulen homme, jumala eest, preilid, tulen homme! До свидания¹, preilid, до свидания! (Raputab preilide kätt, siis mööda maanteed ära.)

(Julus ja Aadu on tagasi sillale tulnud.)

URVE (rajooniülemale järele vaadates). Hä-pe-mata!

VIRVE. Jah, palu ka veel! Tea, mis ta enesest veel ei arva! Nagu meil teda vaja oleks!

URVE. Vaja või mitte vaja...

(Pööravad silla poole astuma. Kui nad sillal viibijaid näevad, teevad õieti kui suured daamid ja võtavad Aadu ja temaga ühtlasi Juliuse viisaka kübaraliigutuse jahe-dasti vastu. Mõlemad üle silla ära.)

JULIUS (vaatab möödaminejatele tumeda näoga järele, kuni neid enam näha pole).

¹ Nägemiseni (vene k.).

AADU (*liigutab ennast*). Saitegi Pähni preilisid näha.

JULIUS (*nagu ärgates*). Need siis olidki...?

AADU. Kuida siis.

JULIUS. See — noorem ka? (*Mõtetes.*) Kui suureks kasvanud!

AADU (*ei märka midagi*). Suureks jaa. Eks neil ole aastaid ka. Vanem ikka oleks võinud juba ammu mehel olla, aga...

JULIUS (*end tema poole pöörates*). Ei vea?

AADU. Ei tea. Kust neid koolitatud mehi võtta! Raha ka ei ole. (*Löüb käega.*) Räägin siin asju, mida sugugi vaja pole.

JULIUS. Aga see mundrimees? (*Näitab peaga sinna poole, kuhu see kadus.*)

AADU. Ah see? Üks igavene tüdrukute järel jooksa ikka on.

JULIUS. Vene mees?

AADU. Mis ta tühi... On siin Vene ajast ametis, kah niisugune, kui ta on. (*Nukrus.*)

(*Vana Pähni Jaak on pahemat kätt alt silla kõrvalt, õngevibalik seljas ja kälatork kaenlas, üles tulnud ja astub lähemale.*)

JAAK. Tere, Aadu! Nägin, et puhud pikka juttu, tulin ka vaatama, kellega sa... (*Jääb teravalt Juliust silmitsema, kellel raske on ärevust varjata — kergitab kohmetanult kübarat.*) Ärge pahaks pange... Tunnen nagu, aga ei tunne...

AADU. Jah, mina ka mõtlesin, et tunnen, nagu häälest arvasin tundvat. Aga ei tunne, härra ei ole siit nurga inimene. Saime jutu peale — (*näitab käega*) — härra kiitis sinu ilusat talu.

JAAK (*nagu nutt ja häbi hääles, Aadule*). Sina ütled — ilus talu, vaata, missugused mu põllud on!

JULIUS (*häält madalamaks hoida püüdes*). Mis neil viga, on ju küll vastu päikest kallakud maad.

JAAK. Aga umbrohuga raisus! Ohakaid täis! Enesel ei anna selg enam küürutada...

AADU. Sina vana mees nüüd veel!

JAAK. Jah, ei jõua. Ja võõrast jõudu palgata, kust sa seda nüüd veel! (*Väike paus.*)

AADU. Ega jah. Kuule, kus sa oma silmad oled jätnud, kas sa siis veel ikka ilma klaasideta õngekorki näed?

JAAK. See'p see õnnetus oli, puudutasin kogemata käega külge ja — kukkusid vette! Ei saanud enam kätte! (*Teisel toonil.*) Kaugele näen ma hästi, lähedale ei näe. Kirja lugeda ei näe ilma klaasideta sugugi.

AADU. Siis oli küll õnnetus. Mis sa vaene mees nüüd peale hakkad?

JAAK. Jah, kahju küll. Mul ikka kodus veel teised on. Pole küll nii head, aga... Kaugelt võõras härra on? Ärge pange pahaks, kui küsin. Siin saab ju harva muid kui oma inimesi näha, siis oled nagu uudishimuline...

JULIUS. Ah mina? Mina niisama linnamees. Ilus aeg, siis tuli igatsus maale vaatama tulla, kuidas kuskil ka elatakse. Pange linnasuitsu ka. (*Pakub.*)

JAAK. Aitäh! Mina küll suur suitsumees ei ole, pehmemat suitsu ikka sugu teen. (*Võtab, Julius annab tuld.*) Tulite maale suvitama? — Ei mina ka mõistaks kevadisel ajal linnamüüride vahel elada.

JULIUS. Näen ma «suvitaja» moodi välja? (*Näitab käsi.*) Need on töömehe käed.

AADU (*umbusklikult*). Siis ehk olete mõni kõnepidaja? Neid nüüd käib maad mööda.

JULIUS (*naeratades*). Ärge kartke, ka midagi sellesarnast ei ole ma. Lihtne matkaja olen. Võib-olla otsin teenistust, kui leian. Sõjas olin. Lubati ka maad, ei ole veel seni saanud. Kes teab, kui antakse, ei jõuagi vastu võtta. Tahtsin maad-ilma vaadata, näha, kuidas asunikud kusagil hakkama on saanud. Öösel oli jahe-dam kõndida, mõtlesin keskpäeval siin kusagil paar tundi puhata ja siis jälle edasi rännata. Jäin ilusat maak kohta vaatama.

AADU. Nojah, kuidas keegi kunagi kord...

(*Väike paus. Jaak on alati Juliust salakesi eriti püüdnud vaadata.*)

HEINRICH (*lohakas ja, kohe näha, joodik, tuleb kusagilt metsast välja, lonkides, käed püksitaskutes, jääb harkisjalu teiste ette seisma, teatava upsakusega*). Tere! Mis konverentsi siin peetakse?

JAAK (*tusaselt*). No mis konverentsi siis?
 HEINRICH (*Jaagule*). Kas kalaõnne oli? Õhtuks värsket kala saab?
 JAAK. Kassile arvan jätkuvat. Noh, võid temaga jagada.
 — Kust siis sina tuled?
 HEINRICH. Tulen, kust ma tulen. — Kes siis see küla-mehe on?
 JULIUS. Kah keegi.
 HEINRICH. Kas teil suitsu ei juhtu olema?
 JULIUS. Igaühe jaoks just mitte.
 HEINRICH. Noormees, vaadake ette. Mina ei ole igaühe igaüks. *Stud. jur.* Jassik.
 JULIUS. Naljakas vanem härra olete. Olgu. (*Võtab suitsud välja.*) Palun.
 HEINRICH. Te võite oma suitsud sisse soolata! (*Longib üle silla ära.*)
 JULIUS (*kui jutt ei taha sigida*). Kes see siis oli?
 JAAK (*silmi ära pöörates*). Minu poeg!
 JULIUS (*õlgu kehitades*). Tja! (*Jälle paus.*)
 AADU (*teeb minekut*). Olge nüüd terve hea jutu-kõne ja suitsu eest, vaja minema hakata... (*Tõstab kää kübara poole.*)
 JULIUS. Pange veel külasuitsu. (*Pakub.*)
 AADU. Ei enam, mul endal piip. Suur aitäh, teie ise reisimees, lõpevad otsa, ega maal nii kerge saada ole. (*Annab mõlemale kätt, ettepoole paremat kätt ära.*)
 (*Julius ja Jaak jäävad teineteise peale vaatama, nagu ei teaks nad, kust juttu alata või mis peale hakata.*)
 JULIUS. Jah, mul ka vaja edasi minna...
 JAAK. Te ütlesite, et olete öö läbi rännanud ja puhkamine kuluks ära — ehk astute meile sisse. Saab küla-juttu kuulda. Võib-olla nõuab kõht ka toidupoolist...
 JULIUS. Täna lahkuse eest... Väsinud ma just väga pole ja söönud olen ma ka, aga muidugi...
 JAAK. Tulge! Kehv talu küll on, aga — hapu piima palava ilmaga, seda ikkagi leidub.
 JULIUS. Kui ma ei tülita?
 JAAK. Ei te tülita kedagi.
 JULIUS. Teil — (*viivitades*) on peale selle tudeeritud poja veel teisi lapsi?

JAAK. Jah! See on mõnikord see tudeerimine. Mul veel kaks tütar ka. Tulge ühes, siis näete meid kõiki.
 JULIUS. Siis kokku kolm last?
 JAAK. Kolm? (*Õhates.*) Neljas, teine noorem poeg oli ka. See läks kodunt ära juba aastate eest. Ei tea temast midagi. (*Vaatab Juliuse otsa.*) Te olete kaugemal käinud, ehk kuulsite kusagil midagi Julius Jassikust?
 JULIUS (*silmi ära pöörates*). Ei. Oli ta ka tudeeritud?
 JAAK. Ei, ei, poisike oli alles! Elab ta veel või ei, võib-olla viidi ta sõtta ja... Midagi ei tea.
 JULIUS. Kas ta siis passi ka pole nõudnud?
 JAAK. Passi? Jah, kirjutaja oli mu vingamees, see oli talle ilma minu loata passi välja andnud. Korra on ta seda pärast uuendanud ka, Liibavist, politsei kaudu. Kui seda pärast kuulda sain, lasksin sinna kirjutada, ei saanud teada midagi. Olla muudkui passi nõudnud ja saanud — kust ta tuli või kuhu läks, kellel sellega tegu!
 JULIUS. Oli vist kõva südamega poiss?
 JAAK. Oh ei, hea poiss oli! Mina olin vali! Aga mis sellest nüüd teile... Lähme peale.
 JULIUS. Kui te lubate, ma tulen. (*Tõmbab saapad jalga.*) Kas me ei läheks ja vaataks, ehk saame teie prilli kätte? Mul nooremad silmad ja näen paremini.
 JAAK. Oh ei. Ei maksa! Haua koht, seal on jõgi sügav. Ja põhjas lendav pori. See on ammu põhja vajunud. Võib-olla nagu minu pojakenegi!
 JULIUS (*viivitades*). Miks te's kohe kardate, et üks kui teine tingimata porri pidid vajuma? (*Trööstides.*) Vahest ei ole kummagagi fugu nii.
 JAAK. Jah, võib olla, et ei ole...
 JULIUS. No vaadake. Priimi igatahes otsime veel. Ma lähen vette, mul on head silmad.
 JAAK. Mis te minu pärast...
 JULIUS. Mis seal teie pärast. Kulub päris ära end palava ilmaga kord vette kasta. Olge head ja näidake, kus kohal prill vette kukkus. Ma ujun kui part: ma loodan, me saame ta kätte.
 JAAK. Ma küll ei usu. Aga kui te mulle seda head tahate teha...

JULIUS. Ei ole kõne väärtki. Ja mina teie asemel ei kaotaks ka lootust, et teie poeg veel kord tuleb.

JAAK. Jah, kui ta tuleks! Mulle ei jää enam palju päevi.

JULIUS. Ärge kartke. Lähme nüüd, mul on päris ligi sus vee järele.

JAAK. Olgu, lähme!

(Astuvad mõlemad üle silla Jaagu tulnud teed minema ja kaovad silmist. Mets on jälle vait ja vaba, vähe aja pärast langeb eesriie tasakesi.)

TEINE VAATUS.

Pähni talu õu. Paremat kätt kena, aga vähe laokile jäänud elumaja, sellel on kaks välisust, üks pererahvale, teine, kust teenrid sisse ja välja käivad. Pahemat kätt ait või tall, lakka viiva kartsaga, selle taga on mõelda karjalaut. Tagapool vabina-aed õueväravaga. Ohuprospekt kergete suvepilvedega. Maja ees, enam keskel, vana laiade okstega puu, selle tüve ümber pink, pingi ees laud. Kusagil kahe teiba vahel rippuv lokulaud, selle ees väike pink pealeastumiseks.

Elumaja aknad on pärani lahti, sealt välja kostab äge klaverimäng. Akna all murul tantsib VIRVE, mingi fantastiline loor ümber, «Surevat luike». Tantsu ajal tuleb HEINRICH õueväravast ja viskab enese sõna lausumata puu alla pingile röötsakile. Stseen on jantlik ja kärarikas.

HEINRICH (*tantsu kestel*). Kiiremini, Virve, kiiremini! Tulisemalt, kurat võtku!

VIRVE (*akna poole*). Kiiremini, Urvel! Tulisemalt! (*Mäng ja tants võtavad kiirema tempo.*)

HEINRICH. Enam graatsiat, Virve, enam graatsiat!

VIRVE. Sinul hea käskida! (*Võtab end siiski enam kokku.*)

(JAAK ja JULIUS tulevad värava taga nähtavale.)

HEINRICH. Nii, nii, Virve! Nii, nii! Tead, tüdruk, kui sa mu õde ei oleks, musu saaksid.

VIRVE (*ikka tantsides*). Päh! Sinusuguse musu. Süli-taksin peale.

HEINRICH (*pahaselt*). Eleegilisemalt, tüdruk! See on nüüd see koht, kuhu sa tundmusi võid sisse panna!
VIRVE (*akna poole*). Eleegilisemalt, Urve, eleegilisemalt!
URVE (*toast, taob edasi*). Kiiremini ja eleegilisemalt, kuidas see siis kokku sünnib?

(*Tants läheb eksitamatult edasi, Jaak ja Julius on lähemale tulnud. Julius vahib kokkupigistatud huulil ja suul silmil. Jaagul on prill.*)

JAAK (*pahaselt*). Mis jändamine see on! Kas sugugi muud paremat teha ei ole? (*Julius on teretamiseks kübarat kergitanud.*)

VIRVE (*tantsib edasi*). See ei ole jändamine, see on kunst! See on plastika. See on «Surev luik»!

JAAK. Minge siit! Päise päeva ajal, inimestel ei ole muud paremat teha! Häbi võiks teil olla!

VIRVE. Kunst ei ole häbi! (*Jätab siiski järele ja kaob tupp, mäng vaikib. URVE ilmub aknale, Julius teretab ka sinnapoole kübaraga.*)

JAAK (*Heinrichile*). Sa võiksid ka üles tõusta ja külalisele ruumi anda!

HEINRICH (*külmalt*). Ei leia põhjust. Pole minu küllaline.

JAAK. Aga kui mina käsin?

HEINRICH. Käskida võib paljugi. (*Uriseb.*) Kaua sa siis siin ikka veel mõtled käskida! (*Tõuseb siiski üles ja longib tupp.*)

JAAK (*Juliusale*). See on mõnikord see laste koolitamine, näete, missugune minu vanamehe elu on!

JULIUS. Tja! (*Siis.*) Minu süü, kui mu vastuvõtmine teie poja poolt lahkem ei ole. Ma ei olnud tema vastu viisakas.

JAAK (*kibedusega*). Ah mis! Tema! Aga mu tütre, tütre! Ei tea, kuhu võõra inimese eest silmad peita! (*Virve ja Urve on aknale külalist vahtima ilmunud.*)

JULIUS. Miks nii? Plastiline tants on nüüd väga moes. Linnas, kus ma viimati elasin ja olin, õppisid plastilist tantsu isegi emad, tütardest rääkimata. Me oleme tõusev rahvas, meile on kunsti vaja. Ma kuulsin, eesti

preilidest olla paar tosinat isegi välismaal tantsu õppimas.

JAAK. Ah mis! Minu tütar pole midagi õppinud ega õpika. Kui tants toidab, mingi siis tantsima. (*Silmi ära pöörates, enam endamisi.*) Mis saab, kui mina silmad kinni panen... (*Teisel toonil.*) Istuge nüüd siia ja puhake jalgu, ma vaatan, kus mu perenaine on. (*Elumaja poole ära, Virve ja Urve kaovad akna alt.*)

ANNE (*tuleb elumaja poole minnes üle õue, tühjad ämbriid kaelkookudega õlal. Juliust nähes jääb ta tahtmata peatama, punastab ja jääb temale otsa vahtima. Tal kukuvad ärevuse pärast kaelkoogud õlalt*).

JULIUS (*viisakalt*). Tere, neiu!

ANNE (*tahtmatult ühe sammu Juliuse poole astudes — rõõmu hääde*). Juljus!

JULIUS (*kohkumist varjata püüdes*). Mis te ütlesite?

ANNE. Juljus, ära vigurda! See oled ju sina!

JULIUS (*püsti seistes*). Ei tea, missugust Juljust neiu mõtleb. Mina see küll ei ole.

ANNE. No kas mina siis ei tunne!

JULIUS. Nähtavasti on siin eksitus. Kui mina see oleksin, keda teie arvate, peaksin mina teid ju ka tundma.

ANNE (*kahtlema lüües*). Ja te ei tunne?

JULIUS. Kahjuks ei. (*Istub.*)

ANNE (*segaseks jäädes*). Siis on küll ime, siis ma palun küll vabandust. Andke andeks! (*Võtab häbelikult ämbriid, toa poole ära. Jääb aga läve ees imestades ja pead väänates tagasi vaatama.*)

(*Julius pühib otsaest higi. URVE ja VIRVE tulevad toast, löövad päevavarjud lahti, kibelevad esiti ja astuvad siis Juliuse poole. Julius tõuseb üles.*)

VIRVE (*edevalt*). Külalisel on, kuulsin ma, kunstist natuke rohkem aimu kui meie isal?

JULIUS. Oh ei, preilid, ka väga vähe.

VIRVE. Aga te teadsite ju isale ütelda...?

JULIUS. Ainult nii, mis ma kuulnud ja lehtedest lugenud olen.

VIRVE. Te ei ole iial kunstitantsu näinud?

JULIUS. Ehk ikka olen.

VIRVE. «Surevat luike» ka?

JULIUS. Ma ei tea, vist ka. Juhtumisi, nii...

VIRVE. Ja kuidas minu väljendus, minu «Surev luike» teile meeldis?

JULIUS (*tagamõttega*). Ah, preili, jumalik, jumalik!

VIRVE (*õnnelikult*). Urve, ta ütleb «jumalik, jumalik!» Mu härra, te ei ole see, kes te näitate olevat, te olete igatahes kompetent ja asjatundja isik...

JULIUS. Oh ei, preilid, päris liht- ja igapäine tööline olen.

VIRVE. Ei, ei, ma ei usu, seda te küll ei ole.

JULIUS. Uskuge, preilid, ja — nii hoopis kogemata siia, teie õue peale sattunud... Kus te, preili, küsida tohib, seda kunsti õppinud olete?

VIRVE. Ma ei olegi õppinud. Jumalast loodud and.

JULIUS. So soo. Sisemine tung, kunstniku hing...

VIRVE. Nii, nii, mu härra! Muidugi, alus sellele pandi koolis.

JULIUS. Koolis?

VIRVE. Jaa. Meile õpetati seal ju kolme tõugu tantu: salongtantsu, plastikat ja — mis see võimleminegi siis muud on kui tants? Nõnda ütelda — kehakultuur.

URVE (*õel sõna suust võttes*). Ja minu mäng? Minu saatemuusika? Kuidas see teile meeldis?

JULIUS (*nagu enne*). Preili, jumalik, jumalik!

URVE (*õnnelikult*). Virve, ta ütleb «jumalik, jumalik!» Mu härra, te olete vist väga musikaalne inimene. Märgasite muidugi kohe, et oma annet kõrgemas muusika-koolis harinud olen, jaa?

JULIUS. Oh, preili...

URVE. Ärge rääkige, ma tean! Jaa, muusikakoolis, seal ütles preili Buchholz alati, et ma tema kõige anderlikum õpilane olen. Mu härra, te ei ole ennast meile küll tutvustanud...

JULIUS. Asjata, armuline preili, ütlesin ju, mis meen ma olen: tööline, kogemata teie õue peale sattunud... Nimel ei ole mingit tähtsust —

URVE (*sõrmega ähvardades*). Noo, noo, noo! Aga kui te ei soovi... Me oleme ennist midagi metsa maha unustanud või ära kaotanud; me loodame tagasi tulla, les teid veel näha! Jällenägemiseni, mu härra, jälle

nägemiseni! Virve, tule! (*Helpides ja kekseldes õueväravast ära. Julius istub ja õhkab.*)

ANNE (*tuleb, laudlina kaenla all, kandikut leiva ja piimaga kandes, elutoa juurest. Paneb kandiku Juliuse kõrvale pingile ja püüab selle juures Juliuse kaelataguse vahelt sisse vahtida. Laotab lina lauale, ja kui ta kandikult toitu lauale tõstab, kordub see kaelataguse taha piilumine. Siis kisub tema suu Juliusele nägemata võidurikkale naerule. Juliuse ette seisma jäädes*). Vigurda teistega, kui tahad, mind sa küll petta ei saa!

JULIUS. Mis see peab tähendama?

ANNE. Sina oled ju Julius!

JULIUS. Mina ei tea, mis te räägite, igatahes ei ole mul kellegi Juljusega midagi tegu.

ANNE. Või nii? Ma tundsin su esimesel silmapilgul ära. Kui veel mingi kahtlus võiks olla, sul on ju see pruun märk kaela peal, seda ometi ei saa maha salata, see annab su ära.

JULIUS (*omast kindlast meelerahust väljas*). Soo? Ja kes sina siis oled?

ANNE (*puhkeb naerma*). Mind sa ka enam ei tunne? Päris head sõbrad olime vanasti. Iseäralist küll ei olnud, aga — teineteisega läbi saime hästi. Sina linsid mulle ema käest võileiba välja ja mina korjasin sulle marju...

JULIUS. Ma pean ütlema — ei tea.

ANNE. Karja-Ann!

JULIUS (*üles karates*). Mis? Karja-Ann?

ANNE (*naerdes*). Jaa, jaa! Karja-Ann!

JULIUS (*annab tüdrukule rõõmsas ärevuses mõlemad käed*). Kuidas ma siis sind veel pidin tundma: pisike räpane pruun nuustik olid, ja nüüd! Missugune õitsev, täiskasvanud noor neiu! (*Hoiavad ikka käest kinni ja naeratavad teineteisele õnnelikult näkku.*)

ANNE. Sulle on ju ka habe kasvanud, oled ju ka pealt-näha täismees. Mis sa muidu oled ja miks sa sedaviisi tuled, või ma seda tean.

JULIUS (*tagasi astudes, ruttu enese ümber vaadates ja sõrme suu peale pannes*). Psst! Anne!

ANNE. Mis on?

JULIUS. Oskad sa vaikida? (*Tõmbab ta puutiva varju.*)

ANNE. Ei tea, oskan mõndagi.

JULIUS. Siis võta ennast kokku ja tee, nagu ei tunneks sa mind. Seda on vaja!

ANNE. Aga mispärast?

JULIUS. Seda ei tea ma praegu veel isegi. Ei ole veel järele mõtelda saanud. Ma ei tulnud selle mõttega, et ennast tunda anda. Ma ei mõistnud ka aimata, mis suguse olukorra ma siin eest leian, ma ei oska ennast siin veel asetada, ma ei tea ka, mis isa minu kohta mõtleb...

ANNE. Isa on kõik need aastad oma Juljust, kui mitte igapäev suus, siis igatahes südames kandnud.

JULIUS. Jaa, aga — heas või kurjas mõttes?

ANNE. Heas, Juljus, heas! Näed ju, mis tal teistest lastest on!

JULIUS. Jah, niisugune pere! Anne, oled sina see, keda isa oma perenaiseks nimetab?

ANNE. Küllap olen.

JULIUS. Sa oled kõik need kümme aastat siin olnud?

ANNE. Jaa, Juljus, seda oli vaja! Sinu ja sinu isa pärast! Te olite ju mõlemad karja-Anne vastu alati head! Kui sina ära läksid — esiti olin ikka veel karja-Ann, pärast sai must tüdruk-Ann, aegamööda perenaine-Ann. Ega ei olnud ju kedagi, kes ka vähe sinu isa poole oleks hoidnud. Omad lapsed? Ega mul nende sakstega alati kerge polnud. Aga mina ajasin kiusu ja ei läinud, tahtsin isal sind tagasi oodata ja talu sulle alles hoida aidata, kuni sa ükskord tuled. Ära vaata mulle ühti nii veidrate silmadega otsa! (*Lööb silmad maha.*) Oi, oi, Juljus, et sa varem ei tulnud.

JULIUS. Sellest pärast, — kuule, kas mu vend siis ikka veel tudeerib? (*Istuvad.*)

ANNE. Mis ta's veel tudeerib. Juba mitu aastat kodus.

JULIUS. Ja mingisugust kohta ei otsi enesele?

ANNE. On kah paar korda katsunud. Ei püsinud, kas saadeti või tuli ise ära. Ta ju joodik ja laisk. Võiks kodus ka vähe aidata, ei pista näppugi kukugi külge.

JULIUS. Ja mu õed? Urve olla muusikakoolis käinud?

ANNE. Nojah, kuni ära saadeti. Tuli koju, tahtis sinu

talulastele klaveritunde anda, linnas ei olla lubatud, no — ei võta jälle keegi. Pärast oli kuskil kooliõpetaja, sealt tuli tagasi, tervis olla hädiseks jäänud — ei olla seda — õhku välja kannatanud, lapsed olla halba haisu teinud ja —

JULIUS. Ja Virve?

ANNE. Virvel oli paar korda lastekutsari koht. Ka ei püsinud. Olla raske olnud. Ja pesuvett ei olla tuppa toodud. Siis õppis tipp-preiliks või, mina ei tea. No palk väike, ei olla «hingelist sõpra» leidnud, ei olla omaga välja tulnud. Nüüd ütleb, et õpib plastikat või mis.

JULIUS. Kus ta's õpib?

ANNE. Kus? Siinsamas kodus. Niisama albib.

JULIUS. Ja mis nad siis kõik kolm muidu veel...?

ANNE. Teevad või? Neavad oma sündimise kohta, neavad isa, et see talu ära ei müü ja raha kätte ei anna, et siis saaks preilid mehele ja — noorhärja hakkaks linnas äri ajama ja... (*vaikib*).

JULIUS (*on tõsine ja sügavasti mõtetesse vajunud*).

ANNE (*südamlikult*). Nüüd, Juljus, kust sina siis tuled ja missugune sa tuled? Rikas või kehva, aus inimene või... (*jääb Juliusele otsa vaatama*).

JULIUS (*kui kohkudes, segaselt*). Mina? Ah, ega mul õnne ei ole olnud. Lihttööline olin, soldatiks võeti, punaste seas olin, põgenesin — kõigest sellest vahest teine kord. Anne, ütle mulle ühte: on teil kehvus majas?

ANNE (*kehitas õlgu*). Oksjonit ei ole veel olnud.

JULIUS. On teil tööjõudu majas vaja?

ANNE. Tööjõudu ja veel enam peremeest. Vanamees ei jõua enam.

JULIUS. Kui tark tüdruk sust on saanud! Anne, siis jääb nõnda, sa teed, nagu ei tunneks sa mind? Suudad sa?

ANNE. Aga mispärast, Juljus, seda ei ole ju vaja.

JULIUS. Seda on vaja! Anne, sa ei tea. Kui inimene kümme aastat oma südame on kõvaks teinud, kodust ja omastest midagi ei ole teada tahtnud ja siis äkki murdub seal midagi ja temas tõuseb üles vääramata igatsus jälle kõige selle järele, millele ta kord vihas ja valus selja on pööranud, siis ei ole temal enam ei

õigust ega julgust tulla ja ütelda: siin ma nüüd jälle olen, võtke mind nüüd jälle vastu, nagu ei oleks vaepeal midagi olnud, — ei, Anne, siis seda julgust enam ei ole. Juba häbi on tulla!

ANNE. Vaene Juljus!

JULIUS. Niisugune inimene, kui tema nüüd ka tuleb ja tahab kõik jälle heaks teha, sealt jälle peale hakata, kus ta minnes lõpetas, ja näeb nüüd, et see pilt, mille tema minnes nagu peeglis oma südames kaasa võttis ja mida ta hinges kandis, on vale ja kõik on teistl, kui tema enesele ette kujutas, siis ei saa tema ennaal kõigesse nagu asetada, ei leia hakatust! See on!

ANNE. Võib olla, et see nõnda on. Aga — kodu on ju alles, isa on ju alles! Ootavad sind, võtavad su vastu lahtiste kätega! Ja sind on siia vaja, siia on peremees vajaja ja kõva kätt, nii hädasti vaja! — Julgust, Juljus!

JULIUS. Ma ei saa! Nii äkisti ma ei saa! Kui saaks kuidagi siin paar päevagi tundmatult ja teadmatult ringi vaadata, küll ma siis iseennast jälle leiaksin. Aga nõnda — Anne, sa oled tark tüdruk, kas sina ei tea nõu?

(Heinrich on akna alla ilmunud.)

ANNE. Juljus, mis tark mina nüüd olen! Aga kui sa tõesti nõnda tahad, nõu juba leiame. Hakka meile pärliseks. Või sulaseks. Eestkätt. Ma ütlen isale.

JULIUS *(õnnelikult)*. Kui see läheks.

ANNE. Miks mitte, meile on ju tööjõudu vaja.

JULIUS *(üles karates, tahab Anne käsi pihku võtta)*. Anne, sa oled ...

ANNE. Sst! Kui sa tahad, et mina sind ka ei pea tundma — siis pean minema. Näe, su vend vahib aknast. Hakka nüüd sööma. Ma saadan kohe isa, ta jäi sulasega rääkima, hobuse jalaga oli midagi, või mis.

(Läheb. Julius vaatab temale hiilgavate silmadega järele ja hakkab siis sööma.)

HEINRICH *(tuleb, käed püksitaskutes, toast, temal kiheleb midagi, astub lähemale, jääb häbemata näoga Juliuse ette seisma)*. Maitseb?

JULIUS. Arvan.

HEINRICH. Mina ei pea pikka viha.

JULIUS. Ei ole ka asja.

HEINRICH. Aga te nimetasite mind naljakaks vanemaks härraks!

JULIUS. Võib olla, nii — esimese mulje järgi.

HEINRICH. See ei olnud siis pahasti mõeldud?

JULIUS. Pahast saab piip ...

HEINRICH. Te võite mulle siis ühe suitsu pakkuda. Nad on mul kodus otsa lõppenud.

JULIUS. Aga kõige suurema heameelega! Palun! *(Paneb paberossikarbi Heinrichi ette laua peale ja tahab ka tuld anda.)*

HEINRICH. Tänan! Tuld on mul enesel. *(Süütab ja istub lõssakile Juliuse kõrvale.)* Teil oli, nägin ma, perenaisega pikem jutuaajamine. Kena tüdruk, mis?

JULIUS. Jaa, väga kena tüdruk.

HEINRICH. Ärge aga näppe ära kõrvetage. Seda vanamees ei salli, see on tema jaoks!

JULIUS *(kihvatades)*. Mis?

HEINRICH. Ma ei taha midagi ütelnud olla.

(Sel silmapilgul tuleb ANNE toa poolt kamatopsiga, Heinrichi nähes ennast kokku võttes.)

ANNE. Peremees tuleb kohe. Ehk härrad soovivad piima juurde kama?

JULIUS *(jahtunult)*. Kama? Tänan väga, jaa! Ei ole seda hüva rooga enam ammugi saanud.

ANNE. Olge head! *(Tahab minna.)*

HEINRICH. Anne!

ANNE *(seisma jäädes)*. Jaa, noorhärja?

HEINRICH. Kas sa ei või karjapoissi poodniku juurde saata, lase mulle pakk paberosse tuua.

ANNE. Kui saksad soovivad. Andke siis markasid.

HEINRICH. Võta piimarahast.

ANNE. Piimaraha on peremehe käes.

HEINRICH. Anna siis omast käest, mul ei ole praegu käepärast.

ANNE. Mul paraku ka ei ole. *(Ära.)*

HEINRICH. Häbemata tüdruk! Oodaku aga! Vanamehe puusärgi järel, esimene asi, läheb see oma kirstuga.

JULIUS (*peenelt pilgates*). Kui vali te olete.

HEINRICH. Ärateenitud ainult!

JULIUS (*end temale vastu pöörates*). Aga vanamees, nagu näha, ei taha surra?

HEINRICH. Aja küsimus! Et kord selle jutu peale tulnud oleme — see neetud talu, selle küljes ta ripub, te mõistate mind, see ei ole, et ma oma isa surma ootaksin, aga — mis ta jäandab veel kohaga, kui lapsed kõik juba ealised ja keegi meist talu edasi pldada ei taha. Vanamees võiks juba ammu kergemaid päevi saada.

JULIUS (*veidi luuravalt*). Selle neetud talu, selle müüsite teie muidugi kohe maha?

HEINRICH. Iseenesestki mõista. See on ju see meie pärijate õnnetus. Seal on mu õed, mehele nad ei saa, ei saa ka eneste väljaarendamiseks raha, vanamees ei anna! Seal olen mina — mängin siin ka veidrat oad, tüdrukuplikagi hakkab ninna. Siin talupojastub ju inimene hoopis ära.

JULIUS. Mis teie teeksite, kui raha pihku saaksite? Vabandage, et ma küsin, see on nii, et — targemate inimeste käest midagi õppida.

HEINRICH. Ah, no seal on ometi sada võimalust! Kui mitte muud, siis linnas lihtsalt mingisugune agentuur-büroo avada...

JULIUS (*peenelt pilgates*). Ja raha tuleb kui raba?

HEINRICH. Me näeme ju, kuidas meie ajal iga ettevõtja püstijalu rikkaks läheb.

JULIUS. Aga teie isa ripub talu küljes ja ei taha teda maha müüa?

HEINRICH. Mingisuguse kui jonni pärast ainult. Kas ta ei võiks rahulisti minu juures linnas elada!

JULIUS. Aga ehk on talu võlgade sees, vabandage, et mina, võõras inimene, sellest räägin —

HEINRICH. Pean ütlema, ma ei tea. See küsimus ei ole mind huvitanud.

JULIUS. Kolm koolitatud last, see pidi ometi ka midagi maksma — ehk on talu tühjaks imetud ja vanamees ei julge teda müüa, kartes, et siis ei ole enam vahetl temal enesel ega teistel ulualust, kuhu pea maha panna, ega midagi suhu pista. Kas jääb talust midagi veel midagi üle?

HEINRICH. Küll mina ostja muretsen, kes tema eest ilusat raha maksab. Optantidel on palju raha, need ostavad iga hinna eest.

JULIUS. Kui suureks te Pähni talu väärtuse, ütleme nii — vendade vahel — hindaksite?

HEINRICH (*huvitatult*). Oleksite ehk ostja? Te näite kõigest väga huvitatud olevat. Ega ma ju ei tea, kes te olete ja mis asja peal te väljas olete, ega te — kogemata ikkagi meie õue pole sattunud, teil ei ole niisugune nägugi peas. Laske oma kaartidesse vaadata, usaldage mind.

JULIUS. Ostja ma ei ole, ehk ma küll ei salga, et niisuguse kena talu peale lusti juba oleks. Aga te ütlete ju, et koht müüa pole.

HEINRICH. Jaa, praegu mitte. (*End äkki Juliusele risti vastu pöörates.*) Kuulge, või huvitavad teid Pähni talu tütre?

JULIUS. Hahaha! Te võtate ju inimese otsekui tangide vahele. Ikka kohe näha, et advokaat. Mis ma pean vastama — mind huvitavad kõik inimesed, naised ka, olen ju neis aastates. Aga vaadake minu käsi. (*Näitab.*) Need ei ole preilidele.

HEINRICH. Meie ajal ei või millegi peale kihvti võtta. On inimesi, kes hakkasid saja rublaga peale ja olid juba miljonärid, enne kui karedad käed pehmeks suutsid muutuda.

JULIUS (*luuravalt*). Kuulge, härra Jassik, et endise jutu juurde tagasi pöörata — kas teie kui jurist ei ole selle peale mõelnud — jonnakat vanameest eestkostjate alla panna ja siis —

HEINRICH. Muidugi olen, aga seal on üks konks, üks konks —

JULIUS. ...kus juriidiliselt midagi tetä ei ole?

HEINRICH. Oh ei, aga — sealt ta ise tuleb. (*Tõuseb üles.*) Ma ei taha temaga kokku puutuda. See jääb muidugi kõik meie vahele? Te ei ütle seda vanamehele kätte?

JULIUS. Aga iseenesestki mõista. Kuidas te võite arvata...?

HEINRICH. Ma võtan siis veel ühe suitsu. (*Võtab ja longib ära.*)

(JAAK tuleb majast ja istub Juliuse juurde. Ta püüab nähtavasti Juliuse nägu uurida, tal on tema juures midagi kahtlane. Nende vahel ei taha jutt sigida, ka Julius omalt poolt näib vanameest uurivat, tedagi piinab nähtavasti üks kahtlane mõte.)

JULIUS (lõpuks). Suur tänu nüüd kõige eest. Aeg oleks jälle rühkima hakata. Ei tea, kui palju toidu eest tasuda tuleks?

JAAK. Mis te räägite, Pähni katuse alt ei ole kedagi külalist tühja kõhuga minna lastud. See jutt on asjata.

JULIUS. Jaa, aga — mis külaline mina olen. Tundmata inimene.

JAAK. Tundmata külalistena on mõnikord ingliseid vastu võetud. Võib-olla olete teie ka mõni meile kogemata üle läve astunud hea vaim.

JULIUS. Vaevalt.

JAAK. Ei tea. Prilli töite mul juba veest välja... Perenaine andis mulle nõu teilt küsida, kas — ma küll ei julge — kas teie meile jääda ei tahaks? Te näitasite silla peal oma käsi ja ütlesite: need on töömehe käed, ja nimetasite ka, et te võib-olla ka teenistusekohta otsite. Linnamees — ega te talutöö peale hakata ei taha?

JULIUS. Mis nüüd küll seda, olengi, tõtt ütelda, enam talu- kui muud tööd teinud, aga...

JAAK. Mulle oleks tööjõudu ja õieti ütelda tööperemeesl vaja, — kuidas oleks, kuj jääksite meile.

JULIUS. Te julgeksite tundmata ja teadmata inimest üle läve lasta? Mis siis, kui ühel ilusal ööl teie hobustega minema sõidan?

JAAK. Oh ei, teil on siisugune aus ja hea nägu peal, ma ei tea, mis mind otsekui teie poole tõmbab. Midagi on teis, mis mulle mu poega Juljust meelde tuletab, tema võiks nüüd aastate aru järgi teiesugune noor-mehe olla, kui ta hukka ja raisku ei ole läinud. (Vanamehe hääles hakkab haledus üles tõusma.) Jääge meile, olge mulle poja asemel. Perenaine on ka teiega väga päri, temal on inimeste jaoks silma.

JULIUS (ettevaatlikult). Selle üle, Pähni peremees, võiksime ju rääkida.

JAAK. Palju te palka nõuaksite?

JULIUS. On teil veel teisi sulaseid?

JAAK. Üks.

JULIUS. Siis makske mulle sedasama, mis teie temale maksate.

JAAK. Teie ei küsigi summa järele?

JULIUS. Mis seal küsida, nüüd ei teeni keegi odavasti. Leiate, et minu töö enam väärt on, eks te siis palka või tõsta.

JAAK. Ja kui ma seda ei tee?

JULIUS. Siis ei ole teie see, kelleks mina teid pean.

JAAK (vanamehele omane sisemine romantika tuleb esile). Iseäralik inimene olete tõesti. Niisuguseid ma armastan. Lööme käed kokku.

JULIUS. Jaa, aga — mul on veel teisi tingimusi. Teil on õigus, olen, nagu teiegi, natuke isevärki inimene.

JAAK. Nimetage, ehk saame neist ka üle.

JULIUS. See on nüüd nii kuidas ta on. Kuidas — noh, otsekohe välja — kuidas teil süüakse?

JAAK. Jah, suurt ärahellitamist küll loota ei ole. Kuidas ikka talukohal süüakse.

JULIUS. Te mõistate mind valesti. Mina küsisin: kuidas teie — mitmes lauas teil süüakse?

JAAK. Jaa — mina ise ju süüan küll alati perega koos, aga minu lapsed — söövad ju küll sedasama toitu, aga ega nad perelauda küll tulla ei taha.

JULIUS. Mina jälle olen demokraat, mina ei salli seisuste vaheseinu. Kus ma olen, tahan mina ka midagi olla. Olen ma teie majas, tahan ma olla ka teie perekonnas, igas asjas inimene ja ühesugune inimene. Laske ühine söögilaud katta kõigile, oma lastele ja teenijatele — teisiti küll ei taha mina leppida.

JAAK (õhates). Kui ma seda suudaksin!

JULIUS. Te suudate, kui te perenaise lasete toidukambri ukse lukus hoida.

JAAK (kõhelemise järel). Ma olen nõus.

JULIUS. Veel midagi. Mina ei ole kommunist, aga usun mõnes asjas nende õpetuse tarvilikkuse sisse — kes tööd ei taha teha, ei pea ka sööma. Laske oma lapsed niisama talutööst osa võtta nagu teised. Rasket tööd tegema ei või neid sundida, koolipingil istumisega on

nende luud-liikmed nõrgaks jäänud, aga — näitela
põllule ohakaid kitkuma minna — see töö ei ole raske.
JAAK (*õnnelikult*). Kui te seda suudaksite läbi viia! Siis
oleks tõesti jumal hea ingli meile majja saatnud!
JULIUS (*külma rahuga*). Mina ei saa seda teha, küll
aga teie!

JAAK. Aga kuidas, kuidas?

JULIUS. Kes tööd ei taha teha, ei pea ka sööma!

JAAK (*vajub kõssi*). Seda ma ei saa. Ühe lapse ajasin
juba valjusega majast välja hulkuma, nüüd peaksin
ma — võib-olla sedasama tegema ka teistega... Seda
ma ei jaksa! Ehk ju küll — tarvis seda oleks.

JULIUS. Mina aitan kaasa. Ehk saame ilma suure tüli
nii kaugele. Andke see asi minu kätte, nimetage mind,
kui teil usaldust on, oma tööperemeheks ja taluvalitse-
jaks — te võite mind ju igal ajal jälle minema saata,
kui minu tegevus teile ei meeldi. Ma ei aja asja hul-
luks. — Kui nõnda tahate, siis lööme käed kokku.

JAAK (*iseenesega võideldes, tõuseb üles*). Ma peaksin
küll veel perenaisega läbi rääkima, mis tema selle
kohta ütleb. Tema on seni mu parem nõuandja olnud.
Ärge pange pahaks, ma ei saa teisiti, pean ka teda
küsimä. (*Ära.*)

(*Õueväravast tulevad VIRVE ja URVE, keksides ja
trallerdades — jäävad Juliuse ette seisma. Elumajast
ilmuvad JAAK ja ANNE, jäävad ukse ette seisma, ise-
keskis elavas kõneluses, milles tüdruk vanamehele näib
peale käivat.*)

VIRVE. Mu härra, pean ma teile veel midagi ette tan-
sima? Minu repertuaar on suur, mida soovite näha:
«Murtud roosi», «Nõtket liiliat», «Käoorviku surmas»
või midagi muud?

JULIUS. Oh preili, mina olen nii harimata inimene, et
mina isiklikult siisugusest asjast suuremat lugu
pidada ei oska.

VIRVE. Igal kunstnikul ongi kõige tähtsam näha, kui-
das tema kunst primitiivse inimese peale mõjub. Seda
proovi tahaksingi teiega teha.

JULIUS. Oh! Jätke, preili! Ei maksa pärleid sigade ette
heita.

VIRVE. Kuidas nii? Teie kui igatepidi kultuuri-inimene!
JULIUS. Kultuuri-inimene? See näib teile ainult nii.

(*Jaak ja Anne on lähemale tulnud.*)

JAAK. Lapsed, kutsuge Heinrich ka, mul on teile kõigile
midagi ütelda.

VIRVE (*akna poole*). Heinrich, Heinrich, tule välja, isal
on midagi ütelda!

HEINRICH (*tuleb lonkides, käed ikka püksitaskutes*).

JAAK (*pühalikult*). Lapsed, ma tutvustan teile oma uut
sulast, tööperemeest ja taluvalitsejat... (*Teisel toonil
Juliusele.*) Kuidas teie nimi on, ma ei olegi veel
küsinud?

JULIUS (*nagu kohkudes*). Minu nimi? (*Kogub end
ruttu.*) Kissai.

URVE. «Kissa» ometi, mitte «Kissai»?

JULIUS. Seekord «Kissai».

VIRVE. Oh kui kena! Te jääte hoopis meile?

URVE. Fuih! (*Pöörab end ära.*)

JAAK (*pühalikult*). Ja tema, selle minu volipidaja sõna
tuleb teil kõigil kuulda. Kuulete, lapsed, ka teil!

HEINRICH (*vihaselt*). Mis? No — iga nalja peale
mina ei naera. (*Kõnnib eemale.*)

JAAK. Ma ei naljata. (*Pühalikult, nagu enne.*) Ja täna-
sest peale sööme me kõik ühises lauas, mina ja teie ja
pere! Mingisugust erandit ei tehta ja muul ajal on
toidukambri uks lukus.

VIRVE ja URVE. Mis? Mis?

JAAK. Jääge rahule! Homme hommiku vara lähete kõik,
Urve, Virve ja Heinrich ka, põllule ohakaid kitkuma.
Põlled ja labakindad annab teile Anne. Kes ei taha
tööd teha, ei pea ka sööma.

(*Tabloo.*)

KOLMAS VAATUS.

Näitelava endine. Varahommikune valgus, taevast tõusvast päikesest. Talli pealt lendavad kanad kaa gutades alla. Kuskilt kaugelt kuuldu karjapoissipasu. Aeg-ajalt muutub taeva punetamine ja annab aset päevavalgusele.

Elutoa läve ees pusib väike karjapoiss JUKU — aega küll — pastlaid jalga panna.

Lauda juurest tulevad ANNE ja EPP rasket piimanõu puuga vahel kandes üle õue elumaja poole.

ANNE. Tee nüüd ruttu, Jukuke, tee nüüd ruttu! Külakarjad kõik puha väljas, kuuled, Albre Juku ajab juba pasunat! (*Epuga tuppä ära.*)

JUKU. Jaah, siul hää ütelda, tee, tee ruttu. Va mädänu pastlakabla — näeh, lätski kurat katski!

ANNE (*tagasi tulles*). Mis sa nüüd nõnda kaua pusid. Nüüd ei ole sul enam aega süüa ka. Tee ruttu! Söö karja juures. Ma annan sulle võileiba ja pudeliga piima manu. (*Torkab temale piimapudeli ja paberisse mässitud leiva kaelkotti.*)

JUKU. Jaah — võileiba? Eilä olliva räimel!

ANNE. Eile mul võid ei olnud, selle eest saad täna kahe võrra. Kui sa hea poiss oled ja lõunaaeg lehmile heinu ka kakud, — kui laadapäev tuleb, lähen ma su eest ise karja ja saadan sinu laadale.

JUKU. Mis mia sinna laadale lää, ku raha ei ole.

ANNE. Küll peremees annab raha ka. (*Toas hakkab koorelahutaja undama, üle läve tuppä.*) Mis sa'nd

selle masinaga jahid! Küll ma ajan piima ise läbi. Ehi sina minema, muud midagi.

EPP (*toast*). Küll saaaab!

ANNE (*talli poole joostes, käed suu ümber, hüüab räästa alla üles*). Jüri! Jüri, magama jäid või?

JURI (*talli pealt*). Küll saaaab!

ANNE (*tõttab tagasi*). Noh, Juku, kas ei edene? Tee nüüd!

JUKU. Küll saaaab! Pastlanöör mädänu läts katski.

ANNE. Noh? Jätka kinni!

JUKU. Mia tat saal!

ANNE. Oota ma aitan! (*Kummardub Juku juurde maha aitama.*) Noh nüüd!

(Seni tulevad kõrvalhoonete poolt väga ühel nõul JAAK ja JULIUS, mõlemal tööpõlled ees, Julius vestiväel, palja jalu, püksisääred üles kroogitud. Toast tuleb EPP, tööpõll ees, pea suurrätiku sisse mässitud. Laudilt ronib JURI kartsast mööda alla, hakkab piipu seadma ja tuld taela peale raiuma.)

JULIUS (*Jukule*). Kas sul pasun on ka?

JUKU. Om iki.

JULIUS. Kus ta sul on?

JUKU. Eilä õhtu viisin tiiki likku.

JULIUS. Mine too siia.

JUKU. Mia's piaki täempe pasunt manu võtma.

JULIUS. Ära nüüd jonni! Mine too siia. Ja veidi ruttu ka.

JUKU. Kas sa tubakat annad?

JURI. Kae kuradit, või tubakut.

JULIUS (*naerab*). Tubakat, mul ei ole, paberossi saad. Head saksa paberossi!

JUKU. Sia petäd.

JULIUS. Säh, uskumata Toomas, ei petal! Aga hoonete ümber sa ei tohi põlema panna, alles karja juures. Kas sul tuld on?

JURI. Temal tuleraud jah, sihuke ilmarigu! (*Juku on juba minema rühkinud.*)

EPP. Jah, maast-madalašt juba kõik mehe märgid juures!

JUKU (*tuleb suure pika puust pasunaga*). Noh!
JULIUS. Mine nüüd sinna noorhärä akna alla ja lae
üks hea lugu!
JUKU. Õigede või?
JULIUS. Õigede jah!
JUKU. Mina küll! (*Puhub akna all ühe karjapoistloo.*)
JULIUS. Nüüd preilide akna all ka!
JUKU (*kui suur asjamees*). Võib!

(*Enne kui Juku uuesti puhuda saab, kistakse aken lahti.*)

HEINRICH (*särgiväel, rinnaesine lahti, sasisid peaga
ja unine*). Kes kurat siin seda lärmi teeb! Magada ka
ei lasta!

JULIUS. Me pidime ju kõik ohakakitkumise talgule
minema!

HEINRICH. Põrgu mingel! (*Lööb akna kinni.*)

JUKU (*vahvalt*). Kas ma veel?

JULIUS. Ja muidugi, muidugi!

JUKU (*laseb teise akna all ka loo, sealt ei kõssagi
keegi*).

ANNE (*Jukule*). Mine nüüd, Jukuke, aja kari välja.
(*Teiste poole.*) Ma toon kohe toidu lauale! Epp, alla
ka! (*Tahab õhinal minna.*)

JAAK. Pea! Ei tahagi nii vara süüa. Me tõmbame veel
enne mõne ohaka välja. Mis sina arvad, Jüri?

JÜRI. Jaa, ega veel taha.

JAAK (*Annele*). Ega me kaugele lähe, siiasamasse toa
taha. Kui sul toit laual, eks sa siis hüüa.

JÜRI. Jaa, eks ta siis hüüa või löö lokku.

JAAK. Lähme peale! (*Tusaselt käega toa poole näidates.*)
Ega neist tulejat ikkagi saa. (*Juliuse, Jüri ja Eppiga
õueväravast välja.*)

(*On kuulda, kuidas kari välja läheb, lehmad ja härjad
ammuvad, lambad ja talled määgivad, kräppide ja kel-
lade helin, mis kaugemale läheb ja kaob.*)

ANNE (*kaob tuppa, varsti kostab sealt koorelahutaja
undamine*).

HEINRICH (*tuleb toast, haigutab, sirutab liikmeid*).
Mis ma's nüüd tegema hakkan? Und ka enam ei tule!
(*Laskub puu alla röötsakile, püüab kärkseid.*)

URVE (*lökkab akna lahti, sügavas negližees, hüüab
heleda häälega õue*). An-nee! An-nee! (*Siis kärsitult.*)

Anne! Kus sa oled! Kas sa's ei kuule? Ann-eee!

ANNE (*pistab pea üle ukse õue*). Mis ometi on, preili?

URVE. Kas sa mu bluuse ära triikisid?

ANNE. Ah bluuse? Ei, preili! Nüüd olla niisugune kord
majas, et igaüks peseb ja triigib oma bluused isel!
(*Ära, koorelahutaja undab edasi.*)

URVE. Hä-pe-mata!

HEINRICH (*puu alt*). Hä-pe-mata jah, kui aga jäme
ots veel järel ei tule.

URVE. Sina oled ka juba väljas? Mis pasunat siin
puhuti?

HEINRICH. Noh, see on ju vist see uus kord, millest
karja-Ann rääkis, mäletad, mis isa eile õhtul ütles, et
pidite täna ohakaid kitkuma minema.

URVE. Ohakaid kitkuma? Sina ju ka, Heinrich, sina ju
ka! Hahaha! Nali!

HEINRICH. Nali küll, aga see nali hakkab nähtavasti
õige tõsiselt peale.

URVE. Hahaha! Ega sa ometi minna ei mõtle? (*Suu-
rustab.*) Mina ei lähe!

HEINRICH. «Kes ei taha tööd teha, ei pea ka sööma.»

URVE. Ära hakka siin uut usku laiali laotama!

VIRVE (*on niisama negližees aknale ilmunud, üle Urve
õla*). Oota, Heinrich, ma tulen kohe! (*Mõlemad kao-
vad aknalt.*)

HEINRICH (*astub, käed püksitaskutes, mõne sammu,
vilistab mingit valssi ja laskub siis jälle puu alla rööts-
sakile*).

(*Urve ja Virve tulevad, rutuga midagi ümber võetud,
toast — Urve tusane, Virve keksides ja trallerdades.*)

URVE. Heinrich, mis inimene see õige on, kes siia meie
maja rahu rikkuma on ilmunud?

HEINRICH. Kas mina tean.

VIRVE. See on üks «verkappter prints»¹! Ma ütlesin

¹ Varjatud prints (saksa k.).

kohe. Kas ma ei ütelnud? Ja kui kena mees! Mina teen talle kohe silmi. Nii! (*Teeb silmi.*)

URVE. Mine oma lapsiku loriga! Silmi? Igale sulasele silmi! See oleks veel! (*Heinrichile.*) Kust isa niisuguse on välja võtnud? Kes ta on?

HEINRICH. Seda küsige karja-Anne käest, see näitab seda teadvat. Sel näib temaga vahekord olevat.

URVE. Karja-Ann? Hä-pe-mata! Selle sünn ma kohe majast välja. Nüüd ma enam ei jäta. Täna õhtu päevast võtan ma perenaise ameti oma peale.

HEINRICH. Sina? Hahaha! See oleks alles nali!

URVE. Mis sa naerad? Sa arvad, ma ei oska või? Mina oskan, kui ma tahan. Mis karja-Ann oskab...

HEINRICH. Siis oleksid sa seda juba mitu aastat varem pidanud tegema. Nüüd on karja-Ann ennast siia sisse sünnud ja teda ei kanguta enam keegi välja.

URVE. Arvad sa? No seda tahan ma näha. Ja selle uue sulase, selle kõnnuse, selle sünn ma ka välja.

VIRVE. Ja mina teen talle silmi! Ja ohakaid kitkuma lähen ma ka!

URVE (*Virvele*). Hä-pe-mata!

HEINRICH. Ärge riidelge, võin teile selle mehega ainult ettevaatust soovitada. Mõtelge ise järele: ilmub siia mees ja hakkab meile tööliseks. Tööline? Lihtsaks tööliseks on ta liiga intelligent...

VIRVE (*kelkides vahele*). Üks prints, üks prints!

HEINRICH. Ära albi! Edasi: on ta tõesti tööline, siis on ta organiseeritud, klassiteadlik tööline, kommunist, ja ta on siia nurka ilmunud ainult ässituse, propaganda tegemise mõttes. Seda näitab ka juba tema misjonitöö isa juures, seda näitavad siin läbi viia kavatsatud reformid: ohakakitkumine ja ühine söögilaud...

VIRVE. Olgu kes ta on, mina teen temale silmi!

HEINRICH. Tee, kui tahad, võib-olla ongi ka kõlge mõistlikum. Mina olen teda sondeerinud, mina ei saa otsa peale, mis see mees siin tahab. Agitaator lihtsalt ta vist siiski ei ole. Tahab ta Pähni talu osta ja siis kõik nii, iseoma silmaga tundma õppida — ta ei ütle ei...

URVE (*väga huvitatult*). Ta ei ütle ei...?

HEINRICH. Isegi hinna järele päris ja ütles, et nii

sugune kena koht talle juba meeldiks. Aga sealsamas lõpetas ta selle jutu ära. Ma mõtlesin: Rein! See peab plaani, kas talu kuidagi kergemini kätte ei saa — ja panin talle küsimuse ette: kas vahest ei huvita teda Pähni talu tütreid...

URVE (*ärevuses*). Ta ei ütelnud ei...?

HEINRICH (*venitab vastusega*). Ta — (*irvitab*) jaa, nüüd olete te uudishimulised.

VIRVE. Ma ütlesin ju: üks prints, üks prints!

ANNE (*tuleb pika pingiga kolinal üle toaläve välja*).

URVE (*eksitamise üle pahane, käib peale*). Ütle nüüd! Mis ta ütles?

HEINRICH. Ta ütles...

ANNE (*on pingiga puu alla jõudnud ja paneb selle sinna seisma*). Kui noorhärja tuleks, aitaks mul söögilaua peretoast välja tuua?

URVE (*teravalt*). Söögilaua? Mis sa'stast siia tood?

ANNE. Noh, kui kästi, et — väljas värske õhu käes palju lõbusam süüa, toas on kärbsed...

URVE. Jälle uus nali!

ANNE. Ja et siia on sakstel ka kenam teiste hulka lauda tulla... (*Ühe otsast teise otsa vaadates*.) Noh, kas keegi tuleb või?

HEINRICH. Tiri aga ise, kui tahad.

URVE (*Virvele*). Mine sina.

VIRVE. Aga miks sa ise ei või minna?

URVE (*nähes, et teisiti rutemini tülitajast lahti ei saa*). Lähme, ma tulen isel! (*Annega tuppä*.)

VIRVE (*rutu Heinrichile pai tehes ja meelitades*). Mis ta ütles?

HEINRICH. Kannata nüüd, kas Urve ka tuleb.

VIRVE (*nukralt*). Urve... (*nagu enne*). Mis ta ütles? Ütle nüüd!

HEINRICH (*lökkab Virve käe eemale*). Ära jahi! (*Urve ja Anne tulevad kolinal söögilauaga lävest välja*.)

ANNE. Iljäksi ikka, preili, iljäksi. Ärge olge nii äge! (*Nad on laua puu alla pannud, Anne tuppä tagasi*.)

URVE (*õhinal*). Mis ta ütles?

HEINRICH. Kannata ometi, ta tuleb ju veel teise pingiga.

URVE (*ei läbe küll sugugi kannatada, aga peab. Niipea kui Anne teise pingi toonud ja selja pööranud on*). Noh, ta ütles et...? Mis ta ütles?

HEINRICH (*viivitades*). Mis ta ütles? Ütles, et — teda huvitavat kõik inimesed, naised ka, — olla ju neis aastates...

VIRVE. Mis veel?

URVE (*pettunult*). Setusama ütles? Muud midagi?

HEINRICH. Ei — Muud midagi.

VIRVE (*on kähku oma otsuse teinud*). Mina teen temale silmi!

URVE (*õpitades Virvele*). Sina teed silmi? Mina võin temale ka silmi teha! Kus mul asjamees! (*Heinrichile*). Sind oma loriga, ja mina mõtlen, et — ei tea, mis ta kõik ütles — hä-pe-mata!

HEINRICH. Aga selle taga oli midagi!

URVE (*vihaselt*). Oli, oli... sinu jutu järgi: mitte midagi ei olnud!

VIRVE. Aga mina teen temale silmi!

RAJOONIÜLEM (*on juba hea vähekesse aja eest õue värava taha ilmunud, üle värava sisse vaadanud, midagi värava samba taga õiendanud ja nüüd lähemale tulnud, kangesti ladna mees*). Tere, preilid, tere, härra Jassik! Ax, какая прелесть!¹

VIRVE ja URVE. Uih! Härra rajooniülem! Ja meie ei ole veel riideski! (*Tahavad ära joosta*.)

RAJOONIÜLEM. Jääge, preilid, jääge! Mis ei ole riides? Oma kodus — seda kenam, seda kenam! (*Raputab kõigi kätt*.) Mul just, vot, nagu eile ütlesin, preilide juurde asja oligi.

VIRVE ja URVE. Meie juurde? (*Püüavad riideid kohen-dada*.)

RAJOONIÜLEM. Jaa, jaa, vot just teie juurde. Valla-maja juurde pean minema, seal jäi eile pooleli. Varajane aeg, ei julgenud sisse astuda. No siis, vot, nägin üle värava, et saksad juba kõik jalul, ja siis...

URVE. Meie iga hommiku sel ajal jalul.

VIRVE. Mis sa valetad. Esimene kord täna.

URVE (*kõrvetab Virvele vihase pilgu, siis lahkesti*). See on, härra rajooniülem, meie ninatark pesamuna.

¹ Milline sarm (vene k.).

RAJOONIÜLEM. No jaa, vot, meil on ju see pritsimeeste pidu, mina ka, vot, eestseisuse liige ja nii, vot siis tahtsingi paluda, et vot, kas preili ei võtaks paar programmi nummert oma peale, nii klaveril paar pala, vot...?

URVE. Aga väga hea meelega, härra rajooniülem, pealegi kui te nii kenasti palute. Ma võin ka paar laulu klaveri saatel ette kanda, kui soovite, ka paar ilulugemist, ma olen ju seda õppinud!

RAJOONIÜLEM. Vot, vot, vot, seda parem, seda parem, siis ei ole meil enam muretki. Oma laulukoor võib laulda, pasunakoor...

VIRVE. Ja mina võin paar nummert plastikat oma peale võtta. Ma võin teile tantsida «Surevat luike», «Käo-orvikut», «Murtud roosi» — mis aga soovite, minu repertuaar ei ole väike...

RAJOONIÜLEM. Vot, vot, vot, veel parem, ikka veel parem, siis on meil kohe terve programm! Ma ütlesin ju, pruugib ainult Pähni preilisid paluda ja meil on terve programm!

URVE. Jaa, aga — pfui, kuidas me välja näeme, see on ju lihtsalt skandaal! Te vabandate, härra rajooniülem, see on ju, et häbene silmad peast! (*Jooksevad Virvega koos tuppa ära*.)

RAJOONIÜLEM (*preilidele, nagu minekut takistada tahtes, paar sammu järele astudes*). Päriskilmaeg, preilid, päriskilmaeg...! (*Heinrichi juurde tagasi pöörates*.) Vot mis toredad õed teil on, iga asja peale kohe valmis ja ei lase palju paluda! — Paneme suitsu ka! (*Pakub*.)

HEINRICH. Just parajasti tantsin teile pakkuda... (*kobab kätega taskuid*) polegi ka kaasas, tuppa olen jät-nud...

RAJOONIÜLEM. Ei tee viga, vot, paneme siitsamast, olge nii head...

HEINRICH. Tänan! Istuge, palun (*kobab taskuid*). Tuld mul ka ei ole.

RAJOONIÜLEM. Ei tee viga, vot, mul eneselgi on. (*Istuvad ja suitsetavad*.)

HEINRICH. Mis siis muidu laias maailmas kuulda? Šipkal — kõik rahulik?

RAJOONIÜLEM. Minu rajoonis — minu rajoonis muidugi, siin juba midagi olla ei saa, vot selle eest muretsen juba mina! No mõni väike kaklus — mõni väike vargus, juhtub ju, ilma selleta ei saa. Vot, eile ka vallamaja juures, oligi niisugune asi ees, täna veel vaja tunnistajaid üle kuulata ja...

HEINRICH. Aga muidu? Töörahas? Streigile ässitamist ja muud sellesarnast ei ole kuulda?

RAJOONIÜLEM. Minu rajoonis? Vot selle eest muretsen juba mina.

HEINRICH. Kuidas teiegi kõik võite teada. Ma ei mõtle ju neid avalikke kõnepidajaid. Aga kui ilmub kusagil mõni niisugune ja hakkab päris tasahiljukesi ja sala-mahti oma ümbruses uuristama ja ässitama...

RAJOONIÜLEM. On teil mõni niisugune teada?

HEINRICH. No ei, ehk — võib olla, ma ei tea. Ma ei taha kedagi kahtlustada, aga...

RAJOONIÜLEM. Rääkige, ma palun! Vot, krapsti pane-me kohe käed külge. (*On ärevil.*)

HEINRICH. Oh, ei ole ju midagi, ainult niisugune mõte käis peast läbi.

RAJOONIÜLEM. No jaa, vot, mõte. Mõte ongi peaa-si instinkt! Meie, rajooniülemate juures, vot, ongi peaa-si instinkt. Kui seda ei ole, siis —. Nüüd te peate juba ütleva, vot, nüüd ma teid lahti ei lase.

HEINRICH. Ei ole ju midagi, mul ei ole mingit põhjust kedagi kahtlustada. Aga meile ilmus siia eile mees, ma ei tea, kust isa ta maanteelt kinni on püüdnud, ei tea ka, kes ta on ja kas tal passi on. Isa on ta siia sulaseks või koguni tööperemeheks kaubelnud...

RAJOONIÜLEM. Vot, ei tea, kas isikutunnistust on, see on juba —. Kuidas ta välja näeb?

HEINRICH. Nii, pool maa-, pool linnamehe moodi, aga —

RAJOONIÜLEM. Linnamehe moodi? Vot, see on juba kahtlane!

HEINRICH. Ja siis — on ta mulle töölise jaoks natuke liiga intelligent!

RAJOONIÜLEM. Tööline ja intelligent? Vot, see on juba kardetav! Kus see mees on, kus ta on? Kohe võ-

tame ette ülekuulamise, vot, kohe katsume tal ham-mast.

HEINRICH. Oh, ei, ei, laske olla. Mitte kohe, mitte täna. Teine kord. Võib-olla eksin ma. Aga tuleb nii ette, kui oleksid tal mingisugused kommunistlikud kalduvused. Et te just vallamaja juurde lähete, mõtle-sin ma, et võiksite järele vaadata, kas ta on seal sisse kirjutatud. Mind huvitab ainult, kes ta on ja mis ta on.

RAJOONIÜLEM. Siis teie ei soovi? Olgu. Vot aga sil-mast ma teda ei lase. Kui on kommunistlikud kaldu-vused — —

HEINRICH. Ma ei tea ju, aga, muidugi, selle poolest tehke, kuidas soovite. Kuid minu nimi jätke selle juu-res nimetamata.

RAJOONIÜLEM. Ärge kartke, ärge kartke! Aga — kommunistlikud kalduvused, — küll mina oma rajooni juba puhta hoian.

HEINRICH. Nojaa. Muidugi.

RAJOONIÜLEM (*suurustades*). Minu käest juba ei pääse...

HEINRICH (*varjatud irooniaga*). Seda ma usun. Agaa...

ANNE (*tuleb, astub lokulaua all olevale pingikesele ja asub lokku lööma. Ikka puust vasaratega — vasaku käega üks ja paremaga kolm lööki: Lök lökk-lök-lök, lök lökk-lök-lök*).

RAJOONIÜLEM (*tõttab lähemale*). Oo, neiu Anne! Tere! Ja ikka ilusamaks iga päevaga! Aga te võite ju kukkuda! (*Tahab kätega tüdruku ümbert kinni võtta.*)

ANNE (*kaitseb jalaga vastu, lööb nõnda ütelda takka vältja*). Ärge puutuge! Palun, hoidke eemale!

RAJOONIÜLEM. Oi kui tigel! Kui karuohakas! Vot siis mittel! (*Pöörab Heinrichi juurde tagasi.*) Mul vaja minna. Ütelge preilidele õdedele minu poolt tervitusi. (*Heinrich saadab teda värava poole.*)

(*Anne hakkab lauda katma, parajasti kui ta toas on, tulevad URVE ja VIRVE.*)

URVE. Ära läinud? On selgel ka üks igavene rutt! Olek-sin veel temaga rääkida tahtnud ja...

VIRVE (*tigedalt*). Mis sa räägid, ega see sind ikkagi ei võta.

URVE (*kihvtiselt*). Sind ammugi mitte!

VIRVE (*rajooniülemat järele ahvides*). Vot, ei tahagi teda, vot mis on! Vot, sina tahaksid teda küll, aga vot — ei saa!

HEINRICH (*tagasi tulles*). Juba jälle tülitsete?

VIRVE (*ninatargalt, nii kui enne*). Ei tülitse aga, vot mis on! Vot!

URVE (*heidab käega, nii umbes: lapsejuttu ei maksa tähele panna*). Et endise peale tagasi tulla, Heinrich, siis sina arvad, et — ta võiks olla kas keegi, kes Pähni osti tahab, ehk —

HEINRICH (*pahaselt*). Midagi ma ei arva. Ärge nüüd olge kohe nii — huvitet ja majakesest väljas!

VIRVE (*nagu enne*). Aga oleme jälle, vot mis on, vot!

URVE (*ikka põlgusega Virve vastu*). Aga kuidas sa seda oled mõtelnud, Heinrich, kui isa tõesti selle neetud talu maha müüb...?

HEINRICH. No mis siis? Siis asub ta minu juurde linna ja —

URVE. Ja kuhu mina jään?

HEINRICH. Sina? Sina võtad teenistusekoha.

URVE. Hea ütelda — missuguse?

HEINRICH. Jäta mind rahule! Kas mina tean! (*Murrab lauvalt palukese leiba, kastab soola sisse, pistab suhu ja kõnnib eemale.*)

URVE (*otsib silmadega, kelle kallal tuska lahutada, Virvele õelalt otsa vaadates*). Noh?

VIRVE (*ei jää midagi võlgu*). Noh?

URVE (*veel õelamalt, silmadega ära söömas*). Noh?

(*Anne on toonud kummalegi poole laua otsa tooli.*)

URVE (*Annet nähes*). Mis sa siin luurad?

ANNE. Mina? Mina katan lauda, teised tulevad töölt, siis peab toit laual olema.

URVE (*ägedalt*). Mis inimene see on, kelle sa siia majja oled toonud?

ANNE. Mina? Oleksin kedagi majja toonud? Millal siis?

URVE (*ikka tõusva ägedusega*). No see uus sulane või tööperemees?

ANNE. Mis temaga on?

URVE. Mina küsin sinu käest, mis temaga on! Mis ta sul on, peigmees, sugulane või mis?

ANNE. Ma ei saa preili jutust aru.

URVE. Sul olevat temaga mingisugune vahekord, noorhärä ütles!

ANNE (*ikka rahulikult*). Võib-olla on tal preili ja noorhäräga mingisugune vahekord, minuga küll vähem.

URVE. Hä-pe-mata!

VIRVE (*meelitades*). Anne, ütle nüüd, kes ta on ja mis ta on, ja mis ta siin tahab?

ANNE (*päris lahkesti*). Seda küsige, Virve-preili, juba parem tema enese käest. (*Tahab minna.*)

URVE. Sa oled kohast lahti! Ma ütlen sulle teenistuse üles! Pane oma asjad kokku, et sa minna võid!

ANNE (*lollakalt*). Õigede või? Ja jalapealt kohe või?

URVE. Ja muidugi!

ANNE. Preilid hakkavad siis ise minu ameti peale või?

URVE. Ja muidugi!

ANNE. Kui peremees sedasama ütleb, eks ma siis muidugi lähe. Õige ta on ka, et oma lapsed perenaise ameti enda peale võtavad. (*Ära.*)

URVE. Hä-pe-mata!

(*Ohakakitkujad tulevad väravast.*)

VIRVE (*peaga näidates*). Sealt ta tuleb! Mina teen temale silmi!

URVE. No jookse, jookse temale vastu! (*Peatab ühe silmapilgu vihaselt kohapeal, siis ruttu tuppa ära.*)

Toast hakkab lahtiste akende kaudu väga südamlik laul klaveri saatel välja kõlama.

Sealt ju, mu kullake, paistab su maja,
kuula, kuis kutsub sind metsasse kaja.
Oh minu kullake, oh minu kallike,
::: Kuid ei tule ju! :::

Igav on sinuta elus ja olus,
linnud need laulavad kaasiku salus.
Oh minu kullake, oh minu kallike,
::: Kuid ei tule ju! :::

(JULIUS on ettepoole astunud ja kuulama jäänud, JURI asub kohe lauda, vana JAAK läheb pilguks tuppa.)

EPP. Meie preili õige täna laulma hakanud! (Asub ka lauda.)

VIRVE (on Juliuse juurde astunud, koketeerides). Palja jalu? Ah kui kena! Kas ohakad jalgu ei torgi? (Teeb silmi.)

JULIUS. Aga ei sugugi. Pehme oras — ei pruugi ju ohakate peale astuda.

VIRVE. Oh kui kena! Kui nüüd jälle minnakse, tulen mina ka.

JULIUS. Tulete? See on teist ilus. Küll teie isa siis rõõmustab!

VIRVE. Hommikul olin ma unine, ei viitsinud üles tõusta.

JULIUS. Sellega harineb!

ANNE (toob toitu lauale). Tulge nüüd sööma! (Heleda häälega.) Sööma, sööma!

JAAK (tuleb toast, istub laua otsa). Anne, laupäev on, ega sa sauna kütmast ei unusta?

ANNE. Ei unusta, ei unusta!

VIRVE (kui Julius minna ja lauda istuda tahab, kelmi-
kalt Juliusele). Urve laulis teile, aga mina teen silmi!

JULIUS (naerdes). Mis te ütlete? (Istub lauda, Virve krapsti tema kõrvale.)

(Jüri sööb ja vaatab kõõrdi, ei usu oma silmi, väänab ainult pead. Heinrich ei tule, jalutab, käed püksitaskutes, eemal. Korraga tuleb Urve, suur töömehe põll ees ja asub ostentatiivselt¹ sööma. Süüakse sõna lausumata.)

JAAK. Heinrich, kas sa ei tule ka?

HEINRICH (tusaselt). Ei ole veel isu. (Asub aga — teiste söömine teeb isu — sõna lausumata ka lauda. Sööb pikkade hammastega.)

JURI (ei suuda ennast enam pidada). No küll on ikka ime!

URVE. Mis on ime?

¹ Uhkeldavalt, hooplevalt.

JURI (venitades, nagu tema mood). Et suured saksad ka kõik...

URVE. Mis ime see siis on, eks me ole kõik ühesugused inimesed.

JURI (suu kisub põlastavale naerule). Mis inimene teie nüüd...

URVE (teravalt). Kuidas?

JURI (lusikas poole tee peal). Vaat, kui suus läks segi. Ma tahtsin ütelda, et mis inimene see tööline veel ära ei ole, et saksad ühte lauda sööma tulevad.

EPP. Mis sa jobised, kui sa ei oska. Meie ajal muud ei olegi kui ime ime peale. Nüüd sihuke aeg. Näe, preilil juba suur põll ees, ehk tuleb sinu seltsi veel põllulegi.

URVE. Muidugi tulen.

VIRVE (kelkides). Mina lähen ka!

JAAK (vaatab ümber, siis Juliuse otsa). Kes siis selle ime on korda saatnud?

JULIUS. Mina mitte. Mina ei näe selles ka mingit imet, et kui töö ootab, käed külge pannakse.

(Süüakse jälle vaikides, Anne najatab ikka alles puu all ja vaatab pealt.)

JULIUS (üles vaadates ja tühja kohta lauas nähes.) Kus siis perenaine on, et ta ise ka lauda ei tule? (Jääb Annele otsa vaatama.)

ANNE (pilgu all rahutuks saades). Mis perenaine mina veel, pole mina enam midagi perenaine.

JAAK (jääb kuulatama). Mis jutt siis see jälle on?

ANNE. Noh kui üles üteldi ja kästi asjad kokku panna.

JAAK. Kes? (Jääb tõsiselt Juliuse otsa vaatama, rõhuga.) Sellest ei tule välja midagi.

JULIUS (raputab pead). Mina mitte.

JAAK (Anne otsa vaadates). Kes siis?

URVE. Jää rahule, isa, mis me seda asja siin võõraste inimeste ees arutame. Ma tahtsin seda sulle pärast isekeskis ütelda...

JAAK. Räägi kohe. Minul ei ole kellegi eest midagi salata.

URVE. Kuidas sa tahad. Mina ütlesin karja-Annele üles.

VIRVE (*müksab Juliust küünarnukiga ja kihistab naerda*).

JAAK (*vihane, aga taltsutab ennast, väga tõsiselt*). Sina ütlesid üles! Ja karja-Annele? Siin ei ole karja-Anne. Ja — mispärast sa seda tegid?

URVE. Mispärast, mispärast... Mina võtan perenaise ameti nüüd enda peale.

JAAK. Sina võtad perenaise ameti enda peale...?

URVE. Jaa, isa. Mina leian, see on lihtsalt skandaal ja ei või kauem nõnda edasi kesta, et võõras inimene on majas perenaine ja oma lapsed vaatavad pealt.

JAAK. Soo? Ja miks sa siis seda varem ei teinud? Mitu aastat sa nüüd juba kodus oled, pealt vaatad ja jumala päevi varastad?

URVE (*jonnakalt*). Varem oli varem ja nüüd on nüüd!

JAAK (*ennast püsti ajades, vihast väriseva häälega*). Ja mina ütlen — pane nüüd tähele —, siit majast läheb iga teine enne kui karja-Ann! Karja-Annele on Pähni talu nii palju tänu võlgu, nii palju tänu, et sina, rumal tüdruk, seda iial hinnata ei oska! Mõistad nüüd?!

URVE (*kihvotiselt*). Kui ta sulle nii kallis on, miks sa siis ennast temaga juba ammu ei ole laulatada lasknud? Kaua siis meie, lapsed, seda häbi peame pealt vaatama?

JULIUS (*kihvatab, temal kukub lusikas käest*).

ANNE (*nagu oleks temale näkku löödud*). Aah! (*Lööb ägedasti käed nuutsudes, silmade ette, jookseb minema*.)

JAAK (*tulises vihas, tõstab käe*). Häbemata tüdruk! Kas ma lähetan sulle ühe! (*Langeb ähkides istmele*.)

URVE (*midagi enese ette pomisedes ära*).

JULIUS (*on üles karanud, toetab Jaaku kätega*). Isa! Isa! Rahusta ennast!

JAAK (*halelikult Juliusele otsa vaadates*). Jaa, pojakene, aita mind tupp! Ärge kartke, küll ma toibun. (*Juliuse talutusel tupp ära*.)

EPP (*käsi lusikaga õieli, Jürile otsa vaadates*). Mis ta ütles — i s a?

JURI (*niisama*). Eks see vanaimees ole ka igauhe vastu kui isa.

(*Söövad edasi. Heinrich ja Virve vaatavad teineteisele otsa, tõusevad üles ja ka Jaagule järele*.)

EPP. Kas ma ei ütelnud, kui täna hommiku sukk pahu-pidi jalga juhtus, et — täna ikka midagi tuleb!

JURI. Mh! (*Söövad kahekesi truisti edasi. Eesriie langeb*.)

NELJAS VAATUS.

Näitelava seesama. Särav pühapäevahommik. Laua juures istub vana JAAK, prill ees ja loeb piiblit. Talli pool istub murul EPP, JÜRI pea tema süles, ja «otsib» (kõõbitseb noaga) Jüri pead. Umberringi kõik vait ja väga pühapäevarahu igal pool.

Vähe aja pärast paneb Jaak raamatu kaane kinni ja annab sellele suud. Tõuseb siis üles ja kõnnib õueväravast välja.

JÜRI (on magama jäänud, noriseb tasakesi. Akki norskab ta valjusti).

EPP. Mine! Jääb käes magama, muud ei oska, norskab suu-silmad täis! (Lükkab Jüri pea kõrvale, tõuseb üles, läheb pahaselt ära.)

JÜRI (ajab enese üles, haigutab korra kuuldavalt, vaatab ringi, ronib siis kartsast mööda üles talli peale. Pilguks ajaks jääb näitelava tühjaks).

JULIUS (tuleb kõrvalhoonete poolt, küll ka pühapäevamees, palja peaga, särgiväel ja palja jalu, aga — kui inimene, kes sisemise rahu kaotanud, kellel pole enam jalge all kindlat põhja. Tema tulekul ei ole otstarvet, ta on rahutu, nagu otsiks midagi. Kui ta vana piiblit laual näeb, on ta liigutatud, võtab selle nagu hellatades kätte ja vahib teda igalt poolt. Lööb selle siis — kummargil üle laua — lahti ja lehitseb seda).

ANNE (pühapäeva-hilpudes, puhas ja meeldiv; tuleb toast ja tahab, kui Juliust näeb, tagasi minna. Jääb aga peatuma ja peab murelikult Juliust silmas. Ka tema peale tuleb nagu liigutus, millest ta aga üle saab.

Astub pikkamisi Juliuse juurde). Mis siis sul, Juljus, üle maksa on jooksnud?

JULIUS (kergelt kohkudes). Mul? Kuidas nii? (Paneb raamatu käest.)

ANNE. Seda näeb ju kohe. Sa oled nii tõsine ja tusane. Sul ei läinud ennist ju toit ka sisse. Ma nägin väga hästi.

JULIUS (külmalt). Mis sul vaja on mind nii silmas pidada.

ANNE. Sinuga ei ole siis täna juttu? Hea küll, ma võin ju ka minna.

JULIUS. Mis juttu siis meil...

ANNE. Üleeile ja alles eile ka veel oli meil juttu küllalt. Juljus, mis siis nüüd muutunud on?

JULIUS. Kust mina tean, mis siin kõik muutunud on.

(Teeb raamatuga tegemist, ootab, et Anne läheks.)

ANNE (märkab seda küll, aga ei lähe). Kodu ja isamaja ei ole sulle enam armas?

JULIUS (ei vasta, vaatab mujale).

ANNE. Kas sulle kunagi midagi armas ei ole olnud?

JULIUS (tõsiselt). Mul on mõndagi armas olnud, aga — tagajärele oli kõik pettumus.

ANNE. Mõni külatüdruk ei olnud ka armas?

JULIUS (suu ümber kibeduse joon). Nende jaoks ei olnud mul aega.

ANNE. Vaene Juljus! Midagi ei olnud armas, midagi, mille pärast maksis elada. Süda oli isemeelselt viha ja valu täis, kümme pikka aastat. Siis äkki sulas jääkoor südame ümbert, igatsus tuli peale ja — kodu ei tundnudki sind ära, keegi ei ulatanud sulle käsi vastu...

JULIUS (pöörab end ära).

ANNE. Miks sa siis nii tulid? Miks sa ei tulnud ja ei ütelnud: Isa, siin on sinu poeg Juljus ja — kõik oleks hästi olnud. Isa oleks sulle ümber kaela langenud ja õnnepisaraid nutnud. Nüüd ei leia sa hakatust, ei oska seda enese keedetud suppi süüa?

JULIUS. Teadsin mina siis, mis mind siin ootas, tundis mind siin veel keegi, tahab keegi minust veel teada või ei — —

ANNE (*viivitades*). Pisike pruun nuustik — karja-Ann tundis su küll kohe ära...

JULIUS (*valusalt*). Jaa. Imelikul kombel, see küll. Aga — (*pöörab näo ära*) sellele on ka see neetud talu pähe läinud.

ANNE. Nüüd ütled sina ka juba «see neetud talu».

JULIUS. Kuidas ma ei pea? Üks tahab teda, peab tema peale plaani, annab tema eest kõik; teine tahab temast iga hinna eest lahti saada — mis pean mina siin? Näe, siin — (*näitab ja väristab oma ruskaid*) — minule on teda kõige vähem vaja!

ANNE. Sa mõtled ainult talu — oma isa ei mõtle sa mitte?

JULIUS (*kibedusega*). Isale on ka kõige parem, kui ma teda ei eksita ja siit jälle kaon, ilma et teabki, kes paar päeva tema katuse all oli.

ANNE (*temal on nutt tulekul*). Juljus, ma ei saa parata, sina oled narr, püsti narr!

JULIUS. Mis sest, kellel sellega tegu. Olen seda eluaja olnud ja olen veelgi. — Kui nüüd lõpetaksime selle jutu ära? Täna, just pühapäeval ma ikkagi minna ei taha.

ANNE (*temal tulevad pisarad*). Mina lähen, Juljus, mina lähen! Sina jääd. Sina pead jääma!

JULIUS (*külmalt*). Sina lähed? Mispärast siis sina? Kuhu siis sina lähed, sinu koht on siin, nähtavasti õige tugevasti siin.

ANNE. Sina arvad, mina ei või minna? (*Temas tõuseb viha.*) Siin on ka käed! (*Näitab neid.*) Mina võin ka minna, kui — mind siin enam midagi ei seo, kui ma siin sinule risuks ees olen.

JULIUS. Mina ei tahagi sinu sidemeid purustada. Isa ütles, sul on selle n... talu vastu teeneid. Sa oled tark tüdruk. Ela siis ja ole õnnelik, mina sind ei eksita.

ANNE. Tark tüdruk? Seda ütlesid sa mulle kohe juba esimesel päeval, kui sa tulid. (*Äkki tõuseb temas mõte üles, hirmus mõte — kohkunult.*) Juljus, ega sa ometi...

JULIUS. Ja mis siis?

ANNE (*suures ärevuses*). Ega sa ometi ei usu, mis see

hull inimene eile seal söögilauas...? Juljus, see on ju lollus! Siis selle pärast ütlesid sa, et mul ka see — neetud talu pähe on läinud?

JULIUS. Ja miks siis mitte. Talu on seda väärt, et tema eest midagi ohverdada võib. Ei või siin lollusest jutugi olla.

ANNE (*kõige suuremas ärevuses*). Siis sina usud, et...

JULIUS. Ei olnud see «hull inimene» üks, kes seda ütles. Kohe kui ma oma pea siia pistsin, ütles mulle Heinrich — ta oli näinud, et ma su käsi pihus hoidsin: Ärge näppe ära kõrvetage, seda vanamees ei salli, see on tema päralt üks. (*Kahjurõõmsalt.*) Ta ütles küll ka, et — isa puusärgi järel sina siit kohe oma kirstuga lähed.

ANNE (*tõsiselt*). Seda ütles see inimene, et tema oma näppe minu külge ei tohtinud pista. (*Kaevates.*) Oh jumal, jumal!

JULIUS. Isa ütles ju oma suuga, et sina viimane oled, kes siit läheb. Muidugi, ta võib ju talu sinu nimele kirjutada lasta.

ANNE (*nüüd on see temale liig*). Siis olgu ta ka neetud, see talu, kui mina teda tahan! (*Vihaseks ära. Minnes purskab ta nutma. Väike paus.*)

JULIUS (*enesega väga rahul, et ta Annele kõik on näkku heita saanud, aga millegipärast on ta siiski õnnetu ja väga rahutu. Ta viskab enese pingile röötsakile. Ohkab, tõuseb üles ja hakkab laua juures jälle piiblit lehitsema.*)

(*Tema juurde tuleb ja seltsib*)

HEINRICH. Teete ka veel niisuguse kraamiga tegemist? (*Näitab peaga piibli poole.*)

JULIUS (*üles vaadates*). Te mõtlete piiblit? Mitte nii väga. Vana raamat oma isevärki keele ja kirjaviisiga äratas mu huvi.

HEINRICH (*on enese puu all röötsakile visanud*). Tjaa. — Ega teil ei juhtu veel üks suits olema?

JULIUS. Aga nimelt. Ma pistsin just teie jaoks karbi tasku. Mul on suurem tagavara. Olge nii lahke! (*Toob karbi püksitaskust välja.*)

HEINRICH. Jaa, tänan väga, aga kuidas ma...?

JULIUS. Võtke, võtke, te annate mulle teinekord tagasi.

HEINRICH. Nojaa, seda küll, aga ma ei tea...

JULIUS. ... millal teil jälle taskuraha on? Isa peab seda teile andma.

HEINRICH. Ta nüüd peaks ja ei pea õieti ka.

JULIUS. Kuidas? Te olite ju eile tööl, ohakaid kitkumas. Teil on kahe söömavahe tööpalk saada.

HEINRICH (*tagasitõrjuvalt*). Härra! Ega ma ometi kellegi päiline pole.

JULIUS. Kes tööd teeb, peab palka saama. Üldse, härra Jassik, kui te kord kodus olete, miks te ei taha kätt töö külge panna ja oma isa majapidamises aidata? Tal on ju abi hädasti vaja. Muidugi peab isa siis teile kindla sissetuleku kindlustama. Töö, nüüd masinatega, ei ole ju sugugi raske, sellega harineb pea. Teadagi, see natuke rasva, see läheks siis küll kõhu pealt maha, aga — rõõmus meel asub asemele. Mis siis nüüd see niisugune lossutamine...!

HEINRICH. Selle jaoks olete ju nüüd teie.

JULIUS (*tõsiselt*). Mina — mõtlen siit täna või homme jälle minna.

HEINRICH. Mis te ütlete? Ah nii. Kuulge, miks te mind ei usalda? Miks te mulle ei taha ütelda, mis asju te siin ajate. Kui Pähni talu teid huvitab — ega see saada ei ole. Te andsite mulle nõu isa eestkostjate alla panna lasta ja siis...

JULIUS (*ärritatult*). Kuidas — mina andsin nõu? Ma küsisin ainult, kas teil kui juristil niisugune mõte ei ole tulnud...

HEINRICH. See on ju ükstakõik, kuidas see oli — ja mina ütlesin teile, et selle asja juures on üks konks, üks konks...

JULIUS. Üks konks?

HEINRICH. Talu ei olegi vanamehe oma, ta on selle juba mitme aasta eest oma teise poja Juliuse nimele kirjutada lasknud.

JULIUS (*võpatab*). Mis te ütlete? Oma teise poja Juliuse nimele?

HEINRICH (*nokutab peaga*). See aga on kadunud. Juba kümme aastat.

JULIUS. Ma tean. Olen sellest kuulnud.

HEINRICH. Mis? Minu vennast olete kuulnud? Ta elab?

JULIUS. Sellest olen kuulnud, et ta kadunud on.

HEINRICH. No jah, ta läks viieteistkümneme-aastase poisikesena kodunt hulkuma, me ei ole temast kõik need aastad midagi kuulnud, ta on arvatavasti ammu surnud. No nüüd, et talu müüa, on vaja teda kohtulikult teel surnuks tunnistada lasta. See operatsioon on aga kulukas ja nõuab raha. Ja minule ei laena seda praegu keegi. Ma teen teile ettepaneku: Olete teie Pähni talu müügist niisama huvitatud nagu mina, andke mulle see raha, käsirahaks talu peale muidugi, ja mina panen asja toime.

JULIUS (*segaselt*). Mis te ütlesite?

HEINRICH. Te siis ei kuulnudki, mis ma rääkisin?

JULIUS (*nagu ärgates*). Ma kuulsin siiski kõik. Ütelge mulle ühte: teab see teie nõndanimetatud perenaine, teab karja-Ann sellest, et talu ei ole enam teie isa, vaid on teie venna Juliuse oma?

HEINRICH. Miks ta seda ei peaks teadma, see ei ole saladus.

JULIUS. Jaa — jaa — aga, missugune on teie isa vahetõkord karja-Annega? (*On suures ärevuses ja ootab luurava põnevusega vastust.*)

HEINRICH. Missugune see võib olla? Vist kõige parem. Isa oli enne sõda rahadega hädas — karja-Ann on salgamata tubli inimene ja oli majapidamises truu ja hoolas...

JULIUS. Ma ei küsi ju seda! Aga m u u vahetõkord teie isa ja tema vahel, m u u vahetõkord!?

HEINRICH. Nojaa, isa hoiab teda kui oma silmatera. Vahetõkord ehk ka oma Juliusele, keda ta ikka veel tagasi ootab.

JULIUS (*kõige suuremas ärevuses*). Mis te ütlete? Ja see, see, mis teie õde ütles, Urve? Häbist, mis isa laste peale saatvat, ja — ja — laulatamisest? See?

HEINRICH. Ah, ma arvan, see oli küll nii — südame-täiega suust välja pursatud.

JULIUS. Kuidas? Aga teie ise ometi hoiatasite mind ka: Ärge näppe ära kõrvetage, seda vanamees ei luba, see on tema jaoks üksi?

HEINRICH (*hakkab naerma*). No see oli ju ainult küll nii, väike nali.

JULIUS (*külmas vihas*). See oli nali? See oli siis küll väga vähe sünnis ja andeksandmata nali. Häbi võiks teil olla! (*Pöörab temale põlgavalt selja.*)

HEINRICH (*üles karates*). Mis? Mis te mulle julgete ütelda? (*Nähes, et Julius läheb ja end ümber ei pööra.*) Ei maksa ennast iga kõnnuse üle vihastada! (*Viskab end jälle puu alla röötsakile.*)

JULIUS (*end nüüd ümber pöörates*). Ühte võib see «kõnnus» oma «juriidilisest tarkusest» teile siiski öelda: teie ei saagi oma venda surnuks tunnistada lasta, enne kui see seitsekümmend aastat vanaks on saanud. (*Kaob kiiretel sammudel tuppa, tuleb sealt kohe ja läheb kõrvaliste hoonete poole — nähtavasti otsib ta kedagi ägedalt.*)

(*Niipea kui Julius nägematuks on saanud, tormavad URVE ja VIRVE toast Heinrichi juurde, nähtavasti oli Heinrich Juliuse jutule nende poolt saadetud.*)

URVE ja VIRVE. Mis ta ütles? Noh, mis ta ütles?

HEINRICH (*pahaselt*). Midagi ta ei ütelnud.

URVE. Kuidas — midagi ei ütelnud? Nii pikk jutt ja — midagi ei ütelnud?

VIRVE. Kes ta on, seda ometi ütles?

HEINRICH. Midagi. Mulle tegi ettepaneku, ma hakaku tema asemele...

URVE (*vahele*). Pä-häh! Sina ja tema asemele sulaseks!

HEINRICH. ... et tema läheb jälle, täna või homme!

URVE. Mis? Mis? Tema läheb jälle? Siis — Pähnit osta ei tahagi?

HEINRICH. Nähtavasti mitte.

URVE. Mis tal siis siin ei ole meeldinud, kas sa sellest midagi ei märganud?

VIRVE. Mina tegin temale ju küll silmi.

URVE (*tigedalt õele*). Sellega sa kõik ära rikkusidki, sellega sa ta minema ajad! Just kui ristiks oled sa jalus ees! Meesterahvad ei salli seda, kui neile liiga külge lüüakse! See neid eemale tõukab!

HEINRICH. Ärge nüüd kohe! Ma võin teile ütelda, see mees on siin ainult ühte näinud: karja-Anne!

URVE. Mis karja-Anne? Hä-pe-mata!

HEINRICH. Pole midagi hä-pe-mata: Gleich und gleich gesellt sich gern.¹

URVE. Aga —

VIRVE. Sst! Vaadake sinna!

(*JAAK ja RAJOONIÜLEM on väravast sisse tulnud ja juba lähedal. Jaak murelik ja rõhutud.*)

RAJOONIÜLEM. Tere hommikust, aulikud preilid! Tere, härra Jassik! Vot, kui hakkab käima, siis muudkui iga päev jälle tulen ja tülitan.

URVE. Mis siis sest! Väga armas, et tulete. Nii kahju oli, et eile olite ära läinud, jäi ju peo asjas kõik lähemalt läbi rääkimata.

RAJOONIÜLEM. Nojaa, vot, peo pärast. Mis seal siis veel vaja läbi rääkida, kui — vot, sai ju maha tehtud, et preilid võtavad piduprogrammi enda peale.

JAAK (*murelikult*). Härra ütleb, et on asjatalituse pärast meile tulnud.

RAJOONIÜLEM. Jah, vot, preilid, asjatalituse pärast. Vanahärraga sain juba väraval kokku. (*Jaagule.*) Vot, kui nüüd kutsuksite mulle selle mehe...

JAAK (*tahab minna, aga viivitab, rõhutult*). Pühapäev küll on, härra rajooniülem...?

RAJOONIÜLEM. Vot mis on, kui on ametiasi, siis ei ole pühapäeva. (*Võtab oma mapi lahti ja sealt kirjutusmaterjali välja, istub laua juurde.*)

(*Urve ja Virve on väga ärevil, Heinrich, käed püksitas-kutes, viskab end puu alla istmele. Jaak saab vaevalt paar sammu astuda, kui Julius, pea ees maas, nagu ei näeks ega kuuleks ta midagi ja ikka kui otsiks ta kedagi, üle õue läheb.*)

JAAK (*mureliku häälega*). Tulge natuke siia, siin tahtakse teiega kokku saada...

JULIUS (*võpatades*). Minuga? Kes siis, mis siis kellelgi minuga...?

¹ Omasugused seltsivad hästi (saksa k.).

JAAK. Rajooniülem seal...

JULIUS. Rajooniülem? Mis siis rajooniülemal minuga...?

RAJOONIÜLEM. Jaa, just teiega, vot, kui teie see olete. Astuge aga lähemale. Kohe kuulame teid üle.

JULIUS. Te — te tahate mind üle kuulata? Mis ma siis kurja olen teinud, härra rajooniülem?

JAAK (kaastundlikult). Jaa, mis ta's on teinud, härra rajooniülem? Ta ei ole ju midagi paha teinud.

RAJOONIÜLEM. Teinud ehk mitte, selles ei seisa asi. Vot mul on vaja teada, kes teie olete ja mis teie olete.

JULIUS. Mistarvis siis?

(ANNE on pererahva ruumidest tulnud, ja nähes, et midagi lahti peab olema, lähemale tulnud ja teistest tähele panemata Urve ja Virve selja taha seisma jäänud.)

RAJOONIÜLEM. Vot, siin on minul küsida, ja mitte teil. Palun, näidake mulle oma isikutunnistust.

JULIUS (hädas). Härra rajooniülem, kas ei saa seda asja ilma — teiste inimeste juuresolemiseta õiendada?

RAJOONIÜLEM. Vot, just tunnismeele juuresolekul õiendame. Isikutunnistust — ei ole?

JULIUS (kõheleb).

RAJOONIÜLEM (käredamini). Isikutunnistust ei ole? Vot, siis — areteerin teid.

JULIUS. Te areteerite mind? Mispärast? Mis õigusega?

RAJOONIÜLEM. Vot sellepärast ja selle õigusega, et teil isikutunnistust ei ole. (Hakkab kirjutama.)

JULIUS (vihaselt). Härra rajooniülem, mina protesteerin niisuguse teguviisi vastu!

RAJOONIÜLEM. Vot, siis paneme kirja, et te protesteerite. (Tõuseb üles, tahab käpuga Juliuse habet katsuda.) Habe on teil — oma või külge kleebitud?

JULIUS (taganeb). Härra rajooniülem, ärge puutuge mind! Ma hoiatan teid!

JÜRI (ilmub talli avausele uudishimulikult kuulutama).

RAJOONIÜLEM. Jaa, jaa, te hoiatate! (Kükitab maha, vaatab alt üles.) Näen juba, on külge kasvanud. Isiku-

tunnistust ei ole, olete areteeritud. Mina oma rajoonis kahtlasi inimesi ei salli. (Hakkab kirjutama.) Mis te oma nime ütlete olevat? Kui vana?

JULIUS. Nime?

RAJOONIÜLEM. Ja muidugi. Te ju kuulete väga hästi. Ärge põigelge midagi.

JULIUS (silmadega nagu abi otsides ringi vaadates, siis isa ette astudes ja selle kätt pihku võttes, liigutatud häälel). Isa, nüüd on see tund tulnud, kus seda enam varjata ei saa: mina — olen sinu kadunud poeg Julius. — Kas sa võtad mu vastu?!

JAAK (guturaalne õnnehüüd). Julius! Pojakene! (Siis nuttes ja liigutatud häälel.) See oled siis siiski sina! Mulle ütles seda ju küll kohe sisemine verehäääl, aga sa salgasid ju nii kindlasti ja ajasid vastu! Oled sa ometi kord tulnud! Ma teadsin ju, et sa tuled! (Hoiavad mõlemad nuttes ja sügavas liigutuses teineteise ümbert kinni.)

(Seni: Rajooniülem on üllatatud, temal on saak näppude vahelt libisenud. Urve ja Virve on suures ärevuses, Urve nähtavasti ei usu, mis ta näeb ja kuuleb. Heinrichi on käed püksitaskutest võtnud ja lähemale astunud. Anne seisab seal, äraseletatud silmil, aga suunurkade ümber nutt.)

JULIUS (liigutusest vabanedes, ühe käega isa ümbert kinni hoides, teist välja sirutades, õnnelikult). Vend! Õed!

(Urve ja Heinrich ei liigu kohalt.)

VIRVE (Juliusele ümber, kaela lennates, kelmikalt). Julius! Mina tegin sulle ju kohe silmi!

JULIUS (vaba käega Virve põske silitades). Jaa, sina tegid mulle kohe silmi!

VIRVE. Ja mina leidsingi üles, et kui seda nime «Kissai» tagant ettepoole lugeda, tuleb välja «Jassik», aga ma mõtlesin: see on kogemata juhus! (Õnnelikult.) Minul niisugune tore vend!

JÜRI (kes seni üleval talli avausel kõhuli kuulatanud, asetub kartsale istuma).

RAJOONIÜLEM (ärevalt). Aga lubage! Aga lubage...

JULIUS. Ah soo, jaa, härra rajooniülem nõuab paberit!
Paber on ju peaasi! (Võtab taskuraamatu ja ulatab paberi.)

RAJOONIÜLEM (silmitseb uurivalt paberit). Jaa, paber!
Paber ei ütle palju. See võib saadud olla, kes teab —
nii. Kuidas teid siis isa, vend ja õed kohe ei tundnud?

URVE (on end üle rajooniülemale selja paberit vaatama kummardanud). Paber üksi ei ütle midagi.

ANNE (heleda häälega teiste selja tagant). See on Julius, ärge sebig! Mina tundsin ta esimesel silmapilgul ära, ta ei tahtnud aga, et teda tuntaks! Kui te ei usu, siis vaadake, tal on ju see pruun emamärk kaela peal, mis Juljusel oli!

URVE (kihtiselt). Kust siis sina kõiki tema märke tead?

ANNE (jonnakalt). Mina aga tean!

JAAK (manitsedes). Lapsed, lapsed! (Põnevus.)

HEINRICH (liigub paigalt, annab Juliusele kätt, segatud tundmustega). Missuguseks, vend, siis kõige selle järel meie vahekord peab kujunema?

JULIUS. Vennalikuks, Heinrich!

HEINRICH. Aga — mis meist teistest nüüd peab saama?

JULIUS. On siis nüüd juba paras aeg sellest rääkida? Kas meil ei seisa päevi küllalt ees koos nõu pidada? On teie või kellegi eest maailm kinni? Küll meie teed leiame! (End Urve poole pöörates.) Õde, kas sina ei taha mulle kätt anda?

URVE (lepitamatult). Kätt võin ma sulle anda (annab), aga — mina siia ei jää. Makske mulle mu päranduse-osa välja, mina lähen!

JAAK. Rumal laps! Päranduse-osa? Sinul ei ole midagi saada, sinu päranduse-osa on sinu koolitamine.

URVE (üles vaadates, tõsiselt). Minu koolitamine? Käskis sind keegi mind koolitada? Oled sina nüüd õnnelik, et sa meid koolitasid, või oleme seda meie? Haridus ilma varanduseta on õnnetus!

JAAK (on kui hoobi pähe saanud, taganeb ja haarab värisedes Juliusest kinni). Mis ta ütles?

URVE (välja puristades). Ja mis siis? Rahutu ja kärsitu inimene on juurde tehtud. Olen mina selle koolitamise läbi midagi kätte saanud, mille peale haritud inimesel õigus?

JULIUS (manitsedes). Urve! Urve!

URVE. Ma räägin sula tõtt!

JULIUS. Sa eksid täiesti. Möödaks on aeg, kus haridusega karjääri tehti ja kus koolitatud inimest kohe padjad tõllas ootasid. Haridus annab eluvõitluse jaoks ainult paremad sõjariistad kätte. Mitte, et kerget elu kätte saada, vaid et viljaka töö raskusi kergemini võita, selleks on haridus hea.

URVE (pöörab enese ära).

JULIUS. Urve, armas Urve, ühel nõul ja ühel jõul... küll leiame ka sinu jaoks midagi, mis elu ilusaks teeb! (Naljatades.) Kui mitte muud, siis loome sellest «neetud» Pähni talust aktsia-ühisuse, kuhu kapitali asemel igaüks oma tööjõu sisse paneme, ja — küll näed, meie kõikide jaoks on siin päikesepaistet küll ja küll! (Ta võtab Urve käre ja ei lase seda lahti, vaatab temale truult silma, kuni jää sulab ja nemad teineteise ümber hakkavad.)

JAAK. Ja Anne? Julius, Annele oled sa palju tänu võlgu — kas sul temale sõnagi ütelda ei ole?

JULIUS (silmadega Annet otsides, siis isale). Jaa, isa, siin pead sina appi tulema. Mina...

ANNE. Karja-Ann ei tarvita kellegi tänu ega muud! (Maja poole ära, minnes tulevad tal pisarad.)

(Urve ja Heinrich vaatavad segatud tundmustega teineteisele otsa. Virve takseerib rajooniülemat.)

JULIUS. Anne! Anne! Pea-aktsionäär... (Joostes Annele järele, kaob tema kannul tuppa.)

JAAK (õnnetundmuse liigutusel neile järele minema hakates). Lapsed, lapsed...

RAJOONIÜLEM (üllatatud, pakib oma paberid mappi). Kui nõnda, mis siis minagi siin veel? (Võtab mapi kaenla alla, jääb aga seisma, nagu loo lõppu ootama.)

VIRVE (läheneb rajooniülemale, teeb silmi, koketeerib, julgeb ülemat isegi õlanukiga müksata).

RAJOONIÜLEM (saab Virve mängust väga hästi aru, nagu lööb naerule, on näha, et ta mõtleb: võiks ehk ka).

JURI (üleväl kartsal, on hinge kinni pidades kõike imestanult lahtise suuga kuulnud ja näinud — nüüd ei saa ta ennast enam pidada). No küll on ikka ime!

(Eesriie.)

AUGUST KITZBERG NÄITEKIRJANIKUNA

Eesti teatri rajamine läinud sajandi 70-ndates aastates lõi viljaka pinna eesti nii algupärase kui tõkelise draamakirjanduse tekkimisele.

Hoogsaks kujuneb just teatri algukümnend. Aastail 1870—1871 lõi L. Koidula oma ühiskondlikult kaalukad näidendid «Saaremaa onupoeg», «Kosjakased» ja «Säärane mulk». 1872. aastal avaldas C. R. Jakobson oma juba varemini kirjapandud lavateose «Arthur ja Anna» ja ka lauluisa Fr. R. Kreutzwald saatis lugejate kätte oma tõkelised värssdraamad «Tuletorn» ja «Vanne ja õnnistus». Lisa andsid ka väiksemad autorid, nagu W. Stein ja J. Kanswey.

80-ndates aastates kujuneb juhtivaks draama-autoriks J. Kunder, kuigi tema ligi kümnekonnast näidendist Koidula toodangu tasemeni küünib vaid «Kroonu onu». Pärast Kunderi surma, 90-ndates aastates tekib aga seisak algupärase näitekirjanduses. Tolleaegsed nimekamad autorid P. Jakobson ja A. Jürgeinstein on väheviljakad ja tasemelt keskpärased. Elavnemist võib märgata alles uue sajandi künnisel, millal juhtivaks nimeks saab August Kitzberg, kes oli draamažanris menukalt debüteerinud juba 70-ndate aastate lõpul, vahepeal aga vaikinud. Algava sajandi esimesel kümnendil kujunebki Kitzberg otse ainuvalitsejaks algupärase draamas.

- August Kitzberg on pärit Laatrest, praegusest Abja rajoonist. Ta sündis 29. (17.) detsembril 1855. aastal Puldre talu sulastemajas rätsep Peeter Kitse noorima pojana.¹ Aastal 1863 on muudetud perekonnanimi Kitzbergiks.

August Kitzbergi isa oli vallas üks väheseid kirjaoskajaid mehi, ja kuigi sulastetares valitses kehvus, suutis ta oma keskmist poega Jaani seevõrra edasi aidata, et see pääses vallakoolmeistri ametisse. 1858. aastal sai Jaan Kits õpetaja koha Penujas Niitsaadu

¹ Täpsemat fikseerimist vajab August Kitzbergi sünnidaatum. Halliste meetrikaraamatusse on August Kitse sünd sisse kantud 17. dets. 1855 ja ristimine 6. jaan. 1856. Personaalraamatus, kuhu sissekanded tehti meetrikaraamatu alusel, on sünnidaatumiks 27. dets. 1855, mis on ilmne ümberkirjutuse eksitus. Seega tuleb lugeda Kitzbergi dokumentaalselt määratud sünnipäevaks 29. detsember 1855 ukj. Kuid Kitzberg ise pidas oma sünnipäevaks personaalraamatu põhjal väljaantud dokumentide järgi 27. detsembrit 1855, s. o. 8. jaanuari 1856 ukj.

koolis, kuhu asus ka terve perekond. Siin möödus August Kitzbergi varasem noorus ja kooliaeg vend Jaani õpetusel ja juhtimisel. Kaugemale vallakoolist poiss õppima ei pääsenud. Ent külaharilase kodu pakkus siiski enam arenemisvõimalusi, kui neid oli teistel külalastel: venna raamaturiulil leidsid kõik tol ajal ilmuvad vähesed eestikeelsed raamatud, ta tellis «Postimeest» ja lisaks ka saksakeelseid ajakirju. Enese kujunemist mõjutavate teguritena mäletab kirjanik hiljem kodus valitsevat hellameelset, rangelt kõlblat, ent pietismi kalduvat õhkkonda ja rohket lugemist. Sellele lisandus aga veel üks tegur: sotsiaalse ebavõrdsuse tajumine juba maast-madalast peale. Niitsaadu koolikohta ümbritsesid suured ostutalud, millede kõrval koolmeistri pere kehvus oli eriti tuntav. Ja kuigi, otsustades kirjaniku mälestuste järgi, vahekorrad naabritega näivad olnud head, siis kuidagi mitte kui võrdsete vahel. Koolimaja rahval tuli mõneti taluda rikaste alandavat heatahtlikkust. Aga küllap koolmeister sai ka ahistada valla võimukandjate poolt, sest kohalt lahkus ta pahandustega.

1871. aastal asus Jaan Kitzberg Karksi lähedale Pööglesse Maie kooli õpetajaks ning sama valla kirjutajaks. Vend August, kes oli vahepeal sirgunud 15-aastaseks noorukiks, täitis tööpoisi ülesandeid ja abistas venda kooliklassis ja vallakantseleis. Viimane töö suunaski noormehe tulevasele elukutsele. Kantselei-asjaajamises alguskuse omandanud, sai nooruk algul kihelkonnakohtu notari juurde õpilaseks ja hiljem, mõne aasta pärast, iseseisvaks notariks. Sel ajal töötas Kitzberg ligi kaheksa aastat, 1872. aasta lõpust kuni 1880. aasta kevadeni. Ta töökohtadeks olid ümbruskonna mõisad Pornuse, Morna ja Abja, lühemat aega oli ta ametis ka Ranna mõisas Tartumaal.

Need aastad on ühtlasi Kitzbergi ühiskondlike vaadete kujunemise aastateks. Igapäevases kutsetöös õpib ta lähedalt tundma selleaegse külaühiskonna vastuolusid ja elu. Kihelkonnakohus oli klassikohus selle sõna kõige halvemas mõttes. Selle esinikuks oli keegi aadlik, kaasistnikkudeks paar taluomanikku. Ei ole juhus, et Kitzbergi teostes kehvikute kogemused kohtutega on halvad. Üldiselt paljastasid kohtuprotsessid kõige halvemaid omandlikke pahe-sid. Need olid kõige sagedamini pärandusetülid, protsessimised teenijatega palga pärast, riidud piirimeeste vahel jms. Nähtu pak-kus tähelepanelikule noormehele suurepärast materjali külaühis-konna liikmete ja nende vahelkordade kujutamiseks hiljem kirjan-duses. Kuid elu mõisades kohtunike perekondades ja läbikäimine sealsete antvarkidega irrutas algava kirjaniku vahetust kuulumi-sest külakeskkonda. Tast sai maaintelligent, kes suhtus küla elu avaldustesse kõrvalseisja vaatlajana.

Aga sel perioodil omandab maakolkas kasvanud nooruk ka haa-ravama pilgu kaasaja eesti ühiskonnale üldse. Ta tutvub avalike tegelastega, nagu M. Veskega ja C. R. Jakobsoniga, saab viimase kaastööliseks ja kujuneb, nagu ta ise jutustab, veendunud jakob-sonlaseks. Ta isiklikku kiindumust Jakobsonisse illustreerib mäles-tusteraamatus peatükk, milles on kirjeldatud Jakobsoni matuseid. Ja kohapeal tekib kirjutajal pinev vahetust kohaliku mõisnikuga, kes näeb temas kardetavat mässumeelsuse levitajat. 70-ndasse aas-

tatesse kuuluvad Kitzbergi esimesed kirjanduslikud katsetused — mõned ajalehekirjutused, paar tõlkejuttu ja Kotzebue näidendi «Virr-varr» eestindus.

Aastail 1880—1892 töötas A. Kitzberg Karksi ümbruses valla-ning kohtukirjutajana. Sisuliselt erines uus amet senisest vähe, ent see pakkus suuremat iseseisvust ja oli majanduslikult tasuvam, mistõttu tal oli võimalus perekonda soetada. Kitzbergile kui kir-janikule osutus viljakaks uuesti tihedamasse kokkupuutesse sattu-mine külaga. Neist aastatest pärinevad ta esimesed küla-ainelised jutud ja näidendid. Aga ka oma hilisema loomingu paremikus avalduva külamiljöö tundmise võlgneb ta just Karksi aastatele.

1893. aasta saab murranguliseks Kitzbergi elus. Seoses admi-nistratiivsete reformidega Baltimail kehtestatakse ametiasutustes asjaajamiskeelena vene keel, ja Kitzberg, nagu paljud teisedki tol-lased omavalitsuste töötajad, kaotas vene keele puuduliku tundmise tõttu võimaluse oma kutse alal edasi töötada. «Tuli elu koguni tei-sest otsast elama hakata.» Järgnevad rännuaastad 1893—1901, mil-lede vältel kirjanik tegutseb aasta Põllumeeste Seltsi ökonoomina Viljandis ja siis kontoriametnikuna Kuramaal Kalkunenis ja Riias. Olulised ta kirjandusliku tegevuse teel on peatumised Viljandis ja Riias. Esimeses sattus ta esmakordselt külast linna tulles kokku-puutesse eesti haritlastega ja Riiga asumine tähendas pääsemist Baltimaade suurimasse kultuurikeskusse. Muide sai siin kujunev draamakirjanik külastada ka heatasemelist kutselist teatrit. Viljandi aasta ja Riia ajajärk on tal ühtlasi kirjanduslikult tootlikumad.

1901. aasta lõpul asus August Kitzberg Tartu. Algul, kuni 1904. aasta kevadeni, töötas ta «Postimehe» talituses, siis pikemat aega, kuni kirjanikupensionile minekuni aastal 1920, Linna Hüpoteeği Seltsis pangaametnikuna. Tartu asudes sattus Kitzberg, kes seni oli elanud eesti kultuurilise elu perifeeriatel või koguni väljaspool seda, esmakordselt eesti vaimse elu keskusse. Ja kuigi töötamis-tingimused pangas olid koormavad ja jätsid vähe mahti kirjandus-likuks tegevuseks, soodustas Tartu miljöö ometi loomingut. Eriti viljastavaks osutus kontakt areneva «Vanemuise» kutselise teat-riga, ilma milleta Kitzberg draamakirjanikuna vaevalt oleks suut-nud ületada oma seniste külanäidendite taset. Teiselt poolt mõju-tas Kitzbergi ühiskondlikku hoiakut kahjustavalt eduerakondlik tagurlik miljöö, milles kirjanik pidevalt viibis «Postimehe» kaas-töölisena ja kutsetöös Hüpoteeği pangas, see jättis jäljed ka vahe-tult ta loomingule «Vanemuise» kaudu, kus valitses postimehelik õhkkond.

Oma parima andis August Kitzberg 40—50-ndates eluaastates. Ta vanaduseaastad ei olnud tootlikud. Väbanenud küll kutsetööst, ei suutnud hädise tervisega kirjanik enam palju lisandada senisele toodangule.

August Kitzberg suri 10. oktoobril 1927. aastal. Matusepäeval saatsid tuhanded inimesed armastatud kirjanikku kalmistule.

August Kitzbergi draamatoodang hõlmab 13 algupärandit, lisaks paar ainult nimetuse või katkendite kaudu tuntud teost. Peale selle on kirjanik tegutsenud tõlkijana, peamiselt «Vanemuise» ja «Estonia» lava tarbeks. Ta on tõlkinud 18 näidendit, millest trükis on ilmunud 3, ja 11 lastenäidendit, millest trükis on avaldatud 1. Ülejäänud on säilinud teatrikäsikirjadena.

Ajaliselt, teoste ilmumise järgi, võib Kitzbergi draamaloomingu jagada kolme perioodi. Varasem ulatub kuni 1903. aastani. Selle vältel ilmub talt kolm algupärandit: «Punga Mart ja Uba-Kaarel» (1894), «Pila-Peetri testament» (1897) ja «Rätsep Õhk» (1903). Kõik need näendid on autori kodukoha ainelised, käsitledes Mulgimaa külaelu XIX sajandi lõpuveerandil. Neis lavateostes ei sea kirjanik endale kunstilisi ülesandeid, neis on arvestatud eelkõige primitiivseid maalavasid ja sealsete asjaarmastajate tagasihoidlikke võimeid. Ei tundnud ju autor oma esimesi lavatükke kirjutades teatrit üldse, kõnelemata mingeist draamateoreetilistest teadmistest.

August Kitzbergi lavalise loomingu kõrgperioodiks on aastad 1906–1915, mille vältel talt ilmub kuus näidendit: «Tuulte pöörises» (1906), «Püve talus» (1910), «Kaval-Ants ja Vanapagan» (1912), «Libahunt» (1912), «Kauka jumal» (1915) ja «Kosjasõit» (1915). Ka selle ajajärgu näendid on peale minevikudraama «Libahunt» ja muinasjutuainelise lastenäidendi «Kaval-Ants ja Vanapagan» küla-ainelised. Seejuures «Püve talus» ja «Kosjasõit» jätkavad eelmise perioodi temaatikat, ülejäänud kaks on aga kaasaja-ainelised. Tasemelt on selle perioodi teosed väga erinevad. Eesti dramaatika tippsaavutuste hulka kuuluvate teoste «Libahundi» ja «Kauka jumala» kõrval valmivad ka näendid, «mis ei taha kirjanduses midagi olla» (autori eessõnast näidendile «Püve talus»). Kitzbergi nende aastate toodangusse kuulub ka valdav osa tõlkeid.

Viimase ajajärgu kirjaniku draamaloomingus moodustavad aastad 1919–1923, millal ilmusid «Enne kukke ja koitu» (1919), «Laurits» (1919), «Onu Zipul» (1922) ja «Neetud talu» (1923). Nende aastate loomangusse kuulub õieti ainult viimane, teised kolm olid valmis juba 1916. aastal, ent nende trükis avaldamine viibis sõjaaja raskendatud kirjastusolude tõttu. Kummatigi kuulub nimetatud teoste trükiks viimistlemine hilisemasse aastatesse. Ainetiku valdkonnalt on «Enne kukke ja koitu» minevikudraama ja «Neetud talu» kaasaja külaelu pilt. Ülejäänud kaks on linna-ainelised. Neil aastail ilmunud teostes ei saavuta vananev kirjanik küll enam senist kunstilist taset, kuid «Lauritsas» ja draamas «Enne kukke ja koitu» väljenduv ühiskondlik kriitika pole nõrgenenud.

A. Kitzbergi varasema perioodi näendid on kõik tema kodukoha ainelised. See on Halliste-Karksi külamiljö XIX sajandi lõpult. Näidendite tegelaste prototüübid pärinevad tollaselt Mulgimaalt ja paljud teostes esinevad episoodid on võetud tõsielust, nagu rätsep Õhu õnneloosi numbrite lugu või talu mahajoomine

Punga Mardi poolt. Elades ise samas keskkonnas, pealegi olles ameteis, mis viisid kokkupuuteisse laiade hulkadega, tundis kirjanik sügavalt Mulgimaa külaelu ja seal valitsevaid ühiskondlikke suhteid. Ja selle kujutamise, «miljöo maalimise», seadiski Kitzberg endale loominguliseks ülesandeks. Juba tema selleaegsetes teostes ei ole keskseks elemendiks, omaette väärtuseks süžee, vaid see on ainult pakkumise vormiks, milles kirjanik toob esile mingi ühiskondliku probleemi. See kehtib ka säärase, pealiskaudsel lugemisel kerge ajaviiteteosena tunduva lavatüki kohta, nagu seda on «Rätsep Õhk».

Ühiskondlike vahetõrgete vaatlemisel pakkus Mulgimaa küla draamakirjanikule tänuväärset ainet. Veel enam: karjув ühiskondlik ebaõiglus ja eriti vohav kulaklus otse surusid sule kätte protesteerivaks sõnavõtuks. Halliste ja Karksi olid küla kapitaliseerumises kaugeimale jõudnud alasid Eestis. Teiste Pärnumaa kihelkondadega võrreldes oli seal päriskohti kõige rohkem ja 80-ndate aastate alguseks oli talude põhiliselt lõpule viidud. Järgneva kümneni soodus linakasvatamise konjunktuur pani aluse talude jõukusele ja seda rikastumisvahendit kasutati just nimetatud kihelkondades kõige intensiivsemalt. Jõukaimaks alaks kujunes Abja (Hallistes), kus tekkisid arvukad kulaklikud talud ja kust pärinevad esimesed eesti rahvusest mõisnikud. Jõuka talunikkonna kujunemisele kaasuvad kiiresti küla sotsiaalne diferentseerumine ja raha valitsemisega seoses olevad drastilised sotsiaalsed pahed. Kohtuning valla-ametnikuna oli Kitzbergil kutsealaliselt iga päev tegemist raha võimutsemisest johtuvate nähtustega ja tal tuli kogeda, et raha on kõike määravaks teguriks. Need tähelepanekud olid autorisse nii sügavalt mõjunud, et ta veel 1916. aastal oma Karksi mälestusi kirjutades ja raha võimu suurust hinnates seda hispaania kirjaniku Quevedo järgi nimetas «Don Dinero» — Isand Raha.

Rahavõimust tulenevad need ühiskondlikud pahed, millede kinninaelutamine on Kitzbergi paljude lavateoste temaatikaks. Ta mõistab hukka rikkuseuhkust, kehvikute ja taluteenijate eksploateerimist ja nende alandavat ning ülekohtust kohtlemist, jõukama kihhi rahaahnust, moraalilagedust ja südametust. Puhuti paljastab ta küla kulakliku elemendi kiskjalikkust vihase irooniaga, teisel naeruvääristab ta sotsiaalsete pahede kandjaid humoristliku muigega. Esimesi sääraseid kujusid on joodik vallakohtumees Punga Mart, rahaülbe, seisuseuhke külakurnaja, kes terroriseerib teinijaid, ahistab popsi ja oma lastki. See jõhkard on haridusevaenuline ja lisaks kassakratt. Ise moraalselt laostunud, soodustab ta ka oma laste allakäimist. Samasse masti kuuluvad Pila-Peetri rikkad sugulased. Nad on ahned, omakasupüüdlid, kalgisüdamelised ja ebasirad, neile on võõrad kõik inimlikud tunded. Jantlikus pärandusejahis paljastub nende kiskjalik olemus. Eriti terava satii-riiga on joonistatud võõrmündri kuju, kel aina suus on piiblisalmid, kuid kelle vagaduse katte all peitub ahnitseja ning vaeste kurnaja. Siia kuulub ka Tõistre Toomas komöödias «Rätsep Õhk», kes mõõdab kõiki väärtusi raha järgi, sest «Raha paneb kõik rattad käima, ta teeb pastlakandjast paruni» (I vaatus, 7. etteaste).

Ometi takistas kirjaniku maailmavaateline piiratus teda nägemast esinevais sotsiaalseis pahedes kehtiva kapitalistliku korraparatamatuid ning tüüpilisi nähtusi. Ta pidas ühiskondlikku kurjust üksikute halbade isikute süüks ja asus neid paljastama, et äratada inimeste sotsiaalset südametunnistust. Seda kitsamalt võetud, külas valitsevate vahekordade suhtes. A. Kitzberg oli tugevasti C. R. Jakobsoni mõju all ja tunnustas ka hiljem viimase agraarpoliitilisi vaateid, millede aluseks oli balti mõisnikest sõltumatu taluomanike klassi loomine. Ja Kitzberg ei ründa talunike klassi tervikuna, vaid ainult selle, tema hinnangus pahelisi esindajaid, nähes neis mitte ühiskondlikku kahjustavat elementi, vaid individuaalseid isikliku pahe kandjaid. Seega kanduvad tal ühiskondlikud vastuolud abstraktse üldnimliku hüvelisuse ja pahelisuse pinnale. Ning seetõttu, vastandades säärasele hundimoraali kandjatele häid inimesi kehvikute seast, nagu Uba-Kaarli perekond «Punga Mardis...» ja Saks-Mart «Pila-Peetris», ei aseta ta neid vastuollu terve peremeeste klassiga, vaid ainult selle paheliste liikmetega. N. ö. korralikke peremehi kirjanik ei riiva. Hoopis selle vastu, ta näeb kehvikute peremeheks saamises teed külas valitsevate vastuolude lahendamiseks. Uba-Kaarel on kogunud eluaja kopikas kopika kõrvale ja ta pojast saab pärisperemees. See õnnelik lõpp oli vajalik näidendi karskuspropaganda ülesannetes: ära joo, kogu raha, siis saad haljale oksale. Kuid säärases lahenduses avaldub ka kirjaniku püüd lepitada klassivastuolusid. Niisugusest maailmavaatelisest piiratusest johtubki, et positiivsed vastandkujud on tolleaegsele ühiskonnale ebatüüpilised ja skemaatilised.

«Rätsep Öhus» varjutab koomiline süžee teose ühiskondlikke probleeme, kuid ometi pole autor ka selles näidendis kavatsenud anda vaid nalja pärast. Ka selles teoses keerleb kõik raha ümber. Süžee keskne motiiv, lugu sellest, kuidas 10 000 rubla tege-laste kätte satub, on sekundaarne. Peamine on see tants kuldvasika ümber, mis siis alles algab. Siin selgub, kes keegi on. Ka selles teoses on esindatud kõike rahale arvestav kulaklus. Võttes rahakirest värisevail kätel vastu rublalist raha kurdab Tõistre Toomas: «Kust igakord seda viimast kätte saab.» Kaupmees Silgule pole rätsep üldse inimene. Ja seda pole kehv. Ohk kuskil peres, aga rikastunud rätsepale kupeldavad nii Toomas kui Veskimäe perenaine oma tütreid üksteise võidu. Nii on kirjanik siin riivanud ka rikaste mulkide tehingu-abielu küsimust, kuid ulatuslikumalt tuleb ta selle probleemi juurde tagasi hiljem. Sel taustal näitab autor rikkuse õnne illusoorisust. Ka kehvik võib nakatuda rikkuse-kirest. Ohk himustaks ka «kaks põialt vöö vahel, vöö üle paksu keha alla vajutatud, rahuliku meelega pealt vaadata, mis maailm teeb» Soovi täitumine, tervenemine sellest kogetud pettumuste tõttu ja veendumusele jõudmine, et õnn peitub ausas töös, moodustavad teose ideed selgitava süžeele koestiku. Autori eitav suhtumine jõukasse klassi avaldub ka ta vahelduvas suhtumises peategelasse. Öhu kuju on üldiselt antud huumoriga. Ent algul sümpaatne tööinimene omandab rikastudes naeruväärseid jooni, omandab aga autori poolehoidu jälle lõpul, olles vabanenud rahakihust.

A. Kitzbergi varasemate draamade kujunduslik külg ei ole tugev. «Punga Mardis» esineb pikki monolooge olustiku selgitamiseks, tegelased ilmuvad süžeele motiveerimata lavale jms. «Rätsep Öhu» esimene trükk (1903) on samuti üle kuhjatud jutustavate monoloogide ja kõnelustega, ning selle epiloog, mis näitas Öhu tõelist õnne saavutanuna, oli sootuks ebadramaatiline. Kuid kirjaniku tabav, puhuti lopsakas keel paremates stseenides ennustab siin tulevast dialoogimeistrit. Ja tunnustatavaks saavutuseks on eelkõige ilmekate, sotsiaalselt väärtuslike karakterite pakkumine, kusjuures kirjanik vahel ka visandlikult joonistatud kõrvalkujud, nagu Pibu-Kadri, annab häid realistlikke kujusid.

Kitzbergi näitekirjandusliku kõrgperioodi moodustavad aastad 1906–1916. Asunud mõni aasta varem Tartu, oli kirjanik juba kohanenud tolleaegses eesti kodanluse keskendatuimas miljöös. Seni oli Kitzberg aastaid olnud eesti avaliku elu suhtes eemalviibiv kõrvaltvaatleja, kes tundis seda ainult ajakirjanduse kaudu. Ta oli säilitanud oma varasemast jakobsonlusest selgelt kujunenud anti-feodalistliku hoiaku ja patriarhaalsed vaated külaühiskonna elule. Uues asukohas mõjutas tugevasti tema poliitilist ning ühiskondlikku hoiakut eduerakondlik «Postimehe» ringkond, kes domineeris tollases Tartu avalikus elus ja kellega kirjanik oli pidevas tihedas kokkupuutes nii teenistuslikult kui ka seltskonnaelus. Kodanlik-liberaalne, kuid tugeva šovinistliku värvinguga «Postimees» pidas küll järjest võitlust saksa marurahvusliku ajakirjandusega, kuid rõhutas samal ajal vajadust koostööks sakslastega. Vene demokraatlike jõudude suhtes oli ajaleht reserveeritud ja hoiatas eestlasi neile liginemast Vasakpoolsete ühiskondlike rühmituste taotlustesse suhtus «Postimees» negatiivselt, ja eitades klassivõitlust, levitas klassidevahelise lepluse ideid.

A. Kitzberg ei ole kunagi avalikult poliitiliselt esinenud, ka ta kaastöö «Postimehes» piirdus joonealusega, juttude ja följetonidega. Ning kui ta viimastes harva riivaski poliitilisi päevaprobleeme, siis piirdus see Tartu ja Tallinna kodanlike ringide omavaheliste vastuolude leebe kriitikaga. Kaasaegsele tööliiklumisele jäi Kitzberg võõraks, revolutsiooni mõistis ta hukka ja nägi 1905. aastal Tartu proletariaadi tänavademonstratsioonides ohjeldamatut jõupurset, «mässu».

Pöördelise tähtsuse sai Kitzbergile Tartu asumine ta edasisel näitekirjaniku teel. Ta oli sajandi algul jõudnud küll kõige märgitavamale algupärase draamakirjaniku seisundisse, kuid populaarsus asjaarmastajate lavadel, eriti maal, ei asetanud kirjanikule mingit kirjanduslikku nõudlikkust ega virgutanud teda suurematele taotlustele. Ei stimuleerinud teda selleks ka tolleaegne primitiivne ajakirjanduslik kriitika, mis ei olnudki suuteline autorile kätte näitama uusi sihte. Otsustavaks teguriks Kitzbergi kui näitekirjaniku edasisel kujunemisel saab «Vanemuise» kutselise teatri asutamine 1905. aastal ja järgnev pidev koostöö selle direktori Karl Mennin-guga. Kitzberg kirjutas uuele teatrile avanäidendi, seal on lavastatud enamik ta draamasid, ja tõlkijana ning mugandajana on kirjanik aidanud soetada sellele teatrile repertuaari.

Karl Menningu teeneks on, et ta eesti näitelava tõstis ajaviite-lõbu tasemelt, kuhu see pärast Koidulat järjest oli laskunud, ühiskondlikuks kultuuriasutuseks, ja teiseks, et ta, kritiseerides eesti näitekirjanike töid lavakunsti nõuete tasemelt, virgutas autoreid loobuma rahuldumisest primitiivsete mängutükkidega. K. Menningu osa Kitzbergi tolleaegses näitekirjanduslikus töös oli väga ulatuslik. Kuni 1914. aastani läks kogu Kitzbergi draamatoodang läbi «Vanemuise» direktori arvustuse, aga vähe sellest: Menning teeb Kitzbergi käsikirjades, nii algupärastes kui tõlgetes, arvukaid, sageli detailidesse tungivaid kompositsioonilisi parandusi. Kitzberg teeb Menningu juhtimisel pingsaid viimistlemistööd draamade kunstilisel kujundamisel, tegeldes mõne näidendiga aastaid ja tehes neid 4–5 korda ümber. Nii oli Menningul alust väita, et ta on teinud Kitzbergist draamakirjaniku, mida Kitzberg tuttavate ees ka omaks võttis.

Ent Menningu mõju Kitzbergile ei olnud ainult positiivne. Menning oli eduerakonna juhtkonnale lähedane isik, kes ka teatris pidas selle erakonna joont; teiseks soovitas ta Kitzbergile ühekülg-selt eeskujuna saksa väikekodanlikke realiste, nagu Anzengruberit, mis muide tekitas ka leplikus Kitzbergis protestipurskeid. Soe ei olnud nende vahekord kunagi, kuid nad vajasisid teineteist: «Vanemuise» direktor vajab algupärandeid ja sel alal oli Kitzberg kaua aega väljaspool võistlust, Kitzberg aga vajab lavalistes küsimustes asjatundlikku nõuandjat.

August Kitzbergi maailmavaatelised tõekspidamised ja tollased mõjutused põhjustasid vastuolusid kirjaniku loomingus. Tartus küpses Kitzberg realistlikuks kunstnikuks, teiselt poolt aga sattus ta eduerakondlikku sõiduvette. Ja just ta küpsemates, kunstiväärtuslikumates teostes avalduvad sügavaimalt vastuolud tema kui realistliku kunstniku ja kui ideoloogi vahel. Neis kajastub ühelt poolt piiravana autori väikekodanlik idealism, teiselt poolt ometi annab neile õieti nähtud ja õieti edasiantud tõeluse realism sügavalt tunnetusliku kunstilise väärtuse.

Teisel loominguperioodil jätkab Kitzberg komöödias «Püve talus» eelmiste näidendite traditsioone. See on «külaelupilt» Mulgimaalt, antud samades kergetes toonides nagu «Rätsep Õhk». Vae-sunud vallavanema tütarde naitmisloos ja suurema osa tegelasi on autor küll võtnud oma endise kodukoha minevikust, kuid tõelist pilti XIX saj. lõpu Mulgimaast pakub «Püve talus» niisama vähe kui «Rätsep Õhki». Kirjanik pole näinud, õigemini pole näha tahtnud küla elu varjukülgi, hakkamine ja leidlikkus on siin piisavaiks vahendeiks raskuste võitmisel. Patriarhaalsed suhted võimaldavad töökal sulasel pääseda peremeeste seisusse. Kuid peretütarde huumoriga kujutatud naitmisloos on Kitzberg käsitlusse võtnud küllaltki tõsise olustikulise probleemi, peremeeste klassis tavalise tehingu-abieliu, mis oli üks rahavõimu avaldusi tollases jõukas talunikkonnas. Abiellumine oli seostatud omandlike kaalutlustega. Ka näidendis abiellub pere vanim tütar Tiina kas või sulasega, et säilitada talu, ja ka teiste tütarde elukaaslaste valimisel ei kõnele südamehääli kaasa. Ja kuigi Püve Peetrit on sümpatiseeri-

tud vaesema rahva talitajana, osutab kirjanik jutustuse mõningais detailides nii tema kui ka tütarde kulaklikule mentaliteedile. Püve rahvast esitab kirjanik seejuures huumoriga, millega on vastukaalustatud talukultuse idealiseerimine. Autori tingimusteta poolehoid on kehvikute klassi esindajatel. Ja kirjanik vabaneb idealiseerimisest hoopis, kui ta lavale toob mulgi kaasavaraküttidest koduväi kandidaatide ja nende isade galerii. Kirjanik otse põrmustab neid külakodanluse võsusid satiirilise naerurelvaga, nende kujutamisel saavutab kirjaniku realism lõõva tabavuse. Endauhke, ent vääritud jõuka peremeeskonna esindajate koomilis-realistlik kujutamine ja külakulakluse majanduslike aluste paljastamine annavad teosele arvestatava tunnetusliku väärtuse, mis on taganud näidendi lavalist menu.

Külakulakluse satiirilisi portreid pakub ka «Kosjasõit». Hallparunlik vallavanem Volmer Vomm, jõhker külavõimumees, on Punga Mardi paras kaaslane, ja Kutsiku kõrtsinaine kuulub ennast täis rahajõmmide hulka, kellede käpa all oli tollane küla. Need kiskjalikud tegelased on ühiskondlikult sootuks ohtlikumad kui «Püve talu» jaburad kosilased ja seetõttu on autori iroonia nende joonistamisel hoopiski lõikavam. Näidendi operetlikule laadile vastavalt on kujud tugevasti šaržeeritud. — Teose kannavaks motiiviks on ajakirjanike äpardunud kosjaretk Mulgimaale ja sealset olustikku on pakutud vaid seoses linnameeste sissekukkumisega. «Kosjasõit» on esimene eesti lavateos (esialgselt oli see lavadel käibel 90-ndate aastate keskel), milles on maha kistud isamaaluse ja «eesti vendade» teenindamise oreool tolleaegselt ajakirjanduselt, mis klassivastuolude süvenedes üha järjekindlamalt rakendus kodanliku klassi huvide teenistusse. Jantlik stseen «Vaatileja» kirjutamisest, ajakirjanike deklareeritud rahva teenindamine ja samaegne lõmitamine raha ees peegeldavad tüüpiliselt tolleaegset ajakirjandust. Lehemeeste kaasavarajahtki polnud kirjaniku leiutatud liialdavalt halvustav motiiv, vaid, nagu tollal üldiselt teada oli, kasutas Kitzberg selles «Oleviku» toimetaja Grenzsteini äpardunud kosjaretk ühele rahakale mulgineiuale.

«Kosjasõit» oma ajakirjandust paljastava tendentsiga pahandas eriti «Oleviku» ringe ja kaudse surve tõttu oli Kitzberg sunnitud menuka näidendi lavaliselt käibelt ära võtma. Ning kui see aastat viisteistkümmend hiljem jälle etendamisega tuli, siis rõhutati teatrilavastustes tavaliselt näidendi süželist operetlikkust, võimalikult retušeerides ühiskonnakriitilist osa.

Lastenäidendina kavatsatud muinasjutuline «Kaval-Ants ja Vanapagan» on vastavate Kaval-Antsu lugude dramatiseering, millesse autor on põiminud veel teisigi muinasjutumotiive, nagu lugu kolmest vennast, kelledest vanemad on õelad ja rumalad, noorim aga nupukas ja kõige kiuste õnnelaps. Teoses kui noorsoonäidendis on kirjanik tugevasti rõhutanud kasvatuslikke momente, mõistes hukka kalgisüdamlust, ahnust ja muid pahesid. Autori eetilised seisukohad ja ühiskondlik hoiak ühtivad rahvaluule omadega. Ta poolehoid on kehval, ahistatud orvul, samuti tunnustab ta leidlikkuse ja teravmeelsuse üleolekut vaimsest tõmpusest, nagu see on omane ka rahvanaljadele. Ekspluataatorliku klassi esindaja

Vanapagan on rahvatraditsiooni kohaselt iseteadlik, kuid tõlbjaruline, Ants aga kehvikpoiss, kelle ainsaks relvaks kurnajate vastu on ta terav mõistus, elurõõm ja muretus. Ja kuna kehviku printsiibiks on saadava vähese tasu eest võimalikult vähe oma tööjõudu müüa, asub ta kavalalt Vanapagana tõlpust kasutama, et säästa ennast. Seda kirjanik ei tauni. Ent kui Ants ajutiselt nakatub rahahimust, kaotab ta autori sümpaatia ning saab teenitud karistuse. Rikkusekiirest tervenenu Ants muutub jälle positiivseks tegelaseks. Nii pole Kitzberg ka selles teoses mõnda läinud rahavõimu eetilisest hindamisest. Vanemate vendade ülekohus isa pärandi jagamisel, Antsu varanduse omandamine nende poolt, aga ka Antsu rikkumise peetuse teel leiavad vastava karistuse nagu rahvajuttudeski. Nende motiivide kaudu näitab Kitzberg jällegi hukkamõistvalt raha osa inimestevahelistes suhetes, millega too süzeeliselt eraldi seisev teos liitub autori küla-aineliste näidendite probleemistikuga. Kunstiliselt on näidend nõrgavõitu.

Sama perioodi ülejäänud kolmes lavateoses: «Tuulte pöörises», «Kauka jumalas» ja «Libahundis» on kirjanik loobunud kergetoonilisest humoristlikust käsitluslaadist sotsiaalsete suhete vaatlemisel. Ühiskondlikke vastuolusid ei lahendata neis enam mänglevalt, vaid need viivad ränkade konfliktideni, mis põhjustavad tegelaste traagikat. Neis teostes kajastub murrang kirjaniku maailmavaates («Püve talus» ja «Kosjasõit» pärinesid tegelikult varasemast ajast). Ta on muutunud ühiskondliku elu käsituses pessimistlikumaks. Kuigi Kitzberg suhtus eitavalt revolutsioonilisse liikumisse, omelt veensid 1905.—1907. aasta sündmused ühes Sto'õpini reaktsioonistaastate olustikus teravnenud klassivõitlusega kirjanikku, et optimistlik usk sotsiaalse elu harmoonilise arenemise võimalusse on illusoorne ning et kaasaja sotsiaalsed pahed ei ole ainult inimeste hüvelisuse ja pahelisuse probleemiks. Tema selgus, et kaasaja külas käib halastamatu võitlus «kes keda». See on ta olevikuainelistes draamadest taustaks, millel kujuneb tegelaste traagiline saatus. Onnelikke inimesi selles hundimoraaliga ühiskonnas ei ole. Tegelased hukuvad kas füüsiliselt või moraalselt.

Kitzbergi esimene kaasajadraama «Tuulte pöörises» on vastuolulikum teos ta loomingus, mis arvukalt etteheiteid põhjustas nii progressiivselt kui tagurlikult poolt. Ühelt poolt süüdistati teda ennekuulmatu klassivõitluse propagandas, teiselt poolt aga heideti kirjanikule ette tööliklassi ja revolutsioonilise liikumise diskreditteerimist. Tegelikult ei kavatsenud kirjanik kumbagi, ja kui teose esiklavastusele järgnevas poleemikas muu hulgas töörahva teotamist ette heideti, siis põhjustas seda suures ulatuses lavastus, kus Jaani oli käsitletud töölikonna esindajana ja lõpuvaatusesse näidendi tekstist mõõda minnes oli lisatud parodeerivaid loosungeid.

Kitzberg asus näidendis «Tuulte pöörises» käsitlema eesti külas eriti sajandite vahetusel esinevat tõsist agraarprobleemi — kehvikrentnike talude kiskumist külarikaste kätte. Sajad rentnikud, tegelikud maaharijad, kes mõnikord ise, nagu Jaani esivanemad, olid talud higi ja vaevaga rajanud, visati ilma mingi hüvitusega lagedale ja nende asemele asusid rahakad soosaare jaagud, kellele ostutaludes tegid töö palgalised. Seda kapitalistliku seadusandlu-

sega sanktsioneeritud ülekohut («minu elutee on puhas... jumala ees võib sul õigus olla,» seletavad Jaak ja Leena) asub seaduslikkuse raames hüvitama taluasutaja poeg Jaan: ta kogub töölisena töötades raha, et talu ausal viisil tagasi osta. Ent kodanlik justiits ei kaitse inimlikku õiglust Keegi ei saa sundida koha anastajat loovutama oma talu. Teiseks hoobiks Jaanile on noorusearmastuse Leena kaotamine, sest tema abielu naabripere mehega võimaldab liita kohad suurtaluks. Pettunud nii sotsiaalset õigust kui ka inimlikke suhteid moonutavas ühiskondlikus korras, loobub meeleheitele viidud Jaan katsetest oma isiklikku õnne teostada. Ja kuna ta sihtide purunemist põhjustab kehtiv kodanlik kord, otsustab ta liituda revolutsioonilise liikumisega, millega tal oli olnud kokkupuuteid oma töölis-aastail, et võidelda ebaõiglase maailma korra kukutamise eest. Kuid Jaan ei olnud klassiteadlik proletariaalne, vaid oma isiklikes ning omandlikes taotlustes fiaskot kannatanud kibestunud mees, kes revolutsioonilises võitluses nägi kättemaksuvahendit kogetud isikliku ülekohu eest. Ta oli revolutsioonilise liikumisega kaasamineja, kellele oli võõras proletariaadi klassimoraal ja kes demoraliseerus anarhistlikuks «mässajaks» ning lõpetas mõrvarina. Muidugi on ajalooline tõde, et tema ja ta kaaslaste taolist elementi oli revolutsiooni päevil liikvel, kes revolutsioonilise võitluse sildi all pani toime kriminaalkuritegusid.

Algul on autori ilmne poolehoid sotsiaalse õigluste all kannataval Jaanil, kes on otse kirjaniku enda protesti väljendajaks ülekohutuste agraarolude vastu. Ja kuigi Kitzberg hiljem mõistab hukka Jaani «mässajana», säilitab ta omelt mõistva kaastunde moraalselt hukkunud mehe kui ühiskondliku ebaõigluse ohvri vastu.

Jaani vastaskuju, liberaalitsevat eduerakondlast Kaarli, ei esita Kitzberg positiivse tegelasena. Tema kuju pisendab tagasihoidlik iroonia, millega autor suhtub tema ühistegevuslikku rähklemissse, milles ta pealegi on näidatud saamatuna. Ning Jaani suu kaudu iseloomustab Kitzberg Kaarli üritusi kui kitsalt peremeeste klassi huve teenindavaid. Peripeetiliselt neljandas vaatuses ja järgnevas Jaani kõlbeline hukkamise käigus näib aga autori moraalne tunnus tus siiski Kaarli poole kalduvat.

Lähim Kitzbergi maailmasuhtumisele on Jaagu kirgedest üle olev resoneeriv elukäsitlus. Kuid kirjanik ei õigusta teda külakapitalismi esindajana. Ta mõistab hukka talu anastamise, aga sellega ühtlasi tunnustab ta vääraks Jaagu endaõigustuse «Minu elu ja paberid on puhtad». Ja kuna kirjanik uskus idealistlikku üldinimlikku õiglust, siis laseb ta selle ka teostuda näidendi lõplahenduses: Soosaare läheb jälle tagasi selle rajajate soo kätte, Jaani pojale.

«Tuulte pöörises» on siiski ainus teos, milles Kitzberg, kuigi riivamisi, on kujutanud klassivõitlust, tehes seda «Vanemuise» teatriveistluse žürii nõudel ja juhatusel. Kuna aga kirjanik oma maailmavaatelt eitas klassivõitlust — sotsialism oli talle «segase aja vool, mis kõik mõistuse ja kaalumise pea peale pööras» — ja klassivastuolude lepitamist propageeris, siis ei olnud ta suuteline seda õieti valgustama. Omanike klassile pole vastandatud teadlikku proletariaalat, vaid ajutine kaasamineja, kes, tõsi küll, sedavõrd

tundis töölisliikumise ülesandeid ja taktikat, et suutis külas organiseerida maatööliste palgavõitlust, kuid kes revolutsioonis ei säilitanud printsiipaalsust ja isiklike konfliktide tõttu langes individualistlikku mäslikku anarhismi, millel pole ühist proletariaadi klassivõitlusega.

Teises kaasaja külaolustikku käsitlevas näidendis «Kauka jumal» on Kitzberg andnud parima realistliku draama pärastrevolutsiooniaegsest külast. Reaktsiooni tingimustes olid ühiskondlikud vastuolud seal välja kujunenud hoopis drastilisteks, mistõttu kirjaniku hoiak selle käsitlel on taunivam ja kriitika vihasem. Pärast revolutsiooni lüüasaamist polnud peremeestel enam vaja karta töörahva väljaastumisi, mistõttu neisse võidi suhtuda varjamatult hoolimatusega, mitte enam ettevaatlikult ning arvestades, nagu «Tuulte pöörises» päevil. Nüüd võidi lausa kiruda, et miks neile kuraditele kapju pole kasvanud. Majanduslik konjunktuur oli talumajapidamistele soodus, mistõttu suurtalude omanikel, kes kasutasid odavat palgatööjõudu, kogunes vaba kapitali, mis võimaldas talude kokkuostmist, raha laenamist kõrgete protsentide eest obligatsioonide vastu jms. Tekkisid suured rahahaid, kes, kõnelemata maaproletariaadi julmast ekspluateerimisest, neelasid ka oma klassi kuuluvaid nõrgemaid. Vohava rahavõimutsemise pahede kinninaelutamine ongi Kitzbergi «Kauka jumala» teemaks. Selle kehastajaks on rahaülbe kulak Mogri Märt, ühiskondlik kiskja, kelles pole säilinud kübetki inimlikku, kes südamele liiasuvõtjana ning julma ekspluateerijana lasub painena kogu vallal. Mogri Märt on Kitzbergi karakteriseerimiskunsti tippsaavutusi. Selle kunstilise kuju kaudu on autor jõulisemalt kui kusagil mujal näidanud kapitalistliku maailma inimvaenulikkust olemust. Ent ka selles draamas püsib Kitzberg varasemal idealistlikul seisukohal: ta ei esita valitsevat hundimoraali kehtiva ühiskondliku korra paratamatust ning lahutamatu osana, vaid autori käsituse järgi põhjustavad seda üksikud individuaalsed pahelised ühiskonnaliikmed. Neid paljastades arvab ta võivat neid ja seega ka ühiskonda parandada. See tõttu vastandabki ta pahelisele Mogri Märdile noore Märdi, kes ei lähe isa jälgedes, vaid protesteerib ühiskondliku roimarluse vastu üldinimliku humaansuse nimel. Nii esitab Kitzberg positiivse tegelasena liberaalse külakodanlase, kelle sõnalise vastupanu jõetus avaldub paratamatult juba draama käigus.

Taotlusest parandada ühiskonda moraalipropaganda teel tuleneb teoses esinev vastuolu Kitzbergi kui realistliku kunstniku ja kui idealistliku moralisti vahel. Oma ühiskondlike vaadete piiratuse tõttu ei suuda ta mõista proletariaadi kui tõusva klassi osatähtsust ühiskonnas ega otsi selle ridadest vastandkujusid kapitalistliku klassi negatiivsetele tegelastele. Oma klassi huvide vastu võitlev hüveline kodanlane aga ei väljenda klassivastuolusid nende kõige olulisemast, kõige tüüpilisemast aspektist ning ta saatus ei haara vaatajat sügavalt. Tõsi küll, «Kauka jumalas» on kirjanik andnud ka rea külla kehvikonna esindajaid, nagu maharõhutud, kuid seemise väarikuse säilitanud Masa Ants, ahistatud, kuid alistamatu Leena, sõltuvuse tõttu tagasihoidlik, kuid oma õigustes kindel meister Maripuu jt. Kirjaniku soe sümpaatia on nende rõhutute poolel,

kuid ta ei oska näha neis piisavat jõudu kulakluse võimutsemisele vastu panemiseks; küll aga näitab ta, et rõhutute klass moodustab passiivse moraalse jõu, mida ei murra ühiskondlik ülekohus.

Idealistliku moralistina on Kitzberg tauninud kodanliku ühiskonna kahjuritena kulaklikku Mogri Märti ja kerglast, kuid rafineeritumat kapitalistlikku kiskjat kaupmees Pärna. Ent realistliku kunstnikuna on ta tõelust tabanud oma kavatsustest sügavamalt. Näidates üksikisikute südametust, kujutades seda, mis tema arvates tuleb parandada, on Kitzberg tegelikult kujutanud kapitalistliku korra tüüpilisi nähtusi ning esindajaid, s. o. kogu kehtiva korra südametust ning inimvaenulikkust. Mogri Märdi egoism johtub rahavõimust, pole seega üksikjuhtum, vaid oma aja ühiskondlikmajanduslikele suhetele iseloomulik nähtus. Kaasaja külakodanluse tüüpilise olemuse näitamises seisab teose suur kunstiline ning tunnetuslik väärtus.

Tragöödia «Libahunt» tegevusajaks on märgitud XIX sajandi algus, ent mõned anakronismid, nagu nõidade hukkamine kirikutulbas, juhatavad veelgi kaugemale minevikku. Teose minevikuline ainek ei tähenda aga kuidagi autori põgenemist kaasajast. Näidendi teema — vabadusideed kandva inimese hukkamine ängistavais ühiskondlikes tingimustes — kõlas eriti eredalt revolutsioonijärgses surveolustikus. Kirjanik on andnud usutava realistliku pildi nimetatud ajastu külaühiskonnast. Pärisorjusliku ekspluateerimise tingimustes elav ja feodaale teenindava kiriku poolt vaimupimeduses hoitud rahvas vaevleb õiglusetuses ja harimatuses. Vanad rahva uskumused põimuvad arusaamatu uue kirikuõpetusega, mis loob pinna vohavale ebausule. Vähiimagi õigusliku kaitse puudumine sisendab julgusetuse tunnet. Need on tingimused, milledes osa inimesi paratamatult on mandunud jõuetuiks ning alistuvaiks orjahingekesteks. Näidendis esindab neid Tammaru pere. Sellele orjameelsuse ideoloogia kandjale vastandab Kitzberg orjalikkust vihkava, otse rahva vabaduseiha kehastava Tiina. Tammaru peret ei pea kirjanik tüüpiliseks rahva esindajaks, nagu me teame autori memuaaride järgi ta isa, «Libahundi» tegevusaja kaasaeglaste jutustusest. Tragöödias esineb rahvas ainult episoodiliselt jaanitulestseenis. Siin selgub, et ebausk pole sugugi valdavalt inimeste maailmakäsituse aluseks, vaid et leidub samuti rahva murdmatut elurõõmu ja — julgust. Nii siis ei teki vabadusideekandjal Tiinal kokkupõrget rahvaga tervikuna, vaid ainult selle mahajäänuna osaga, keda esindab Tammaru pere.

Tiina, kellele ema mõrvamine sisendas kustumatut viha ühiskonna vastu, mis loob eeldused sääraasteks roimadeks, kasvab küll üles Tammaru õhkkonnas, kuid ei võta omaks selle orjameelsuse ideoloogiat. Konflikt tema ja tammarulaste vahel puhkeb, kui kerkib üles Marguse ja Tiina abiellumise kavatsus. Kogu pere peale Marguse asub võitlus Tiina kui võõra ellusuhtumisega sissetungija vastu, kusjuures vanaema kujuneb selle vabadus- ja inimõiguste vaenuliku orjaideoloogia väljendajaks ning kannab seega Tiina hukkamises peasüüd. Vahetuks hukatavaks teguriks on ebausk — Mari kiivuse ajal levitatud laim Tiina libahundiks käimisest, mida armukade tüdruk oma vaimupimeduses tõepoolest usub. Ent see on võit-

luse relvaks, mitte seda põhjustavaks teguriks. Tiina küll hukkub, kuid ideed, mida ta tunnistas, võidavad isikuvabadust lämmatava tammaruliku ideoloogia. Vanaema ise peab lõpuvaatuses mõnna oma kunagiste vaadete ekslikkust ja tunnistama oma kaudset süüd. Ja Margus, kes juba noorelt asus Tiina poolel ja vaid isa võimule alistudes oma armsama hülgas, ei ole kunagi täies ulatuses omaks võtnud perekonna orjamoraali. Juba Marguse ja Mari põlves viivad need traditsioonid seda esindava perekonna hääbumisele. Nii mõistab kirjanik hukka alistumise ja vaimse kiratsemise ideoloogia, näidates selle kadu.

Selle perioodi draamades saavutas Kitzberg oma parima kunsti-meisterlikkuses. Täiustub teoste kompositsiooniline külg. Neis ei häiri enam lahtised, seostamata stseenid ja eepiline miljöo maalimine taandub dramaatilise pingele. Vähesed ebaõnnestumised, nagu «Kauka jumala» lõppvaatus, jäävad teoste üldise lavalisuse varju. Saavutusi tuleb märkida ka näidendite sõnastusstiilis. On küll ka puudujääke: «Tuulte pöörises» ei ole Jaagu filosofoeringud sajandi alguse vanalt külamehelt. See-eest on tabavalt kasutatud külarahvale omast väljendust «Püve talus», ja «Libahundi» ning «Kauka jumala» paremate stseenide dialoog on meisterlik.

August Kitzbergi viimastes draamades avaldub vananeva autori loomisvõime langus: hädise tervisega kirjanik kurtis korduvalt, et tema aeg olevat läbi, et ta ei suutvat ennast enam kokku võtta loovaks tööks. Kitzbergi tolle aja näidendis ei pääse kujunduslike puudujääkide tõttu küllaldaselt mõjule nende sotsiaalne väärtus, mis avaldub süvendatud ning vahedas ühiskonnakriitikas.

Esimesena pääses kirjaniku hilisdraamadest avalikkuse ette minevikudraama «Enne kukke ja koitu». See on ta sügeim teos, masendav pilt «härraste taevast ja talupoegade põrgust». Vastandatud on kaks maailma (nii kavatseski autor teost vahepeal pealkirjastada): ühelt poolt parasiitlev, moraalselt roiskunud feodaal-ajastu aadel, kelle ebainimlikku toorust, liiderlikkust ja verist meelevalda talupoegade suhtes autor kujutab meisterliku realismiga. Ent julmuritest härrastele vastandatud talupoegade maailmast, kus vaeveldakse kohutavas õiglusetuses, ei ole kirjanik suutnud anda samavõrdsest tüüpilist pilti. Tõsi küll, ta näitab, et ka sügeimas pärisorjuslikus olustikus ei kustinud rahva seas vabadusetung, et maadligi rõhutatud rahvas säilis ilumeel ja moraalne jõud. Kuid vabadusideed kandev Ants seisab üksi, temale on vastandatud orjameelseks mannetatud teomeeste rühm. Tuli-Jüri ja temataolised alatud orjahinged ei esinda kuidagi rahvast ja Antsu kokkupõrkel härrastega asuvad viimaste poolele, otsustades niikuinii lootusetult ebavõrdse võitluse. Antsu ja Maie hukkumine on traagiline ja kuna autor ei näita selle vastukõla massis, siis tugevdab ta vaid üldist lohutamatus. Kujutades nii ülekaalukalt mandunud elementi, on kirjanik andnud ühekülgselt väära ning ebatüüpilise pildi talupoegade maailmast. Näidendi ideoloogilistele puudujääkidele lisanduvad puudused kujunduslikus ja lavatehnilises osas, nagu kirjeldava elemendi rohkus, sündmustiku pingetus, kesksete tegelaste hajumine episoodiliste tegelaste massi jms. Kuid teose paljastav osa on

tugev ja seega täidab näidend oma sotsiaal-kriitilisi ülesandeid edukalt.

Järgnevalt avaldas Kitzberg kaks linna-ainelist näidendit, draama «Laurits» ja ühevaatuselise komöödia «Onu Zipul». Viimane neist on vähe huvi pakkuv, draamaks välja arendamata jäänud visand, ebaveenev lugu moraallageda rahajõmmi kõlbelisest taassünnist, mis ei lisanda midagi Kitzbergi draamaloomingule. «Lauritsa» probleemistik on aga aktuaalne ning suure sotsiaalse kõlapinnaga. Näidendi teemaks on enne-maailmasõjaaegse eesti juhtiva linnakodanluse võitlus sakslastega linnavalitsuse pärast. Sellel taustal areneb ühe samasse ühiskondlikku rühmitusse kuuluva tegelase, Mattias Luige perekonnadraama.

Võitlust sakslaste käest linnapiruka ärakiskumise pärast peeti rahvuslikkuse sildi all, seda reklaamiti kui eelmise sajandi feodaalidevastase võitluse jätku rahvusliku aktsioonina. Kirjanik kisub maha võltsi pettemaski, millega varjati tõelisi taotlusi, meelitati hääli väikemajaomanikelt ning upituti avalikkuse ees rahvuslike tegelaste pjedestaalile. Kandidaatide kõlblikkust arvestatakse selle järgi, kui palju keegi valimiste toetamiseks raha välja paneb, ja sealsamas arvutatakse, kuidas need summad linna valitsemisel kasumitega tagasi laekuvad. Nii paistab raha-ahnitsemise hõredast ideoloogilisest kattedest läbi.

Seda «auväärset» kodanlikku seltskonda on kirjanik näidanud vaid põgusalt, ent teravas satiirilises valgustuses. Selle moodustavad töösturid, majaomanikud, politiseerivad advokaadid ja teised nendetaolised lugupeetud kodanikud, kellede jõukuse ja seltskondliku positsiooni aluseks on pahatihti valgust kartvad asjaolud. Tõusikkodanluse aplaidi apetiite paljastab kirjanik mahendamatult, otse tajutava vastikusega. Need endavääriskuses ujuvad seltskonna toed pisenduvad naeruväärseiks ning närusteks autori lõikavas satiiris. Eredaim kuju selles seltskonnas on hangeldaja Küüslauk, vastik ühiskondlik lutikas, kellesse ta halva kuulsuse tõttu suhtutakse teeskleva hukkamõistugagi, kuid kes tegelikult liigub kõikjal oma inimesena. Terava irooniaga on visandatud kodanliku intelligentsi esindajad, kes lõmitavad rahatuusade ees, et pääseda ka osasamisele.

Rahameeste kambaga on näiliselt opositsioonis pahempoolitsev üliõpilane Aaslank, kes pillub fraase rõhutatud rahva õigustest ja oodatavast kättemaksust. Ent tõeliselt on see karikatuurne kuju sotsialisti mängivast väikekodanlikust intelligendist. Tõelise vastaskujuna saamameeste klikile on antud ajakirjanik Kiikajon, aatemees, kes nõuab poliitilises võitluses puhtaid käsi. Kuid liberaalse kodanlase esitamine positiivse vastasjõuna pahelisele seltskonnale on ebaveenev ning tingitud autori idealistlikust piiratudusest, usust, et korrumppeerunud ühiskonda võivad parandada ausad aatemed. Tegelikuses kasvasid kiikajonid avalikeks tegelasteks, kes kõige jõuga kaitsesid neidsamu pahesid tingiva ühiskondliku korra aluseid. Ometi on Kitzberg «Lauritsas» jõudnud kõige kaugemale ühiskondliku arengu seaduste mõistmisel. Süvenedes töös draama kallal ühiskondlikesse probleemidesse revolutsiooni eelõhtul, tunnetas kirjanik õieti kapitalistliku korra peatse kokkuvarisemise parata-

matust. Seda ennustab draamas positiivne tegelane Kiikajon, kes peab tunnistama tema poliitilistest veenetest kaugemale ulatuvat vältimatut murrangut.

Näidendi süžeele koestiku moodustab Mattias Luige isiklik draama. See avab pilgu ühe rahatuusa rikastumisteedele ja näitab korralikuks peetava perekonna telgitaguseid. Ent Luik ei ole tüüpiline paadunud rahahai, vaid omamoodi korruptsiooni ohver, kellel kriitilisel momendil ei jätkunud kõlbelist jõudu vastupanuks Kүүлauigu võrgutusele. Ja nii sai tast samasugune ühiskondlik rõõvloom, nagu seda olid ta kunagised hukutajad, kel, tõsi küll, ajuti oli tuge taas ausaks saamiseks.

Luige valele ja roimadele ehitatud perekonnaelule on samuti antud positiivne vastaskuju — Marta, kõigiti sümpaatne kodanlik intelligent, kelle opositsioon piirdub aga ainult eemaletõmbumisega selgunud räpasest olustikust. Ta protest on individuaalne ja ta kuju ühiskondlik kaal vähene. Mõlemad positiivsed kujud väljendavad Kitzbergi idealistlikku usku võitvasse headusse ega lisa hinnatavat juurde draamale, mille väärtuseks on sügav, lepitamatu ühiskonnakriitika.

Komöödia «Neetud talu» on õieti ainus Kitzbergi vanas eas kirjutatud lavateos. Kavandanud töö küll kümme aastat varem, «Kauka jumala» loomise päevil, pani autor selle kirja alles 20-ndates aastates. Teos käsitleb enne maailmasõda levinud nähtust — koolitatud laste võõrdumist talutööst ning maaelust ja sellega põhjustatud päristalude laostumist. Seega on kirjanik nagu «Kauka jumalaski» kriitika alla võtnud tõsise väärtuse omaaja agraaroludes, mis tekkis seoses küla tugevneva kapitaliseerumisega. Kui ühed rikkad kohaomanikud asusid talusid kokku ahmima ning muutusid mogrimärtlelikeks hallparuniteks, siis selle kõrval levis mitte vähemal määral suhtumine maaomandisse kui raha-allikasse, mis võimaldab perelastel pääseda härrasseisusesse, kusjuures talutöö pidid tegema palgalised. Tagajärjeks oli talude väljakurnamine, sest tulud voolasid majandist välja. Maa kasutamine muutus aga puhtal kujul kapitalistlikuks, see toimus terves ulatuses palgalise tööjõu ekspluateerimise korras.

Rööbiti sellele külakapitalismi kriisi nähtusele kritiseerib autor härrasseisusesse pürgivat noorsugu, kellele talundist ja sealsete palgatööliste ekspluateerimisest saadud tulud olid vahendiks, mis võimaldas pääsu kergemasse ellu. Ent võimed ei vastanud pahatihti apetiitidele. Pärisperemeheliku mentaliteediga noored, kellel polnud mingit kutsumust intelligentsete elukutsete jaoks, kes vaid püüdsid vabaneda töötegemisest, polnud alati võimelisedki vajalikeks pingutusteks, et tõusta vaimseteks töötajateks, ja seetõttu katkestasid paljud neist õpingud poolel teel ning kujunesid ulaharitlastest tööpõlguriteks. Ja kuna mõlemad ülalnimetatud nähtused esinesid ka kodanlikus Eestis, kandis autor komöödia sündmustiku kaas-
aega.

Isa rahad mahaprassinud endine tudeng ja kunstialadele pürgivad preilikeseid, kes oma ebaedus süüdistavad kõiki peale iseendi, on pakkunud kirjanikule suurepärase aineestiku koomilisteks lavatüüpideks. See parasiitlev kolmik kuulub Kitzbergi karakterite

galeriis parimate hulka. Selle tegelasgrupi kujutamisel on kirjaniku satiir lõõv, nagu see oli ta paremal loominguajastul, ja nende kujude kunstiline teostus ilmekas ning veenev. Hinnatavalt on kirjanik neile andnud ka laiema sotsiaalse funktsiooni. Nii pole Heinrich ainult kentsakas looder, vaid ka alatu denuntsiant ja ulatuslike ambitsioonidega karjerist, kes plaanitseb kahtlase äritsemisega jõukusele jõuda kaasaja korruptiivses majanduselus. Tütardepaari saatus on aga süüdistus kodanlikule ummikulisele hariduspoliitikale.

Väärrikaks partneriks Pähni noortele on kergatslik rajooniülem, kelle satiirilise kuju kaudu autor muu hulgas on pilganud kodanlike võimude hirmu rahva ees, mis avaldub kommunismitondi viirastumises, kui kõnet on intelligentsemast töolisest (III v.).

Ent realistliku kunstniku sulega antud kriitikat ei lase täiel määral mõjule pääseda teoses esinevad rohked romantilised elemendid. Kirjanik on mahendanud kõne all oleva agraarolustikulise kriisinähtuse hõlpsasti lahendatavaks probleemiks talupere ümberkasvatamise teel. Eksiteele sattunud noorus muutub taas töökaks ja töötab ühise ponnistusega päästa talu. Siit võib järeldada, et taastub patriarhaalne taluolu otse Kitzbergi külaajutude laadis, et tüüpiline sotsiaal-majanduslik nähtus laheneb lausa taluomaniku soov-unelmana. Sellele vastavalt on teose positiivsed tegelased idealiseeritud ning ebatüüpilised. Märgitav on siiski, et vaatamata kontsessioonile, mida realistlik kunstnik on teinud idealistlikule moralistile, jääb teoses tugevamini kõlama kriitiline toon. Ilmselt ei usu autor isegi tööpõlgurite ümbersündi: hetkeline hüveline impulss, mida tugevdab kadunuks peetud venna tagasitulek, ei tekita kuidagi usku tegelaste püsivasse ühiskondlikku ümberorienteerumisse. Ja lisaks viitab autor lõputseenis Virve ja rajooniülema tummmänguga senise ellusuhtumise jätkamisele.

Nii «Neetud talus» kui ka eelmistes hilisdraamades ei ole Kitzberg säilitanud varasemat kunstilist taset. Eespool oli viidatud draama «Enne kukke ja koitu» puudujääkidele. «Lauritsa» kunstilist taset madaldavad psühholoogilised ebausutavused, nagu ärisaladuste kergekäeline väljalobisemine, arendamata jäänud draamatilised motiivid, nagu (autori poolt kavatsatud) Kiikajoni ja Marta draama, samuti liialdatud lõppefektid. Ka «Neetud talus» häirivad sentimentaalne patriarhaalsus ja kadunud poja mittetundmise usutamatu motiivile ülesehitatud intriig. Nii jääb kirjanik tavaliselt tugevamaks negatiivses osas, kuna positiivsed motiivid ja tegelased mahenduvad liiga sentimentaalseiks. Sama kehtib ka sõnastuse kohta. Parimat saavutab siin Kitzberg vihase põlgusega antud, feodaalhärraste olemust paljastavas omavahelises kõneluses, ta karakteriseerib kõneluse kaudu tabavalt linnategelinskite ühiskondlikku kiskjapalet ning madalat intelligentsi ja «Neetud talu» ulaharitlaste stseenides on ta iroonia vaimukalt sädelev.

*

Kitzbergi dramaatiline pärand ei ole kaugeltki ainult ajaloolise väärtusega. See kuulub meie kirjanduslikku klassikasse, seistes Vilde, Tammsaare, Kreutzwaldi, Koidula jt. suurnimede kõrval vää-

rikal kohal. Kitzbergi tugevate vastuoludega toodangus on üksikute teoste väärtust puhuti raskem hinnata kui enamiku klassikute loomingus. Mõnikord kipub idealistlik ellusuhtumine ja maailmavaate piiratus liialt varjutama kriitilise realisti kunstilisi väärisaavutusi. Kuid ta teoste lahtimõistatamisel jäävad domineerivalt kõlama humanismi ja altruismi ideed. Kitzberg võitleb vabaduse eest ja igasuguse rõhumise vastu. Ta jäägitu poolehoid on väikesel inimesel, kelle moraalsel üleolekut rõhujatest ta pidevalt toonitab. Kitzberg mõistab hukka igasuguse sotsiaalse vägivalla, seadusega sanktsioneeritud õiglusetuse. Kirjanik ründab vihaselt ühiskondlikke kiskjaid, kapitalistliku korra sotsiaalsete pahede kandjaid, keda hukka mõistes ta kaudselt taunib ka säärast kuritegevust võimaldavat ühiskondlikku süsteemi. Eriti sel puhul ületab autori draamade objektiivne tunnetusväärtus tugevasti ta subjektiivsete kavatsuste piirid. Ta paljastab võltsrahvustlust ja «rahvameeste» teesklevat väärikut. Jõuliselt kritiseerib ta feodalistliku korra ebainimlikkust ja tollase valitseva kihi rikutust. Sotsiaalseis vastuoludes asetub Kitzberg alati rahva poolele.

Neis taotlustes seisab A. Kitzbergi draamade püsiv väärtus ja ta teoste lahtimõistatamise ülesandeks on välja tõsta seda positiivset, mis mõneti on põimunud kirjaniku idealistlikest väärkontseptsioonidest tingitud elementidega.

Villem Altoa.

KIRJANDUSLOOLISI KOMMENTAARE

PUNGA MART JA UBA-KAAREL.

Näidendi saamisloo on kirjanik jutustanud vestes «Punga Mardi» etendamise puhul «Vanemuises» (vt. «Valitud teoste» II köites). Lavateos valmis autoril esialgsel kujul 1892. aasta suvel Pöögles, jäi aga käsikirjas seisma. Teose töötas kirjanik ümber järgmise aasta suvel Viljandis ja lõplikult valmis see 1894. aasta kevadel. «Punga Mart» ilmus 1894. aasta aprillist juunini «Sakala Lisas» ja kohe pärast seda kui separaat eri raamatuna.

«Punga Mardi» esimesed lavastused toimusid samal 1894. aastal, 28. augustil Tartus ja 11. septembril Viljandis karskusseltsis «Võitleja» ning 12. septembril Viljandi Pöllumeeste Seltsi näitelaval. Järgneva 10–12 aasta vältel jäi «Punga Mart» kõige enam mängitavaks algupäraseks lavatükiks tollastel asjaarmastajate lavadel. Kutselistes teatrites kanti näidend esmakordselt ette «Vanemuises» 25. jaanuaril 1909.

Bibliograafilisi andmeid.

1. **Punga Mart ja Uba-Kaarel.** Viiejärguline näitemäng rahva elust. «Sakala Lisa» 1894, nr. 14, 15, 17, 19, 23, 25.
2. Sama (äratrükk «Sakala Lisast»). Viljandi 1894.
3. Teine trükk. Tartu 1903.
4. Kolmas parandatud trükk. Rahvatükk viies vaatuses. Viljandi 1913.

On ilmunud veel kogus:

5. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

PILA-PEETRI TESTAMENT.

Näidendi kirjutamise ajaks on nimetatud 1887. aastat, millal A. Kitzberg asus Pöögles, ent tõendusmaterjalide puudumise tõttu tuleb seda aastaarvu võtta reservatsiooniga. Lõplikult valmis «Pila-Peeter» kirjanikul 1893. aasta juunis Viljandis. Juuli esimesel päeval mängiti näidendit käsikirjast Karksis ja pärast ettekandeloat saamist oktoobris samal aastal levis see autori tutvuskonnas maalavadel. Trükkis õnnestus kirjanikul näidend avaldada alles 1897. aastal. «Estonias» tuli «Pila-Peetri testament» esmakordselt ettekandmisele 28. oktoobril 1906. aastal. Teiste kutseliste teatrite poolt näidendit lavastatud ei ole.

Bibliograafilisi andmeid.

1. **Pila-Peetri testament.** Nali kahes vaatuses. Jurjev 1897.
2. Teine parandatud trükk. Viljandi 1913.

On ilmunud veel kogus:

3. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

RÄTSEP ÕHK.

Näidend on autori 1892. aastal ilmunud külajutu «Rätsep Õhk ja tema õnneloos» dramatiseering. Selle kirjutas Kitzberg Riias 1901. aasta sügistel. Kuna käsikiri tsenseerimisel viibis, ilmus see trükist alles 1903. aasta hilissuvel. Kümme aastat hiljem töötas kirjanik teose uueks trükiks ulatuslikult ümber. «Rätsep Õhk» oli sajandi algul populaarsemaid maalavade mängutükke. Kutselisele lavale pääses «Rätsep Õhk» muusikalise komöödiana «Tööliste teatris».

Bibliograafilisi andmeid.

1. Rätsep Õhk. Viiejärguline näitemäng rahva elust. Tartu 1903.
2. Teine ümbertöötatud trükk. Jant 5 vaatuses. Viljandi 1914.

On ilmunud veel kogus:

3. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

TUULTE PÖÖRIS.

Näidendit, mille esialgseks pealkirjaks oli «Tuulte tõmbuse sees», hakkas Kitzberg kirjutama 1904. aasta suvel; lõplikult valmis see 1906. aasta kevadel. 1. maiks 1906 esitas autor K. Koldekivi nime all teose pealkirjaga «Tuulte pöörises» «Vanemuise» avapidustuste näidendite võistlusele. Võistlusel sai draama ainsa auhinnatud lavatükina teise auhinna tingimusel, et autor selle teatrijuhataste soovi kohaselt ümber töötab. Näitena esialgsest versioonist on käesolevas väljaandes toodud draama viimane vaatus. Trükiversioon on kujundatud K. Menningu ja A. Jürgensteini ulatuslikele parandusnõuetele vastavalt.

«Tuulte pöörises» esietendus «Vanemuises» 13. augustil 1906. aastal, «Estonias» 1911/12. a. hooajal, «Draamastuudios» 1924/25. a. hooajal ja «Tööliste teatris» 1929/30. a. hooajal. Asjaarmastajate lavadel püsis näidend järgmistel kümnenditel ühe rohkesti mängitava lavatükina.

Väljaspool eesti keele piire tuli «Tuulte pöörises» ettekandmisele Helsingi «Kansallisteatteri» laval 1908. ja Riia «Uues Teatris» 1914. aastal.

Bibliograafilisi andmeid.

1. Tuulte pöörises. Draama 5 vaatuses. Tartu 1906.
2. Teine trükk. Tallinn 1920.
3. Kolmas trükk. Tallinn 1921.

On ilmunud veel kogudes:

4. A. Kitzbergi Näidendid III. Tartu 1929.
5. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn.
6. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

PÜVE TALUS.

Näidend on külajutu «Püve Peetri «riukad»» dramatiseering. Kirjutatud on see 1907. aasta detsembri teisel poolel. Teos jäi kuni 1910. aastani käsikirjana seisma, sest kutselised teatrid seda

oma mängukavva ei võtnud ja autoril ei õnnestunud leida kirjastajat. Trükis ilmunise järel vallutas näidend maalavad hooga ja püsivalt.

Kutselistest teatritest lavastus «Püve talus» 1911. aastal «Estonias» ja 1916 «Vanemuises». «Tööliste teatris» kanti teos ette 1941. aastal.

Läti näitelaval tuli «Püve talus» ettekandmisele 1935. aastal Jelgava teatris pealkirja all «Meitinas iet tautinas» («Tüdrukud lähevad mehele»).

Bibliograafilisi andmeid.

1. Püve talus. Külaelupilt viies vaatuses. Viljandi 1910.
2. Teine trükk. Tallinn 1931.

On ilmunud veel kogus:

3. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

KAVAL-ANTS JA VANAPAGAN.

(Puudub käesolevas kogus)

Näidend on Kaval-Antsu lugude dramatiseering, millele autor on lisandanud teisi muinasjutumotiive. Kirjutatud on teos 1907. aasta algul ja sama aasta kevadel võttis «Vanemuine» selle oma repertuaari (esietendus toimus 23. aprillil). Kuna autor teosele kirjastajat ei leidnud, jäi see kuni 1912. aastani käsikirja seisma, levides siiski asjaarmastajate lavadel «Vanemuise» teatrikäsikirjana. «Draamateatris» lavastati «Kaval-Ants ja Vanapagan» 1918/19. a. hooajal.

Bibliograafilisi andmeid.

1. Kaval-Ants ja Vanapagan. Muinaslooline naljamäng viies vaatuses. Viljandi 1912.

On ilmunud veel kogus:

2. A. Kitzbergi Lastenäidendid. Tartu 1928.

LIBAHUNT.

Kavatsus dramatiseerida oma 1891. aastal ilmunud külajuttu «Libahunt» oli kirjanikul olnud juba 1899. aastal. Tegelikult asus ta libahundi-ainelist näidendit kirjutama alles kümmekond aastat hiljem, 1908. aasta lõpul. Järgnevatel aastatel töötas autor käsikirja korduvalt ümber (säilinud on kokku viis käsikirja) ja viimistles selle lõplikult ajavahemikul 1910. aasta suvest kuni 1911. aasta kevadeni. Trükist ilmus tragöödia alles 1912. aasta sügisel, ent teatrilavale jõudis ta juba varem. «Libahundiga» avati 23. oktoobril 1911 «Endla» teatrimaja Pärnus ja sama aasta 27. detsembril kanti see esmakordselt ette «Vanemuises». «Estonia» tõi näidendi lavale A. Kitzbergi 60 aasta juubeli puhul detsembris 1915. Hiljem lavastas «Libahundi» kirjaniku 70 aasta juubelipidustuste ajal «Draamastudio» 16. jaanuaril 1926. aastal. Asjaarmastajate lavadel on näidendit lõpmatu kordi kõikjal ette kantud.

A. Kitzbergi «Libahunt» on enne nõukogude aega kõige enam väljaspool eesti keele piire levinud eesti draamateos. Lätis tuli see esimese eesti näidendina lavastamisele Riia «Interim»-teatris 1914. aasta kevadel ja järgmisel hooajal «Uues Teatris» nime all «Vilkatis». Hiljem on «Libahunti» lavastatud ka Soomes, Leedus (1935), Ungaris (1938) ja Itaalias (1940).

Bibliograafilisi andmeid.

1. **Libahunt.** Draama viies vaatuses. Tartu 1912.
2. Teine trükk. Tallinn 1920.

On ilmunud veel kogudes:

3. A. Kitzbergi Näidendid III. Tartu 1929.
4. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn.
5. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn 1949.
6. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

KAUKA JUMAL.

Draama «Kauka jumal» kirjutas A. Kitzberg esialgsel kujul 1908. aasta teisel poolel. Tõuke uue näidendi kirjutamiseks andis kirjanikule «Estonia» teatri poolt väljakuulutatud näidendite võistlus. Nagu autori kirjavahetusest nähtub, oli teos valmis juba 1909. aasta jaanuaris ja sama aasta 1. maiks esitas Kitzberg selle «Estonia» žüriile. «Estonia» näidendite võistlus äpardus: ükski teos, ka Kitzbergi oma, ei saavutanud auhinda. See «Kauka Jumala» esialgse versiooni käsikiri on tundmata. Järgnevatel aastatel oli kirjanik vaheaegade töödelnud ning viimistlenud näidendit ja lõplikul kujul valmis see 1912. aasta jaanuaris. Esietendusele tuli draama sama aasta 25. märtsil «Vanemuises». Teatrikäsikirjas levis tükk kiiresti ülemaaliselt asjaarmastajate teatrite lavadel.

Kutselistest teatritest tõi «Estonia» «Kauka jumala» lavale teatri 10. aasta juubeli puhul 3. septembril 1916. aastal. «Draamastuudios» lavastati näidend 1929/30. ja «Töölisteatris» 1938/39. a. hooajal.

«Kauka jumal» oli kolmas Kitzbergi näidend, mis pääses läti näitelavadele. Nime all «Elks» («Ebajumal») tuli see lavastusele Läti Rahvusteatri septembris 1921. aastal.

Bibliograafilisi andmeid.

1. **Kauka jumal.** Rahvatükk 5 vaatuses (6 pildis). Jurjev 1915.
2. Teine trükk. Tartu 1925.

On ilmunud veel kogudes:

3. A. Kitzberg, Näidendid II. Tartu 1937.
4. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn.
5. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn 1949.
6. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

KOSJASÕIT.

«Kosjasõidu» esialgne versioon, laulumäng «Kirjanikud kosjateel», on kirjutatud ajavahemikul 1892. aasta teisest poolest kuni 1894. aasta kevadeni. Muusika lõi lavatükile viljandlane M. Raudsepp. Kuigi teos on saanud tsensorilt ettekandeloat, ei andnud kirjanik seda üldiselt lavastamiseks. Varasem teadaolev lavastus on Viljandi lauluseltsi «Koit» etendus märtsis 1895, hilisem Pärnu karskusseltsi «Võitleja» oma märtsis 1901. Siis pani kirjanik käsikirja täiesti seisma. See esialgne käsikiri ei ole säilinud. 1914. aastal töötas Kitzberg käsikirja ümber kolmevaatuseliseks laulumänguks «Kosjasõit», millele uue muusika kirjutas Juhan Simm. Laulumängu esietendus toimus «Vanemuises» 1. veebruaril 1915; samal aastal ilmus see ka trükis. «Estonia» tõi «Kosjasõidu» lavale 26. septembril 1917. Samal sügisel kirjutas Kitzberg näidendile lisaks uue, esimese vaatuse. Hilisemates lavastustes esinebki «Kosjasõit» neljavaatuselisena (teatrikäsikirjas). Hilisematest kutselistest teatrite lavastustest olgu märgitud veel «Draamateatri» lavastus 1918/19. a. ja «Töölisteatri» oma 1931/32. a. hooajal.

Bibliograafilisi andmeid.

1. **Kosjasõit.** Jant kolmes vaatuses, laulu ja tantsuga. Juhan Simmi muusika. Jurjev 1915.
2. **Kosjasõit.** Laulude tekst. Tallinn 1931.

On ilmunud veel kogus:

3. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

ENNE KUKKE JA KOITU.

Näidendi süžeealine põhikoostik on võetud M. Ebner-Eschenbachi novellist «Laseb käele suud anda», mis ilmus 1886. Aasta või paar pärast seda kirjutas Kitzberg oma samanimelise draama, kuid jättis selle ilmselt tsensori takistuste tõttu seisma. 1904. a. avaldas kirjanik näidendi IV vaatuse «Noor-Eesti» albumis I. Edasi jääb teose saatuse tundmatuks kuni 1916. a., mil kirjanik asus selle ümber töötamisele, muutes ühtlasi ka teose pealkirja. «Enne kukke ja koitu» valmis sama aasta sügisel, kuid jäi jällegi seisma. Esiklavastusele tuli näidend «Estonias» 10. detsembril 1918. Teistes kutselistes teatrites lavastati «Enne kukke ja koitu»: «Vanemuises» 27. detsembril 1919 ja «Töölisteatris» 1934/35. a. hooajal.

Bibliograafilisi andmeid.

1. **Enne kukke ja koitu.** [Draama 4 vaatuses.] Tartu 1919.
2. Teine trükk. Tartu 1925.

On ilmunud veel kogudes:

3. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn 1949.
4. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

LAURITS.

Kavatsusest kirjutada tulekahju-aineline näidend kõneles Kitzberg esmakordselt 1907. aastal. Ometi ei leidu järgnevatest aasta-

test mingeid jälgi selle mõtte teostamisest. «Lauritsa» kirjutas Kitzberg esimestel sõjatalvedel, valmis see jaanuaris 1916. Siis jäi käsikiri paariks aastaks seisma, kuni kirjanikul õnnestus see trükkis avaldada 1919. aastal. Peatselt pärast näidendi ilmumist võttis «Draamateater» selle oma repertuaari: «Lauritsa» esietendus toimus 16. jaanuaril 1920. Järgnevalt töid näidendi lavale: «Estonia» 17. augustil 1920 ja «Vanemuine» järgmise aasta 10. septembril. «Töölisteater» lavastas «Lauritsa» 1940. aasta detsembris. Asjaarmastajate lavadel osutus «Laurits» üheks vähemini mängitavaks Kitzbergi lavatükiks.

Bibliograafilisi andmeid.

1. Laurits. Kolmevaatuseline näidend. Tallinn 1919.

On ilmunud veel kogudes:

2. A. Kitzberg, Näidendid II. Tartu 1937.
3. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn 1949.
4. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

ONU ZIPUL.

(Puudub käesolevas kogus)

Näidend, mille esialgseks pealkirjaks oli «Herra Zipul», on kirjutatud esimese maailmasõja ajal. Esimene teade teose valmimisest ilmus ajakirjanduses novembris 1916. 10. detsembril 1916 tuli see «Vanemuises» esietendusele.

Bibliograafilisi andmeid.

Onu Zipul. Nali ühes vaatuses. Tartu 1922.

NEETUD TALU.

Esimene näidendi visand pärineb tõenäoliselt 1913. aastast. Kirjanik katkestas aga töö ja jätkas seda alles pärast 1920. aastat. Käsikiri valmis 1922. aasta lõpuks ja pääses trükist ilmuma järgneva aasta lõpul. «Neetud talu» lavastas esimesena «Estonia» 21. augustil 1923 algava hooaja avatükina. Samal hooajal, 16. märtsil 1924 etendus näidend «Vanemuises» ja 1927/28. a. hooajal «Töölisteatri» Väikelinna teatrites ja maalavadel levis «Neetud talu» kiiresti ja sai aastateks paljumängitavaks tükiks.

«Neetud talu» on neljas A. Kitzbergi näidend, mis pääses läti teatrilavale. 1926. aastal võttis läti «Rändteater» selle «Nolädētās mājas» nime all oma mängukavva.

Bibliograafilisi andmeid.

1. Neetud talu. Komöödia neljas vaatuses.

On ilmunud veel kogudes:

2. A. Kitzberg, Näidendid II. Tartu 1937.
3. A. Kitzberg, Valitud näidendid. Tallinn.
4. A. Kitzberg, Valitud teosed I. Tallinn 1955.

V. Alttoa.

A. KITZBERGI POOLT KOOSTATUD OMA TEOSTE NIMESTIK.¹

Algupärased:

Pila-Peetri testament.
Punga Mart ja Uba-Kaarel.
Kosjasõit.
Rätsep Õhk.
Tuulte pöörises.
Kaval-Ants ja Vanapagan.
Püve talus.
Libahunt.
Kauka jumal.
Enne kukke ja koitu.
Laurits.
Onu Zipul.
Neetud talu.
Vabaduse pidu (torso, käsikirjas).

Tõlked, osalt ümbertöötamised:

Kotzebue: Virr-varr.
Zinck: Vana vanaga.
Krölov: Ullikene.
Anzengruber: Ristitegijad («Vanemuine»).

„ Enesetapjapaar («Vanemuine»).

Hauptmann: Voorimees Henschel («Vanemuine»).

„ Kangrud («Estonia»).

Schönherr: Usk ja kodu («Vanemuine»).

„ Oma maalapike («Vanemuine»).

„ Naiskurat («Estonia»).

Thoma: Auraha («Vanemuine»).

„ Vagunis («Vanemuine»).

„ Kitsarööpaline («Vanemuine»).

[Larsen ja Rostrup:] Peer Bunke eellood («Vanemuine»).

Franck: Godiva (seotud kõnes) («Draamateater»).

Kaiser: Rektor Kleist («Estonia»).

Lautensack: Kirikumõisa komöödia («Estonia»).

C. Viebig: Made Puju («Vanemuine»).

¹ Avaldatud «Postimehes» 1926, nr. 7.

Lastetükid, poolalgupärased:

Mis kuuskede haldjad sosistavad.	
Kuri kuningatütar («Vanemuine»).	
Saabastega kass	"
Jõulu kiri	"
Nõia pill	"
Kolm suurt soovi	"
Okasroosike	"
Lumevalgeke	"
Prints Herbed	"
Udumäe kuningas	"
Kaval-Ants Türgimaal	"

Muu proosatoodang:

Külajutud (5 vihku).	
Lastejutud (trükis). ¹	
Tuuletallaja (memuaarid), 1. ja 2.	

¹ Ilmunud detsembris 1925.

SISUKORD.

Punga Mart ja Uba-Kaarel.	
Rahvatükk viies vaatuses	5
Pila-Peetri testament.	
Nali kahes vaatuses	81
Rätsep Õhk.	
Jant viies vaatuses	113
Tuulte pöörises	
Draama viies vaatuses	173
Püve talus.	
Külaelupilt viies vaatuses	245
Libahunt.	
Draama viies vaatuses	321
Kauka jumal.	
Draama viies vaatuses	377
Kosjasõit.	
Jant neljas vaatuses laulu ja tantsuga	457
Enne kukke ja koitu.	
Draama neljas vaatuses	519
Laurits.	
Näidend kolmes vaatuses	567
Neetud talu.	
Komöödia neljas vaatuses	617
August Kitzberg näitekirjanikuna	677
Kirjandusloolisi kommentaare	695
A. Kitzbergi poolt koostatud oma teoste nimestik	701

Китсберг Аугуст Пеэтерович
ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ I:
ПЬЕСЫ.

На эстонском языке.

Оформление А. Коэметса

Иллюстрации А. Вийдалеппа

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маantee 10.

*

Toimetaja E. Elisto

Kunstiline toimetaja H. Vitsur

Tehniline toimetaja H. Veber

Korrektorid: V. Tui ja V. Kuresson

II trükk

Trükkimisele antud 16. III 1956. Paber 54:84,
1/16. Trükipoognaid 44 + 1 lisaleht. Formaadi
dile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 38.13.
Arvutuspoognaid 34.21. Trükiarv 20 000.
MB-02640. Tellimise nr. 1766. Trükikoda
«Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind rubl. 11.85

